

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तः
SABDARTHACINTĀMANIH

प्रथम खण्ड

भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

039104
Accession No. ~~1000000000~~
Bharati Kshata Library
Tribhuvan Institute, Surma

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jalpur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jalpur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Colmbatore - 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI

First Published 1860

Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex,
Phase-II, Phone 533736, 533762
Delhi 110035

कंसका

राजनि ॥ मयूरे ॥ अय्यौ ॥ मनसि
॥ शरीरे ॥ काले ॥ धने ॥ शब्दे ॥
प्रकाशे ॥ न । सुखे ॥ शिरसि ॥ ज
ले ॥ कायति । कचतिवा । कैशब्दे
। कचदीसौ । अन्येभ्योपीतिङ् ॥
ककारे ॥

कंसः । पु । कम्बलार्थेषु ॥

कंसः । पुं । उग्रसेनसुतेऽसुरविशेषे ।

श्रीकृष्णमातुले ॥ पु । न । तैजस
द्रव्ये । स्वर्णरजतादिनिर्मिते पात्रमा
त्रे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातुविशेषे ।
कांस्ये । काँसा काँसी इतिभाषा ॥
आढकपरिमाणे माने ॥ मद्यादिपा
नपात्रे । पानभाजने ॥ कम्पते । क
मुकान्तौ । वृद्धवद्वह्निकमीतिस ॥

कंसकम् । न । नयनौषधे । पुष्पकासी
ये । शीराकसीप्रभेदे ॥

कंसकारः । पुं । कसेरा इतिप्रसिद्धे जा
तिविशेषे ॥ अस्थोत्पत्तिर्गया । वैश्या
यां ब्राह्मणा ज्ञातोऽभ्यष्टो गान्धिको
वणिकः । कंसकारशङ्कुकारौ ब्राह्मणा
तत्सम्भूवतु ॥ इतिवृद्धदुर्मपुराणम्
॥ अपिच । विश्वकर्मा च शूद्रायां वी
र्याधानं चकारसः । ततोऽवभूव पुषा
श्चनवैतेशिष्यकारिणः । मालाकारः
कर्मकारः शङ्कुकार कुविन्दकः । कुम्भ
कारः कंसकारः षष्ठेतिशिल्पिनोनरा

ककुद्.

॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कंसजित् । पु । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ॥

कंसं जयति । जिजये । क्तिप् । तुक् ॥

कंसवती । स्त्री । कंसस्य भगिन्याम् ॥

कसहा । पुं । देवकीसुते ॥ कंस इति ।

इन् । क्तिप्चेति क्तिप् ॥

कसा । स्त्री । कंसवत्त्वाम् । वसुदेवानु

जपत्त्वाम् ॥

कंसाराति । पु । } श्रीकृष्णे ॥ कंसस्य

कंसारि । पु । } अराति । अरिर्वा ॥

कंसास्थि । न । कांस्यधातौ ॥

कंसीयुम् । चि । कंसायहिते ॥ छः ॥

कसोद्भवा । स्त्री । सुगन्धिमृत्तिका वि
शेषे । आढक्याम् । काढ्याम् । सौ
राष्ट्र्याम् ॥

ककन्द' । पु । कनके । स्वर्णे ॥

ककुब्जलः । पु । स्त्री । चातकखगे ॥

ककुत्स्थ । पु । स्वर्णवंशजे राजविशेषे ।

शशादतनये । इक्ष्वाकोऽपौत्रे ॥ क

कुदिदृष्टांसेतिष्ठति । ष्टा० । कः ॥

ककुत् । स्त्री । वृषाङ्गविशेषे ॥ श्वेत

च्छत्रादौ राजचिह्ने ॥ वरे ॥ शैलशृ

ङ्गे ॥ कं सुखं कैति । कुशब्दे । क्तिप् ।

तुक् । पृषोदरादिच्चात्द' ॥

ककुद्' । पुं । न । प्रधाने । वरे । श्रेष्ठे ॥

राजचिह्ने । श्वेतच्छत्रादौ ॥ वृषा

ङ्गे । वृषांसस्यस्यूतमांसपिण्डे ॥ प

ककुभः

वताग्रभागे ॥ कंसुखकौति । कु०
 क्षिप् । तुक् । पृषोदरादि ॥
 ककुभान् । पु । दृषे । वलीवर्हे ॥ कृष
 भौषधौ ॥ पर्वते ॥ ककुदस्ति अन्य ।
 मतुप् । यवादित्वा न्न वत्वम् ॥
 ककुभती । स्त्री । कव्याम् । पीछा इ
 तिभाषा ॥ ककुद्वृषस्तन्धः । स इव मां
 सपिण्डः ककुत् । भोऽतिशयितो ऽ
 स्याम् । मतुप् । यवादित्वा न्न व ॥
 ककुप् । स्त्री । मनेग्याम् ॥ दिशि ॥
 शोभायाम् ॥ चम्पकस्त्रजि ॥ रागि
 णीविशेषे ॥ अस्या लक्षणं यथा । पी
 तं वसाना वसनं सुकेशी वने रुदन्ती
 पिकनाददूना । विलोकयन्ती ककु
 भोऽतिभीतामूर्त्तिः प्रदिष्टा ककुभ
 स्तथेयमिति सङ्गीतदामोदरः ॥ क
 कते । ककलौल्ये । बाहुलकादुभ
 प्रत्ययः ॥ यद्वा । कंवार्त्तं स्कुभ्राति
 विस्तारयति । स्कुभ्रति सौवः । क्षि
 प् । पृषोदरादिस्त्वात् सलोपः ॥
 ककुभः । पुं । रागविशेषे ॥ बीयाङ्गे । प्र
 सेवके । बीयादण्डाधःस्थितं शब्दगा
 भीर्याय दातव्यं भाण्डं यच्चर्मणा
 च्छाद्यते तस्मिन् ॥ अर्जुनपादपे ॥
 ककुभः शीतलोभयत्तत्तयविषा
 क्षजित् । मेदोमेघव्रणान्दन्ति तु
 वरः कफपित्तकृत् ॥ ककुभोद्दिशः

ककुवट

सन्त्यम्य वहविस्तरत्वात् । अर्शभा
 यच् ॥ पर्वतान्तरे ॥ कञ्च कुश्च ककू ।
 तेभाति । भा० । अन्तर्भावितगुणः
 । आतेनपेतिक' ॥
 ककुभा । स्त्री । दिशि ॥ केन आदि-
 त्येन जलेन वा कुक्षितानि भानि
 नचवाण्येति टावन्तोपीति क
 श्वित् । तन्न । अधिकरबाहुमी
 क्षिप्रसङ्गात् ॥ केन कुक्षिता भाति
 । भादीप्तौ । सुपीतिक । भिदाश्च
 ङ् वा ॥ रागिणी विशेषे ॥
 ककुभादनी । स्त्री । नखीनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 ककुभः । पुं । खगान्तरे ॥
 कक्कोल । पुं । न । स्वनामत्वात्सु-
 गन्धिद्रव्यविशेषे । कोलके । काँक
 ला इतिगौडभाषा । काँकोली-
 इति फलकपुर इति गडुला इति-
 च प्रसिद्धे ॥ कक्कोलं कषु तीक्ष्णोष्णं
 तिक्तं हृद्यं रुचिप्रदम् । आस्यदौर्ग
 म्यहृद्भोगकफवातामयान्धकृत् ॥
 ककते । कक० । सम्पदादिस्त्वात् क्षिप्
 । कोलति । कुलसंस्थाने । ज्वलादि
 स्त्वात् । कक्च तत् कोलश्च ॥
 कक्कोलकम् । न । कोषफले । कक्कोले
 । स्फुल्लमरिचे ॥ स्वार्थेकन् ॥
 ककुवट' । पि । कठिने ॥ ककुवति ।

कच्चाप

कक्कवहसने । शकादिभ्योऽटन् ॥

कक्कवटपत्रकः । पु । पाट इति गौड
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पट्टे । राजशये ॥
कक्कवटी । स्त्री । वर्णलेखायाम् । कठि
न्याम् । खन्ध्याम् । सैखखडी इति
भाषा ॥

कक्क । पु । बाहुमूले । काख इति भा
षा ॥ वीरधि । खतायाम् ॥ वृक्षे ॥
शुक्कवृक्षे ॥ शुक्कवने ॥ पापे ॥ कक्क
॥ अरण्ये ॥ पार्श्वे ॥ कषति । कष्य
ते वा । कषहिंसायाम् । वृत्तवद्विह
निकमिकषिम्य, स' ॥

कक्कवहा । स्त्री । नागरमुस्तायाम् ॥

कक्कवायः । पु । कुकुरे ॥

कक्का । स्त्री । अन्तरीयवस्त्रस्य पश्चिमे
-च्छले । अर्धशुकस्य पृष्ठतो निहि
-ताच्छले ॥ स्पर्शस्पर्दे ॥ इभरज्ज्वाम् ।
गजमध्यवन्धनरज्जौ ॥ काञ्च्याम्
॥ राजहारप्रवेशे ॥ गेहप्रकोष्ठके ॥
भित्तौ ॥ साम्ये ॥ रथभागे ॥ उद्गा
हिय्याम् ॥ शुद्धरोगविशेषे ॥ तल्ल
क्षणम् । बाहुपार्श्वशकक्षेषु कृष्ण
स्फोटां सवेदनम् । पित्तप्रकोपस
म्भूतां कक्कामिष्यभिनिर्दिशेदिति
॥ कषति कष्यते वा । कष' । वृत्ति
तिसेकृते टाप् ॥

कक्कापटः । पु । कौपीने ॥ इति हला

कङ्क

युध ॥

कक्कावेचक । पु । शुद्धान्तपाले ॥ उद्या
नपाले ॥ राजाजीवे ॥ कवौ ॥ पि
-प्ले ॥ दा'स्थे ॥ कक्काया, अवेचक, ॥
कक्कीवान् । पुं । स्फोटायने ऋषिवि
शेषे ॥ कक्का अस्ति अस्य । मतुष
। आसन्दीवदष्टीवदिति निपातनात्
कक्काया, सम्प्रसारणम् ॥ कक्कावा
न अन्यत्र ॥

कक्कोत्था । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥
कक्कम् । न । एषणिकापात्रे । काँटे
की कटोरी इति भाषा ॥ इति मि
ताचरा ॥

कक्का । स्त्री । वृक्षतिकायाम् ॥ इम्या
दिप्रकोष्ठे । राजगृहादेर्बेष्टनावच्छि
न्ने देशे । राजगृहादीनां प्रारम्भको
ष्ठके ॥ सप्तकक्का अतिक्रम्येति यथा
॥ सादृश्ये ॥ कक्करज्जौ ॥ काञ्च्या
म् । मेखलादामनि ॥ यथा । परि
धानाद्विह, कक्का निवद्धा ह्यासुरीम
तेति ॥ मध्येभवन्धने । गजमध्यव
न्धनरज्जौ ॥ यथा । हेमकक्कागजा
इति ॥ उद्योगे ॥ यथा । परार्थवद्
कक्काणां तादृशा मुद्भव, कुत, ॥ क
क्षेभवा । शरीरावयवाद्यत ॥

कङ्कः । पुं । छद्मदिजे ॥ काँक् इति गौ
डभाषा प्रसिद्धे पक्षिविशेषे । लोच

कङ्कणी

पृष्ठे । कंकडडा इति भाषा ॥ यमे
॥ युधिष्ठिरन्वपे । अजातशत्रौ ॥ कंस
भ्रातरि । उग्रसेनसुते ॥ महाराज
चृते ॥ कङ्कते । ककिगतौ । अच ॥

कङ्कट । पु । कवचे । सन्नाहे ॥ कङ्कते
। ककिलौल्ये । शकादिभ्योऽण् ॥ य
दा । कंसुखं कटति । कटे० । म० क ॥
कङ्कटक । पु । सन्नाहे । तनुचे । वर्म
णि ॥ स्वार्थे कन् ॥

कङ्कणम् । न । करभूषणे । कडा इति
भाषा ॥ हस्तसूत्रे । कङ्कणा इति
भाषा ॥ मण्डने ॥ गुर्वचरे ऽ ॥ कंशु
भंकयति । कणशब्दे । अच् । कङ्कते
वा । ककिलौल्ये । बहुलमन्यवापी
ति अनुदात्तेतश्चछादेरिति वा यु-
क् । पृषोदरादिस्वास्त्यम् ॥ शे-
खरे ॥

कङ्कणी । स्त्री । शुद्धगणिकायाम् । कि-
ङ्किण्याम् । कन्धाभरणविशेषे ॥ कं-
गणीति भाषाप्रसिद्धे स्त्रीणां हस्ताभ-
रणे ॥ कङ्कनम् । ककिगतौ । घञ् ।
कङ्के गतौ लयति । अण शब्दे । अच्
। गौरादिस्वान् ङीष् । शकन्वादिः
॥ यदा । कंसुखं कयति । कण० । प-
ञ्चाक्षरम् ॥

कङ्कणीका । स्त्री । प्रतिसरायाम् । शु-
द्धगणिकायाम् ॥ कंगणीति प्रसिद्धे

कङ्कर

स्त्रीणां करभूषणे ॥ चङ्कण्यते । क-
णशब्दे । अस्माच्चङ्कुगन्तात् चङ्कि-
ण कङ्कणचेति ईकन् । धातो कङ्क-
णादेशश्च ॥

कङ्कतम् । न । प्रसाधन्यासु । कङ्की
इति भाषा ॥ कङ्कते । ककि० ।
बाहुलकात् अतच् ॥

कङ्कतिका । स्त्री । कङ्कते । प्रसाधन्या-
म् ॥ कङ्कते । ककिगतौ । बाहुलका-
दतच् । गौरादिस्वान् ङीष् । स्वाथे
कन । केण इति ह्रस्व ॥ यदा । क-
स्य शिरसोऽङ्गा । शकन्वादिः । कङ्के
ष्वतति । क्नुन ॥ वलाप्रभेदे । नाग-
वलायाम् ॥

कङ्कती । स्त्री । कङ्कतिकायाम् ॥
कङ्कचोट । पुं । कङ्किला इति गौड-
भाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । जल-
व्यधे ॥

कङ्कचोटि । पुं । कङ्कचोटमत्स्ये ॥ कङ्क-
श्च चोटिर्यस्य ॥

कङ्कपत्रः । पुं । शरविशेषे ॥ कङ्कस्य पत्रा-
शयेव पत्राणि यस्य ॥

कङ्कमाणा । स्त्री । करतालीवत्ये ॥
कङ्कमुखः । पुं । न । सन्धेये । सङ्कसी-
सङ्कसीति च भाषा ॥

कङ्करः । पि । कुत्सिते ॥ न । तक्के ॥
इति हेमचन्द्र ॥

कङ्कष्ठ

कङ्करोल' । पु । निकोचकवृक्षे । अङ्को
ठे । टैरा इतिभाषा ॥ काँकरोल
इति गौडभाषाप्रसिद्धाया लता
याम् ॥

कङ्कशत्रु । पु । पृन्निपण्याम् ॥

कङ्का । स्त्री । उत्पलगन्धिके । कृष्णता
मे । गोशीर्षचन्दने ॥ उग्रसेनस्य
कन्यायाम् । वसुदेवानुजपत्न्याम् ॥

कङ्काल । पुं । शरीरास्त्रि । त्वङ्मांस
रहिते शरीरारम्भकेऽस्थिपञ्जरे ।
करङ्के । अस्थिपञ्जरे ॥ क मुख शिरो
वा कालयति । कलचेमे । चुरादि ।
अच् ॥ यदा । कङ्कते । ककिगत्तौ ।
बाहुलकात् कालन ॥

कङ्कालमाखी । पु । रुद्रे । विरुपाक्षे ॥
कङ्कालमाखा अस्ति अस्य । ब्रीह्या-
दिष्वादिनि ॥

कङ्कुः । स्त्री । कांगुनी इतिख्यातेकङ्कु
धान्ये ॥ क । कंसासुरधातरि ।

कङ्कुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशेषे
। कालकुष्ठे । रज्जुदायके ॥ यथा ।
हिमवतपादशिखरे कङ्कुष्ठमुपजा
यते । तत्रैक नलिकाख्यं स्यात्तदन्यद्रे
णुकस्मृतम् ॥ पीतप्रभंगुरुक्लिग्धं अ
ष्टं कङ्कुष्ठमादिमम् । श्यामपीतं लघु
च्यक्तसत्त्वं नेष्टं हिरेणुकम् ॥ कङ्कुष्ठ
रेचनं तिक्तं कटूष्णं वर्णकारकम् । कु

कचः

मिशोथोदराध्यानगुल्मानाहकफा
पहमिति ॥

कङ्केरु । पुं । काकविशेषे । दारुजल
भुजि ॥

कङ्केलिः । पु । अशोकद्रुमे ॥

कङ्केल्ल । पुं । वास्तूके ॥

कङ्केलि । पुं । अशोकवृक्षे । वञ्जुलो ॥

कङ्गम् । न । भोगे ॥ पापभोगे ॥

कङ्गु । स्त्री । काँगनीतिप्रसिद्धे धान्य
विशेषे । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियां कङ्गुप्रिय
ङ्गुदे कृष्णरक्तसितास्तथा ॥ पीता
चतुर्विधाकङ्गुलासां पीतावरास्मृ-
ता ॥ कङ्गुस्तु भग्नसन्धानवातकृद्
हृणीगुरु' । रुचक्षेमहरातीव वा
जिनागुणकृद्भृशम् ॥ कम् अङ्गति ।
अगिगतौ । अङ्गयतिवा गत्यन्तः । हंग
व्यादिष्वात् कु' । शकन्ध्वादिः ॥

कङ्गुनी । स्त्री । कांगनी इतिभाषाप्र
सिद्धे धान्यविशेषे । पीततण्डुले ॥
चीनके । अत्यन्तसुकुमारे ॥

कङ्गुनीपत्रा । स्त्री । तृणविशेषे । पण्ड्या
न्यायाम् ॥

कङ्गू । स्त्री । धान्यभेदे । प्रियङ्गौ ॥

कचः । पुं । केशे ॥ वृहस्पतेः पुत्रे ॥ व
न्द्ये ॥ शुक्लवर्णे ॥ कच्यते । कचवन्द्य
ने । पुसीतिघ ॥ कचप्यात्मानं वा
। पचायच् ॥ भेषे इतिशब्दमाणा ॥

कचर.

कचजनम् । न । करगुन्यष्टे । निर्मुटे ।

पैठ इतिभाषा ॥

कचङ्गल । पुं । पायोधौ । समुद्रे ॥

कचपम् । न । टये ॥ पचे ॥ शाकपचे

॥ कचते । कचवन्धने । उषिकुटिद

लिकचिखजिभ्य कपन् ॥

कचपच । पु । केशसमूहे ॥ पाशः पच

श्च हस्तश्च कलापार्थः कचात्परे ॥

कचपाश । पुं । केशसमूहे ॥

कचरिपुफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

कचहस्त । पुं । केशसमूहे ॥

कचा । स्त्री । वस्तिन्याम् ॥

कचाकुः । वि । दुराधर्षे ॥ दुग्शीले ॥

पुं । भुजङ्गमे ॥

कचाग्रम् । न । बाचाग्रे । वसरेखट

के ॥

कचाचितः । वि । विकीर्णकेशे ॥

कचाटुरः । पुं । दाह्युक्ते । शितिकण्ठे ॥

कचमिदम् । न । बाखा इतिप्रसिद्धे

वाचके ॥

कचुः । स्त्री । कच्याम् । अरवी कचा

चु इतिचभाषा ॥

कचेचम् । न । पचीनिकन्धने ॥

कचूटम् । नृ । कचपिप्पल्याम् ॥

कचरः । वि । मखिने ॥ कुत्सितचर

रत्तं । पथाद्यम् । रक्तदयोश्चेतिच

कारात् कौःकतत्तत्पुनश्चइतिभोग-

कच्छक

विभागाद्वा को कत् ॥ न । तक्के ॥

कश्चित् । अ । कामप्रवेदने ॥ साभिखा

षप्रश्ने । इष्टपरिप्रश्ने ॥ हर्षे ॥ मङ्गले

॥ कदितिकुशब्दादेशः । कत् चित्

अनयोः समाहारश्चन्द्रः ॥

कच्छः । पु । अनूपे । जलप्रायदेशे ॥

नदीपर्वतादिजलाशयसमीपे । तटे

॥ तुन्नकद्रुमे ॥ नौकाङ्गे ॥ काछ

इतिभाषाप्रसिद्धे परिधानाच्छले । क

चायाम् ॥ अश्वस्मृति । वामे पृष्ठे त

द्यानाभौ कचपय मुदाहृतम् । रभिः

कचैः परीधत्ते योविमः स शुचिः स्मृ

त इति ॥ परिधानादपि कचा-

निवहाद्यासुरीभवेत् । इतिवाच्य

वक्तव्यः ॥ पुं भूवि । देशविशेषे ॥ य

था । गणेश्वरात् पूर्वभागे समुद्रादु-

त्तरे शिमे । कच्छदेशः समाख्यात

स्तन्मे श्रीशक्ति सङ्गमे इति ॥ कच

ति कचदीप्तौ । बाहुककाच्छः ॥ य

था । केन कृयाति । उच्छृदिर्दोषि

देवनयोः । अन्येभ्योपीति च । कंज

रं धत्ति परिच्छिनत्ति । कौच्छेदने ।

आत्मानुपेतिकः ॥ वि । जलप्राप्ते ॥

परिधानाच्छले कच्छो जलप्राप्ते वि

चिङ्गकश्चमरः ॥

कच्छकः । पुं । तुन्नके । मूषी इति प्र

सिद्धे दृष्टे ॥

कच्छपी

कच्छटिका । स्त्री । कक्षायाम् । कच्छो
टो इतिभाषा ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥
कच्छप । पु । पञ्चनखे जलजन्तुविशे
षे । कमठे । कूर्मे । कच्छुवा इति
भाषा ॥ अस्यमांसप्रकारो गुणाश्च ।
तप्ततोये परिक्षिप्त सम्यक् मृन्मज्ज
कच्छपम् । तन्मांस खर्परान्नाह्य ख
ण्डित स्वल्पखण्डकै ॥ पाचितं सा
र्षमेतैले हिङ्गुसैन्धवसंयुते । बेसवा
रसमायुक्ते दाडिमेन सहान्विते ॥ क
च्छपो बलदो वातपित्तनुत् पुस्वका
रक इति ॥ पुनश्च । कच्छपो बलकृ
च्छीघ्रवातजिच्छुककारक । क्षिग्धो
ष्ण प्रीणन सद्यो विपाके कटुक
स्मृतइति ॥ कुबेरस्य निधिविशेषे ॥
मल्लस्यवन्धविशेषे ॥ मद्यस्ययन्त्रवि
शेषे ॥ कच्छेन पिवति । पा० । सु
पीतियोगविभागात् ॥

कच्छपिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
बल्लक्षणा । ग्रथिता पञ्च वा षड्वा
दारुणा । कच्छपोन्नता । कफानिला
भ्या पिडका ज्ञेया । कच्छपिकाबुधै
रिति ॥ प्रमेहेपेक्षया जातदशपिड
कान्तर्गतपिडकाविशेषे ॥ लक्षणात्
। सदाहा कूर्मसंस्थाना ज्ञेया कच्छ
पिका बुधैरिति ॥

कच्छपी । स्त्री । वाणीवीणायाम् ॥ दु

कच्छुरा

लौ । कमथ्याम् ॥ क्षुद्ररोगविशेषे ।
कच्छपिकायाम् ॥ कच्छ कच्छे वा पि
वति । कच्छेन पातिवा । सुपीतिकः
। गापोष्टक्तु न पिवते सुराशीध्वो
रिति वचनात् । गतिकारकेति सुबु
त्पत्ते । प्राक्समास । जातेरिति डी
ष् ॥

कच्छरुहा । स्त्री । दूर्वायाम् ॥ कच्छे
रोहति । रुह० । इगुपधेतिकः ॥

कच्छा । स्त्री । वाराद्याम् । गृष्टिभेष-
जे ॥ चीरिकायाम् । भिक्षु मर्जो
रा इति चभाषा । भिंभीपोका इ
ति गौडभाषा ॥ परिधानापराज्वले ।
काछ इतिभाषा ॥ अदन्तत्वाद्वाप् ॥

कच्छाटिका । स्त्री । कच्छटिकायाम् ॥

कच्छु । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तल्लक्ष्यं
यथा । सूक्ष्मावक्ष्यः पिडकाः स्त्राव
वत्य पामेक्ष्यता कण्डुमत्य सदा
हा । सैवस्फोटै स्तीव्रदाहैद्यपेता ज्ञे
या पाण्यो । कच्छुरास्फिचोश्चेति ॥

कच्छुमी । स्त्री । पटोले ॥ हपुषाप्रभे
दे ॥

कच्छुर । पु । पुश्ले ॥ त्रि । पामने ।
पामासहिते ॥ कच्छूरस्ति अस्य । क
च्छा ह्रस्वत्वचेतिर । ॥

कच्छुरा । स्त्री । शूकशिथ्याम् ॥ श

थ्याम् । गन्धश्याम् ॥ दुस्पर्शायाम्

कज्जली

॥ यवासे ॥ पुश्चल्याम् ॥ कच्छूराति
। रादाने । अत इति क । पृषोदरा
दिस्वात् इत्स्वः ॥

कच्छू । खी । खाज इति प्रसिद्धेपा
मरोगे ॥ कषति । कषहिसायाम्
। कषेष्श्चेत्यु ॥

कच्छूमती । खी । शूकशिंभ्याम् ॥ चि ।
कच्छूयुक्ते ॥

कच्छोटिका । खी । कच्छे । परिधा
नाचले । कछोटी इति भाषा ॥

कच्ची । खी । अरवीं घुंभा इति प्रसिद्धे
शाकविशेषे । वितरुडायाम् ॥

कजम् । न । कमले ॥ केजातम् । ज
नी । डः ॥

कज्जलम् । न । काजल इति प्रसिद्धे
अजने । लोचके ॥ पुं । मेघे ॥

कज्जलध्वजः । पुं । दीपे ॥ कज्जलध्व
जं वक्ष्ये ॥

कज्जलरोचकः । पुं । न । ज्योत्स्नाट
चे । दीपटचे । दीवट इति भाषा ॥

कज्जला । खी । मत्स्यविशेषे । कज्ज-
ल्याम् ॥

कज्जली । खी । मत्स्यविशेषे ॥ मिश्रि
तरसगन्धके ॥ यथा । शुद्धं स्तुतं त

योगन्धं लक्ष्मे तावद्विमर्दयेत् । स्तुतं न
दृश्यते यावत् किन्तु कज्जलवद्भवेत्

॥ एषा कज्जलिका स्याता दृश्यतीति

कञ्चुकी

यैवर्तिनी । नानानुपानयोगेन सर्व
व्याधिविनाशनीति ॥

कञ्चटम् । न । जलतण्डुलीये । लाङ्ग
ल्याम् । काँचडादाम इति गौड प्र
सिद्धे जलजशाकविशेषे ॥ पानीय
तण्डुलीयो यस्तत्कञ्चटमुदाहृतम्
। कञ्चट तिलकं रक्तपित्तानिलहरं
लघु ॥ चंवरार्द्रं शाकस्य विशेषे ॥
इति भावप्रकाशः ॥

कञ्चडः । पुं । कञ्चटप्रभेदे । चक्रमर्द्धे
। अम्बुपे ॥

कञ्चारः । पुं । सूक्ष्मे ॥

कञ्चका । खी । वज्रशाखायाम् । कु
ञ्चिकायाम् । कम्ची इति भाषा ॥
कुद्रस्फोटे ॥

कञ्चुकः । पुं । वारवाणे । भटादेशोक्त
काकृतिसन्नाद्धे ॥ लोहवर्माण ॥ क-
ञ्चते । कचिदीति बन्धनयोः । वा
हुलकादुकम् ॥ कचचे ॥ निर्मोके
। अहिनिर्ध्वयिन्याम् । सर्पस्त्वचि ।
काँचली इति भाषा ॥ चोखके ।
कूर्पासे । अङ्गिकायाम् । अङ्गिया
काँचुली चोली इति भाषा ॥ वस्त्रे
॥ वस्त्रापकगृहीताङ्गस्थितवस्त्रे ॥

कञ्चुकाणुः । पुं । सर्पे ॥

कञ्चुकी । पुं । अन्तःपुराध्यक्षे । सौवि
दक्षे । स्थापत्ये । राज्ञांस्थगारेषु

कटः

हीरचाधिकृते ॥ पिङ्गे ॥ अहौ ।
सर्पे ॥ जोज्जकद्रुमे ॥ यवे ॥ चणके
॥ आवदुकवचे ॥ कञ्चुकस्योखकोऽ
स्यस्य । अतइनिः ॥ न स्यात् कर्मणि
कञ्चुकीति स्मृतिः ॥

कञ्चुकी । स्त्री । ओषधिप्रभेदे ॥ स्त्री
रीशवृक्षे ॥

कञ्चुलिका । स्त्री । कञ्चुके । स्त्रीणा
मङ्गरचिण्याम् ॥

कञ्च । पु । केशे ॥ विरिञ्चौ । चतुरान
ने ॥ न । पीयूषे ॥ पञ्चे ॥ कम् ज
ले जातम् । जनी० । डः ॥

कञ्चकः । पुं । मयना इति प्रसिद्धे पश्चि
विशेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

कञ्चज । पु । ब्रह्मणि । विन्ध्यस्यजि ॥

कञ्चन । पुं । कन्दर्पे । कामे ॥ मयना
इति प्रसिद्धे पश्चिणि ॥

कञ्चयोनि । पु । शाखुके ॥ कञ्चस्य प-
ञ्चस्य योनि इत्यपत्तिस्थाकम् ॥

कञ्चलः । पुं । मयना इति प्रसिद्धे पश्चिणि ॥

कञ्चारः । पुं । जठरे ॥ सूर्ये ॥ विरि
ञ्चौ ॥ वारणे ॥ मुनौ ॥ कञ्चति ।

कञ्चिः सौत्रः । कञ्चिमजिभ्यांचिदि
त्यारन् ।

कञ्चिका । स्त्री । ब्राह्मणयष्टिकादृशे ।
वज्रनेटी इतिभाषा ॥

कटः । पु । ओणौ ॥ कटिपान्थ ॥ कि-

कटङ्ग

विञ्जे । वीरयानडादिमये तृणास
ते । चटार्द्र मांदरी, इतिभाषा ॥
अतिशये ॥ समये ॥ गजगण्डे ॥
तृणे ॥ श्वे ॥ श्वरये ॥ ओषधौ
॥ श्मशाने ॥ चि । क्रियाकारे । क
टति कञ्चते वा कटे वर्षावरणयोः
। पचाद्यच् । पुसीतिघः ॥

कटं वरा । स्त्री । कटुरोहिण्याम् । क
टुकीतिस्थातायाम् ॥ कटवृणोति ।
वृण्व० । संज्ञायां भृतृ इति खच् ।
अहर्दिषदितिमुम् ॥

कटकः । पु । न । अद्रेर्नितम्बे । मेख
लाख्ये पर्वतमध्यभागे ॥ वलये । वा
हुभूषणे ॥ दन्तिनादन्तमण्डले ॥
चक्रे ॥ सामुद्रजवणे ॥ राजधान्याम्
॥ नगर्याम् ॥ सेनायाम् ॥ कटति
कञ्चते वा कटे० । कुन्मिश्रिसंज्ञ
योः । कृष्णादिभ्यः संज्ञायां बुद्धिति
बुन् वा ॥ सानौ ॥

कटकी । पु । नगे । पर्वते ॥ सेनाध्य
क्षे ॥ कटकोऽस्यास्ति । इति ॥

कटकोलः । पुं । पतङ्गहे । निष्ठीवनपा
चे । इति चिकाण्डशेषः ॥

कटकृतः । चि । तृणासनकर्त्तरि ॥

कटखादकः । पु । काचकलशे ॥ काके
॥ जम्बुके । चि । खादके । भक्षके ॥

कटङ्कटः । पु । अमौ ॥

कटम्भ

कटक्कटेरो । स्त्री । दारहरिद्रायाम् ॥

हरिद्रायाम् ॥

कटग्रू । पुं । महादेवे ॥ विद्याधरे ॥

अक्षदेवने ॥ कामरूपिणि ॥ राक्ष

से ॥ कीटे ॥ कटप्रवते तच्छीख ।

मुङ्गतौ । किञ्चिप्रच्छीति कि

पदीर्घौ ॥

कटप्रोथः । पुं । स्फिच । कथ्याम् ॥

कटभङ्गः । पुं । सस्याना हस्तच्छेदे ॥ न्व

पाच्यये । राजविनाशे ॥

कटभी । स्त्री । ज्योतिष्मत्याम् ॥ दक्ष

भेदे । स्वादुपुष्पे । कटभीतु प्रमे

हार्शनाडीवगविषकृमीन् । हन्यु

ष्णा कफकुष्ठमीकटु स्र्णाचकीर्त्ति

ता ॥ तत्फलं तज्जुषं चैयं विशेषात्क

फशुकृत् । श्वेताचेज्जुगसंयुक्ता ॥

कटवद्भाति । अन्येभ्योपीतिङः । गौ

रादिः ॥ काँटागिरीप इतिगौडभा

षाप्रसिद्धे दक्षविशेषे ॥ अपराजि

तायाम् ॥

कटमाखिनी । स्त्री । सहिरायाम् ॥

कटन्व । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ वाद्ये ॥ क

टति । कटे० । कृकदिकडिकटिभ्यो

न्वच् ॥

कटभरः । पुं । श्योनाकदन्ते ॥ कटभी

दन्ते ॥

कटभरा । स्त्री । मसारयाम् । गन्ध-

कटिष

भादालिया इतिगौडभाषा ॥ रोहि

ण्याम् । कटकी इतिभाषा ॥ हस्ति

न्याम् । हथिनी इतिभाषा ॥ कल-

न्विकायाम् ॥ गोलायाम् ॥ वर्षा-

न्वि ॥ मूर्धायाम् ॥ कटं विभर्त्ति । दु

भृङ्धा० । संज्ञायांभृद्वृजिधारि

सहितपिदम इति खच् । मुम् ॥

कटव्रणः । पुं । भीमसेने ॥

कटशर्करा । स्त्री । गाङ्गेष्ठीक्षतायाम् ।

नाटा इतिगौडभाषा ॥

कटाक्षः । पुं । अपाङ्गदृष्टौ ॥ कटौ अति

शयितौ अक्षिणीयश्च । बहुव्रीहौस-

कप्यच्छोरितिषच् ॥ कटं गण्डमक्ष

तिवा । अक्षूष्यात् । कर्मयज्ञश्च ॥ भ

क्तेषु तिर्यङ्निपाताकृपादृष्टिः कटा

क्षः ॥

कटायनम् । न । वीरये ॥

कटारः । पुं । नागरे । कामिनि ॥

कटाक्षः । पुं । कूर्मकर्परे । कमठपृष्ठे

॥ द्वीपप्रभेदे ॥ तैत्तिरीये पाकपात्रे ॥

आयमानविषाणाग्रमहिषीशावके ।

महिषीशिखौ ॥ खर्परे ॥ नगके ॥

कटि । स्त्री । श्लोण्याम् ॥ कथ्यते । क

टे आवरणे । सर्वधातुभ्यङ् ॥

कटिषम् । न । रसनायाम् । काक्या

म् । कर्धनी कौधनी तद्यङी इति

भाषा ॥ कटिबन्धे ॥ कटिबर्त्तयि ॥

कटीत

कटी । पु । इमे । गजे ॥ त्रि । कटवति ॥
 कटिप्रोथ' । पु । स्फिचि । चूतड इति
 भाषाप्रसिद्धे कटिदेशस्थमांसपिण्डे
 ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुसीति
 घ । कव्या' प्रोथो मांसपिण्ड' ॥
 कटिरोहक' । पु । हस्तिपश्चाद्गागारो
 हके ॥
 कटिल्लक' । पुं । कारबेले ॥ कटति ।
 कटे० वाहुलकादिस्त्र । स्वार्थेकन् ॥
 कटिशीर्षक' । पु । कटिदेशे ॥
 कटिशूल । पु । कटिदेशस्थे शूलरोगे ॥
 असौषधं यथा । रजनीकदलीचा-
 रलेप सिद्धाविनाशन । कुष्ठस्य भा-
 गमेकन्तु पथ्याभागद्वयं तथा ॥ उष्णो
 दकेन सम्पीत्वा कटिशूलविनाशन-
 मिति ॥
 कटिशृङ्खला । स्त्री । चितिकायाम् ।
 कटिधार्यक्षुद्रघण्टिकायाम् ॥
 कटिखचम् । न । चन्द्रहार गोट् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे रुच्यनङ्गारविशेषे ॥
 कटी । स्त्री । पिण्डायाम् ॥ ओणिदेशे
 ॥ कथ्यते । कटे० । सर्वधातुभ्यङ्
 । कृदिकारादिति कटाच्छ्रोणिष्वच
 न इति गौरादिषु पाठाद्वा डीष् ॥
 कटीतल । पुं । न्युज्जखण्डे । वाँकाखाँ
 डा इति भाषा । खुर्खुडी इति खुख
 डी इति चनेपालभाषा ॥

कटुकः

कटीर । पुं । जघने ॥ कन्दरे ॥ न ।
 कटौ ॥ कटति कथ्यते वा कटीगतौ
 कटे० वा । कृशृपुकटिपटिशौटिभ्य-
 ईरन् ॥
 कटीरक । पु । नितम्बे ॥ कटीरव ।
 स्वार्थेक । ॥
 कटु । पुं । रसविशेषे । चर्परा इति
 भाषा । भाल इति गौड भाषा ॥
 कटू रुचि । स्तन्यमेद श्लेष्मकण्डूविषा
 पङ्क' । वातपित्तकुदामेय' शोषी
 पाचनरोचकृत् ॥ चम्पकवृक्षे ॥-
 चीनकर्पूरे ॥ पटोले ॥ कट्वीलता
 याम् ॥ स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो-
 चिण्याम् ॥ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ राजिका
 याम् ॥ न । अकार्ये ॥ दृषणे ॥ त्रि
 । कटुसयुक्ते ॥ सुगन्धौ ॥ तीक्ष्णे
 ॥ मत्सरि ॥ अप्रिये ॥ कटुच्यावृणो
 ति तीक्ष्णतया मुखम् । कटे० । क
 टिवटिभ्यांचेत्त्यु' । वस्तुतस्तु शृस्वृ
 स्त्रिह्रिचपीत्यच चकाराद् । कटि
 वटिभ्यामिति सूत्रस्योच्चलदन्तादि
 ष्वदर्शनात् । स्त्रिया वातो गुणेति
 डीषि कट्वी कटुर्वा ॥ कटति । मृ०
 उर्वा ॥
 कटुकः । पुं । पटोले ॥ सुगन्धित्वे ॥
 अर्कटचे ॥ कुटजवृक्षे ॥ राजसर्षपे
 ॥ न । व्योषे । त्रिकटुनि ॥ स्वार्थेकः ॥

कटुति

कटुकन्द । पु । शिशुवृक्षे ॥ आर्द्रके ।

शृङ्गवेरे ॥ लशुने ॥ कटु. कन्दोस्य ॥

कटुकफलम् । न । कक्कोले ॥

कटुकस्त्रेह ॥ पु । सर्षपे ॥

कटुका । स्त्री । चुद्रचचुक्षुपे ॥ कटु

रोहिण्याम् । कटुम्बरायाम् । कुटु

की इतिभाषा ॥ कटुका कटुका पा

के तिगा रुक्षा हिमालघु । भेदि

मीदी र्नी ह्या कफपित्तज्वरापहा

प्रमेहश्वासकासास्त्रदा ककुडकुमि प्र

णुत् ॥ ताम्बूल्याम् ॥ राजिकायाम्

॥ तिक्तालावुके ॥

कटुकी । स्त्री । कटुकायाम् । मत्स्यपि

सायाम् । शतपर्वायाम् ॥ कुटुकी

इति भाषा ॥

कटुकीटः । पुं । मशके ॥

कटुकाशः । पुं । टिट्ठिमे ॥

कटुग्रन्थिः । न । पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठ्या

म् ॥

कटुचातुर्जातकम् । न । एलात्पक्ष्पत्र

कमरिचात्मकचतुष्के ॥ इतिराज

निर्घण्टः ॥

कटुच्छदः । पुं । तगरवृक्षे । टगर इति

गौडभाषा ॥

कटुतिक्तकः । पुं । भूनिम्बे ॥ शण्डवृक्षे ॥

कटुतिक्तिका । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् ॥

कटुतिन्दुकः । पुं । कुपीलौ । कुचला

कटुगे

इतिभाषा ॥

कटुतुण्डी । स्त्री । लतप्रभेदे । तिक्त

तुण्ड्याम् । कटुतगाइ इति गौड

भाषा ॥

कटुतुम्बी । स्त्री । इक्ष्वाकौ । तिक्ताला

वाम् ॥ कटुतुम्बी हिमा ह्या पित्त

कासविषापहा । तिक्ता कटु विपाके

च वातपित्तज्वरान्तकृत् ॥ कटुश्या

सौतुम्बी च ॥

कटुवयम् । न । त्रिकटुनि ॥ कटुनी च

यम् ॥

कटुदला । स्त्री । कर्कश्याम् । ककडी

इतिभाषा ॥

कटुनिष्पावः । पु । नदीनिष्पावधान्ये ॥

कटुपत्रः । पुं । पर्पटे ॥ सितार्जके ॥

कटुपत्रिका । स्त्री । कारीवृक्षे ॥

कटुफलः । पु । पटोल्ले ॥ इतिराजनि

र्घण्टः ॥

कटुफला । स्त्री । श्रीवल्लीवृक्षे ॥

कटुभङ्गः । पुं । } शुण्ठ्याम् ॥

कटुभद्रम् । न । }

कटुमञ्जरिका । स्त्री । रुपासार्गे ॥

कटुमोदम् । न । जवाहिनामसुग

न्धिद्रव्ये ॥

कटुरवः । पुं । मण्डूके ॥

कटुरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । अ

शोकरोहिण्याम् ॥ काथेस्या स्वग्ना

ॐ ॐ ॐ ॐ

कटोल

ॐ ह्या ॥ कटुश्चासौ रोहिणीच ॥
 कटुवार्त्ताकी । स्त्री । श्वेतकण्टकार्या-
 म् ॥
 कटुबीजा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥
 कटुशृङ्गालम् । न । गौरसुवर्णशके ॥
 कटुखेह । पु । सर्षपे ॥ गौरसर्षपे ॥
 कटूत्कटम् । न । आर्द्रके ॥
 कटूत्कटकम् । न । शृङ्गाम् ॥
 कटोरम् । न । कटोरा इति प्रसिद्धे पा-
 चे ॥ यथोक्त मेरुतन्त्रे ५ प्रकाशे । मृ-
 त्कर्षटे सयुतकाचकूप्या दत्तामुख-
 लोहपलोहसूचै । निष्कासितो धू-
 मरसस्तु तस्य सौगन्धिकै काचक-
 टोरकेय इत्यादि ॥ जैमिन्याश्वमे-
 धिके पर्वणि ८ १५थायेपिच । रस्यान्
 देवकीदत्त पाचे काञ्चननिर्मणे ।
 कटोराणा चतु षष्टिः पात्रस्योभय-
 तः स्थिता इति ॥ कटति । कटे० ।
 ओलच् । रलयोरैक्यम् ॥
 कटोरकम् । न । कटोरा इति प्रसिद्ध-
 पात्रभेदे ॥ स्वार्थे क
 कटोरा । स्त्री । स्वनामख्यातपाचे । इति
 ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कटोलः । पु । कटुरसे ॥ चण्डाले ॥ क-
 टति । कटे० । कपिगडिगण्डकटि-
 पटिभ्य ओलच् ॥

ॐ कटोलकः । पु । कटोलार्थे ॥ स्वार्थे

ॐ ॐ ॐ ॐ

कट्वी

क ॥

कटोलवीणा । स्त्री । केन्दुडा इति गौ-
 डभाषाप्रसिद्धे यन्त्रे । चण्डालवल्ग-
 क्यम् ॥ कटोलस्य चण्डालस्य बी-
 णा ॥
 कट्टार । पु । कटिशब्दे । कटार इति भाषा ॥
 कटफल । पु । कायफल इति प्रसिद्धे वृ-
 क्षे । श्रीपणिकायाम् । कुमुदिका-
 याम् ॥ कटफल स्तुवरस्मिन्त कटु-
 र्वातकफज्वरान् । हन्ति श्वासप्रमेहा-
 र्शं कासकण्ठमयाश्ची । ॥ कटति ।
 कटे० । क्तिप् । कटफलमस्य ॥
 कटफला । स्त्री । गम्भार्थ्याम् ॥ वृहत्प-
 म् ॥ काकमाच्यम् ॥ देवदाल्याम् ॥
 वार्त्ताक्याम् ॥ मृगेर्लीरौ ॥
 कट्वङ्ग । पु । सूर्यवशजे दिलीपन्द्रपतौ
 ॥ श्येनाकट्वुमे । सेनापाठा इति
 भाषाप्रसिद्धे ॥ कटूनि अङ्गान्यस्य ॥
 कट्वरम् । न । दधिसरे ॥ व्यञ्जने ॥ त-
 क्रो ॥ दध्न ससारकस्यात्र तर्ककट्वर-
 मुच्यते ॥ कटति । कटे० । छित्त्वर
 छत्त्वर धीवर पीवर मीवर ची वरती
 वरनोवर गत्वर कट्वर संयद्वरा इति च
 रजन्त साधु ॥
 कट्वी । स्त्री । कटुकायाम् ॥ लताविशे-
 षे । कटुकवल्याम् । काष्ठवल्गिकाया-
 म् ॥ सुकाष्ठायाम् ॥ बोतो गुणवच्च

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ

कठिनी

नादिति डीष ॥

कठ. । पु. । मुनिविशेषे ॥ कठशाखाध्या-
यनकर्त्तरि ॥ कठशाखाभिन्ने ॥ ऋ-
चां प्रभेदे ॥ स्वरे ॥ यजुशाखाविशेषे
॥ कठेन प्रोक्तमधीते । वैशम्पाय-
नान्ते वासिष्ठात् जातस्य गिने कठ-
चरकालुगिति लुक् ॥

कठमर्द्ध. । पुं. । शिबे ॥

कठर. । पुं. । कठिने ॥

कठा. । स्त्री. । करिगयाम् ।

कठाकु. । पुं. । पक्षिणि ॥ कठति । कठ-
कृष्णजीवने । कठिकुषिभ्यां काकुः ॥

कठाचक. । पुं. । दास्युहखगे ॥

कठिञ्जरः । पुं. । तुलस्याम् । पर्यासे ॥
कृष्णवर्चरायाम् ॥ कठिनं जरयति ।
जृष् षयोहानौ । गत्यन्तः । कर्त्तृगु-
णः । पृषोदरादि ॥

कठिन. । वि. । कृरे । मिथुरे । कठारे ॥
सन्धे ॥ न । स्थास्याम् ॥ वैद्यशास्त्र-
प्रसिद्धेषु यवान्यजाजोचिकटुभूनि-
म्बादिद्रव्येषु ॥ कठति । कठ. । व-
हुलमन्यविप्रीति इतच् ॥

कठिनपृष्ठक. । पुं. । कमठे । कूर्मे ॥

कठिनु. । स्त्री. । गुडशकरायाम् ॥

कठिनिका. । स्त्री. । कठिन्याम् ॥

कठिनो. । स्त्री. । वर्णलेखिकायाम् । पा-
कशुक्तायाम् सैखण्डी इति भाषा ॥

कडङ्ग

गुग्गिगणगणनारम्भे न पतति कठि-
नी संसम्भूमाद्यस्य । तेनाम्वायदि-
सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी नाम ॥

कठिल. । पु. । कारवेले ॥ कठति । क-

ठशोके । बाहुलकादिल्ल ॥

कठिलक. । पु. । कारवेले ॥ तुलस्याम् ॥

पुनर्नवायाम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कठी. । स्त्री. । कठेन प्रोक्तमधीयानार्थे ॥

म् ब्राह्मण्याम् ॥ शाखाधेतृवाचि-

त्वेन जातिस्त्वान डीष ॥

कठेर. । पुं. । कृष्णजीविनि । द्रिष्टे ॥

कठति । कठङ्ग. । पतिकठिकुठी-

त्येरक ॥

कठेर. । पु. । चामरवाते । मन्यरौ ॥

कठोर. । वि. । कठिने ॥ कठति । कठ. । क-

ठिचक्रिभ्यान्तेरन् ॥ पूर्णे ॥ कठोरता-

राधिपक्षाज्जनच्छवि । इति माघः

कड. । पु. । मूर्खे ॥ कडति । कडमर्द्धे

। पञ्चाचच् ॥

कडकम् । न । सामुद्रे । विकूटे । कर-

कच इति गौडभाषाप्रसिद्धे सामुद्र-

खण्डे ॥

कडङ्गर. । पुं. । माघमुद्रादिकाष्ठे । बुधे ॥

कडङ्गरोति । कृ. । कडङ्गरदर्शिका-

दिति निपातनात् खच् ॥

कडङ्गरीय. । वि. ।

कडङ्गर्थे । वि. ।

} कडङ्गरार्थे गवि ॥

कण,	कणित
कडङ्गर मर्हति । कडङ्गरदक्षिणा च्छेति छ. यत्च ॥	कणगुग्गुलु. । पु । गुग्गुलु प्रभेदे । वंश पीते । स्वर्णकर्णे । गन्धराजे ॥
कडङ्गः । पुं । सुराविशेषे ॥	कणजीर. । पु । श्वेतजीरके ॥
कडङ्गर' । पु । वृसे ॥ गृणाति गिरति वा । गृशब्दे निगरणे वा । अच् । क डस्य गर । कडङ्गरेति निर्देशान्मु म् ॥ यद्वा । कडति । कड० । किप् । कड्च तत् अङ्गश्च । कडङ्गं राति । रा० क. ॥	कणजीरकम् । न । क्षुद्रजीरके । हृद्य गन्धिनि ॥
कडचम् । न । पात्रविशेषे ॥	कणभ. । पु । कीटविशेषे ॥
कडम्बः । पु । शकनाडिकायाम् । कल म्बे । डाँठ डंठल् इति च भाषा ॥ को यो । प्रान्तभागे ॥ कडति । कड० । कुकदिकडीत्यम्बच् । केन लम्बते वा लवि० । अच् । डल्योरैक्यम् ॥ अग्रभागे ॥	कणभक्षक । पु । भारिठखगे । श्याम चटके । शैश्वरे ॥
कडम्बकः । पुं । कलम्बे ॥ स्वार्थे कन् ॥	कणलाभ. । पु । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥
कडम्बी । स्त्री । कलम्बीशके ॥	कणा । स्त्री । जीरके ॥ कुम्भीरमक्षि कायाम् ॥ पिप्पल्याम् ॥ श्वेतजीर के ॥ अल्पे ॥ टाप् ॥
कडारः । पु । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । पिङ्ग लवर्णवति ॥ कडारस्तृणवह्निवदित्य न्ये इति भरत. ॥ दासे ॥ गडति । गड सेचने । गडे' कडचेत्यारन् ॥	कणाटीन. । पु । } कणाटीर. । पु । } खञ्जनपक्षिणि ॥ कणाटीरक । पु । }
कणः । पु । अतिसूक्ष्मे । लेशे ॥ धान्या न्ने । चूर्णतण्डुले ॥ सूक्ष्मस्तण्डुला वयव' कणइति व्याख्यातार. ॥ वन जीरके ॥ कणति । कण निमीलने । पचाद्यच् ॥	कणाद् । पु । वैशेषिक दर्शनकर्त्तरि मु निविशेषे । काश्यपे ॥
	कणिकः । पुं । कणायाम् ॥ शत्रौ ॥ नी राजनाविधौ ॥ सूजीइति भाषाप्रसि द्धे शुष्कगोधूमचूर्णे ॥
	कणिका । स्त्री । अत्यन्तसूक्ष्मवस्तुनि ॥ अग्निमन्ये । अरणीति ख्याते ॥ क णति । कणगतौ । पचाद्यच् । स्वार्थे कन् । इत्त्वम् ॥ यद्वा । कणति । क णशब्दे । कुन् ॥ कणा. सन्त्यस्यवा । अतइनिठनावितिठन् ॥
	कणितम् । न । पीडितानां शब्दे । आ

कण्टक

संनादे ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कण्ठशम् । न । शस्त्रमञ्जर्याम् । धान्या
दिशीर्षे ॥ कणाय कणा' सन्त्यस्य ।
लोमादिच्छाच्छ । ॥ यद्वा । कणानं
स्वप्नयवंप्रयति । श्रोतनूकरणे । आ
त इति क ॥

कण्ठी । स्त्री । हयकण्ठस्तयायाम् ॥
कर्णिकायाम् ॥ न । अन्ते ॥
कण्ठिच' । स्त्री । कण्ठिचर्षेषु ॥ कण-
ति । कणगतौ । मृकणिभ्यामीचिः ॥
कण्ठीची । स्त्री । पुष्पितस्तयायाम् ॥
गुञ्जायाम् ॥ कणाची इति किरा-
ची इतिच प्रसिद्धे शकटे ॥ कूदिका
रादिति डीष् ॥

कण्ठे । अ । अभिन्नाघातिशये । सप्त-
मीतिरूपकोय निपात ॥
कण्ठेर' । पुं । कर्णिकारहणे ॥
कण्ठेरा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हस्तिन्या
म् ॥

कण्ठेरु । स्त्री । कर्णिकारे ॥ कर्णिकायाम्
॥ वेश्यायाम् ॥

कण्टक' । पुं । न । सूच्ये ॥ सुद्रुशनी ॥
मत्स्यादिकीकसे ॥ नैयायिकादिदो-
षोक्तौ ॥ रोमाञ्चे ॥ द्रुमाङ्गे । कां
टा इति भाषा ॥ केन्द्रे । खण्डचतुर्थे
सप्तमदशमस्थानेषु ॥ यथा ॥ खण्डा
म्बुद्धाङ्गानि केन्द्रमुक्तञ्च कण्टक

कण्टका

म् । चतुष्टयश्चावृष्टेऽवष्ठी सन्ते
विशेषत इति ॥ वेणौ ॥

कण्टकद्रुम । पु । शाकमल्लिहणे ॥ इति
राजनिर्घण्ट' ॥

कण्टकप्राहता । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।
एतकुमार्याम् ॥

कण्टकफल । पु । क्षुरे । गोक्षुरे ॥

कण्टकहन्ताकी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥

कण्टकश्रेणी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ क-
ण्टकानां श्रेणी वंश्याम् ॥

कण्टकागारः । पुं । सरणजनी ॥

कण्टकाक्ष' । पुं । कुञ्जकण्टके ॥ त्रि ।
कण्टकयुक्ते ॥

कण्टकारिका । स्त्री । निदिग्धिकाया
म् । उहत्याम् । भटकटैया इति

भाषा ॥ कण्टकान इयति । खण-
तौ । कर्मगण्य । स्वार्थेकन । कण्ट

कारिका फले ॥ कण्टकारिकायाः फ-
लम् । जरीतक्यादिभ्यश्चेति विका

रात्रयवप्रत्ययस्य लुप । जरीतक्या
दिषु लिङ्गमेवप्रकृतिवत् सङ्ख्या ॥

कण्टकारी । स्त्री । व्याध्याम् । कण्ट-
कारिकायाम् । भटकटैया इति भा

षा ॥ कण्टकारी कण्टकिनी तथा
स्वादुश्च शुक्ला । चक्षुष्या चतुशोऽथ

प्री शाहिणी श्वरदाहनुत् ॥ दोषश्च
यहरीलघ्वी ग्रहण्यर्थातिसारजित् ॥

कथा	कदन्न
पिकथके रूपाधिरङ्गाय इतिचिन्ता मणिः ॥ कथयति । कथवाक्यप्रव न्धे । बहुलमन्यवापीति कुन् ॥	ताख्यायिका क्वचिदिति कोलाहला चार्यः ॥ पक्षप्रतिपक्षोपन्यासेन- विचारणायाम् ॥ नैयायिकमतेहि
कथङ्गधिक । त्रि । प्रश्नकर्तरि । प्रष्टरि ॥	नानावक्तृकपूर्वपक्षसिद्धन्तवान् वा- क्यसन्दर्भं कथा । तद्भेदास्तय । वा
कथङ्गधिकता । स्त्री । पृच्छायाम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥	दे । जल्यो वितण्डाचेति ॥ कथा का दम्बर्यादिस्वरूपा सैवगद्यपद्यमयी
कथङ्गारम् । अ । केन प्रकारेण कृत्वेत्य र्थे । कथमित्यर्थे ॥ अनर्थकादेव क रोतेः कथम्पूर्वास्मत् ॥	चम्पूरितिग्रन्थान्तरे ॥ कथयति । क थवाक्यप्रबन्धे । चित्तिपृजिकथिक्कु म्भिचर्चश्चेत्यङ् । टाप् ॥
कथञ्चन । अ । केनाप्यग्नेनेत्यर्थे ॥ कथञ्चित् । अ । अतिप्रयत्नेनेत्यर्थे ॥	कथाप्रसङ्गः । त्रि । वातूले ॥ वार्त्तायाम् । गोष्ठीवचने ॥ विषवैद्ये ॥
कथनम् । न । कथायाम् । कहना इति भाषा ॥ इतिहलायुध ॥	कथाप्राणः । त्रि । कथके । कथोपजी विनि । नाटकवक्तरि ॥ कथार्या प्रा णा यस्य ॥
कथम् । अ । हर्षे ॥ गर्हायाम् ॥ प्रका रुर्ध्वे ॥ सम्प्रमे ॥ प्रन्ने ॥ सम्भावना याम् ॥ केन प्रकारेण । किमश्चेति यम् ॥	कथितः । त्रि । उक्ते । कहा इतिभाषा ॥ कथ० । क्तः ॥ कदः । पुं । मेघे ॥ कंजलं ददाति । उ दाह् । कः ॥
कथमपि । अ । यत्नगौरवे ॥ बाढमि- त्यर्थे ॥ कथमादितथाप्यन्तंयत्नगौ रव भेदयोः ॥	कदकः । पुं । उल्लोचे । विताने ॥ कदध्वा । पुं । कापथे । निन्द्यमार्गे ॥
कथम्भूतः । त्रि । किम्प्रकारे ॥ क प्रका रं किंवा प्रकार मापन्नः । द्वितीया न्नादपिद्यम् ॥	कुत्सितो ऽध्वा । कुगतीतिसमासः । कोः कत् तत् पुरुषेऽचीति कदा देशः ॥
कथा । स्त्री । प्रबन्धकल्पनायाम् ॥ प्रब न्धकल्पनां स्तोकसन्ध्या प्रज्ञाः कथां विदुः । परस्पराश्रया या स्यात्साम	कदनम् । न । मर्दं । युद्धे ॥ पापे ॥ वाधायाम् ॥ मारणे ॥ कदन्नम् । न । कुत्सिताग्रे ॥

कदम्ब

कदम्बः । पु । नीपे । प्रियके ॥ कदम्बो

मधुर शीत । कषायो लवणो गुरु ।

सरोविष्टमृकद्रूच कफस्तन्यानिन

प्रद ॥ अत्रसाञ्ज । नीपोमहाकद

म्ब स्याद्द्वाराकदम्बश्चपि । द्विती

योऽल्पप्रसरश्च दत्तपुष्प कदम्बक

श्चस्यभेदः । तथारत्नेपि । चारिद्र

स्तुरजौवल । धूलीकदम्बको धा

राकदम्ब घटपदप्रिय ॥ दत्तपुष्प

केशराश्वः प्रावृषेय कदम्बक ।

नीपोमहा कदम्बोपि तथा बहुफ

लोमतः । इत्यमरटीकायां भरतः ॥

सर्षपे ॥ देवताडकटुणे ॥ न । नि

कुरम्बे । सङ्घे । समूहे ॥ कदति

। कद सौधोधातु । कृकदिकदि

कटिभ्योन्मत् ॥

कदम्बक । पु । चरिद्रौ ॥ कदम्बार्थेषु

॥ स्वार्थेकम् ॥ यद्वा । कदति कन्दय

तिवा । कदहिंसायाम् । कदिआ-

ह्वानेरोदने च । कृकदीत्यम्ब ।

अनित्यस्त्वाङ्गमुम् । स्वार्थेकम् ॥ म ।

निकुरम्बे । समूहे ॥

कदम्बगोत्रकन्याय । पुं । कदम्बगोत्र

कस्य सर्वावयवेषु युगपदेव पुष्पाणा

मुत्पात्तरूपे दृष्टान्तविशेषे ॥

कदम्बपुष्पा । स्त्री । मुष्णितिकायाम् ।

मुष्णी इतिभाषा ॥

कदल

कदम्बपुष्पी । स्त्री । महाश्रावणिकाया

म् । मुष्णार्याम् ॥

कदम्बी । स्त्री देवदाल्याम् ॥

कदर । पु । सोमवत्के श्वेतखादरे ॥

कदरो विशदो वर्ण्यो मुखरोगकफा

सृजित ॥ ककचे । करपणे । कर

वत्करौत आरा इतिचभाषा ॥ क

डाजामुडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे

व्याधिभेदे ॥ तल्ललसम् । शर्करोग

जिते पादे च ते वा कण्ठकादित ।

ग्रन्थि कोष्ठवदुस्तमो जायते कदर

स्तु सइति ॥ अङ्गुष्ठे ॥ दृष्टाति ।

दृविदारणे । पचाद्यच्च । कस्यजलस्य

दर ॥

कदर्भित । पि । विडम्बिते । दृषिते ॥

कुत्सितोऽर्थः । कदर्भ । को कत् । क

दर्थः कुतः कदर्भितः ॥

कदर्थ । पि । चुद्रे । कृपणे । सतिपि

भवे अदातरि ॥ यद्वा । आत्मान

धर्मकृत्यञ्च पुत्रदारांश्च पीडयन् ।

यो लोभात् सन्विनोऽप्यर्थान् सकद

र्थ इतिस्मृतः ॥ कुत्सितोऽर्थः स्वा

मी ॥ कुगतीतिसमासः । कोः क

त तत्पुरुषे ॥

कदलः । पुं । रम्भावृक्षे ॥ पृथ्वीखताया

म् ॥ कन्दते कन्द्यते वा । कदिआ-

ह्वानेरोदनेच । वृषादिस्त्वात् कस्य

कदली

कदलकः । पुं । कदलार्थे ॥ म्यार्थेकः ॥

कदला । स्त्री । पृश्न्याम् ॥ डिम्बिका-
याम् ॥ शास्त्रमलीवृत्ते ॥ अजादेरा
कृतिगणच्छाट्ठाप् ॥

कदली । स्त्री । वारणनुसायाम् । रम्भा
याम् ॥ यथा । माणिक्यमर्त्यासृत
चम्पकाद्याभेदा, कदल्या वहवोपि
सन्ति । उक्तागुणास्ते ष्वधिकाभवन्ति
निर्दोषतास्याल्लघुताचतेषाम् ॥ गु-
णान् पश्य मोक्षाफले ॥ पताका-
याम् ॥ करिवैजयन्त्याम् ॥ मृगवि-
शेषे ॥ के दलति । दलविशरणे
। अच् । डीष् ॥ कन्दते कन्दते
षा कदिआ० । ट षादित्वात् साधु
। गौरादि० ॥

कदलीकन्दः । पुं । रम्भामूले । केराक-
न्दकेलाकन्द इतिच भाषा ॥ शीतलः
कदलीकन्दो बल्य केश्यो हृषित्तजि-
त् । धृष्टिक्कदाह्वारीचमधुरो रुचि-
कारकः ॥ कन्दः कदल्या दलितो नि-
तान्तं संस्वेदितो हिङ्गुघृतेन राट् ।
उद्धूलितः सैन्धवरेणुनाथ मरीचस-
म्पर्कितएववच्य ॥

कदलीकुसुमम् । न । रम्भापुष्पे ॥ कद-
ल्या कुसुमं क्षिण्मधुरं तुषरंगुह ।
वर्तपित्तहरं शीतं रक्तपित्तचयप्र-
णुत् ॥

कदाचि

कदलीदण्डः । पु । थोड इति गौडभा

षाप्रसिद्धे मोचामध्यस्थदण्डे ॥ कृत्त-
स्विन्न, सलिलविधृत कृत्ततन्तु प्र-
भिन्न, कम्बुभृत्थाजलविरहित, चा-
रजम्बीरपुष्ठा । मध्ये मध्ये तनुशक-
लितेनार्द्रकेणातिपूर्ण, स्वादुसूखं
भवतिमुतरांगर्भदण्ड कदल्या ॥
योनिदोषहरोदण्ड कदल्योऽसृक्
दरंजयेत् । रक्तपित्तहर, शीत सु-
रुच्योग्निप्रवर्धन ॥

कदा । अ । कस्मिन्काले । कव इति
भाषा ॥ सर्वैकान्यकियत्तदः काले-
दा ॥

कदाकार । चि । कुत्सितावयवे ॥ कु-
त्सित आकारोऽयम् । को कदादे-
शः ॥

कदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ ॥ त्रि । कु-
त्सितनामनि ॥ कुत्सिता आख्याय-
स्य । को कत् तत्पुरुषेचीतिकदा-
देशः ॥

कदाचन । अ । कस्मिन्काले । किसी
समयमे इतिभाषा ॥

कदाचारः । त्रि । कुव्यवहारे ॥ कुत्सि-
त आचारोयस्य । को कत् आदेशः ॥
कदाचित् । अ । जातु । कस्मिंश्चित्का-
ले प्रस्तावे ॥ कदाच चिच्च अनयो स-
माहारः ॥

कनक	कनिष्ठ
कदुष्णम् । न । कोष्णे ॥ ईषदुष्णम् । कवम्बोष्णे इति पक्षे कदादेश ॥ नि । नदति ॥	कनकपल । पु । सुवर्णादिपरिमाणक घोहग्रमापके । पलपरिमाणे । कुब विस्ते ॥ इति हारावली ॥
कद्रप । पु । कुक्षितरये ॥	कनकप्रभा । स्त्री । महाज्योतिषमयाम् ॥
कद्रु । पुं । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । तदति । म्यर्थापिङ्गे । कन्दति । कदि आह्वाने । मृगव्यादिच्छात् साधु ॥	कनकप्रसवा । स्त्री । स्वर्णकेतक्याम् ॥ कनकरम्भा । स्त्री । सुवर्णकदल्याम् ॥
कद्रुपुत्र । पु । नागे ॥ कद्रुपुत्र ॥	कनकरस । पु । हरिताले ॥
कद्रु । स्त्री । नागमातरि ॥ सन्नायामि यूङ् ॥	कनकलोद्भव । पु । राखे ॥
कद्रद । चि । गर्हावादिनि । दुर्वाणि ॥ कुक्षितवदति । वदे' पचाद्यच् । र थवदयोश्चेति को, कत ॥ कुक्षित स्य वदोव' ॥	कनकाचल । पु । सुमेरुपर्वते ॥ इत्यभि शेषे ॥ कनकमय अचल' ॥
कनकम् । न । म्यर्था । द्वेचि ॥ पु । कि युक्वृत्ते ॥ नागकेशरवृत्ते ॥ कृष्णध तूरे ॥ धुस्तूरे ॥ काञ्चनाक्षवृत्ते ॥ काशीये । कृष्णचन्दने ॥ चम्पकवृत्ते ॥ कासमर्द्धवृत्ते ॥ कणगुग्गुलुवृत्ते ॥ चम्पक' । वनति । कनीदीप्ती । कुञ्जादिभ्योवुन् ॥ काञ्चाद्रुमे ॥	कनकाध्यक्ष । पु । भौतिके । सुवर्णाधि कृते ॥ कनकस्य अध्यक्षः ॥ कनकारक । पु । कोविदारवृत्ते ॥ कनकाशुका । स्त्री । भृङ्गारे । सौवर्ण कलशे ॥ कनकस्य आशु' । सन्ना- यां कन ॥
कनकधर । पुं । टङ्गणे । सुहागा इति भाषा ॥	कनकाक्षम् । न । नागकेशरपुष्पे ॥ कनकाक्षय' । पु । धतूरे ॥ कनकमा ह्वयोऽस्य । भुक्तोऽस्मिन् कनकवर्णपु ष्पोदर्शनात् ॥ नागकेशरे ॥
कनकदण्ड । पु । राजशृङ्गे । राजच्छे ॥ कनकस्य दण्डोऽस्मिन् ॥	कनकवत् । पुं । उग्रादेव्या स्थाने ती र्थजिघ्रसे ॥ उग्राकनकवत्ते स्मृते तिप् राणम् ॥
कनकदण्डकम् । न । राजशृङ्गे । राजच्छे न ॥ स्वार्थकम् ॥	कनक । चि । काये । एक द्वयि ॥ इति हेमचन्द्र' ॥
	कनिक्या । स्त्री । समितायाम् ॥ कनिष्ठ । चि । अतियुनि ॥ अत्यक्षे ॥

कण्टका

सुश्रुतेतु । कण्टकारी सरा तित्ता क
टुकादीपनी लघु । रूचोष्णापाच
नीकासश्वासज्वरकफानिलान् ॥ नि
हन्ति पीनस पार्श्वपीडाकुमिहृदाम
यान् । तयो फल कटुरस पाकेच कटु
कं भवेत् ॥ शुक्रस्य रेचन भेदि तित्त
पित्ताग्नि कृत्तु घु । हन्यात् कफमरु
त्कण्डूकासमेदकुमिज्वरान् ॥ कण्ट
कारीकृत काथ सकृण्ण सर्वकास
हा ॥ तद्वत् प्रोक्तासिता चुद्राविशे
षाङ्गर्भकारिणी ॥ श र्मल्याम् ॥ क
ण्टकान इयर्त्ति । चृष्टगतौ । कर्मण्य
ण् । डीप ॥

कण्टकागीफलम् । न । कण्टकार्या फ
ले ॥ कण्टकारीफल तित्तकटुकदी
पन लघु । रूचोष्णाश्वासकासघ्न
ज्वरानिलकफापहम् ॥ शाकप्रकार
स्तु । तोयान्स्विन्नवृहतीफल मा
र्द्रकञ्च दण्डाहतं चिरविपाचित मा
ज्जकेन । चूर्णन सैन्ध्यभवेन विमि
श्रितञ्च बहि प्रबोधयति कासनिवा
रणहीति ॥

कण्टकाखुक । पु । यवासे । यासे ॥

कण्टकाशन । पु । उष्ट्रे । कण्टकानि-
अशन मस्य ॥

कण्टकाष्ठील । पुं । मत्स्यविशेषे । कु
लिशे ॥

कण्टफा

कण्टकित । त्रि । पुलकिते ॥
कण्टकी । पु । मत्स्ये ॥ खदिरवृक्षे ॥
विकङ्कते । मदनवृक्षे ॥ गोक्षुरे ॥
वशे ॥ वदरवृक्षे ॥ कण्टका. सन्त्य
स्मिन् । इनि' ॥
कण्टकिनी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥ शो
णभिरग्न्यम् ॥ मधुखर्जूर्याम् ॥
कण्टकिफल । पुं । कटहल इति प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । पनसे ॥ कण्टका. सन्त्य
स्य । अत इनिठना वितीनि' । कण्ट
कि फलमस्य ॥ समष्ठिलावृक्षे ॥
कण्टकिल' । पुं । वेडुवाँश इति गौड
भाषाप्रसिद्धे वंशविशेषे ॥

कण्टकिलता । स्त्री । अपुप्याम् । खी-
रा इति भाषा । कण्टकिनीचासौ
लताच ॥

कण्टकी । स्त्री । वार्त्ताकीविशेषे । कं
ठीलावैगन् इति भाषा ॥

कण्टकुरण्ट । पु । भिरग्न्याम् ॥

कण्टतनु । स्त्री । उहत्त्याम् ॥

कण्टदला । स्त्री । केतक्याम् ॥

कण्टपत्र । पु । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टपत्रफला । स्त्री । ब्रह्मदण्ड्याम् ॥

कण्टपाद । पु । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टफल । पु । चुद्रगोक्षुरे ॥ पनसे

॥ धुस्तूरे ॥ लताकरञ्जे ॥

कण्टफला । स्त्री । देवदालीलतायाम् ॥

४७३२ - - -

करुणी

करुण्ण । पु । वावले । ववण्डति
भाषा ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥
करुण्वल्ली । स्त्री । आवल्लीष्ट ॥
करुण्ट ॥ पु । तेज फलट्टे ॥
करुणाफल । पु । करुणकफले । कटह
ल इति भाषा ॥ विशेषात पनस व
र्ज्य गुल्मिशर्मन्दवर्हिभि ॥
करुणार्गला । स्त्री । नालिभारण्याम् ॥
करुणालु । पु । वणे ॥ वृक्षस्याम् ॥ वा
त्तव्याम् ॥ वर्वरे ॥
करुणाक्षयम् । न । पद्मकन्दे ॥
करुणी । पु । कलाये ॥ अपामार्गे ॥
खदिरे ॥ गोक्षुरे ॥
करुणः । पुं । मदनद्रुमे ॥ हेमकुण्डा
वहिरङ्गुलिपरिमितेस्थाने ॥ यथा ।
श्वताश्वाष्टेऽङ्गुलः करुण सर्वकुण्डेष्व
यंविधिरिति ॥ त्रि । गले । ग्रीवाग्र
भागे ॥ अत्रविशुद्धनामघोडशदल
पद्म मस्ति ॥ सन्निधाने । निकटे ॥
ध्वनौ ॥ करुणति । करुणशब्दे कथो
ष्ठ ॥ यक्षा । करुणते । कठिशोके ।
अच् ॥
करुणकूशिका । स्त्री । वीणायाम् ॥
करुणतलासिका । स्त्री । अश्वग्रीवावेष्ट
करुण्णुवर्मादौ ॥ इति शब्दमात्रा ॥
करुणीडक । पु । चित्तपक्षिणि । श्री
ल इति भाषा ॥ इतिचिकारुण्डशेषः ॥

करुणी

करुणीलक । पु । उज्जयाम् । मसा
ल इतिभाषा ॥ इतिशब्दमात्रा ॥
करुणपाशक । पु । तास्तकरुण्ट
रज्जौ ॥
करुणभृषा । स्त्री । ग्रैवेयके । करुणा गी
पसकरी इतिचभाषा ॥ भृष्यते नया
। भृष अलङ्कार । गुरोराग्वक्ष्य । क
रुणभृषा ॥
करुणमणि । पु । ग्रैवेयकमर्मा । काक
ले ॥ करुणस्य मणिः ॥
करुणशुद्धि । स्त्री । गलस्य कफाश्लिष
त्वे ॥
करुणसूत्रम् । न । स्तनालिङ्गने ॥ यथा । यत
कुर्वते वक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघात
निषिडोपगृह्य । परिश्रमार्थं शनके
विदग्धास्तत्करुणसूत्रं प्रवर्तितसक्त
इति ॥
करुणामि । पु । पक्षिणि ॥ करुण अस्ति
रस्य ॥ इति चिकारुण्डशेषः ॥
करुणाल । पु । शरणे ॥ युद्धे ॥ गोणा
प्रभेदे । खुजी इतिभाषा ॥ क्रमे
लके ॥ नौकायाः खनिषे ॥
करुणाला । स्त्री । जालगोशिकायाम् ॥
करुणिका । स्त्री । करुणभरणे । एकस्य
डीकरुणी इति भाषा ॥ इतिहेम-
चन्द्रः ॥
करुणी । स्त्री । गले ॥ अन्यकरुणवेष्टनर

कण्डू'

ज्जुचर्मादौ ॥

कण्ठीरव' । पुं । सिंहे ॥ मत्तमातङ्गे ॥
पारावते ॥

कण्ठीरवी । स्त्री । वासकवृक्षे ॥

कण्ठेकाल' । पु । महादेवे ॥ कण्ठेका
लोस्य । हलदन्तादिच्यवुक् ॥कण्ठ्य' । त्रि । कण्ठभवे शब्दादौ ॥ क
ण्ठहिते ॥ उभयत्र शरीरावयवत्वा-
त् यत् ॥कण्डनम् । न । निस्तुषीकृतौ । उद्
खलादिना तण्डुलादे निर्मलीक-
रणे । छडना इतिभाषा ॥

कण्डनी । स्त्री । उलूखले ॥ मुषले ॥

कण्डरा । स्त्री । महासायौ । महाना
स्याम् ॥

कण्डिका । स्त्री । वेदैकदेशे ॥

कण्डु' । स्त्री । कण्डूयायाम् । गात्रवि
घर्षणे ॥ कण्डते । कडिमदे । मृग
व्यादित्वात् कुप्रच्यय ॥कण्डुर' । पुं । कारवेक्षलतायाम् ॥ कु
न्दरहणे ॥कण्डुरा । स्त्री । आत्मगुप्तायाम् । शूक
शिंथ्याम् ॥ अत्यन्त पण्यम् ॥ क-
ण्डूराति । रादाने । आतेनुपे
तिकः । पृषोदरादित्वात् ह्रस्वः ॥कण्डू' । स्त्री । खाज इतिप्रसिद्धे रोगे
। खर्जाम् । कण्डूययाम् ॥ कण्डूय

कण्डोल

नम् । कण्डूज् गात्रविघर्षणे । सम्प

दादित्वात् क्तिप् ॥

कण्डूकरी । स्त्री । शूकशिंथ्याम् ॥

कण्डूम् । पु । आरग्वधे ॥ गौर सर्ष
पे ॥कण्डूति । स्त्री । कण्डूयाम् । खाज इ-
ति भाषा ॥ कण्डूयते । क्तिच् ॥

कण्डूयनम् । न । कण्डूयाम् ॥

कण्डूयमान' । चि । कण्डूयितरि । क
षमाये ॥

कण्डूया । स्त्री । कण्डूयने । खर्जाम् ॥

कण्डूयनम् । कण्डूय' । कण्डूयादि
भ्योयक् । अप्रच्ययात् ॥

कण्डूयिता । त्रि । कण्डूयमाने ॥

कण्डूरा । स्त्री । प्रावृषाययाम् । म-
र्कयाम् ॥ कण्डूराति । रा' । आत
इति कः ॥कण्डूखः । पुं । शूरणे ॥ त्रि । कण्डू
युक्ते ॥कण्डोल' । पु । उष्ट्रे ॥ गोशीप्रभेदे ॥
पिटे । वंशादिनिर्मिते धान्यादिस्थि
पनभाष्ये ॥ कण्डूते । कडिमदे ।
वाहुलकादौलच् ॥ यदा । कडिग-
डिगण्डीति सूत्रे कण्डू, प्राठादौल
च् ॥

कण्डोलकः । पु । कण्डूले ॥

कण्डोलवीणा । स्त्री । केड्ढा इति

कन्या

॥ नेत्रगण्डयोर्ल० । नेत्रे यस्याः केक
रे पिङ्गलेवा सादु श्रीला प्र्यावलो
लेच ॥ १८ ॥ अन्यदप्याह । प्रविल
म्बिनिदेकर ललाटे श्वशुरं हन्युद
रे स्फिजो पतिश्च । अतिलोमच-
यान्वितोत्तरोष्ठी नशुभाभर्तुरती
वयाचदीर्घा ॥ २० ॥ स्तनकर्णदन्त
क० । स्तनौ सरोमौ मलिनोत्पणो
चक्रेशदहाते विषमौचक्यौ । स्तु
लाः कराला विषमाश्चदन्ताः क्रोशा
य चौर्यायच कृष्णमांसा ॥ २१ ॥ ह
स्तक० । कन्यादरूपैर्धुक्काककङ्के
सरीसृपोष्णक समानचिह्नैः । शु-
क्लैः सिरालैर्विषमैश्चहस्तैर्भवन्ति
नार्यः सुखविस्तहीनाः ॥ २२ ॥ अ
न्यदप्याह । यातूत्तरोष्ठेन समुक्ततेज
रूपाग्रकेशीकलहप्रियासा । प्रा
यो विरूपास्तु भवन्तिदोषायवा कृ
तिल्लवगुणावसन्ति ॥ २३ ॥ अधुना
शरीरचेष्टविभागमाह । पादैस्तगु
ण्यौ प्रथमं प्रदिष्टं जङ्घे द्वितीयं तु
सजानुचक्रैः । मेढ्रोदमुष्णश्चतुस्त
तीयं नाभिकटिचैवचतुर्थमाहुः ॥
२४ ॥ उदरं कथयन्तिपञ्चमं हृदयं ष
ष्ठमश्चस्तनान्वितम् । अथसप्तममा-

कन्याट

खजचुगी कथयन्त्यष्टमोऽष्टकन्धरे
॥ २५ ॥ नवमनयने चमन्धुगी सल
लाट दशमशिरस्तथा । अशुभेष्वशु
भंदशाफलं वरणाद्ये सुशुभेषु शोभ
नम् ॥ २६ ॥ इतिवाराद्या कन्यास्तथा
य नामाध्याय । ६७ ॥ * ॥ एतकु
मार्याम् । सहायाम् ॥ स्थूलैलाया
म् ॥ वाराहीकन्धे ॥ वन्याकर्कोट
क्याम् ॥ घष्ठराशौ ॥ जम्बकाक्षीन
चन्द्राश्रितैतशाश्रिफल्गम् । युवति
गे शश्रिणि प्रसदाजनप्रवलकेलि
विद्यासक्ततूहलैः । विमलश्रीकयु-
तोजननोत्सवै सुविधिनाविधिना
सहितः पुमान् ॥ कन्याश्चमोङ्गमो
मर्त्यो नानाशास्त्रविशारदः । सौ-
भाग्यगुणसम्पन्नः सुन्दरः सुरतप्रि
यः ॥ चतुरण्णगदन्तिभेदे । भर्गौ
चेत् कन्या । भास्वत्कन्या सैकाधन्या
। यस्याः कूले कुण्डोऽखेष्टत ॥ कन
ति । कनदीप्तौ । अधन्यादि । क
न्यायाः कमी नचेस्तिनिर्देष्टाद्यसि-
प्रयम इतिनखीप ॥ दन्तिशाश्र्ववस
मीपेदुर्गादेव्याम् ॥
कन्याकुजाः । पु । कान्यकुब्जदेशे ॥ इ
तिहेमचन्द्र ॥
कन्याटः । पु । वाससङ्गनि ॥ इतित्रिका
णशेषः ॥

कपर्द

कन्याधिप । पुं । बुधग्रहे ॥

कन्यापति । पुं । जामातरि ॥

कन्यापाल । पुं । कनैत इति हिमगि-
रिप्रसिद्धे शूद्रजातिविशेषे । पालव-
शिरि ॥

कन्याराम । पुं । बुधभेदे ॥

कन्युषम् । न । हस्तपुच्छे । इथोऽत्र अ-
थौऽत्रा इति भाषा ॥

कप । पुं । वंशये ॥

कपट । पुं । न । व्याजे । दम्भे । कश्च-
नि ॥ के मूर्खनि पटव आच्छादक
॥ यक्षा । पटति । पट० अच् । कश्च
ब्रह्मणोऽपि पटोऽध्यापक ॥

कपटधारी । वि । छलाद्ये ॥

कपटिक । वि । कपटविशिष्टे । कपटि-
नि ॥ अक्षयौ ठन् ॥

कपटो । वि । अयमर्थव्यवहारवति । द-
म्भविशिष्टे ॥ कपटोक्ति अस्यास्मि-
न्वा । इनि । ॥

कपटिनी । स्त्री । गौडभाषया चीडा
नामनि गन्धर्व्ये ॥

कपटेश्वरो । स्त्री । श्वेतकण्ठकार्याम् ॥

कपर्द । पुं । शिवस्य जटाजूटे ॥ वराट-
के ॥ पर्वपूरणे । सम्प्रदादित्वात् भा-
वे क्तिप् । राज्ञोप । केन मुखेन ज-
लेन वा धरं पूर्तिं ददाति । सुपीति
योगविभागात्कः ॥ कश्च कश्च परा

कपाल

पूरणेन दापयतीति वा । दैपशोध-
ने । आत इति क ॥

कपर्दिका । स्त्री । वराटिकायाम् ॥

कपर्दक । पुं । हरजटाजूटे ॥ चराचरे
। वराटके ॥ अस्या प्रभेदा । सुव-
र्णवर्णा सिंही १ । धूम्रवर्णा व्याघ्री
२ । पीतपृष्ठासितोदरा मृगी ३ ।
श्वेतवर्णा हंसी ४ । नातिदीर्घिका
विदस्ता ५ ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

कपर्दी । पुं । शिवे । ईशे ॥ कपर्दोज-
टाजूटोऽस्यास्ति । इनि ॥

कपाटम् । वि । अररे । कवाटे । किंवाड
इति भाषा ॥ क वातम् शिरोवा-
पाटयति प्रविशते । पटगतौ । कर्म-
ण्यण् ॥ अर्दुर्वादि ॥

कपाटिका । स्त्री । क्षुद्रकपाटे । किर्कोडी
इति भाषा ॥ कपाण्येव । स्वार्थे क
। टाप् ॥

कपाटी । स्त्री । कपाटे ॥ अयन्तान्
। ङीष् ॥

कपाल । पुं । न । शिरोस्थिनि । कर्प-
रे ॥ घटादे शकले । खपरा इति
भाषा ॥ ब्रजे । समूहे ॥ यतीनां स-
मयकर्परादिभिश्चापाणे ॥ यथा । क-
पालं दृश्यमानानि कुचेखमसहाय-
ता । समता चैव सर्वस्य जेतव्यं तस्य स-
ख्यमिति ॥ कुष्ठरोगविशेषे ॥ अस्त

कपाली

क्षय्य यथा । कुष्णाक्षकपालाभ य-
द्रू, पर्यंतनु । कपाल तोदवहुलं
तत् कुष्ठविषमस्मृतमिति ॥ क पा
लयति । कर्मण्यय ॥ यद्वा । कम्पते
। कपिचलने । तमिविधिविडिमृगि
कुलिकपिपलिपञ्चिभ्य कालन् । क
पीतिनिर्देशात्तलोप । आगमशा
स्त्रस्थानित्य ख वा ॥

कपालनालिका । स्त्री । तर्कुव्याम् । त
कौ । तकुभा इतिभाषा ॥ इतित्रि
काण्यशेषः ॥

कपालभृत् । पु । शिबे ॥ कपालं वृद्धा
कपाल व । विभर्त्ति । दुभृज् । कि
प् ॥

कपालमात्री । पुं । भूतेशे । शिबे ॥
कपालानां माताविद्यते ऽस्य । ग्री०
इति ॥

कपालिका । स्त्री । भयमृन्मयभाजन-
शकले ॥ दन्तरोगविशेषे ॥ तल्लक्ष्यं
यद्वा । कपालेणिवदीर्यन्तु दन्तानां
सैव शर्करा । कपालिकेति पठिता
सदा दन्तविनाशिनीतिमाधवः ॥

कपाली । पु । महादेवे । नृकपालशा-
खिनि ॥ कपालोस्ति अक्षय । अतइति
॥ स्वनाम्नाख्याते जाति वि० ॥ सत्
ब्राह्मणकन्यायां तीवराब्जात इति
पराशरपद्धतिः ॥

कपिक

कपालिनी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इत्य-
न्तान् डीप् ॥

कपि । पु । सिद्धके ॥ शाखासृगे ।
वानरे ॥ एकैकस्योपकाराय प्राणा
न् दास्यामिते कपे । इति हनुमन्त
प्रति श्रीरामवाक्यम् ॥ मधुसूदने
॥ रक्तचन्दने ॥ कम्पते । कपिचल-
ने । कुण्डिकम्योर्नलोपश्चेतिप्र-
त्ययः ॥ वराह्ये ॥ कादुदकात् भू-
मिंपातिष्येति कपिर्वराहः । पातेर्वा
हुलकात् किप्रत्ययः ॥

कपिकच्छु । स्त्री । मर्कव्याम् । शूकशि-
म्ब्याम् । कौच किर्वाच इतिचभाषा
॥ कपिकच्छु भृशं वृद्धा मधुरादृष्ट-
योगुरु । तिता वातहरी बल्या कफ-
पित्तास्रनाशिनी ॥ तद्दीर्घवातशम-
नं स्मृतवाचीकरं परम् ॥ कपीनां क-
च्छु । कण्डूहेतुत्वात् ॥

कपिकच्छुफलम् । न । शूकशिम्ब्या-
फले ॥ कोमलं रोमसहितं स्निग्धं
माज्ये विपाचितम् । सौपस्कारे स-
वाङ्गीके सिन्धुजेन समान्वितम् ॥
कपिकच्छुफलद्वयमधुरं चङ्खं गु-
ह । सिग्धं शीतानिलहरं दुष्टव्यावि-
नाशमम् ॥

कपिकच्छुफलोपमा । स्त्री । जतुका-
वतायाम् ॥

ॐ

कन्तु

जदन्त्यजे । अनुजे । पश्चाज्जाते ॥
अरक्षेष्वा मतिशयेन युवा अल्पो
या । अजादीगुणवचनादेवे तीष्ठ-
न । युवाल्पयो कनन्यतरस्यामिति
रनादेश ॥

कनिष्ठकम् । न । शृकटुणे ॥

कनिष्ठा । स्त्री । दुर्बलाङ्गुलौ ॥ पश्चा-
ज्जातायाम् । अनुजायाम् ॥ कनि-
ष्ठस्य भार्यायाम् ॥ कनिष्ठस्य स्त्री ।
पुत्रो गलक्षणे डीर्घं बाधित्वा अजा
दित्वा डृप् ॥ नायिकाभेदे ॥

कनी । स्त्री । दुहितरि । कन्यायाम् ॥

कनीनिका । स्त्री । अक्षयस्वारके ॥ क-
निष्ठाङ्गुलौ ॥ कनति । कनीदीप्तौ
। बाहुलका दीन । स्वार्थे कन । टा
प् । इत्थम् ॥

कनीयान । त्रि । कनिष्ठाथे ॥ अयम-
नयोरतिशयेन युवा अल्पो वा । द्वि-
वचनविभक्त्योपपदेतरबीयसुनै । अ-
जादीगुणवचनादेवेति ईयसुन । यु-
वाल्पायोरिति कन, देश ।

कनीयसम् । न । ताम्रे ॥

कन्तु । त्रि । सुम्बनिशिष्टे । सुम्बिनि ॥
क सुखम् अस्ति अस्त्य ॥ क शम्भ्यां
वभयुस्तितुल्यस इति तु ॥ काम-
देवे ॥ कुम्भले ॥ कामयते । कमुका
नौ । अर्जिष्टशिकम्भमीति कु प्रत्य-

कन्द

योधातोस्तुगागमश्च ॥ कमिमनी-
तितुर्वा ॥ हृदये ॥

कन्या । स्त्री । मन्मथभित्तौ । काँध इ-
तिभाषा ॥ प्रावरणान्तरे । सूतजी-
र्णपटनिर्मिताच्छादनवस्त्रे । कथरी
गुदरी इतिच भाषा ॥ यथा । भिक्षा
प्राणस्य रक्षार्थं कन्या शीतनिवार-
णी । अचला केशवे भक्तिर्विभवैः कि-
म्योजनमिति ॥ कम्पते । कमु० ।
बाहुलकात् थन । टाप ॥

कन्यारी । स्त्री । कन्यरी दुर्दृष्टाती
क्षकण्टकातीक्ष्णगन्धा दुष्प्रवेशा
इत्यादिपर्यायवति वृत्ते ॥

कन्द । पु । न । स्वरणे ॥ ग्राम्य कन्द
स्तुदोषल ॥ सस्यमूले ॥ सलगम
इति प्रसिद्धे मूलविशेषे । गृह्णने ॥
पु । मेघे ॥ योनिरोगविशेषे । त-
स्य निदानलक्षणे यथा । दिवास्वापा
दतिम्रोधा ह्यायामा दतिमैथुनात्
। जताञ्च नखदन्ताद्यैर्वाताद्या कु-
पिता यदा । पूयशोणितसङ्काश ल-
ज्ज्वाकृतिसज्जिभम् । उत्पद्यते यदा
योमै नाम्ना कन्दस्तु योनिज, इति
॥ सचतुर्विध । लक्षणेभेदात् । यथा
। रुक्षविवर्ण स्फुटित वातिकं तं वि-
निर्दिशेत् । द्राहरागज्वरयुतं विद्या
तपित्तात्मकन्तुतम् ॥ नीलपुष्पप्र-

कन्दरा

तीकाशं कण्डूभक्तं कफात्मकम् स
र्वलिङ्गसमायुक्तं सन्निपातात्मकं वि
दु ॥ सन्निपातात्मकोऽसाध्य शेषा.
कृच्छ्रप्रसाधना इति ॥ कन्दर्पे क
न्दयति कन्द्यते वा । कदि आह्वाने
रोदने च । अच् घञ्वा ॥

कन्दगुडूची । स्त्री । गुडूचीविशेषे । क
न्दास्ततायाम् । पिण्डान्नुनि । सुष
नी इति काश्यादिदेशप्रसिद्धे कन्दे ॥
कन्दटम् । न । शुक्लोत्पले । कौन्ती-
इति भाषा ॥

कन्दफला । स्त्री । सुदकारवेद्याम् ॥
कन्दमूलम् । न । मूलके ॥

कन्दर । पु । अङ्गुशे ॥ पु । स्त्री । गुहा
याम् ॥ न । आर्द्र के । शृङ्गवेरे ॥
केन जलेन दीयते । दृविदारणे ।
श्वदेरप ॥

कन्दरा । स्त्री । दयाम् । कृत्रिमाकृत्रि
मेष्टहाकारे गिरिविवरे ॥ कन्दरा
हाप् ॥

कन्दराकर । पुं । शिलोच्चये । पर्वते
॥ कन्दरायामाकरः ॥

कन्दराज । पुं । गर्दभाण्डवृक्षे ॥ कन्द
रांजाति । ला आदाने । आत इति
क. ॥ प्रचद्रुमे ॥ कर्पराजे । आखोट
वृक्षे ॥ कन्दरा मज्जति । अक्षभूषणा
दौ । कर्मण्ययम् ॥ कन्दराऽस्यास्ति

कन्दल

या । सिध्नादिच्छास्त्रम् ॥

कन्दरालक । पु । कन्दराले ॥

कन्दरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

कन्दरोद्गवा । स्त्री । सुदपाषाणभेदि
नि वृक्ष ॥

कन्दर्प । पु । कामदेवे ॥ पुत्रोत्पत्त्यर्थो

य कामाना मध्ये काम, सच भगवतो
विभति ॥ कामिस्थव्ययं कुत्तायाम् ।

कुत्सितोदर्पोऽस्य अस्मादा ॥ यदा ॥

कसुखं तत्र तेन वा दृष्यति । दृष्यर्घ
मोहनयो । पचायच् ॥ अथवा । के

ब्रह्मणि दृष्टवान् क ब्रह्माण दर्पित
वान वा । पृषोदरादि ॥ ध्रुवकप्र

भेदे ॥ यथा । यषो विप्रतिवर्णाङ्
घिर्ध्रुव, कन्दर्पसंज्ञकः । वीरे वा क

रुणे वा स्यात् खण्डताले विधीयते
इति सङ्गोतदामोदर ॥

कन्दर्पकृप । पु । भगे । योनौ ॥

कन्दर्पजीव । पु । कामवृद्धिनामवृक्षे ॥

कन्दर्पमुपल । पु । मेढ्रे । शिमे ॥ इ
ति त्रिकाण्डशेष ॥

कन्दर्पशृङ्खल । पु । शृङ्गारवन्धविशे
षे ॥ तल्लक्ष्यम् । नारी पादद्वयं स्या

प्य कान्तस्योरुद्वयोपरि । कटिन्वेदो
लयेदाशुबन्धः कन्दर्पशृङ्खल इति ॥

कन्दलम् । न । कलापे ॥ उपराने ॥ न
वाङ्गुरे ॥ करध्वनौ ॥ अपवादे ॥ पुं ।

कन्दु

कनके ॥ युद्धे ॥ कपाले ॥ भूमिकन्द
ल्या पुष्पे ॥

कन्दलता । स्त्री । मालाकन्दे ॥

कन्दली । स्त्री । मृगविशेषे ॥ गुल्मप्र
भेदे ॥ पताकायाम् ॥ पद्मबीजे ॥

कन्देसस्यमूले लीयते । लीड् श्लेषणे ।

अन्येष्वपीतिङ् ॥ यद्वा । कन्दते ।

कदि० । दृषा० कलच् । गौ० ङीष् ॥

भूमिकन्दल्याम् ॥

कन्दलीकुसुमम् । न । शिलीन्ध्रे ॥

कन्दवर्जनः । पुं । शूरणे ॥

कन्दवल्ली । स्त्री । वन्याकर्कोटक्याम् ॥

कन्दबहुला । स्त्री । विपरिणिकायाम् ॥

कन्दशूरणः । पुं । श्लोके । शूरणे ॥

कन्दसंज्ञम् । न । योन्यर्शसि । योनि

रक्तरोगविशेषे ॥ तस्यनिदानादि क
न्दे द्रष्टव्यम् ॥

कन्दसारम् । न । नन्दनवने ॥

कन्दाय । पुं । धरणीकन्दे ॥

कन्दाई । पुं । शूरणे ॥

कन्दाखु । पुं । कासालौ ॥ धरणीकन्दे

॥ विपरिणिकायाम् ॥

कन्दी । पुं । शूरणे ॥

कन्दिरी । स्त्री । खज्जाखुदृष्टे ॥

कन्दुः । पुं । स्त्री । कडाही इति भाषा

प्रसिद्धे भर्जनपात्रे । स्वेदन्याम् ॥

खान्दति । खान्दिर्गतिशोषणयोः ।

कन्यका

खान्दे सलोपश्चेत्यु । ॥

कन्दुक । पुं । गेन्दुके । गैद इति भा

षा ॥ कन्द्यते । कदि० । बाहुलकादु ।

। कंसुखं ददाति दयते द्यति यच्छति

वा मित० डु । स्वार्थे कन् ॥ कंशि

रोदुनोति दवति वा । टुदु उपतापे

दुगतौ वा । प्राग्वत् ॥

कन्दुपक्कम् । न । जलोपसेकं विना के

वलपात्रे यदग्निनापक्कं भृष्टतत्त्वत्वा

दि तस्मिन् ॥ यथा । कन्दुपक्कानि

तैलेन पायसं दधिसक्तवः । द्विजैरे-

तानि भोज्यानि शूद्रगेहकृतान्यपी

ति तिष्यातितत्त्वे कूर्मपुराणम् ॥

कन्दोठः । पुं । शुक्लोत्पले ॥ न । नीलो

त्पले ॥

कन्दोतः । पुं । कुम्भुदे । त्रिभाष्ये ॥

कन्ध । पुं । मेघे । वारिदे ॥

कन्धरः । पुं । वारिवाहे ॥ मरिषवृक्षे ॥

कम्जलस्य धरः ॥

कन्धरा । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ कंशिरो

धारयति । संचाया भृद्वृजोति ख

च । खचिह्रस्वः ॥ यद्वा । धरति । धृञ्

। पचाद्यच् । कंशिरसेधरा ॥

कन्धि । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ पुं । समु

द्रे ॥

कन्धम् ॥ न । पातके ॥ मूर्च्छायाम् ॥

कन्यका । स्त्री । दशवर्षायाङ्कुमार्या

कन्या

म् ॥ अघाता कन्या । अघातादौ
क. । शिपकादिज्ञान्नेस्वम् ॥

कन्यकाजात. । पि । अनूठापत्ये । का
मीने ॥

कन्यकापतिः । पुं । जामातरि ॥

कन्या । स्त्री । कुमारीम् ॥ दशवर्षीया
शालिकामाम् ॥ नार्याम् ॥ यथायष्टक
न्यासु ॥ यथा । यच्चगन्धर्वसिद्धानां क
न्यका नरनागयोः ॥ विशाधरकिम्पुव
यपिशाचाना मपीहतास्ति ॥ अथ
व्याश्रैपदीताराकुलीसन्धेदरीष्व-
पि ॥ १ ॥ कन्यार्याजातमायासुपहा
साहकुर्वते । नवरात्रादिपूजार्थं जा
तातेऽथकुमारिका ॥ कन्यादानप्र-
सिद्धार्थं वंशधवविदुद्वे । इतितेना
पिजननादशमानां वितङ्गवेत् ॥ क
न्याविक्रयेदोषो यथा । य. कन्यापा
जनं कृत्वाकरोति यदि विक्रयं । वि
क्रेता धनलोभेन कुमारीपाकं सगच्छ
ति ॥ कन्यामूषपुरीषव्यतप्रभक्षति
पातकी । कुम्भिभिर्दंशित. काकैर्यो
यदिभ्राश्वतुर्दंश ॥ मृतश्च व्याधयो
नाथ ससभेज् जन्मनिश्चितम् । वि
क्रोशीते मांसभारं पश्येद्य दिवा
निशमिति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ *

॥ अथ कन्या लक्ष्यम् । तत्रपादव
क्ष्यम् ॥ शिम्भोक्तसमस्तनुतामनखौ

कन्या

कुमार्या पादौ समोपचितपादनि
गूढगुल्फौ । श्लिष्टाङ्गुलीकमल
कान्तितलौ चयस्यास्तामुद्वेष्टदिभु
योधिपतिस्त्वमिच्छेत् ॥ १ ॥ पाद
जङ्घाजानूद्वगुह्यमखीनां लक्ष्यानि
॥ मत्स्याङ्गुशाजयववज्जहसासि चि
न्हा वस्त्रेनैः मृदुतली चरयो मय
स्तौ । अङ्गुष्ठे च रोमरहिते विसिरे
सुदृष्टे जानुद्वयं सममनुल्लङ्घ्यसन्धि
देशम् ॥ २ ॥ छरु घनौ करिष्वर
प्रतिमावरोमा वन्यत्यपत्रसङ्घं वि
पुच्छन्गुह्यम् । श्लोकीच्छाट मुव
कूर्मसमुन्नतश्च गूढोमखिन्विपुच्छा
भियमादधाति ॥ ३ ॥ नितम्बनाभ्यो
लक्ष्यम् । विल्लीयं मांसो पचितो
नितम्बो गुह्यश्च धत्ते रश्मनाकक्षापम्
। नाभिर्गभीरानिपुच्छाङ्गनानां प्रद
क्षिप्यावर्त्तगताचक्षता ॥ ४ ॥ मध्य
स्तनोऽवधोऽग्नीवाणः । मध्यं स्त्रिया
स्त्रिवस्त्रिनायमः रोमशब्द वृत्तीधना
वविषमौकठिनामुरस्यौ । रोमप्रव
र्जितमुरोऽमृदुचाङ्गनानां ग्रीवाचक
म्युनिचितार्थसुखानिधत्ते ॥ ५ ॥
अधरदन्तवोर्ध्वः । वन्धुजीवकुसु-
मोपमोऽधरो मांसलो वविरविन्न-
रूपमृत् । कुन्दकुम्भस्यनिभाः स
माक्षिणावोषितां पतिमुखाभिता

कपित्थ

कपिकन्दुकम् । न । शिरोस्थिनि ॥
 कपिक्रा । स्त्री । नीलसिन्दुवारवृक्षे ॥
 कपिकेतनः । पुं । अर्जुनाख्यपाण्डवे ॥
 कपि. केतन चिह्नमस्य ॥
 कपिकोत्ति. । पु. कोत्तिविशेषे ॥
 कपिचूडा । स्त्री । आस्रातकवृक्षे ॥
 कपिचूत. । पुं । आस्रातके । आम्डा
 इतिभाषा ॥
 कपिज. । पुं । तुल्यके । सिद्धके । शि
 खारस इति गौडभाषा । नागौरी
 गूढ इति भाषा ॥
 कपिजाङ्घ्रिका । स्त्री । तैलपिपीलिका
 याम् ॥
 कपिज्वल. । पुं । तित्तिरौ ॥ कपिज्वल
 इतिप्राज्ञैः कथितो गौरतित्तिर ॥
 कपिज्वल इतिस्थातो लोके कपिज
 तित्तिर इतिच ॥ चातकखगे ॥ ते
 जलेपचिह्नि ॥
 कपितैलम् । न । तुल्यनामगन्धद्रव्ये
 । सिद्धके । नागौरीगूढइतिभाषा ॥
 कपित्थ । पु. कैथ इति प्रसिद्धेवृक्षे ।
 कुचफले ॥ कपित्थोयदधित्यस्तु ग्रा
 ही फलसुगन्धक. । अचस्यन्दोदधि
 फलश्चिरपाकी कपिप्रियः ॥ कपित्थ
 मारमसङ्गाहि कषायलघुलेखनम् ।
 यक्तं रगु वृषाहिक्काशमनंवातपित्त
 जित् ॥ स्वाद्वर्णं तुवर हृद्यशोधनं

कपिर

ग्राहि दुर्जरम् ॥ अपिचा । कपित्थ मा
 म कण्डूघ्नं विशदग्राहि वातलम् । म
 धुरान्त्वकषायत्वात् । योगन्याञ्च सचि
 प्रदम् ॥ कपयस्तिष्ठन्त्यत्र । कपिरि
 वतिष्ठतिवा । सुपिस्थ इतिक. । पृ० ॥
 कपित्थस्त्वक । पुं । एलवालुके ॥
 कपित्थपर्णी । स्त्री । कपित्थानीति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । विरजा
 याम् । चिन्तयाम् ॥
 कपित्थास्य । पु. वानरविशेषे । गो-
 लाङ्गूले । दधिशोणे । नगाटने ॥
 कपिध्वज । पुं । हनुमता महावीरेण
 ध्वजरूपतयाऽनुग्रहीते अर्जुने ॥ क
 पिर्हनुमान् ध्वजे अस्य ॥
 कपिनामा । पु. सिद्धके ॥ कपिर्ना
 मास्य ॥
 कपिपिप्पली । स्त्री । रक्तापामार्गे । व
 शिरे ॥ सूर्यावर्त्तवृक्षे ॥
 कपिप्रभा । स्त्री । कपिकष्काम् ॥
 कपिप्रभु । पु. रघुनाथे । श्रीरामे ॥
 कपीर्ना सुग्रीवादीनां प्रभु. ॥ क
 पिराजे ॥
 कपिप्रियः । पुं । आस्रातके ॥ कपित्थे
 ॥ कपीर्ना प्रियः ॥
 कपिप्रिया । स्त्री । चिन्तायाम् । तित्ति
 डीकायाम् ॥ कपीर्ना प्रिया ॥
 कपिरथ. । पु. श्रीरामे ॥ अर्जुने ॥

कपिला

कपि रश्मि रश्मे वा कस्य ॥

कपिलः । पुं । अजले ॥ वासुदेवे । सि
द्धे भगवतोऽविभूतिविशेषे देवकु
ल्याद्ब्रह्मप्रजापते राविर्भूते ॥ सि
द्धानां कपिलोऽमुनिरिति भगवदुक्ते ॥
॥ अयम् चार्त्तभक्तिसेत्नरसाङ्गस्य
योगप्रचारार्थो भगवदवतारः ॥
अमीन्वरसाङ्गसमतप्रवर्त्तकोऽयं मु
निविशेषे ॥ कुङ्कुरे ॥ दामवविशेषे ॥
पिङ्गले रश्मिविशेषे ॥ नीलपीतः क
पिलः इति रभसः ॥ कपिलोऽरोच
नाकविरिच्यन्ते ॥ वि । पिङ्गलवर्ण
युक्ते ॥ कवसे । कटवर्णे । कचे पश्ये
ति इत्यत्र प्रत्ययः ॥ मत्त्वर्थेऽसिद्ध्या
दिच्छाकृत्वा ॥

कपिलयुतिः । पुं । सूर्ये ॥

कपिलकाया । स्त्री । गोस्तन्याम् । हा
रकारायाम् ॥

कपिलकुम्भः । पुं । सुगन्धिकाष्टविशेषे ॥

कपिलधारा । स्त्री । गङ्गायाम् । स्वर्ण
धाम् ॥ तीर्थविशेषे ॥

कपिलपुराणम् । न । कापिलोत्पपराखे ॥

कपिलमिश्रपा । स्त्री । मिश्रपादवि
शेषे । पीतावाम् । कुमिश्रपावाम् ॥

कपिला । स्त्री । गोविशेषे । स्वर्णवर्णा

वाङ्मयि ॥ कपिलवर्णवैभवात् । अनु

दात्मन्याभावात् कर्त्तृदितितत्त्विका

कपिलः

भस्मगर्भायाम् । कपिलवर्णयुष्मन्तौ

मिश्रपायाम् ॥ भस्मगन्धिमौषधौ

। रेणुकायाम् ॥ कपिलोऽवर्णोऽयम्

स्या । अर्धं आद्यम् ॥ पुण्डरीकादि

गजकरिषयाम् ॥ नदीविशेषे ॥ न

वा । कज्जलाचक्षुषैवात्सु पूर्वधाम्

शुभपर्वतः । शष्पासह पुरा रेणे क

व शक्र सुरेश्वा ॥ तत्पूर्वस्थां महा

देवी नदीकपिलसंज्ञिता । तस्यांस्त

त्वा नरो गङ्गाकाननं फलमाप्नुवा

दितिकास्तिकापुराखे ८२ अध्यायः ॥

कपिलाक्षी । स्त्री । कपिलमिश्रपाया

म् ॥ मगेश्वरी ॥

कपिलाचार्यः । पुं । वासुदेवे ॥ कपि

लस्या यौ साङ्ख्यस्य श्रुतात्मनश्च वि

द्यानस्य आचार्यस्य ॥

कपिलान्वः । पुं । विद्वान्वसि । इत्ये ॥

कपिलोमफला । स्त्री । कपिलकाम् ॥

कपिलोमा । स्त्री । रेणुकायाम् ॥

कपिलोदम् । न । पितामहे ॥

कपिलिका । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

कपिलकः । पुं । मारदे ॥

कपिलकाण्डः । पुं । कायातके ॥

कपिलक्ष्मी । स्त्री । करिपिप्पल्याम् । को

लमस्याम् ॥ कपिरिव कक्षी तज्जुस्य

रोमस्याम् ॥

कपिलः । पुं । सिद्धकामात्मजः ॥

कपीत

श्यावे । कृष्णपीतमिश्रितवर्णे ॥ चि
। तद्वर्णयुक्ते ॥ कपिवर्णविशेषोऽस्या
स्ति । लोमादिच्छात् ॥ विरक्तस
न्याकपिशमित्यत्र कपिर्षं ताममि
तिमल्लिनाथः ॥

कपिशा । स्त्री । माधव्याम् । माधुरीसु
रायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ टाप् ॥

कपिशान्न । पु । शिवे ॥

कपिशाम्बु । पु । पिशाचे ॥

कपिशी । स्त्री । माधव्याम् । मदिरायाम् ॥

कपिशीका । स्त्री । मदिरायाम् ॥ इति
शिकार्यशेषः ॥

कपिशीर्षम् । न । कयशीर्षे । प्राका-
राग्रे ॥

कपिशीर्षकम् । न । हिङ्गुले ॥ खोड
कशीर्षके । प्राकाराग्रे ॥

कपिष्ठलः । पुं । कपिविशेषे ॥ कपिष्ठ
लोगोत्र इति निपातनात् षत्वम् ॥

कपीज्य । पु । क्षीरिकावृक्षे ॥

कपीतः । पु । श्वेतवुङ्गावृक्षे ॥

कपीतनः । पु । गर्दभाण्डे ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ आस्रातके ॥ अश्वत्ये ॥ पूगवृ
क्षे ॥ माखूरवृक्षे । विल्वे ॥ तनेति

। तनुविस्तारे । पचाद्यच् । कपीना
म् कपेर्वर्णस्य वा तनः । अन्येषामपी

तिदीर्घः ॥ यद्वा । या । खल्व्या । त
नः ईतनः । कपीना कृपेर्वा ईतनः ॥

कपोत

कपीन्द्र । पु । हनुमति ॥ सुग्रीवे ॥ रा
घवे ॥ वराहमूर्त्तौ ॥ कपिश्वासावि
न्द्रश्च । कपीनामिन्द्रो वा ॥

कपीश । पु । हनुमति ॥ कपीश मन्त्र
हन्तारं वन्दे सङ्काभयङ्करम् ॥ कपी
नामीश ॥

कपीष्ट । पुं । राजादनवृक्षे ॥ कपित्ये ॥

कपूय । चि । कुक्षिते ॥ कुक्षितं पूय
ते । पूयी विसरणे । पचाद्यच् । पृ
षोदरादिः ॥

कपूयचरणः । चि । दुष्कृतिनि । कुक्षि
तकर्मणि ॥ कपूर्यनिन्दितं चरणं क
र्मास्य ॥

कपोत । पु । पारावते । कलरवे ॥ क
पोतको गुरुः खिग्धो रक्तपित्तानि-
क्षापहः । सङ्गाही शुक्लः शीतः सु
स्वादू रश्चिकारकः ॥ घुघुर्ती इति प्र
सिद्धे चिचकणविद्वद्भ्यो । धूसरे । धू
मलोचने ॥ कस्य वायोऽपोत इव ।
कोवायु पोतो नौरिवास्य वा ॥ य
द्वा । कवते । कवृषर्णे । कवेरोतश्च
पश्च ॥ पक्षिमात्रे ॥

कपोतकम् । न । सौमीगञ्जने ॥

कपोतचरणा । स्त्री । नलीनामगन्ध-
वस्तुनि ॥

कपोतपालिका । स्त्री । स्तम्भाग्रप्रसारि
ते दारविशेषे ॥ सौधादिप्रान्तेकाष्ठा

ॐॐॐॐ—

ॐॐॐॐ

कफ

कफणी

दिरचिते पक्षिस्थाने । विटङ्गे ॥ पा
लयति । पाखरक्षणे । खलु । कपो
तानां पालिका ॥ कपोतान् पालय
ति वा । कर्मण्ययम् । संज्ञाया कनइ
ति कन ॥

कपोतपाखी । स्त्री । विटङ्गे ॥ कपोता
न् पालयति । कर्मण्ययम् । ऊीप् ॥
कपोतबद्धा । स्त्री । बाह्योवृत्ते ॥
कपोतबर्ही । स्त्री । सञ्ज्ञासायाम् ॥
कपोतवाणा । स्त्री । मलीनामगन्धद्र
व्ये ॥

कपोतसारम् । न । स्त्रोतोऽजने ॥
कपोताङ्घ्रिः । पुं । कपोतपादे ॥ स्त्री
। नस्थाम् । गन्धद्रव्यविशेषे ॥ कपो
तस्थान्ध्रिः ॥
कपोताभः । पुं । कपोतबर्हौ ॥
कपोतारिः । पुं । प्रयेनपक्षिणि ॥ कपो
तानाम् अरि ॥

कपोलः । पुं । गण्डे । गन्धे । स्त्रक्कणी
तिर्यक्सन्निधिभागे । गान्ध इतिभा
षा ॥ कम्पते । कपिचम्पने । कपिण
डिगण्णीत्योलम् । कपीतिनिर्देशा
जलोपः ॥ कं मुखप्रोक्षति वा । पुन
महत्त्वे । कर्मण्ययम् ॥

कप्याख्यः । पुं । सिङ्घके ॥

कप्यासः । पुं । वानरगुहे । कपिपृष्ठान्ते ॥

कफः । पुं । शरीरस्थानुविशेषे । स्त्री

अणि । सौम्यधातौ ॥ कफस्यकोप
कुसुमागमेभवति । अस्यप्रकोपहे-
तु । गुरुमधुररसातिस्निग्धदुग्धेक्ष
भक्ष्यद्रवदधिदिननिद्रापृषसर्पिं प्रपूरै
। तुहिनपतनकाले श्लेष्मण सम्प्रको
प प्रभवति दिवसादेः भुक्तमाश्वस
न्ते ॥ अपिच । गुरुपटुमधुरास्निग्धमा
पैस्तिनैश्च द्रवदधिदिननिद्राशीतनि
श्वेष्टताभि । प्रथमदिवसभागे रात्रि
भागे पिच्छाद्ये भवति हि कफकोपो
भुक्तमाश्वे यसन्तेइति ॥ विधाविभक्त
स्य दिवसस्यप्रथमे भागे एव रात्रि
श्चाद्ये भागे ॥ फाल्गुनेचैवमाश्वेच ज
न्तुपीडाकरोमतः । सर्वशास्त्रविचा
रचैः श्लेष्मा राजाप्रकीर्तित ॥ केन
जलेनफसति । फलतिप्यसी । अन्ये
धोपोतिड ॥ यथा । केशिरसिकल
ति वा पूर्ववतड ॥

कफकार्षिका । स्त्री । लासायाम् । स्त्र
णाकायाम् । आस्थासवे । लास्य भू
क इत्यादिभाषा ॥

कफमा । स्त्री । हपुषाप्रभेदे ॥

कफसिः । पुं । स्त्री । कफोद्यौ ॥ केन
सुखेन फसति स्फुरति वा । फण
गतौ स्फुरसम्बलने वा । इन् । पुषो
दरादि ॥

कफणी । स्त्री । कफोद्यौ ॥ कृदिका

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

कफोष्णी

रादिति पच्चेडीष ॥

कफप्रकृतिक । वि । कफस्वभावे ॥ त
 ल्लक्ष्यं यथा । गभीरबुद्धिः स्थूलाङ्ग
 सिग्धकेशो मन्दावलः । स्वप्नेजलाश
 यालोकी श्लेष्मप्रकृतिको नर इति ॥
 कफवर्द्धनः । पु । पिण्डीतगरवृक्षे ॥ वि ।
 श्लेष्मवृद्धिकारके ॥

कफविरोधि । न । मरिचे ॥

कफात । पु । कफनाशके ॥ कफमप्ति
 । अद० । क्षिप् ॥

कफान्तक । पु । वरुणद्वये ॥ इतिराज
 निर्घण्ट ॥

कफारि । पुं । शुक्लाम् ॥

कफी । पु । गजे । इक्षिनि ॥ वि । श्ले
 षले । श्लेष्मणे । श्लेष्मयुक्ते ॥ कफो
 ऽप्यास्ति । बन्धोपतापेतीनि ॥

कफेखू । पु । श्लेष्मातके ॥ कफंक्षाति
 । खात्मादाने । कन्दूदन्धूजम्बूकफेखू
 कर्कन्धूदिधिषूरिति कृत्रन्त्ययो नि
 वातनादेत्वम् ॥

कफोष्णि । पु । कूर्परे । भुजमध्यग्रन्थौ
 । कोष्ठयो इति भाषा ॥ कंमुखं स्फो
 रयति । स्फुरस्फुरणे सञ्चलनेच ।
 ग्यन्तः । अचङ् । ४० । यङ् । केन
 सुखेन फयति स्फुरतिवा । फञ् ० ।

स्फुर० । इन् । ४० ॥

कफोष्णी । स्त्री । कूर्परे ॥

कम्

कफोत्केशः । पु । कफस्य वसनायोप
 स्थितौ ॥

कवन्धः । पु । उदरे ॥ धूमकेतौ ॥ रा
 हौ ॥ रक्षोविशेषे ॥ न । जले । उ
 दके ॥ पुं । न । क्रियायुक्तशिरश्छू-
 न्यकलेवरे ॥ कवन्धोऽस्त्रीक्रियायुक्त
 भपमूर्द्धकलेवरम् ॥ यथा । मनुष्या
 णा सहस्रेषु हतेषु हतमूर्द्धसु । त
 दावेशात्कवन्धः स्यादेकोऽमूर्द्धाक्रि
 यान्वितः ॥ अपिच । नागानामयुतं तु
 रङ्गनियुतं सार्द्धं रथानाशत पक्षीनां
 दशकोटयोनिपतितारक कवन्धो
 रणे । तादृक्कोटिकवन्धनर्त्तनविधौ
 खेचञ्चलत्वे शिरस्तेषां कोटिनिपात
 नेरघुपते कोट्यण्डघट्टारवः । इति
 प्राचीना ॥ कसुखं वध्नाति । बन्धव
 न्धने । कर्मण्यय ॥ कंवध्यते छिद्यते च
 स्यात् । वञ् ॥ केन वायुना वध्यते वा
 । कोवायुरेव बन्ध आश्रयोयस्य वा ॥

कवन्धी । पु । ऋषिविशेषे ॥

कवित् । पु । कपित्थवृक्षे ॥ कपयः ति
 छन्त्यञ्छा० । सुपिस्थ इतिक् । ४० ॥

कविलः । पुं । कपित्थवर्णे ॥ वि । कपि
 'सुवर्णा'ये ॥

कभम् । न । रोहिणीनक्षत्रे ॥

कम् । अ । पादपूरणे ॥ जले ॥ भस्त
 के ॥ सुखे ॥ मङ्गले ॥ निन्दायाम् ॥

कमल

कमल

कम्यते । कमु० । विडभावे विच ॥ कमनी । स्त्री । कामयिव्याम् । ऊ० ॥
 कमठ । पु० । कच्छपे ॥ दैत्यविशेषे ॥ कमनीय । त्रि० । कामनायोग्ये । वक्तुः
 मुनिभाजने ॥ शल्लक्याम् ॥ भगवत् ॥ मनोहरं । रुचिरे । कान्ते ।
 तोऽवतारविशेषे ॥ न । सुमानाज ॥ शोभने ॥ कामनीयर् ॥
 वपावविशेषे । वक्तो वतकी लोट् ॥ कमर । पि० । कामभोजिते । कामि
 तिचभाषाप्रतिज्ञे ॥ काम्यते । कमु० । नि ॥ कामयते । कमु० । अर्त्तिकमि
 । कामेठ ॥ के जलेमठतिवा । म ॥ भ्रमीत्यरश्चित् ॥
 ठमदनिवासयो । पचायच ॥ कमल । पु० । मृगविशेषे । कुरङ्गे ॥ न
 कामठी । स्त्री । कच्छप्याम् । दुल्याम् । जले । ताम्र ॥ क्रोमनि ॥ भेषजे
 ॥ स्वल्पकूर्मजातौ ॥ शल्लक्याम् ॥ पु० । सारसपक्षिणि ॥ जलजे । पद्मे ॥
 योगादिति जातेरितिवा ङोप् ॥ अस्त्रगुहा । कमलं श्री तत्त्व वचनं
 कमण्डलुः । पुं० । न । करके । कुण्ड्याम् । मधुर कफपित्तजित । टण्डुला
 । सत्यातिनां मृकादिमयेपात्रे । चास्त्रविस्फोटविषवीसर्पनाशनम् ॥
 ॥ अलानु दारपात्रम् ॥ मन्त्रं वैदिक तया । यतानि यतिपात्राणि मनु
 विशेषतः सितं पद्मं पुष्करीकमिति
 स्वायम्भुवोऽश्नीत् ॥ पुं० । प्रचपाद
 मे ॥ चतुष्पाज्जातिविशेषे ॥ कस्य
 प्रजापतेर्जलस्य वा मण्डःसारः । तं
 कति । ला० । मितद्वादित्वात्ङुः ॥ व्युत्पत्तिः । मण्डलम् । मण्डिभूषायाम् ॥
 । घञ् । कस्य मण्डं भूषाति । ङुः ॥
 कमलः । पुं० । कामे ॥ अशोकवृक्षे ॥ अलभूषणादौ । म० । कोवा ॥ ध्रुव
 प्रच्छादि ॥ वि० । कामुके ॥ कामयते क
 म० । कर्त्तरिस्थुट् ॥ अभिरुपे । क
 ५ । तोये । मनोहरे ॥ अनुदात्तश्चे
 तिनमेर्युच् ॥

कमलच्छदः । पु० । कक्षपक्षिणि ॥

कमलच्छदम् । न । कमलानांसमूहे ॥

कमलादिभ्यः षडः ॥

कमला

कमलच्छद । पु । पद्मदले । पद्मपत्रे ॥

कमलज । पुं । अजयोनौ । धातरि ॥

कमले जातः । जनी । उ ॥

कमला । स्त्री । लक्ष्म्याम् । श्रियि ॥ क

मलालयस्थाया देव्याम् ॥ वरस्त्रिया

म् ॥ कालकटादिपत्तने कमलानीवू द

तिस्थातेफलविशेषे । यथा । रम्भाफ

लं तित्तिडीक कमलानागरङ्गकम् ।

कलान्येतानि भोज्यानि स्योऽन्यानि

त्रिवर्जयेदितितन्त्रसारे पुरश्चरणप्र

करणम् ॥ काम्यते । कमु० । वृषा

० ककच् ॥ कमलम् अस्ति अस्याः ।

अर्जभासज्वा ॥ छन्दोविशेषे । यथा

। द्विगुणनगणसहितः सगण इहहि

विहितः । फणिपतिमतिविमखा

स्त्रितिप्रभवतिकमलेति ॥ सवैयान्त

र्गता कमला यथा । वसुभिः प्रमिताः

सगणा विहिता पुनरेकमितो नि

हितो गुरन्ते । यदिसत्त्वयो वि-

लसन्मतयो ऽभिधया कमलेतितदा

कलयन्ते । विदधन्त्यनयारमणीयत

या रसनापरिखेलितयाकुतुकन्ते ।

यशवन्तनरेशविशोभियशोधिकशो-

भितसाविदधातुमुदन्ते इति ॥

कमलाक्षय । पु । सिद्धस्थानविशेषे ॥

यथा । कमलालयेमहास्थानेकम-

लाख्योमहेश्वर । कमलावमहेशानी

कम्पलि

सकलार्थप्रदायिनीत्यागमोक्ति ॥

कमलालया । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ कम

लमालयोयस्या ॥

कमलासन । पु । धातरि ॥ कमलमा

सनमस्य ॥ न । आसनविशेषे ॥

कमलासनस्य । पु । पृथिवीपद्ममध्ये

मेरुकार्णिकासनस्ये भगवन्नाभिकम

लासनस्ये विधातरि ॥

कमलिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् ॥ पद्मस्य

पत्ने । पद्माकरे ॥ कमलानि सन्त्यप

। पुष्करादिभ्योदेशे इति इनिः ॥

कमलोत्तरम् । न । कुसुमपुष्पे ॥ कम

लादुत्तरम् ॥

कमा । स्त्री । शोभायाम् ॥ इतिशब्द-

निर्घण्ट ॥

कमिता । त्रि । कामुके ॥ कमेर्यिङ्

भावे टच् ॥

कम्प । पु । गात्रादिचलने । वेपथौ ।

वेपने ॥ कम्पनम् । कपिकिञ्चिञ्चल

ने । भावे घञ् ॥

कम्पन । पु । शिशिरत्तौ ॥

कम्पनम् । त्रि । कम्पे । लोले । चञ्चले

॥ न । कम्पे ॥ कम्पनशीलः । कपि०

चलनशब्दार्थादित्युच् ॥

कम्पलक्ष्मा । पु । वावौ ॥

कम्पाक । पु । वावौ ॥

कम्पितम् । न । कम्पने । वेपने । कम्पे

कम्बली

॥ चि । कम्पयुक्ते ॥ कम्पयतेऽस्य । क
पि० । क्त ॥

कम्पिल्ल । पु । कम्पिल्लके । रक्ताङ्गे ।
कंवीला कामल इति च भाषा प्रसिद्धे
वृत्ते ॥ देशविशेषे ॥

कम्पिल्लक । पुं । कम्पिल्ले ॥

कम्प । चि । कम्पयुक्ते । अतिचम्बले
॥ कम्पनशील । नमिकम्प्योतिर' ॥

कम्बर । पु । चित्रवर्णे । कर्बुरवर्णे ॥
चि । चित्रवर्णवति ॥

कम्बलः । पुं । नागराले ॥ साखायाम्
॥ प्राकारे ॥ कृमौ ॥ वैकश्ये ॥ स्व
नामख्याते मेघादिलोमरचिते व-
खासनादौ । रत्नके ॥ मृगविशेषे ॥
न । जले । सखिले ॥ कम्पते । क
मु० । कम्पेर्बुक्चेति कस्यः ॥ कंजुक्वित
शिरो ऽम्बु वा वलते । वलसंवरणे
सम्बरणे च । अच् ॥ कम्बति कम्ब्य
ते वा । कम्बगती । वृषादिस्वात्
कलच् ॥

कम्बली । पुं । वृषे ॥ चि । कम्बलवति
॥ कम्बलोऽस्ति अस्य । इति ॥

कम्बलिवाद्यकम् । न । गन्ध्याम् ॥ वृ
षवाद्ये शकटे ॥ कम्बलः साक्षा । सा
ऽख्येषाम् । इति । कम्बलिभिर्दृष्टै
वृष्टतै । वङ्० गत्यत् । स्वार्थे कन् ॥

कम्बलीया । स्त्री । ऊर्णायाम् ॥ कम्ब

कम्बोज

लायहिता । असन्नास्वाभयत । त
स्मैहितमिति कृ' ॥

कम्बल्यम् । न । ऊर्णापलशते ॥ कम्ब
लासन्नायामिति प्राक्क्रीतीयेष्व
र्थेषु यत् ॥

कम्बिः । स्त्री । खजाकायाम् । हर्षाम्
॥ वंशांशे ॥ कम्पते । कम्पु० । बाहु
लकात् विन ॥

कम्बुः । पु । न । शङ्खले ॥ पु । शम्भूके ॥
वलये ॥ इस्तिनि । गले ॥ कर्चुरे ॥
ग्रीवायाम् ॥ नलके । पोखाहाड इति
भाषा ॥ कम्पते । कम्पु० । जम्बादय
श्चेति निपातित' ॥ कम्बति । कम्ब
गती । मृगव्यादिर्वा ॥

कम्बुकः । पु । कम्बुशब्दार्थे ॥
कम्बुकण्ठी । स्त्री । कम्बुग्रीवायाम् ॥
कम्बुकाष्ठा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कम्बुग्रीवा । स्त्री । शङ्खाकृतिविरेखाश्च
ग्रीवायाम् ॥ कम्बु शङ्ख इव ग्री
वातिस्त्री रेखा यस्या ॥

कम्बुपुष्पी । स्त्री । शङ्खपुष्पयाम् ॥
कम्बुमालिनी । स्त्री । शङ्खपुष्पयाम् ॥
कम्बूः । पुं । वलये ॥ शङ्खे ॥ चि । प
रद्रव्या पहारिणि ॥ अम्बूदम्बूजम्बू
कम्बूरुण्डुष्वलदत्तोक्तपाठात् साधुः ॥

कम्बोजः । पु । इस्तिविशेषे ॥ शङ्खवि
शेष ॥ देशविशेषे ॥ सयथा । पञ्चन

करकः

दूतमारभ्यस्ते च्छाद्विषयपूर्वतः । क
म्योजदेशो देवेशि वाजिराशिपरा
यणः ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥

कम्पातायी । पु । शङ्खचिह्ने ॥

कम्पारी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कंजल
विभर्त्ति । दुभृज्० । कर्मगण्य ।
ऊीप् ॥

कम्भु । न । उशीरे ॥ इतिराजनि-
र्घण्ट ॥

कम्पः । त्रि । कामुके । मैघुनेच्छाविशि
ष्टे ॥ कमनीये ॥ कामयते । कमु०
। नमिकम्पीतिरः ॥

करः । पुं । वर्षोपले ॥ रश्मौ ॥ पाणौ
॥ प्रत्याये । भागधेये । कर्षकादि द्वा
रा प्रत्येकस्थावरजङ्गमादादेवेरा
जग्राह्यभागे ॥ शुण्डायाम् ॥ हस्त
नक्षत्रे ॥ चतुष्कले शेषगुरो ॥ ५
संज्ञायाम् ॥ कीर्त्यते । ह्यविच्छेये ।
कृदोरप् ॥ करोति वा । अच् ॥
कर्मापपदे सति कर्त्तृवाचकोयंशब्दः
। यथा । आनन्दकर ॥

करकः । पु । करश्चट्ठे ॥ पक्षिविशेषे
॥ दाडिमवृक्षे ॥ करे ॥ लङ्गायाम् ॥
पलाशवृक्षे ॥ कोविदोरवृक्षे ॥ वकु
लवृक्षे ॥ करीरवृक्षे ॥ नारिकेला
स्थनि । माला इति गौड भाषा ।
नरेली कपाली इति च भाषा ॥ पुं ।

करश

न । करङ्के ॥ कमण्डलौ ॥ पुं । स्त्री ।
वर्षोपले ॥ कृणोति । कृञ् हिसा
याम् । करोति दोषाभावं वा । कृ
णादिभ्यः संज्ञायांबुन् ॥

करकङ्कणन्याय । पु । कङ्कणशब्देनैव
करभूषणविशेषबोधसम्भवेऽपि क
रशब्दपूर्वक कङ्कणशब्दः करसल्य
कङ्कणबोधार्थक इत्यर्थपरं दृष्टान्तः ॥

करकच । पु । योगविशेषे ॥ यथा ।
शनिभार्गवजीवन्नकुजसो मार्कवा
सरे । षष्ठ्यादिति यव सप्तक्रमात्
करकचा स्मृता इति ॥

करकच्छपिका । स्त्री । कूर्ममुद्रायाम् ॥

करकण्टकः । पुं । मखे ॥

करका । स्त्री । वर्षोपले । मेघोपले ।
ओला इति भाषा ॥ कृणोतेर्बुद्धन्ता
द्वापि क्षिपकादिच्चात् प्रत्ययस्थादि
तीत्त्वं ॥

करकाजलम् । न । दिव्यपानीयप्रभेदे
॥ दिव्यवाय्वग्निसंयोगात्सहता खा
त्पतन्ति या । पाषाणखण्डवज्राप
स्ता कारक्योऽमृतोपमा ॥ करका
जजलरुचं विशदगुचस्थिरम् । दा
ह्य शीतलं सान्द्रपित्तहत क्रफवायु
कृतम् ॥

करकाभा । पु । नारिकेलवृक्षे ॥

करशङ्खः । पु । विवाहे ॥ करशङ्खे ॥

करज

करग्रहारम् । पुं । नववयसस्यन्धिनः ।

करस्यरात्राप्रजाभ्य प्रणमादाने । पु
गृहाहृतिप्रसिद्धे ॥ तद्वदिननिर्णयो
यथा । तीक्ष्णोद्यवर्द्धीतरभेषु सस्ते
शीर्षोदये भानुदिने शुभाह्ने । कुर्या
दनुक्तानि समीहितानि करग्रहार
भ्रमपिमलाभ्यरति ॥

करग्रहः । पुं । पाणिग्रहः ॥ करं गृह्णा
ति । ग्रह० । अश्व ॥

करघर्षणः । पुं । दधिमन्यनदृष्टे । त
क्राटे ॥ न । हस्तघर्षणः ॥

करघर्षी । पुं । क्षुद्रमन्यनदृष्टे । ह्यो
टीरवी इतिभाषा ॥

करङ्गः । पुं । मस्तके ॥ अश्वक्षनारिके
खफलाखनि । नारियस्तकाखोदइ
तिभाषा । मोक्षानारियस्तइतिच ॥
शरीरप्रक्षि ॥ इक्षुभिर्गेषे ॥

करङ्गशास्त्रि । पु । करङ्गाभिधेयी ॥

करच्छदः । पुं । शाखोदृष्टे । सिद्धेहा
इतिभाषा ॥

करच्छदा । स्त्री । सिन्दूरपुष्पगाम् ॥

करजः । पुं । नखे ॥ करजघृष्टे ॥ न ।

व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये । करजं मर्खं त
स्त्रिव ॥ करेणजन्यते । जनी० । अ
न्यत्रापीतिङः ॥ कं मुखं जलं वा रज्ज
यति । रज्जरागे । कर्मण्युच्यते । त्यज
रजेतिनिर्देशादकङ्कित्यपिनलोपः

करण

। संज्ञापूर्वकत्वान्नदृष्टिः ॥

करज्योडि । पु । हस्तज्योडिदृष्टे । हा
याजोडिइतिभाषा ॥ इतिराजनिर्ध
यटः ॥

करणः । पु । दृष्टविशेषे । करं मुख
इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ स घट्टिधः । तत्र
गौडभाषाया उरकराण्यपर्यायाः ।

चिरविस्मोक्तमात्र करजस्यकरण
के ॥ नाटाकराण्यपर्यायाः । प्रकोर्यः

पुंसिकरणपुतिक कञ्जिकारकः ॥ गौ
डभाषयाकांटाकराण्यर्गाठियाकराण्य

इतिप्रसिद्धस्य । पद्मन्यः ॥ मर्कटा
कराण्यस्य । मर्कटी ॥ विषकराण्यस्य ।

अङ्गारवल्लीरी ॥ इति ॥ अश्वकराण्य
स्य पर्यायास्तु । करमर्द्धिनेक्षुद्रक

राण्यकरमर्द्धकः । इति ॥ कं मुखं ज
लं वा रज्जयति । रज्जोः कर्मण्युच्यते ॥

कराण्यकः । पुं । करणे ॥ स्वार्थे कन ॥

कराण्यः कटुकस्तीक्ष्णो नीर्योऽप्योऽनि
वदेऽपहृतः । कुष्ठोदावर्तगुल्माऽर्शो

व्रणकुम्भिकफापहः ॥ तत्पत्रं कफवा
तार्थः कुम्भिशोषहरम्परम् । भेदनं

कटुकम्पाकेवीर्योष्णं पित्तघ्नं च ॥
तत्पत्रं कफवातघ्नं मेहार्थः कुम्भिकुष्ठ

जित् । हस्तपूर्वकराण्यपिकराण्यसह
योग्ये ॥ भृङ्गराणे ॥

कराण्यफसः । पुं । अपित्तदृष्टे ॥

करणा

करञ्जी । स्त्री । उदकीर्ये । महाकर
ञ्जे ॥ करञ्जी स्तम्भिनी तित्ता तुवरा
कटुपाकिनी । वीर्योष्णा वमिवाता
शःकुमिकुष्ठप्रमेहजित ॥

करटः । पुं । गजगण्डे ॥ कुसुमवृक्षे ॥
निन्द्यजीवने ॥ एकादशाहादिश्रा
द्धे ॥ दुर्दुरुटे ॥ वायसे ॥ वाचविशे
षे ॥ करोति शकुनम् । शकादिभ्यो
ऽटन् ॥ केति रटतिवा । रटशब्दे ।
पचायच् ॥

करटकः । पुं । करटार्ये ॥ स्वार्थेकन् ॥

करटा । स्त्री । दुःखदोद्यायाङ्गवि ॥
अजायतट्टाविति अदन्तश्चयष्टा
प ॥

करटी । पुं । इस्तिनि ॥

करटिनी । स्त्री । इस्तिन्याम् ॥

करटुः । पुं । कर्करेटौ । करकटियाह
तिगौडभाषाप्रसिद्धेष्विवि० ॥

करणम् । न । हेतौ । साधकतमे । क्रि
यासिद्धौ प्रकृष्टोपकारके ॥ यद्यापा
रानन्तर मथ्यवधानेन फलोत्पत्ति
कस्मिन्नित्यर्थः । तेनदाचेण धान्यं सु
नातीत्यपहस्तादे करणत्वेपि दा
वस्यैव करणत्वम् । तथाचेतम् । का
रणाव्यवधानेपि क्रियानिष्पत्तिकार
णम् । यच्चैविवक्षितं तेषु करणत्वं प्र
कीर्तितमिति ॥ साधने ॥ कर्मणि

करणा

॥ तिथ्यर्द्धपरिमितेषु ववाच्येकादशसु

॥ यथा । ववाख्यवाख्यकौखवतैतिल
गरवणिजविष्टयः सप्त । जगदुरथेति

चराणि तिथिखण्डात्मकानि करणा
नि ॥ अचराण्युत्तरशकलाद्यामासना

चतुर्दशीतस्याः । शकुनिचतुष्यदनाग
किंस्तुमानि भवन्ति करणानि ॥ सि

तादे । करणं चैकोयाततिथ्यर्द्धसंख्य
। सप्तभक्तोवशेषेणमितस्याद्वतोग

तम् ॥ चराणि विष्टिं करणान्युतेचसा
भवन्ति सौम्याखिलकर्मसिद्धये । त

थैवधोराणिचपितृकर्मणे विष्टिर्धि
वातादिविधौवराभवेदिति ॥ इत्त

लेपे ॥ न्यस्यप्रभेदे ॥ न्यस्यविधयका
ष्टोत्तरशतकरखविशेषेषु ॥ यथा ।

करणानां नुसर्बेषा सामान्यं लक्षणं
त्विदम् । प्रायोवामकरोवच्च स्थि

तोन्यं पुरतोनुगः ॥ पादाभ्याङ्गकर
खंशेयं तदिहाष्टोत्तरं शतम् । निकु

म्भितं पार्श्वक्रान्तमतिक्रान्तं विवर्त्तक
म् ॥ विद्युद्भ्रान्तं गजक्रीडं क्रान्तं च

गरुडप्रुतमित्यादिसङ्गीतदामोदर
॥ गीतप्रभेदे ॥ क्रियाप्रभेदे ॥ व्रत

वन्दे ॥ कायस्थसंघतौ ॥ कृतादौ ॥
शेत्रे ॥ गात्रे । काये ॥ संवेशने ॥

कायस्थे ॥ इन्द्रिये ॥ वर्णानां स्पष्टता
दौ ॥ योगिनामासनादौ ॥ न्याय

करण

मते व्यापारवदसाधारणकारणकुर-
णम् । समवाय्यसमवायिनिमित्तका-
रणमध्येयदसाधारणकारण तदेव
करणमिति ॥ साङ्ख्यसंये इन्द्रियेषु
॥ यथा । करणत्रयोदशविधम् । इ-
न्द्रियाण्येकादश बुद्धिरष्टादश इति
त्रयोदशप्रकार करणम् । त्रयोदश-
विधे करणेऽवान्तरविभागकरोति ।
अन्तःकरणं त्रिविधं दृग्धा वाङ्मात्रय-
स्यविषयाख्यम् । साम्यतकालं वाह्यं
त्रिकाशमाभ्यन्तरकुरणम् ॥ ३२ ॥ अ-
स्यान्तर्यं । अन्तःकरणं त्रिविधम् । बु-
द्धिरष्टादशो मन इति । शरीराभ्यन्त-
रवृत्तिश्चादन्तःकरणम् ॥ दृग्धावा-
चमिन्द्रियम् त्रयस्यान्तःकरण-
स्य विषयाख्यम् । विषयमाख्याती-
ति विषयाख्यम् । सङ्ख्याभिमाना-
ध्यवसायेषु कर्तव्येषु हारीभवति ।
तत्र बुद्धीन्द्रियाण्युपलक्षणनेन कर्मे-
न्द्रियाणि यथास्वं व्यापारेण । वाङ्मा-
भ्यन्तरयोः करणयोर्विशेषमाह । सा-
म्यतकालमित्यादि । साम्यतकालं
वर्तमानकालं वाह्येन्द्रियम् वर्तमा-
नसमीपमनागतमपि वर्तमानम् अ-
तो वागपि वर्तमानविषयाभवति ।
त्रिकाशमाभ्यन्तरं करणम् । तत्र वा-
। पूरमेवाद्भूतबुद्धिः अस्ति धूमाद्

करण

ग्निरिह नगनिकुञ्जे असत्पुपघात-
केऽपि पानिकाखण्डसम्प्राद्यादिदृग्भावि-
ता बुद्धिरिति तदनुकूपाश्वसङ्ख्या-
भिमानाध्यवसाया भवन्तीति ॥ आ-
वादिपञ्चानेन्द्रियाणि वागादि प-
ञ्चकर्मेन्द्रियाणि मनो बुद्धिश्चेति-
द्वादशसंख्याके ॥ करणवर्गमनोबु-
द्धिश्चेति दसविशेषी वृत्तिर्मास्त्वष्ट-
ङ्कारः कर्तव्यः । त्रिदाभास्तत्सर्वत्रै-
वाऽविशिष्टः । अनात्मा भौतिकः क-
ल्पितश्च ॥ सेतिकर्तव्यताके साधने
॥ भाष्ये ॥ पुं । वैश्याच्छूद्राश्च
ते । अयं लिखनवृत्तिः कायस्वरति-
त्यातः । इति भरतः ॥ धनधान्याध्य-
यताश्च राजसेवातथैव च । विजाते-
परिचर्याश्च दुर्गान्तः पुररक्षकम् ॥
एषा पारश्वस्यान्तास्रमस्य करणस्य च
। प्रोक्ता स्रमसा दत्तिः हभयश्च सुख-
प्रदा ॥ वाग्यात्तद्विषयात् सर्वार्थाया-
मुत्पत्तेरभक्षमस्त्रादिसंज्ञके ॥ यथा ।
भक्षो भक्षश्च राजन्याद्वाग्यानिच्छि-
विरेव च । नटश्च करणश्चैव खसो-
द्विजैव चेति मनो १०ऽध्यायः ॥ वा-
ग्रादौ ॥ किरति कीर्यते ऽनेन वा-
। ३० । बहुलमन्यवापीतियुक् ।
कृत्यस्युटे बहुकमिति व्युत्पत्ता ॥
करणकार्यम् । न इन्द्रियाणां कार्यं ॥ आ-

करण

हरणादिक्रियाणां सकर्मकत्वात् कि
कर्म कतिविधञ्चेत्यत आह ॥ कार्य
व्यतस्य दशधा कार्यं न्धार्य प्रकाशयञ्च
। तस्य त्रयोदशविधस्य करणस्य द
शधाकार्यम् । आहार्यम् धार्यम् प्र-
काशयञ्च । आहार्यं व्याप्यम् कर्मेन्द्रि-
याणां वचनादानविहरणोत्सर्गा-
नन्दा ज्ञानेन्द्रियाणां शब्दस्पर्शरूप-
परसगन्धमया यथास्वं व्याप्याः । ते
च दिव्यादिव्यतया दशधा । एवंधा-
र्यमपि अन्त करणत्रयस्य प्राणादि
लक्षणाया वृत्त्या शरीरम् तत्र पार्थि-
वादि पाञ्च भौतिकम् शब्दादीनां
अपञ्चानां समूहः पृथिवीति । ते च
दिव्यादिव्यतया दशधेति धार्यमपि
दशधा । एवं बुद्धीन्द्रियाणां प्रकाशय
दशधेति शब्दादीनां पञ्चानां दि-
व्यादिव्यभेदात् । करणानाङ् कार-
यम् ॥

करणत्रायम् । न । मस्तके ॥

करणव्यापारः । पु । करणानां व्यापा-
रे ॥ कारकविशेषः करणम् । न च
व्यापारावेशविना कारकत्वमिति
व्यापारमाह । तदाहरण धारण प्र-
काशकरम् । तत्र कर्मेन्द्रियाणि वा
गादीनि आहरन्ति स्वस्वविषयं य-
था स्वमुपाददते स्वव्यापारेण व्या-

करणडा

मुवन्तीति यावत् । बुद्ध्याहङ्कारमना
सितुं स्ववृत्त्या प्राणादि लक्षणाया
धारयन्ति । बुद्धीन्द्रियाणितु प्रकाश-
यन्ति ॥

करणाधिपः । पु । जीवे । हृषोक्केशे
॥ ओवादिचतुर्दशेन्द्रियाणामधिपा-
यथा । ओषस्य दिक् । त्वचोवात ।
चक्षुषः सूर्यः । रसनाया प्रचेता ।
घ्राणस्यान्विनौ ॥ वाचो वक्त्रि । ह-
स्तस्य इन्द्र । पादस्य विष्णु । पायो
भिर्व । उपस्थस्य प्रजापतिः ॥ मन-
सश्चन्द्रः । बुद्धेस्तु मुखः । अहङ्का-
रस्य शङ्करः । चित्तस्याच्युत इति ॥

करणाधिपाधिपः । पु । जीवस्येश्वरे ॥
करणाधिपस्य अधिपः ॥

करणी । स्त्री । वैश्या च्छूद्रायामुत्पन्ना
याम् ॥ लघुडन्तान् डीप् ॥

करणीयः । त्रि । कर्त्तव्ये । कार्ये ॥ कृ-
ञोऽनीयर् ॥

करण्डः । पु । मधुकोषे ॥ असौ । खड्गे
॥ कारण्डवे खगे ॥ दलाढके ॥ वंशा-
दिरचिते भाण्डविशेषे । कर्ण्डी
करण्ड इति च भाषा प्रसिद्धे पुष्यादि
धारणार्थे भाण्डे ॥ समुद्रे । सम्पुटे
॥ करोति । डुकृञ् । अण्डन्कृष्ट
भृष्टजडप्रण्डन् ॥

करण्डा । स्त्री । कालखण्डे । यकृति ॥

करतो

करणी । पुं । मत्स्ये ॥ इत्यन्तः ॥

करतल । पु । इत्यन्तः । इत्येत्सी इतिभाषा ॥ गुर्वन्तः ॥ ५ चतुर्मात्रे ॥

करतालम् । न । वाचविशेषे । खड्गताल इतिभाषा ॥ यथा । शिवा गारे भक्तकच सूर्यागारे च शङ्खकम् । दुर्गागारे बंशिकायं मधुरीचन वादयेत् ॥ भक्तकं कास्यनिर्मितकरतालकमिति रघुनन्दनभट्टाचार्येण व्याख्या तम् ॥ पु । उगच्छे । १५ आदिगुरुविकले ॥

करताली । स्त्री । करतलध्वनौ ॥ तञ्चाच । यथा न स्यादासीकपटकरतालीपटुरव । इत्युद्भटः ॥ कर्ताखण्डताल इतिचभाषा प्रसिद्धे वाचविशेषे । करण्यम् ॥

करतोयम् । न । वर्षोपलब्धे ॥

करतोया । स्त्री । कामरूपदेशप्रसिद्धिनाम् । सदान्नीरायाम् ॥ कर्माभावाजलस्यर्थात् करतोयापिकञ्जनात् । गणेशकीबाहुतरयादुर्मः च यतिकी र्चनात् ॥ गौरीविवाह समये शङ्करकरनक्षितसम्प्रदानतोयप्रभवत्वात् करण तोयम् तद्व्याप्तिः । अर्थभाष्यम् ॥ अथच्युतिः । अजादे कर्कोटे देवी व्यहङ्गप्रकारेण स्वया । सर्वारक्तवर्णायः करतो

करम

यौन्नुवाहिनीति ॥

करदीकृत । वि । वशीकृते ॥ करभागं ददाति । उदात्तः । कः । ततः प्वि । अकरदः कर्द सम्पद्यमान कृतः करदीकृत । अस्य अवितीत्वम् ॥

करदुमः । पुं । कारस्करदृष्टे ॥

करम्पम् । न । ककचे । करवत करौ त इतिचभाषा ॥ अन्नुकीडायाम् ॥ करेण कराहा पतति । पतन् ० । सर्वधातुभ्यः घृन् ॥

करपञ्चवान् । पुं । तालतरौ ॥ वि । करपञ्चयुते ॥ करपञ्चमस्यास्ति मतुप् ॥

करपत्रिका । स्त्री । अन्नुकीडायाम् ॥

करपर्णः । पुं । भिषगीतिप्रसिद्धे फलभाष्ये । भिषकायाम् ॥ रक्तैरण्डे ॥

करपल्लवः । पुं । अङ्गुली ॥

करपात्रम् । न । करपात्रिका । स्त्री । } जलकीडायाम् ॥

करपाखः । पुं । खड्गे ॥ करम्पाखयति । पाखरच्ये । कर्मण्यख ॥

करपाखिका । स्त्री । अस्वे गदाकारे इत्यदृष्टे । सोढा इतिप्रसिद्धे । इतिभरतः ॥ एकधाराखे । इतिस्वामी ॥

करपीडनम् । न । विवाहे ॥

करप्रवेयः । वि । पाखिग्राह्ये ॥ करेण

करभो

प्रचेय ॥

करभः । पु । मखिवन्धा दाकनिष्ठे करस्य
वहिर्भागे ॥ करिशवके ॥ उष्ट्रपुत्रे ।
चोत्ताइतिभाषा ॥ उष्ट्रे ॥ नखनाम
गन्धद्रव्ये ॥ कृणाति किरत्यनेन की
र्यतेषा । कृविचेपे कृष्णसियायां ।
कृशृश्लिक्लिगर्दिभ्योऽभच् ॥ करे
भातिषा । भादीसौ । सुतिकः ॥

करभकाण्डिका । स्त्री । उष्ट्रकाण्डीष्ट
चे ॥

करभञ्जिका । स्त्री । उदकीर्ये । करं
ज्याम् ॥

करभप्रिया । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभवल्लभः । पुं । कपित्थवृक्षे ॥ पीतु
वृक्षे ॥

करभादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभी । पुं । इस्तिनि ॥

करभी । स्त्री । उष्ट्रयोषायाम् । वाग्या
म् ॥

करभीरः । पु । सिंहे ॥ इतिशब्दरत्ना
वली ॥

करभूषणम् । न । कङ्कणे ॥ करंभूषयति
। करो भूष्यतेऽनेनवा । भूषणलङ्का
रे । ल्युट् ॥ इस्ताभरणमात्रे ॥

करभोरुः । स्त्री । उत्तमस्त्रीविशेषप्रये
॥ करभइव ऊरुयस्यासा । ऊरुत्त
रपदादौपम्यइत्युक् ॥

करम्बः

करमट्टः । पुं । गुवाकट्टचे । तक्तुसारे ॥

करमरी । पुं । बंदुआप्रतिप्रसिद्धे । व
न्दिनि ॥ इतित्रिकाखड्गशेषः ॥

करमर्हः । पु । करमर्हके । करौदाइ
तिभाषा ॥ करंमर्हन्मति । मर्हन्चो
दे । कर्मण्यण् ॥ लघुदीर्घफलाभ्यान्तु
करमर्हद्वयं मतम् । करमर्हद्वयत्वा
ममल्लंगु कट्टपाहरम् ॥ उष्ण रुचिक
रं प्रोक्तं पित्तरक्तकफप्रदम् । तत्पक्व
मधुरं रुच्यं लघु पित्तसमीरजित् ॥

करमर्हकः । पु । कृष्णपाकफले । करौ
दाइतिभाषा । सुषेखे । अविमे ॥ क
रमर्हकः । स्वार्थेकन् ॥

करमर्हिका । स्त्री । वनकरमर्हके ॥ क
रमर्हल्लघुफला सा ज्ञेया करमर्हि
का ॥

करमर्ही । पुं । करमट्टचे ॥

करमर्ही । स्त्री । करमर्हकट्टचे ॥

करमाखः । पुं । खतमाले । धूमे ॥ इ
तिहेमचन्द्रः ॥

करमाखा । स्त्री । करपवद्वपमालाया
म् ॥

करमुक्तम् । न । वरुणी भाला इतिभा
षाप्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥

करम्बः । त्रि । आमिश्रे । मिश्रिते ॥

करोति । डुकृञ् । कृकदिकडीत्य
म्बच् ॥

करवी

करम्बित । पि । सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥

करम्भ । पु । दधिभिन्वितसक्तुषु ॥ के
न जलेन रम्यते मिश्रीक्रियते ।
केन वायुना वा रम्यते । रभिरनेका
यं । अकर्त्तरिचेति घञ् । रभेरश
वलिटोरितिनुम् ॥

करम्भकम् । न । कर्कसारे । करम्भे ॥

करम्भा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ शतावर्ष्याम् ॥

करवृक्ष । पु । मखे ॥ करेरोहति । व
हेरिगुपधेति कः ॥

करङ्गि । स्त्री । करताव्याम् ॥ करस
म्पदि ॥ करस्य करङ्गि ।

करवाणः । पुं । कृपाये ॥ करं वलति ।

करेश वलति वा । वलप्रायने । क
र्मण्यय्य । ज्वलादिभ्यो षो वा । य
द्वा । वलनं वाणः । वलनेष्टने । घञ्
। कोवालोस्य करेश वल्यते वा । क
र्मणि घञ् ॥

करवाणिका । स्त्री । ईल्याम् । करपा

णिकायाम् ॥ करं वलते । वलहिंसा

दानयोः । अश् । करेश वास्यते

वा । विजन्तादृचङ् । कन् ॥

करवी । स्त्री । चिङ्गुपधे ॥

करवीर । पुं । कृपाये । खण्डे ॥ दैत्य

विशेषे ॥ ब्रह्मावर्त्ते इष्यतीमहीती

रे चन्द्रशेखरराजपुरे ॥ इत्यने ॥

विषप्रभेदे । करवीरमूखे ॥ कनेर

करवृ

इतिप्रसिद्धे वृक्षे । प्रतिहासे । इय

मारके ॥ करवीरव्यतिकर्त कषायं

कटुकञ्च तत् । ब्रह्मलाघवकृन्नेवको

पकुष्ठब्रह्मापहम् ॥ वीर्योष्णं कृमिक

खदूत्र भक्षित विषबन्धनम् ॥ रक्त

श्वेतप्रभेदेन करवीरव्य मत्तम् ॥

करं वीरयति । वीरविक्रान्ती । क

र्मण्यय्य ॥ न । अक्षपुष्पे ॥ करवीर

स्य विकारो वा पुष्यम् । पुष्यमूखे पु

वहुलमिष्यणो लुक् ॥

करवीरक । पु । अर्जुनवृक्षे ॥ करवी

रार्थे ॥

करवीरकन्दसंघः । पुं । तैलकन्दे ॥

करवीरभूषा । स्त्री । आठव्याम् । क

रवृक्ष इतिभाषा ॥

करवीरी । स्त्री । अदितौ । देवमात

रि ॥ सप्तम्याम् । श्रेष्ठगन्धाम् ॥ पुत्र

वन्ध्याम् ॥

करवाखा । स्त्री । अर्जुनौ ॥ करस्यवा

खाद्व ॥

करशीकरः । पुं । वमघौ । हस्तिमुखा

निर्गतेजसकये ॥ करस्यशीकरः ॥

करशूक । पुं । मखे ॥ इतिविकाख-

शेषः ॥

करखण्डम् । न । विवाहादौ । अङ्गवा

र्थं मूर्खादिमये हस्तकृत्ते ॥ बाणा

दैवमखिवन्धुचतुपचारात् ॥

कराल

करहाट । पुं । पद्मादिमूले । शिफा
कन्दे ॥ मदनद्रुमे ॥ महापिण्डीत
रौ ॥ देशविशेषे ॥ करहाटयति ।
चटदीप्तौ । ग्यन्त । कर्मण्यण् ॥
करहाटकः । पु । मदनपादपे । मयन
फल इति भाषा ॥ स्वार्थेकन् ॥ न ।
हस्तसम्बन्धिस्वर्णे ॥
कराटः । पि । विकटे । भयानके ॥
करामर्हः । पुं । करमर्ह ॥
कराम्युकः । पु । अविमे । सुषेणे ॥
कराम्बुकः । पु । करमर्ह ॥
करायिका । स्त्री । कूटपूर्व्याम् । करा
भी इति गुरुसल इति च भाषा ॥
करारोटः । पुं । अङ्गुरीयके ॥
करालः । पुं । गर्जनतैल इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे सर्जरसयुक्ततैले । धू
नतैले ॥ भस्माततैले ॥ राक्षसविशे
षे ॥ दन्तरोगविशेषे । यक्षा । शनैः
शनैः प्रकुचते वायुर्दन्तसमाश्रितः ।
करालान् विवृतान् दन्तान् करा-
लान् स सिध्यति ॥ न । कृष्णकुठेर
के । श्यामतुलसी इति भाषा ॥ ने
सवारप्रभेदे ॥ यक्षा । तसस्वेहे प
चेत् पूर्वेनेसवारकसंज्ञकम् । पाक
प्रापितसौरभ्यं कराल इदकै र्मत-
मिति ॥ पि । दन्तुरे ॥ तुङ्गे । उभे
॥ विवृते । भीषणे ॥ करेण लाति

करिणी

। ला० । आतश्चोपसर्ग इति सुपी
ति योगविभागाद्वा क. ॥ यक्षा ।
अलभूषणादौ । कर्मण्यण् ॥
करालकः । पु । करालार्थे ॥
करालविपुटा । स्त्री । काण्डिकायाम् ।
लङ्काधान्ये ॥
कराला । स्त्री । शारिवायाम् ॥
करालास्य । पि । दन्तुरवदने ॥ करा
ल दन्तुरमास्यं यस्य ॥
करालिक । पु । टच्चे ॥ इति हेमचन्द्र ॥
करालितः । पि । भीषिते । पीडिते ॥
कराली । स्त्री । वक्त्रे सप्तजिह्वान्तर्ग
तजिह्वाविशेषे ॥ देवीविशेषे ॥ व
ह्वादिभ्यश्चेति पाश्चिको ङीष् ॥
करास्फोटः । पु । आस्फोटिते । वक्ष
स्यस्य बाहो द्वितीयहस्तेन ताडने ॥
करिक । पुं । अरिमेदवृक्षे । विट्ख
दिरे ॥
करिकणावल्ली । स्त्री । चविकावृक्षे ॥
करिका । स्त्री । नखव्रणे ॥ करिका न
खरेखिकेति वैजयन्ती ॥
करिकुसुम्भः । पुं । नागकेशरचूर्णके ॥
करिगर्जितम् । न । दृंहिते । हस्तिग
र्जने ॥
करिणी । स्त्री । देवताभेदे ॥ घेनुका
याम् । हस्तिन्याम् ॥ इन्द्रमत्तान्त
लक्षणी ङीप् ॥

करिष्क

करिदारकः । पुं । सिंहे ॥

करी । पुं । इस्तिनि ॥ करः शुण्डा अ
स्ति अस्य । इति ॥ लच्छीकामो
युद्धादन्यत्र करिवधं कुर्यात् इत्यहि
म्नोर्येकरिण इति चाक्षुषः ॥

करिनासिका । स्त्री । यन्त्रविशेषे ॥

करिपत्रम् । न । ताक्षीपत्रम् ॥

करिपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पलीम् ।
चविकाफले ॥ करीषपिप्पली इह
ख्यात् ॥

करिपोत । पुं । करिशावके ॥

करिवन्धः । पुं । प्रारब्धौ । गजबन्धन
स्तम्भे ॥ इतिहारावली ॥

करिमाचक । पुं । सिंहे ॥

करिमुखः । पुं । गणेशे । विनायके ॥
करिखोमुख निबन्धमुख मख ॥

करिरतम् । न । रतवन्धान्तरे ॥ भूगत
स्नानभुजास्नानका मुक्तता स्वयम
धोमुखी स्त्रियम् । कामति स्वकर
कूटमेवने वल्लभे करिरतंत दुच्यते
॥ करिपदमिति पाठान्तरम् ॥

करिशावकः । पुं । कलभे । इस्तिमि
श्री ॥ करियाः शावक ॥

करिष्ठः । पि । अतिशयेन कर्शरि ॥
अतिशयने इष्ठम् । तुरिष्ठेमेवसु ॥

करिस्नान्यः । पुं । करीयां समूहे ॥ न
रकरितुरगाणांस्नान्यम् ॥ शशांसे ॥

करयः

करीरः । पुं । घटे ॥ ककरे । ग्रन्थिले ।

करीच इतिभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥ करी
र कटुकस्तिक्त स्वेद्युष्णोभेदनः स्मृ
तः । दुर्गामकफवातामगरशोषत्रय
मणुत् ॥ पुं । न । वशाङ्कुरे ॥ कृष्या
ति कर्तति कीर्यते वा । हाहिसाया
म् हाविषेमेवा । हाभृपृकटीति ईर
न् ॥ करिणसीरयति वा । ईर० ।
कर्मण्यय ॥

करीरफलम् । न । कारीरे । टीटइति
श्रुते ॥

करीरा । स्त्री । इस्तिदन्तमूले ॥ चो
रिकायाम् । भिक्षायाम् । भीगुर इ
तिभाषा । वनभींगर नीदराइति
चश्रुते कीटे ॥ अजायतङ्काम् ॥

करीरिका । स्त्री । } दन्तिनाम्नन्तमूले ॥
करीरी । स्त्री । } भीरिकायाम् ॥

करीषः । पुं । न । शुष्कगोमये । कृग
ये । छाया करसी इतिभाषा ॥ की
र्यते । हाविषेमे । हाह्यभ्यामीधन् ॥

करीषकृषा । स्त्री । वाण्यायाम् ॥ क
रीष कृषति । कषडिंसायाम् । सर्व
कृषाभ्रकरीषेषुकषइतिकषेःखच् ।
सुसागमः ॥

करीषाभिः । पुं । कृगये । गोमयान
ले ॥

करयः । पुं । करयः-करीषू इतिभाषाप्र

करेटु

सिद्धे वृक्षविशेषे ॥ शृङ्गाराद्यष्टरसा
न्तर्गततृतीये रसे ॥ इष्टनाशा दनि
ष्टास्ते कश्चात्स्थो रसो भवेत् ॥ वृद्ध
भेदे ॥ सर्वभूताभयदातरि प्ररमहंस
परिब्राजके ॥ त्रि । दीने ॥ सदये ।
दु खितेषु दया कश्चात्तद्वति ॥ अ
र्श आद्यच ॥ करोति मन । डुकृ
ञ् । कृवृदारिभ्यउनन् ॥

करुणमल्ली । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥
करुणविप्रलम्भ । पु । पूर्वरागादिचतु
र्भेदविप्रलम्भशृङ्गारमध्ये विप्रलम्भ
विशेषे ॥

करुणा । स्त्री । कृपायाम् । दयायाम् ।
परदु खहानीच्छायाम् ॥ दु खिते
षु कथन्तु नामैषा दु खनिवृत्ति स्या
दिति कृपामेवभावये कोपेक्षा न
वाच्यम् ॥ करणम् । कृवृदारिभ्यउ
नन् । टाप् ॥

करुणापर । त्रि । दयालौ । स्वरते ॥

करुणामय । त्रि । कृपाप्राचुर्यवति ॥

करुणी । स्त्री । ग्रीष्मपुष्पयाम् । रक्तपुष्
प्याम् । ककरखिरुणी इतिकोकाश
भाषा ॥

करुष । पुं । देशविशेषे ॥

करेटः । पुं । नखे ॥

करेटव्या । स्त्री । धनच्छूयक्षिणि ॥

करेटु । पुं । स्त्री । कर्करेटौ । करकटि

कर्कचि

या इतिगौडभाषाप्रसिद्धे विहगे ॥

के जले वायौ वा रेटति । रेटुभाष
ये । मृ० कु ॥

करेणु । पु । इमे । मतङ्गजे । गजे ॥ क
र्णिकारदृचे ॥ स्त्री । वस्तिन्याम् ॥
करोति । कृष्टभ्यामेषु ॥ के रेणुर
स्येति वा ॥

करेणुभू । पुं । पालकाप्यमुनौ ॥

करेणुसुत पु । मुनिविशेषे ॥ इभशाव
के । कलभे ॥ करेणो, सुत ॥

करेन्दुक । पु । भृत्ये ॥

करेवर । पु । तुरुष्के । सिल्लके ॥

करोटः । पु । न । शिरोस्थनि ॥ क वा
युरोटते । रुट० अच ॥

करोटि । स्त्री । शिरोस्त्रि ॥ क वायु
रोटते । रुटदीप्तौ प्रतियाते च । के
नश्यते वा । इन् ॥ रोटर्याति वा ।

रुटिश्चुरादिः । अच इ ॥

करोटिका । स्त्री । शिरोस्त्रि । कपाले
॥ करोटिरेव । स्वार्थे कन ॥

करोटी । स्त्री । करोटौ ॥ डीष ॥

कर्क । पु । कर्कत्ने ॥ वल्ली ॥ शुक्ला
श्वे ॥ दर्पणे ॥ घटे ॥ चतुर्थराशौ

॥ कर्कटदृचे ॥ कुलीरे ॥ करोति
कृणोति क्रियते वा । कृदाधारार्थि

कलिम्य कः ॥

कर्कचिर्भिटी । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।

कर्कटा	कर्कन्धू
कर्कटीभेदे ॥	कर्कटाधिप । पु । चन्द्रे ॥
कर्कट । पु । दृक्विशेषे । क्षुद्रामलक	कर्कटाह्व । पु । विल्ववृक्षे ॥
सम्पत्ते । कर्कफले ॥ पश्चिदि० । क	कर्कटाह्व । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
कर्केटौ ॥ जलजन्तुविशेषे । कुलीरे ।	कर्कटि । स्त्री । बालुङ्ग्याम् । इष्वरी ॥
काँकडा इतिभाषा ॥ मेषादिराश्य	शान्मन्नीफले ॥ कर्कटकटति । फ
न्तर्गतचतुर्थराशौ ॥ जन्मकालीनच	टि० । मवधातुभ्यश्च । शकनध्वादि
न्द्राश्रितैतदशफलम् । श्रुतकला	पु पश्यपं वाच्यम् ॥
मलनिर्मलवृक्षयः । सुकृशगन्धजला	कर्कटिनी । स्त्री । दाहहरिद्रायाम् ॥
शयकेलय' । किञ्च नरास्तु कुलीरग	कर्कटौ । स्त्री । इष्वरी । बालुङ्ग्याम् ।
ते विधौ वसुमत सुमतौ । र्थिलव्यय'	ककडी इतिभाषा ॥ कर्कटी गीतका
॥ कर्कलमे समुत्पन्नो भोगी सर्वजन	रुचा प्रादिणी मधुरा गुहः । दद्या पि
प्रिय' । सिष्ठान्नयानभोगी च जायते	त्तरा सामा पक्का मन्दादिपित्तक
स्वजनप्रियः ॥ बालुङ्ग्याम् ॥ शाक्य	त ॥ अस्या पाकप्रकारस्तु । त्वग्बीजर
लीफले ॥ स्त्रीयांकरणे ॥ कृषाति	हिता प्रौढा गुलिकाकारस्त्वयिडता ।
। द्वादि० । अन्येभ्योपीतिविच् । कट	तक्षिता सुष्टते तमेकर्कटीवाप्रसे-
ति । कटे० । पचाद्यच् । कर्कासौकट	हिता ॥ विपाण्डुखण्डहतदुग्धसार्धं
श्च । अहरादिस्त्राग्रेफः ॥ कर्कइति	विभावितवत्तज्जर्कशब्द्याम् । कृतैक
सौघोधातुः । शकादिभ्योऽटम्बा ॥	मासश्चकदुष्ण मेतत् प्रतिचक्षरोच
कर्कश्चेतव्यं टलति । टलगतौ । डो	ममातनेति ॥ शाक्यलीफले ॥ दे
बा ॥	वदासीकतायाम् ॥ कर्कटशृङ्गीवृ
कर्कटका । पुं । दृक्विशेषे ॥ कुलीरे ॥	क्षे ॥ घोटिकादृक्षे ॥ कर्कटति ।
कर्कटएव । स्वार्थे कन् ॥	कटे० । इन् । पञ्चोङीच् । शकन
कर्कटशृङ्गिका । स्त्री । } अजशृङ्ग्याम्	ध्वादिः ॥
कर्कटशृङ्गी । स्त्री । } ॥ महाघोषा	कर्कटुः । पु । करेटुपश्चिदि ॥
याम् । कुलीरशृङ्ग्याम् । काँकडा	कर्कन्धू । पुं । स्त्री । कोलिपादपे ।
सीगी इतिश्रुतायाम् ॥	वदरीदृक्षे ॥ वदरीफले । वेर इति
कर्कटाख्या । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥	भाषा । कर्कन्धू क्षुद्रवदरं कश्चित्तम्

कर्करी

पूर्वहरिभिः । अस्मिन् स्यात् चुद्रवदरं
कषायं मधुरं मनाक् ॥ निग्धं गुरु च
तिक्तञ्च वातपित्तापहं स्मृतम् । शुष्कं
भेद्यमिकृतं सर्वं खघुट्पणाक्लमास्त्र
जित् ॥ दैत्यान्तरे ॥ कण्टकंदधा
ति । दुधाक्ष ० । अन्दूटन्मूजन्निति
निपातितं कू प्रत्ययान्तं । कर्क द
धाति वा । निपातनाद्युम् ॥

कर्कैर । पु । दर्पणे । मुकुरे ॥ न । चू
र्णजनकचुद्रपाषाणखण्डे । चूर्णख-
ण्डे । कङ्कर काँकर इति च भाषा ॥
मुकुरे ॥ चि । कठिने । दृढे ॥ कर्कनम्
। कर्कहासे । घञ् । कर्क राति ।
रा० । आतोनुपेति क ॥

कर्कराज । पुं । कालकण्टविहङ्गमे । ख
ञ्जने ॥

कर्कराटु । पुं । कटाक्षे ॥ इति कश्चित्
जटाधर ॥

कर्कराटुक । पु । कर्करेटुपक्षिणि ॥

कर्करान्युक । पुं । अन्यकूपे ॥

कर्कराल । पु । चूर्णकुन्तले ॥

कर्करिका । स्त्री । घर्षे । नेषखर्ज्वाम् ॥

कर्करी । स्त्री । गलन्तिकायाम् । सना
खजलपात्रे । भारी इति भाषा ॥

कठिनायाम् ॥ कन्दोर्धतपकनिष्ठा

सनसाधने । भ्रूना भारा इति

च भाषा ॥ गौरादिस्त्वान् डीष् ॥

कर्कश

कर्करीका । स्त्री । गलन्तिकायाम् । क
र्कयाम् ॥ फर्फरीकादिस्त्वात् साधु ॥
कर्करेटम् । न । अर्द्धचन्द्रे । अङ्गुलि
तोरणे । गलेहस्ताधाने ॥
कर्करेटु । पु । करेटौ । करकटिया
इति गौडभाषा प्रसिद्धे खगे ॥ क-
र्कतिरेटति । रेटृभाषणे । मृगव्या
दि ॥

कर्कश । पुं । काम्पिलवृक्षे ॥ कासमर्दे
॥ इक्षौ ॥ खड्गे ॥ चि । साहसिके ॥
कूरे ॥ दृढे ॥ अमरुणे । खरस्पर्शे ।
दुस्पर्शे ॥ निर्दये ॥ कृणोति । ह्यञ्
हिंसायाम् । अन्ये ध्योपीति विच् ।
कशति । कशशब्दे । पचाद्यच् । कर्
चासौ कशश्च ॥ यद्वा । करेकशति
। कशे पचाद्यच् । अन्तर्भावितगुण्यो
वा ॥ शकन्ध्वादि । कर्कान्मत्त्वर्थे
लोमादिस्त्वात् शोवा ॥

कर्कशच्छद । पुं । शाखोटवृक्षे ॥ प
टोले ॥

कर्कशच्छदा । स्त्री । कौशातक्याम् ।
तोरणी इति भाषा ॥ दग्धकृष्ण-
याम् ॥

कर्कशदल । पु । पटोले ॥

कर्कशदला । स्त्री । दग्धावृक्षे ॥

कर्कशवाक्यम् । न । निष्ठुरवचने । पक्

षवाचि ॥

कर्कट

कर्कशा । स्त्री । वृश्चिकाखीटचे ॥ कू
रायाम् ॥

कर्कसारम् । न । करम्भे । दधिसक्तुषु ॥
कर्कार । पु । कुष्माण्डे ॥ स्त्री । कुष्मा
ण्य्याम् ॥ कर्कार्ग्राहिणी शीता र
क्तपित्तहरा गुरु । पक्वा तित्ताग्नि
जननी सञ्चाराकफवातनुत् ॥ कर्क
शुक्रवर्णम् कृच्छति । जगतौ । वा
हुरुलकादुष्य ॥

कर्कारक । पु । काचिज्ञेष्टचे ॥

कर्कारु' । स्त्री । कुष्माण्ड्याम् ॥

कर्किः । पुं । कर्कटराशौ ॥

कर्की । पु । कर्कटे ॥

कर्केतन । पुं । न । रत्नविशेषे ॥ अस्यो

त्तमत्वादि कमुक्तगारुडे ७५ ध्याये ।

सूतलुवाच । वायुर्नखान् दैत्यप

ते गृहीत्वा चित्ते यस्य ग्यवनेषु ह

ष्ट' । ततः प्रसूतं पश्येत्पश्य कर्केतनं

पूज्यतमं पृथिव्याम् ॥ वर्णेन तद्रूपि

रसोममधुप्रकाश मातामपोतद्वह

नोऽक्वक्षितं विभाति । नीलं पुनः ख

लुसितं परुषं विभिन्नं व्याध्यादिदे

षकरणेन नतद् विभाति ॥ सिग्धा

विशुद्धाः समरागिणश्च आपीतवर्णा

गुरवो विचित्राः । वासवगव्याधि वि

वर्जिताश्च कर्केतनास्ते परमाः पवि

त्राः ॥ पञ्चैकाक्षन मयेनतु वेष्टयि

कर्कोट

त्वा हस्ते गले ऽथ धृतमेतदति प्र-

काशम् । रागमगाशनकर कलिना

शनश्च आयुष्करं कुलकरश्च सुखप्र

दश्च ॥ एवविधं बहुगुण्य मणि माव

हन्ति कर्केतनं शुभमखर्तुतेनराये

। ते पूजिता बहुधना बहुवन्धवाश्च

निःस्योक्त्वला प्रमुदिता अपिते भ

वन्ति ॥ एकेऽपन ह्यधिकता कुलनील

भासः । प्रक्षानरागलुलिता कलुषा

विरूपाः । ते जीतिदीप्तिकुलपुष्टि वि

हीनवर्णाः । कर्केतनस्य सदृशं वपुः

दहन्ति ॥ कर्केतनं यदि प्ररोक्षित

वर्णरूपं पश्यन्नास्ते स्वरदिवा करसु

प्रकाशम् । तस्योत्तमस्य मणिभा

स्य विदामहिन्ना तुल्यन्तु मूल्यमुदि

तं तुलितस्य कार्यमिति ॥

कर्कोट' । पु । नागराजविशेषे ॥

कर्कोटक । पुं । पित्तवृक्षे ॥ इक्षौ ॥

कर्कोट इति गौडभा प्रसिद्धे क

ल्लताविशेषे । किलासमे । तित्त

पत्रे ॥ काद्वेये । कर्कोटो नाम

सर्पो यो दृष्टी विषलभ्यते । तस्य स

र्पस्य सर्पस्वतस्यै सर्पममोस्तुते । इ

तिश्रुति प्रसिद्धे नागराजे ॥ अपिच

। कर्कोटकस्य नागस्य दमयन्त्यानख

स्यच । अतुपर्यस्य राजर्षेः कीर्तनं

कलिनाशनमिति ॥

कर्चर

कर्कोटकी । स्त्री । पीतघोषायाम् ।

महाजाल्याम् । खखसा इति स्था
ते फले ॥ कर्कोटकीफलकुष्ठहस्ता
सारुचिनाशनम् । आसकासञ्चरा
न् हन्ति कटुपाकश्च दीपनम् ॥ ईष
द्विभिन्नमरिचैः परिपूर्णगर्भं तैलेन र
न्धितसुसैन्धवपातयोगम् । वाक्ली
कयुक्तपयसा विहिताभिषेकं कर्कोट
कीफलमिदं रुचिकृत्तकण्यम् ॥

कर्कोटिका । स्त्री । कर्कोडा इतिभाषा
प्रसिद्धे । कर्कोटके । कूष्माण्डायाम् ॥

कर्कोटी । स्त्री । कर्कोटिकायाम् ॥

कर्चरिका । स्त्री । कचौरीतिश्रुतेपि
एकप्रभेदे ॥ इतिपाकराजेश्वर ॥

कर्चरी । स्त्री । कचरीतिश्रुतेफले ॥
चीरान्नकृतसंस्कारा शुष्का केद्वि
पाचिता । अरोचकादिरोगाणां क
र्चरी कण्टकर्चरी ॥ कर्चरी रुचिकृ
दल्या सुम्बादुरतिलेखनी । उष्णा
पित्तकरी प्रोक्ताकफ कृत सारिका
स्मृता ॥

कर्चूर । पुं । कचूर इतिभाषा प्रसिद्धे
गन्धसारे । श्राविडे ॥ कर्चूरोदीप
नो रुच्यः कटुक स्तिक्त एवच । सुग
न्धि कटुपाकः स्थात् कुष्ठार्शो ब्रण
कासनृत् ॥ उष्णो लघुर्दरेष्वासगु
ल्मवातकफ क्रिमीन् ॥ शब्धायाम् ॥

कर्णगू

न । स्वर्णे ॥ कर्जति । कर्जव्यथने ।

खजूरादित्वादूर । पृ० ॥

कर्चूरक । पुं । श्राविडके । कचूर इति
भाषा ॥ स्वार्थे कन् ॥

कर्ण । पुं । पृथायाज्येष्ठसुते । वसुषेणे ।
चम्पापतौ ॥ सुवर्णालिष्टके ॥ अव
रोन्द्रिये । ओत्रे ॥ गुरुयुगले ५५ ॥
अरिचे ॥ कीर्यते शब्दग्रहणाय चि
प्यते यद्वा कीर्यते शब्दोऽस्मिन्
किरतिशरीरे सुख वा । ह्यविचेपे
। ह्यवृजृसीतिनन् । बाहुलकाङ्गुण
॥ यद्वा । कर्णयति । कर्णभेदने ।
अदन्त । अच ॥ यद्वा । करोति श
ब्दतानम् । लुक्कुञ् ० । ह्यवृष्ट्यादि
ना नन् ॥

कर्णकण्डु । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त
स्थानिदानं यथा । मारुत कफसंयु
क्तं कर्णकण्डुं करोतिचेति ॥

कर्णकीटी । स्त्री । कर्णजलौकायाम् ।
शतपद्याम् । कानसलाई इतिभा
षा ॥

कर्णक्षेडः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ वा
यु पित्तादिभिर्युक्तो वेणुघोषसमं
स्वनम् । करोतिकर्णयोः क्षेडः कर्ण
क्षेडः सञ्च्यते ॥ इति भाष्य ॥

कर्णगूथम् । न । कर्णमले ॥ कर्णस्यगू
थम् ॥

कर्णपू	कर्णव
कर्णगूयक. । पु. । कर्णरोगविशेषे ॥	कर्णपुरम्. न. । चम्पानगर्याम् । साहि
पित्तोष्णशोषित श्लेष्मा जायते कर्ण	न्याम् ॥
गूयकद्रव्यस्य निदानम् ॥	कर्णपुष्प । पु. । मोरटनतायाम् ॥
कर्णचाप । पु. । कानपृष्ठाख्येधनुषि ॥	कर्णपुर. । पु. । शिरीषवृक्षे ॥ नीलोत्प
कर्णस्य राधेयस्य चाप ॥	ने ॥ अवतसे । कर्णाभरणे ॥ अशो
कर्णजलोक्च । पु. । शतपद्याम् । गोज	कवृक्षे ॥ कर्णम्पृथयति । पुरी० । क
र कानखजुरा इतिभाषा ॥	र्मगद्यग ॥
कर्णमलौका । स्त्री । शतपद्याम् । चि	कर्णपरक. । पुं. । कदम्बवृक्षे ॥ न. । शि
वाङ्ग्याम् । कानसलाई इतिभा	राध ॥ नीलोत्पले ॥ वतसे ॥
षा ॥	कर्णप्रतिनाह । पु. । कर्णरोगविशेषे ॥
कर्णजाहम् । न. । कर्णस्यमूले ॥ तस्य	नस्य सम्प्राप्तिरूपे यथा । सकर्णगु
पाकमूलद्रव्यादिना जाहच प्र० ॥	थो द्रवता यदा गतो विलायितो
कर्णजित् । पु. । अर्जुने । गुडाकेशे ॥	घातमुत्पद्यते । तदा स कर्णम
कर्ण जयति । जि० । सक्तूद्विपे	तिनाहसंज्ञितो भवेद्विकार शिर
रव्यादिनाकिप् । तुक् ॥	चाहमेद कृदिति ॥
कर्णदर्पण. । पुं. । ताडकनामनि कर्णभू	कर्णफल. । पु. । कान्ति साह इति
षणे । कानतडका इतिभाषा ॥	गौड प्रसिद्धे सत्यविशेषे ॥
कर्णदुन्दुभि. । स्त्री । शतपद्याम् ॥	कर्णभूषणम् । न. । कर्णाभरणे ॥
कर्णधार. । पु. । नाविके । काण्डारि इ	कर्णमलम् । न. । कर्णगूथे ॥
तिगौडभाषा । मल्लाह मांभी इति	कर्णमुकुट । पुं. । ताडकनामनि कर्णभू
भाषा ॥ कर्णमरिचम् धरति । धृञ्	षणे ॥
० । कर्मययण ॥	कर्णमोटिका । स्त्री । चामुण्डादेव्या
कर्णपाखी । स्त्री । कर्णभूषणे । कान्	कर्णमोटी । स्त्री । म् ॥
वाक्ता वाखी इत्यादिभाषा प्रसि-	कर्णरोगः । पुं. । ओषध्याधौ ॥
द्धे ॥ कर्णपङ्क्तिप्रदेशयोः ॥	कर्णशतिका । स्त्री । पास्त्राम् । कान
कर्णप्रिशाची । स्त्री । देवीविशेषे ॥	कापला इति भाषा इतिहेमचन्द्रः ॥
कर्णपूठ । स्त्री । कर्णपुरे । चम्पायाम् ॥	कर्णवर्जः । पुं. । मन्त्रे ॥ इतिहाराखी ॥

कर्णसं

कर्णवर्जितः । पुं । सर्पे ॥ त्रि । बभ्रिरे ॥

कर्णवेधः । पुं । कर्णघटकदोषनिवारणा-
र्थं कर्णयोर्वेधने ॥ सोदरभ्रातृणां सं-
स्काराणाञ्च पौर्वापर्यक्रमः । कर्णवेध-
स्याऽसंस्काररूपत्वात् न तथा निय-
मः । यथा । यदापत्यद्वयतिष्ठेत् स-
म्भवोऽप्यपरस्यच । कर्णघटकं विजानी-
याद्गर्हितं तत् त्रयस्यच ॥ इत्याश-
ङ्क्य तयोर्मध्ये शुद्धिर्यस्याथ वत्सरे
। कर्णवेधोऽहितस्तस्य नात्रज्येष्ठवि-
चारणा ॥ घटककर्णोत्पत्तिमाशङ्क्य
भानो शुद्ध्यासमेपिच । कर्णे वेधो
न दोषः स्यादन्यथा मरणम्भवेत् ॥
इतिमाण्डव्यः ॥

कर्णवेधनी । स्त्री । इत्तिकर्णवेधना-
खे । कर्णारायाम् ॥ इतित्रिकाण्ड-
शेषः ॥

कर्णवेष्टः । पुं ।

कर्णवेष्टकम् । न । } कुण्डले ॥ कर्णस्य
वेष्टनम् ॥

कर्णवेष्टनम् । न । }

कर्णशङ्कुली । स्त्री । वेष्टने । कर्णगोख-
के ॥ कणमध्यवर्त्याकाशे ॥

कर्णशूलः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥

कर्णसंस्त्रावः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त-

स्य निदानसम्प्राप्तिरूपाणि यथा ।

शिरोभिघातादथवा निमज्जतो ज-

ले प्रपाकादथवापि विदधेः । स्त्रवे

कर्णिः

द्विपूर्यश्रवणोऽनित्वाहितः सकर्णसं-
स्त्राव इति प्रकीर्तित इतिमाधवः ॥

कर्णस्फोटा । स्त्री । कानफाटा इतिगौ-
डभाषा प्रसिद्धे खताविशेषे । कृष्ण-
तण्डुलायाम् ॥

कर्णाटः । पुं । देशविशेषे ॥ यथा । रा-
मनाथसमारभ्य श्रीरङ्गान्तं विले-
श्वरि । कर्णाटदेशो देवेशि साम्रा-
ज्यभोगदायकः ॥ इतिशक्तिसङ्गम-
तन्त्रम् ॥

कर्णाटी । स्त्री । रागिणीविशेषे । मा-
लवरागस्य नार्याम् ॥ हसपदीवृत्ते ॥

कर्णानुजः । पुं । युधिष्ठिरेन्द्रे । अजा-
तशत्रौ । कर्णस्य अनुजः ॥

कर्णान्दुः । स्त्री । कर्णपाल्याम् । कान-
तडक्का इति भाषा ॥ उत्तचित्तिका-
याम् । कानकडा इतिगौडभाषा-
प्रसिद्धे कर्णाभरणविशेषे ॥

कर्णान्दूः । स्त्री । कर्णपाल्याम् ॥

कर्णाभरणकः । पुं । आरग्वधदृष्टे ॥

कर्णारा । स्त्री । नाल्याम् । कर्णवेध-
न्याम् ॥

कर्णारिः । पुं । अर्जुनपाण्डवे ॥ नदी-
सर्जदृष्टे ॥

कर्णास्फालः । पुं । कर्णिणः कर्णच्छात्रने-
। कलजम्भलायाम् ॥

कर्णिः । पुं । कर्णकारफलके वाक्ने ॥

कर्म

कर्मिक । चि । कर्मिले ॥ विवृद्धौ क
र्मा वस्य । तुन्वादिषु स्वाङ्गादिवृद्धा
वितिठक ॥

कर्मिका । स्त्री । करिहस्ताग्रे । पुष्करे ॥
कर्मस्था ऋतौ ॥ क्रमुकादिच्छटां
ग्रे । बेांटा इतिगौड भाषा ॥ अज
धराटे । बीजकोषे ॥ कर्माभरण
विशेषे । तालपत्रे । छेदी इतिभा
॥ लेखन्याम् ॥ कुट्टन्याम् ॥ अग्नि
मन्यवृत्ते ॥ अजगृहीवृत्ते ॥ कर्मा
स्था कर्माभरणे कर्मभवे कर्माभवे वा
। कर्मिललाटादितिकन् ॥

कर्मिकाचल । पुं } सुमेरुपर्वते ॥
कर्मिकाद्रिः । पुं }

कर्मिकार । पुं । आरग्वधविशेषे । पत्र
हे । कृतमालके । छोटा धनमहेडा
इतिभाषा ॥ कर्मिकार कटुस्तिक्त
स्तुवर । शोधने लघु । रज्जन सु
खद । शोधनेषाम्ब्रणकुष्ठजित् ॥
ऋमेत्पले । कर्मियार इतिगौडभा
षा ॥ कर्मिकाभियर्त्ति । अगता ।
कर्मयुग्म् ॥

कर्मिकारक । पुं । ऋमेत्पले ॥ कृत
माले । सुवर्णके ॥ स्वार्थे क ॥

कर्मिकी । पुं । वस्तिनि ॥ न । अम्बुजे
॥ कर्मिका अस्ति अस्ति । ग्री० इति ॥

कर्मि । पुं । वर्षपर्वतसप्तकान्तर्गतपर्व

कर्म

तविशेषे ॥ आरग्वधे ॥ कर्मिके ॥
विवृद्धौ कर्मावस्य । तुन्वादिभ्यश्च
चेति चकारादिनि ॥

कर्मिल । पु । कर्मिणि । कर्मिके ॥ वि
वृद्धौ कर्मावस्य । तुन्वादिस्वात् पञ्चे
इत्यच् ॥

कर्मिरथ । पु । स्कन्धवात्तोयाने । प्रव
हये । स्वर्गिया चैपाका डोका
पीनस पातका तानयान इत्यादि
भाषा प्रसिद्धे ॥ कर्मासाध्या व्यवग
क्रिया उपचारात् कर्मा । कर्मोऽस्या
स्ति । इति । कर्मिचामैरथश्च ।
शब्दमात्रेणार्थो नवस्तुतोऽर्थ ॥ य
द्वा । सामीप्यात्कणशब्देन स्कन्धोल
भ्यते । सोऽस्याप्य वाचकत्वेन । इति
। कर्मिचामैरथश्च । अन्येषाम्
पीतिदीध ॥

कर्मिवान् । पु । आरग्वधे ॥

कर्मिस्तुत । पुं । कसामुरे । मृगदेवे ॥

कर्मिजप । चि । कर्मिके । पिशुने । दु

र्जने । खले ॥ कर्मि जपति । जप०

। सन्धकर्मियोरित्यच् । कर्मदन्ता

दित्यलुक् ॥

कर्मिस्तु । पुं । उत्तमिसिकायाम् । अर्ध

चन्द्राकृतिकर्मा भरणे ॥ कर्मपात्या

म् ॥

कर्म्यम् । चि । कर्मिहते ॥ कर्म्योर्हित

कर्त्ता

म् । शरीरावशवाद्यत ॥

कर्त्तनम् । न । छेदने ॥ नारीणां स्त्रुप
निर्भितौ । कातना इतिभाषा ॥ कृ
ती० । ल्युट् ॥

कर्त्तरी । स्त्री । कृपाण्याम् ॥ पञ्चीकृत
स्वर्णादे कर्त्तनोपाये । कातकाती
इतिभाषा ॥ नापितोपकरणविशेषे
। कैची इतिभाषा ॥ योगविशेषे ॥
यथा । क्रूरमध्यगतश्चन्द्रो लम्बाकृ
रमध्यगम् । कर्त्तरी नामयोगाय
कन्यानिधनकारक इति ॥ अपिच ।
लग्नात् पाषाट्ज्वलज्ज्वल्ययार्थस्थौ य
दातदा । कर्त्तरी नाम सा चेयाष्ट
त्युदारिद्र्यशोकदेति ॥ कृन्तति ।
कृतीछेदने । बाहुलकादर । यदा
। कर्त्तनम् । घञ् । कर्त्तं राति ।
रादाने । आतोनुपेतिक । गौरा
दिस्त्वान्डीष ॥

कर्त्तव्यम् । वि । करणीये । करणयो
ग्ये । कार्ये ॥ यस्मिन् क्रियमाणे न
दोषस्तत्कर्त्तव्यम् ॥ तव्यप्रत्यय ॥

कर्त्ता । पुं । परमेष्ठिनि ॥ ज्वगनिबन्धने
दाहे । क्रीर्यते विस्मियते इतस्तत
स्थान्यते काये वेन । ह्यविच्छेपे । ट
च ॥ चि । स्वतन्त्र कर्त्तेतिनिरूपि
तेषट्कारकान्तोर्गतकारकविशेषे ॥ अ
त्रोक्तार्थे प्रथमम् अनुक्तार्थे तृतीयावि

कर्त्ता

भक्तिर्भवति । तस्यलक्षणम् । क्रि
यानुकूलकृतिमत्त्वं कर्त्तृत्वम् ॥ य
करोतिस ॥ कृत्वाश्रयः कर्त्तेति
तार्किका ॥ चेतनान्तरव्यापाराव्य
वधानेन धात्वर्थनिष्पादकश्चेतन
कर्त्ता । कर्मकरणादिकारकचक्रम
योक्तावा । इति प्रायश्चित्तविवेक ॥
कृतिमति ॥ उत्पादके ॥ कारणानु
कूलव्यापारवति । अनुष्ठातरि ॥ धा
तूपात्तव्यापाराश्रये ॥ क्रियायां स्वात
न्त्र्येण विवक्षितेऽर्थे ॥ सतुपञ्चविधः ।
यथा । क्रियामुत्थो भवेत् कर्त्ता हे
तुकर्त्ता प्रयोजक । अनुमत्ता ग्रही
ता च कर्त्तापञ्चविधः स्मृतइति ॥ स
चिविधोपि भवति । यथा । त्रिधैव सा
यते कर्त्ता विशेषेण प्रतिक्रियाम् ।
योग्यत्वप्रतिषिद्धुल्लविशेषणपदान्व
यै ॥ अस्यार्थः ॥ क्रियांप्रति प्रकार
ण्येण कर्त्ता विज्ञायते तस्य विवरण
म् । स्वाध्यायोऽध्येतव्य इत्यत्र यो
ग्यत्वेन लब्धविद्यस्त्वैवर्गिकः । १ । अ
हरहर्दद्यात् दीक्षितो न ददातीत्य
त्र प्रतिषिद्धत्वेन दीक्षितेत् १५२ ।
२ । स्वर्गकामोयजेतेत्यत्र विशेषण
पदान्वयेन स्वर्गकाम कर्त्ता ज्ञायते
। ३ ॥ अष्टकुरोमीत्याद्यभिमानेवति
॥ ज्ञानशक्तिप्रधानपञ्चीकृतपञ्चम

कर्त्तृ

शामूतकार्योऽङ्कारोऽन्त करणं
 द्विविज्ञानमिन्द्रियादिपर्यायशब्दा-
 च्यस्तादात्म्याध्यासेनात्मनि कर्त्तृत्वा-
 दिधर्माधारोपहेतुः अनात्मा औ-
 त्तिको मायाकल्पितश्च स ॥ क्रियाय-
 ने । इतरकारकाप्रयोज्यत्वेसति स
 कश्चकारकायां प्रयोक्तारि क्रियाया-
 निर्बर्त्तके चिदचिन्ननिरूपे कश्चका-
 मनावति युक्ते ॥ सच साक्षिकादि-
 भेदात् त्रिविधोक्तो भगवता । तत्र
 साक्षिको यथा । मुक्तसङ्गोऽनङ्गवा-
 दीधृष्ट्युक्ताहसमन्वितः । सिद्धासि-
 द्धोर्निर्विकारः कर्त्तासाक्षिकउच्यते
 इति ॥ राजसोयथा । रागी कर्मफ-
 लेषु बुद्धोर्हिसात्मकोऽमुच्यते । च-
 र्चभोक्तान्वितः कर्त्ता राजसः परि-
 कोर्त्तितः इति ॥ तामसोयथा । अ-
 युक्तः प्राकृतः स्वर्गः मठोर्नैकृतिको
 जसः । विषादो दीर्घस्त्री च कर्त्ता
 तामसउच्यते इति ॥ अन्तः करणो
 यचित्ते चिदाभासे ॥ करणोपहित-
 स्तकर्त्तृत्वात् ॥ कर्त्तेति । उक्तञ् ।
 त्वत् त्वन्वा ॥

कर्त्तृका । स्त्री । अक्षुब्धे ॥

कर्त्तृत्वम् । न । कर्त्तृधर्म ॥ भावेकर्म

विधा त्वः ॥

कर्त्तृ । स्त्री । कारिकायाम् ॥ करोति

कर्पट.

। उक्तञ् । खुल्लुचावितित्वत् ।

अन्तेभ्योङीप् ॥ कारिकायाम् ॥

कर्ह । पुं । कर्हमे ॥ कर्हति । कर्हकु-

स्त्रिते शब्दे । पचायत् ॥

कर्हट । पुं । करहाटे ॥ पङ्के ॥ खड्गारे ॥

कर्हनम् । न । कुचिशब्दे ॥

कर्हम् । पुं । ब्रह्मण्यकायाया मुत्पेके प्र

जापतिविशेषे । कपिलमुनेर्जनके ।

पापे ॥ पङ्के । कीच कादृशतिभाषा

॥ न । मासे ॥ कर्हति । कर्हं । क-

निकर्णारमः ॥ द्वि । कर्हमवति ॥

अर्हं अत् ॥

कर्हमक । पुं । शास्त्रविशेषे ॥

कर्हमाटकः । पुं । विष्ठादिनिषेपस्थाने ।

उक्ताव ॥ भा० ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

कर्हमी । स्त्री । सुत्ररे । भोगरा इति

भाषाप्रसिद्धे पुष्पे ॥ इतिवैद्यकम् ॥

कर्पट । पुं । न । शक्तके । जीर्णवस्त्रे ।

जप्ता इतिभाषा ॥ प्रस्वेदादिमार्ज-

नार्थं हस्तस्ववस्त्रसंयुक्ते । इवशब्दं तेन

भूयते तत्ररुद्धौ जप्तककर्पटयुद्धौ

तत्तुल्येवस्त्रेपिबर्त्तेते इति स्वामी ।

भुक्तुटस्तु मणिगन्धादिबुद्धजीर्णवस्त्र

संयुक्तेवर्त्तेते इत्याह ॥ किरतिं क्वा

यातिवा । हाविष्ये हाचिंसायां वा

। करोति वा । विष् । कर्कासौ पट

श्च ॥ यथा । कर्कापटा । शर्करादिः ॥

कर्पासः

पर्वतविशेषे ॥

कर्पटधारी । पि । मखिनजीर्यवखधा
रिणि भिञ्जुके ॥कर्पटिकः । त्रि । कर्पटान्विते । कर्पट
धारिणि ॥

कर्पटी । पि । कर्पटान्विते ॥ म० इनि ॥

कर्पूरः । पुं । मूर्द्धाङ्गारिणि । कपाले ।

खोपरी इति भाषा ॥ शस्त्रविशेषे ॥

कटाहे ॥ कल्पते । कृपूसाभरणे ॥

बाहुलकादरो लज्जाभावश्च ॥

कर्पूरांशः । पुं । मृत्कपालखण्डे ॥

कर्पूराक्षः । पुं । अक्षोटे । कन्दुराले

॥ कर्पूरम् अक्षति । अक्षभू० । कर्म

ण्यश्च ॥

कर्पूरिकातुल्यम् । न । तुल्यविशेषे । क

र्पूर्याम् ॥ गुडूचीयोगजाञ्जने ॥

कर्पूरी । स्त्री । दार्बिकायाम् । काथो

द्भवतुल्ये । दाक्षहरिद्रायाः काथस्य

तुल्ये । आवर्त्तननिष्पन्ने कृत्रिमरसा

ञ्जने ॥ कल्पते । कृपू० । बाहुलका

दरट् लज्जाभावश्च । टिप्पान्ङ्गीय ॥

कर्पूरीतुल्यकम् । न । रसके । खपरि

या चोया इति ख्याते ॥ कर्पूरीतुल्य

कं तुल्यादन्यत् महसकं स्मृतम् । ये

गुणास्तुल्यके प्रोक्तास्ते गुणा रसके

स्मृताः ॥

कर्पासः । पुं । न । तुल्यकेर्याम् । वस्त्रयो

कर्पूर

नौ ॥ क्रियते । डुकृञ्० । कृञ्० पास ॥

कर्पासफलम् । न । कर्पासे । विनै

का इति भाषा ॥ कर्पास फलमित्यु

क्तं कर्पासं मधुरं मुख । वातस्त्रेष्ण

हरं रुच्यं विशेषेणास्थिवर्जितम् ॥

कर्पासी । स्त्री । कर्पास्याम् । कपास

कावृक्ष इति भाषा ॥ कर्पासात्

वातिस्त्रात् गौरादिस्त्राद्वा ङीष् ॥

कर्पूरः । पुं । न । घमसारे । चन्द्रसंज्ञे

। सिताक्षे । कपूर इति भाषा ॥ क

पूरः शीतलो वृष्यश्च शुष्यस्तोषणो

क्षयुः । सुरभिर्मधुरस्तिक्तः कफपित्त

विधापहः ॥ दाहटण्णास्त्रवैरस्यमे

दोदौर्गन्धनाशनः ॥ कर्पूरो द्विवि

ध प्रोक्तः पक्वा पक्वप्रभेदतः । पक्वा

त् कर्पूरतः प्राहु रपक्वं गुणवत्सर

म् ॥ अपिच । कर्पूरो नूतनस्तिक्तः

स्निग्धश्चोष्णास्त्रदाहदः । चिरस्थो

दाहशोषघ्नः सधैतः शुभकृत् परः

॥ पीतासभीमसेनादयो ऽस्य भेदा

श्चसन्ति । ते च भीमसेने द्रष्टव्याः ॥

किरति कृणाति वा । करति करो-

ति वा । कृविचेपे हिंसार्या वा ।

कृञ्० डुकृञ्० वा । विच् । पूर्वते

पूरी० । इगुधधेतिकः । कर्चासौ

पूरश्च ॥ यद्वा । कल्पते । कृपू० ।

ख० ऊरः । बाहुलकाक्षत्वा भा-

कर्पूर.

नेत्र वा ॥

कर्पूरक । पुं । कर्पूरके ॥ कर्पूरके । कर्पूरके ॥

कर्पूरतिलका । स्त्री । जमाया सखी भेदे । जमायाम् ॥

कर्पूरतैलम् । न । कर्पूरसेहे । चिमते ले ॥

कर्पूरनासिका । स्त्री । कर्पूरमारीति स्याते पञ्जाब्जविशेषे ॥ यथा । छता प्यया समितया कृत्वा क्षन्पुटंतत । खवज्जोषयकर्पूरयुतया सितयान्वितम् ॥ पक्षे दाक्ष्येन सिद्धे वा ज्ञेया कर्पूरनासिका । संयावसदृशी ज्ञेया गुणैः कर्पूरनासिका ॥

कर्पूरमण्डि । पुं । पाषाणप्रभेदे । कर्पूरमण्डि ॥ कर्पूरमण्डिनामायं युक्त्या वातादिदोषनुत् ॥

कर्पूररस । पुं । रसकर्पूरे ॥

कर्पूरहरिद्रा । स्त्री । कर्पूरहरिद्रादीति स्यातायाम् । सर्वकण्डूविनाशि न्याम् ॥

कर्पूराश्ला । पुं । उपरलविशेषे । कर्पूरचीनिवेति स्याते ॥

कर्पूर' । पुं । दर्पणे ॥ इतिजटाधरः ॥

कर्पूर' । पुं । आधे ॥ रक्षसि ॥ कृत्वा ति । कृत्वा ॥ कर्पूर' । पुं । आधे ॥ रक्षसि ॥ कृत्वा ति । कृत्वा ॥ कर्पूर' । पुं । आधे ॥ रक्षसि ॥ कृत्वा ति । कृत्वा ॥

कर्पूरक

कर्पूरी । स्त्री । शिवायान् ॥ पिप्प्लान् ॥

ऊष ॥

कर्पुंदार । पुं । कोविदारं ॥ नोलभि सट्याम् ॥ श्वेतकाश्वने ॥

कर्पुंदारक । पुं । संपातकट्ये ॥

कर्पूरी । पुं । पापे ॥ राक्षसे ॥ नानावर्णे । चिपे । किर्णारे ॥ नर्दानिष्ठा

वधान्ये ॥ न । जले ॥ काश्वने ॥ धुस्तुरट्ये ॥ पि । चिपवर्धवति ॥ क

र्वति । कर्पूरे ॥ कर्पूर्यनेन वा । कर्पूरगता वा । खोष्ठोपध । महु

राह्यस्येति उरच ॥ कर्पूरावर्णेन वा । बवधोरभेदादन्तस्य मध्योपि ॥

कर्पूरफल । पुं । साकुल्यवृक्षे ॥

कर्पूरा । स्त्री । कृष्णवृक्षायाम् । पाश

ल इति गौड भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥ कर्पूरायाम् । बाहुस्तुलसी इति गौड भाषा ॥ उरजन्ता इव ॥

कर्पूरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इतित्रिका

खड्गेष ॥

कर्पूर' । पुं । शष्पाम् ॥ द्राविडके । क

शीतलदी इतिभाषा ॥ राक्षसे ॥ न । स्वर्णे ॥ हरिताले ॥ पि । पि

चिते ॥ कर्पूरे । कर्पूरगता । खर्जा

दिप्तादूरः ॥

कर्पूरकः । पुं । कर्पूरार्थे ॥ स्वार्थेकः ॥ कर्पूरकरः । पुं । कीर्णार्थे । वने ॥ पि ।

कर्मकी

भृत्त्ये ॥ वेतनाजीविनि । भरग्यभु
जि । मूल्येन कर्मकुर्वति । कमेरा
इति भाषा ॥ कर्म करोति । कृष्ण
। कर्मणिभृताविति टः ॥

कर्मकरी । स्त्री । मूर्खतायाम् ॥ वि
भ्रिकास्ततायाम् ॥ मूल्येन कर्मकुर्व
न्त्याम् । दास्याम् ॥ टित्त्वान् डीप् ॥
कर्मकर्त्ता । पु । कर्मात्मककर्त्तरि ॥
यथा । क्रियमाणन्तुयत् कर्म स्वयमे
व प्रसिध्यति । सुकरैः स्वैर्गुणैः
कर्त्तुं कर्मकर्त्तति तद्विदुरिति ॥ त्रि
। कर्मणः कर्त्तरि ॥

कर्मकाण्ड । पु । यावज्जीवमस्मिहे
नं जुहुयादिष्ट्यादिरूपेण चित्तशो
धके कर्मप्रतिपादके वेदभागे ॥ सं
सारफलके ज्योतिष्टोमादिकर्मक
लापे ॥ कर्मणांसमूहः । दूर्वादिभ्यः
काण्ड' ॥

कर्मकारः । पुं । वर्णसङ्करजातिविशे
षे । लौहकारे । लुहार इति भाषा
॥ गोपालात्तन्त्रवाच्यां वै कर्मका
रोद्यभूत् सुतः । ब्रह्मवैवर्त्ते तु गूढा
यां विश्वकर्मणोजातइत्युक्तम् ॥ वृषे
॥ त्रि । भृतिविना भारवहनादिकर्म
कारके । वेगारी इति भाषा ॥ कर्म
करोति । कर्मण्यण् ॥

कर्मकीलकः । पु । रजके ॥ इति त्रिका

कर्मण्य

ण्डशेष ॥

कर्मचम । पुं । अलङ्कर्मिणे । कर्म
करणसमर्थे ॥ कर्मसु चम । सप्तमी
तियोगविभागात् समास ॥

कर्मचेवम् । न । भारतवर्षे ॥

कर्मचोदना । स्त्री । कर्मविषयायां प्रेर
णायाम् ॥ कर्म क्रिया पुरुषव्यापाररू
पाऽर्थभावना तद्विषयाच्चेदना प्रेर
णा विधिरूपा शाब्दीभावनेत्यर्थः ॥

कर्मजः । पु । कलियुगे ॥ स्वर्गादौ ॥
अदृष्टे ॥ वटद्रुमे ॥ त्रि । कर्मसम्भवे ।
कार्यकवाचिकमानसकर्माङ्गवे ॥ क
र्मणोजातः । जनी० । पञ्चम्यामजा
तावितिङ् ॥

कर्मजगुणः । पु । क्रियाजन्यगुणः ॥ स
च संयोगः । विभागः । वेगः । इति
भाषापरिच्छेदः ॥

कर्मठ । त्रि । कर्मगूरे । प्रयत्नेन मार
ब्धं कर्मसमापयति यः सतथोच्यते ॥
कर्मकुशले ॥ कर्मणि घटते । कर्म
णिघटोऽठच् ॥

कर्मण्य । त्रि । कर्मयोग्ये ॥ कर्मणि
प्रवीणे ॥ कर्मणि साधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥

कर्मण्यभुक् । त्रि । भरग्यभुजि । क
र्मकारे । वेतनापजीविनि ॥ कर्म
ण्यं वेतनं भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥

कर्म

कर्मण्या । स्त्री । वेतने । मृत्ये ॥ क
र्मण्या सम्पद्यते । कर्मवशाद्यत् ॥ क
र्मणि साधुर्वा । तत्रसाधुरितियत् ॥
कर्मदेव । पु । यत्नेन स्वर्गं प्राप्ते ॥ य
था । ज्योतिष्टोमादिना स्वर्गमा
प्ता स्युः कर्मदेवता इति ॥ अदिचाहु
। अस्मिन्कर्मोऽन्वयेधादिकर्म कृत्वा
महत् पदम् । अवाप्याजानदे वैया
पूज्यास्ताः कर्मदेवता इति ॥

कर्मधारयः । पुं । समानाधिकरणे त
त् पुंश्वे ॥

कर्म । न । क्रियायाम् । देहेन्द्रियादि
व्यापारे ॥ संबागविवेगयो रसम
वाधिकारवजातीयकर्म इति ख्यतिता
क्रिया । सत्त्वेपक्षापक्षेपक्षाकृष्ण
नप्रसारवगमनानि पञ्चकर्माणि भ
वन्ति । निष्कलनैमित्तिककाम्यब्राह्म
क्षिप्तप्रतिषिद्धभेदाश्चापि पञ्चविधं भ
वन्ति । तत्र चत्वारि धर्म्याणि अन्यमध
र्म्यमिति निश्चयः ॥ निष्कलं क्लेशव
हृत्सन्निग्धफलमेव च । न कर्मकु
र्वान्मतिमान् सदा वैरानुबन्धि च ॥
सन्धिसक्तियमाद्यप्रारब्धभेदात् क
र्मविधिं भवति ॥ कायिकवाचिक
मानसिकभेदात् पुनस्तत् त्रिविधं
भवति ॥ विधिप्रतिषेधवच्छायां शा
स्त्रप्रसिद्धं कर्म । तत्र निष्कलनैमित्तिक

कर्म

कप्रायश्चित्तभेदात् त्रिविधमवति ॥
॥ यागदानहोमात्मकेष्वेदविहिते ॥
भूतभावोद्भवकरो विसर्गं कर्मसं
ज्ञितं । भूतानां भवनधर्माणां सर्वे
षां स्थावरजङ्गमानां भावमुत्पत्ति
म् उद्भव वृद्धिश्च करोति यो विसर्गं
कृत्याम तत्तच्छास्त्रविहितो यागदा
नहोमात्मक सप्तकर्म सञ्ज्ञितं
॥ सात्त्विकादिभेदात् पुन स्तत्त्रिवि
विधम् । तत्र सात्त्विकं यथा । निय
तं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेषुना कर्म यत् तत् सात्त्विक
कमुच्यते ॥ राज संयथा । यत्तु कामे
षुना कर्म साहङ्गारेण वा पुनः । कि
यते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृत
म् ॥ तामसं यथा । अनुबन्धं च य
च्चिंसा मन्येच्छचयौ च यम् । मोहा
द्वारभ्यते कर्म यत् तत् तामसमुच्य
ते ॥ तत्तद्गोश्रमाभिमानविभि
त्तेऽन्तःकरणशोधके । शास्त्रविहित
सक्रियाकलापे निष्कलनैमित्तिक
काम्यात्मके ॥ शुक्रं कृष्णं शुक्लकृष्ण
चेति त्रिविधभेदभिन्ने ॥ तत्र त्रिवि
धं जन्मप्रयच्छति । तदाहुर्विश्वरू
पाचार्याः । शुभैराप्नोति देवत्वं नि
षिद्धैर्नारकीकृतिम् । उभाभ्यां पुण्य
पापाभ्यां मानुष्यं लभतेऽवत्र ।

कर्म

इति ॥ क्रियतेतत्तत्फलं लायिभिरिति कर्म । तस्यचानादित्तम् आद्यकोटे रनुपलभ्यमानत्वात् । यतशरीरवत् कर्मकरणम् तच्चशरीरकर्मारब्धम् । तान्यपिशरीरान्तरेण कृतानि । तच्चकर्मजमिति सोऽयं तृतीय पाशः ॥ जन्मनिमित्ते अदृष्टविशेषे ॥ उक्तमत्रवार्तिककारैः । नकर्मकारणमुक्तेर्नास्मितापस्यभेदजम् । कर्मभ्योजन नियतं जन्म चेन्निरुह्यति कुत । इति ॥ वासना कर्म विद्याच त्रयं जन्मप्रयोजकम् । उक्तं तत्र प्रधानत्वं कर्मणः श्रूयते पुनः ॥ उत्तमाधमदेहाख्यं वैषम्यं कर्मणा भवेत् । देहे विद्यावासनाभ्यां भवेद्भोगस्य कैशलम् ॥ कर्मसाध्येव कर्ता व्यभिच्छताभ्युदयश्चिरम् । पापन्तु सर्वदाहेयं दुःखेभ्यस्तथाभृशम् ॥ पूर्वकाण्डपरा इत्यं कर्मप्राधान्यमुचिरे । अथवेदान्तशास्त्रज्ञाः प्राहुः कामप्रधानताम् ॥ पुमानादौ काममय एवभूत्वाथ कर्मकृत् । यतोऽयं कर्मणो हेतुः कामो तोस्य प्रधानता ॥ अकामस्य क्रिया काचिद् दृश्यते नेहकस्य चित् । यस्य हि कुरुते जन्तु सन्नत्कामस्यचेष्टितम् ॥ यन्मादिरूपं निष्ठं कमदिधा

कर्म

। सस्कारक विविदि पाजनव च । त
न विहितत्वमानव ह्या क्रियाभावा
सस्कारकम् । ईश्वरात्मन ह्या क्रि
यमाण विविदि पाजनव च । यत्क
रोषीत्यादि भगवद्वचना दिति वि
वेकः ॥ घटकारकान्तर्गतकारकवि
शेषे ॥ अनद्वितीया विभक्तिर्भवति
। उक्ते कर्मणि प्रथमाभवति । धातृ
पातन्यापारजन्यफलाश्रय कर्मेति त
त्तत्त्वम् । यत क्रियते फलार्थं
भिस्तत कर्मेति प्रसिद्धम् । करो
तेर्निखिल क्रियावाचकत्वात् कर्तुं
व्यापारैर्यत् साध्यते तदिच्छार्थं । अ
तएव क्रियाव्याप्यं कर्मेति क्रमदीश्वर
। तच्चतुर्विधम् । निर्वर्त्यम् १ यथा
घटं करोति पुचं प्रकृते ॥ विकार्य
म् २ तच्चद्विविधम् । प्रकृतेरुच्छेद
कम् प्रकृतेर्गुणान्तराधायकम् । आ
द्यं यथा काष्ठं भस्म करोति । अन्य
यथा । सुवर्णं कुण्डलं करोति । त
थाचोक्तमर्तुं हरिणा । यदसज्जायते
पूर्वं जन्मना यत् प्रकाशते । तन्निर्व
र्त्य विकार्यञ्च कर्मद्वेधा व्यवस्थित
म् ॥ प्रकृत्युच्छेदसम्भूतं विकार्यं का
ष्ठभस्मवत् । अन्यगुणान्तरोत्पत्त्या
सुवर्णादिविकारवत् ॥ प्राप्यम् ३ य
था ग्रामगच्छति चन्द्रम् पश्यती

कर्माभू

ख्यादि ॥ अनीक्षितश्च ४ यथा पा
प त्यजतीत्यादि ॥ सन्नाहशमभ
वने ॥ ज्ञानसाधनविशेषे ॥ यथाहु
। कथायपत्रैककर्माणि ज्ञानचपरमा
गति कथाये कर्मभि पक्ते ततो ज्ञा
नपवर्तते इति ॥ क्रियते फलार्थि
"भि" । डुकृन् । कुम्भो भावे कर्म
णिच सर्वधातुभ्योमनिन् इतिमनि
न ॥ अर्धर्चादि ॥ आरभेतैव कर्मा
णि आन्त. आन्तः पुनः पुनः । कर्मा
गत्याभमार्थं चि पुद्वर्षाग्निषेवते ॥
कर्मात्मी । पु । भिचौ । परित्राजि ॥
कर्मन्वेन प्रोक्तम् भिक्षुश्च सधीते
। कर्मन्वकुशास्त्रादिनि ॥
कर्माफलम् । न । कर्मरत्नफले ॥ कर्म
विपाके ॥ संसारे ॥ सर्वकर्माणाम्
फलं व्याकृतंसंसार एवेति भाष्यो
क्ते ॥ कर्मण फलम् ।
कर्माफलप्रप्नु । चि । कर्मफलार्थिनि ॥
कर्माफलसङ्ग । चि । कर्मणि फलेच-
आसङ्ग. कर्त्तृन्नाभिमानो भोगाभि
लाषश्च यस्य तच्छिन्न ॥
कर्माभू । स्त्री । आर्यावर्त्ते ॥ कुट्टभूमौ
। कर्माभूते ॥

कर्माभूमि । स्त्री । आर्यावत् । पु

यस्यभूमौ ॥ अथकाविकथावृत्त्या दू
रे च इति निर्भयाः । सर्वभक्ष्या न प

कर्मावि

श्रयन्ति कर्मभूमिमचेतसः ॥ कर्मयो
भूमि ॥ भारतवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारत श्रेष्ठं जम्बुद्वीपे महामुने । य
तोऽपि कर्मभूरेषा अतो न्या भोगभूम
य इति विष्णुपुराणम् ॥

कर्मासोमासा । स्त्री । पूर्वमीमासाया
म् । कर्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे जैमि
नि प्रणीते ॥

कर्मासूत्रम् । न । कुगे । दर्भे ॥ कर्म
यो हन्ता ॥ कर्मयो मूलम् ॥

कर्मायुगम् । न । काण्डयुगे ॥ इतिचि
काण्डशेषः ॥

कर्मायोगः । पु । ईश्वरार्पणवृत्त्या क्रिय-
माये फलाभिसन्धिरहिते तत्तद्वर्था
अमोचिते वेदविहिते कर्मकलाये
मत्तानां ज्ञानसाधन भूते ॥ चित्त-
शुद्धिजनके वैदिके कर्मणि ॥

कर्माङ्गः । पुं । न । कर्मरत्न इति प्रसि
द्वे फलद्वये । पीतफले । कर्मारे ।
न्युक्ते ॥ कर्मरत्नं हिमं द्यादित्वाद्यन्तं
कफ वातकृत ॥

कर्माटी । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥

कर्मावकाः । पुं । शुद्धे ॥ इति महाभा
रतम् ॥

कर्मावाटी । स्त्री । त्रिचौ ॥

कर्माविपाकः । पुं । कर्मजन्यफलस्य परि
पाके ॥ शातातपभृगुभरतोक्ते पाप

कर्मस

रोगप्रायश्चित्तानां विवरणग्रन्थे ॥

कर्मव्यतिहार । पु । क्रियाविनिमये
॥ परस्परकरणे ॥

कर्मशील । वि । कर्म । कर्मकृति ॥

कर्मशूल मस्य ॥

कर्मशूर । वि । कर्मठे । प्रयत्नेन प्रा-
रब्धकर्मपरिसमापके ॥ फलपर्यन्त
कर्मकर्तारि ॥ कर्मशिशूर । सप्तमी
समासः ॥

कर्मशेष । वि । उत्पादविकार्याप्यस-
त्कार्येषु पुरोडाशसोममन्त्रबीजा-
दिषु ॥

कर्मसङ्गः ॥ पु । कर्मसुदृष्टादृष्टार्थेषु अ-
हमिदङ्करोमि एतत् फलम्भेच्छे
इत्यभिनिवेशविशेषे ॥

कर्मसङ्गी । वि । श्रुतिस्मृतिविहि-
तप्रतिषिद्धकर्मफलाधिकारिणि । क-
र्तृत्वाभिमानेन फलाभिसन्धिना
च कर्मण्यभिनिविष्टे ॥

कर्मसङ्गह । पु । कर्मसङ्गृह्यते सम-
वैत्यचेति व्युत्पत्त्या कर्माश्रये ॥
कर्मसङ्गः पुण्यापारूपस्य अर्थभावना-
याः सङ्गहे सङ्गमे ॥

कर्मसचिवः । पु । कर्मोपयुक्तसचिवे
। धीसचिवातिरिक्ते सन्निविष्टे ॥

कर्मणि सचिव सहाय ॥

कर्मसन्न्यासिक । पु । यतौ । सन्न्या-

कर्मन्त

सिनि ॥

कर्मसन्न्यासी । पु । यतौ ॥ द्विविध
कर्मसन्न्यासः फलसाधनभेदतः । फ-
लाय ज्ञानिनस्त्यागो जिज्ञासोर्ज्ञा-
नसिद्धये ॥ फलवत् कर्मणोपित्याज्य-
त्वे कर्मण्येवाधिकारस्ते इत्यादिस्मृ-
तिविरोध इत्याशङ्क्य तस्याविरक्त
विषयत्त्वानमै वमित्याह । अविशु-
द्धियः कर्मण्यधिकारो विशुद्धधीः ।
सत्यां विविदिषोत्पत्तौ तदर्थं कर्म-
सन्त्यजेत ॥ तदर्थं शुद्ध्यर्थम् ॥ कर्म-
णः सन्न्यासः कर्मसन्न्यासः । सोऽस्या-
स्ति । इति ॥ कर्मणा वध्यते जन्तुर्वि-
द्यया च विमुच्यते । तस्मात् कर्म न
कुर्वन्ति यतयः पारदर्शिनः ॥

कर्मसाक्षी । पु । सूर्ये ॥ सूर्यादिनव-
सु ॥ सूर्यः सोमो यमः कालो महा-
भूतानि पञ्चच । एते शुभाशुभस्ये-
ह कर्मणो नव साक्षिणः ॥ कर्मणा-
साक्षी ॥

कर्मसिद्धि । स्त्री । इष्टानिष्टलक्षणायां
फलप्राप्तौ ॥

कर्मार्थः । वि । क्रियासाक्षिणि ॥

कर्मन्त । पु । कर्मभुवि । कृष्टभूमौ
॥ इक्षुधान्यादिसङ्गहस्थाने ॥ शुची-
नाकरकर्मन्ते इत्युक्ते ॥ कर्मव-
साने ॥ कर्मन्ते दासभृत्याश्चेत्यु-

४४ — — —

कर्मोन्द्र

४४ ते ॥

कर्मार । पु । कर्मकारे । लौहकारे ।
लुहार इतिप्रसिद्धे जातिविशेषे ॥
वशे । त्वचिसारे । वांस इतिप्रसिद्धे
वृत्ते ॥ कर्मरत्ने । कर्मरत्नइतिभाषा ॥
कर्मार्य । पु । पुरुषे ॥ चि । क्रियायोग्ये ॥

कर्मार्यौच । पु । अनहकारे ॥

कर्मी । पु । दक्षिणासहितज्योतिष्टो
मादिकर्मनुष्ठायिनि । यजमाने ।
देवानामन्त्रे ॥ केवलकर्मीचि चन्द्रम
ण्डलाधिकारी परतन्त्रादेवानाम
नभूत इति श्रौतीप्रसिद्धि ॥ चि ।
कर्मविशिष्टे ॥ कर्मास्ति अस्त्य । ग्री०
इति ॥

कर्मीष्ठ । चि । क्रियावति ॥

कर्मीरक । पुं । शस्त्रोटे ॥

कर्मोन्द्रियम् । न । कर्मसाधकेन्द्रिये ।
पात्रादिपत्रके व्यस्ते समस्तेच ॥
पायूपस्थम् पाणिपादैर्वाक्चैवेन्द्रि
यसङ्गः । उत्सर्गानन्दनादानगत्या
क्षापात्र तत्क्रियाः ॥ वागादीनी-
न्द्रियाण्याकाशादीनारजोशेभ्यो व्य
स्तेभ्यः पृथक्पृथक् क्रमेणोत्पन्नानिभ
वन्ति । यद्योक्तं भागवते । तेषां रजो
शैर्जातानि क्रमात् कर्मोन्द्रियाणिच
। प्रत्येकमिति ॥ कर्मसाधकमिन्द्रि

कर्ष

४४७९

यङ्कर्मोन्द्रियम् ॥ कर्मोन्द्रियदेवता ॥
अग्नीन्द्रोपेन्द्रयमप्रजापतय । कर्म
न्द्रियाणां वागादीनां क्रमेणान्याद ।
यो देवता भवन्ति ॥ कर्मोन्द्रियाणां
विषयास्तु वचनादानगमनविसर्गा
नन्दाक्रमेण वागादीनाविषया ॥

कर्ष । पु । कामदेवे ॥ आखौ ॥ कृ
णाति । हृजर्चसायाम् । किरतिवा
। हृविद्येपे । हृगृष्टृभ्योच ॥

कर्षट । पु । न । दिशतग्राममध्ये म
नोरमस्थाने ॥ ग्रामग्रतस्त्वजनाः क
यविक्रयादिना सेवादिना वा येनग्रा
मेण जीवन्ति तस्मिन् ॥ इति केचि
त् ॥ चतुः समग्रामे ॥ चतुः समेष्ट
स्थाने ॥ चतुः शतग्रामसङ्गच्छा
ने ॥ न । नगरे । पुरे ॥

कर्षर । पुं । राक्षसे ॥ पापे ॥ भेषज
विशेषे ॥ व्याघ्रे ॥ कृणाति । हृज् ॥
हृगृष्टृभ्यमिभ्य कर्ष ॥

कर्षरी । पु । उमायाम् । शिवाशाम् ॥
चिह्नपत्र्याम् ॥

कर्ष्य । पु । कर्षुरे । कर्षर इतिभाषा
॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

कर्ष । पुं । न । अन्ते । सापण्डित्यके
माने । अशीतिरत्तिकासु ॥ भिषजां
व्यवहारेषु कर्षः स्यात् सौलकष्य
म् । सुवर्णे । विडालपदके ॥ राज

कर्ष

निर्धृष्टकमते कर्ष स्यादशमाधकः

॥ पु । कर्षण ॥ विभीतक वृक्षे ॥

कपनि । कृषविलेखने । पचाद्यच ।

भावे घञ्वा ॥

कर्षक । चि । चेच्चाजीवे । कृषीवले ॥

आकर्षणकर्तरि ॥ पु । अयस्कान्ते ॥

कर्षति । कृष० । खल ॥

कर्षणम् । न । वैश्यवृत्तिविशेषे । कृषि

कर्मणि । लाङ्गलादिनाभमिलनने ।

खेती इतिभाषा ॥ आकर्षणे ॥ शो

षणे ॥ पीडने ॥ कृषेर्लुट् ॥

कर्षणी । स्त्री । क्षीरिणीवृक्षे ॥

कर्षफल । पु । विभीतकवृक्षे । कलि

ह्रमे ॥ कर्षम् फलमस्य ॥

कर्षफला । स्त्री । आमलक्याम् ॥

कर्षार्द्धम् । न । तोलकपरिमाणे ॥

कर्षिणी । स्त्री । कविकायाम् । अथ

मुलमन्धनरज्जुस्थितलौहे ॥ क्षीरि

कावृक्षे ॥

कर्षित । चि । पीडिते ॥ यथा । अध

र्मकर्षणवृत्तिकर्षितइति ॥

कर्षू । पु । करीषाम्नौ ॥ तुषाम्नौ ॥ वा

र्त्तायाम् । जीविकायाम् ॥ ऋषिवि

शेषे ॥ स्त्री । कुल्यायाम् ॥ कुल्यो

कीकसे ॥ नदीमात्रे ॥ इष्टिखाते ।

चतुरङ्गलखातविशेषे । कर्षणम् कृ

ष्यते कर्षति वा कृषवि० । कृषिच

कलघो

मितनिधनिर्जिखर्जिध्यञ्क ॥

कर्हि । अ । कदा ॥ कस्मिन्काले । अ

नद्यतनेर्हिलन्यतरस्थम् ॥

कर्हिचित् । अ । कस्मिंश्चित्काले ॥ क

स्याच्चिदप्यवस्थायाम् । जातु ॥ क

र्हिच चित्चेति विशद ॥

कल । पु । मधुरध्वनौ । अथक्त मधु

रध्वाने ॥ सालवृक्षे ॥ न । शुके । रे

तसि ॥ चि । अजीर्णे ॥ कडतिमाद्य

ति अनेन । कडमदे । हलश्चेति

घञ् । संज्ञापूर्वकत्वादृष्टाभाव । ड

लयारेकत्वम् ॥

कलक । पु । शकुलमन्थे ॥

कलकण्ठ । पु । कलध्वाने ॥ हंसे ॥

पागावते ॥ पिके ॥ कल कण्ठोऽयम् ।

कलकल । पु । कोलाहले । बहुभि

कृते उच्चैः शब्दे ॥ यथा । विशाला

भ्या माभ्यां किं भिन्नं नयनाभ्यां ख

लुफलं न याभ्यामानीढा परमरम

णीयातवतज्जु । अर्थान् न्यक्कारो ज

ननिमनुजस्य श्रवणयोग्योर्नान्निर्ग

त स्तव लहरिलीलाकलकल इति-

जगत्त्रयविभूली ॥ सर्जनिर्यासे ।

कलशब्दे । कलनम् । घञ् । सज्ञा

पूर्वकत्वादृष्टाभाव । कलादपि

कल ॥

कलघोष । पु । कोकिले ॥ कलो घो

ॐ ॐ ॐ - -
ॐ ॐ ॐ
ॐ ॐ ॐ
ॐ ॐ ॐ

कलञ्ज

पो यस्य ॥

कलङ्क । पु । अङ्गे । चिह्ने ॥ अपवा
दे ॥ कास्त्रायसमले । लौहकिट्टे ॥
कम् । वृद्धार्थं लङ्कयतिहीनता गम
यति प्रापयति वा । ककिगतौ ।
कर्मगण्यम् । यद्वा । कक्षति । कलश
व्दसंस्थानयोः । क्लिप् । कल् चासा
वङ्गश्च ॥

कलङ्कलेखा । स्त्री । माजिन्यरेखायाम् ।

कलङ्कप । पु । सिंहे ॥

कलङ्कषा । स्त्री । करताल्याम् ॥

कलङ्की । वि । अपवादयस्ते ॥ सचिह्ने

॥ लौहमलविशिष्टे ॥ मन्त्रधीय
इति ॥

कलङ्कर । पुं । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥

इतिचिन्ताएवशेष ॥

कलञ्ज । पु । सविषाखेण जतयो र्मगप
क्षिणो ॥ ताम्रकृटे । ताम्राकृ सुर
तो इति भाषा ॥ यथा । विष्णुसिद्धा
न्तसारवल्यां वैद्यके । अथ धूमप-
णीधूमपानगुणः । कलञ्जसंवेष्टन
धूमपानात् स्याद्वन्तशुद्धिर्मुखरोग
हानिः । कफप्रणामप्वरहानिकृष्ट
गान्धर्वविद्या प्रवर्णकसेव्यम् ॥ सखा
विशेषः । यथा । सञ्जाली प्रोच्यते
गुञ्जा सातिस्त्रो रूपकं भवेत् । रु
पकैर्दशभिः प्रोक्तः कलञ्जोनामना

कलन

मरा इतियुक्तिकल्पतरु ॥

कलतृलिका । स्त्री । कामुकादीनाम् ।

वाञ्छिन्याम् । लञ्जिकायाम् ॥

कलत्रम् । न । श्रोणी ॥ भार्यायाम् ॥

नृपादीनां दुर्गस्थाने ॥ गड्गति ग

द्यते वा । गडसेचने । गडरादेश्च

क इति अवन । उल्लयेरैक्यम् ॥ क

ल पायते वा । चैड पालने । क ॥

कडति कद्यते वा । कडशासने ।

वाङ्मलका दधन् ॥

कलधृतम् । न । रूप्ये ॥ इतिराजनि

र्धशट् ॥

कलधौतम् । न । मूर्ध्ने । हेमि ॥ रज

ते । रूप्ये ॥ पु । कलध्वनौ ॥ कलो

ऽमलो धौतोऽय ॥

कलध्वनि । पु । पारावते ॥ धिके ।

। कोकिने ॥ मयर् ॥ गभीरशब्दे

॥ कलोध्वनियस्य । कर्मधारयो वा ॥

कलध्वान । पु । पारावते ॥ परभूते

॥ धर्हिणि ॥ कलोध्वानो ऽस्य ॥

कलन । पु । वेतसशृङ्गे ॥ न । चिह्ने

। लङ्काणि ॥ दोषे ॥ लङ्कने ॥ अस

ने ॥ यथा । कलनात् सर्वभूतानां

महाकालः प्रकाशितः । महाका

लस्य कलनात् त्वमाद्याकालिका

परति ॥ एकमासिकगर्भे ॥ गर्भे मि

श्रिते शुक्रशोणिते । तच्च एकरात्रे

ॐ ॐ ॐ - - ॐ ॐ ॐ

कलमो

क भवतीति श्रीभागवतम् ॥ सङ्ख्याने । गणने ॥

कलना । स्त्री । वशतायाम् ॥ गणनायाम् ॥

कलन्दर । पुं । सङ्कीर्णजातिविशेषे । सत्तु लेटात् तीवरकन्यायां जातः । इति ब्रह्मवैवर्त पुराणम् ॥

कलन्दिका । स्त्री । सर्वविद्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलन्धुः । स्त्री । पञ्चशाकविशेषे । कुवकालुकायाम् । घोलिकायाम् ॥

कलभः । पुं । पञ्चवर्षपर्यन्ते करिशावके ॥ इति सुभूतिः ॥ चित्रद्वर्षस्तु कलभ इति वैजयन्ती ॥ धत्तूरदृष्टे ॥ कलयति । कल विच्छेपे गतौ सङ्ख्याने वा । कलते वा । कलशब्दसङ्ख्यानयोः । कृशृशलिकलिगर्दिभ्योऽभच् । कलेभाषते वा । भाष्यक्तायां वाचि । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलभवल्लभः । पुं । पीलुवृक्षे ॥

कलभी । स्त्री । चम्बुदृष्टे ॥

कलभैरव' । त्रि । मधुरभीषणे ॥

कलमः । पुं । लेखन्याम् । वर्णतूल्याम् ॥ शालिधान्यप्रभेदे ॥ चैरे । पाटश्वरे ॥ कलते । कल श० कलिकर्षोरम' ।

कलमोक्षमः । पुं । गन्धशालौ ॥

कलर

कलम्ब. । पुं । नालिकाशके ॥ पृषत्के । श्वरे ॥ कल्यते । कल विच्छेपे ।

उल्लयोरेकत्वात् कृकदिकडिकटिभ्योन्जित्यन्वच् ॥ कडम्बे । शीपपादमे ॥ कडम्बे । शकनायाम् ॥ कडति । कडमदे । अन्वच् ॥ केन लम्बते वा । लविञ्चवस्संसते । प्रचाञ्चच् ॥

कलम्बकः । पुं । कलम्मार्ये ॥ भाराकदम्बे ॥

कलम्बिका । स्त्री । कलम्बीशके । नाली इति भाषा ॥ श्रीवापस्यान्वायाम् । मन्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलम्बी । स्त्री । जलजलताशाकविशेषे । कलम्बिकायाम् । कलम्बीशक इति गौडभाषा । करेवु इति भाषा ॥ कडति । कड मदे । कृकदीत्यन्वच् । उल्लयोरेकत्वम् ॥ केजले लम्बते वा । लवि० । अच् । गौरादिस्त्वान्ङीष् । कलम्बी स्तन्यदाप्रोक्ता मधुरा शुक्रकारिणी ॥

कलम्बुः । पुं । कलम्बिकायाम् ॥

कलम्बुटम् । न । नवनीते । हैयङ्गवीने ॥ इति हारावली ॥

कलम्बूः । स्त्री । कलम्ब्याम् । करेवु इति प्रसिद्धेशके ॥

कलरव' । पुं । कपोते । पारावते ॥

कोकिले ॥ कलध्वनौ ॥ त्रि । कल

कलस

ध्वनिविशिष्टे ॥ कलो रवोऽस्य ॥

कलल । पुं । न । गर्भवेष्टनचर्मणि ।
जरायौ ॥ कलने । शुक्रशोणितस
ङ्घाते ॥ कल्यते । कलसङ्ख्याने ।
वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥

कललज्ज । पुं । राले । सालनिर्यासे ॥

कललज्जोद्भव । पुं । सासदृशे ॥

कलमिद्ध । पुं । घटके ॥ कलिद्रकपृ
ष्ठे । इन्द्रयवे ॥ कल वङ्गसे । वकि
गता । अगम् । पृष्ठो० ॥

कलश । पुं । न । घटे । कूटे । कल
सा इतिभाषा ॥ कलं श्रवति । शु
गता । अन्येभ्योपीतिङ् ॥

कलशि । स्त्री । पृश्निपण्याम् । पिठव
नीति भाषा । चाकुलिया इतिगौ
डभाषा ॥ गर्ग्याम् । अन्यपात्रे ॥ क
लं श्रयति । श्रोतनूकर्णे । इन् । वा
ह्नु । अकादाकारलोपः । कलशि मुद
गिगुर्बी वङ्गबालोऽयनीतिभाषा ॥

कलशी । स्त्री । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग्या
म् ॥ जाति लक्षणीयं ॥

कलसः । पुं । द्रोणपरिमाणे ॥ त्रि ।
घटे ॥ यथा । कला कला गृहीत्वा
तु देवान् वैश्वकर्माणा । निर्मितो
यं सबै यप्मात कलसस्तेन कथ्यत
इति श्रीमन्नानिर्वाणतन्त्रम् ॥ अपि
च । सागरे मथ्यमाने तु पीयूषा

कलस

यं सुरासुरे । पीयपधारणार्थाय ॥

निर्मितो विश्वकर्माणा ॥ कला क
लास्तु देवानामसिता स्ता पृथक्
पृथक् । यत कृतास्तु कलसा स्तत
स्ते पश्चिर्निर्दिता इत्यादि कालि
कापुराणे ८७ अध्याये द्रष्टव्यम् ॥

केन जलेन लभति । लसस्ये पयसी
जनयो । पचाद्यच् ॥

कलसि । स्त्री । । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग
कलसी । स्त्री । । र्याम् ॥

कलसीसुतः । पुं । अगस्त्यमुनेः ॥

कलसोदधि । पुं । समुद्रे ॥ कलस इव
उदधि मन्यानाधारत्वात् ॥ इतिम
हाभारतम् ॥

कलह । पुं । खण्डकोषे ॥ भस्मने ॥ पुं
। न । युद्धे । समरे । लडाई इतिभा
षा ॥ पुं । राठे ॥ कलस्य मधुरध्व
नेर्हन्तम् । अन्येभ्योपीतिङ् ॥

कलहंस । पुं । कादम्ने । बालिहंस
इतिगौडभाषामसिद्धे हंसविशेषे ।
कलनादे ॥ राजहंसे ॥ नृपोत्तमे
॥ परात्मनि ॥ त्रयोदशाक्षरादिति
प्रभेदे ॥ सजसाः सगौचकक्षित क
लहंसः । इति क० । यमुनाविहार
कृतुके कलहंसो वज्रकामिनीकम
लिनीकृतकोलि । जनचित्तहारिक
लकण्डनिनाद् प्रमुद् तमेतत्तवन

कला

न्दतनूज ॥ अस्य सिंहनादसंज्ञाय
स्ति ॥ कलोमधुरवाक हंसः ॥

कलहनाशन. । पुं । पूतिकरञ्जे ॥

कलहप्रिय । पु । नारदे ॥ इतिमहा

भारतम् ॥

कलहप्रिया । स्त्री । सारिकायाम् ॥

कलहान्तरिता । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अस्यालक्षणा यथा । पतिमवमन्य

पश्चात् परितप्ता । यथा । कोपात्

कान्त पराणुद्य पश्चात् तापसमन्वि

ता । कलहान्तरिताप्रोक्ता नायिका

नयशालिभिरिति ॥

कला । स्त्री । मूलधनद्वौ । स्वरद्वौ

तिभाषा ॥ शिल्पादौ ॥ अशमावे ॥

चन्द्रप्रषोडशांशे ॥ कालमाने । चिं

शत् काष्ठात्मकेकाले ॥ स्त्रीरजसि

नैकायाम् ॥ कपटे । छद्मनि ॥

विभूतौ ॥ शक्तौ ॥ कलनायाम् ॥

मरीचिपत्न्याम् । कर्दमात्मजायाम्

॥ राशेस्त्रिंशद्भागैश्च सप्त्यष्टिभाग

कलेतिज्योतिर्विद । यथा । विकला

नां कलाषष्ठ्या तत्षष्ठ्याभाग उ

च्यते । तत्रचिशता भवेद्वाशि भगणो

द्वा दशैवते । इति ॥ अथशैवतन्त्रोक्ता

शतः षष्टिकला लिखन्ते ॥ गीतम्

१ । वाद्यम् २ । नृत्यम् ३ । नाट्य

म् ४ । आलेख्यम् ५ । विशेषकच्छे

कला

द्यम् ६ । तण्डुलकुसुमवस्त्रिविकारा

७ । पुष्पास्तरणम् ८ । दशनवसना

ज्जरागा. ९ । मणिभूमिका कर्म १० ।

शयनरन्ध्रनम् ११ । उदकवाद्यम् १२

। उदकघात १३ । चित्रायोगा १४

। माख्यग्रथनविकल्पा. १५ । श्रेखरा

पीडयोजनम् १६ । नेपथ्ययोगा

१७ । कर्णपत्रभङ्गाः १८ । गन्धयु

क्ति १९ । भूषणयोजनम् २० । इ

न्द्रजालम् २१ । कौचुमारयोगा.

२२ । हस्तालाघवम् २३ । चित्रशोके

पूपभक्ष्यविकारक्रिया २४ । पान

करसरागासवयोजनम् २५ । स्त्री

वापकर्मणि २६ । स्त्रचक्रीडा २७ ।

प्रहेलिका २८ । प्रतिमाला २९ ।

दुर्बचकयोगा. ३० । पुस्तकवाचन

म् ३१ । नाटिकाख्यायिकादर्शनम्

३२ । काव्यसमस्यापूरणम् ३३ ।

पट्टिकावेत्रवाणविकल्पा ३४ ।

तर्कुकर्मणि ३५ । तच्छलम् ३६ ।

वास्तुविद्या ३७ । रूप्यरत्नपरीक्षा

३८ । धातुवाद ३९ । मणिरागज्ञा

नम् ४० । आकरज्ञानम् ४१ । वृ

त्तायुर्वेदयोगा. ४२ । मेषकुक्कुट

खावक युद्धविधि ४३ । शुकसारि

काप्रलापनम् ४४ । उत्सादनम्

४५ । केशमार्जनकौशलम् ४६ । अ

कलाकृ

चरमुष्टिकाकथनम् ४७ । स्नेहित
कविकल्पा. ४८ । देशभाषाज्ञानम्
४९ । पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञान
म् ५० । अथ निमित्तज्ञान मिति
पृथक् केचित् पठन्ति ॥ यन्त्रमातृ
का ५१ । धारणमातृका ५२ । स
म्पाद्यम् ५३ । मानसीकाव्यक्रिया
५४ । क्रिया विकल्पा ५५ । क्वचित्
तकयोगा. ५६ । अभिधानकोषच्छ
म्बोज्ञानम् ५७ । वस्तुनोपनानि
५८ । श्रुतविशेष. ५९ । आकर्षक्री
डा ६० । वास्तवक्रीडनकानि ६१ ।
वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम् ६२
। वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम्
६३ । वैतालिकीनां विद्यानां ज्ञान
म् ६४ ॥ इति श्रीभागवतटीकायां
श्रीधरस्वामिनः ॥ क्वचित् पुस्तके
स्त्रीवापकर्मस्त्रीदेव्ये कं पद
म् । तदुत्तरं श्रीशाङ्करकवाद्यानि
। वैतालिकीनामिच्छा वैयासिकी
नामित्ति च पाठो दृश्यते ॥ क्वचित्
क्वलयति क्वलते वा । क्वलशब्दस
ङ्ख्यानयेः । पचाद्यच ॥ क्वल्यते वा
। पुंसीति घ. ॥ यद्वा क्वलाति । आ
नोनुपे तिकः ॥

कलाकूक्षम् । न । विघे ॥ इति राज
निर्घण्ट. ॥

कलाप

कलाकेलि. । पुं । कामदेवे ॥ कलासु
केलिर्यस्य ॥

कलाङ्कुर. । पु । सारसे पक्षिणि ॥ कंसा
सुरे । मूलदेवे ॥

कलाचिका । स्त्री । } प्रकोष्ठे । कफो
कलची । स्त्री । }

शेरधोमशिवन्धपर्यन्ते । कलाई इति
भाषे तिकश्चित् ॥ इति हेमचन्द्र
हारावस्थो ॥

कलाभाजी । स्त्री । सुषुप्ताम् । कार
वाम् । कलौजी मंगरैला इति च
स्यातद्व्ये ॥

कलादः । पुं । स्वर्णकारे ॥ कलासाद
ते । उदाज्. । म० कः ॥

कलादकः । पुं । स्वर्णकारे ॥

कलानिधिः । पुं । चन्द्रे ॥ कला निधी
यन्ते ऽत्र । उदाज्. । कर्मप्रयधिकार
ये चेति कि. ॥

कलानुनादी । पुं । रोलस्ये । भ्रमरे ॥
कलविह्वे ॥ कपिजले ॥

कलान्तरम् । न । हड्डौ । लामे । खद
इतिभाषा ॥

कलापः । पु । सहती । समूहे ॥ मयू
रपिच्छे । पर्वे ॥ काञ्च्याम् ॥ भूष
णसामान्ये ॥ तूखे ॥ चन्द्रे ॥ विद
ग्धे ॥ कातन्त्रव्याकरणे ॥ ग्रामवि
शेषे ॥ यद्या ॥ देवापि योगमाध्या

कलाय'

य कलापग्राममाश्रित' । सोमवंशे
कलौनष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ॥
कलामाप्नोति । आप्नु० । कर्मण्यण्
॥ कलाप्राप्यतेऽनेन वा । हलश्चे
ति घञ् ॥

कलापक' । पु । हस्तिकण्ठवन्धे ॥ कला
पार्थे ॥ स्वार्थेक' ॥ न । ऋणविशे
षे ॥ यस्मिन् काले मयूरा कलापि
नो भवन्ति सउपचारात् कलापी
कलापिनि देयमण्यम् । कलाप्यन्व
त्ययववसादुन् ॥

कलापी । पु । मृचष्टचे ॥ बर्हिणि ।
मयूरे ॥ कोकिले ॥ कलापोऽस्या
स्ति । इति ॥

कलापिनी । स्त्री । रापौ ॥ नागरमु
स्तायाम् ॥

कलापूर्ण' । पु । चन्द्रमसि ॥ कलाभि'
पूर्ण' ॥

कलाभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

कलामक' । पुं । व्रीहिविशेषे । कलम
धान्ये ॥

कलाग्निका । स्त्री । अर्थानाम्प्रयोगे ।
ऋणदाने ॥ इतिचिकाण्डशेष ॥

कलायः । पु । सतीनके । हरेणौ । म
टर इतिभाषा ॥ कलायस्त्रिकट' प्रो
क्त । कलायोमधुर स्वादु पाकेरु
चसुशीतल । कषायो वातलो ग्रा

कलि.

ही कफपित्तहरो लघु ॥ कलमय
ते । अय० । कर्मण्यण् ॥

कलायनः । पुं । नर्त्तकमात्रे ॥

कलायशाकम् । न । केराउ शाक इति
ख्याते ॥ कलायशाकं भेदि स्थास्य
तित्त त्रिदोषजित् ॥

कलाया स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥

कलालाप । पुं । भ्रमरे । चञ्चरीके ॥

कलावान् । पुं । विधौ । चन्द्रे ॥ त्रि ।
कलाविशिष्टे ॥

कलावती । स्त्री । तुम्बुरोर्गन्धर्वविशेष
स्य वीणायाम् ॥ श्रीराधामातरि ।
दृषभानुपत्तायाम् ॥ अप्सरोविशेषे ॥
आगमोक्तदीप्ताविशेषे ॥

कलाविक' । पु । कुक्कुटे ॥

कलाविकल' । पु । चटके ॥

कलाहक' । पु । वाद्यविशेषे । काहला
याम् ॥

कलि' । पु । शूरे ॥ आजौयुधि ॥ कल
हे ॥ विभीतकष्टचे ॥ अन्त्ययुगे ।
तिष्ठे । कलियुगे ॥ यत्र कान्तागिरो
वेदा यत्र धर्मार्थसाधनम् । यत्र स्वप्न
तिभामान तस्मै श्रीकलयेनम इति
कलिबिडम्बनम् ॥ अववर्ज्यानाह ।
। देवरेणसुतोत्पत्तिर्वानप्रस्थाश्रम
ग्रह । दत्तात्रेयाया कन्याया पुन
र्दामं परस्मै ॥ समुद्रयानस्वीकार

कलि

कमलकुविधारणम् । महाप्रस्थान
गमनं गोपयुष सुराग्रह ॥ अग्नि
होत्रवन्मन्त्रलेहो कीटापरिग्रह
असवर्णासु वन्यासु विवाहस्य हि
आतिथुः । वृत्तत्वाध्यायसापेक्षं मघ
सङ्कोचनतया । अस्थिसन्धयनादूर्ध्वं
मङ्गल्यर्थेनमेव च ॥ प्रायश्चित्तविधा
नं च विप्राणां अग्नान्तिकम् । संस
र्गदोषः प्रापेयुः मधुपर्के पशोर्भवः
॥ दत्तैरसेतरेषां पुत्रत्वेनपरिग्र
हः । आभिर्नैवविप्राणां सोमवि
प्राप्यं यथा ॥ दीर्घकालं ब्रह्मच
र्यं तस्मैधान्धमेधकौ । कलौद्रुगे
त्वितान् धर्मान् वञ्च्यमानाहुर्मनीषि
णः ॥ * ॥ तन्मुनधर्मो यथा । क
लौतुधर्मपादानां कुर्यान्नोऽधर्महे
तुभिः ॥ एवमानेऽप्ययमाद्योद्य
न्ते सोपिविनश्यति ॥ तस्मिन्
कुत्वाकुराकारनिर्दयाः शुक्लवैरि
णः । दुर्भगा भूरितर्षाश्चशृङ्गदासो
त्तराः प्रजाः ॥ यदा मायास्ततस्तद्वा
निद्राहिंसाविषादनम् । शोकमो
हौभयंदैत्यंसक्तचित्तामसः स्मृत
॥ यस्मात् शुद्धहृदोऽसत्तयाः शुभभा
ग्यान्वाश्रयाः । कामिनोविप्राश्च
नाम्नैरिण्यस्य स्थितोऽसती ॥ द
सूक्तं कुरु जनपदावेदः यस्मिन् दूषि

कलि

ता । राजानस्य प्रजाभक्ष्याः मित्रो
दरपरादिजा ॥ अत्रतावटवोऽग्नी
वाभिश्चवन्धकुटुम्बिनः । तपस्विनो
ग्रामवासान्यासिनोऽत्यर्थलोचुपाः ॥
इत्यकाया मन्त्राहारा वक्ष्यन्त्याग
तत्रियः । शश्वत कटुकभाविमयश्चो
र्यमाचोदसाहसाः ॥ पशुयिष्यन्ति
वैशुद्रा किगाटा कृटकारिणः ।
अनापसपिमंस्यन्ते वार्त्तासाधु जुगु
प्सिताम् ॥ पतित्यद्यन्ति निर्भय भू
त्यामप्यखिलोत्तमम् । मृत्त्युर्विप
कंपतयः कैल नाशाययस्विनीः ॥
विह्वलं भ्रातृन् सुहृन् प्राप्तीन् हि
स्त्रासौरतसौहृदाः । ननन्युश्याल
संवादा दीनाः खैमाः कलौनरः ।
शुद्राः प्रतिग्रहीष्यन्ति तपोवेशोपकी
र्षिनः । धर्मवत्त्वन्धधर्मेषां अधि
कृष्टोत्तमासनम् ॥ निरत्यमुद्धितम
नसो दुर्भिक्षकर कर्षिताः । निरन्त्रे
भृतले राजकनाद्युष्टि भयातुराः ॥
वासेन्मपानशयनव्यवायसाभूषणै
। दीनाः पिशाचसन्धर्का भविष्यन्ति
कलौप्रजा ॥ कलौकाकियकेऽप्यर्थे
विगृह्यन्त्यस्तसौहृदाः । त्वय्यन्ति हि
प्रियान् माणान् हनिष्यन्ति स्वकान
पि ॥ नरक्षिप्यन्ति मनुजाः स्वभिरौ
पितरावपि । पुत्रान् भार्यान् कुलजां

कलि

क्षुद्रा शिशोर्दरम्भराः॥ कलौ नरा
जन् जगतापरं द्रुक् त्रिलोकनाथा
नतपादपङ्कजम् । प्रायेणमर्त्या भ
गवन्तमच्युत यच्चन्ति पाषण्डविभि
न्नचेतसः ॥ * ॥ कलिकृत्तदोषवि
नाशोपायो यथा ॥ यन्नामधेयं धि
यमाण आतुर पतनस्खलन्वा विव
शोगृह्यन् पुमान् । विमुक्तकर्मार्ग
ल उत्तमाङ्गतिं प्राप्नोति यच्चन्ति न
तं कलौ जनाः ॥ पुंसां कलिकृतान्
दोषान् द्रव्यदेशात्मसम्भवान् । सर्वा
न्हरति चित्तस्थो भगवान् पुण्ड्रो
त्तमः ॥ श्रुतः सङ्कीर्तितो ध्यात पू
जितस्त्वादृतोऽपि वा । नृणां चिणो
ति भगवान् हृत्स्थो जन्मायुताऽशु
भम् ॥ यथा हेनिस्थितो वज्रिर्दुर्व
र्णं हन्ति धातुजम् । एवमात्मगतो
विष्णुर्योगिना मशुभाश्रयम् ॥ विद्या
तप प्राणनिरोधसैवीतीर्थाभिषे
कव्रतदानजयैः । नात्यन्तशुद्धिं ल
भते नरात्मा यथा हृदि स्थे भगवन्त्य
नन्ते ॥ तस्मात् सर्वात्मनाराजन् ह
दिस्थं कुरुकेशवम् । म्रियमाणो ह्य
वहित स्ततो याहि परार्ङ्गीतम् ॥
कलेर्दोषनिघेराजन्नस्ति ह्येकोम-
हान्गुणः । कीर्तनादेव कृष्णस्य भु
क्ता सङ्गाः परं व्रजेत् ॥ कृते यद्वाय

कलि

तो विष्णुचेताया यजतो मखै । द्वाप
रे परिचर्याया कलौ तद्विरकीर्त्तना
त् ॥ * ॥ तद्युगशेषधर्मा ॥ सौरा
प्रावन्त्याभीराश्च शूरा अर्बुदमाल
वा । प्राच्यादिजाभविष्यन्ति शूद्र
प्राया जनाधिपाः ॥ सिन्धोस्तटं च
न्द्रभागां कान्तीं काश्मीरमण्डलम्
। भोच्यन्ति शूद्रा प्राच्याद्या न्नेच्छा
अप्रह्ववर्चसः ॥ तुल्यकालाद्भेरा
जन्नेच्छ प्रायाश्च भूभृत । एतेऽध
र्मान्वतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यव-
॥ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्च परदारधना
दृता । उदितास्तमितप्रायाऽमल्य
सत्त्वाऽल्पकायुषः ॥ असंस्कृताः कि
याहीनारजसातमसावृताः । प्रजा
स्ते भक्षयिष्यन्ति न्नेच्छाराजन्यरु
पिण ॥ जनतन्नाथास्तेपदास्तच्छी
लाचारवादिन । अन्योन्यतोर्राज
भिश्चक्षयंयास्यन्ति पीडिता ॥ तत
श्चानुदिन धर्मः सत्यशौचं चमाद
या । कालेन बलिना राजन नड
च्यत्यायुर्वल स्मृतिः ॥ वित्तमेव क
लौ नृणां जन्माचारगुणोदय । धर्म
न्यय व्यवस्थाया कारणं बलमेव हि
॥ दाम्पत्ये भिरुचिर्हेतुर्मायैव ध्या
वहारिके । स्त्रोत्ते पुस्तके च हिरति
विप्रत्ते रूपमेव हि ॥ लिङ्गमेव

कलि

अमस्यातावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अष्टाध्यान्यायदैर्घ्यस्य पाण्डित्ये चा
 पलवच ॥ अनाद्यतैवासाधुत्वे सा
 धुत्वेदम्भएवहि । स्योकर एवचोदा
 हे ज्ञानमेव प्रसाधनम् ॥ दूरेवार्थ
 यनतीर्थ लावण्ये केशधारणम् । उ
 दरम्भरता स्वार्थ सत्यत्वे भाष्ट्रमे
 वहि ॥ दाक्ष्ये कुटुम्भभरण यशोर्ध्व
 भर्मेसेवनम् । एवप्रजाभिर्दुष्टाभि
 राकीर्योचितिसमखले ॥ ब्रह्मविट् च
 वशूद्राणांयो वली भविता नृप । प्र
 जाहिष्युर्भैराजन्यैनिघृणैर्देषुधर्मि-
 भि ॥ आच्छिन्नदारह विद्यायास्य नि
 गिरिकाननम् । शकम्भूखामिषचो
 हफलपुष्पादि भोजना ॥ अनाद
 यन्माविनङ्गति दुर्भिक्षकरपीडि-
 ताः । शीतवातातपप्रावृष्टिभैर
 न्योन्यतः प्रजाः ॥ अतद्वृद्धभ्यां
 धिभिश्चैव सन्तप्यन्ते चचिन्मया ।
 विंशतिशतवर्षाणि परमायु कक्षौ
 न्दृशाम् ॥ क्षीयमाणेषु देहेषु देहि
 नां कलिदोषतः । वर्णाश्रमवतां
 धर्मे नष्टे वेदपथे न्दृशाम् ॥ पाषाण
 प्रचुरे धर्मे द्रव्यप्रायेषुराजसु । चै
 र्यान्तद्वर्णाहिंसानाना वृत्तिषु वै न
 शु ॥ गृहप्रायेषु वर्णेषु ज्ञानप्रायासु
 चेनुषु । गृहप्रायेष्वश्रमेषु वै न

कलि

प्रायेषु बन्धुषु ॥ अनुप्रायान्वोषधी
 शु शमीप्रायेषु स्त्रासुषु । विद्यु
 तप्रायेषु मेघेषु शून्यप्रायेषु सन्नसु ।
 इत्यकलौ गतप्राये जनेषु वरधर्मिषु
 । धर्मचाणाय सत्त्वेन भगवानवत-
 रिष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥
 * ॥ अथ विशेषस्तु श्रीमहा-
 निर्वाणतन्त्रे । तत्र श्रीमदाद्या प्रज्ञा
 । आयाते पापिनकलौ सबधर्मवि
 लोपिनि । दुराचारे दुष्पुण्येषु दुष्ट
 कर्मप्रवर्तके ॥ न वेदा प्रभवस्तव
 स्मृतीनां स्मरणं कुतः । नानेतिहा
 सयुक्तानां नानासार्गप्रदर्शिनान् ॥ ब
 हुक्तानाम्पुराणानां विनाशो भविता
 विभो । तदालोकाभविष्यन्ति धर्मक
 र्मवर्हिमुक्ता ॥ उच्छृङ्खलामदोना
 ता पापकर्मरता सदा । कामुका
 लोक्षुपा कृता निधुराकुर्मुक्ता य
 ठा ॥ स्वस्यायुर्मन्वमतयोरोगशो
 कसमाकुला । निश्रोका निर्वला
 नीचानीचाचारपरायणाः ॥ नीच
 संसर्गनिरता परवितापहारका ।
 परनिन्दापरहोषपरोवाहपरा ख
 लाः ॥ परस्त्रीहरणे पापशङ्का भय
 विवर्जिता । निर्धनान्महिनादीना
 हरिश्चाशिरदोगिणः ॥ विप्राः गृह
 समाचाराः सन्ध्यावन्दनवर्जिताः ।

कलि

अयाज्यजका लुब्धा दुर्हता' पाप
कारिण' ॥ असत्त्वभाषिणो मूर्खा
द्राम्बिका दुष्प्रपञ्चका' । कन्याविक्र
यिणो ब्राह्म्या स्तपोव्रतपराङ्मुखा
॥ लोकप्रसारणार्थाय जपपूजापराय
णा । पाषण्डा' पण्डितमन्या
अद्भुतभक्तिविवर्जिता ॥ कदाहारा
कदाचाराधृतका शूद्रसेवका । शू
द्रान्नभोजिन' क्रूरा वृषली रतिका-
मुकाः ॥ दास्यन्ति धनलोभेन स्वदा
राक्षीचजातिषु । ब्राह्मण्यचिह्नमे
तावत् केवलं सूत्रधारणम् ॥ नैव
पानादिनियमो भक्ष्याभक्ष्यविवेच
नम् । धर्मशास्त्रे सदानिन्दा साधुशो
हे निरन्तरम् ॥ सत्कथास्वापमात्रं च
न तेषामनसि क्वचित् । त्वया कृता
नि तन्त्राणि जीवोद्धारणहेतवे ॥ नि
गमागमजातानि भुक्तिमुक्तिकरा
णि च । देवीनां यज्ञदेवानां मन्त्रयन्त्रा
दिसाधनम् ॥ कथितावहबो न्यासा
सृष्टिस्थित्यादिलक्षणा' । वदुपद्रास
नादीनि गदितान्यपि भूरिश ॥ पशु
वीरदिव्यभावा देवतामन्त्रसिद्धिदा
। शवासनं चितारोहे मुण्डसाध
नमेव च ॥ लतासार्धनकर्माणि त्वयो
क्तानि सहस्रश' । पशुभावदिव्यभा
वौ स्वयमेव निवारितौ ॥ कलौ न प

कलि

शुभावोस्ति दिव्यभाव कुतो भवेत्
। पञ्च पुष्प फल तोय स्वयमेवाहरेत्
पशु ॥ न शूद्रदर्शनं कुर्यान्मनसान
स्त्रिय स्मरेत् । दिव्यश्च देवताप्रायः
शुद्धान्त करण' सदा ॥ इन्द्रातीतो
वीतराग सर्वभूतसम, क्षमी । क
लिकल्मषयुक्तानासवदा ऽ स्थिरचे
तसाम् । निद्रालस्यप्रसक्तानां म्भाव
शुद्धिं कथमवेत् ॥ वीरसाधनकर्मा
णि पञ्चतत्त्वोदितानि च । मद्य मांस
तथामत्स्यमुद्राभैरुनमेव च । एता
नि पञ्चतत्त्वानि त्वया प्रोक्तानि शङ्क
र ॥ कलिजा मानवा लुब्धा शिश्वो
दरपरायणा' । लोभात् तत्र पतिष्य
न्ति न करिष्यन्ति साधनम् ॥ इन्द्रिया
णां सुखार्थाय पीत्वा च बहुलमधु ।
भविष्यन्ति मदोन्मत्ता हिताहितवि
वर्जिताः ॥ परस्त्रीधर्षका, केचिद् द
स्यवो बहवो भुवि । न करिष्यन्ति ते
मत्ता पापयोनिविचारणम् ॥ अ
तिपानादिदोषेण रोगिणो बहव
क्षितौ । शक्तिहीना बुद्धिहीना भृत्त्वा
च विकलेन्द्रिया ॥ हृदे गर्ते प्रान्तरे
च प्रासादात् पर्वतादपि पतिष्यन्ति
मरिष्यन्ति मनुजामदबिह्वलाः ॥
केचिद्विवादयिष्यन्ति गुरुभि स्वज
नैरपि । केचिन्मौनामृतप्रायाः परेव

कलि

हुजल्पका ॥ अकार्यकारिण कुराध
र्ममार्गविलोपका ॥ हिताय यानिक
र्माणि कथितानि त्वया प्रभो । मन्येता
नि मीहा देवविपरीतानि मानवे ॥ के
वा योगकारिष्यन्ति न्यासजातानि के
पि वा । स्तोत्रपाठ यन्त्रालिपिपुग्गया
जगत्पते ॥ युगधर्मप्रभावेण न्प्रभावे
न कलौ नरा । भविष्यन्त्यतिदुर्हता
सर्वथापापकारिण ॥ तेषामुपाय
हीने शक्यपया कथय प्रभो । आयुरा
रोग्यवर्धस्यं वलवीर्यविवर्धनम् ॥ वि
द्याबुद्धिप्रदं नृणां प्रयत्नमुभंकरम् ।
वेन लोका भविष्यन्ति मन्त्रावला पराक
मा ॥ शुद्धचित्ता परहिता मातापि
त्र्योः प्रियङ्कराः । स्वदाग्निष्ठाः पुत्र
धाः परस्त्रीषु पराङ्मुखा ॥ देवता
गुरुभक्ताश्च पुत्रस्वजनघोषका । ब्रह्म
ज्ञाब्रह्मविद्याश्च ब्रह्मचिन्तनमानसा
॥ सिद्ध्यर्थं लोकयात्रायाः कथयन्त्वहि
ताय यत् । कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं वर्या
श्रमविभेदतः । विना त्वा सर्वलोका
नां कक्षाता भुवनत्रये ॥ इति श्रीमहा
निर्वाणतन्त्रे प्रथमेऽध्याये जीवनिष्ठा
रोपाय प्रश्नः ॥ इति देव्यावचः श्रुत्या
शङ्करो लोकशङ्करः । कथयामास त
न्त्रेण महाकाश्यपावरिधिः ॥ श्रीस
दाशिव उवाच ॥ साधुपुष्टं महाभागे

कलि

जगतां हितकारिणि । यतादृशं शु-
भं प्रश्नो न केनापि कृतं पुरा ॥ धन्या
सि सुकृतज्ञासि हितासि कलिजन्म
नाम् । यद्यदुक्तं त्वया भूमे सत्यं सत्यं
यद्यार्थतः ॥ सर्वज्ञात्त्वचिकित्सा घ
र्मज्ञा परमेश्वरि । भूतम्भवद्भविष्यन्
धर्ममुक्तं त्वया प्रिये ॥ यथा तत्त्वयथा
न्याययथायोग्यं न संशयः । कलिक
कमपदीनां हि जादीनां सुरेश्वरि
॥ मेधामेध्याविचाराणां न बुद्धि
श्रौतकर्मणा । न संहितायै स्मृति
भिरिष्टसिद्धिर्वा भवेत् ॥ सत्यं स
त्यं पुन सत्यं सत्यं सत्यं मयोच्यते
। विनाद्यागममार्गेण कलौ नास्ति ग
तिः प्रिये ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणादौ मयै
वोक्तं पुरा श्रिये । आगमोक्तविधाने
न कलौ देवान् यजेत् सुधी ॥ कला
वागममुल्लङ्घ्या योन्यमार्गे प्रवर्त्तते
। न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न सं
शयः ॥ सर्वैर्बदैः पुराणैश्च स्मृतिभिः
संहितादिभिः । प्रतिपाद्योऽस्मि ना
न्योस्ति प्रभुर्जगति मां विना ॥ आ
मनन्ति च ते सर्वे मत्पदं लोकपाव
नम् । मन्मार्गविमुखा लोकाः पा
वण्डा ब्रह्मघातिनः । अतो मम
तमुत्सृज्य यो यत्कर्म समाचरेत् ।
निष्कलं तद्भवेद्देविकर्त्ता पि नारकी-

कलि

भवेत् । मृदो मन्मतमुत्सृज्येन्य
 न्ततमुपाश्रयेत् । ब्रह्महापितृहा
 स्त्रीघ्न सभवेन्नात्रसंशय ॥ कलौ
 तन्त्रोदितामन्त्रा सिद्धा स्तूर्यफल
 प्रदा । शस्ता कर्मसुसर्वेषु जपय
 चक्रियादिषु ॥ निर्वीर्या औतजा
 तीयाविषहानोरगाइव । सत्या
 दौ सफला आसन कलौ ते मृतका
 इव ॥ यन्त्रालिका यथाभित्तौ सर्वे
 न्द्रियसमन्विता । अमूरशक्ता का
 र्येषु तथान्ये मन्त्रराशयः ॥ अन्यम
 न्त्रे कृतकर्मवन्त्यास्त्रीसङ्गमो यथा
 । नतचफलसिद्धिः स्याच्छ्रमएव हि के
 वलम् ॥ कलावन्योदितैर्मार्गैः सिद्धि
 मिच्छति योनर । तृषितो जाह्नवी
 तीरे कूपं खनति दुर्मतिः ॥ मन्त्रादु
 दितं धर्मं हि त्वान्यदुर्ममीहते । अ
 मृतं स्वगृहे त्यक्त्वा क्षीरमार्कं सवा
 ञ्छति ॥ नान्य पन्था मुक्तिहेतुरि
 हामुत्र सुखाप्तये । यथा तन्त्रोदितो
 मार्गो मोक्षाय च सुखाय च ॥ तन्त्रा
 णि बहुधा क्तानि नामाख्यानान्विता
 नि च । सिद्धानां साधकानाञ्च
 विधानानि च भूरिशः ॥ अधिकारि वि
 भेदेन पशुवाहुल्यतः प्रिये । कुला
 चारोदितं धर्मं गुप्यर्थं कथितं क्वचित्
 ॥ जीवप्रवृत्तिकारीणि कानिचित्क

कलि

थितान्यपि । देवानां नाविधाः प्रोक्ता
 देव्योपि बहुधा प्रिये ॥ भैरवाश्चैव
 वेतालावटुका नायिकागणाः । शा
 क्ता शैवा वैष्णवाश्च सौरागाणपता
 दयः ॥ नानामन्त्राश्च यन्त्राणि सिद्धोपा
 यान्यनेकशः । भूरिप्रयाससाध्यानि
 यथोक्त फलदानि च ॥ यथायथा कृ
 ताः प्रश्ना येन येन यदायदा । तदा त
 स्योपकाराय तथैवोक्तमया प्रिये ॥
 सर्वलोकोपकाराय सर्वप्राणिहिताय
 च । युगधर्मानुसारेण याथातथ्येन
 पार्षति ॥ त्वया यादृक्कृतं प्रश्नो न
 केनापि पुराकृतः । तव स्नेहेन वक्ष्या
 मिसारास्तरपरात् परम् ॥ वेदा
 नामागमानाञ्च तन्त्राणाञ्च विशेष
 तः । सारमुद्धृत्य देवेशितवाग्रे कथ्य
 ते मया ॥ यथानरेषु तन्त्रज्ञाः सरि
 तां जाह्नवीयथा । यथा हविर्दिवेशा
 नामागमानामिदं तथा ॥ किवेदैः
 किंपुराणैश्च किं शास्त्रैर्वहुभिः शिवे ।
 विज्ञाते स्मिन्महा तन्त्रे सर्वसिद्धीश्च
 रो भवेत् ॥ यतो जगन्मङ्गलाय त्वया
 हं विनियो जितः । अतस्ते कथयि
 ष्यामि यद्विश्चितं कृद्भवेत् ॥ कृते
 विश्वहिते देवि विश्वेश, परमेश्वरः
 । प्रीतो भवति विश्वात्मा यतो विश्वंत
 दाश्चितम् ॥ सकल एव सद्रूपः सत्स्थो

कलि

ऽद्वैत परातपर । म्वप्रकाश सदा
 पूर्ण सञ्चिदानन्दलक्षण ॥ निर्वि
 कारोनिराधारेनिविशेधो निराकु
 लः । गुणातीत सर्वसाक्षीसर्वात्मा
 सर्वदेवभु ॥ गूढः सर्वेषुभूतेषुस
 र्वव्यापीसनातनः । सर्वेन्द्रियगुणा
 भास सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥ लोका
 तोतो लोकहेतु रवाडमनसगोच
 रः । सर्वेतिविश्वसर्वशक्तं नजाना
 तिकश्चन ॥ तदधीनजगत्सर्वं जैलो
 क्यं सचराचरम् । तदालम्बनतस्मि
 ष्ठेदवितर्क्यमिदंजगत् ॥ तत्तत्त्वता
 मुपाश्रित्यसबद्धातिपृथक् पृथक् ।
 तेनैवहेतुभूतेनवयजातामहेश्वरि
 ॥ कारणं सबभूतानां सयकः परमे
 श्वरः । लोकेषु स्थापिकरणात् स्त
 ष्ठांश्चोतिगीयते ॥ विष्णु पालयि
 तादेविसंरक्षः । इतदिच्छया । इन्द्रा
 दयोलोकपालाः सर्वेतद्वशवर्तिनः
 ॥ स्वैस्वेधिकारेनिरता स्तेशासतित
 दाक्षया । त्वम्परामकृति स्तस्मपृथ्वा
 सि भुवनत्रये ॥ तेनान्तर्यामिहृषे
 णतत्सविषययोजिताः । स्वस्वकर्म
 प्रकुर्वन्तिन स्वतन्त्राः कदाचन ॥ य
 ज्ञयादाति वातोपिस्वर्यस्तपसियज्ञ
 यात् । वर्धन्ति तोयदा कालेषुधा
 न्ति तरवोवने ॥ कालङ्कायते का

कलि

लेमृत्थोर्हृत्पुर्भियोभयम् । वेदा
 न्तवेद्योभगवान यत्तच्छब्दोपल
 क्षितः ॥ सर्वदेवाश्चदेव्यश्चतन्मया
 सुरवन्दिते । आत्रहस्तस्वपर्यन्तं
 न्मयं सकल जगत् ॥ तस्मिस्तुष्टे ज
 गत्तुष्टप्रीणिते प्रीणितजगत् । तदा
 राधनतोदेवि सर्वेषांप्रीणन भवेत् ॥
 तरोर्मृत्नाभिपकेणयथातद्भुजपल्ल-
 वाः । तृप्यन्तितदनुष्ठानात्तथा सर्वे
 ऽमरादयः ॥ यथातवार्चनास्त्यानात्
 पूजनाज्जपनात्तपिये । भवन्तितुष्टा
 सुन्दर्यस्तथाजानीहिमुत्रते ॥ यथा
 गच्छन्तिसरितो ऽवशेनापिसरितप-
 तिम् । तथार्चादीनिकर्माणि तदुद्दे
 श्यानिपार्श्वेति ॥ योयोयान्धान्य
 उद्देवान्ग्रहयायददासये । तत्तद्
 दातिसोध्यस्तैस्तैर्देवगणैः शिवे ॥ व
 हुनात्रकिमुक्तेनतवाशेकम्यतेप्रिये-
 । ध्येयं पूज्यः सुखाराधस्तविना
 भास्तिमुक्तये ॥ नायासेनोपवासश्च
 कायकेशोनविद्यते । नैवा चारा
 दिनियमो नो पचाराश्च भूरिशः ॥
 नदिक्काखविचारेः स्तिन मुद्रान्यास
 संघतिः । यत्साधनेकुलेशानितवि
 माकोन्यमाश्रयेत् ॥ * ॥ इतिश्री
 महानिर्वाण तन्त्रे सर्वतन्त्रोक्तमेत
 मेसर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या

कलि

सदाशिवसंवादेजीव निस्तारोपाय
प्रश्नोत्तरे परब्रह्मोपासनोपक्रमेणा
मद्वितीयोक्तास ॥ २ ॥ * ॥ तृती
योक्तासे ब्रह्मोपदेशकथनम् ॥ कलौ
पापयुगे घोरे तपोहीनैति दुस्तरे
। निस्तारवीजमेतावद्ब्रह्ममन्त्रस्यसा
धनम् ॥ साधनानिवहूक्तानि नाना
तन्त्रागमादिषु । कलौ दुर्बलजीवा
नामसाध्यानिमहेश्वरि ॥ अल्पायुष
स्वल्पवृत्ता अन्नाधीनासव प्रिये । लु
ब्धाधनार्जनेभ्यः सदाचञ्चलमान
सा ॥ समाधावस्थिरधियोयोगक्लेश
सहिष्णव । तेषाहिताय मोक्षायब्र
ह्ममार्गोयमीरित ॥ कलौ नास्त्येव
नास्त्येव सत्यसत्यमयोच्यते । ब्रह्मदी
क्षाविना देवि कैवल्यं यमुपयायचेति
॥ * ॥ श्रुत्वा सम्यक् परब्रह्मोपासन
परमेश्वरी । परमानन्दसम्पन्नाशङ्करं
परिप्रच्छति ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथि
तं यत्त्वयानाथ ब्रह्मोपासनमुत्तमम्
सर्वलोकप्रियकरं साक्षाद्ब्रह्मपदप्रद
म् ॥ तेजोबुद्धिबलैश्वर्यदायकसुख
साधनम् । तस्मास्मिजगदीशानत
ववाक्यामृतप्लुता ॥ यदुक्तकरुणासि
न्धो यथा ब्रह्मनिषेवणात् । गच्छन्ति
ब्रह्मसायुज्यं तथैवमसाधनात् ॥ ए
गदेदितुमिच्छामि मदीयसाधनं पर

कलि

म् । ब्रह्मसायुज्यजननयत्त्वया कथि-
तम्प्रभो ॥ विधानकीदृशतत्त्वसाध
नकेनवर्त्मना । मन्त्रकोषाचविहि
तोऽधनपूजादिकञ्चकिम् ॥ सविशे
षसावशेषमामूलावक्तुमर्हसि । म
मप्रीतिकरदेवलोकानां हितकार
कम् ॥ कोऽन्यस्त्वामृतेशमोभव
व्याधिभिषगुरु ॥ इति देव्यावच
श्रुत्वा देवदेवो महेश्वर । उवाच
परयाप्रीत्या पार्वतीं पार्वतीपति
॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥ शृणु देवि
महाभागेतवाराधनकारणम् । त
वसाधनतो येन ब्रह्मसायुज्यमश्रु-
ते ॥ त्वपराप्रकृति साक्षाद्ब्रह्मण
परमात्मन । त्वत्सो जातजगत्सर्व
त्वजगज्जननीशिवे ॥ महदाद्यणु
पर्यन्तयदेतत् सचराचरम् । त्वयै
वेत्यादित भद्रे त्वदधीनमिदं जगत्
॥ त्वमाद्या सर्वविद्यानामस्माकम
पि जन्मभ । त्वजानासि जगत्सर्व
नत्वा जानाति कश्चन ॥ त्वकालो ता
रिणी दुर्गा षोडशी भुवनेश्वरी । धृ
मावसी त्ववगला भैरवी छिन्नमस्त
का ॥ त्वमन्नपूर्णा वाग्देवी त्वदेवि
कमला लया । सर्वशक्तिस्वरूपा त्वस
र्वदेवमयी तनू ॥ त्वमेव ह्यहं त्वाम्य
ला त्वव्यक्ताव्यक्तस्वरूपिणी । नि

कलि

राकारापि साकारा कस्यावेदितुमर्हति ॥ उपासकानां कार्यार्थश्रेयसे जगतामपि । दानवानां विनाशाय धत्सेनानाविधास्तनू ॥ चतुर्भुजा त्वद्भिभुजाघड्भुजाष्टभुजातथा । त्वमेवविश्वरूपार्थनानाशस्त्रास्त्रधारिणी ॥ तत्तद्रूपविभेदेन मन्त्रयन्त्रादिसाधनम् । कथितसर्वतन्त्रेषु भावाश्चकथितास्तु ॥ पशुभावः कर्त्तव्यमास्ति दिव्यभावापि दुर्लभः । वीरसाधनकर्म्मणि प्रत्यक्षाणि कलौ युगे ॥ कुलाचारं विना देविकलौ सिद्धिर्न जायते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साधयेत् कुलसाधनम् ॥ कुलाचारेण देवेशि ब्रह्मज्ञानं प्रजायते । ब्रह्मज्ञानयुतो मर्त्या जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ज्ञानेन मेध्यमखिलममेध्यं ज्ञानतो भवेत् । ब्रह्मज्ञाने समुत्पन्ने मेध्यामेध्यं न विद्यते ॥ योजानातिपरम्परा सर्वव्यापिसनातनम् । किमस्य मेध्यं तस्याग्रे सर्वं ब्रह्मेति जानत ॥ त्वसर्वरूपिणी देवि सर्वेषां जगती परा । सुष्टाया त्वयि देवेशि सर्वेषां तोषणम् भवेत् ॥ सृष्टेरद्वैतमेकासीत् तल्लोकूपमगोचरम् । त्वसौजातं जगत्सर्वम् परब्रह्मसिद्धयया ॥ महात्मात्वादिभूतान्तं त्वया ह

कलि

ष्टमिदं जगत् । निमित्तमाचंतं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ॥ सद्रूपं सर्वतोऽप्यपि सबभूतं त्वयि तिष्ठति । सदैकरूपं चिन्मात्रं निर्मितं सर्ववस्तुषु ॥ न करोति न चान्नाति न गच्छति न तिष्ठति । सत्यं ज्ञानमनाद्यन्तमवाद्यानसंगोचरम् ॥ तस्येच्छामात्रमात्रमव्ययमहायोगिनी परा । करोषि पाप्मिण्यस्य स्तेजगदेतज्जगत्परम् ॥ त्वरूपं महाकालो जगत्संहारकारकः । महासंहारसमये काक्षः सर्वं ग्रसिष्यति ॥ कलनात्सर्वभूतानां महाकाक्षः प्रकीर्तितः । महाकाक्षस्य कलनात्त्वमाद्याकाशिका परा ॥ काक्षसंग्रसनात्काशी सर्वेषामादिरूपिणी । काक्षत्वादादिभूतत्वादाद्याकाशीति गीयते ॥ पुनस्वरूपमासाद्य तमेकरूपं निराकृति । वाचातीतं मनोगम्यं त्वमेकैवावशिष्यसे ॥ साकारापि निराकारमायया बहुरूपिणी । त्वंसर्वादि रनादिस्वर्गकर्त्री हर्त्री च पालिका ॥ अतस्ते कथितं भद्रे ब्रह्ममन्त्रेण दीक्षित । यत्फलं समवाप्नोति तत्फलं तव साधनात् ॥ नानाचारेण भावेन देशकाक्षाधिकारिणाम् । विभेदात्कथितं भद्रे कृपयिषु ससाधनम् ॥ येषां चिन्तामर्थास्तैस्तत्र फलमागिनः । भ

कलि •

विष्यन्ति तरिष्यन्ति मानुषा गतकि
 त्विषा ॥ बहुजन्मार्जितै पुण्यै कु
 लाचारेभ्यतिर्भवेत् । कुलाचारेण पू
 तात्मासाक्षाच्छिबमयोभवेत् ॥ यचा
 स्तिभोगवाहुल्य तत्रयोगस्यकाकथा
 । योगेपिभोगविरह कौलस्तृभयम
 श्रुते ॥ एकश्चेत्कुलतत्त्वज्ञ पृजितो
 येनसुव्रते । सर्वदेवाश्चदेव्यश्चपूजि
 म्मानात्रसशय ॥ पृथिवीहेमसंपूर्णा-
 दस्त्रायत्फलमाप्नुयात् । तस्मात्को
 णिगुणपुण्यंलभते कौलिकार्चनात्
 ॥ अपचेपिकुलज्ञानी ब्राह्मणादति
 रिच्यते । कुलाचारविहीनस्तुब्राह्म
 णा अपचाधमः ॥ कौलधर्मात् परो
 धर्मेनास्तिज्ञानेतुमामके । यस्या
 नुष्ठानमाधेण ब्रह्मज्ञानीनरोभवेत्
 ॥ सत्यंब्रवीमि ते देवि हृदिकृत्स्नाव
 धारय । सर्वधर्मेत्तमात् कौलातप
 रोधर्मेनविद्यते ॥ अयन्तुपरमोमा
 र्गेगुप्तोस्तिपशुसङ्कटे । व्यक्तीभविष्य
 त्थचिरात् संवृत्ते प्रवलेकलौ ॥ क
 लिकालेप्रवृद्धेतु सत्यंसत्यंमयोच्य
 ते । नस्थास्यन्तिविनाकौलानपशवो
 मानवाभुवि ॥ यदातुवैदिकीदीक्षा
 दीक्षापौराणिकीतथा । नस्थास्य-
 तिवरारोहे तदैवप्रवल् कलि ॥ य
 दातुपुण्यपापानांपरीक्षावेदसम्भवा

कलि

। नस्थास्यतिशिवे शान्तेतदैवप्रवल्
 कलि ॥ कचिच्छिन्ना कचिद्भिन्ना य
 दासुरतरङ्गिणी । भविष्यति कुले
 शानितदैवप्रवल् कलि ॥ यदातु-
 ल्लेच्छजातीया राजानोधनलोला
 । भविष्यन्ति महाप्राप्ते तदैवप्रवल्
 कलि ॥ यदास्त्रियोतिदुर्दान्ता
 ककशा कलहेरता । गर्हिष्यन्ति
 स्वभर्तारतदैवप्रवल् कलि ॥ य
 दातुमानवा भूमौ स्त्रीजिता काम
 किङ्करा । द्रुह्यन्तिगुरुमित्रादीन्
 तदैव ॥ यदाचोणीस्वल्पफलातो
 यदास्तोकवर्षिणः । असम्यक्फल
 नोदृच्छास्तदैव ॥ भ्रातर स्वज
 नामात्यायदाधनकणेशया । मि
 थ सम्पहरिष्यन्तितदैव ॥ प्रक
 टेमद्यमांसादौ निन्दादण्डविषर्जिते
 । गूढपानंश्चरिष्यन्तितदैव ॥ स
 त्यचेतादापरेषु यथामद्यादिसेवन
 म् । कलावपि तथाकुर्यात् कुलधर्मा
 नुसारत ॥ येकुर्वन्तिकुलाचारंसत्य
 पृताजितेन्द्रिया । व्यक्ताचारा दया
 शीलानद्वितानवाधते कलि ॥ गुरु
 शुश्रूषण्युक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजे
 । अनुरक्ताः स्वदारेषु नहि ॥ सत्य
 व्रता सत्यनिष्ठा सत्यधर्मपरायणा
 । कुलसाधनसत्याये नहि ॥ कुलमा

कलि

गैरातत्त्वा निशोधितानि च योगिने ।
 येदं सत्यवचसे न हि ॥ हि सा
 मातस्यैरहिता दम्भदेषविवजिता ।
 कुलधर्मेषु निष्ठा येन हि ॥ कैलिके
 सह ससर्गवसति कुलसाधुषु । कुर्व
 न्ति कैलसेवाये न हि ॥ नानावे
 पधरा कैला कुलाचारेषु निश्चला
 । सेवसेत्वा कुलाचारैर्न हि ॥ जीव
 सेकादिसंस्कारा, पितृश्राद्धादिका
 क्रिया । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि ॥
 ॥ ज्ञानं दानं तपस्तीर्थव्रतं तर्पण
 मेव च । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि ॥
 ॥ कुलतत्त्वं कुलद्रव्यं कुलयोगिन
 मेव च । नमस्तु कुर्वन्ति ये भक्त्या न हि ॥
 कैटिल्यान्वतहीनानां म्वच्छाना-
 क्कलमार्गिणाम् । परोपकारव्रति
 ना साधनां किङ्कर कलि ॥ कले
 र्दोषसमूहस्य महानेको गुणः प्रिये
 । सत्यप्रतिष्ठा कैलानां श्रेयः सङ्ग
 लमावत ॥ अपरेतु युगे देविपु
 श्यं पापञ्चमानसम् । नृणामासी
 त कलैः पुण्यं केवलं न तु दुष्कृतम् ॥
 कुलाचारैर्बिहीना ये सततासत्य
 भाषिणः । परहो ह पराये च ते नरा
 कलिकिङ्कराः ॥ कुलवर्त्मस्वभक्ता ये
 परयोषिस्तु कामुका । देष्टारं कुल
 निष्ठानां ते श्रेया कलिकिङ्करा ॥

कलि

युगाचारप्रसङ्गेन कले प्रावृत्त्य-
 लक्षणम् । सङ्क्षेपात् कथितम्
 त्रेप्रीतयेतव पार्श्वेति ॥ प्रकटैकलौ
 देविसर्वे धर्माश्च दुर्बला । स्यात्सत्ये
 क सत्यमात्रतस्मात् सत्यमयो भ
 वेत् ॥ सत्यधर्म समाश्रित्य यत्कर्म
 कुरुते नर । तदेव सकल कर्म सत्य
 जानीहि सुव्रते ॥ न हि सत्यात् प
 रोधर्मा न पापम नृणां परम् । त
 स्मात् सर्वात्मना मर्त्य सत्यमेकं स
 माश्रयेत् ॥ सत्यहीना वृथा पूजा
 सत्यहीनोदया अप । सत्यहीनं
 तपो व्यर्थं मूपरे वपन यथा ॥ सत्य
 रूपम् परम् सत्य हि परममप ।
 सत्यमला क्रिया सर्वा । सत्यात्
 परं तर्न हि ॥ अतएव मया प्रोक्तं दु
 ष्कृते प्रवले कलौ । कुलाचारेषु
 सत्येन कर्तव्यो व्यक्तभावत ॥ गोप
 नाद्दीयते सत्यं न गुप्तिरन्वतं विना
 । तस्मात्प्रकाशतं कुर्यात्कैलिक
 कुलसाधनम् ॥ कुलधर्मस्य गुपत्यर्थ
 नाश्रित स्याज्जुगुप्सितम् । यदुक्तं कु
 लतन्त्रेषु न शस्त प्रवले कलौ ॥ कृते
 धर्मस्तुष्ट्या दत्ते तायां पादहीनक ।
 । विपादो ह्यपरे देवि पादमात्रं कलौ
 युगे ॥ तथापि सत्यं बलवतः तपः ख-
 ञ्ज दद्यापि च । सत्यपादे कले कौपे

कलि

धर्मलोपः प्रजायते ॥ तस्मात् सत्य
समाश्रित्य सर्वकर्माणिसाधयेत् ॥
कुलार्चा विनायक नास्त्युपाय कुले
श्वरि । तत्रान्तमवेशचेत् कुतो
निश्चयसंभवेत् ॥ सर्वथा सत्यपू-
तात्मा सन्मुखेरितवर्त्मना । सर्वधर्म-
नरः कुर्यात् स्वस्ववर्णाश्रमोदितम्
॥ दीक्षापूजाजपं होमपुण्यश्रयत
र्षणम् । व्रतोद्वाहौ पुसवनं सीमन्तो-
न्नयनं तथा ॥ जातकर्म तथा नाम
चूडाकरणमेव च । मृतक्रियां पितृ-
श्राद्धं कुर्यादागमसम्मतम् ॥ तीर्थ-
श्राद्धं दण्डोत्सर्गं शारदोत्सवमेव च ।
यात्रागृह प्रवेशञ्च नववस्त्रादिधार-
णम् ॥ वापीकूपतडागानां संस्कारं
तिथिकर्माञ्च । गृहारम्भप्रतिष्ठाञ्च
देवानां स्थापनकथा । दिवाकृत्यं
निशाकृत्यं पर्वकृत्यन्तथैव च । क-
तुमासवर्षकृत्यं नित्यं नैमित्तिक-
ञ्चयत् ॥ कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं त्याज्यग्रा-
ह्यञ्चयद्भवेत् । मयोक्तेन विधानेन
तत्सर्वं साधयेन्नर ॥ न कुर्याद्यदि
मोहेन दुर्मत्याऽग्रहयापि वा । वि-
नष्ट सर्वकर्माभ्यो विष्ठाया सभवेत् कृ-
मिः ॥ यदि मन्मतमुत्सृज्य महेभि-
प्रबले कलौ । यदायत् क्रियते कर्म
विपरीताय तद्भवेत् ॥ मन्मतासम्भ-

कलि

तादीक्षा साधकप्राणघातिनी ।
पूजापिविफलादेविहुतमभ्यर्पण-
यथा ॥ देवता कुपिता तस्य विघ्नस-
तस्य पदे पदे ॥ कलिकाले प्रवृत्ते तु
ज्ञात्वा मच्छास्त्रमन्त्रिके । येन्य-
मार्गे क्रिया कुर्यात् समहापातकी भ-
वेत् ॥ व्रतोद्वाहौ प्रकुर्वाणो यो न्य-
मार्गेण मानव । स याति नरकघोर-
यावच्चन्द्रदिवाकरौ । व्रते ब्रह्मवध-
प्रोक्तो ब्राह्म्यो माणवको भवेत् । के-
वलं सूत्रवाहोऽसौ चण्डालादधमो
पि स ॥ उदाहितापियानारीजानी-
यात्सातुर्गहिता । उद्धोढापि भवे-
त् पापी स सर्गात्कुलनाथिके ॥ वे-
प्रयागमनजपात् तस्य पुंसेऽदिनेदिने
। तदुत्सादन्नतोयादिनैव गच्छन्ति दे-
वता ॥ पितरोऽपि न चाश्रन्ति यतस्त-
न्मूलपूयवत् । तयोरपत्यकानीन्
सर्वधर्मवह्निष्कृत ॥ दैवेऽपि चोक्तो
चारेनाधिकारोऽस्य जायते ॥ अशा-
म्भवेन मार्गेण देवतास्थापनचरेत्-
। न सान्निध्यं भवेत्तच्च देवताया क-
थञ्चन ॥ इहामुत्रफलनाऽस्तिकाय-
क्लेशोधनक्षय ॥ आगमोक्तविधि-
हित्वाय श्राद्धं कुरुते नरः ॥ श्राद्धं त-
द्विफलं सोऽपि पितृभिर्निरकरोते ॥
तत्तत्तयं शोणितसमं पिण्डो मूलमयो

कलि

भवेत् । तस्मान्मर्त्यं प्रयत्नेनशाङ्क
रंमतमाश्रयेत् ॥ बहुनाचकिमुक्तेन
सत्यं सत्यंमयोच्यते । अशाम्भवक
तं कर्म सर्वदेविनिरर्थकम् ॥ अस्तुता
वत परोधर्मं पूर्वधर्मोऽपिनश्यति । शा
म्भवाचारज्ञानस्य नरकान्नैवनिष्कृ
ति ॥ मदुदीरितमार्गेणनिश्चयनामि
तकर्मणाम् । साधनंयन्महेशानि
तदेवतवसाधनम् ॥ विशेषाराध
नंतत्रमन्त्रयन्त्रादिसयुतम् । भेष
जकालिरोगाणां श्रूयतां गदतोमम ॥
॥ * ॥ इति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे
सर्वतन्त्रोत्तमोत्तमे सर्वधर्मनिर्णय
सारेश्वरोमदाद्यासदाशिवसंवादेकी
वनिस्तारोपायप्रश्ने पराप्रकृतिसाध
नोपक्रमोनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
* ॥ यावद्वक्ष्यणपूजास्ति यावद्ब्रह्माध
रातले । यावद्देहमयोघोषस्तावन्नो
विद्यते कलि ॥ हरेर्नामैवनामैवना
मैवममजीवनम् । कलौनास्त्येवना
स्त्येवनास्त्येवगतिरन्यथा ॥ एकाये ।
यत्तन्नीडासाधनीभूतास्तस्य यस्मिन्
भागेऽकोऽस्तस्मिन् ॥ कलनम् । क
लशब्दादौ । इन् ॥ कलयतिकल्प
तेषां । कलगतौ संख्यानेच । अदन्तः
। अच ३ ॥

कलि । स्त्री । कोरके । कलिकाया

कलिका

म् ॥ कलते । कलशब्दसंख्यानयो । ३
सर्वधातुस्य इन् ॥

कलिक । पुं । कोचवक इति गौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । क्रौञ्चे ॥

कलिका । स्त्री । अविकसितपुष्पे । को
रके ॥ वीणामृत्ने ॥ पदसन्ततियुक्त
रचनाविशेषे ॥ लक्षणम् । कला
नामभवेत्तालनियता पदसन्तति
। कलाभिः कलिकामोक्ता तद्देहा
पटसमोरिताः इत्यादिरूपगोस्वा
मिश्रुतगोविन्दविरुद्धा बलीभाष्येऽव
लोकनीयम् ॥ कलयति । कलग
तौ संख्यानेच । चुरादि । अच ३ ।
स्वार्थे कन ॥

कलिकापूर्वम् । न । अङ्गप्रधानान्यतर
बहुकर्मसाध्य स्वर्गादिफलजनकापू
र्वोत्पत्तौ तत्तत् प्रत्येककर्मजन्येऽव
दृष्टे ॥ इति स्मृतिः ॥

कलिकार । पुं । धूम्याटपक्षिणि ॥
पीतमस्तकपक्षिणि ॥ पूतिकरञ्जे ॥
कलिकरोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

कलिकारकः । पुं । नारदं ॥ पूतिकर
ञ्जे । लङ्काकरञ्जे ॥ स्वार्थे कन् ॥

कलिकारी । स्त्री । उपविषप्रभेदे । ला
ङ्गल्याम् । गर्भपातन्याम् । अग्निमु
ख्याम् । विषलाङ्गलोया इति गौड
भाषा ॥

कलिदेा

कलिङ्ग । पु । पूतिकरञ्जे ॥ धूम्याटे ॥
कुटजवृक्षे ॥ शिरीषवृक्षे ॥ प्लक्षवृ
क्षे ॥ कलिङ्गा । देशविशेषे ॥ य
था । जगन्नाथात् पूर्वभागे कृष्णाती
रान्तर्गमिवे । कलिङ्गदेशः समो
क्तो वामभागे परायण इति ॥ कलि
ङ्गा चविद्या, तेषां निवासे जनपदं
कलिङ्गा । निवासेऽणोजनपदे लुप् ।
लुपियुक्तवद्वाक्तिवचने ॥ न । कैट
जफले । इन्द्रयवे ॥ कलिङ्गच्छति ।
अन्तर्भावितगुणार्थमेव । पृ० ॥ ख
च्छिद्येति मुकुटः । कलिगायतीति
स्वामी । के मूर्द्ध्नि लिङ्गं चूडास्येति
वा ॥

कलिङ्गक । पु । कलिङ्गार्थे ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिङ्गा । स्त्री । नितम्बिन्याम् । यो
षिति ॥ त्रिवृतायाम् ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिञ्ज । पु । कटे । चटार्ई सफ इ
ति भाषा ॥
कलित । वि । विदिते ॥ आप्ते ॥ भे
दिते ॥ गणिते ॥ उक्ते ॥ वहे ॥ धृ
ते ॥ यथा । करकलितकपालः कु
ण्डलीदण्ड पाणिरिति भैरवध्यानम्
॥ सङ्क्रान्ते ॥ यथा । कदाकाले मा
त कथय कलितालक्तकरसमिति ॥
विचारिते ॥

कलिदोषप्र. । पु । कुलधर्म्ये ॥ कलि

कलिमा

मलापहे परमात्मनि वासुदेवे ॥ य
था । कलावचाति दोषाद्ये विषयास
क्तमानस । कृत्वा तु सकलं पापमो
विन्दस्मरणाच्छुचि ॥ अतिपापप्र
सक्तोऽपि ध्यायन्निमिष मच्युतम् । भू
यस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावन ॥
आद्येनापिन मस्कार, प्रयुक्तश्चक्रपा
णये । ससारस्थूलवन्धानामुद्देजन
करो हिस ॥ इत्यादिपुराणवचन
म् ॥ कलेर्दोषा, विहिताः करणप्रति
षिद्धानुष्ठानलक्षणा, तान् स्मरणाभा
वेण हन्ति नाशयतीति व्युत्पत्तिः ॥
कलिद्रुम. । पुं । विभीतके । बहेडा इ
ति भाषा ॥

कलिन्द । पु । अहिविशेषे ॥ सूर्य्ये ॥ वि
भीतकद्रुमे ॥
कलिन्दकन्या । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिन्दजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥ क-
लिन्दाज्जाता । जनी० ड. । टाप् ॥
कलिन्दनन्दिनी । स्त्री । कालिन्द्याम् ॥
कलिन्दशैलजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिप्रियः । पु । नारदमुनौ ॥ वानरे
॥ कले, प्रिय. । कलि, प्रियेयस्य वा ॥
कलिमलापह । पु । संसारदुःखोपश
मने ॥

कलिमारक. । पु । पूतिकरञ्जे । कण्ट
कवतिकरञ्जे ॥ कलिमारयति ॥

कलिका

कलिमास्यः । पु । पूतिकरजे ॥

कलियुगम् । न । कलौ । अन्ययुगे ॥

अस्योत्पत्त्यादियथा । माघीपूर्णि

मायां शुक्लवारेकलियुगेत्पत्तिः ॥

त्रावतार कल्कि । पुण्यमेकपाद

म् । पापविपादम् । गङ्गातीर्थम् । कलुप

धाह्योनिरम् । अन्नगता । प्राणा ।

। सार्द्धं त्रिहस्तपरिमितो मनुष्यदेहः ।

अष्टाधिकशतवर्षं परमायुः । भोज-

नपात्रस्यनियमो नास्ति इत्यस्यलक्ष-

णम् ॥ अस्याब्दाः ४३२००० ॥ अत्र

बट शककर्त्तारः । यथा । युधिष्ठि-

रो विक्रमशालिवाहनौ नृपाधिना

थौ विजयाभिनन्दन । इमे नृपागा

र्जुनमेदिनीविभुर्वलिः क्रमात्षट्

शककारका कलाविति ॥ धर्मः सङ्गुचि

तस्तपोविरचितं सत्यं च दूरगतलो

काधर्महतादिजात्यं सुभितानारोव

शा मानवा इत्यस्य माहात्म्यम् ॥ अ

त्र निस्ताराय आगमोक्तं ब्रह्मोपासन

मेव सदाशिवेनोक्तम् ॥

कलियुगलक्ष्यः । पु । विभीतके ॥

कलिलम् । चि । गङ्गे ॥ मिश्रे ॥ कल

ते कल्यते वा । कलशब्दसङ्ख्यान-

यो । सन्निकलीतीत्यच् ॥

कलिहन्तः । पुं । विभीतके ॥

कलिहारी । स्त्री । लाङ्गस्थाम् ॥ कलि

कल्क

हारीसराकुष्ठमोफार्शोऽथगण्डाजि-

त् । सचागण्डेषजिततिक्ताकटु-

कातुवरापिच ॥ तीक्ष्णोष्णाकृमिहृ

क्ष्णोपित्तलागर्भपातनी ॥

कली । स्त्री । कलिकायाम् ॥

कलुप । पु । स्त्री । महिषे ॥ न । पा

मे ॥ चि । आविले ॥ लुपति । लुप

हिंसायाम् । इगुपधेतिकः । कस्यज

लस्यलुपोघातक ॥ कलयति । वशा

कराति वा । कलसङ्ख्याने । पुन

हिकलिभ्यउपच् ॥

कलेश्वरम् । न । शरीरे ॥ कलेशुक्रम

धुराव्यक्तध्वनौ वा वरंश्रेष्ठम् । हस्तद

त्तादिभ्यलुक् ॥

कलोपजीवी । चि । बार्दुषौ ॥

कल्कः । पु । न । घृततैलादिशेषे ॥

इमे ॥ विभीतकश्चे ॥ विज्ञायाम्

॥ किङ्के ॥ तृष्णकनामगन्धद्रव्ये । घृते

नतैलेन वा त्रिफलादिद्रव्यसमवेते

नसाध्ये पिष्टश्चैषधविशेषे ॥ घृत

तैलादिपाके द्रव्यैषधद्रव्ये । तत्तु

पञ्चकषायान्तर्गतदृषादिपेषितम् ।

यथा । द्रव्यमात्रं शिलापिष्टं शुष्कं वा

जलमिश्रितम् । तदेव सूरिभिः पूर्वै

कल्क इत्यभिधीयते इति ॥ अक्षयू

र्णवीर्येयाममेकं तिष्ठति ॥ शाब्दे ॥

पापे । यथा । तपोनकमकोऽध्ययन

कल्प

कल्कइत्यादि॥ न । छद्मनि ॥ चि ।
पापाशये । पापात्मनि ॥ कल्पते ।
कल० । कृदाधारार्चिकलिभ्य क
इति क ॥

कल्कनम् । न । दम्ने ॥ शाब्दे ॥ कथने॥
कलहे ॥

कल्कफल । पु । दाडिमवृक्षे ॥

कल्कि । पु । विष्णोर्भविष्यति दशमाव
तारे । विष्णुयशः पुत्रे ॥ सत्कलिशे
षे पापात्मनां विनाशाय सम्भलशस्त्रे
भविष्यति । यथा । सम्भलशस्त्रमुख्य
स्य ब्राह्मणस्य महात्मन । भवने विष्णु
यशसः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ तस्य
कर्मयथा । अश्वमाशुगमारुह्य देवद
त्तं जगत्पतिः । असिनाऽसाधुदम
नमष्टैश्वर्यगुणान्वितः ॥ विचरन्नाशु
ना चौगुणा हवेनाप्रतिमद्युतिः । नृ
पलिङ्गच्छेदोदस्यून कोटिशेनिह
निष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥ वि
शेष कालिकपुराणादिषु द्रष्टव्य ॥

कल्की । पु । कल्कवतारे ॥ यथा ।
मत्स्यः कूर्मावराहश्चनरसिंहेऽथवा
मनः । रामोरामश्चरामश्चबुद्ध क
ल्की च तेदशेति ॥

कल्प । पु । शाब्दे । यागक्रियाणामुप
देशके वेदाङ्गविशेषे । यज्ञविद्या-
याम् । बोधायनादिकर्मपटुतिग्रन्थे ।

कल्पः

कृत्रग्रन्थ ॥ अनुष्ठेयक्रमः कल्पः ॥
विधौ ॥ कल्पतेऽनेनवा । कृपूसाम-
र्थ्ये । अच । घञ्वा ॥ प्रलये । संव
त्ते ॥ कल्पते समर्थो भवति । पुंसी
तिघ ॥ ब्रह्मणोदिने ॥ ब्रह्मणोदि
नमेकः कल्पः । ब्रह्मणोरात्रिश्चा
परः कल्पः ॥ कल्पयति स्थितिं प्रसू
यच्च । कृपू० । ग्यन्तात् पचाद्यच ॥
क्रमसन्दर्भे तु । चित्रकल्पैर्ब्रह्मण्य
कोमासो भवति । तेषां क्रमतो ना
ग्रानि । यथा । श्वेतवाराह १ नी
ललोहित २ वामदेव ३ गार्ग्यान्त
र ४ रौगव ५ प्राणः ६ वृहत्कल्पः
७ कन्दर्प ८ सत्य ९ ईशान १०
ध्यान ११ सारस्वतः १२ उदानः
१३ गरुड १४ कौर्म १५ अयब्रह्म
णः पौर्णमासो । नारसिंहः १६ स
माधिः १७ आग्नेय १८ विष्णुज
१९ सौरः २० सोमकल्प २१ भाव
न २२ सुप्तमाली २३ वैकुण्ठ २४
आर्चिषः २५ वल्मीकल्प २६ वै
राजः २७ गौरीकल्प २८ माहेश्व
र २९ पितृकल्प ३० अयम्ब्रह्मणो
मावास्या । इति क्रमसन्दर्भे प्रभास
खण्डम् ॥ एतादृशैर्द्वादशमासैर्ब्रह्म
णः सवत्सरो भवति । एवमवर्षशतम्ब्र
ह्मणः आयुः । तत्र पञ्चाशद्वर्षा अती

कल्पना

ता । एकपञ्चाशदारम्भे अधुनाश्वे
तवाराह कल्पः । इति महाभारत-
म् ॥ विकल्पे ॥ कल्पवृक्षे ॥ न्याये ॥ ए
षोऽत्रकल्प उचित इत्यर्थः ॥ व्याक
रणस्य प्रत्ययविशेषे । सचसुबन्त
तिङन्तपदाभ्यामीषदृनार्थे भवति
। तत्रवाच्यलिङ्गः । यथा ईषदूनावि
द्वान् विद्वत्कल्पः । ईषदून् पचति
पचति कल्पम् ॥ वि । उत्तरपदस्य
स्वसदृशे ॥ यथा पितृकल्पः ॥ कल्प
यति मनोरथम् । अच् ॥ । कल्पन
म् । घञ् ॥

कल्पकः । पु । नापिते ॥ कचूरे ॥ क
ल्पकारके ॥ कल्पते । कूपू० । खुक् ॥

कल्पचयः । पु । प्रचये ॥

कल्पतवः । पुं । कल्पवृक्षे ॥ कल्पस्य
कल्पितार्थस्यतवः । अन्यजनकभावे
ऽत्रघटी ॥

कल्पनम् । न । कृत्सौ ॥ स्तेदे । कर्त्तने
॥ कल्पते । नन्दादिङ्यु ॥

कल्पना । स्त्री । करिस्सज्जनायाम् । ना
यकस्यारोहणार्थं पल्यायाचारोप
येन करिण सज्जीकरणे ॥ अनुमि
तौ ॥ रचनायाम् ॥ यथा प्रबन्धक
ल्पनाकथा ॥ सम्पादनायाम् ॥ कल्प
नम् । कूपू० । यथ्यन्तः । यथासम्यग्ये
तियुक् । टाप् ॥

कल्पमघ

कल्पनाकालः । वि । विद्युदादावस्थि
रे कल्पनाकालभाविनिमनस्यन्तर्ध
र्त्तमाने ॥

कल्पनी । स्त्री । कल्पयाम् । कैची इति
भाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कल्पपादपः । पुं । देवतरौ ॥ कल्पस्य
सङ्कल्पितार्थस्य पादपः ॥ अस्यदान
नविधिर्दानसागरे द्रष्टव्यः ॥

कल्पपालः । पु । शौण्डिके ॥

कल्पलतादानम् । न । महादानवि-
शेषे ॥

कल्पवृक्षः । पुं । सुरह्रुमे ॥ कल्पः सङ्क
ल्पितोर्ध्वं तस्य दृक् । अन्यजनक-
भावेऽत्रघटी ॥

कल्पान्तः । पुं । प्रचये ॥ कल्पस्य प्राञ्च
दिनस्य अन्तोऽवधिः ॥

कल्पितः । पु । सक्रियगले ॥ वि । र
चिते ॥ अर्पिते ॥ आरोपिते ॥ क
ल्पितनिखिल विन्यमितिवेदानादि
पिबन् । ब्रह्मणि अगतः कल्पितस्त्व
म् आत्मनिचाहङ्कारादेः कल्पितस्त्वं
तत्त्वविदां सुख्य इम् ॥ कल्पितस्य चा
धिष्ठानादनतिरेकः ॥ यथोक्तं सूतसं
हितायाम् । अधिष्ठानावशेषोहिना
श्च कल्पितवस्तुन इति ॥

कल्पः । वि । कल्पितुंयोग्ये ॥

कल्पमघः । पु । नरकविशेषे ॥ न । पा

कल्यज

ये ॥ हस्तोपुच्छे ॥ त्रि । मलिने ॥
शुभकर्म स्थिति समाप्तिकरोति । षो
न्तकर्मणि । आतोनुपेतिक । पृ० ॥
लक्ष्यषत्ते ॥

कल्माष । पु । राक्षसे ॥ चित्रवर्णे ॥
कृष्णवर्णे ॥ कृष्णपाण्डुरवर्णे । ग
न्धशालौ ॥ चित्रवर्णवति ॥ क
लयति । कल० । किप् । कल् । मा
षयति । अभिभवति वर्णान् माष ।
मषहिसायाम् । हन्धर्वाश्चेति च
रादैः पाठा सिक् । कल्चासौमा
षश्चेति कल्माष ।

कल्माषकण्ड । पु । शिवे ॥ इतिहा
रावली ॥

कल्माषपाद । पु । सौदासन्दपे ॥

कल्माषी । स्त्री । श्वलायाम् ॥ अन्य
तो ङीषिति ङीष् ॥

कल्यम् । न । प्रत्यूषे । प्रभाते ॥ मधुनि ॥
लगे ॥ त्रि । वाकश्रुतिवर्जिते ॥ उपा
यवचने ॥ सज्जे ॥ नीरोगे ॥ दक्षे ॥
कल्याणवचने ॥ कलयति चेष्टाम् ।
अघ्न्याद्यश्चेतिकलेर्यक् ॥ यद्वा ।
कलयते । कलगतौ सङ्स्थानेच ।
चुरादिरदन्त । अचोयत ॥ कलासु
साधुर्वा । तत्र साधुरितियत् ॥

कल्यजग्धि । स्त्री । प्रातराशे । प्रात
र्भोजने । कलेउ कलेवा इतिभाषा ॥

कल्याण

कल्यपालः । पु । }
कल्यपालकः । पु । } शौण्डिके ॥
कल्यवर्त्त । पुं । प्रातराशे ॥ इतिचिका
ण्डशेषः ॥

कल्या । स्त्री । मद्ये ॥ हरीतक्याम् ॥
टाप् ॥ शुभात्मिकाया वाचि ॥
कल्याणम् । न । अक्षयस्वर्गे ॥ मङ्गले
। शिवे । भद्रे । शुभे ॥ हेमि ॥ त्रि ।
शुभयुक्ते ॥ कल्येप्रातः काले अगय
ते । अण्य शब्दे । अकर्त्तरिचेति घञ्
॥ स्त्री । बद्धादिभ्यश्चेति ङीषि क
ल्याणी ॥

कल्याणकृत । त्रि । शास्त्रविहितकारि
णि ॥ कल्याणं करोति । डुकृञ् ।
किप् । तुक् ॥

कल्याणगुणम् । न । अद्वावैराग्यादैः ॥
कल्याणघृतम् । न । औषधविशेषे ॥

कल्याणतमः । त्रि । अतिशोभने ॥

कल्याणबुद्धिः । त्रि । सुधियि ॥

कल्याणयोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥
यथा । गुरौ केन्द्रे त्रिकोणेवारविर्त्ता
भेचकर्मणि । कल्याणयोगोभूपस्य
यातु कल्याणकृद्भवेदिति ॥ पुनश्च
। त्रिकोणगे शुभेखेटे सबले वाद्विती
यगे । कल्याणसंज्ञोयोगोयं यायिना
मङ्गुरुप्रदहति ॥

कल्याणबीज । पु । मसूरे ॥ इतिरा

कवच

जनिर्घण्ट ॥

कल्याणिका । स्त्री । मनघ्निलायाम् ॥

कल्याणी । वि । कल्याणविमिश्रे ॥

कल्याणिनी । स्त्री । वलायाम् ॥

कल्याणी । स्त्री । माघपण्ये ॥ गवि

॥ मङ्गलमृत्योम् ॥ बद्धादिभ्यश्चे

तिङीष् ॥

कल्यापाच । पु । शौण्डिके ॥ इतिवि

काण्डशेषः ॥

कलः । वि । वधिरे । अबधेन्द्रियहीने

। वधरा इतिभाषा ॥ इतिचिकाण्ड

शेषः ॥

कलभम् । न । स्वरभेदे ॥ वाधिर्ये ॥

कलोक्तः । पुं । इषे ॥ उल्लोके । नचात

रङ्गे । वडीलवर इति भाषा । वड

हेल इतिगौडभाषा ॥ वि । वैरिणि ।

सपत्ने ॥ कञ्जकम् तस्यलोचः उन्मादः

। यापदास्ये त्वनुस्वारस्यलकारः ॥

कल्लन्तेऽनेन नयः । कल्लभस्यक्तेशब्दे

। बाहुलकादोल्लङ्घा ॥

कलक । पुं । कवले । ग्रासे ॥ न । लृभा

के ॥ भौमानि कवकानि चेतिसमु ॥

कवचः । पुं । गर्दभापके । नन्दिहृत्ते ॥ प

ट्टहवाये ॥ पुं । न । तनुवाके । व-

र्भणि । सन्नाहे ॥ मन्त्रविशेषे । लौ

हादिवर्भवद्गादिसंरचनार्थं देवता

मन्त्रविग्रहे ॥ तत्पूजायां पाथ-

कवरा

म् भूर्जेविलिख्यकस्तादौ धार्यम् ॥

कंवातवन्धति । वन्धुगतौ । अन्तर्भा

वितण्यर्वावा । मृ० क ॥ कैति ।

कुशब्दे । कृतन्यञ्जीत्यादिना कौते

रचइत्येके ॥

कवचपत्रम् । न । भूर्जपत्रे ॥

कवटी । स्त्री । कपाटे ॥

कवयि । स्त्री । कवय्याम् ॥

कवयी । स्त्री । कथीनाच इतिगौडभा

षाप्रसिद्धे मन्त्रे । कवर इतिभाषा

। ककचपृषव्याम् ॥ कवयीमधुरा

स्निग्धाकषायाश्चिन्तारिणी । किञ्चि

त्पित्तकरीवातशमनीवक्षवर्द्धिनी ॥

कवरः । पुं । पाठके ॥ पुं । न । खवये

॥ अन्ते ॥ केशपात्रे ॥ वि । शमले

॥ खचिते । सम्पृक्ते ॥ कैति कुशले

वा । कुशब्दे । कोररज ॥ कवरंखव

योऽस्तेस्त्रीपृष्ठीमुक्तीकचान्तरे । कर्षयु

मायानारचः पापयोर्भेषजान्तरे ॥

इतिमेदिनी ॥ कवरः कर्षुरः सारइ

तिहलायुधः ॥

कवरकी । स्त्री । वन्द्याम् ॥ इतिहारा

वली ।

कवरा । स्त्री । कर्वरायाम् । खरघुष्या

याम् । बाबुर इतिभाषा ॥ अजाच

तष्टाप ॥

कवरी । स्त्री । केशविन्यासे । केशवेशे

कवाट

॥ पृथ्व्याम् । कारव्याम् ॥ कवरी के
शाना सन्निवेशविशेषः सा इव ॥ शा
कभेदे ॥ वृणोति । वृष् वरणे । अ
च् । गौरादिः । कस्यशिरसोवरी ॥
यद्वा । कूयते । कुशब्दे । कोररन् ।
जानपदेति डीष् ॥ कशिरो वृणो
ति आच्छादयति कंकुणवर्णं वृणो
ति वा । पूर्ववदच् डीषौ ॥ तु ऊग्या
म् । वर्षरायाम् ॥

कवर्गः । पुं । कादिपञ्चसु ॥

कवर्गीयः । पुं । कवर्गभवेवर्थे ॥ भवा
र्थे वर्गान्ताच्चेति छ ॥

कवलः । पुं । ग्रासे ॥ चिलिचिमे । वे
लेमाच इति गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये
॥ केन वलते । वलः । अच् ॥

कवक्षितः । त्रि । भुक्ते ॥ व्याप्ते ॥

कवसः । पु । उरश्चदे । कवचे ॥ कै
ति । कु० । ऋतन्यञ्जीत्यादिना कै
तेरसः ॥

कवाटम् । न । कपाटे ॥ क वातम् व-
टति । वटवेष्टने । कर्मण्यण् ॥ कुड्
शब्दे । ऋदोरप् । कव शब्दमगतिवा
। अटगतौ । पचाद्यच् । कवञ्चोष्ण इ
त्यथयोगविभागात् को कवादेशो
वा ॥

कवाटवक्रम् । न । कवाटवेटु इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । वक्रा-

कविता

ये । कपोतवक्त्रे ॥

कवाटी । स्त्री । सुद्रकपाद्याम् ॥ टिङ्गे
ति डीप् ॥

कवारम् । न । पद्मे ॥ इति त्रिकाण्ड
शेषः ॥

कवि । पुं । वाक्मीकिमुनौ ॥ शुक्ले ।

दैत्यगुरौ ॥ स्त्री । भास्करे ॥ का

व्यस्यकर्त्तरि ॥ सर्वपथीना कवयः ॥

ब्रह्मणि ॥ त्रि । क्रान्तदर्शिनि । अ

सीतानागताद्यशेषवस्तुदर्शिनि स-

र्वज्ञे । सर्वदृशि ॥ स्त्री । अर्थविवेकि

नि । मेधाविनि । पण्डिते ॥ स्त्री ।

खलीने ॥ कैति । कु० । अच् इः ॥

कविकम् । न । खलीने ॥ इति ह्रस्वा
युधः ॥

कविका । स्त्री । खलीने । कडि आली

इति खगाम इति च ख्याते ॥ केविका

पुष्पे ॥ कवयीमत्स्ये ॥ यद्वा । कविका

मधुरा स्निग्धा कषाया रुचिकारिणी

। किञ्चित् पित्तकरी वातशमनी वल

वर्द्धनी ॥ कवते कैति वा । कुड् शब्दे

। कुशब्देवा । अच् इः । कविः । स्वा

र्थे कन् । कुजादिस्त्रादुन् वा । टाप् ॥

कविज्येष्ठः । पु । वाक्मीकिमुनौ ॥

कविता । स्त्री । कविर्त्वे । काव्ये ॥ क

वेः कर्मभावोवा । तल् ॥ कविता व

निता वापि आयातामुखदायिनी ॥

ॐ ॐ ॐ

कथा

कवियः । पुं । न । अश्वाश्ववन्धनरज्जौ । खलीने ॥

कविरामायण । पु । वाक्मोकिमुनौ ॥

इतिशब्दरत्नावली ॥

कविलासिका । स्त्री । बीणाविशेषे ॥

कवी । स्त्री । खलीने ॥

कवीयम् । न । खलीने ॥

कवेयम् । न । उत्पले । कुवलये ॥

कवोष्णम् । न । कोष्णे । मन्दोष्णे ॥

ईषदुष्णम् । कनष्ठीया इतिको' क

वादेशः ॥ वि । तदति ॥

कव्यम् । न । मृतेहोमेनत्यक्ते । पितृ

संमर्दानकात्मे । पित्र्ये ॥ ॥ कूयते

पितृभ्यः । कुशब्दे । अचोयत् ॥

कव्यवाचः । पुं । पितृगणविशेषे ॥

कथा । स्त्री । कर्मयष्ट्याम् । अन्वादि

ताडन्याम् ॥ आदिनोष्ट्रपौरादिश

ब्दे ॥ अथकथापथविचारः । एतेषु

निमित्तेष्वन्वोऽङ्गेष्वेवंताद्या इतिवि

मर्शे ॥ कथानामुत्तममध्यमाधमे

षु वंशासङ्ख्यं बहुसमनिष्ठुरैकवि

त्रिरूपं चित्तयम् तस्यविचारे ॥ यथा

अभोजराजः । बहुमेकैव घातेन ह

स्तकाक्षेषु ताडयेत् । तीर्त्तमर्थ्यपु

नदीर्था अथग्यं निष्ठुरैस्त्रिभिः ॥ उप

वेशेऽथनिश्चायां स्त्रिचित्तैदुष्टचेष्टिते

। वडवालोकाभौस्तुत्ये बहुगर्भितश्चे

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कशिपु

पिते ॥ सन्त्रामेच दुरुत्याने विमार्गे

गमने भये । शिञ्जात्यागस्य समये स

ञ्जातेचित्तविभ्रमे ॥ दण्ड प्रयो

ज्यो वाहाना कालेषु दादशस्वपि ।

ग्रीवायाम्भीतमाह्वयात् चक्षुष्वैव

चवाजिनम् ॥ विभ्रान्तचित्तमधरे

त्यक्ताग्रिचक्षुस्ताडयेत् । प्रहेषिते

स्कन्धवाहोर्बड्छालो कनन्तया ॥ उ

पवेशेच निन्त्रायां कटिदेशेचताडये

त् । दृष्टेष्टित्तमुल्लेखन्यात् उन्मार्गे

प्रस्थिततथा ॥ जघनेऽस्रुक्षित हन्या

जघमार्गेदुरुत्थितम् । यः कुण्डम

कृतिर्वाजी त सर्वत्रैवताडयेत् ॥ इ

ति साधे ५ सर्गे तेजोनिरोधेति

१० श्लोके मस्तिनाज ॥ मांसरोहि

श्याम् ॥ कथति । कथशब्दे । यथा

चच ॥

कथार्हः । वि । कथ्ये । कथाघातयो

ग्ये ॥ कथायाः अर्हः ॥

कशिपु । पु । भक्ते । भोक्त्ये ॥ आच्छा

दने । यच्छे ॥ एकोक्त्या भक्ताच्छाद न

योः । भोक्त्यवच्छयोः ॥ कशिपुर्भोक्त्यव

च्छयोः । एकैकक्षिन्मद्योश्चापीति

मचन्द्रः ॥ शब्दायाम् ॥ सन्त्याचितै

र्तिकशिपोः प्रयासैः ॥ कथति दुः ख

म् कथ्यते वा । कथगतिशासनयो

। म० साधु ॥

ॐ ॐ ॐ

कश्मल

कशेरु । पुं । न । पृष्ठकीकसे । पृष्ठा
स्थिति ॥ जलोद्भवे मूलविशेषे
॥ कशेरु द्विविधतत्तु महाराजकशेरु
कम् । मुस्ताकृति लघु स्याद्यत्तद्विवे
टमिति स्मृतम् ॥ कशेरुकद्वयं शीत
मधुरं तुवरगुह । पित्तशोणितदाह
मनयनामयनाशनम् ॥ ग्राहि शुका
निलक्ष्णैश्चक्षुस्त्वन्यकरम्परम् ॥ पु ।
भारतवर्षान्तःपातिद्वीपविशेषे ॥ कं
शृणाति । शृङ्गसायाम् । बाहुलका
दुर्मध्यमे प्रकृतेरेरडादेशः ॥ श
यजातौ ॥

कशेरुकम् । न । टणकन्दे । कशेरुशि ॥
कशेरुका । स्त्री । पृष्ठास्थि । पृष्ठवंशे ॥
कंवायुशृणाति । शृ० । केनशीर्यते
वा । केअएरङ्चास्ये न्यूः । संज्ञायां
ङ्ङन् । केणइतिङ्ङस्व ॥ यद्वा । कश्य
ते कशतिवा । कशशब्दे । बाहुल
कादेशः । स्वार्थेकन ॥

कशेरुः । स्त्री । टणकन्दे ॥ पृष्ठकीकसे
॥ शयजातौ ॥ कशृणाति । शृ० ।
केअएरङ्चास्ये न्यू ॥

कश्चन । अ । कश्चिद् ॥

कश्चित् । अ । कश्चन । अविषये । को
इतिभाषा ॥ अर्थान्तरभूते ॥

कश्मलम् । न । सूच्छने ॥ पाघे ॥ मो
हि ॥ नि । मलिने ॥ कशनम् । क

कष

शगतौ । कुटिकशिकैतिभ्य प्रत्यय
समुच्चिति कल ॥

कशीर' । पु । काशीराख्यदेशे ॥
कशीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कशीरे
जायते । सप्तम्याजनेर्ङः ॥
कशीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कशीरे
जनमास्य ॥

कश्यम् । न । अश्वमध्ये ॥ मद्ये ॥ क
श्यतेऽनेनवा । कश० । बाहुलका
द्य ॥ नि । कशार्हे ॥ कशाचमयष्टि'
। तद्घात उपचारात् कशा । ताम
र्हति । दण्डादित्वात् यत् ॥

कश्यप । पु । मुनिविशेषे । कलागभ
जे मरीचिमुनेरौरसे पुत्रे ॥ यथा ।
ब्रह्मणस्तनयो योऽभूत् मरीचिरि
तिविश्रुत । कश्यपस्तस्य पुत्रोऽभूत्
कश्यपानात् स कश्यप ॥ इतिमा
र्कण्डेयपुराणे विश्वकमकृतस्वर्यस्त
वाध्याय ॥ कश्य मद्यपिवति पाति
वा । पा० सुपोति क ॥ मीनप्रभे
दे ॥ ऋगान्तरे ॥

कश्यपनन्दन । पु । गरुडे ॥ इतिहला
युध ॥ कश्यपस्यनन्दन ॥

कष । पु । पाषाणविशेषे । निकषे । सु
वर्णपरीक्षणपाषाणे । कसौटी इ
तिभाषा ॥ खज्रादितीक्ष्णीकरणय
न्त्रे ॥ कषति । कषाङ्गसायाम् । य

कषाय

चाद्यच ॥

कषण । पु । अपके । शलाट्टा ॥ न ।

घर्षणे । काये ॥ कण्डूयने ॥

कषमाण । वि । कण्डूयमाने ॥

कषाकु । पु । अग्नी ॥ कुर्ये ॥

कषाय । पु । प्रयोनाकट्ये । रागे ॥ अ

न्त'करणदोषे । कामक्रोधादिमले

॥ कषयविशेषाभावेपि चिन्तयुक्ते रा

गादिवासनया स्तब्धीभावाद्व्यपन्नव

स्वत्तवसम्भवे ॥ रक्तपीतवर्णयोगे ॥

धवट्ये ॥ वि । तुवररसवति ॥ सु

रभौ ॥ लोहिते ॥ रक्तपीतमिश्रित

वर्णे ॥ पु । न । काये । निर्यासे ।

कायरसे ॥ यथा विफलाकषय ।

सपन्नविधौ यथा । स्वरसन्नतया

कल्काः कषयश्च हिमफाण्डकौ । ज्ञेयाः

कषायाः । पञ्चैते कषयः सूर्ययोत्तरम्

॥ अङ्गरागे ॥ विस्तेपने ॥ कसैवा

इतिप्रसिद्धे रसविशेषे । पृथिव्यनिख

गुणवाहुल्या सस्योत्पत्तिरित्याह

शिवदासः । तुवरे ॥ कषाघोरोप

योद्याहीसम्भनः शोधनोद्दिमः । क

फशोणितपित्तप्रो जिह्वाजायकरो

लघुः ॥ कषतिकण्डूम् । कष० वा

हुलकादायः ॥

कषायकृत् । पु । रक्तलोभे ॥

कषायजलम् । न । संस्कारोपयोगि-

कसने

नि पञ्चचीरद्रुमकविततोये । प्रचा

न्त्योदुम्बरशिरीषवटसम्भवे क-

षायजनैरित्युक्ते ॥

कषाययावनाल । पु । तुवरयावनाल

धान्ये ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

कषाया । स्त्री । शुद्धदुर्गलभायाम् ॥

कषायी । पुं । सखुभा० इति प्रसिद्धे

सालट्ये ॥ लकुषट्ये ॥ खर्जूरी

ट्ये ॥ विषयेषु सरागे ॥

कषि । वि । हिंसके । हिस्त्रे ॥ कषति

कष्यते वा । कष० । खनिकषीत्या

दिना इः ॥

कषीका । स्त्री । पक्षिजातौ ॥ कषति

। कष० । कषिद्विभ्यामीकन् ॥

खनिचे ॥ कषय्यनया । पूर्ववदीकन् ॥

कटम् । न । पीडामात्रे । कृच्छ्रे । व्य

थायाम् ॥ वि । गहने ॥ पीडायु-

क्ते ॥ जुगुप्सिते ॥ दोषविशेषे ॥ क

ष्टतदर्शवर्गमे दुरायसो भवेदिति

लक्षणात् ॥ कषतिष्य कष्यतेष्य वा

। कष० । क्त । कृच्छ्रगहनयोः क-

षइतिनेट् ॥

कष्टकारक । पुं । संसारे ॥ वि । पीडा

करे ॥ कष्टस्य कारकः ॥

कष्टस्थानम् । न । पीडाकृत्स्थले । दुः

खजनक स्थाने ॥ कष्टस्य स्थानम् ॥

कसनेत्याटनः । पुं । वासकवृक्षे ॥ वि

कक्षार

। कासघ्ने ॥

कसेरु । पु । कशेरौ । गुण्डकन्दे । सु
कन्दे । शूकरेष्टे ॥कसेरुक । पु । } कशेरुणि ॥
कसेरुका । स्त्री । }कस्तूरम् । न । रङ्गे । पिष्टटे । वङ्गे ॥
कस्तूरिका । स्त्री । } मृगमदे । कस्तू
कस्तूरिका । स्त्री । } र्याम् ॥कस्तूरी । स्त्री । मृगमदे । मृगनाभौ
। गन्धकेलिकायाम् । नेधमुखाया
म् ॥ कस्तूरिका कटु स्तिक्ता चारोष्णा
शुक्रलागुरु । कफवातविषच्छर्द्दिशी
तदौर्गन्धशोषहृत् ॥ साचत्रिवि-
धा । कामरूपोद्भवा कुष्णा नैपासी
नीलवर्णयुक् । काश्मीरी कपिलच्छा
या कस्तूरी चिविधामता ॥ कामरु
पोद्भवाश्चेष्टा नैपासीमधमा भवे
त् । काश्मीरदेशसम्भूता कस्तूरी ह्य
धमासृता ॥ कसति गन्धोऽस्या
। कसगता । ख० ऊर । पृषोदरा
दिः ॥कस्तूरीमल्लिका । स्त्री । मृगमदवासा
याम् ॥कक्षारम् । न । श्वेतोत्पले । सौग
न्धिके ॥ कस्य जलस्यहारद्व । के
क्षादते वा । क्षादी० । पचाद्यच्
। पृषोदरादिः ॥

कास्यम्

कक्ष । पुं । वकपक्षिणि ॥ क इतिशब्दे

न के जले वा । क्षयति । क्षेप्य
द्वीयां शब्देच । मू० । क' ॥कासीयम् । न । कांस्थे ॥ इतिराजनि
र्घण्ट ॥

कास्यम् । न । वाद्यविशेषे ॥ पानपात्रे ॥

मानभेदे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातौ

। ताम्राहुः । सौराष्ट्रके । वज्रिलोहके

॥ ताम्रं त्रपुजमाख्यातं कांस्थ घोषश्च

कंसकम् । उपधातुर्भवेत् कास्यंदयो

स्तरणिरङ्गयोः ॥ कांस्थस्तु गुणा भे

दा स्वयोनिसदृशाजनैः । संयोग

जप्रभावेण तस्यान्येपिगुणाः स्मृताः ॥

कांस्थ कषायं तिक्तोष्णलेखनं विशद

सरम् । गुरु नेत्रहितं रुद्धं कफपित्त

हर परम् ॥ * ॥ अस्त्रशोधनम् । पक्ष

चीकृत्थ पचाणि कास्यस्याग्नौ प्रता

पयेत । निषिञ्चेत्तप्ततप्तानितैले त

क्नेच काञ्जिके ॥ गोमूत्रेच कुप्यानां

कषायेच त्रिधात्रिधा । एवं कास्यस्वरी

तेश्चविमुद्धि सम्प्रजायते ॥ * ॥

मारणविधिस्तु । अर्कचोरेणसम्पि

ष्टोगन्धक स्तेनलेपयेत् । समेन का

स्यपचाणिशुद्धान्यस्तद्वै र्मुहुः ॥ त

तोमृषापुटे धृत्वापचेद्गजपुटेनच

। एषपुटद्वयात् कांस्थरीतिश्चम्रियतेध्रु

वम् ॥ इतिभावप्रकाश ॥ कसीयस्य

काकचि

विकार कंठोपपरमव्ययोरिति यञ्
। छस्यचम्बुक ॥

कास्यकम् । न । कास्यशब्दार्थे ॥

कास्यकार । पु । कसकारे । कसेरा इति
ख्याते जातिविशेषे । शील्लिके ।
ताम्रकुट्टके ॥ कांस्य करोति । उक्ता
श्रु० कर्मययण ॥

कास्यनील । पु । अञ्जनविशेषे । मृ
यातुल्ये । हेमतारे ॥

काक । पु । अस्मघोषे । वायसे । कर
टे ॥ पीठसर्पिणि । पङ्गौ ॥ वृक्षवि
शेषे । शिरोऽवच्छालने ॥ परिमाय
विशेषे ॥ द्वीपविशेषे ॥ अतिभूष्टे ॥
तिलके ॥ न । सुरतवन्दे ॥ काका
नांसहतौ ॥ काकानांसमूह । तस्य
समूह इत्ययम् ॥ कायति । कैश
ब्दे । इण्भीकापाशस्यतिमर्चिभ्यः
कन् ॥

काककङ्गु । पुं । चीनके । चीणा इति
प्रसिद्धे धान्ये ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

काककर्कटी । स्त्री । खर्जूर्याम् ॥

काककला । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काककुष्ठम् । न । कङ्गुष्ठे ॥

काकघ्नी । स्त्री । महाकरञ्जे ॥

काकचिष्वा । स्त्री । गुल्फायाम् ॥ का

काकचिष्वा । स्त्री । कर्कशी चिष्वा ।

काकचिष्वी । स्त्री । गौरादि ॥

काकता

काकच्छद । पु ।

काकच्छदि । पु ।

गञ्जनपक्षिणि ॥

काकजङ्घा । स्त्री । म्वनान्नाख्याते वृक्ष
विशेषे । काकनासिकायाम् । नदी
कान्तोपधौ ॥ काकजङ्घा हिमा ति-
ता कपाया कफपित्तजित् । निहन्ति
ज्वरपित्तास्त्रज्वरकण्डुविषक्रिमीन्
॥ काकस्यजङ्घायाम् ॥

काकजम्बु । स्त्री । भूमिजम्बुयाम् ॥

काकजम्बु । स्त्री । काकफलायाम् ।
काकनीलायाम् ॥

काकगम् । न । कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्ष
यं यथा । यत्काकयन्तिकावर्णं म
पाकं तीव्रवेदनम् । विदोषलिङ्गं त
त्कुष्ठं काकयं नैव सिध्यतीति ॥

काकयन्तिका । स्त्री । गुल्फायाम् ॥

काकतालीयम् । न । अवितर्कितसम्भवे ॥

यादृच्छिकन्याये ॥ समासाश्चतवि
धयादिति छः । अस्मादेव चापकाद
वार्थे समासः । सप्तसुपेति वा । द्वावि
धार्थौ । काकागमनमिव तालपतन
मिव । काकतालम् । काकतालमिव
काकतालीयम् । दृष्टिविषये काक
तालशब्दौ काकतालसमवेतक्रिया
वाचिनौ । तत्र काकागमनं देवदत्ता
गमनस्योपमानम् । तालपतनं द
सूपनिपातस्य । तालेन तु य काक

काकना

स्यवध.स देवदत्तस्य दस्युना वधस्योप
मोनम् । इति वधादि काकतालीया
दिशब्दवाच्य.सम्पद्यते ॥ काकता
लसमागमसदृशश्वोरसमागम इ
ति समासार्थः । तत्प्रयुक्त काकम
रणसदृशस्तु प्रत्ययार्थ ॥

काकतित्ता । स्त्री । काकचिञ्चायाम् ॥

काकतिन्दुक । पु । काकेन्दौ । काकपी
लुके । माकडाकेन्दु माकडागाव्
काकतेदु इतिच गौडभाषा ॥ का-
कानाम् काकवर्णा वा तिन्दुकः ॥

काकतुण्ड । पु । कालागुरुणि ॥

काकतुण्डफला । स्त्री । काकनासाया
म् ॥

काकतुण्डिका । स्त्री । काकचिञ्चाया
म् ।

काकतुण्डी । स्त्री । राजरीत्याम् ।
राजपीतल इति भाषा ॥ कौआडो
डी इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे ।
काकादन्याम् ॥

काकध्वज । पु । बाडवामौ ॥

काकध्वजा । स्त्री । धूमावच्याम् ॥

काकनामा । पु । वकरुचे ॥ इति रत्न
माला ॥

काकनास । पु । विकण्टकवृक्षे ॥

काकनासा । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काकस्यनासेव फलमस्या । काक

काकपु

नासा कषायेष्णा कटुक्रारस पाक
यो. । कफघ्नी वामनी तिक्ता शोधा
र्शश्चित्रकुष्ठनुत् ॥

काकनासिका । स्त्री । काकजङ्घायाम् ।
कौवाठोठीतिख्यातौषधौ ॥ रक्तचि
वृति ॥

काकपक्ष । पु । शिखण्डके । मस्तकपा
र्शद्वये केशरचनाविशेषे । पट्टे इति
भषा ॥ यथा । बालानान्तु शिखा
प्रोक्ता.काकपक्ष.शिखण्डक. इतिह
लायुध. । काकस्य गरुति ॥

काकपद । पु । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा ।
पादौ द्वौ स्नान्ययुग्मस्यौ चिह्नाखिङ्गं
भगेखधु । कामयेत् कामुर्की कामी
बन्ध.काकपदोमत इति ॥

काकपर्णी । स्त्री । मुङ्गपर्यम् ॥

काकपीलु । पुं । काकतिन्दुके । कुच
ला इति भाषा ॥ श्वेतगुञ्जायाम् ॥
काकतुण्ड्याम् ॥ काकैः पील्यते ।
पीलप्रतिष्ठम् । बाहुलकादु ॥

काकपीलुक । पु । काकपीलौ ॥ का
कानाम् पीलुरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥

काकपुच्छ । पुं । पिके ॥

काकपुष्ट । पु । काकिले ॥ काकेन
पुष्ट ॥

काकपुष्पम् । न । ग्रन्थिपर्ण ॥

काकम्	काकवि
काकप्रसः । पु । निम्बवृक्षे ॥ इतिरा- जनिर्घण्टः ॥	ईषज्जलेन मुद गच्छति । गमश्चेति उ. ॥ यद्वा । काका मुज्ञा हर्ष प्रा सा यस्याम् ॥
काकवलिः । पु । काकसम्प्रदानकान्ना दौ ॥	काकयव । पु । आगडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे तण्डुलशून्यधान्ये ॥ इति म हाभारतम् ॥
काकमाखी । स्त्री । महाकरज्जे ॥	काकरिपु । पु । उलूके ॥
काकभीरु' । पु । पेचके ॥	काकरुहा । स्त्री । वन्धायाम् ॥
काकमहुः । पुं । दास्युद्धे ॥	काकरुक । पुं । खोजिते ॥ उलूके ॥
काकमर्ह' । पुं । महाकाकस्ततायाम् ॥	दम्मे ॥ त्रि । नये ॥ भीरुके ॥ निर्ह ने ॥
काकमर्हक' । पु । किम्पाके ॥	काकलम् । न । कस्तुरमणौ ॥ पु । श्लोथ काके ॥
काकमाचिका । स्त्री । वायस्याम् ॥	काकलक । पु । कस्तुरमणौ । श्रीवाया मुक्तप्रदेशे ॥
काकमाची । स्त्री । वायस्याम् । बहु पक्षायाम् । सर्वतित्ताकाम् । मको व इति भाषा ॥ काकमाची विदे- षी विध्योष्णा स्वरमुक्तदा । तित्ता रसायनी श्लोथकुष्ठार्शोण्वरमेकजि त् । कटु नेत्रविता चिकित्सार्हि हृद्रोग -काग्निनी ॥ काकमाचिजनित सुदु श्चाकं वेसवारमिहितेन सुवासम् । तप्ततैलतलनेन सुपाक कैरवाप्य म कृतं सुखवासम् ॥ काकान्मन्त्रते । मन्त्रिधारणोच्छ्वायपूजनेषु । क र्मेष्ट्यम् । आगमशासनस्थानि स्थ त्वावनुम् ॥	काकलि' । स्त्री । काकल्याम् ॥
काकमाता । स्त्री । काकमाच्याम् ॥	काकली । स्त्री । सुक्लमधुरास्फुटध्व नौ ॥ ईषतकल काकली । ईषट र्थेचेतिको कादेश । गौरादिष्वा नङीप् ॥
काकमुज्ञा । स्त्री । मुज्ञपक्ष्याम् । मुग शी इति गौडभाषा ॥ ईषत् कम् ईषदर्थेचेतिकोः कादेशः । काकेन	काकलीप्राचा । स्त्री । निर्वीजायाम् । रसाधिकायाम् । सुष्टायाम् । कि समिस् इति भाषा ॥ इति राजनिर्घ ण्ट ॥
	काकलीरव । पुं । कोकिले ॥
	काकवहारी । स्त्री । स्वर्णवह्याम् ॥
	काकविष्टा । स्त्री । काकमले ॥ कर्म

❖❖❖

काकार

ग्यनुपादेयत्वेन वैराग्यास्पदे ॥
 काकशीर्ष । पु । वकष्टत्वे ॥
 काकस्फूर्ज । पु । काकतिन्दुके ॥
 काका । स्त्री । काकनासायाम् ॥ काको
 ल्याम् ॥ काकजङ्घायाम् ॥ रक्तिका
 याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ काकोदु
 म्बरिकायाम् ॥ टाप ॥
 काकाक्षिगोलकन्याय । पु । एकमेव
 चक्षुर्गोलक मुभयचक्षु समन्वित
 दुभयचक्षु कार्यकारकमित्यर्थनिष्ठे
 दृष्टान्ते ॥
 काकाङ्गी । स्त्री । काकजङ्घायाम् ॥
 काकस्येवाङ्गनासारूपं फलमस्या ।
 जातेरिति गौरादित्वाद्वा डीष् ॥
 काकाण्ड । पु । महानिम्बे ॥ काक
 तिन्दुके ॥
 काकाण्डा । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥
 काकाण्डी । स्त्री । महाज्योतिष्मत्या
 म् ॥
 काकाण्डोला । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥
 काकादनी । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥ श्वे
 तगुञ्जायाम् ॥ वृक्षविशेषे । हिंसा
 याम् । गृध्रनस्याम् ॥ गौरादित्वा
 न्डीष् ॥
 काकायुः । पुं । स्वर्णवल्याम् ॥
 काकार । वि । जलस्त्राविणि ॥ कज
 लाम् आकिरति । क्क० । आड पूर्व ।

❖❖❖

काकुत्स्थ

कर्मण्युग ॥

काकारि । पु । मेचके ।
 काकालः । पु । श्लोककाके ॥ काका इ
 तिरवं खाति । ला० । क ॥
 काकिणी । स्त्री । पणस्य तुर्यांशे । वरा
 टकानां दशकद्वये ॥ काठा इति गौड
 भाषाप्रसिद्धे मानदण्डस्यतुरीयेऽंशे ॥
 इति हेमचन्द्र ॥ कृष्णलायाम् । रक्ति
 कायाम् ॥ एकवरायाम् । एककौडो
 इति भाषा ॥ उन्मानांशे ॥ उदमा
 नचतुर्थभागे ॥ ककनम् । ककलै
 ल्ये । घञ् । काकमणति । अण् श
 ब्दे । अण् । पृ० ॥
 काकिनी । स्त्री । पणपादे । पञ्चगण्ड
 के ॥ मानपादे ॥ वराटके ॥ उदमा
 नतुर्यांशे ॥ ककनम् । कक० । घ
 ञ् । काकमनिति । अनप्राणने । अ
 ण् । पृ० ॥
 काकी । स्त्री । वायस्याम् ॥ काकोल्या
 म् ॥
 काकु । स्त्री । शोकभीत्यादिभिः का
 मक्रोधादिभिर्विध्वनेर्विकारे ॥ जि
 ह्वायाम् ॥ कक्यते । ककलैस्त्योप
 तापयो ॥ बाहुलकादुष् ॥
 काकुत्स्थ । पु । सूर्यवंशजे पुरस्त्रयाख्ये
 राजनि ॥ पुरा किल पुरस्त्रयो कर्म
 साक्षाद्भगवतोविष्णोरांशावतर्जः

❖❖❖

काकेक्षु.

कश्चिदैक्ष्वाको राजा देवैः सह सम-
यवन्धेन देवामुरग्युटे महेच्छरूपधा-
रिणो महेन्द्रस्य ककुदस्थित्वापिना-
क्लिनीनया निखिलमसुरकुलं निह-
न्त्य ककुदस्थसञ्चालेभे इति पौराणि
की कथाज्ञानुसन्धेया ॥ यथाहरघु-
वश कालिदासः । महेन्द्रमाम्नाय म-
हेच्छरूपयः संयतिप्राप्तपिनाक्लिनी
क । चकार वाणैरसुराङ्गनामां गण्ड-
स्थलीं प्रेषितपक्षेखा इति ॥ श्री
रामचन्द्रे ॥ ककुदस्थस्य गोत्रापत्य-
म् ॥ शिवादिभ्योऽ

काकुदम् । न । तालुनि । निष्पन्निया
धिष्ठाने । तालुना इति भाषा ॥ का-
कुर्जिह्वा सा उच्यते ऽस्मिन् । अने-
कार्यत्वाद्दि हस्तपेणोवर्त्तते । य-
स्ये कः । पृषोदरादिस्वादेकस्योका-
रस्यलोपः । शकन्धुवत् पररूपवा ।
नुदेर्वाऽधिकरणे कः । पृषोदरादिस्वा-
नुलोपः ॥ ईषत् कवते वा । कुङ्श-
ब्दे । अब्दादिस्वात् साधु ॥ यद्वा ।
निश्चेष्ट ककुदशिरः । ककुदे भवम्
। अयम् ॥

काकुदतम् । न । विकृतशब्दे ॥ काकु-
श्च सहस्रम् ॥

काकेक्षुः । पुं । श्वश्रुवत् । इत्युगन्धाख्ये
॥ कागडा इति गौडभाषा ॥

काकोल

काशे ॥

काकेन्दुः । पुं । काकतिन्दुके । कटु-
न्दुके । कुचला इति भाषा ॥ काका-
नां काकवर्णवा तिन्दुः । पुं ॥

काकेष्टः । पुं । निम्बवृक्षे ॥

काकोचिकः । पुं । काउची इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । काकोच्याम् ॥

काकोची । स्त्री । काकोचिके मत्स्ये ॥

काकोदरः । पुं । सर्पे । चक्षुःश्रवसि ॥

काकस्येव उदरमस्य ॥ यद्वा । ईष-
त् अकति । अकः । ईषदर्थे चेति कोः

कादेशः । काकमीषत्कुटिलगतिम-

त् उदरमस्य ॥

काकोदुम्बरः । पुं । मलयप्वाम् । जघ-

नेफलायाम् । काकदुम्बर इति गौड-

भाषा । फेगडा फेगुडा इति पर्बती-

य भाषा ॥

काकोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरे-

। कडम्बरी काष्ठोदुम्बर इति च ख्या-

ते ॥ काकप्रिया उदुत्तरी । संज्ञा-

याकम् ॥

काकोलः । पुं । कुलाले ॥ द्रोणकाके-

॥ काकयति । ककलौल्ये । स्वार्थेण्य-

क्तः । बाहुलकादौल्यम् ॥ सर्पे ॥ मू-

करविशेषे ॥ काकोली मर्मस्वातौ

धधिविशेषे ॥ न । नरकविशेषे ॥

न । कुणावयवस्याप्यधिकविशेषे ॥

काक्षसे

काकोलमुग्रतेज स्यात् कृष्णच्छविम
हाविषम् ॥ ईषत् कोलति । कुल
संस्थाने । अच् । ईषदर्थेचेतिकोः
कादेशः ॥

काकोली । स्त्री । अष्टवर्गीयौषधिवि
शेषे । वायसेल्याम् । स्वादुमास्या
म् ॥ जायते क्षीरकाकोली महामे
दोद्भवस्थले । यत्र स्यात् क्षीरकाको
ली काकोलीतत्र जायते ॥ पीवरी
सदृश कन्द सक्षीरः प्रियगन्धवान्
। साप्रोक्ता क्षीरकाकोली काकोली
लिङ्गमुच्यते ॥ यथास्यात् क्षीरका
कोली काकोल्यपितथाभवेत् । ए
षा किञ्चिद्भवेत् कृष्णा भेदोयमुभ
योरपि ॥ काकोलीयुगलं शीतं शुक्ल
लमधुर गुणः । वृंहण वातदाहास्यपि
तशेषज्वरापहम् ॥ काकान्त्रोक्ष
रुडयति । औक्षुडित्तत्वेपथे । अन्ये
भ्योपीतिङ् । शकध्वादिः ॥ अस्याः
स्थाने अश्वगन्धामूलम् ॥

काकोलूकिका । स्त्री । काकोलूकयेर्वि
रभावे ॥

काक्ष । पुं । कटाक्षे ॥ कुत्सितोऽक्षः
कुत्सितोक्षीत्यवा । कापथ्यक्षयोरि
ति कादेशः ॥

काक्षसेनि । पु । अभिप्रतारिनामनि
नृपविशेषे ॥ काक्षसेनस्या पत्यम् ।

काचः

अतइज ॥

काक्षी । स्त्री । तुवरिकायाम् । अरह
ड इति भाषा ॥ सौराष्ट्रमल्लिकाया
म् ॥ कक्षेभवा । तत्रभवइत्यण् ।
डीप् ॥

काक्षीव । पु । } शोभाजनवृक्षे ॥
काक्षीवक । पुं । }

काग । पु । काके ॥ इति जटाधरः ॥
कागद । पु । न । कागजइत्यारवी
भाषामसिद्धे शणपथे ॥ यद्येक म
न्त्रकल्पद्रुमेक हनुमत्कवचे । भू
र्जवावसने रक्ते क्षौमेवाताणपथके
। कागदेवाष्टगन्धेन पञ्चगन्धेनवा
पुन ॥ चिगन्धेनाथ वैकेन विलिख्य
धारयेन्नर इति ॥

काङ्क्षा । स्त्री । इच्छायाम् ॥ काक्षिइ
च्छायाम् । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥
काङ्गा । स्त्री । वचायाम् ॥ इतिशब्दच
न्द्रिका ॥

काचः । पुं । शिखे । क्षीका इतिभाषा
॥ मणौ ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ तस्यल
क्षणम् । अस्मिन्नपितमोभूतेनाति
रूढेमहागदे । चेहादित्यौ समक्ष
त्रावन्त रीक्षेचविद्युतः ॥ निर्मलानि
च तेजांसिभ्राजिष्णूनीव पश्यति ।
सखलिङ्गनाशस्तुनीलिका काचसं
क्षित इति ॥ चारे । क्षत्तिकाविशे

काचल	काचन
घे । कौतू इतिभाषा ॥ न । सिक्क	काचसम्भवम् । न । काचलवणे ॥
के । सीधा मैण मोम इतिच	काचसौवर्णलम् । न । काचलवणे ॥
भाषा ॥ काचलवणे ॥ कचते कच्यते	काचस्थाली । स्त्री । पारुलगाछ इति
ऽनेनात्र वा । कचवन्धने दीप्तौ च ।	गौडभाषा प्रसिद्धे दृष्टे । पाटलाया
घन । नकादेरितिकुस्त्रं ॥ गिज	म् । फलेरुहायाम् ॥ काचपाच ॥ का
न्तात् पचाद्यच्वा ॥ कचते । कच् ।	चस्य चारस्य स्थाली पाचम् ॥
प्रचाद्यण वा ॥	काचाच्च । पु । कपर्दकाच्चे । दृष्टको ॥
काचक' । पु । काचशब्दार्थे ॥	काजिघ । पु । काचने । शातकुम्भे ॥
काचकुपी । स्त्री । सीसी इति स्थाते	छिमडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे छे
काचपाचे ॥	मण्डे ॥ मणिके ॥
काचकोषः । पु । खानटेनाखे अपव	काचित' । अ । काचन । कापिकरीर
रकविशेषे ॥	न्यर्थे ॥
काचनम् । न । पचनिवन्धने ॥ इतिचि	काचित' । चि । शिक्कारोपिते पदार्थे
काण्डशय ॥	। शिक्किते ॥ काचेधृतम् । प्रातिप
काचनकम् । न । पचनिवन्धने ॥ लेखो	दिकाद्वास्त्वर्थे इति गिच । त ॥
निवध्यते येन तत्र काचनकाभिधे	काचिम' । पु । देवकुलोद्भवदृष्टे । भ
तिहारावली ॥	अरौ इतित्रिकाण्डशेष ॥
काचनकी । पुं । तालिके । लेखे । लि	काच्छ । चि । कच्छदेशोद्भवे ॥ कच्छे
पौ इतिजटाधर. ॥	पु भव. । अण ॥
काचनी । स्त्री । लिखितस्य निवन्धने	काचन' । पु । कचनार इति प्रसिद्धे
। तालिके ॥	रक्तश्चेतमेदेन द्विविधे वृक्षविशेषे
काचभाजनम् । न । काचपाचे । शि	। तत्राद्यस्य पर्याया' । रक्तपुष्प' । को
ङ्गाये ॥ काचस्यभाजनम् ॥	विहार. । युग्मपत्र । कुण्डलाः ॥
काचुमलम् । न । काचलवणे ॥	द्वितीयस्य । काचनार्क' । कर्बुदार ।
काचलवणम् । न । काचालूण इति प्र	पाकारि रिति ॥ चम्पके ॥ नागके
-सिद्धे खड्गविशेषे । नीले । काचे ।	शरे ॥ उदुम्बरे ॥ धुस्तूरे ॥ न । स्व
होमलवणे ॥	र्थे । हेमि ॥ किष्कण्डके । अजकेश्वरे

काञ्चनी

॥ धने ॥ नागकेशरपुष्पे ॥ काञ्चति
 । काचिदीसौ । नन्द्यादित्युः ॥
 काञ्चनक । पुं । शालेर्जातिविशेषे ॥
 कोविदारवृक्षे ॥ न । हरिताले ॥
 काञ्चनकदली । स्त्री । स्वर्णकदल्याम्
 । चाँपाकेला इति गौडभाषा ॥
 काञ्चनकारिणी । स्त्री । शतमूल्याम् ॥
 काञ्चनचीरी । स्त्री । चीरिणीलता
 याम् ॥
 काञ्चनगिरिः । पुं । सुमेरुपर्वते ॥
 काञ्चनपुष्पकम् । न । आहुत्यवृक्षे ।
 हलराख्ये । सुपुष्पे ॥
 काञ्चनपुष्पी । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ॥
 काञ्च, नारः । पुं । कोविदारे । युगप
 चके ॥ काञ्चनारो हिमोग्राहीतुव
 रः श्लेष्मपित्तनुत् । कृमिकृष्ठगुदभ्रंस
 गण्डमालाब्रणोपह ॥ कोविदारे
 पित्तद्वयात् तस्य पुष्पं लघु स्मृतम् ।
 रुच्यं सङ्गाहिपित्ताक्षप्रहरचक्षकास
 जित् ॥
 काञ्चनाल' । पुं । कोविदारे ॥
 काञ्चनाल्लयः । पुं । चाम्प्ये । नाग
 केशरे ॥ काञ्चनस्याल्लया आल्लयो
 यस्य ॥

काञ्चनी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥ गोरो
 चनायाम् ॥ स्वर्णचीरीवृक्षे ॥ काञ्
 चतेऽनया । काचिदीत्यादौ । क

काञ्चिक

रणेतित्युट् । टिट्टेतिङीप् ॥

काञ्चनीया । स्त्री । गोरोचनायाम् ॥
 काञ्चि' । स्त्री । कांच्याम् ॥ काञ्चते ।
 काचिदीप्तिवन्धनयोः ॥ सर्वधातु-
 भ्यङ् ॥

काञ्चिकम् । न । काञ्चिके । आरनाले
 ॥ इन्नन्तात् सञ्जाया कन् ॥

काञ्ची । स्त्री । सप्तपुर्यन्तर्गतपुरीविशे
 षे ॥ यथा । शिवकाञ्चीविष्णुकाञ्ची
 काञ्चीयुग्मश्चसम्मतम् । एतास्तुष्टि
 बीमधे न गण्यन्ते कदाचन ॥ एता
 सप्तपुर्यन्तः ॥ काशीशिवविष्णुलस्या का
 ञ्ची हरिहरात्मिका । वामदक्षिणह
 स्ताभ्यां दधार द्विजपुङ्गवा इति भूत
 गुडितन्त्रम् ॥ चन्द्रहारगोट् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे स्त्रीकव्याभरणे ।
 मेखलायाम् । तत् पर्यायाः । सप्त
 की । रसना । सारसनमिति ॥ के-
 चित्तु एकयष्टिर्भवेत् काञ्ची मेखला
 त्वष्टयष्टिका । रसनाषोडशश्रेया क
 लापः पञ्चविंशकः ॥ इति भेद पठन्ति
 । इहलभेदात् पर्यायता ॥ गुञ्जाया
 म् ॥ कृदिकारादितिषाङीप् ॥

काञ्चीपदम् । न । जघने ॥ इति हला
 युधकोषः ॥

काञ्चिकम् । न । आरनाले । अवति
 सोमे । धान्याल्ले । काँजी इति भा

काष्ठीक

धा ॥ काष्ठीकं रोचनं रुच्यं पाचनं व
ज्जिदीपनम् । शूलजीर्णविवन्धनं
कोष्ठशुद्धिकरम् परम् ॥ नभवेतका
ष्ठीकं यत्र तत्र भास्ति, प्रदीयते ॥ सं
हितं धान्यमण्डादिकाष्ठीकं कथ्यते
जनैः ॥ काष्ठीकम्भेदि तीक्ष्णोष्णं रो
चनं पाचनलघु । दाहज्वरहरं स्प
शीतं पानादातकफापहम् ॥ माषा
दिघटकैर्यत् क्रियते तद्गुणाधिकम् ।
लघुवातहरं तत्सुरोचनं पाचनम्परम्
॥ शूलजीर्णविवन्धननाशनं वस्ति
शोधनम् ॥ धान्यान्ममच्छतरयाम
निवारिहारिशुण्ठीरजोत्तवज्जीर
कसंस्कृतंयत् । आवासितं सुरभिश्च
क्रुक्कोनयत्नात् तेनांशुशुच्यधिकयो
ऽधिकतां प्रयाति ॥ यस्यामसौषधश्चि
भावितमायिमन्यं संसिद्धमासकरम्
दककाष्ठीकं यत् । मन्त्रं विवर्धयति
जाठरवीतिहोर्ननिर्वाणदीपमिव ग
न्धकचूर्णयोगः ॥ काष्ठीकं रुचिदं ह
र्षस्वच्छं मज्जिकरं परम् । वातहृदय
दंश्रेष्ठं गुर्वाहारस्यपाचकम् ॥ अपिच
। काष्ठीकं दधितैलानुवर्षी पक्षितना
शनम् दाहकं गात्रशैथिल्यवस्थं स
न्तर्पणं परम् ॥ मर्द्दनाञ्च भक्ष्यात्
॥ अपिच । कुक्कुटधान्यमण्डेन-
प्राशृतं काष्ठीकम्भवेत् ॥ यन्मस्वा-

काष्ठीका

दिशुचौभाण्डेसगुडस्यैहकाष्ठीकम्
। धान्यराशौ चिरावस्थंशुक्तं चुक्तं दु
च्यते ॥ अज्यूष्यत्तया दौ । सप्तायामि
तिभवेत्खल । धान्यार्धनिर्देशे वा ।
केकाष्ठीका अस्य ॥

काष्ठीकवटक । पुं । कांजीवरा इति
लोके ॥ तस्यपात्रप्रकारो यथा । म
न्यनीनृतनाधार्या कटुतैलेनलेपि-
ता । निर्मलेनावुना पूय तस्यां चू
र्णं विनि, क्षिपेत् ॥ राजिकाजीरक
वयश्चक्रुःशुण्ठीनिशाकृतम् । निः
क्षिपेद्वटकांस्तत्र भाण्डस्यात्तन्मसुह
येत् ॥ ततो दिनत्रयादूर्ध्वमन्ना स्यु
र्घटकाभुवम् ॥ काष्ठीकवटकोरुचो
वातहरः श्लेष्मकारकः शीतः । दाहं
शूलमजीर्णं हरते नेत्रामवेष्णयितः
॥ इति ॥

काष्ठीका । स्त्री । जीवन्ती ज्ञतायाम् ॥
पक्षाशीलतायाम् ॥ सार्धपदयैः,
कुनेव्यञ्जनान्तरे ॥ सार्धपीकन्दली
सूक्ष्मावपिष्टास्निग्धभाजने । स्या
पितामण्डसहितास्त्वयवातण्डुलोद
के ॥ सप्तरात्रात् परचुक्तं तत् सम्य
क् प्रजायते । तस्यादेवसमाकृत्य
तलयेद्वा प्रलेहयेत् ॥ काष्ठीकेतिस
मस्याताशूद्रधर्मोपजीवकैः । सार्ध
पद्य गुणायैहिते चास्या अपि कीर्ति

काण्ड.

ता ॥

काञ्ची । खी । महाश्रीणावृत्ते ॥

काठ । पुं । पाषाणे । अश्वनि ॥

काठकम् । न । कठानाम्धर्म आम्बाये
समूहे । चरणेभ्यो धर्मवदिति गोत्र
चरणाद्यञ् ॥काठिन्यम् । न । कठिनतायाम् ॥ यथा
। वाच्यतां समयोतीत स्पष्टमग्रे भ
विध्यति । इति पाठयतां ग्रन्थे काठि
न्यं कुर्वन्त इति कलिविडम्बनम् ॥

काठिन्यफल । पुं । कपित्थवृक्षे ॥

काण' । पु । काके । वायसे ॥ त्रि । एक
चक्षुषि । काणा इति भाषा ॥ यो
गविशेषे । यथा । रवौ ज्येष्ठा सोमे
ऽभिजित भौमे पूर्वाभाद्रपदा बुधे
ऽश्विनी भरणी च गुरावाह्री शुके
मघा शनैश्चित्राचेत् काणयोगो भ
वति ॥ कणनिमीलने । अस्मात्
दक्ष ॥काणूक । पुं । करटे । वायसे ॥ कण
ति । कण' । मृकणिभ्यामूको कणा
द्वित्यूकण् ॥काण्ड. । पुं । न । स्तम्भे । टणादिगुच्छे
॥ कण्डकम् । मुहा इति भाषा ॥ वा
खे । अर्धे ॥ अवसरे । प्रस्तावे । प्रक
रणे ॥ कुक्षिने ॥ वृक्षविशेषे । अ
ङ्गीठे ॥ नाडीद्वये । नाले ॥ वर्गे ।

काण्डपृ

परिच्छेदे ॥ वृन्दे । समूहे ॥ रहसि
। निर्जनस्थाने ॥ षोडशहस्तप्रमा
ये दण्डे ॥ स्नायायाम् ॥ पापीयसि
॥ कनति । कनीदीसौ । जमन्ता
ट्ड । कादिभ्य' कित । अनुनासि-
कस्येति दीर्घः ॥ कणति कण्यते वा
। कणशब्दे । ड । बाहुलकादीर्घः
॥ न । सन्धिविच्छिन्नैकखण्डास्थिनि ॥

काण्डकटुक' । पुं । कारवेक्षे ॥

काण्डकाण्डक । पुं । काशट्टणे ॥

काण्डकीलक' । पु । लोभे ॥

काण्डगुण्ड । पु । दीर्घकाण्डे । कशे
रुट्टणे ॥ गुण्डनामट्टणे ॥काण्डगोचर । पु । नाराचे । लौहम
येवाणे ॥काण्डतिक्त । पु । भूनिम्बे । चिरायता
इति भाषा ॥

काण्डनील' । पुं । लोभे ॥

काण्डपट । पुं । तिरस्करिण्याम् ॥ दृ
ष्ट्याधोलम्बिनि वायुसञ्चारार्थे पट
विशेषे । चिक् सिकी इति च भाषा
॥ कवात इति च ॥

काण्डपुष्पा । स्त्री । शरपुष्पायाम् ॥

काण्डपुष्पम् । न । दौना इति भाषा
प्रसिद्धे शुद्रसुगन्धिपुष्पविशेषे ॥काण्डप्रष्ठ. । पुं । वैश्यापतौ ॥ सुता-
न्तरे ॥ स्वकुलं पृष्ठत कृत्वा यो वै

काण्डीर

रक्तसंज्ञेत् । तेनदुश्चरितेनासौ ।
काण्डपृष्ठ इति स्मृत ॥ न । कर्णधनु
धि ॥ काण्डानि शस्त्राणि पृष्ठे यन्त्र ।
॥ त्रि । शस्त्राजीवे ॥

काण्डरक्षा । स्त्री । कटुक्याम् ॥

काण्डर्षि । पुं । वेदकाण्डविशेषाध्या
पके जैमिन्यादौ मुनिविशेषे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

काण्डवान् । त्रि । काण्डीरे । वाणधार
के । तीरस्थान इतीतरभाषा ॥ का
ण्डोवाणो ऽस्यास्ति । मतुष ॥

काण्डवारिणी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ य
था । महागजघटाटोपसंयुगे नर
वाजिनम् । स्वरगाद् वारते वाखा
न् तेनसा काण्डवारिणीति देवी-
पुराणे देवीमहति नामा ४५ ऽध्या
यः ॥

काण्डसन्धि । पुं । ग्रन्थौ ॥

काण्डस्पृष्ट । पुं । काण्डपृष्ठे । शस्त्राजी
वे ॥ स्पृष्टं गृहीतं काण्डं शस्त्रं येन ।
वाचितान्यादिष्विति परनिपातः ॥

काण्डहीनम् । न । भद्रमुस्तके ॥

काण्डका । स्त्री । खड्गायाम् । कणाल
त्रिपुटायाम् ॥ बाणुकीनामकर्क
श्याम् ॥

काण्डीरः । त्रि । काण्डवृत्ति ॥ काण्डो
वाणोऽस्यास्ति । काण्डाण्डादीरस्त्री

कातर्य

रचौ ॥ पुं । अपामार्गे ॥ काण्डवेल
इति गौडभाषा प्रसिद्धे लताप्रभेदे
। कारवल्याम् ॥

काण्डीरा । स्त्री । मञ्जिठायाम् ॥

काण्डीरी । स्त्री ।

काण्डेशु । पुं । कोकिलाक्ष । तालम
खाया इति भाषा ॥ काण्डेशु ॥ का
ण्डेशुगुर्वि ॥

काण्डोल । पुं । पिटे । कण्डोले ॥
स्वार्थिकः प्रचायका ॥

काण्ड । पुं । यजुर्वेदीयशाखाविशेषे ॥
काण्डस्य गोष्ठापत्यम् । काण्ड्यः ।
गण्यञ् ॥ काण्ड्यस्य छात्रः । कण्डा
दिभ्यो गोष्ठ्यङ् । कण्डोदेवता ऽ
स्यावा ॥

कातरः । त्रि । अधीरे । व्यसनाकुले ।
रोगादिना ऽऽकुलमनसि ॥ भीते
॥ विवशे ॥ ईषत्तरति । पचाय
च् । ईषदर्थे चेति को कादेश् ॥ पुं
। कातलामाच इति गौडभाषा प्रसि
द्धे मत्स्ये ॥

कानरास्त्री । स्त्री । चकितनेत्रायाम् ।
मृगलोचनायाम् ॥

कातर्यम् । न । अधीरतायाम् । केवला
यां नीतौ ॥ यथा । कातर्यं केवला
नीति गौडैः स्वापदोद्धृतम् । अ
तः सिद्धिसंमेताभ्यामुभाभ्यामभिव्ये

कादम्ब

ष सः ॥ भावेष्वाङ् ॥

कातल' । पु । मत्स्यविशेषे । कातला इ
तिभाषा ॥ कातलोमधुरश्चोष्णो
गुरुपाकीविदोषकृत् ॥

कातृणम् । न । रोहिषतृणे ॥

कात्त्य । पु । कात्यायनमुनौ ॥ कत
स्थापत्यम् । गगीदिच्छात् यञ् ॥

कात्यायन । पु । धर्मशास्त्रकर्तृमुनि
विशेषे ॥ व्याकरणमार्त्तिककारे । व
रश्चैव ॥ कात्यस्थापत्यम् । ण्क् ॥

कात्यायनी । स्त्री । उमायाम् । दुर्गा
याम् ॥ काषायवस्त्रार्द्धदुविधवाया
म् ॥ कात्यायन्यर्द्धवृद्धायाकाषायव
सनाऽधवेत्युक्ते ॥ कतस्यप्रपत्यम् ।
ग० यञ् । सर्वत्रलोहितादिकतन्तेभ्य
इतिष्ण । षित्त्वान्डीष् ॥

कात्यन्वित् । वि । कथन्विदर्थे ॥ वि
नयादिच्छातस्वार्थेठक् ॥

काथिक । पु । कथायांसाधौ ॥ कथा
दिभ्यष्ठक् ॥

कादम्बः । पु । बालिहंस इतिगौड
प्रसिद्धे कलहंसपक्षिणि । नीलहं
सोयमिति रघुव्याख्यानेमस्तिनाथ ॥
प्राये । इषौ ॥ कदति । कदिः सौचः
। कदेर्णि त् पक्षिणीत्यम्वच् ॥ कद
म्बेसमूहेभ्यः । अण् ॥

कादम्बकः । पु । बाणे । सायके ॥

कादम्बि

कादम्बर' । पु । दध्यग्रे । दधिसरे ॥

न । कदम्बपुष्पोद्भवे मये ॥ कादम्ब
कदम्बजातरसंराति । रा० आत
इतिक । ॥ मस्तिनाथस्तु दधङ्गिभि

तस्तटावितिमाघ श्लोकव्याख्यावसरे
कादम्बइक्षुः । कादम्ब. कलहंसे

च्योरिति विभ्व. । कादम्बं राति र
खयोरभेदाह्लाति प्रकृतित्वेनादत्ते

इतिकादम्बरमैश्वरम् । पानसश्राव
माधूकं खार्जूरन्ताखमैश्वरम् इति

स्मरणात् । आत इतिक. इत्याह ॥
कादम्बरी । स्त्री । कोकिलायाम् ॥ भा

रक्ष्याम् । सरस्वत्याम् ॥ शारिका
पक्षिणि ॥ मदिरायाम् । इलिप्रिया

याम् ॥ कुक्षितमम्बरम् । कुगती
तिसमास' । को'कत्तत्पुरुषेचि ।

कदम्बरं नीलाम्बरमस्यास्ति । अर्०
अच् । तस्येयम् । तस्येदमिच्छय ।

डीष् ॥ यद्वा । कदम्बेजातेरस'काद
म्ब. । तत्रजातइत्यण । कादम्बं रा

ति । रादाने । आतोनुपेतिकः ।
गौरादिच्छान् डीष् ॥

कादम्बर्थ' । पु । कदम्बद्रुमे ॥

कादम्बा । स्त्री । मुरडीतिस्त्रातायाङ्
दम्बपुष्पग्राम् ॥

कादम्बिनी । स्त्री । मेघमालायाम् ॥
कादम्बा' कलहंसाः बलाकावन्मेघ

काशीनामः

अनुपपन्नं नो सत्त्वस्याः । रजिः ॥
 कदम्बप्रविकारः कादम्बः । सोऽस्य
 श्याः कार्यक्षेत्रेतिव ॥

आह्वयिष्यन् ॥ त्रि ॥ कदाचिद्भवे ॥
 काश्चिदेव ॥ मु ॥ नागे ॥ नराकारे कथा
 आह्वयति सर्पेभ्योऽप्यस्मिन् देव
 भोजौ ॥ आह्वयः अपश्यन् ॥ स्त्रीभ्योऽप्य
 ॥ ॥ केशोभ्योऽप्यह्वयः ॥ शुभादिस्मा
 आह्वयः ॥

साधनम् । न । अथप्राज्ञबीजम् ॥

कामजम् । ज । जने ॥ गृहे ॥ ज्ञानो
 बुद्धे ॥ कामजति । कमीदीत्यादौ ।
 बुद्ध्यादौ ॥ कामजम् जननं जीव
 जन्ममेतिवा ॥

कालजगदिः । पुं । जमीशब्दे ॥ इतिशब्द
 च० ॥

कानीनः । पुं । पाराशर्ये । वेदव्यासे ॥
 कर्णे । कुन्तीव्योष्ठपुत्रे ॥ त्रि । कन्य
 कायाते ॥ कन्यायश्नुता तदा बोद्धु
 वपुषः । यथाहमनु । पितृवैश्रानि
 कन्यास्तुर्ध्वं पुत्र जनयेद्द्वयः । तकाभी
 नं वदेन्नाम्ना बोद्धु । कन्यास्तमुद्भवमि
 ति ॥ कन्यायश्नुतापितृगृहएवति
 छति तदा तत्पुत्रो मातामहस्यैव
 । यथाह याज्ञवल्क्यः । कानीनः
 कन्यकायातो मातामहस्युतोमत-
 इति ॥ कन्याया अपत्यम् । कन्या

कानून

या'कमीनचेत्यर्थ ॥

कानीयसः । चि । कनीयसि ॥ स्वार्थे
५ अ ॥

कान्त । पु । पश्ये ॥ लोहे ॥ चन्द्रक
र्माय पर्यायान्त कान्त शिष्यायाम्
। यथा । चन्द्रकान्त, सूर्यकान्त अ
यस्कान्त इति ॥ वसन्तर्तौ ॥ हिज्ज
चवृषे ॥ कदाचिदाद्याकलितापुं
रूपाकृष्णविग्रहा । वंशीनाद्विनो
देन करोति विवशं जगदिस्थ्यादि
पुराणवाक्यात त्रिपुरसुन्दर्यवतार
खेनातिसुन्दरे श्रीकृष्णचन्द्रे । वा
सुदेवे ॥ अभिरूपतमदैहधारिन्वा
त द्विपराङ्मान्ते कक्षत्रज्ञोऽन्तोय
स्यादिति वा । द्विपराङ्मांसानेकं व
क्ष्याणमन्तयतिमाश्रय तिवा ॥ न ।
कुङ्कुमे ॥ सौहविशेषे ॥ तस्य क० ।
यथा । स्वादुर्यव भवेन्निम्बकल्को रा
चिन्विबोधितः । कान्ततदुत्तमं य
श्चरूप्येणावर्तितं मिलेत ॥ तस्य प
रीक्षा यथा । पात्रेयस्मिन् नसरति
जलेतैलविन्दुर्निषिक्तोषिदुं गन्धं वि
सृजतिनिजं रूधितं निम्बकल्कैः ।
पात्रेदुग्धं भजतिशिशिराकारतानै
तिभूमौ कान्तलोचं तदिदमुदितं ल
ब्धयोक्तं नान्यदिति सुखबोधः ॥
वि । मनोरमे । शोभने ॥ अभीष्टे

कान्तलो

॥ गृहविशेषे ॥ काम्यतेस्य । कमु
कान्तौ ॥ क्तः । यस्यविभाषेतिनेट् ।
अनुनासिकस्येतिदीर्घः ॥ कनति
स्य वा । कनीदीप्तिकान्तिगतिषु ।
गत्यर्थेति क्तः ॥

कान्तपत्नी । पुं । मयूरे ॥

कान्तपुष्प । पु । कैविदारदृष्टे ॥

कान्तलक । पु । नन्दीदृष्टे । ओद
इति गौडभाषा प्रसिद्धे । तुष्टे ॥
काम्यते । कमु० । मतिबुद्धिपूजार्थे
भ्यश्चेतिक्तः । लकति । लकभास्वा
दने । अच् । कान्तश्चासौलकश्च ॥

कान्तलोहः । पु । न । अयस्कान्ते । का
न्तीसार इति प्रसिद्धे लौहे ॥ अस्य
परीक्षा । यत्तपाचे नम्रसरतिजले
तैलविन्दु प्रतप्ते हिङ्गुर्गन्धत्यजतिच
निजन्तिक्ततां निम्बकत्तक । तमदुग्ध
भवति शिखराकारकं नैतिभूमि कृ
ष्णाङ्गस्यात सजलचयक कान्तलो
हंतदुक्तमिति ॥ अस्यगुणाः । गुल्मी
हरार्शं शूलाममाभवातभगन्दरम् ।
। कामलाशोथकुष्ठानि चय कान्तम
योहरेत् ॥ ग्रीहानमन्त्रपित्तचयकृ
ष्णापिशिरोरुजम् । सर्वान् रोगान्
विजयते कान्तलोहंनसंशयः ॥ वल
वीर्यवपुःपुष्टिकुरुते ऽग्निविवर्द्धये
दिति ॥

कान्ति.

कान्ता । स्त्री । नार्थाम् ॥ स्त्रीविशेषे
। सर्पाङ्गसुन्दर्याम् ॥ भोगेवीर्यधनं
पूर्वमन कुटिलभाषणैः । कान्ता
हरति सर्वस्वं कः स्तेनस्तादृशोऽपर
॥ प्रियङ्गुवृक्षे । फलिन्याम् ॥ नागर
मुस्तायाम् ॥ रेणुकायाम् ॥ वृहदे
लायाम् ॥ काम्यतेस्य । कमु० । शि
ङ् । भावेक्त । टाप् ॥

कान्ताङ्घ्रिदोहदः । पु । कान्ताचरणदो
हदे । अशोकदृष्टे ॥

कान्तायसम् । न । अयस्कान्ते ॥

कान्तार । पुं । कैविदारदृष्टे ॥ इक्षु
विशेषे । कतारा इतिभाषा ॥ का-
न्तारेक्षुर्गुर्वर्धय शेषलोवृंहणः स
र ॥ न । उपसर्गादौ ॥ कानने ॥
अजविशेषे ॥ पु । न । महारण्ये ॥ दु
र्गमवर्त्मनि ॥ विले ॥ कान्ताचरायस्य
॥ यदा । कस्य जलस्य मुखस्य वा ।
अन्तः । कान्तं मनोज्ञम् कच्छति
इयर्त्ति वा । कर्मण्यण ॥

कान्तारक । पु । काजलि आकृ इति
गौड भाषा प्रसिद्धे इक्षुविशेषे ॥
कान्तरसमृच्छति । अङ्गत्तौ । कर्म
ण्यण ॥ स्वार्थे कन् खुल्वा ॥

कान्तारी । स्त्री । कान्तारके ॥

कान्तिः । स्त्री । शोभायाम् । दीप्तौ ॥ अभि
लाषे । इच्छायाम् ॥ स्त्रीणां शृङ्गार

कान्दर्पि

जेगुणविशेषे । सौन्दर्ये ॥ काम्यते
अनया वा । कमनं वा । कमु० । क्लिप्त
। अनुनासिकेति दीर्घ इति केनचि
दुक्ततन्त्र । काम्यतीति तेनविग्रही
तमिति । तथाङ्गत्वात्स्निग्धनिमित्त
वृद्धे, सम्भवात् । आयादय इति णिङ्
भक्षिवावोधम् ॥

कान्तिदम् । न । पिप्ते ॥ वि । काम्य
त्पादके । शोभादायके ॥

कान्तिदा । स्त्री । बाहुल्याम् । सोमरा
ध्याम् ॥

कान्तिदायकम् । न । कासीयकदृष्टे ॥
वि । कान्तिप्रदे ॥

कान्तिक । वि । कन्यायाम्भवे ॥ ग्रैवि
कः कन्यायाष्टकम् ॥

कान्दर्पिकम् । न । बाजीकरये ॥ यथा
। रक्ते ऽधिके स्त्री पुरुषस्तु शुभे न
पुंसकं शोयितशुभसाम्ये । यस्यादतः
शुभविबुद्धिदानि निषेवितव्यानिर-
सायनानि ॥ चर्म्यवृष्ट मुहुनाजर
शयः सोत्पलमधुमदाक्षसाप्रिया ।
वक्त्रकीर्णरकथारहः स्त्रुजोवर्गयव
मदनस्य वागुरा ॥ माचीकधातु-
मधुपारदलोहचूर्णपथ्याशिक्षाजतु-
विजङ्गमतानियो ऽद्यात् । सै कानि
विंशतिरहानि जरान्वितौपि साशी
तिकोप्रिरमयत्यवस्थां युवेव ॥ श्रीर

कान्दर्पि

श्रितंय कपिकच्छुमूलैः पिबेत् चयं
स्त्रीषु न सोभ्यु मैति । माघान् पय
सर्पिषिवाविपक्वान् षड्ग्रासमात्रांश्च
पयोनुपानात् ॥ विदारिकाया स्व
रसेन चूर्णमुहुर्मुहुर्भाषितशोषित
म् । घृतेन दुग्धेन सशर्करेण पिबेत्
सयस्त्र प्रमदाः प्रभूताः ॥ भाषीफला
नां स्वरसेन चूर्णं सुभाषितं श्रीर
सिताव्ययुक्तम् । श्रीरानुपीत्वाच-
पयो ऽग्निशक्त्या कामाग्निनामः पु-
रुषो निषेवेत् ॥ श्रीरेण वस्ताव्ययु
जान्नितेन समुप्राच्यकामी बहुश-
स्तिष्ठान्यः । सुशोषितान्तिपिबेत्
पयश्चतस्याग्रतः किंचटकं करोति
॥ माघश्च पसहितेन सर्पिषा षड्विंश
दनमदन्ति येनराः । श्रीरमध्यनुपि
वन्तितांशुते शर्बरीषु मदनैर्न शेरते
॥ तिकाश्वगन्धाकपिकच्छुमूलैर्विंदा
रिकाषट्कपिष्टयोगाः । आजेनपि
ष्टाः पयसाघृतेन पक्वा भवेच्छुक्लि
कातिदृष्ट्या ॥ श्रीरेणवागे।शुरको
पयोगं विदारिकाकन्दकभक्ष्यं वा
। कुर्वन्सीदेवदिगीर्यतेत्य मदा-
ग्निनाप्रेदिदमवचूर्णम् ॥ साजमे
दक्षवद्याहरीतकीशृङ्गवे रसहिता
च पिप्पली । मद्यतक्रतरलोण्यवा
रिभिश्चूर्णपानमुदराग्निदीपनम् ॥

कापटि

अन्यत्कृतितलवणानि कटूनि वाप्ति
य चारशाकवहुलानि च भोजना-
नि । दृकशुक्रवीर्यरहितः स करोत्य
नेकव्याजान् जरन्निव युवायवलाभ
वाप्येति ॥

कान्दवम् । न । मिठार्हं पक्वान् इ-
ति प्रसिद्धे भक्ष्ये ॥ कान्दौ संस्कृत-
म् । संस्कृतम्भक्ष्यादुच्यते ॥

कान्दविकः । त्रि । आपूपिके । पूषविक
यकसैरि । भक्ष्यकारे ॥ कान्दवं पण्य
मस्य । तदस्य पण्यमिति ठक् ।

कान्दिग्भूतः । त्रि । कान्दिशीके ॥

कान्दिशीकः । त्रि । भयङ्गुते । मीच्या
पलायिते । कान्दिश्यामीच्याह ।
तदाहेतिमाशब्दादिभ्य उपसङ्ख्या
नमिति ठक् । पृ० ॥

कान्यकुजम् । न । पुरविशेषे । गाधि
पुरे । कुशस्थले । महोदये । कनौ
ज इति भाषा ॥

कान्यजा । स्त्री । नलीनामगन्धद्रव्ये ॥

कापटिकः । त्रि । शङ्के ॥ पुं । छात्रे ॥

परमर्मज्ञे । प्रश्नवर्गेषु प्रथमे ॥ त-
त्र परमर्मज्ञः प्रगल्भच्छात्रः कापट्य-
वहारिन्नात् कापटिकः । तदुच्यर्थि
न मर्यमानाभ्यामुपगृह्यारहसि रा-
जाव्रथात् वक्ष्यदुर्लभं यत्प्रसिद्धं तत् त-
दानीमेव मवि वक्तव्यमिति ॥ कापटे

कापिलः

मचरति । ठक् ॥

कापथ्यम् । न । कपटभावे ॥

कापथम् । न । उन्नीरे ॥ पुं । व्यध्वे
। निन्द्यवर्त्मनि ॥ कुत्सितः पथः ।
कुगतीतिसमासः । ईषद्वर्धेति
को' कादेशः । कुमार्गोपीषन्मार्गो
भवति । इत्यमदन्तपथशब्देन समा-
सेन पुंस्त्वंनिर्वाह्य पथिन् शब्देन स-
मासे कापथ्यचयोरितिकादेशे पथः
सङ्ख्याव्याप्यादेरितिकीबलं भवति ॥

कापालः । पुं । कालियाकडा इति गौ-
डभाषा प्रसिद्धकर्कटायाम् ॥ न ।
अष्टादशकुष्ठान्तर्गतवातिककुष्ठे । व-
श्यकपालम् ॥

कापालिकः । पुं । कपालि इति गौड-
भाषाप्रसिद्धेवर्णसङ्करजातौ । अन्य-
जविशेषोयम् ॥ सिद्धान्ताचारिविशे-
षे ॥ यथा । अथतीर्थकराग्रणी प्रत-
स्थे कापालिकजासकविजेतुमिति श-
ङ्करविजयः ॥ अस्यस्वरूपं यथा । न-
रास्थिमात्राकृतभूरिभूषणः शम्-
शानवासी नृकपालभोजनः । प-
श्यामि योगांजनशुद्धदर्शने जग-
न्मियोभिन्नमभिन्नमीश्वरादिति ॥
अस्यधर्मोयथा । मत्तिष्ठाक्तवसाभि-
धारितमहामासाहुती जुह्वताव-
न्धौ ब्रह्मकपालः कल्पितमुरापाने

कापोत

न नः पारया । सद्यः कृतकठोरक
 गृह विगलकीलाधारोच्चै रर्या
 न पुरुषो पद्मारवलिभिर्देवो महा
 भैरव इति प्रबोधचन्द्रोदयः ॥ कपो
 लिकेव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
 कापोली । स्त्री । विडङ्गायाम् ॥
 कापित्यम् । न । दाधित्वे ॥ कपित्यस्या
 वयवोविकारोवा । अनुदात्तादेश्वे
 ण्यम् ॥
 कापिलः । पुं । साङ्ख्यशास्त्रे ॥ पि
 ङ्गलवर्णः ॥ चि । पिङ्गलवर्णवति ॥
 । न । उपपुराणविशेषे ॥
 कापिशम् । न । मद्ये ॥
 कापिशायनम् । न । मद्ये । मधुनि ॥
 देवतायाम् ॥ कापिश्यांजातादि ।
 कापिश्याः क्क ॥
 कापिशायनी । स्त्री । प्राच्यायाम् ॥ पि
 त्तान् डीर्घ ॥
 कापिशेयः । पु । पिशाचे ॥
 कापुषः । पु । कुपुषे ॥ कुक्कितः पु
 षः । विभाषापुषप्रतिकादेशः ॥
 ईषत् पुरुषोवा ॥
 कापेयः । पुं । शौनकर्षी । कपिगोत्रो
 त्पन्ने ॥ इतस्थामिण इतिठक् ॥ नि ।
 कपिसम्बन्धिनि ॥ न । कपित्वे ॥ क
 पे । कर्मभावे वा । कपिप्राप्त्योर्ठक् ॥
 कापोतम् । न । कपोतसमूहे ॥ कपो

कामम्

तानासमूहः । अनुदात्तादेरङ् ॥
 सौवीराजने ॥ कपोतस्येद्म् । क
 पोतवर्णत्वात् । तस्येद्भिन्त्यङ् ॥ पु
 । षचके ॥ कपोताभवर्णः ॥ सर्जिका
 चारे ॥ कपोतवर्णोऽस्यास्ति । ज्यो०
 षङ् ॥ त्रि । कपोताभवर्णवति ॥ क
 पोतस्यावयवोविकारोवा । प्राचिर
 जतादिभ्योऽण् ॥
 कापोताक्रमम् । न । सौवीराजने ।
 स्तोतोऽजने ॥ कापोतश्च तद्वचन
 ष ॥
 काप्यकरः । पुं । काप्यकारे ॥
 काप्यकारः । पुं । स्वयंकृतं पार्थिवित्ते
 आधाय यः कञ्चति तस्मिन् । स्वपा
 पवक्तरि ॥
 काफलः । पु । कट्फले ॥
 काम । ष । अभ्यनुज्ञायाम् ॥
 कामम् । न । रेतसि ॥ इहानतिक्रमे
 । निकामे ॥ काम्ये ॥ वाढे ॥ अनुम
 तो ॥ पुं । इच्छायाम् ॥ अनुरागे ॥
 फलदृष्टायाम् ॥ तत्तदृष्टेष्टविष
 याभिन्नाद्ये ॥ पुंसेयाविषयाभेदात्
 कामप्रतिभग्न्यते । पुमानादौकाम
 मय एवभूत्वाभकर्मकृतः यतोयंकर्म
 योहेतुः कामोतोऽस्यप्रधानता ॥ अका
 मस्याक्रियाकाचिद्दृश्यते नेचकारि
 चित । यच्चद्विजुहतेकिञ्चित्तत्त्वा

कामम्

मस्यचेष्टितम् ॥ वाद्यादिभेदात् कामस्यविधेः । वाद्योगृह्येणादि १ अन्तरोमनोराज्यरूपः २ वासनाभाररूपस्तृतीयः ३ ॥ इन्द्रियाधिष्ठाने ॥ अत्रै काम्यमानसाच्छब्दादि विषयेषु ॥ विषयभोगे ॥ स्त्रीपुंसयोः परस्परव्यतिकराभिलाषे च तन्निष्ठः कामशब्दः ॥ स्त्रीसङ्गे ॥ अस्मात् सङ्कल्पादिदमेत्यादिष्वेवं रूपे ॥ अप्राप्तेऽपि विषयः प्राप्तिरकारणभावेऽपि प्राप्यतामिच्छाकारेण तत्तृप्तिविशेषः ॥ रतिमात्रहेतुः कामः ॥ शास्त्रानुमतजायापुत्रवित्तादि विषयोऽभिलाषः ॥ मोहनस्तम्भनाकर्षणवशीकरणमाग्योच्चाटनादि ॥ दिव्यमानुषभेदात् द्विविधः कामः ॥ कर्मफले ॥ कामयितव्ये ॥ रिरंसायाम् ॥ रतौ ॥ त्रयोदशाङ्गे ॥ कामस्तु तद्वाणोद्दयाज्जातः । यथा । हृदि कामोभुवोः क्रोधोलोभश्चाधरदच्छाददिति श्रीभागवतम् ॥ महाराजचूते ॥ कामदेवे स्मरे ॥ अस्य स्थानानि यथा । पादाङ्गुष्ठे प्रतिपदि द्वितीयायाञ्चगुल्फके । ऊरुदेशे तृतीयाया चतुर्थी भगदेशतः ॥ नाभिस्था नेचपञ्चस्थां षष्ठ्यान्तुकुचमण्डले । सप्तम्यां हृदये चैव चाष्टम्यां कक्षदेशतः ॥

कामकृ

॥ नवम्यां कण्ठदेशे च दशम्यां चोष्ठदेशतः । एकादश्यागण्डदेशे द्वादश्यां यनेतया ॥ श्रवणे च त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां खलाटके । पैश्यामास्यां शिखायाश्च घ्रातव्यश्च इति क्रमात् ॥ दक्षे पुसास्त्रियावामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः ॥ यत्र स्थाने वसेत कामस्तत्रैव नखचुम्बनम् । मन्त्रेणानेन कर्त्तव्यं घ्रातव्यं रतिकोविदैः ॥ काम्यतेऽनेन । कामुः । पुसिसंज्ञायामिति घः । यद्वा । कामयते । पचाद्यच् ॥ कामनम् । कामेर्घञ्वा ॥

कामकला । स्त्री । रतौ । कामदेवपत्न्याम् ॥ मुखं विन्दुडकुत्सेति ध्यानात्तशक्तिप्रभेदे ॥ चन्द्रस्य या घाडशकलास्तः एव कामस्य कला ॥

कामकामी त्रि । अत्रै । काम्यान् विषया न कामयितुं शीले ॥

कामकार । पु । कामतः प्रवृत्तौ । स्वेच्छायाम् ॥ कामकराति । कृञ् ० । कर्मायण ॥

कामकारतः । अ । स्वेच्छामाच्ये च्यर्थे ॥

कामकूट । पु । वेश्याप्रिये ॥ वेश्याया विभ्रमे ॥

कामकृत् । चि । कामकारके ॥ कामान् करोति । डुकृञ् ० । कृप् ॥

कामदा	कामप
कामकेलि । पुं । सुरते ॥ नि । पिङ्गे ॥	कामदुघा । स्त्री । कामधेनौ ॥ कामा
कामक्रोधपरायणः । नि । कामक्रोधा	न् दुग्धे दोग्धिवा । दुह कपघश्चे
भ्यां सदायगिगृहीते ॥ कामक्रोधा	तिदुहे, कप् प्रत्ययो घश्चान्तादेश ॥
परमयन माश्रयेयस्य ॥	कामधर । पु । कामरूपस्य मत्स्यध्वज
कामखड्गदत्ता । स्त्री । स्वर्गकेतक्याम् ॥	पर्वतस्थे सरोवरे ॥
कामगामी । वि । कामज्ञामिनि ॥	कामधुक् । स्त्री । समुद्रमथनोद्भवाया
कामगिरि । पु । भारतवर्षस्य पर्वतवि	वसिष्ठमुने कामधेनौ ॥ धेनूनां म
शेषे ॥ सत्तुकामरूपदेशे वर्त्तते ॥	धोसा भगवतो विभूति । कामान्
कामगुणः । पु । रागे ॥ विषये ॥ आ	दोग्धि । दुह कप ॥ वि । का
भोगे ॥	म्यप्रदे ॥ यथा । एकः शब्द, सुप्तात
कामज्ञामी । वि । कामचरे । अनुका	सुप्रयुक्त, स्वर्गलोके कामधुग भवती
मीने ॥ कामं यथेच्छं गमनशीलः ।	तिश्रुति, ॥
काममिच्छाव्ययम् । सुपीतिणिनि ।	कामदूति । पुं । कामदूतिकायाम् ॥
कामचार । पुं । कामाचारे ॥ स्वत	कामदूतिका । स्त्री । नागदन्त्याम् ॥
न्वतायाम् ॥	पाटलायाम् ॥
कामचारी । वि । कामुके ॥ स्वच्छन्दे	कामदृती । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ काम
। स्वेच्छाचारिणि ॥ कलविद्धे ॥ पु ।	दूतिकार्ये ॥
गरुडे ॥	कामधेनु । स्त्री । कामदुहि । स्वर्ग
कामचारिपुरम् । न । देवपुरविशेषे ॥	वि ॥ वशिष्ठधेनौ ॥
कामजान । पुं । कोकिले । पिके ॥	कामध्वसी । पुं । शिवे ॥ कामं ध्वंसय
कामताजः । पुं । कोकिले । वनप्रिये ॥	ति । ध्वंसुः । सुपीतिणिनि, ॥
कामतिथिः । स्त्री । त्रयोदश्याम् ॥	कामन । वि । कामुके ॥ अनुदात्तादे
कामदः । वि । कामिके । अभीष्टदे ॥	श्चेति शिष्टान्तात्कमेर्गुञ् ॥
न । दक्षिणस्यां दिशिविख्याते वन	कामना । स्त्री । इच्छायाम् ॥ टाप् ॥
विशेषे ॥ कामान्ददाति । छुदाञ् ॥	कामन्यमी । पुं । कांस्यकारे ॥
आत इति क. ॥	कामयमी । स्त्री । रतौ ॥ कामस्य
कामदा । स्त्री । कामधेनौ । टाप् ॥	पत्नी ॥

कामरू

कामपरीत । वि । कामातुरतया वि
परीतबुद्धौ ॥

कामपाल । पु । वलदेवे ॥ कामान्
पश्यति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ॥

कामप्रदः । पु । भगवति । वासुदेवे ॥

कामानां पुरुषार्थानोपदे' ॥ रतिव

न्धविशेषे । यथा । द्वा पादौ स्तन्यस

न्धौ चिह्नलिङ्गभगे तथा । काम

येत' कामुकप्रोक्ष्यावन्ध कामप्रदे

द्विस. इति ॥

कामप्रवेदनम् । न । स्वाभिप्रायाविक
रणे ॥

कामफल. । पुं । महाराजामृतघ्ने ॥

कामभाक् । वि । कामार्हे ॥

कामम् । अ । अनुमतौ ॥ प्रकामे ॥

पर्याप्ते ॥ असूयायाम् ॥ अनुगमने

॥ अकामानुमतौ । स्वच्छन्दार्थे ।

आदावनिच्छायां पश्चादङ्गीकारे ॥

काम्यते । कर्मणिङन्तादम् ॥

काममैहः । पु । चैव्याम्पूर्णिमायाम् ॥

कामयमान । वि । उग्रति । वाञ्छति ॥

कामयान । वि । अर्थिनि ॥ कामुके ॥

कामयाना । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥

कामयिता । वि । कामुके ॥ कामयते

। कमु० । शिजन्तात् टम् ॥

कामरूप. । पु । काँवरु इतिप्रसिद्धे दे

व्यै । प्रागज्योतिषे ॥ कालेश्वरं श्वे

कामरू

तगिरिं चैपुर नोलपर्वतम् । काम

रूपाभिधो देशो गणेशगिरिर्मुहूर्त्तनि

॥ तत्र कामगिरौ योनिपीठे का

माख्या देव्यस्ति । यथा । योनिपी

ठं कामगिरौ कामाख्या तत्र देवते

त्युपक्रम्य सर्वत्र विरखा चाह काम

रूपे गृहे गृहे इतितन्त्रचूडाम

खौ पीठमाला ॥ वि । मनोहररूपे

॥ स्वेच्छारूपे ॥

कामरूपिणी । स्त्री । अश्वगन्धाष्टके ॥

कामरूपी । पुं । विद्याधरे ॥ जाङ्गकज

न्तौ ॥ वि । मनोहररूपिणि ॥ स्वे

च्छारूपिणि ॥ सर्व माशु विचेतव्य

हरिभि कामरूपिभिरितिरामायण

म् ॥ कामतोरूपाण्यस्य । इति ॥

कामरेखा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥

कामरू । पु । वसन्तकाले ॥ मरुभूमौ

॥ वि । कामुके ॥ पु । स्त्री । रोग

विशेषे ॥ तस्यनिदानसम्प्राप्तिश्च

यानियथा । पाण्डुरोगी च योक्त्य

र्थं पित्तलानि निषेवते । तस्य पित्त

मसृङ्मांसदग्ध्वारोगाय कल्पते ॥

। हारिद्रनेच स भृशहारिद्रश्च

उन्खानन. । रक्तपीतशक्नुचोभे

कवर्णाहतेन्द्रिय. ॥ दाहाविपाकदौ

र्वल्यसदनारुचिकर्षित । कामरू

वहुपित्तैषाकोष्ठशाखाश्रयामता ॥

कामद

अशौषधयथा । फलविकारतावा
सात्तिक्ताभूनिम्बनिम्बजः । कायः
चौद्रयुतोऽन्यात् पाण्डुरोगसकाम
लमिति । कालान्तरात् खरीभूता
कृच्छ्रास्यात् कुम्भकामला ॥ तस्या
गिष्टलक्षणम् । कर्षरोचकङ्कलास
स्वरक्रमनिपीडित । नश्यति श्वास
कासारौ विडम्बेदी कुम्भकामकी ॥
कृष्ण पीतशङ्खभूषो भृशशूनश्चमा
नवः । सरक्ताचिसुखच्छर्दिविद्युन्नो
यश्चताम्यति ॥ दाहावचितुषाना
हतन्द्रामोहसमन्वित । नष्टाग्निसं
श्र. चिप्रं हि कामलावाक् विपद्यते
इति ॥ मरीचतिजपुष्पाभ्यामप्यन
कामलापहमिति गार्हणे १८७ अ
ध्यायः ॥

कामलता । स्त्री । शिन्ने ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

कामला । स्त्री । कामले रोगे ॥

कामलायनः । पुं । उपकोसलाख्यमु
नौ ॥ कमलस्य अपत्यम् । नडादिस्त्वा
त फक् ॥

कामलिका । स्त्री । कङ्गुधान्ये ॥

कामवती । स्त्री । दाहवृद्धायाम् ॥

कामवत्तमः । पुं । आमे ॥

कामवत्तमा । स्त्री । व्योत्कायाम् ॥

कामवृक्षः । पुं । वन्दाके ॥

कामाख्या

कामवृद्धि । पुं । कामज रतिकर्षाट
देशप्रसिद्धे क्षुपविशेषे । मद्नायुषे
। कन्दर्पजीवे ॥

कामवृक्षा । स्त्री । वाटकायाम् ॥

कामशरः । पुं । आमे ॥

कामसखः । पुं । वसन्तकाले ॥

कामधुत । पुं । अनिष्टे ॥

कामरूपम् । न । वात्स्यायनादिकाम
तन्त्रप्रतिपादकशास्त्रे ॥

कामहेतुकम् । न । कामातिरिक्तका
रणशून्ये ॥

कामाख्या । स्त्री । कामरूपदेशे देवी
स्थाने ॥ सतीदेहेनावतीर्षाया म
हादेव्या यज्येयानिमगुडर्ष पतितम्
काशिकापुराणे च वसन्तहर्षर्षनंतत
त्रिपुरभैरव्याः स्नानम् । यजोक्तदे
वीगीतायाम् । श्रीमत्त्रिपुरभैर
व्या कामाख्यायै निमगुड स्नानम् । भू
मगुडलेच्छेव्रतं महात्मायाधिवासित
म् ॥ नातः परतरं स्थानं कचिदस्ति
धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवी यज्ञ
साक्षाद्रजस्वला ॥ तत्रत्यादेवताः
सर्वा पर्वतात्मकतांगताः । पर्वतेषु
वसन्त्येव महत्यो देवता अपि ॥ तत्र
त्यापृथिवीसर्वा देवीरूपास्तृतापृथैः
। नातः परतरं स्थानं कामाख्यायै
निमगुडादिति ॥ नामकारणं

कामान

यथा । श्रीभगवानुवाच । कामार्थं
मागता यस्मान्मया सार्धं महागि-
रौ । कामाख्या प्रोच्यते देवी नो-
लकूटे रहोगता ॥ कामदा कामि-
नी कामा कान्ता कामाङ्गदायिनी ॥
कामाङ्गनाशिनी यस्मात्कामाख्या
तेन चोच्यते इति काशिकापुरा-
णम् ॥

कामाङ्गश । पु । नखे ॥ शिन्ने ॥ व्या-
घ्रनखद्वययुक्ते वा लानाम्भूषणे ॥

कामाङ्ग । पु । आम्रवृक्षे ॥

कामातुर । वि । कामार्त्ते ॥

कामात्मज । पु । अनिरुद्धे ॥

कामात्मता । स्त्री । फलाभिलाषशील-
त्वे ॥ कामात्मनो भाव । तत् ॥

कामात्मा । पु । कामस्वभावे । कामा-
कुलचित्ते ॥ काम्यमानविषयशता-
कुलचित्तत्वेन काममये ॥ कामेफ-
लवृक्षाया मात्मा यस्यस ॥

कामाधिष्ठानम् । न । इन्द्रियमनोबु-
द्धिषु ॥ इन्द्रियाणि मनोबुद्धि रस्या-
धिष्ठानमुच्यते ॥

कामानशनम् । न । अनाशके । तप-
सि ॥ तपोनानशनात् परम् । का-
मानामनशनम् । रागद्वेषरहितैरि-
न्द्रियैर्विषयाणां सेवनं यद्वच्छाका-
भसन्तुष्टत्वमितियावत् ॥

कामाव

कामान्ध । पुं । कोकिले ॥ वि । कामे-
नविवेकहीने ॥

कामान्धा । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

कामायुध । पुं । मञ्जाराजाम्रवृक्षे ॥ न-
। कामदेवास्त्रे ॥

कामायुः । पुं । गरुडे ॥

कामारिः । पुं । विटभाक्षिकधातौ ॥
श्री सदाशिवे । महादेवे ॥

कामार्त्तः । वि । कामपीडिते । कामा-
तुरे ॥

कामाक्षु । पुं । रक्तकाष्मण्डले ॥

कामावशायिता । स्त्री । शिवस्याशिम-
शृष्टधैश्वर्यान्तर्गते ऐश्वर्यविशेषे ।
सत्यसङ्कल्पतायाम् ॥ कामान् अव-
श्यते । श्रीङ्गोत्तिनि । कामावशा-
यिनो भाव । तत् प्रत्ययः ॥

कामावसायिता । स्त्री । कामावशाधि-
तायाम् ॥ कामान् अवस्थिति तिष्ठती-
त्यर्थे स्यतेर्णिनिः । भावेतत् ॥

कामावसायित्वम् । न । अष्टैश्वर्यान्त-
र्गतैश्वर्यविशेषे । सत्यसङ्कल्पतायाम्
॥ यथास्यसङ्कल्पो भवति भूतेषु तथै-
वभूतानि भवन्ति । अन्येषां निश्चया-
निश्चेतव्यमनुविधीयन्ते योगिन-
स्तु निश्चेतव्या पदार्था निश्चयमि-
ति । कामान् स्वेच्छया अवसाययि-
तुं निश्चेतुं श्रीलमस्य । स्यतेर्णिनिः

कामिनी

। भावे त्व ॥

कामाङ्ग । पुं । राजासे
कामि । पुं । कामुके ॥ स्त्री । रक्षाम् ॥

कामिक । पु । कारणवेखगे ॥ न ।

काम्ये । काम्यमानभोगमोक्षप्रये
जने विधिपूर्वके कर्मणि ॥ वि । का
मदे । अमीष्टफलप्रदे ॥

कामित । वि । इच्छते । वाञ्छिते ॥

कामः सञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥

कामी । पु । परमात्मनि ॥ पूर्वकामत्वा

त् कामोऽस्मास्ति । इति ॥ कामुके

॥ चक्रवाके ॥ पारावते ॥ चटके ॥

संसारिणि ॥ चन्द्रे ॥ कषभौषधौ

॥ सारसखगे ॥ अवश्यङ् काम्यते ।

कामुकान्तौ । आवश्यकेति ग्रन्थादि

त्याद्वाचिनिः ॥

कामिनी । स्त्री । अतिशयकामयुक्ता

यानार्याम् । सवर्णासवर्णयो रताया

म् ॥ भीरुस्त्रियाम् ॥ स्त्रीसामान्ये ॥

वन्धायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ म

दिरायाम् ॥ अवश्यं काम्यते । क

मेः पूर्ववक्षिनिः ॥ भूयान् कामो

स्तस्याः । अत इति निर्वा ॥

कामिनीपुष्पः । पु । उत्पत्तिविशेषे ॥ न ।

आर्त्तवे ॥ कामिण्याः पुष्पम् ॥

कामिनीशः । पुं । शोभाजनवृत्ते ॥

विदग्धनायके ॥

काम्पित्य

कामिमह । पु । स्मरोत्सवे ॥

कामीन । पुं । रामपूगे । सुरेवटे ॥

वि । कामानुकुपिणि ॥

कामुक । पु । अशोकपादपे ॥ अति

मुक्तके । माधवीलतायाम् ॥ चटके

॥ वि । कमने । कामयितरि । का

मिनि । स्त्रीमुखासक्ते ॥ कामयते

तच्छील । लघपतपदेत्यादिनाक

मेवकम् प्रत्ययः ॥

कामुककाक्ता । स्त्री । अतिमुक्तकलता

याम् ॥

कामुका । स्त्री । इच्छावन्ताम् । धना

दीच्छायुक्तायाम् ॥ कामयते तच्छी

ला । उक्तजन्ताङ्गाप ॥

कामुकी । स्त्री । मैत्रुनेच्छायुक्तायाम्

। वृषस्त्याम् ॥ जानपदकुण्डलो-

गेत्यादिनाङ्गीष् ॥

कामेषु । पु । फलकामे । सकामे ॥

काममाप्तुमिच्छतीति तथा ॥

कामेश्वरी । स्त्री । कामाख्यापञ्चमू

र्त्यन्तर्गतमूर्तिविशेषे ॥

कामोदकम् । न । स्तोत्रेण स्तुत्येच्छ

याद् तोदके ॥

कामोदा । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥

काम्पित्यः । पुं । गुण्डारोचनिकायाम्

। कवीला इति भाषा ॥ उत्तरद्वेश

विशेषे ॥ काम्पिताया अदूरभवः ।

काम्बोज.

सङ्गाशादिष्वात् शय. ॥

काम्पिल्ल । पुं । काम्पिल्लार्थे ॥ काम्पिल्ल कफपित्तसृक्कृमिगुल्मोदरब्रणान । हन्तिरेची कदुष्णाश्च मेहाना हविषाश्मजित् ॥

काम्पिल्लक. पु. } काम्पिल्लार्थे ॥
काम्पिल्लका । स्त्री. } उत्तरजनपदविशेषे ॥

काम्पील. पु. }
काम्पीलक. पुं. } काम्पिल्लार्थे ॥

काम्बलः । पु. । कम्बलावृतरथे ॥ कम्बलेन परिवृतो रथः । परिवृतो रथ इत्यर्थः ॥

काम्बविक. पु. । शङ्खवलयादि कर्त्तरि । शङ्खिके । शङ्खकारे ॥ कम्बुशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् । शान्त्वतिक इतिनिर्देशात् कादेशोऽनित्यः ॥ कम्बोर्विकारो ऽस्यास्तीतिठन्वा ॥

काम्बुका । स्त्री । कम्बुगन्धायाम् ॥

काम्बोजः । पु. । कम्बोजदेशजे ऽश्वे ॥ सोमवल्के ॥ पुद्गागवृचे ॥ कम्बोजदेशोद्भवे प्रथमतः चित्रिये पश्चाद्वितक्रियालोपादिना शुद्धस्वभावे दस्युपेक्षया । सतुयवनतुल्योन्मेषज्योतिर्विशेषः । अस्य सगरराजेन सर्वशिरोऽमुण्डनङ्कृतम् । यथा । अर्द्धशकानां शिरसोऽमुण्डयित्वा व्यसज्ज

काम्यदा

यत् । यवनानाशिर सर्वकाम्बोजाना तथैवचेति ह० ॥ पु. न । वल्लखदिरे । पपरियाखैर इतिभाषा ॥

कम्बोजेषु देशेषुभव । तत्रभवदित्यर्थः । कच्छाद्यण । कम्बोजोऽभिजनोऽस्यवा । सिध्वाद्यण ॥

काम्बोजी । स्त्री । माषपर्णायाम् । इयमुच्छ्रयाम् ॥ दुष्खदिरे ॥ गुञ्जायाम् ॥ वाकुच्याम् ॥ कम्बोजेषुभवा । अयः । ऊीप् ॥

काम्यम् । न । अन्तःकरणशुद्धावनुपयोगिनि कर्मविशेषे । फलकामनया चोदिते ॥ यथा । व्यक्तिस्त्वित्फलमुद्दिश्य यत्तदानजपादिकम् । क्रियते कायिकयच्च तत्काम्यं परिकीर्त्तितमिति ॥ त्रि । कामनीये । सुन्दरे ॥ कामनाविषयेस्त्रगादौ ॥ कामोस्त्वियत्र । अन्यत्रापीति यष् ॥ यद्वा । काम्यते । कमु० । अचोयत् ॥

काम्यकर्म्म । न । स्वर्गादीष्टसाधने ज्योतिष्टोमादौ । फलोद्देशेनविधीयमाने कर्मणि ॥ काम्यञ्च तत्कर्मचेतिविग्रहः ॥

काम्यदानम् । न । प्रवारणे ॥ फलकामनयादाने ॥ यथा । अपत्यविजयैः स्वर्गस्वर्गार्थं यत्प्रदीयते । दानतत्त्वात् काम्यमाख्यातमधिभिर्दुर्मन्त्रिणैरि

कायचि

ति गङ्गपुराणम् ॥ काम्येनेच्छया
काम्यस्य सुहृदादीष्टस्य वरस्त्रीहस्य
श्वादेर्वादानम् ॥

काम्यफलम् । न । आर्थिक्यांशुदैः ॥

प्राधान्येन फलं शुद्धिरार्थकी काम्य
कर्मणः । आर्थिकीशुद्धिः काम्यकर्म
णः प्राधान्येन फलम् ॥

काय' । पु । कदैवते । ब्राह्मतीर्थे ॥
मूर्त्तौ । देहे ॥ सङ्गे ॥ सङ्गे ॥ स्व
भावे ॥ मूलधने ॥ प्रजापत्यविवा
हे । सङ्गनौ धर्म्यश्चरतामिति निय
मनङ्ककृत्वा कन्यादाने ॥ न । मनु
ष्यतीर्थे । प्रजापतितीर्थे ॥ तत्तु
स्वस्वाङ्गुल्योर्मूलैकनिष्ठानामिकयो
रधोभागे प्रसिद्धम् । कायमङ्गुलिम्
ख इति वचनात् ॥ प्रजापतिर्देव
ताऽस्य । कस्येदित्ययं इदन्तादेशस्य
। यस्येतिलोपात् परत्वादादिदृष्टिः ॥
धीयते ऽन्नादिभिः । धीयते ऽस्मिन्न
स्थ्यादिकमिति वा । चिक्षयमे ।
निवासचित्तीत्यादिनाघम् ।

कायचिकित्सा । स्त्री । वैद्यविद्याङ्गवि
शेषे ॥ यथाह सुश्रुतः । कायचि
कित्सानामसर्वाङ्गसंस्तानां व्याधी
नां चरातीसाररक्तपित्तशोषोन्मा
दापसारङ्गमेवादीनां सुप्रेम
नार्जमिति ॥

कायिका

कायवलनम् । न । कवचे । तनुवे ॥

इति हारावली ॥

कायमाजम् । न । त्वयकुम्भाम् ॥ अग्नी
रपरिमाणे ॥

कायस्य' । पु । परमात्मनि ॥ नरेषु धू
र्त्ते कृपाहीने नरजातिविशेषे । अ
क्षरजीविके । कूटकृति । पञ्चीक
रे । कायस्य इति भाषा ॥ यथोक्तं म
होवैवर्त्ते कृष्णजन्मण्ये ८५ ऽध्याये
। विश्वैकलिपिकर्त्ता च भव्यदातु र्द
नं हरेत् । कायस्येनोदरस्येन मातु
र्मसमस्तादितम् । तपनास्तिकृपा
तस्य दन्ताभावो हि केवलमिति ॥
वक्रिपुराणेपि । चाटचारणचौरे
भ्यो बधवन्धभयादिभिः । पीड्यमानाः
प्रजारण्येत् कायस्येभ्यो विशेषत इति ॥
काये तिष्ठति । छा । सुपिण्य इति
क ।

कायस्था । स्त्री । हरीतक्याम् ॥ काम
लक्याम् ॥ कायस्तिष्ठत्यनया । 'घ
अर्थेकः ॥ एकाद्वये ॥ तुलस्याम् ॥
कायस्यभार्यायाम् ॥

कायिक । वि । शारीरिके । कायनि
ष्पन्ने ॥

कायिका । स्त्री । } गवादिबलीवर्द्धा
कायिकाशुद्धिः । स्त्री । } दिक्कर्मयुतायां नृ
क्षौ ॥ यथा । दौघ्यवाद्यकर्मयुतां का

कारक.

यिकासमुदाहृतेतिव्यासः ॥ मूलध
नाऽविरोधिना प्रत्यब्देयपणत
दर्शदिरूपायां दृष्टौ ॥ यथा । काया
विरोधिनी शश्वत् पणार्द्धात् कायि
केति नारदः ॥ इत्यायुधस्तु पणार्द्धा
या इत्यत्र पणवाद्येति पठित्वा पण
स्य मूलधनस्य यावदवस्थान तावत्
शश्वत् वर्षसहस्रमपि उत्तमर्णेन या
वाह्यते प्राप्यते सा कायिकेति व्याख्या
तवान् । तत्राद्या भोगलाभान्तर्गता
अपराक् तद्भिन्ना । इति मिश्राः ॥

कार. । पुं । वधे ॥ निश्चये ॥ बलौ ॥
यत्ने ॥ यतौ ॥ तुषारशैले । हिमा
द्रौ ॥ क्रियायाम् ॥ यथा । स्वाहा
कारवषट्कारनमस्तारा दिवौकसा
म् । इन्तकारो मनुष्याणां स्वधाका
रः स्वधाभुजामिति ॥ करणम् कार'
॥ कर्मोपपदे कर्तृवाचक । यथा । क
र्मकार. स्वर्णकार इत्यादि ॥ वि
क्षिप्ते धान्यादिराशौ ॥ यथा । दौ
कारौ ॥ करणव । प्रज्ञाद्यण ॥ ह्य
विच्छेपे । परिमाणाख्यायां सर्वेभ्य इ
तिकर्मणि घञ । सर्वेभ्य इति पञ्च
मीनिर्देशात् प्रकृत्याश्रय एव कदा
रविति प्राप्तोऽप वाध्यते न च्छर्थाश्र
या स्त्रीप्रत्यया ॥

कारक. । वि । कर्त्तरि । क्रियाजनके

कारक

॥ भाष्ये करोति क्रियानिर्वर्त्तयती
ति व्युत्पत्तिदर्शनात् । खलु ॥ न ।
क्रियोपाधिके ॥ साक्षात् क्रियानि
मित्ते । कर्माद्यन्यतमे । तानितु ।
कर्त्ता कर्माच्च करणञ्च सम्प्रदानत
थैवच । अपादानाधिकरणे इत्याहुः ।
कारकाणि षट् ॥ कर्त्ता १ यथा पु
रुषे शिवो दृष्ट । कर्म २ यथा रा
मं प्रणमति । करणं ३ यथा नेत्रे
शिवो दृष्ट । सम्प्रदानम् ४ यथा ह
रिः सङ्गाः सुखं दद्यात् । अपादानम्
५ यथा विभीषण पदाङ्गुष्ठ । अधि
करणम् ६ यथा रेमे शरदि गोवि
न्द ॥ सर्वत्र सर्वकारकशक्तिसम्भवः
। उक्तञ्च । अनेकशक्तियुक्तस्य विश्व
स्यानेककर्मणः । सर्वदा सर्वथाभावा
त् कश्चित् किञ्चिद्विचक्ष्यत इति । य
था । सर्वप्रयत्नेनच भूमिपात्वास्त
स्मिन् प्रजग्युर्धुधिसर्व एवेत्यत्र कर्मणो
धिकरणविवक्षायां सप्तमीति ॥ कर
कोद्भवजले ॥

कारकदीपकम् । न । अलङ्कारविशेषे
। यथा । क्रमिकैकगतानान्तुगुम्फ
कारकदीपकम् । गच्छत्यागच्छ
तिपुन. पान्यः पश्यति पृच्छति ॥
यथावा । निद्राति स्नाति भुङ्क्ते चल
ति कचभरान् शोधयत्यन्तरास्ते दी

कारण

व्यत्ययेन चाय गदितुमवसरो भूय
आयाद्विधाहि । इत्युदण्डे प्रभृणा
मसकृदधिकृतैर्वीरितान चारिदी
मान पश्यान्मानविकन्येसरसि बहव
चामर्तरेणैरपाङ्गैः ॥ आद्योदाहरणे
श्रुतस्य पान्यस्य कर्तृकारकस्य गमना
दिष्वन्वयः ॥ द्वितीयेत्यध्याहृतस्य
प्रभोः कर्तृकारकस्य मित्रादिष्वन्वयः
इत्येकस्यानेकवाक्यान्वयेन दीपक
स्याच्छायापत्याकारकदीपकम् ॥

काशकुक्षीयः । पु । सात्त्वदेशे ॥ तदे
शीयजने बहुवचनान्त ॥

कारणम् । न । करणे ॥ साधने ॥ घघे
॥ इन्द्रिये ॥ देहे ॥ कर्मणि ॥ का
यस्थे ॥ वायुप्रभेदे ॥ गीतप्रभेदे ॥
अव्यक्ते । बीजभावे ॥ ईश्वरे । अ
भिकनिमित्तोपादाने ॥ वेदान्ति
नामुक्तादीश्वरस्या भिकनिमित्तोपा
दानकारणतां श्रुत्या पातञ्जलीयः-
सम्बोधमाह । आः पाप कथमीश्वर
मेव विकारिणं कृत्वा विनाशधर्मि
णामुपपादयति । अस्यायम्भावः वेदा
न्तीहि भगवतः सकलकार्योपादान
त्वं मन्यते तच्चन्द्रविकारितया
सङ्गच्छते । यथाहि सत् स्वयं विकृर्वा
याचदशरात्राद्युपादानं भवति तथा
स्वयं विकृर्वाजीश्वरो जगदुपादानमि

कारण

त्यभ्युपगन्तव्यम् । तथाच भगवतो
मददृषविकारित्वादिनाशित्व सिद्धा
तीति ॥ साडस्यस्तदाह नमुरे प्रकृते
विश्वोत्पत्तिं पुरुषस्तृदासीन इति
। एतच्छ्रुत्वा वेदान्ती सखेदमाह ।
दुर्बुद्धीषी मौ एतदपि न जानीत य
त सर्वप्रमेयजात घटादिवत् कार्यं
मिति प्रधानोपादानकारणमप्यपेक्ष
यायमेवेति अतश्च विकारशङ्कां मु
ग्धवधूषिकल्पविलसितमिव । तथाहि
। शान्त ज्योतिः कथं मनुदितानस्त
निश्चयप्रकाशं विश्वोत्पत्तौ व्रजति वि
कृतिं निष्कल निर्मलम् । शब्दजी
तोत्पलदलरुचा मन्दुवाहावलीनां-
प्रादुर्भावे भवति नभसः कीदृशोवा
विकारइति ॥ हेतौ । वीजे । येन विना
यन्नभवति तस्मिन् ॥ तच्च निमित्तो
पादानभेदाद्विविधम् । कारणत्वं
माह । अन्यथासिद्धिगूढत्वसंज्ञितं नि
यतपूर्ववर्ति त्वम् । तच्च समवायस
समवायिनिमित्तभेदात् विविधम् ।
परमायुपरिमाणभिकानां कारण
त्वमिति भाषापच्छेदः ॥ अयुपरिमा
णानुमकस्यापि कारणमिति सिद्धान्त
मुक्तावशी ॥ कार्येते ऽनेन । यस्या
त् कृणोत्युट् ॥

कारणकारणम् । न । प्रकृतेरधिष्ठानभू

कारण

ते ब्रह्मणि ॥

कारणगुणोद्भवगुण । पुं । कारणगुण
पूर्वकगुणे ॥ तद्यथा । रूपम् १ र
सः २ गन्ध ३ अपाकजस्पर्श ४ द्र
वत्वम् ५ स्नेहः ६ वेगः ७ गुरुत्वम्
८ एकत्वम् ९ पृथक्त्वम् १० परि-
माणम् ११ स्थितिस्थापकसंस्कार
१२ । इति भाषा परिच्छेद ॥

कारणता । स्त्री । } हेतुत्वे । पश्य
कारणत्वम् । न । }
कारणे कारणत्वम् ॥ मृततन्त्रादि
रूपायां सर्वविकाराधिष्ठानतायाम् ॥
कारणमाला । स्त्री । अलङ्कारविशेषे
। यथोत्तरश्चेत पूर्वस्य पूर्वस्यार्थस्य-
हेतुता । तदाकारणमालास्यात् ॥
उत्तरमुत्तरमिति यथोत्तरम् । उ
दाहरणम् । जितेन्द्रियत्वं विनयस्य
कारणं गुणप्रकर्षो विनया दवाप्यते
। गुणप्रकर्षेण जनो ऽनुरज्यते जना
नुरागप्रभवो हि सम्पदः ॥ अपिच ।
गुम्फा कारणमालास्यार्थथा प्राक्त
नकारणैः । नयेन श्री श्रियाख्या
ग ख्यागेन विपुल यशः ॥ उत्तरो
त्तरकारणभूतपूर्वपूर्वं पूर्वपूर्वं कार
णभूतोत्तरोत्तरैर्वा वस्तुभिः कृतो
गुम्फाः कारणमाला । आद्योदाह-
ता द्वितीया यथा । भवन्तिवर-

कारणो

का पापात् पापदरिद्र सम्भवम्
। दारिद्र्यमप्रदानेन तस्यादानपरो
भवः ॥

कारणशरीरम् । न । सत्त्वप्रधानेऽज्ञा
ने । आनन्दसयकोषे । सुषुप्तौ ॥
अनाद्यविद्यानिर्बचनीय शरीरद्वय
कारणमात्रं सत्त्वरूपाऽज्ञानं यद्
स्तितत्कारणशरीरमिच्छाहुः ॥

कारणा । स्त्री । यातनायाम् । गाढवे
दनायाम् ॥ मरकटजा यमयातनेति
केचित् ॥ विजन्तात् कुण्ठोयत्वासन्न
न्येतियुच् । टाप् ॥

कारणिक । त्रि । परीक्षके ॥ करणै-
श्चरति । चरतीतिठक् ॥

कारणोत्तरम् । न । प्रत्यवस्तुत्वे ॥
सत्यत्वेनाङ्गीकृत्य ततप्रतिकूल
रूपकारणव्रथात् तदा तदुत्तरक
कारणोत्तरम् । तत् त्रिविधम् । व
लवत् १ तुल्यबलम् २ दुर्बलम् ३ ।
आद्य यथा । मयात्त्वत्त शतकं गृ
हीतमितिसत्त्यम् किन्तु तत् परि
शोधितम् । द्वितीय यथा । मदीये
यन्मूनि क्रमागतत्वादिति वाच्युक्ते
प्रतिवादिनोपि तथोत्तरम् । तृती
या यथा । ममेवमूनिः क्रमागतत्वा
त् इतिवाच्युक्ते ममेवमूनिः दशव
र्षोपभुज्यमानत्वात् इति प्रत्युक्त

कारवी

रम् ॥

कारणवत् । पु । खड्गसं इति गौडे
 पु प्रसिद्धे हंसविशेषे ॥ अमलाख
 इति रमेर्द्ध । ईषत् रण्ड । ईषद्
 र्धेचेतिकोः कादेशः । कारण्डवाति
 । वा० । आतोनुपेतिक ॥

कारण्डयूह । पु । वृद्धभेदे ॥

कारन्धमी । पुं । कांस्यकारे । गौखि
 के ॥ धातुबादरते ॥

कारमिश्रिका । स्त्री । कर्पूरे ॥

कारम्भा । स्त्री । मिश्रद्रुव्ये ॥ ईषत्
 रम्भा । ईषद्ध्येचेतिकोः कादेशः ॥

कारवः । पुं । काके ॥ का इति रवो
 ऽस्यसः ॥

कारवल्ली । स्त्री । कारवेले ॥ काण्ठी
 रे ॥

कारवी । स्त्री । शतमुष्पायाम् । मधु
 रागाम् ॥ ब्रह्मजटा इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे दीप्ये । मयूरशिखायाम् ॥
 सुषण्याम् । कच्छजीरी इति भाषा
 ॥ त्वक्पथ्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ शु
 क्रकारवेण्याम् ॥ केनजलेनप्रीति ।

कशब्दे । पचाद्यच् करवस्य मयूरस्ये
 भुम् । तस्येदमिच्छस्य ॥ कारवाति
 वा । कागतिगन्धमयोः । आतोनुपे
 तिकः । मैत्राक्षिणीष् । यद्वा । कार
 वम् । हार्मि० । कृष्णः । सं० किम् ।

कारस्त

कारमवति । अव रं च बा दौ । क
 मंयय्य । उ० ॥

कारवेक्ष । पु । करेखा इति प्रसिद्धे शा
 के । कठिलके । सुषण्याम् ॥ कार
 वेक्षं हिम भेदि लघु तित्तमवातकम्
 । प्वरपित्तकफास्त्रं पाण्डुमेव कु
 म्भीन चरेत् ॥ कारवेक्षति वेक्षच
 ने । कर्मयय्य ॥

कारवेक्षक । पुं । कारवेले ॥ स्वार्थे क ॥

कारवेल्ली । स्त्री । शुक्रकारवेले ॥ त
 हुखा कारवेल्लीसा विशेषादीपनी
 लघुः । तद्गुणाकारवेक्ष गुणा ॥ का
 रवेल्ली फलतकेत्येदितं हि क्रुमर्दित
 म् । भर्जितं नवनीतेन सैन्धवेन स-
 मन्वितम् ॥ विदक्षितमुग्धीयत्वा
 रवेल्लीकठोरं पुष्पकितमिव तैल्लेस्य
 धितं गमडेन । रक्षितमरिचपूर्य
 सैन्धवेनातिपूर्य सुवक्षितरसनाग्रं
 लोचतामातनेति ॥ कारवेल्ली
 फलमेदिनलघुतिक्तं सुशीतलम् । पि
 त्ताऽखक्कामलापाण्डुकफमेदं कु
 म्भीन् चयेत् ॥

कारस्तारः । पुं । किम्पाकद्रुमे । मिष
 तिसौ ॥ कारस्तरोति । डुकृष्ण० ।
 कृष्णोद्भेतुताच्छीषानुलोम्येषु इति
 टः । कारस्तरोवृष इति निपात-
 तात्पुट् ॥

कारिका

कारिकाटिका । स्त्री । कर्णजलौका
याम् ॥

कारा । स्त्री । बन्धनाखये । कारागारे ॥
दूत्वाम् ॥ प्रसेवके । वीणाधका
ष्ठभाण्डे ॥ सुवर्णकारिकायाम् ॥ व
न्धने ॥ पीडायाम् ॥ कीर्यते । कृवि०
। भि० अङ् । ऋट्टशोडीतिगुणे
दीर्घत्वनिपात्यते ॥

कारागारम् । न । बन्धनशालायाम् ॥
कारैव आगारम् । कारायै बन्धाय
वा आगारम् ॥

कारागुप्तः । वि । बन्धनागारस्थे ॥ का
रायां गुप्त ॥

कारापथः । पु । देशविशेषे । खल्ल
गात्मजयो रङ्गदचन्द्रकेत्वोर्विषये ॥

कारावरः । पु । पारशवाद्देह्यामुत्पन्ने
। चर्मकारे ॥ कारावरोनिषादात्तु
चर्मकार प्रसूयते ॥

कारावेशम् । न । बन्धनाखये । वधाङ्ग
के ॥ कारैव कारायै वावेशम् ॥

कारि । स्त्री । क्रियायाम् ॥ वि । शिल्पि
नि ॥ करोति । डुकृञ्० । कृञ्जडो
चांकारुष्विति इञ् ॥

कारिका । स्त्री । नटयोषिति ॥ कृतौ
॥ स्वर्णाक्षरद्वयावच्छेदप्रपिका-
यां वितामाम् । विवरणश्लोके ॥ शि
खे ॥ यातनायाम् ॥ नापिकादिकम्

कारीर

शि ॥ करणम् । धात्वर्थनिर्देशे करो
ते खलुस् । शित्वाद्दृष्टिः ॥ यदा । क
रोति । खलुस् । प्रत्ययस्याद्वितीत्य
म् ॥

कारितः । वि । कुर्वन् प्रेरितः । कारित
इत्युच्यते । कराया इतिभाषा ॥

कारिता । स्त्री । कारिकायाम् । कारि
ताष्टौ । अधिकसूद इतिभाषा ॥
यथा । ऋणिकेनतुयाष्टद्विरधिका
सम्प्रकीर्तिता । आयत्कालकृतानि
त्वं दातव्या सा तुकारिता ॥ इति
कात्यायनः ॥

कारी । स्त्री । कारिकायाम् । कटुपत्रि
कायाम् ॥ कण्टकारी आकर्षकारी
त्येषाद्विधा ॥

कारीरम् । न । भस्मनि ॥ करीरस्या
वयवे । काण्डे ॥ टीट इतिप्रज्ञे क
रीरफले । तत्पुष्पे ॥ फलं करीरस्य
हि बीजवर्जितं संस्कारितं सोदक
भाजनेषु । सुचिक्रयेष्वष्टदिनं सुस
न्धितं सन्धानरीत्या सुधियाविपाचि
तम् ॥ कारीरङ्गदुक्कङ्गादि फलमु
ष्णं रुचिप्रदम् । कफपित्तकरङ्कि
ञ्चित्कषायवातहृदरम् ॥ अस्त्रकुसु
मशाकस्तु । कारीरङ्गकुसुमं सुधर्म
निहितं संधारिणः सवृतं सप्ताहेन
विप्रोचितं सलवणं हिङ्गुमाष्यनैलेन

कारकः

अम् । चिसंतकतरस्तुकाचिकमये
सवेसवारान्वित भोक्ता केनसमर्चि
तः प्रतिदिनश्रीपार्वतीशः स्वयम् ॥

कारोरङ्गसुमम्भेदि कटुक कफनाश
नम् । पित्तकृद्बुधिरभयं कषायं प
प्यदम्भम् ॥ कारोरङ्गसुमंहृच्छशी
तलङ्गुभननाशनम् ॥ करीरस्त्रावव
वैविकादोषा । अक्ष । पलाशाश्च
अक्ष ॥

कारोरी । स्त्री । वृष्यादिफले माग
विशेषे ॥

कारोषम् । न । शुष्कगोमयसमूहे ।
विटोरा उषखौकाठेरदतिभाषा ॥
करोवावा समूहः । मि० अक्ष ॥

कारः । वि । शिष्टिनि ॥ कारयिस्त्रात
कर्माणि कारं पञ्चाक्षवन्धयेदिति कू
र्मेपुराणम् ॥ कारके ॥ पुं । विश्वक
र्मेणि ॥ शिष्टे ॥ करोति । सुकृन्०
। कृवापेक्षुय ॥

कारकः । वि । रूपकारादिशिष्टिनि
॥ स्वार्थकः ॥

कारककर्मा । न । रूपकारादीनाङ्गम
णि ॥ यैः कर्मभिः प्रचरितैः शुश्रूष्य
सेविजातयः । तानि कारककर्माणि
शिल्पानिविविधानिच ॥

कारकौरः । पुं । सन्निवारे ॥

कारकः । पुं । करभे । गजार्भके ॥ फे

कार्तवी

ने ॥ बन्मीके ॥ नागकेशरे ॥ गैरि
के ॥ शिष्टिना चिपे ॥ स्वयञ्जात
तिले ॥

कारणिकः । वि । द्वालो ॥ कदशाशी
कमस्त । शीलमिति ठक् । कदशा-
प्रयोजन मस्रवा । प्रयोजनमिति
ठक् ॥

कारणली । स्त्री । जलौकायाम् ॥

कारणम् । न । परदुःखदुःखिन्ने । क
दवायाम् ॥ कदयः कदवावान् स
स्य भावः । प्रा० व्यञ्ज ॥

कारणः । पुं । सुवन्नाचार्ये । विष्णुमनि ॥
कारुषाः । पु । कर्कषदेशवासिषु । वृ
हद्गृहेषु ॥ बहुवचनान्तोऽयम् ॥

कारोत्तरः । पुं । सुराग्रभागे । सुराम
खडे ॥ कूपे ॥ वि । कार्यक्षमे ॥ कारे
ख क्रियया उत्तर ॥

कार्कन्धवम् । न । कर्कध्वाविकारे ॥ स
द्वयवे ॥ विस्वाद्यम् ॥

कार्कश्यम् । न । कठोरतायाम् ॥ कर्क
श्यभाव । व्यञ्ज ॥

कार्काटः । पुं । कर्णाटदेशे ॥ स्वा० अ
क्ष ॥

कार्तवीर्यः । पुं । अश्ववंशीयकृतवीर्य
राजपुत्रे । अर्जुने । दैत्ये । इरेसु

ज्ञानतारे ॥ अश्वधामम् । उच्चत ह
यंसहस्रकान्तिरखिललोकीधवैर्व-

कार्तिक

न्दिते। हस्तानां शतपञ्चकेन तु दधन्वा
पानिषूस्तावता । कण्ठेष्ठाटकमास
यापरिवृतश्चक्रावतारो हरेः । पाया
तस्यन्दनगेवरुणा भवसन' श्रीकार्त
वीर्योन्वप इति ॥ जैनराजचक्रव
र्त्तिविशेषे । सुभूमे ॥ कृतवीर्यस्या
पत्यम् । अण् ॥

कार्तिकस्वरम् । न । मूर्ध्नि । हेमनि ॥
कृतस्वरे आकारविशेषे भवम् । अ
ण् ॥ कृता. पठिता. स्वरायेन तस्यैवा
इदम् । शेषद्वयम् ॥ धुस्तूरे ॥

कार्तिकान्तिक । पु । दैवसे । भौहर्त्ति
के । ज्योतिर्विदि ॥ कृतान्तं वेत्ति ।
कृतूक्यादिस्त्वान्ताडक ॥

कार्तिक । पु । स्कन्धे । कार्तिकेये ॥
ऊर्ज्ज् । शरदृतोर्द्वितीयेमासे । वा
हुले ॥ अत्रजातस्यफलम् । दक्ष क्र
ये विक्रयणे धनाय स्याद्वाषट्कोऽ
खिलकौशलश्च । य कार्तिके का
र्त्तिकरूपधारी जातो भवेद् युदुवि
शारदश्चेति ॥ वर्षविशेषे । सचकृ
त्तिकारोऽक्षिण्योरेकतरस्मिन् दृष्ट
स्पर्तेरस्तोदरेकतरसम्बन्धे भवती
ति मलमासतत्त्वम् ॥ कार्तिकी पौ
र्णमास्यस्मिन् । विभाषा प्लातुनी
ति पाक्षिकोण ॥

कार्तिकिक । पु । कार्तिकमासै ॥ का

कार्पटः

र्त्तिकी पौर्णमास्यस्मिन् । विभाषा-
प्लातुनी श्रवणा कार्तिकी चैवीभ्यः
। इति ठक ॥

कार्तिकी । स्त्री । कार्तिकपौर्णमास्य
म् ॥ कृत्तिकया युक्ता पौर्णमासी ।
मन्त्रवेण युक्तः कालः इत्यण् । त
तोऽङीप् ॥

कार्तिकेय । पुं । कुमारे । अहासेने
॥ कृत्तिकानामपत्यम् । तत् पोषि
तत्त्वात् । स्त्रीभ्योऽठक ॥ अस्य ध्यानं
यथा । कार्तिकेयं महाभागं मधूको
परि संस्थितम् । तप्तकाञ्च भवर्णा
भं शक्तिहस्तं वरप्रदम् ॥ विभुजं श
शुद्धन्तारं नानालङ्कार भूषितम् ।
प्रसन्नवदनं देवं सर्वसेनासमावृत
मिति ॥

कार्तिकेयप्रसू. । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
कार्तिकेयव्रजम् । न । शरवणे ॥
कार्तिकोत्सव । पुं । कौमुद्याम् । का
र्त्तिकपौर्णमास्यम् ॥ दीपोत्सव
तिथौ ॥

कार्त्तिक्यम् । न । साकल्ये ॥ कृतस्य
भाव । व्यञ् ॥

कार्पट । पुं । जतुनि । लाक्षायाम् ॥
कार्यिणि । कार्यार्थिनि । उमेदवा
र दग्वागी इति पारस्यभाषा ॥ इ-
ति हेमचन्द्र ॥ वस्त्रे ॥ स्वा० अण् ॥

कार्पासी

कार्पाटीगुप्तिका । स्त्री । भोषा भोषी
बटुवा इत्यादिभाषा प्रसिद्धे ॥
कार्पाटिक । पुं । मर्मत्रे ॥ तीर्थसेवि
नि ॥

कार्पासम् । न । कृपयसायाम् । दैर्घ्ये
। अक्षितत्वयाकरणेनापि धनरक्षणे
प्राप्तये ॥ अनात्माध्यासवन्ने ॥ कृ
तवत्त्वभानः । अयम् ॥

कार्पासम् । न । कार्पासीफले ॥ तूले
॥ द्वि । कार्पासीवस्त्रादौ । बाहरे ॥
कार्पासाः विकारः फलम् । अवय
वेवेत्ययम् । तस्यफले च्चुक् ॥ कर्पास
विशिकारः । तस्यविकारइत्ययम् । वि
कृतत्वत्वा ॥

कार्पासकाः । पुं । कार्पासिकायाम् । तु
। विट् कर्पासम् ॥ कार्पासकोषद्युः कोष्यो
मभुरेवातनाशनम् । तत् पक्षाशस
मीरमं रक्तकृन्मूषवर्जुनम् ॥ तत्क
र्षयिष्ठि कानादपूयस्त्रावविनाशकृ
त् । तद्दीर्घसन्त्यद्वृष्ट्यंशिरभ्रंकफकर
तुम् ॥

कार्पासधेनुः । स्त्री । दानार्थं कर्पास
निर्मिताया धेनौ ॥

कार्पासनासिका । स्त्री । तर्की । तकु
ना इतिभाषा ॥

कार्पासिका । स्त्री । तुक्किर्कोषीम् ॥

कार्पासी । स्त्री । कार्पासवन्ने । बटुरा

कार्यम्

याम् । समुद्रान्तायाम् ॥ करोति कि
यते वा । कृष्णः पास । घृ० । जाति
त्वात् गौरादिस्वाहा ङीष् ॥ यदा ।
कर्पासोऽस्त्यस्या प्रचायय । ङीप् ॥

कार्यम् । वि । कर्मशीले । कर्मशुफल-
मनपेक्ष्य प्रवृत्ते ॥ कर्मशीलः । क-
वादिस्वाय । कार्यस्ताच्छीत्य इति
टिप्पणम् । स्त्रियां कार्पी ॥

कार्यकः । वि । कर्मठे । कर्मशुभले ॥
न । कामय इतिप्रसिद्धे मूलकर्मणि
। शेषाध्यादिमूलेनवासनोच्चाठनस्त
म्भनवशीकरवादिर्कर्मणि ॥ मन्वत
न्वादि योजने ॥ वाचिक श्रुत्याक्रिय
माये कर्मणि ॥ ज्ञानविद्यायाम् ॥
कर्मव कार्ययम् । तद्युक्तात्कर्मयो
यम् ॥

कार्यिकः । वि । विप्रियवस्त्रादौ ॥ इ
तिमिताचरा ॥

कार्यिकः । पुं । वशे । येषौ ॥ श्वेतखदि
रे ॥ हिज्जसे ॥ महामिन्ने ॥ न । इ
प्यासे । धनुषि ॥ वि । कर्मठे । कर्म
शमे ॥ कर्मणे प्रभवति । कर्मशय-
कम् ॥

कार्यम् । न । हेतौ ॥ प्रयोजने ॥ यथा ।
कार्यार्थिनः कुतोर्गर्भ इति ॥ वैश्याक
रणामा मादेशप्रत्ययागमेषु ॥ स
न्निवेशविशेषवतिविनन्दरे । यरीरे ॥

कार्यम्

तार्किकमते प्रागभावप्रतियोगिनि
घटपटादिरूपे विकारे ॥ कार्यप्रति
कारणविविधम् । समवायिकारणम्
१ यथा घटकार्यप्रतिकपालम् । अस
मवायिकारणम् २ यथा घटकार्यप्र
तिकपालसंयोगादि । निमित्तकार
णम् ३ यथा घटप्रतिदण्डचक्रादी
ति ॥ कार्याणां नियोगविकल्पसमुच्च
या भवन्ति । अनेनैवोपायेन नाम्नेने
त्तिनियोग । अनेनवाऽनेनचेतिवि
कल्पः । अनेनचेतिसमुच्चयः ॥ विवा
दे ॥ यथा । यस्मात्कार्यसमारम्भश्चि
दात्तेन विनिश्चित । तस्माज्जलमते
कालमभियुक्तश्चकालमाक् ॥ इति
कात्यायन ॥ अपूर्व ॥ यथा । विधि
प्रत्ययस्य कार्यशक्तिरिति मीमांस
काः ॥ चि । सम्पादनीये । कर्तव्ये ॥
क्रियते इति । ङुक् ० । विभाषा
कृष्टघोरितिक्यवभावे ऋह्लोर्णत् ।
द्वि ॥

कार्यकुशलः । चि । कर्मक्षमे । कर्म
डे ॥

कार्यता । स्त्री । कार्यत्वसङ्गतौ ॥ भावे
तल ॥

कार्यत्वम् । न । कार्यतासङ्गतौ ॥ अभू
त्त्वाभावित्वे ॥ भावे त्व ॥

कार्यपुटः । पुं । यपणे ॥ यत्नसे ॥ अ

कार्षिकः

नर्षकरे ॥

कार्यप्रदेशः । पुं । आलस्ये ॥

कार्या । स्त्री । कारीवृत्ते ॥

कार्यी । चि । यस्य निर्दिश्यते कार्यं तस्यि
न् ॥ कर्मार्थिनि ॥

कार्शानव । चि । आयेये ॥ कृशानोरि
दम् । अय ॥

कार्शरी । स्त्री । कार्शरीवृत्ते । गम्भा
र्याम् ॥

कार्श्यः । पुं । कार्ये । सालवृत्ते ॥ कर्ष
रे ॥ लकुचे ॥ न । कृशत्वे ॥ कृशस्य
भावः । वर्णदृष्टादिभ्यः स्यञ्चेति ण्यञ् ॥

कार्षः । पुं । कर्षके ॥ कृषिः शीतमस्य
। वृषादिभ्यो ष ॥

कार्षकः । पुं । कर्षके ॥ कर्षति । कृषं
। कृषेर्द्विचोदीचामिति कुन ॥

कार्षापणः । पुं । न । कार्षिके । रजत
रूप्ये ॥ षोडशपणे ॥ ताम्रिकेपणे ॥

कार्षापणस्तु विंशत्यस्ताम्रिकः कार्षि
कः पणः । इति मनूक्ते ॥ कर्षस्याय
म् । तस्येदमित्यण् । आपणनम् ।

पणः । नित्यपणः परिमाणे इत्यप
। गोचरसम्बरेतिघोषा कार्षस्य

कार्षस्य वा आपण ॥

कार्षिः । स्त्री । कृषिदत्तौ ॥ कृषति ।
कषं कृषेर्द्विचोदीचामिति इण् ॥

कार्षिकः । पुं । कार्षापणे । रूप्यमाने

काल

॥ कपयो । इति च सचन्द्र ॥ कपय
 अ- । अथा० ठञ् ॥ शास्त्रोप
 त्त-तर्थाभासे ॥
 कार्पाणिजिनि । पु । कृष्णत्तरे ॥
 कार्पाणसज् । न । कृष्णायसो विकारे
 । षण् ॥
 कार्पाणि । पु । प्रदुजे । सकलज्जे ॥
 कृष्णत्या पत्यम् । कृतद्वज् ॥
 कार्पाणि । स्त्री । शतावर्धाम ॥
 कार्पाणि । पु । सगुणा इति प्रसिद्धे सा
 जहृत्ते ॥ कृष्णति । कृष्ण० । इगुपधे
 तिक । चतुर्वर्णादित्वात् स्वार्थे
 ष्यञ् ॥
 कालम । न । लोहे ॥ कक्कोलके ॥ का
 जीवके ॥ मि । कृष्णगुणवति ॥
 काल । पुं । यसे । दृष्टधरे ॥ कृष्णाय
 र्थ ॥ कृष्णाय । यथा । सर्वभूतदंवात्
 अधो नयसिद्धे लोने प्राणप्रयाज
 तजा विप्रिते जलसि । संदृष्टं यादव
 कुर्णं स्वयमेव ससि वरुणभजेद्यदि
 एतान्मभयं नहिष्यदिति ॥ मञ्जा
 कालशिवे ॥ शरी । कासमर्द्धे ॥ र
 क्तनिषके ॥ राजे ॥ कोकिले ॥ गु-
 णलोभने ॥ काशदण्डयोगे ॥ मि
 भेषाद्यभिमानिन्यां देवतायाम् ॥
 क्षणदण्डमुहूर्त्तप्रहरादिनराधिपक्ष
 मासायनवत्सरादौ । दिष्टे । अ

काल

नेहनि । समये ॥ यथा । प्रत्यक्षी ॥
 लभते न नव्यच सप्ताहमेवच । अ
 धातु प्रार्थनकाले तत जगादेव
 जायते ॥ कश्चित् पञ्चथीकालेनल
 भे । यद्यद्याज्ञवलक्य । साहस
 स्तेयपाकयोगाभिशा पत्ययेस्त्रिया
 म । विदादयेत सद्यश्चकालोन्यधे
 च्छयात्तदिति ॥ सप्तसर्वाधा । सर्व
 कार्यनिमित्तकारणमादिष्ट्यादिक
 याप्रचयरूप ॥ अनादिनिधन कालो
 हृद् सङ्कर्षण स्मृत । कलनात् स
 र्वमतानासकाल परिकीर्तित ॥
 अतीतादिव्यवहारहेतु काल सचै
 कोनिश्चोषिभुम्बु । जन्मानां जनक
 कालो जगता माश्रयोमत । पराप
 रस्त्वधी हेतु जगादि रगदुपाधित ।
 ॥ अस्यगुणा । सङ्ख्या १ परिमि
 ति, २ पृथक्त्वम् ३ सयोग ४ विभा
 ग ५ । इतिभाषा प ॥ कालश्च
 वैशेषिकाभिमत एक स न अनाग
 तादिव्यवहारसेदं प्रवर्त्तयितुमर्हती
 ति तस्यादय वैरुपाधिभेदैरनाग
 तादिभावं पतिपद्यते सन्तु त एव
 पाधयो ऽनागतादिप्रवहारहेतव
 कृतमन्तर्गडुना कालेनेति साङ्ख्या
 चार्या । तस्मान्न कालापतस्त्वान्त
 राभ्युपगम इति ॥ लिङादिविषया

कालक

भूतभविष्यदर्शनाय काला इति
वैयाकरणा ॥ कालो हि भगवदि
भूतिः । काल कलयतामहम् । क
लयतां सङ्ख्यानं कुर्वतामध्वे ॥ क्रि
याभक्त्युपहितः सर्वस्य सहर्ता परमे
श्वर, कालः ॥ अहमेवाक्षय कालः ।
अक्षयकालाभिमान्यऽक्षय परमे
श्वराख्य, कालः ॥ कलनात् सर्वभूता
नां ब्रह्मादीनानि मेघतः । कालश्च
शब्देन निर्दिष्टो ह्यखण्डानन्दश्चक्षुः
॥ 'कलयन्त्यायुः' । कलसङ्ख्याने ।
पञ्चाद्यजन्तात् प्रजाद्ययुः ॥ कल्य
ते । कलसङ्ख्याने शब्दे च । कर्म
शिघ्रम् ॥ कालयति सर्वमिति वा ।
कलप्रेरणे । गयन्तात् पञ्चाद्ययुः ॥ यद्वा
। काल्यते । काल उपदेशे । घञ् ॥
यस्याऽहं प्रथमं रूपं मरुपस्य तथानि
शः । सन्त्याच परमेशस्य तस्मै का
लात्मनेनमः ॥

कालक' । पु । जटुले । जतुके । पिप्रा
। देहस्य चिह्न विशेषे । लक्षण इति
भाषा ॥ अलगर्दे ॥ न । कालशाके
॥ यकृति ॥ अनित्ये वर्गे रक्ते चार्थे
कालाच्चेति कन् ॥ कालक पठ
कालिकाशटी कालकम्बुखम् ॥ का
लयति । कलच्चेमे ॥ ऋ० । सुखम् ॥

कालकटङ्कटः । पु । शिवे ॥

कालकू

कालकण्ड । पु । शिवे ॥ पीतसारे ॥
मयूरे ॥ खञ्जने ॥ कलविङ्के ॥ दा
त्यूहे ॥ काल, कृष्णवर्णः कण्डो यस्य
सः ॥ काले प्रावृषिकण्डो ध्वनिर
स्यवा ॥

कालकण्डक । पु । दात्यूहप्रक्षिणि ॥
कालकण्डे ॥ कालकण्डोऽस्य । क
प् ॥ स्वा० कन्वा ॥

कालकन्दक । पु । जलसर्पे ॥

कालकन्या । स्त्री । जरायाम् ॥ काल
स्यकन्या ॥

कालकर्णिका । स्त्री । जलक्षम्पाम् ॥
कालस्यकर्णिका ॥

कालका । स्त्री । कालकेयनाखोऽसुर
गणस्य जनन्याम् ॥

कालकाल । पु । सदाशिवे । देवदेवे ॥
कालकीलः । पु ।

कालकीलक' । पु ॥ } कालाहले ॥

कालकुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशे
षे । कङ्कुष्ठे । विरज्जे ॥

कालकूटम् । न । विषे ॥ वेले ॥ पु ।

न । स्थावरेतीदृशविषयविशेषे ॥ देवासु
ररणे देवैर्हतस्य पृथुमाखिनः । दैत्य
स्य धिराज्जातस्तत्करश्चक्षुःसन्निभः ॥

निर्यासः कालकूटोऽस्य मुनिभिः परि
कीर्तितः । खोऽहिच्छत्रेशृङ्गवेरे
कोऽङ्गो मलये भवेत् ॥ कालसर्प

कालव

कूटयति । कूटपरिदाहे । पुं । कर्म
यय ॥ कालस्यकर्मणो मन्त्रोर्वाकू
टेराग्निरिवेति वा ॥

कालकृतः । पुं । सूय ॥ कालकरोति ।

उक्तम् । क्षिप् । तुक् ॥

कालकृतः । पुं । सूय ॥ वि । कालजा
ते ॥ यथा । सर्वङ्कालकृतमन्ये
कालोहि वलवत्तरः । इतिपु ॥

कालकेशी । स्त्री । नीत्याम् ॥

कालवक्त्रनम् । न । यकृति ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

कालखड्गः । पुं । महानरकविशेषे ॥

कालखण्डम् । न । दक्षिणकुक्षिस्थे मांस
खण्डे । यकृति ॥ कालवत्तत्खण्डम् ॥

कालग्रन्थिः । पुं । वत्सरे ॥

कालघण्टः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा ।

षष्ठींशीतांशुवारे परिहर दशमीं

सप्तमींमार्गवेपि अष्टम्यादेवपूर्वा

बुधदिननवमीं सौरिवारदशम्याम् ।

एकादश्याम्भौमं दशशतकिरणेव

र्जयेद्वादशीं च सर्वांश्च न कुर्याज्ज

नयतिविषद् कालघण्टोहि योग इ

ति ॥

कालकृतः । पुं । कालकासुन्ये इतिगौ
सभाषाप्रसिद्धे कासमर्दे । कसौदी

इतिभाषा ॥

कालचक्रम् । न । कालस्वरूपे चक्रे ॥

कालध

यथा । कालोद्भिदिधे । ऽवसर्पिण्युक्त

पिणीषुभेदत । सागरकोटिकोटो

नाविशक्त्यास समाप्यते ॥ अवसर्पि

ण्याषड्ग उक्तपिण्यांतएवविपरी

ता । एवंद्वादशभिररैर्विर्वर्त्ततेका

लचक्रमिदम् ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ व

त्तरम्वरूपे ॥

कालचिन्तकः । पुं । ज्योतिर्विदि । दै
वचे ॥

कालघ्नः । पुं । कुक्षुटे ॥ चि । अस्याय

ङ्काशइतिविदुषि ॥ वहेदमिर्चस्कन्धे

नयावत्काशविपर्यय । तमेवचागते

काले भिन्यादघटमिवाश्रयना ॥ का

लं जानाति । सा० । क० ॥

कालज्वरः । पुं । योगिचक्रस्यमेषके ॥

भैरवे । शिबे ॥ पर्वतविशेषे ॥ दे

शविशेषे ॥ काल्यास्थाने सिद्धपी

ठे ॥

कालज्वरा । स्त्री । } चण्ड्याम् ॥

कालज्वरी । स्त्री । }

कालतालः । पुं । तमाश्रयणे ॥

कालतिन्दुकः । पुं । काकेन्दौ । कुपी

शुके ॥

कालदण्डः । पुं । योगविशेषे ॥ काल

स्यदण्डे ॥

कालधर्मः । पुं । मन्त्रो ॥ समयस्वभा

वे ॥ कालस्य धर्म ॥

कालसु

कालनियोगः । पुं । दैवाज्ञायाम् ॥

कालस्यनियोगः । कालकृतोवा नि
योगः ॥

कालनिर्यासः । पुं । गुग्गुलौ ॥

कालनेमिः । पुं । राक्षसविशेषे ॥ चि
रस्यकशिपुपुत्रे । दैत्यविशेषे ॥

कालनेमी । पुं । कालनेमौ ॥

कालनेमिनिहा । पुं । श्रीपतौ । विष्णौ

॥ कालनेमिनिजघानेति ॥

कालनेमिरिपुः । पुं ।

कालनेमिहा । पुं । } विष्णौ ॥

कालनेम्यरिः । पुं । }

कालपर्यः । पुं । तगरवृक्षे ॥

कालपालकम् । न । कङ्कष्ठमृदि ॥

कालपाशः । पुं । यात्रायावर्जनीयविशे
षे ॥ उत्तरादिषु पूर्वान्तदिक्षु सूर्या
दित क्रमात् । कालस्तत्सम्मुखे पा
शो निश्चायान्तु विपर्ययः ॥ सम्मुख
स्थौ कालपाशौ यात्रायाञ्चविवर्जये
त ॥

कालपीलुकः । पुं । कुपीलौ ॥

कालपुच्छः । पुं । मृगविशेषे ॥ गुणै रे
णसमः । कालपुच्छो मुनिभि रीरि
तः ॥

कालपुरुषः । पुं । यमसहाये ॥ ज्यो
तिश्शास्त्रे ॥ यथा । किन्त्वस्य काल
पुरुषाख्यमहार्णवस्य गच्छेत् कदा

कालमे

चि दन्वधिर्मनसापि पारम् । इति

॥ नराणां शुभाशुभचानार्थं जन्म
क्षमादिद्वादशराशिकल्पिते ज्योति
शास्त्रप्रसिद्धे पुरुषाकारे ॥

कालपृष्ठः । पुं । मृगविशेषे ॥ कङ्कपक्षि

णि ॥ न । कोदण्डभाषे । धनुर्मन्त्रे

॥ कर्णचापे । कर्णस्य पृष्ठातः यस्य

धन्वनि ॥ कालो यम इव पृष्ठ मस्य

। कालवर्णं वा पृष्ठ मस्य ॥

कालपेयी । स्त्री । श्यामलतायाम् ॥

कालप्रभातम् । न । शरदृतौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

कालभाण्डिका । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥

कालमानः । पुं । कृष्णार्जके । कृष्णातुल
याम् ॥ राजनिर्घण्टे कालमन्त्र इ
ति पाठः ॥

कालमुष्कः । पुं । घण्टापाटलिबृक्षे ॥

कालमूलः । पुं । रक्तचित्रके ॥

कालमेघः । पुं । श्यामलेसधनेधने ॥

कालमेषिका । स्त्री । कालमेष्या
म् ॥ काले मिश्र्यते । मिश्रशब्दे ।
कर्मणिघञ् । गौ० डीष् । स्वार्थे
कन् ॥

कालमेषी । स्त्री । कालमेषिकायाम् ।

मञ्जिष्ठायाम् ॥ चिह्ति ॥ सोमरा-

ज्याम् ॥ कालवर्णं मिषति । मिष

स्यर्हायाम् । कर्मण्यण् । गौरा

काललो

दिक्खान डोष ॥

कालयुक्त । पु । वञ्चन ॥ यथा । गोम
हिष्यो विनश्यन्ति ये चान्यनटनर्त्तका
। वासवो वर्धते देविशत्यञ्च नहिजा
यते ॥ तिलसर्पपमापादिकापसा
नामहार्धता । गोमर्त्तञ्च सुवर्णा
नि कांस्यताम्राश्चोषण ॥ तत्सर्वं
देवि विक्रीय कर्त्तव्यो धान्यसम्पदः ।
तेन धान्येन लोकैः कार्यं निस्तुरिष्यति
दुर्दिनम् ॥ पार्थिवामोषका दीनाः
कालयुक्ते प्रपीडिताः ॥ इति ॥

कालरात्रिः । स्त्री । सर्वभूतापहारिण्यां
मृत्युदेव्याम् ॥ सर्वमारकस्यापिका
लस्य रात्रिर्नाशिका । प्रलयकाल
स्थापिमाशात् ॥ कालरात्रिर्यमभगि
नीतिभावप्रकाशः ॥ कल्पान्तराभौ
॥ भीमरथ्याम् ॥ निशाविशेषे । दी
पावल्याम् ॥ दीपावलीतुयाप्रोक्ता
कालरात्रिश्च सामतेत्यागमवचना
त् ॥ दुर्गायाः शक्तिविशेषे ॥ दैनन्दि
नप्रलयेऽपीतिकश्चित् ॥ कालः सं
हारो मरणं तदुपलक्षिता रात्रिः ॥

कालरुद्रः । पु । कालाग्रिरुद्रे ॥

कालखण्डम् । न । विड्खण्डये ॥

काललौहम् । न । तिखा इति गौड
भाषाप्रसिद्धं कृष्णायसे । रुक्मे । ती
क्ष्णे ॥

कारशा

कालवित् । पु । ज्योतिर्विदि ॥ ज्योति
र्विदि कालः परमार्थ इत्याह । त
न्न । कालैक्ये मुहूर्त्तादिव्यवहारा
योगात् । तन्मानास्त्रेपि न स्वात्मन्य
म् । अन्यविषयत्वेन प्रतीतेः । उदय
काल इत्यादिना क्रियाधर्मत्वेन प्रती
तेः स्फुटत्वात् । न च क्रियाधर्मत्वं
कालेऽपि तदुत्पत्तिदर्शनात् । अन्य
वाकालानवच्छिन्नत्वेन क्रियानिश्च
त्वापातात् ॥ वि । अवसरत्वे ॥

कालविभक्तिः । स्त्री । माससर्वयमादौ ॥

कालहन्तः । पु । कुलत्यहणे ॥

कालहन्ती । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥

कालवेला । स्त्री । क्रियानर्त्तकालवि
शेषे ॥ यथा । पञ्चविषयवृत्तिनरोन्म
मेदद्दिग्दन्तिनश्चापिदिनाऽवरात्रौ
। षट्तूर्यरामाद्विश्रामिचन्द्रमागा
स्तुत्यादिषु कालवेला इति ॥ का
लस्य शनेस्तत्तद्यामर्त्तकृपावेला ॥
इति दीपिका ॥

कालशाकम् । न । नाडिकम् आदुशा
कम् कालकमिति पर्यायप्रसिद्धे शाक
विशेषे । नरिका नरचा इति गौड
भाषा ॥ कालशाकं सरं रुच्यं वातकृ
तकफशोफहृत् । वल्यरुचिकरं मेध्यं
रक्तपित्तहरं हिमम् ॥

कालशालिः । पुं । कृष्णशालौ ॥

काला	कालाञ्ज
कालशेयम् । न । गोरसे । घोले ॥ क	गौर्याम् ॥ वर्णस्याविवक्षाया जानप
लश्याम् मन्यनपात्रे भवम् । दृति	देतिन ङीष ॥
कुचिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्दञ् ॥	कालाक्षगिक । वि । शिचिताक्षे ॥
कालसरोध । पुं । चिगकालावस्थाने ॥	कालाख्या । स्त्री । नवविधासु तुष्टिषु
कालसर्प । पु । कृष्णसर्पे । महाविषे ॥	तृतीयायाम् ॥ यथा । प्रवृज्यापिन
कालसार । पु । कृष्णसारे मृगे ॥ न	सद्योनिर्वाणदेति सैवकालपरिपा
। पीतचन्दने । कालानुसार्ये । का	कमपेक्ष्यसिद्धितेविधास्यति अक्षमु
लिया इतिगौडभाषा ॥	क्षतयेच्युपदेशे यातुष्टि साका
कालखड्गम् । न । अयुतयोजनपरिम	लाख्या औघ उच्यते ॥
ण्डले ताम्रमयेतप्तसमदेशे उपर्यध	कालागुरु । न । कृष्णागुरुणि ॥ काल
स्तादग्न्यर्काम्यामतिनप्यमाने नर	चनत् अगुरुच ॥ अयंप्रागज्योतिषे
के ॥ कुलालचक्रसूचच्छेदनरूपेन	भवतीतिप्रसिद्धि ॥
रके ॥	कालाग्निरुद्र । पुं । संहारकारिरुद्रे ॥
कालसेयम् । न । घोले ॥	कालाग्नि । । पञ्चमुखे रुद्राक्षे ॥
कालखन्ध । पु । तमालवृक्षे ॥ तिन्दु	कालाङ्ग । पु । काश्चवेयप्रभेदे ॥
कटचे ॥ जीवकद्रुमे ॥ दुष्यदिरे ॥	कालाङ्गम् । न । कालपुरुषस्याङ्गे ॥ यथा
उदुम्बरे ॥ काल खन्धो यस्य ॥	मेष शिरोवृषोवर्कं मिथुनं वाहुयु
कालहानि । स्त्री । विलम्बे ॥	ग्मकम् । कर्कटोद्धृदयश्चैकसिंहसू
कालहीन । पुं । लोभे ॥	दरमेवच ॥ कन्याकटिस्तुलावस्ति
काला । स्त्री । कृष्णविहतायाम् ॥ का	र्दक्षिकोगुह्यमेवच । धनुरुहस्यमो
लयति । कलविच्छेपणे । एयन्त । य	जानूकुम्भोजङ्घेप्रकीर्तिते ॥ मीन
चाद्यच ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ नीलिका	पादद्वयश्चैव कालाङ्गानि यथाक्रम
याम् ॥ कल्यते । कलचेपे । कर्मणि	म् ॥ इतिकालनगस्याङ्गेसदसङ्गहयो
घञ् ॥ कृष्णजीरके ॥ अश्वगन्धाया	गत । पुंसामपितदङ्गेषु शुभाशुभ
सू ॥ पाटलावृक्षे ॥ कालियाकडा	फलवदेदिति ॥
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे	कालाञ्जनी । स्त्री । नीलाञ्जन्याम् ।
॥ कालोवर्णेऽस्यास्ति । अरञ्च ॥	रेचन्याम् ॥

काखनु	कालिक
काखातीतः । पुं । काखान्धयापदिष्टे ॥	गती । कहलोर्यत ।
काखातिक्रमणे ॥ काखस्यअतीतम्	काखानुसार्यकम् । न । शैलेये ॥
॥ चि । अतीतकाले ॥	कालान्तरविष । पु । मूषिकादौ ॥
काखान्धयापदिष्ट । पु । काखातीते	काखाप । पु । सर्पभोगे ॥ राक्षसे ॥
। बाधितहेतौ । काखस्यसाधनका	चि । कलापव्याकरणे ॥
खस्य अन्त्ययेअभावे अपदिष्टः प्रयु	काखापकम् । न । चतुष्पा श्लोकाना म
क्तोहेतु एतेनयस्यहेतोः साध्याभा	मन्वये ॥
व प्रमाणात्तरेण सिट्.सकाखान्ध	काखायसम् । न । लोहे ॥ काखस्यत
यापदिष्ट । यथा । वज्रिरनुष्णः कृ	त् अयश्च । अनोष्माय सरसाजा
तकस्वात । अत्रानुष्णत्वसाध्यतद	तिसंज्ञयोरितिटच् ॥
भावउष्णत्वम् तत्स्पर्शेन प्रत्यक्षे	काखायीनम् । न । कलायानाडलेचे
यगृह्यते इति ।	॥ कलायानाम् भवमन्त्रेचम् । धान्या
काखानख' । पुं । प्रलयाम्नौ ॥	नाम्भवनेचेचेखम् ॥
काखानुनादी । पु । भ्रमरे । रोलम्ने ॥	काखाशुद्धि' । स्त्री । शुभकर्मानर्हसम
कखविज्ञे ॥ कपिखले ॥	ये ॥ सायथा । वक्राऽतिचारदृष्टा
काखानुशारिवा । स्त्री । तगरपादिके	स्तत्राल्यत्वेगुरुशुक्रयोः । गुरौमकर
। तगरमृल इति भाषा ॥ शीत	सिहस्ये चयमास धिमासयो ॥ च
खाम् । शिउलीक्षोप इति गौडभा	योदशदिनेपक्षेगुर्वादिस्थेतर्धैवच ।
षा ॥	खुसाब्देविपिधेत्पाने काखाशुद्धि
काखानुसारकम् । न । तगरे ॥ पीत	दाहतेति ॥
चन्दने ॥	कालिक. । पुं । कौण्डविहगे ॥ न । का
काखानुसारि । पुं । शैलेये । शैलज	लीये । कृष्णचन्दने ॥ न । वैरे ॥
नामगन्धश्चे ।	प्रकृष्टोदीर्घ कालोस्य । प्रकृष्टेठज् ॥
काखानुसार्य. । पु । न । शैलेये ॥ का	धि । काखसम्बन्धिनि ॥ सामयिके
खीयके । गौडभाषया कालियानाम	॥ कालेननिर्घृण । निर्घृणेत्यस्य
पीतवर्णसुगन्धिके ॥ शिंशपावृक्षे	तादिभ्य इतिठक् ॥ कालेभयोवा ।
॥ तगरे ॥ कालेनअनुस्त्रियते । ख	काखाङ्गम् ॥

कालिङ्ग

कालिका । स्त्री । गौर्याम् ॥ चण्डिका
भेदे ॥ काल्ये ॥ वृश्चिकपत्रवृक्षे ॥
क्रमदेयवस्तु मूल्ये ॥ धूसर्याम् ॥ न
वमेघे ॥ पटोलशाखायाम् ॥ रोमा
ल्याम् ॥ मास्याम् ॥ काक्याम् ॥ शि
षायाम् ॥ मेघावलौ ॥ स्वर्णादिदो
षे ॥ सुगायाम् ॥ चीरकीटे ॥ का
कोल्याम् ॥ श्यामाख्यविहगे ॥ प्रति
मासीयवृद्धौ ॥ यथा । प्रतिमासं स्त्र
वतिया दृष्टिः साकालिकामतेतिना
रद ॥ कुम्भरटिकायाम् ॥ हिमाच
लभवायां त्रिशिरायां हरीतक्याम् ।
सागन्धयोगकरणे प्रशस्ताभवति ॥
कालोवर्णं समयस्याख्यस्या । अत
इतिठनावितिठन् ॥ स्वा० कन्वा ।
केण इति द्रव्य ॥

कालिकापुराणम् । न । उपपुराणविशे
षे ॥

कालिकाव्रतम् । न । अमावास्यायां स्त्री
कर्त्तव्ये भविष्यपुराणोक्ते व्रतविशेषे ॥
कालिङ्ग । पु । भूमिकर्कारौ ॥ इस्ति
नि । द्विपे ॥ सर्पे ॥ लोहविशेषे ॥
अस्यलक्षणं यथा । कालिङ्गोलिङ्ग
वान् यस्यात घन'हृच्छाङ्गकोमत
इति ॥ कलिङ्गना राजनि ॥ ह्यङ्गम्
गधकलिङ्गसूरमसादय ॥ न । कर्ली
दातरवृज इति ख्याते फलविशेषे । सु

कालिन्दी

वर्तुले । कालिन्दके ॥ गुणा यथा ।
कालिङ्गं ग्राहिटकपित्तशुक्रहृच्छी
तल गुरु । पक्कन्तु सेष्ण सचारं पि
त्तलं कफवातजिति ॥ कालिङ्गाः पुं भू
वि । नीवृति ॥ कलिङ्गदेशमार
भ्यपञ्चाष्टयोजनशिवे । दक्षिणस्यांम
हेशानिकालिङ्गा परिकीर्त्तिताः ॥

कालिङ्गिका । स्त्री । विदति ॥

कालिङ्गी । स्त्री । राजकर्कश्याम्

कालिदास । पु । विक्रमादिन्यसभा
या नवरत्नमध्यगणिते प्रसिद्धकवि
विशेषे । मेघाक्षरे ॥ काल्या दासः ।
उग्रामे । संज्ञाद्वन्द्वसोर्बहुलमिति
द्रव्य ॥

कालिनी । स्त्री । आर्द्रानक्षत्रे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

कालिन्दम् । न ।

कालिन्दकम् । न ।

कर्लीदा इति प्र-

सिद्धे फलविशेषे

। कालिङ्गे ॥

कालिन्दी । स्त्री । यमुनायाम् ॥ कलि
न्दस्येयम् । तस्येदमिच्छन् । डीप् ॥
रक्तत्रिवृति ॥

कालिन्दीभेदन । पु । कालिन्दीकर्षणे
। वलदेवे ॥ कालिन्द्या भेदन' ॥

कालिन्दीसू । स्त्री । सूर्यपत्न्याम् । य
मुनामातरि ॥

कालिन्दीसोदरः । पु । यमे ॥ कालि

कालीय

न्या सोदर. ॥

कालिमा । पु । कापर्ये ॥

कालिय । पु । कृष्णसर्पविशेषे ॥

काली । स्त्री । शान्तनुराजपत्न्याम् । स

न्ययत्त्याम् ॥ कालिकायाम् ॥ अ

न्निकान्नलाटान्निष्क्रान्तायां देव्याम्

॥ लोकीटे ॥ मातृभेदे ॥ उसाया

म् ॥ काल सङ्गसनात् कालीत्याम

म् ॥ कालकरस्याया देव्याम् ॥

नयमेधौघे ॥ परिवादे ॥ काला

न्याम् ॥ तुवर्याम् ॥ चिद्वृत्ति ॥ रा

नौ ॥ दृष्टिकाल्याम् । विछाटी इति

गौड भाषा ॥ वक्त्रेर्जिह्वाविशेषे ॥

कालोर्वयोस्त्यस्या । कालाञ्जानप्र

दकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनी

लेत्यादिनाङ्गीध ॥

कालीकः । पुं । कौन्ते ॥

कालीची । स्त्री । यमस्यविचारभूमौ ॥

इतित्रिकाण्यशेषः ॥

कालीतनयः । पुं । सङ्घिषे ॥ इतिहे

मचन्द्रः ॥

कालीयम् । न । कृष्णचन्दने । हरि

चन्दने ॥ कुङ्कुमे ॥ पुं । सर्पविशेषे ॥

कालीयकः । पुं । दारुहरिद्रायाम् ॥ न

। गौडभाषया कालिया इति प्रसि

द्धे पीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे । कायके ।

कालानुसार्ये ॥ कृष्णचन्दने ॥ का

काल्यम्

लीयकं रक्तगुणं विशेषाद्यङ्गना

शनम् ॥ कालस्यवर्णस्यायम् । वृद्धा

च्छः । स्वार्थेकम् ॥

कालीयकचोदः । कुङ्कुमे ॥

कालुष्यम् । न । कालिन्ये ॥

कालेयः । पुं । दैत्यभेदे ॥ न । कालख

ण्डे । यकृति ॥ गौडभाषया कालि

नामपीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे ॥ प्राग्दी

प्यसीयेर्षे अग्निकालिभ्यां दम्भक्तयः

इतिठक् ॥

कालेयकः । पुं । दारुहरिद्रायाम् ॥ कु

ङ्कुरे ॥ न । कालीयके । पीतवर्णे

सुगन्धिकाष्ठे ॥ कलेरयम् । सर्वत्रा

ग्निकलिभ्यां ठक् । स्वा० कन् ॥

काल्यः । पुं । कञ्जीरलदी इति प्रसिद्धे

द्राविडके । कर्बूरे ॥

काल्यकः । पुं । वेधमुख्ये । कर्चूरके ।

काल्ये ॥ काल्येपिधैः भवः । तद्वभवद्

त्ययान्तात् कन् ॥

काल्यनिकः । चि । आरोपिते । कल्पि

ते । कल्पनाभवे ॥ कल्पनाया आम

त । ठक् ॥

काल्यकः । चि । काल्यवेदाङ्गम् तदुक्त

विधौ ॥

काल्यम् । न । प्रख्ये । प्रभाते ॥ क

कयतिचेष्टाम् । अघन्यादयश्चेति

कलेर्यक् । ततः प्रज्ञाय ॥ ॥ श्रीते

कावेरी

॥ त्रि। प्राप्तकाले ॥ कावः प्राप्तोऽस्य ।
कावायत् ॥

काव्यक' । पु । कर्चूरे । शविष्ठके ॥ का
लेसाधु' । तत्रसाधुरितियत् । स्वा०
कन ॥

काव्यमान । त्रि । विचाव्यमाने ॥
काव्या । स्त्री । उपसर्गयाम् । गर्भग्र
हप्राप्तकावायज्ञवि ॥ कावः प्रा
प्तोऽस्य' । तदस्यप्राप्तमिति वर्त्तमा
ने कावाद् यत् ॥

कावचिकम् । न । तनुचिवाङ्गणे ॥
कवचिनासमूह । ठञ्कवचिनश्च ॥
कावादः । पु । बाक्कखहे ॥ ईषदाद
ईषदर्थेचेतिको कादेशः ॥

कावारम् । न । शैवले ॥ आसमन्तात्
वार्यते आच्छाद्यतेऽनेन । दृग्भश्च
रादेः पुसीतिघ । यद्वाआवारयति
त्रियते वा । दृग्० अच् । घञ्वा ।
कस्यजलस्य आवारम् ॥

कावारी । स्त्री । दृग्वादिच्छत्रके । अ
सत्कुव्याम् । वारिचायम् ॥ क्वादिति
भाषा ॥

कावुक । पु । कुक्कुटे ॥ चक्रवाके ॥ पीत
मुण्डखगे ॥

कावेरम् । न । कुक्कुमे ॥

कावेरी । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ सरिद्रिशेषे ॥ कस्य जलस्य

काव्यलि

वेर शरीम् । तस्येयम् । तस्यदमि-
त्यया । डीप ॥ ईषदेरमस्या वा ॥

काव्यः । पु । शुक्ले । दैत्यगुरौ ॥ न ।
ग्रन्थे । कविकृतौ ॥ अदोषौ सगुणौ
सालङ्कारौ शब्दार्थौ काव्यमिति वा
मनः ॥ तत्त्रिविधं यथा । सव्यङ्ग्य
मुत्तम काव्य मव्यङ्ग्यमधमं स्मृतम्
। किञ्चिद्व्यङ्ग्यसमायुक्तं मध्यम प
रिकीर्तितमितिकाव्य चन्द्रिका ॥ कवे
रपत्यम् । कुर्वादिभ्योण्य । ॥ कवेरिद
ङ्कर्मभावो वा । त्रा० । घ्यञ् ॥ क
धातोः । चोरावश्यके इति श्यदा ॥

काव्यचैर । पु । चन्द्ररेणौ ॥

काव्यलिङ्गम् । न । अर्थालङ्कारप्रभेदे
॥ अस्यलक्षणं यथा । हेतोर्वाच्य प
दार्थत्वे काव्यलिङ्गमुदाहृतमिति ॥
काव्यलिङ्ग हेतोर्वाच्यपदार्थतेति च
॥ यथा । वपु प्रादुर्भावा इनुमित
मिदं जन्मनि पुरा पुरादे न प्रायः
कचिदपि भवन्तं प्रवृत्तवान् । नमन्तु
क्त सप्तत्यऽह सतनु रयेप्यनति
भाग् महेश चकव्यं त हिदमपरा
धदयमपि ॥ अनेक पदार्थता यथा
। प्रवृत्तयिसखीसखीखपरिहासर
साधिगतै र्ललितशिरीषपुष्पजन
नैरपि ताम्यति यत् । वपुषि
वधाय तत्र तव शस्त्र मुपचिपतः प

काव्यायी

तत् शिरसाऽकाशयमदक्ष इवैष
भुजः ॥ एक पदार्थता यथा । भस्मो
बुलनभस्मस्तु भवते ब्रह्ममात्रे
शुभं वा सोपानपरम्पराऽगिरिस्तु
ताकात्माशयाश्चकृतिम् । अश्वाराध
नतोषितेन विभुना युष्मत्स पर्याप्तु
कालोको ऋद्धिनि मोक्षनाम्नि
महामोहे निधीयामहे ॥ एषु अ
पराधमे पूर्वापरजन्मनोरनमनम्
भुजपाते मत्तोपपद्ये मत्तमोहे-
सुखालोको ऋद्धिस्तु यथात्म-
मुक्तरूपोहेतुः ॥

काव्या । स्त्री । मूतनायाम् ॥ बुद्धौ ॥
काव्यायीपत्तिः । स्त्री । अर्वाकङ्कारप्र
भेदे ॥ कैमुत्तेनार्थे संसिद्धिः काव्या
यीपत्तिरिष्यते । स जित स्वन्मुखे
नेन्दु का वार्ता सरसीरुहाम् ॥
अत्र सङ्ख्येनेन पद्मानि येन जिता
नि इति विवक्षितम् । तत्राच सो-
पिवेनजित स्तेन पद्मानिजितानी
ति किमुक्तव्यमितिदृष्ट्वा पूपि का
व्यायेन पद्मजयकूपस्यार्थस्य संसिद्धिः
काव्यायीपत्तिः ॥ तान्त्रिकायीपत्ति
व्यावर्तनाय काव्यविशेषणम् । यथा
वा । अधरोयमधीराख्यावन्धुजीव
प्रभाहरः । अन्यजीवप्रभाहन्तहर
तीति किमङ्गुतम् ॥ स्वकीयद्वयं

काशिरा

भिन्ना निर्गतौ चो पयोधरौ । इ
दयस्यान्यदीयस्य भेदेने का कृपात
योः ॥

काशः । पुं । रोगविशेषे ॥ चुते ॥ पु ।
कण्ठकण्डूयने ॥ काँस इति प्रसिद्धे
दृष्टविशेषे । इच्छुगन्धायाम् ॥ काशः
स्नात्मधुरस्तिक्तः स्वादुपाकोदिस-
सरः । मूत्रकृच्छ्राश्रमदाहाश्चक्षुष्यपि
तज्जरोगजित् ॥ न । काशपुष्पे ॥
काशते । काशृदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
काशक । पु । काशे । काँस इतिभा
षा ॥

काशात्मलि । स्त्री । कूटशात्मलिचुचे ॥
काशिः । स्त्री । देशविशेषे । काश्य
म् ॥ काशते । काशृ० । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

काशिका । स्त्री । काश्याम् । महाश्र
शाने ॥ प्रकाशिकायाम् ॥ काश्येव ।
। स्वार्थे कन् ॥ काशिक्याम् ॥ का
श्यादिस्त्राङ्गिठ । इकारउच्चरणार्थं ॥
काशिकाप्रिय । पुं । दिवोदासे । धन्व
न्तरौ ॥

काशिकी । स्त्री । काश्याकातायाम् ॥
काश्याजाता तत्रभवा तत आगता
दिर्वा । काश्यादिभ्यश्चङ्गिठावितिठ
ञ् । ङीप् ॥

काशिराजः । पुं । नृपतिविशेषे । धन्व

काशीरा

नरौ । सुषोड्गवे ॥ काश्या राजा
। राजाह. सखिभ्यष्ट्च ॥

काशी । स्त्री । वाराणस्याम् । तप स्थ
ल्याम् । अविमुक्ते । आनन्दवने ॥
मुने प्रलयकालेऽपि न तत् चेच क
दाचन । विमुक्त न शिवाभ्यां यद्
विमुक्तं ततोविदुः ॥ न यदाभूमिव
लय न यदापां समुद्भव । तदा वि
हसुं मीशेन चेव मेत द्विनिर्मित
म् ॥ इत्यगस्त्यम्प्रतिस्तन्दवचनम् ॥
अयोध्या मथुरा माया काशी का
शी अवन्तिका । पुरीद्वारावती चै
व सप्तैता मोक्षदायिका ॥ एता-
स्तु पृथ्वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन
। पुरीद्वारावतीविष्णो पाञ्चजन्यो
परिस्थिता ॥ एताश्च मुक्तिदा सर्वा
एकवर्णिता.सुरै । यानि यानिच
क्षेत्राणि काशीप्राप्तिकराणिषट्॥प्रा
णिना मिह मोक्षार्थं महाकारुणि
क. शिव. । तारोपदेशं कुरुते इ
त्याहुः शास्त्रकोविदा । यथोक्तं
द्रयामले । काशीपुरीपरिसरे सुर
सिन्धुतीरे कर्णे जपत्यनुदिनकिल
देहभाजाम् । मोक्षार्थमेव दयया
शशिखण्डमौलि श्रोशक्तिबीजम
नघ सुरसंधसेव्यमिति ॥ तत्र वैष्ण
वेभ्योराममन्त्रस्यैवेभ्यःपञ्चाक्षरस्य

काशीरी

वृहज्जावालोक्या शक्तेभ्य शक्तिवी
जस्यभुवनेश्वरीमन्त्रस्य यतिभ्य प्रण
वस्येतिव्यवस्था ॥ सदा कृतयुगञ्चास्तु
सदा चास्तूत्तरायणम् । सदा म-
होदयश्चास्तु काश्यां निवसता स
ताम् ॥ लोलार्ककेशवौकोटी गङ्गा
ज्या नगरधनु । कलि लक्ष्य शरो
धर्म्मा शिवो धन्वी पुनातु माम् ॥ अ
थवा सर्वक्षेत्राणि काश्या सन्ति नगो
त्तम । तत्र नित्यं वसेन नित्यं देवी
भक्तिपरायण. ॥ तानि स्थानानि स
म्पश्यन् जपन् देवीं निरन्तरम् ।
थाय स्तम्भरणम्भोजं मुक्तोभवति व
न्धनादिति देवीगीता देवीभागव-
ते ॥ काशते । काशृदीप्तौ । पचा
द्यच्च । गौरादिस्त्वान् डीष् ॥

काशीनाथ. । पु । विश्वेश्वरे । शिवे ॥
काशीराज । पु । शिवे ॥ धन्वन्तरौ ॥
काश्या राजा । टच् ॥

काशीशम् । न । धातुकाशीशे । हीरा
कसीति प्र० उपधातुविशेषे ॥ तद्वि
विधम् । हरिद्वर्णं लोहितञ्च धातु
काशीशमिष्यते । शुक्लवर्णं तथाकृ-
ष्णमुष्णकाशीशमुच्यते ॥

काशूकार । पु । गुवाके ॥

काशीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ काशते
। काशृ० । अन्येभ्योपीतिसनिन् । व

काशमीरी

नोरचेति ङीप्रौ ॥

काश्यर्थ । पु । काश्यरीष्टे । गम्भा-
र्याम् ॥ काश्यरीशब्देऽस्यस्य । अन्ये
भ्योपीतियप् ॥

काश्यीरम् । न । पुष्करमूले ॥ कुङ्कुमे ॥
टङ्के ॥ पुष्पनि । देशविशेषे । शास्त्रशि-
क्षिषु ॥ संप्रदायविशेषे ॥ यथा । शा-
रदामठमारम्भ कुङ्कुमाश्रितटान्तक-
म् । तावत्काश्यीरदेशः स्यात्तत्र
शब्दोक्तमात्मकः ॥ काश्यीरेषुभवम् ।
तत्रभवत्पार्थ कच्छादिभ्यश्चेत्यञ्
॥ स्वार्थेऽस्वा ॥

काश्यीरजम् । न । कुष्ठे । पारिभाष्ये
॥ कुङ्कुमे ॥ पुष्करमूले ॥ काश्यीरे
जायते । जनी० । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥

काश्यीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कुष्ठे ।
पारिभाष्ये ॥ काश्यीरे अन्मास्य ॥
काश्यीरजा । स्त्री । अतिविषायायाम् ।
महौषधे ॥

काश्यीरा । स्त्री । अतिविषायायाम् ॥ क-
पिलद्राचायाम् ॥ पृथिव्याम् ॥

काश्यीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ गुग्गु-
यथा । काश्यीरीतुवरातिक्तावीर्या-
यामधुरागुहः । दीपनी पाचनी
मेधामेदिनीअमशोषजित् ॥ दौ-
षट्प्यामशुक्लार्थविषदाहृष्यराप-
हा । तत्फलं दृढं दृढं गुग्गुकेयूरस-

काष्ठम्

यनम् । वातपित्तद्वारक्तचयमूत्र-
विवन्धनम् ॥ स्वादुपाकेहिमंक्षिप्तं
तुवरास्तुविबुद्धिकृत । इत्यादाहृष्ट-
धावातरक्तपित्तजतचयानिति ॥

काश्य । पु । काशिराजे ॥ न । मध्ये ॥
काश्यप । पु । मुनिविशेषे ॥ कणाद-
मुनौ ॥ मृगविशेषे० ॥ मीनवि० ॥
गोत्रवि० ॥ तत्तत्रवरान्तर्गतमुनिवि०
॥ काश्यपस्यात्मजमात्रे ॥ काश्यपस्यगो-
त्रापत्यम् । विदायन् ॥ न । मांसे
॥ इति हेमचन्द्रः ॥

काश्यपि । पुं । अक्षये । गङ्गाप्रजे ॥ ग-
ङ्गे ॥ काश्यपस्यापत्यम् । वा० इन् ॥
काश्यपी । स्त्री । पृथिव्याम् । भूमौ ॥
काश्यपस्येयम् । तस्येदमित्यञ् । ङी-
प् ॥ अग्निकायाम् ॥

काश्यपेयः । पुं । इन् ॥

काश्यरी । स्त्री । काश्यर्याम् । गम्भा-
र्याम् ॥ काश्यते । काशू० । अन्येभ्यो
पीतिषनिप् । वनोरचेतिङीप्रौ ॥

काष । पुं । कषके ॥ कषकपाषाणे ॥
कष्यतेऽनेन । कष० । षञ् ॥

काषायम् । त्रि । कषायेवरक्तोवस्त्रादौ
॥ तेनरक्तरागादिष्वञ् ॥

काषायी । त्रि । कषायरक्तवस्त्रवति ॥

काष्ठम् । न । दाहयि । इन्धने ॥ अर्क-
निष्कास नार्थकाष्ठे ॥ यथा । ससा-

काष्ठद्रु

रमति शुष्कं यत मुष्टिमध्येसमेध
ति । तत् काष्ठं काष्ठमिच्छाहु खदि
रादिसमुद्भवम् ॥ काशते । काशृ०
। हनिकुषीत्यादिना कथन । ब्रश्चेति
षत्वम् । तितुचेति नेट ॥

काष्ठकम् । न । अगुरुणि ॥

काष्ठकदली । स्त्री । वनकदल्याम् । शि
खारम्भायाम् । काठकेखा इति भाषा ॥

काष्ठकीटः । पु । घुणे ॥

काष्ठकुट्ट । पु । शतच्छदखगे । खुटक
वठैया इति भाषा ॥

काष्ठकुहालः । पुं । अभ्याम् । नौका
देर्मलापनयनार्थे काष्ठघटितकुहाले
॥ कमुहालयति । दलविदारणे ।
कर्मण्यय । शकध्वादि । काष्ठस्य कु
हालः ॥

काष्ठजम्बू । स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥

काष्ठतट् । पु । वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
रथकारे । बर्हुकौ । बठइ इति भा-
षा ॥ काष्ठं तच्चति । तच्चूतनूकरणे
क्षिप । काष्ठतच्चौ । काष्ठतडभ्यामि
त्यादिरुपाणि ॥

काष्ठतच्चक । पुं । रथकारे । तच्चणि ॥

काष्ठंतच्चति । तच्चू० । खुल् ॥

काष्ठतन्तु । पु । कोषकारे । काष्ठकूमौ ॥

काष्ठदारु । पु । देवकाष्ठे ॥

काष्ठद्रु । पुं । पलाशवृक्षे ॥

काष्ठान्मु

काष्ठधानीफलम् । न । आमलके ॥

काष्ठपाटला । स्त्री । सितपाटलिकाया
म् ॥

काष्ठमठी । स्त्री । चितायाम् ॥ इति
चिकाण्डशेषः ॥

काष्ठमल्ल । पु । शवयाने । अर्थी इति
भाषा ॥

काष्ठमौनम् । न । इङ्गितेनापस्वामि
प्रायाऽप्रकाशने ॥

काष्ठलेखक । पु । घुण ॥

काष्ठलोही । पु । काष्ठलोहमुत्तमाचे ।
वातर्हौ ॥

काष्ठवह्निका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

काष्ठशारिवा । स्त्री । शारिवायाम् । अ
नन्तमूल इति गौडभाषा ॥

काष्ठा । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥ स्थि
तौ । स्थानमाचे ॥ दिशि । आश

याम् ॥ उत्कर्षे । प्रकर्षे ॥ मर्यादा
याम् । सीमनि ॥ निष्ठायाम् ॥ पर्य

वसानभूमौ ॥ अष्टादशनिमेषात्म
के काले ॥ दशक्षणपरिमिते काले

॥ काशते । काशृ० । हनिकुषिनी
रमिकाशिम्य कथन् । ब्रश्चेति षत्व

म् । टाप् ॥

काष्ठान्मुवाहिनी । स्त्री । श्लेष्मयाम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे

चन्याम् ॥ पुन पुनरन्मुवहति । व

कासना

हुलसाभीषण्यइतिस्त्रिभिः । काष्ठ
स्य भग्नुबाहिनी । काष्ठेऽप्युपलब्धत्वा
म् । शिलामया अपिद्रोणीत्वात् ॥
काष्ठालुकम् । न । काठिन्ययुक्ते कन्दवि
शेषे ॥

काष्ठील' । पु । राजार्के ॥

काठीला । स्त्री । कटन्याम् ॥ काष्ठिना
इत्यते । इत्यस्मिन्नेपलब्धो' । यञ्
॥ कार्ष्णत् अष्ठीलमस्यावा ॥

काष्ठोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि
कायाम् ॥

कासः । पु । सांसीति प्रसिद्धे रोगे ।
अवधौ ॥ पञ्चकासा स्मृतावातपित्त
श्लेष्मजतचर्चैः । अवायोपेक्षिताः
सर्वेवक्षिन्त्यययोत्तरम् ॥ कासते अ
नेन । काश्चश्चकुत्सनयोः । यञ्
श्चेतिघञ् ॥

कासकन्दः । पु । कोकणदेश प्रसिद्धे ।
कासालौ । विशालपत्रे ॥

कासम्रः । पुं । मोदकविशेषे ॥ यथा ।
हरीतकीकषाशुग्रीमरिचंगुडसयु
तम् । कासम्रोमोदकः प्रोक्तस्तृणा
रौचकमाशनइति ॥

कासमी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥

कासजित् । स्त्री । भाग्यार्थम् ॥

कासनाशिनी । स्त्री । कर्कोटशृङ्गन्या
म् ॥

कासार

कासन्धीवटिका । स्त्री । नेसवारविशे
षे ॥

कासमर्द्द' । पु । कालकासुन्दा इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे गुल्मप्रभेदे । अरिम
र्द्दे । जरथे ॥ पु । न । कासुन्वी इ
तिगौडभाषाप्रसिद्धे नेसवारे ॥ ये
षितजलमिश्रितवस्त्रगन्धितनेसवार
इतिपाकराजेश्वरः ॥

कासमर्द्ददक्षम् । न । कसौदी इति
स्वातशाके ॥ कासमर्द्ददक्षद्वयवृष्यं
कासविषास्तनुत् । मधुरकफवात
मंपाचनकण्टशोधनम् ॥ विशेषतः
कासहरपित्तमंश्राहकंलघु ॥

कासमर्द्दन' । पुं । पटोले ॥

कासरः । पु । सहिषे ॥ कोकले सरति
खगता । अञ् । यथा ॥ कुरीषत् स
रति । शूलकावत्वात् । ईषद्भेजे
तिको. कादेशः ॥

कासशा' पुं । कावविशेषे ॥ यथा । क
ण्टकारीकृतः काशः सङ्ख्याः सर्व
कासहेति ॥

कासारः । पुं । सरोवरे । सपक्षे निघ्न
प्रेवा महाअक्षयये ॥ कुविसेपभा
करे ॥ कासते । काश्चश्चदे । तुषा
राश्चश्चेश्वरम् ॥ यथा ॥ कुरीषत्
सारोद्य । ईषद्भेजेति को. कादे
शः । अर्धभाष्यम् ॥ यथा । कोकले

कासीस

नसार । अन्येषामपीति दीर्घ ।
आड प्रक्षेपोवा ॥ कासमृच्छति ।
मृगतौ । कर्मस्य वा ॥

कासागम् । न । कसार इतिख्याते प
क्तान्विशेषे ॥ तत् प्रकारे यथा ।
द्यतेतसे विनि क्षिप्य कनिका पाच
येन्मनाक । ततस्तत्रविनि क्षिप्य ख
ण्डभागसम पचेत् ॥ ततश्चाकृत्यत
त पात्रे क्षिप्त्वा सम्यक् सुषिक्रये । च
तुर्गुणीकृतं द्येतत् भवेत् कासार
सत्रकम् ॥ कासारं रुचिद्व्येष्टनाति
रुचनपिच्छिलम् । हस्तासकफपित्त
त्रं विरुचौ रुचिकारकम् ॥ प्रक्षिप्य
माषशृङ्गाटकशेरुणा पृथक् पृथक् ।
शालूकयचकर्तव्य कासार खण्डस
पिंषा ॥

कासारि । पु । काससर्दे ॥ आलूके ॥
कासालु । पु । कोकणदेशप्रसिद्धे आ
लुविशेषे । कासकन्दे ॥

कासीसम् । न । हीराकसी इति गौड
भाषा प्रसिद्धे उपधातु विशेषे । भस्म
वन्मृत्तिकास्त्राकासीसमिति परीक्षि
ते धातुकासीसे । खेचरे । धातुशेख
रे ॥ कासीस धातुकासीस पांशुका
सीसमित्यपि । तदेव किञ्चित् पीत
स्तुपुष्प कासीसमुच्यते ॥ कासीस म
ल्ल मुष्णश्च तिक्तश्च तुवर न्मथा ।

काहार

वातश्लेष्महर केश्य नेत्र्य कृण्डूविषप्र
णुत । मध्व कृष्णाग्मरीश्वित्र नाशनप
रिकीर्तितम् ॥

काह । स्त्री । विकलवाचि ॥ शक्यस्त्रे
॥ बुद्धौ ॥ रुजि ॥ कसति । कसग
तौ । शितकसिपद्यर्त्तेरित्यु ॥
काहतरि । स्त्री । शक्यास्त्रे आयुधे ॥
ह्रस्वाकाह । काहगोणीभ्यांष्टरच
। ङीष् ॥

काहका । स्त्री । काहलावाद्ये ॥
काहल । पु । कुक्कुटे ॥ शब्दमात्रे ॥ ह
हङ्कुकायाम् । महानादे ॥ बिडाले
॥ न । अव्यक्तवाक्ये ॥ चि । शुष्के ॥
भृशे ॥ खले ॥

काहला । स्त्री । वाद्यभाण्डविशेषे ।
काहली इति हिमगिरौ प्रसिद्धा
या ध्वनिनालायाम् ॥ असरसांप्रभे
दे ॥

काहलापुष्प । पु । धुसूरे ॥ काहले
वपुष्पाख्यस्य ॥

काहली । स्त्री । तरुणायाम् । दिक्कथ्याम् ॥

काहारक । पु । कहार इति प्रसिद्धे
शिविकावाहकजातिविशेषे ॥ यथा ।
तथा गारुडिका वीरा । चुरकर्माप
जोविक । व्याधा काहारका पुष्टाः
कृष्ण संवाहयन्ति ये शति जैमिनि
भारते आश्वमेधिके पर्वणि १० अश्वमे

ॐ < ॐ

ॐ > ॐ

किकिदि

किङ्करी

य ॥

करणे ॥

किवदन्ति । स्त्री । जनश्रुता ॥ कोपि किकिदीवि । पु । सोनाचडा इतिगौड
 वाद । किम्पूरीद्वदे भुवोभिच । भाषाप्रसिद्धे स्वर्णचातके । चाष
 बाहुलकाद्देरपि । ततोडीषवि पतत्रिणि ॥ बाहुलकाद्द्वन्द्वदीर्घ
 कल्प ॥ योर्विनिमय ॥

किवदन्ती । स्त्री । जनश्रुत्याम् । स किकीदिव । पु । किकिदिबौ ॥ कि
 न्ये असन्नेवा लोकवादे ॥ कोपिवा किकीषिकिकीदिवावितिद्विरूपको
 द । किम्पूरीद्वदे तृभूवद्विषीति षादकारान्तोपि ॥
 बाहुलकाज भक् । भोक्त । गौ० किकीदिवि । पु । चाषे ॥ किकीति
 डीष् ॥ दिव्यति वासते । दिव्यकीडादे । क
 विघृष्टिच्छविस्थवि किकीदिविनि
 तिसाधु ॥

किवा । अ । विकल्पे । अथवा ॥

किंशब्द । पुं । सस्यशुके । धान्याग्रभागे
 ॥ वाणे ॥ कङ्कपक्षिणि ॥ किञ्चित् कु
 क्तिर्तवा । शृणाति । शृत्तिसायाम्
 । किञ्चरयोः श्रिण इतिशुक् ॥

किंशुक । पुं । पलाशवृक्षे ॥ नन्दीवृक्षे
 ॥ किञ्चित् शुकद्वय । शुकतुण्डाभसु
 प्यत्त त ॥

किंशुलुक । पुं । पलाशवृक्षविशेषे ॥
 किंसन्वा । पुं । कुक्त्तिने सख्यौ । दुर्म
 न्त्रिणि ॥ कुक्त्तिन सखा । किम
 चेपइ सम । सन्नाप्रतिषेध ॥

किकि । पुं । किकिदिवे । चाषे ॥ ना
 रिकेले ॥

किकिदिव । पुं । } चाषखगे ॥

किकिदिवि । पुं । }

किकिदीव । पुं । चाषविहगे ॥ नील

किकीदीव । पुं । }
 किकीदीवि । पुं । } चाषपक्षिणि ॥
 किकि । पुं । वाजरे । कपौ ॥ स्त्री । फे
 री । लघुशृगाले । लोमशी इति
 भाषा ॥

किङ्कर । चि । दासे । सेवके ॥ विप्रस्थकि
 ङ्करोभूषोवैश्यो भूपस्यभूमिप । सर्वे
 पाकिङ्करारा' गृहा ब्राह्मणस्यविशेष
 त' ॥ किञ्चित् कुक्त्तिर्तवाकरोति ।
 दिवाविभेद्यवकियत्तद्वहुष्विस्थच् ॥

किङ्करा । स्त्री । दास्याम् ॥ अजन्ताट्
 टाप ॥

किङ्करी । स्त्री । दास्याम् ॥ किङ्करस्य ॥
 स्त्री । पुंयोगादाख्यायामितिडी
 प् ॥

ॐ < ॐ

ॐ > ॐ

किञ्च	किञ्चल्क
किङ्किणी । स्त्री । चतुर्धण्डिकायाम् । घाघर इति गौडभाषा प्रसिद्धे क व्याभरण विशेषे । कर्धनी कौधनी इति भाषा ॥ किञ्चित् किण्ड करो ति । किण्णशब्दात् तत् करोतीति गण्यन्तात् अच । गौ० डीष् ॥ विक ङ्कतद्रुमे ॥	किञ्चन । अ । अकास्त्र्ये । असाकल्ये । ऋल्ये ॥ किञ्चन । पु । हस्तिकर्णपलाशे ॥ किञ्चित् । अ । स्वल्पे । ईषत् । मना क् ॥ इदन्तयानिर्देष्टुमशक्ये ॥ कि ञ्चिच्च अनयोः समाहारः ॥ किञ्चिलिक । पुं । } किञ्चुलुके ॥ किञ्चुलिका । स्त्री । } किञ्चुलुक । पु । केचुआल्ये कीटविशे षे । गण्डूपदे ॥ किञ्चिञ्चुलुम्पति । कास्पनेकाज्ग्रहणं चुलुम्पाद्यर्थमि तिवार्तिकनिर्दिष्टचुलुम्पधातुः । अन्येभ्योपीतिङ । टेरिति छकार सकारपकाराणां लोपः । तत्, रु चाया कन् ॥
किङ्किणीका । स्त्री । चतुर्धण्डिकायाम् ॥ चङ्कगणने । कण्णशब्दे । अस्मात् यङलुगन्तात् चङ्किण किङ्किणचे त् ईजन । धातोः किङ्किणादेशश्च ॥ किङ्कि । पु । कोकिले । भ्रमरे ॥ ह ये ॥ कामदेये ॥ न । गजकुम्भे ॥ किङ्किरा । स्त्री । चतजे । रुधिरं ॥ किङ्किरात् । पु । अशोकद्रुमे ॥ कामदे वे ॥ रक्ताक्षान्ते ॥ शुके ॥ पिके ॥ पुष्पविशेषे ॥ हेमगौरे । पीतान्ता ने ॥ अस्य गुणाः । किङ्किरातो हिम स्तिक्त कषायश्च हरेदक्षैः । कफपि त्तपिपासास्रदाहशोषवमिकृमीनि ति ॥ किङ्किराण । पुं । वर्वरवृक्षे ॥ किङ्किरी । पु । विकङ्कते । सुवाट्ये । बुद्धि इति गौडभाषा ॥ किञ्च । अ । आरम्भे ॥ साकल्ये ॥ स म्भावनायाम् ॥ किञ्च चचेति वि ग्रहः ॥	किञ्जम् । न । } किञ्जल्के ॥ किञ्जल । पु । } किञ्जल्क । पु । केसरे । पुष्परेणौ ॥ किञ्जल्क शीतलो रुच कषायो ग्रा हकोपिसः । कफपित्तद्व्यादाहर- त्ताशेषविषशोथजित् ॥ पद्मकिञ्ज ल्क इतिशेषः ॥ किञ्चिञ्जलति । ज लअपवारणे । बाहुलकात्क् ॥ न । नागकेशरपुष्पे ॥ पद्माभ्यन्तरस्थे केशाकारे करहाटकवेष्टने केसर इतिस्थाने । पीतपरागे ॥ किञ्जल्कविभेदः । पु । केसरापगमे ॥

किञ्च

किटि । पु । मोचे । शूकरं ॥ केटति ।

। किटगतौ । इगुपधातकित ॥

किटिभ । पु । केशकीटे । जू लीख

इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥

किट्टम् । न । मले । तैलाद्यधोभाग

स्थे ॥ शिङ्गुःखादौ ॥ यथा । ध्याय

मानसलोहस्य मलं मण्डूरमुच्यते

। यत्नोऽयं यद्गुण्य प्रोक्त तत्किट्टं नपि

तद्गुण्यमिति ॥ केटतिस्म । किटः ।

गन्धर्वेतिक्त । आगमशास्त्रस्या नि

त्यस्वावेट ॥

किट्टवर्जितम् । न । शुक्रे ॥ इति हेम

चन्द्र ॥

किट्टकः । पु । ताम्रकण्ठे ॥ लोह

गुणे ॥

किण । पु । शुष्क गो । मांसग्रन्थौ ॥ नि

घर्षणजव्यथाचिह्ने । घट्टा इति भा

षा ॥ घुणे ॥

किण्व । स्त्री । अपासार्गे ॥

किण्विही । स्त्री । खरमज्जर्याम् । कृपा

सार्गे ॥ किण्विनो द्रव्यान जिह्वीते ।

ओहाङ्गुतौ । आतोनुपेतक ।

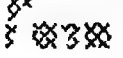
गौरादिस्नानलोष ॥

किण्व । पुं । न । सुराधीजे । नग्नहि

॥ न । पापे ॥ कणनम् । कणशब्द ।

उन्व । दयश्चेति साधु । कर्मणिषा ॥

कणति वा । अग्नौ प्रुषिलटीति कन्

किन्तु

। बाहुलकादिस्त्वम् ॥

कितव । पु । द्युतकृति । अचट्टेविनि

॥ द्युतसमाह्वयदेविनि । मस्ते ॥ व

श्वके ॥ खले ॥ चारनामनिगन्धद

ब्ये ॥ १५ खाने । भावेक्त । कितवा

यति कितेनवार्तिवा । अवेणोप

यो वागन्धनेवा । आतोनुपेतक ॥

कनकाह्वये । धत्तुर ॥ कितवा' स

न्तस्य ग्राहका । अर्गमाद्यच ॥ किता

न वक्षतिवा । अन्येयोर्पीतड ॥

किताटम् । न । दृष्टस्यत्वचोभ्यन्तरका

धसलस्यवल्कलरूपे ॥ वेदप्रसिद्धम् ॥

किन्तु । पु । अष्टपादे । सकटा' सक

लो इति भाषा

किन्तुभासु । अ । प्रष्टैवतमे । ददमे

पा मातिशयेन किमिच्छर्थे अतिशा

यतेतिमप । किमेतिउ अयेन्या

सु'५

किन्तुगाम् । अ । प्रष्टैकतर ॥ इदमन

यो'तिशयेनकिम् । द्वियकना'वमध्य

न्यादिनागरप । किमेतिउ अये

न्याम् ॥

किन्ता । स्त्री । वुक्स्तिस्त्व ॥ कम्पकेषा

या भाव । तन् ॥

किन्तु । अ । किम्पुन । पूर्ववाक्यसङ्को

चक्षपके । प्रागुक्तिविह्वलार्थे ॥ यथा

। भृश्याभावे शर्जति कम् ॥ किन्तुस

क.

म्भावितानाम् । इति प्राचीना ।

किन्तु । पु । ववाच्येकादशकरणान्त
गतशेषकरणे ॥ तत्रजातस्यफलम् ।
मित्रामित्रे नैवकिञ्चिद्विशेषो धर्मा
धर्मस्तुल्यता मानवस्य । सोऽत्रेवादे
सर्वदाप्रीतियुक्तः किन्तुप्राख्येयस्यनू
नं जनि स्यादितिकोष्ठीप्रदीप ॥

किन्ही । पु । } घोटके । अश्वे ॥ ना
किन्ही । पु । } तावेतौ ॥

किन्नर । पु । किम्पुरुषे । मयौ । अश्व
मुखदेवयोनिनरविग्रहे देवगायने
॥ किञ्चिन्नर अश्वमुखत्वात् । कुत्सि
तोवानर किन्नर । किञ्चेप इति
समास । कुत्साच्च कस्यचिन्नरमुखा
श्वकायत्वात् कस्यचिदश्वमुखनरश
रीरत्वात् ॥ अर्हदुपासकविशेषे इ
ति हेमचन्द्र ॥

किन्नरेश । पु । वैश्रवणे । कुवेरे ॥ कि
न्नराणामीश ॥

किन्नरेश्वर । पु । कुवेरे । नरवाहने ॥

किन्नु । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ स्थाने ॥

किम् । अ । कुत्सयाम् । गर्हणे ॥ वित
र्के ॥ निषेधे ॥ प्रश्ने ॥ प्रकारे । कूट
यते कवनवा । सुशब्दे । बाहुलका
ट डिम् । कायतेर्हिमिर्वा ॥ ईषद
दर्थे ॥ अतिशये ॥

क । चि । चेपे ॥ वितर्के ॥ निन्दायाम् ।

किम्पुरु

॥ परिप्रश्ने ॥ कानम् काययिवा । कै
शब्दे । कायतेर्हिमि । ॥ स्त्री । का
। न । किम् ॥

किमिच्छक । पुं । मार्कण्डेयपुराणोक्ते
व्रतविशेषे ॥

किमु । अ । सम्भावनायाम् ॥ विमर्श
॥ किम्च उच ॥

किमुत । अ । किमुतार्थे ॥

किमुत । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ विकल्पो
अतिशये ॥ किञ्च तदुत च । समा
हारोवा ॥

किमूत । अ । वितर्के ॥ किम्च उतच
अनयो समाहार ॥

किम्पच । वि । किम्पचाने ॥ किम्पच
ति । पचाद्यच । किञ्चेप इतिसमा
स ॥

किम्पचान । वि । कृपणे ॥ किञ्चित् प
चति । औणादिकज्ञानजितिसा
मी ॥ किम्पचति । ताच्छील्येति
चानश्चानन्वा । अनित्यमागमशा
सनमिति नमुक । किञ्चेप इतिसमा
स ॥

किम्पक । पु । साकाल इतिगौडभा
षाप्रसिद्धमहाकाललतायाम् ॥ त
त्फले ॥ वि । अत्रे ॥ मातृशसिने ॥

किम्पुरुष । पु । किन्नरे ॥ किञ्चित् कु
त्सितो वा पुरुष । किञ्चेप इतिसमा

क्रियाश्च	किरात
स । कुत्ताचक्रिन्नर शब्देऽस्लोक नीया । लोकभेदे । अम्बुद्वीपत्यन वदत्तान्तर्गने हिमाचल हेमकूटयो मध्यवर्तिनि यष ॥	चन्द्र ॥ किर । पु । वराहे । शूकरे ॥ किरति । हविष्ये । इगुपधन्नामीकिर क. ॥ किरक । पु । लेखके ॥ वाणशूकरे ॥
किम्पुरुषार्थता । स्त्री । कुत्सितपुरुषा र्थत्वे ॥ प्रपञ्चस्य पुरुषार्थत्वेन सत्य त्वतत्पादने भयनिवृत्त्यभावात्कु त्सितत्वम् ॥	किरण । पु । खर्ये ॥ अर्केन्दुदीधितौ- ॥ कीर्यते । हविष्ये । हापृष्ठजिम न्दिनिधान क्युगितिक्यु. ॥ किरणमासी । पु । खर्ये ॥ किरणानां
किम्पुरुषेश. । पुं । कुवेर ॥ किम्पुरु किम्पुरुषेश्वर. । पुं । घाणामीश ईश्व रोवा ॥	माद्या सा अस्ति अस्त्र । ग्री० इति ॥ किराटिका । स्त्री । किराजो इति स्था- ते सारिकाखरो ॥
किम्पुरुष । पुं । क्रिकरे ॥ न । वर्षभे दे ॥	किरातः । पु । अरय्यचरेणेच्छजाति प्रभेदे । किरातदेशोद्भवे पूर्वकृचि
किम्पु । पुं । कुत्तातेमणौ । प्राप्त जनादिताम्ररगकारिणि ॥ कुत्स त प्रभु । किंसेप इति सतास ॥	ये पञ्चादिचितक्रियालोपाद्वाङ्मया दर्शनेनच श्रुतामापकेदसुपदवा थ्ये ॥ देशविशेषे ॥ तत्तत्कृत्समार
किम्परा । स्त्री । नलीनामगन्धद्वये ॥	भ्य रामजेवान्तर्गने शिवे । किरातदे
क्रियान । वि । क्रिम्पिसि. रायिप्रिष्टे ॥ क्रिम्पिसि । अमय । क्रिमिदन्धीवो घइनि वनुष । व इन्द्रव । इदं मोरीशकी । यस्त्रेति लोम ॥ कास उत्था परिमाणमरावा । क्रिम. ल उत्थापरिमाणे इति त्वेति नतुप व. । वराघः ॥ स्त्री । क्रियतो ॥ ७ । क्रियत् ॥	शो देर्पोश विन्ध्यशैलेऽवतिष्ठति ॥ घोट तरणके ॥ अल्पतनौ ॥ भूनि त्वे ॥ यथा । किरातः सारकोरुच. शीतलस्त्रिभक्तकोलघुः । सकिपातज रन्नासककपिचाह्वदाचनुत् ॥ कास शोपदप. कुउज्वरवशकृमिप्रभुदिति ॥ किरति । हवि० । इगुपधेति क. ॥ अतरि । अतसा. । अच्. । किरसा सावतस्य ॥
क्रियदेतिका स्त्री । उक्ताहे. उद्योगे ॥	किरातक । पु । भूमिमे ॥ किरातको
क्रियाश्च. । पु । रक्तवर्णाश्वे ॥ इति हेम	

किर्ण

ऽन्योनैपाल सेऽर्द्धतिलोच्चरान्तक.

॥ किरातएव । स्वार्थेक ॥

किराततिक्त । पु । चिरायता इतिप्र
सिद्धे वृत्ते । भूजिम्बे । अनार्यतिक्ते
॥ किरातदेशे अस्ति जन्मस्थान म
स्य । अर्शआद्यच्च । किरातस्यासौति
क्तश्च ॥

किराताश्री । पु । गरुडे ॥

किराति । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ इतिज
टाधर ॥

किरातिनी । स्त्री । जटामांस्थाम् ॥

किराती । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ गङ्गाया
म् ॥ कुड्याम् ॥ चामरधारि
ण्याम् ॥

किरि । पु । भूदारे । शूकरे ॥ किर
ति । कृविचेष्टे । कृगृशृपृकुटिभिदि
च्छिदिभ्यश्चेति इप्रत्यय ॥ इक्कु
व्यादिभ्य इति भावे इग्दा ॥

किरिटि । न । शिन्तालफले ॥

किरीट । पु । न । मुकुटे ॥ किरति
कीर्यतेऽनेनवा । कृ० । कृत्तृकु षिभ्य
कीटन । शिरोवेष्टने ॥

किरीटी । पु । अर्जुनपाण्डवे ॥ चि ।
किरीटवति ॥ किरीटीस्त्रास्त्र । इ
निः ॥

किरीटमाली । पु । अर्जुने ॥

किर्णी । स्त्री । पलाशे ॥ शालायाम् ॥

किलकि

हेमपुत्र्याम् । स्वर्णपुत्तलिकायाम् ॥

लोहपुत्तलिकायाम् ॥

किर्णरि । पु । नागरङ्गवृक्षे ॥ राक्षस
विशेषे ॥ कर्बुरे ॥ चि । कर्बुरवर्णव
ति ॥ कीर्यते । कृवि० । बाहुष
कात् कृशृपृकुटिपटिशौटिभ्यर्द्धरन्वि
तिर्द् । न मुडागमश्च ॥

किर्णरिजित् । पु । भीमसेने ॥

किर्णरित्वक् । स्त्री । नारङ्गवृक्षे ॥

किर्णरिभित् । पु । भीमसेने ॥ कि
र्णरिम् भिनत्ति । भिदिर० । कि
प ॥

किर्णरिस्त्रदन । पु । भीमसेने ॥ कि
र्णरि स्त्रदयति स्त्रदितवान वा ।
स्त्रदवरणे । नन्द्यादिच्चात् ल्यु ॥

किल । अ । नातीयाम् ॥ सम्भाष्ये ॥
अनुशयार्थे ॥ निश्चये ॥ प्रसिद्ध्याप्र
माणद्योतके ॥ सत्ये ॥ हेतौ ॥ अश्चै
॥ अलीके ॥ न्यक्करणे ॥ किलति ।
किलश्चेत्ये । इगुपधेतिक ॥

किलकिञ्चितम् । न । स्त्रीणाविष्ठा-
रविशेषे । द्रष्टव्यदर्शनवर्धवशात्
शुक्लरुदितवसितप्रसितक्रोधअमा-
भिखापाना सङ्करकरणरूपे हावे ।
शृङ्गारभावजायाक्रियायाम् ॥ तल्लच
य यथा । हर्षाद्भुदितगीतादिव्याभि

अंकिलकिञ्चितमिति ॥ क्रोधान्मुह

किलासी

धर्मीत्यादे सङ्कर किलकिञ्चित्
मिति च ॥ अपि च । गर्वाभिलाषादि
तस्मिन्नाद्याभयक्रुधाम् । सङ्करीक
रखयन् स्यादुच्यते किलकिञ्चित्मि
त्यलङ्कारकौस्तुभ ॥

किलकिञ्चा । स्त्री । धर्मव्यने । सिद्ध-
नादे ॥ वामरागाशब्दानुकरणे ॥

किलाठः । पुं । चीरविकृतौ ॥ नष्टदु-
ग्धस्य पक्षस्य पिप्पलः प्रोक्तः किलाठ-
कः ॥ इधिक्षूर्चिकातनक्षूर्चिकयोः
पिप्पले ॥

किलाटी । पु । वशे । वांस इति भाषा
॥ इतिचारावली ॥

किलाटी । स्त्री । चीरविकृतौ । क्षूर्चि
कायाम् ॥

किलासम् । न । सेहुर्वा इति ख्याते
सिद्धरोगे । त्वक्पुष्पे ॥ किलाति
। किलखैत्यकीडनयोः । इगुपधे
तिक । अस्यति । असुचेः । अच्
। किलख तदसम् ॥ यदा । केखन
म् । भि० अड । किलमस्यति । अच्
। किलेनखैत्येन असति वा । अस
दीप्ती । अच् ॥

किलासन्नः । पु । काँकरोल इति गौड
भाषा प्रतिज्ञे वृक्षविशेषे । कर्कोट
के । मिश्रपत्रे । सुगन्धके ॥

किलासी । वि । सिद्धले । किलासरो

किल्ली

गवति ॥ किलासमस्यास्ति । इन्दो
पतामेति इति प्रत्यय ॥

किल्लि । अ । कल्लूकचिते ॥

किल्लिकिञ्चा । स्त्री । सिङ्गनादे ॥ जित
शासनदर्पस्य प्रतिष्ठापूरणीकृतः । वी
रखगर्जितांसिङ्गनाद् किल्लि किल्ला-
तमेति विभक्त्यः ॥

किल्लिकिल्लितम् । न । शौर्येणगर्जिते ॥

किल्लिक्कः । पुं । किल्लिक्कके । कटे ॥

किल्लितेनेन । किल्ल० । इगुपधादि

ति इन् । वेववीरखदे किल्लेर्जातः ।

जनी० । वन्ध्यामजाता मिति च ।

वृ० ॥ खल्लादादयि ॥

किल्लिक्ककः । पु । वीरखादिकटे ॥ कि

ल्लिक्कात् स्वार्थे । कन् ॥

किल्लिमम् । न । देवदासि ॥ इतिरा

जनिर्धरुष्ट शब्दरत्नावली च ॥ इति

ल्लिमम् किल्लिमम् । भीमसेनो भी

म इति वत् ॥

किल्लिषम् । न । अपराधे ॥ पापे ॥

रोगे ॥ धर्मधर्मफलभूते अनित्ये

संसारे ॥ पापकृत् पुण्यस्याप्य निष्ठक

कृत्वेन किल्लिषत्त्वमेव । औष्ठ्यम

धमदः ॥ केखनम् । किल्लितेना ।

किल्लिषैत्ये । किल्लेर्धुक्चेति ठिष्ण

प्रत्ययः ॥

किल्ली । पुं । घोटके ॥ किल्लीति पाठा

किष्किन्धा

नगरम् ॥

किष्किन्धः । पु । न । पल्लवे ॥

किष्किन्धय । पु । न । पल्लवे ॥ किष्कि
त् शक्ति । शक्तिचलने । वा० कय
न् । पु० ॥किष्किर । पु । अश्वशिशौ ॥ तैलशयौ
षधौ ॥ हृदये ॥ तरुणावस्थे । द
शवर्षाहुं मापञ्चदशवर्षके ॥ यथा ।
किष्किच्छूर । किशोर. स्याद्यतो हि
दशमात् परम् । शूरत्वं दृश्यते कि
ष्किदनुदुर्दिनेदिने इति ॥ चि । कै
शोरावस्थायुक्ते ॥ कश्चि । कश्चिद्वदे
किष्किन्ध शक्तिवा शुगतौ शवग
तौवा किष्किन्ध शृणातिवा । शृङ्गि
सायाम् । किशोरादयश्चेति साधु ॥किशोरी । स्त्री । किशोरावस्थायुक्ताया
म् ॥ तरुणायाम् ॥ किशोरात् वयसिप्र
थम इति ङीप् ॥किष्किन्ध । पु । औष्ठदेशस्थे शैलविशेषे
। स्त्री । तत्रत्यगुहायाम् ॥किष्किन्धा । स्त्री । गन्धमादनगुहा
याम् ॥ पुरीविशेषे ॥ सापूर्वं वालि
वानरस्य राजधान्यासीत् । श्रीरा
मो वान्निनं पत्न्या तां सुग्रीवाय दत्त
वान् ॥ किष्किन्धधाति । दुष्काञ् ।
आत इति क । पारस्करादिच्चात् पू
र्वस्य किमो मलोप सुट् पञ्चचनि

कीकट

पाच्यते ॥

किष्किन्धाधिप । पु । वालिवानरे ॥

किष्कु । पु । स्त्री । वितस्तौ । द्वादशा
ङ्गुलपरिमणौ ॥ प्रकोष्ठे । ककोशेर
घोमशिवन्धपर्यन्ते ॥ करे । हस्ते ॥
चतुर्विंशत्यङ्गुलेमाने ॥ चि । कुक्षि
ते ॥ कायतेऽनेन । कैशब्दे । मृग
व्यादिच्चात् कु । पारस्करादिच्चात्
साधु ॥

किष्कुपर्व । पु । इक्षौ ॥ वंशे ॥ पोटगले ॥

किसरम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे ॥

किसरिक । चि । वणिग्विशेषे । किस
रवणिजि ॥ किसरपण्यमस्य । किस
रादिभ्य ष्टन । पिच्छान ङीष् ।
किसरिकी ॥किसलय । पु । न । पल्लवे । नवीन
पत्रे ॥ नवपत्रादि युक्तशाखाश्रपर्वणि
नवपत्रस्तवके ॥ किष्किन्धत्सक्ति ।
षड्गतौ । वा० कयन् । पु० ॥

की । अ । कुत्सायाम् ॥

कीकट । पु । अश्वे । घोटके ॥ की
कटा । गयाप्रदेशे ॥ यथा । च
रणाहि समारभ्य गृध्रकूटान्तक शि
वे । तावत्कीकटदेश. स्यात् तदन्त
र्भागो भवेत् ॥ पश्यमगधम् । कि
हारनाम्ना प्रसिद्धे देशे इति केचि
त् ॥ चि । कूपये ॥ निर्धने । निःस्थे ॥

कीटकः

कीकश । पु । चण्डाले ॥ की इति क
शति कशशब्दे ॥ पचाचच् ॥
कीकस । पु । कुमिजातौ ॥ न । अ
स्थिनि ॥ चि । कर्कशे ॥ कीतिकसति
कसगतौ ॥ पचाचच् ॥
कीकसास्यः । पु । पचिचि ॥ इतिद्वारा
वक्त्री ॥

कीचक । पु । दैत्यविशेषे ॥ राक्षसवि
शेषे ॥ कुंभेदे ॥ नखे ॥ केकयमुपात्म
जे । विराटराजश्याखे ॥ विपुलाकरा
वर्गर्भे त्रेणुजातौ ॥ अनिचयोगात्
ब्रह्मायमानवशेषे ॥ कीकति शब्दायते
। कीकमर्षणे । चु० । कीकयते रा
क्षसविपर्ययश्चेति बुन् ॥ यद्वा । की
कयस्य शब्दं चकति । चकटस्यादै
चच् ॥ कीकेत्यव्ययं कागतिवा ।
। भू० कः । अन्येद्योपीति छेत्वा ॥

कीचकपितृ । पु । भीमयेने ॥ कीच
कमलौषीत् । जी० । क्षिप् । तुक् ॥
कीचकभित् । पु । घृणोदरे । भीमसे
ने ॥ कीचकम भिनति । भिदिरु०
सक्तं विधति क्षिप् । तुक् ॥

कीटम् । पु । कुमिभ्यः क्तिञ्चित्स्थूलेषु
अनुमात्रे ॥ कीटति । कीट० । चच् ॥

कीटक । पुं । कुमिजातौ ॥ मागधजा
तौ ॥ चि । तिष्ठुरे ॥ स्व० क. क
न्ना ॥

कीनाशः

कीटम् । पु । गन्धके ॥ कीटहन्ति ।
इन् ० । असनुव्यकर्तृकेचेतिटक् ॥

कीटना । स्त्री । जतुनि । चाचायाम् ॥

कीटेभ्योजाता । जनी० । च ॥

कीटपादिका । स्त्री । हंसपदीदृश्ये ॥

कीटमणि । पुं । कथोते ॥ कीटेषुम
थिरिव ॥

कीटमाता । स्त्री । हंसपदीदृश्ये ॥

कीटमारी । स्त्री । हंसपदीदृश्ये ॥

कीटमेष । पुं । मृगचिडा इतिप्रसि
द्धे कीटे । अयंनदीतीरेसिक्तताम
ध्येतिष्ठति ॥

कीटसंज्ञक । पुं । राशिबिम्बेषु संज्ञा
याम् । मकरान्तार्द्धं कर्कटमीनवृश्चि
काश्च कीटाख्याः ॥

कीटेर । पुं । तण्डुलीयश्याके ॥

कीटक । चि । } किम्बकारे ॥

कीटश । चि । }

कीनाशः । पुं । यमे । कृतान्ते ॥ यथा

। किङ्कीनाश पाशधर गर्जसिमासु

पगन्धहासभर मर्जसि । हरिचरखं

शरखं नहि पश्यसि यन्नामस्मरणा

दपिपश्यसीति ॥ वानरविशेषे ॥ चि

। कर्षके ॥ चुरे ॥ पशुधातिनि ॥ की

त्यव्ययङ् हास्तायाम् । की कुम्भितं

नाशयति । पचाचच् ॥ यद्वा । क्षिन्ना

ति क्षिप्यतेवा । क्षिबूविधाधने क्षि

कीर्तिः

श्रवणेन । क्षिणेरीञ्चोपधाया कन्
लोपस्यलोनाम् चेतिकन् उपधाया
ईत्त्वम् ललोपोनामागमस्य ॥

कीर । पु । शुक । मेधाविनि । फला
शने ॥ कीरा । पुभूमि । कश्मीरदे
शे ॥ न । मांसे ॥ कीर्ति ईरयति
। ईर० । शिजन्त । अच् ॥

कीरकः । पु । दृचविशेषे ॥ चपणके ॥
प्रापणे ॥ शुक्रशावके ॥

कीरवर्णकम् । न । स्थौणेयकनामनि
सुगन्धिद्रव्ये ॥

कीरेष्ट । पु । अछोट दृचे ॥ आम्रद्रुमे
॥ जलगधूकवृक्षे ॥ कीराणामिष्ट ॥

कीर्णः । वि । दृत्ते ॥ आच्छन्ने ॥ विच्छि
त्ते ॥ हते । हिंसिते ॥ कीर्णतेस्म ।
ह्र० । न । नल्लगच्छे ॥

कीर्त्तनम् । न । उत्तौ । कथने ॥ का
लापास्तुयुचमपीच्छन्तीति उत्तियू
तीत्यवप्रसादकारः ॥

कीर्त्तना । स्त्री । यशसि ॥

कीर्त्तयन् । वि । कथयति ॥ हतेर्लट् ।
शचादेश ॥

कीर्त्ति । स्त्री । प्रसादे ॥ विस्तारे ॥ क
ईमे ॥ शब्दे ॥ दीप्तौ ॥ मातृका-
विशेषे ॥ यशसि । समन्नायाम् ॥
धार्मिकत्वनिमित्तायां प्रशस्तत्वेन
नानादिगद्देशीयलोकज्ञानविषय -

कील

ताहपायांख्यातौ ॥ परोक्षख्यातौ ।
सृतस्यख्यातौ ॥ यस्य कीर्त्तिर्हता
लोके धिक् तस्यैव कुजीवितम् ।
दानादिप्रभवा कीर्त्ति शौर्यादि प्र
भवं यशः ॥ कीर्त्तिं स्वर्गफला माहु
रासंसारं विपश्चित् । अकीर्त्तिन्तु
निरालोकनरकोद्देशदूतिकाम् ॥
तस्मात्कीर्त्तिमुपादद्यादकीर्त्तिश्च -
व्यपोहयेत् ॥ सुकर्मपत्नी संसिद्धा
कीर्त्तिर्धन्यैश्चपूजिता । ययाविना
जगत्सर्वं यशोहीनं सृतं यथा ॥ की
र्त्यते । कृतसंशब्दने । उत्तियूती
तिनिपातनात् साधु । कीर्त्तनम् ।
कीर्त्तिः । सौत्र । हपिशिरुहीत्यादि
नेनि ॥

कीर्त्तितः । वि । कथिते ॥

कीर्त्तिभाक् । पु । श्रोणाचार्य ॥ वि ।
कीर्त्तियुक्ते ॥

कीर्त्तिमान् । पु । वसुदेवस्य ज्येष्ठपुत्रे ॥
वि । कीर्त्तिसंयुक्ते ॥

कीर्त्तिशेषः । पु । मरणे ॥ यशसो ऽव
धौ ॥

कीलः । पु । स्त्री । अतिशिखायाम् ।
ज्वालायाम् ॥ शङ्कौ ॥ शङ्खे ॥ कफो
श्च ॥ कफोणिकाघाते ॥ स्तम्भे ॥
लेभे ॥ कीलति वध्नाति । कील
बन्धने । इगुपधेतिक ॥ कील्यते

कीखाल

अत्रानेन वा । कर्मविघ्नं पुसीति
घोषा ॥

कीखल । पु । शिवके । गवांस्तम्भे ।
यत्रवद्गौर्दुह्यते तस्मिन् । खूटा
इति भाषा ॥ गवां गात्रकण्डूयना
र्धं गोष्ठे निष्ठातस्तम्भे ॥ कीखलशब्दा
र्थे ॥ वस्तुविशेषे । यथा । जाय-
न्ते सर्वसंस्थानि सुभिर्वा निरुपश्रवम्
। सौम्यदृष्टिर्भवेद्गजा कीखलेषु शुभं
वर्देदिति ॥ कीखलते । कीखल० । क
खल्येति घञ् । स्वा० कन ॥

कीखलसम्पर्शः । पुं । गाव इति गौड भा
षा प्रसिद्धे घृष्टविशेषे ॥

कीखल । खी । पु । कीखले ॥ खी । रतह
तौ । रतौ प्रतिहतिविशेषे ॥ यदा
हवात्स्यायनः । कीखला छरसि कर्त्त
री शिरसि विद्वाकपोल्लयोरिति ॥
कीखलति । कीखल० । इगुपधेयिक
। टाप् ॥

कीखलम् । न । कधिरे ॥ खले ॥ अ
खलते ॥ मधुनि ॥ कीखां वक्रिज्वाला
मलति वारयति । अलभूषणादौ ॥
कर्मण्ययम् ॥ और्वाग्मः कीखां खाति
वा । कीखलेन प्रतिबन्धेन अख्यते
धार्यते । अख० । घञ् । कीखलम् प्रति
बन्धम् अखति वा । कर्मण्ययम् ॥ पुं ।
पञ्चौ ॥ कीखलबन्धनम् अखद्योग्यम्

कुक्

खेति ॥

कीखलधिः । पु । समुद्रे ॥ कीखला
निधीयन्तेऽस्मिन् । दुधान्० । अधि
करयेकि ॥

कीखलप । पु । रात्रसे ॥ कीखलं
पिबति । पा० । आतोनुपसर्ग इति
क. ॥

कीखलतः । वि । कवे ॥ निष्ठातकीखले ॥
कीखलतेस्म । कीखल० । क्त ॥

कीख । पुं । कपौ । वानरे ॥ खुर्ये ॥
पचिखि ॥ पि । दिगम्बरे । नद्ये ॥
की इति शब्दमीष्टे । ईश० । मू०
क । यद्वा । कखवायो रपत्यम् । अ
तरम् । किः खनूमान् ईशो यत्कसः ॥

कीखपर्वः । पु । अपामार्गे ॥
कीखपर्वी । खी । अपामार्गे ॥ कचिखो
मतुस्थानि खोमशानि पर्वान्धखा.
। पाककर्वेति कीघ् ॥

कीखफलम् । न । ककोले । गन्धर्व
विशेषे ॥

कु । अ । पापे ॥ कुतसायाम् ॥ ईधक्
र्ये ॥ निवारके ॥ कवते । कूयते वा
। कुक् शब्दे । मित० कुः ॥

कुः । खी । अणसायाम् । पराणाम्
। भूमी ॥ प्रवसाहे १ ॥ कवते । कु
क् । मित० कुः ॥

कुक् । वि । समर्थे ॥ कौकते आदने

कुकुरा

। कुक० । इगुपधेतिक ॥

कुकुभम् । न । मये ॥ इति शब्दच
न्द्रिका ॥

कुकुर । त्रि । रोगकुम्भितकरे । कुक्षौ ॥

कुकुल । पु । पर्वते । शिलोच्चये ॥

कुकुट । पु । म्वस्तिके । सितावरे । सु
निषस्त्राके ॥

कुकुद । पु । कुकुदे । सत्कृत्यकन्या
दातरि ॥

कुकुन्दर । पु । कुकुरदुमे ॥ न । कूप
के । नितम्बस्थकूपरुदये । स्त्रिया
पृष्ठवंशादधोगर्त्ते ॥ कुम्भूमि दर
यति । दृभये । गयन्त । कर्मण्यय ।
शिलोपस्थस्थानिवज्जान्दृदि । त
त्पुरुषेकृतीति वाट्टलकादलुक ।
कुत्तित कुन्दरम् ईषत्कुन्दरमचे
तिवा ॥ यदा । स्तुन्यते कामिना ।
स्तुदिआप्रवणे । मज्जुरादवश्चेति
साधु ॥

कुकुभा । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥

कुकुर । पु । यदुपशीथान्धकराजस्य
तनये ॥ कुकुरे ॥ न । शन्यिपर्णीवृ
त्ते ॥ कोकते । कुकआदाने । को
कतेर्वाकुगिच्युरच ॥

कुकुरा । पुभून्नि । देशविशेषे । यदुषु
। दाशार्द्धेषु । सास्त्रतेषु ॥ नित्यं
हुवचनान्त ॥

कुकुट

कुकुटी । पु । शास्त्रलीपादपे ॥

कुकुल । पु । तुषानले ॥ शिरीषा द
पिष्टद्वित्री केय मायतलोचना । अ
य क च कुकुलाम्भिकर्कशो मदना
निल ॥ न । शङ्कुभि सङ्कीर्णविले ॥
तनुत्रे । दशने ॥ कोर्भूमे कूलम् ।
कुत्तितवाकूलम् ॥ यदा । कवते ।
कुड्गब्दे । पिप्पलादिस्त्रादूलच । भा
तो कुगागम । ॥

कुकोलम् । न । कोलिपुच्छे ॥

कुकुट । पु । कालचे । ताम्रचूडे । च
रणायुधे । कुकुडा इतिभाषा ॥ अ
स्यमासगुणायथा । कुकुटो दृहण
लिग्धो वीर्योष्णो ऽनिलहृद्गुह । च
क्षुप्य शुक्रकफकृदल्योरुच कषा
यकरति ॥ कुकुटलक्षणयथा । कु
कुटस्त्वृजुतनूरुहाङ्गुलि स्ताम्रवक्त्रन
वचूलिकसित । रौति सुस्वर मु
षात्त्यये च यो वृद्धिद स न्दपराष्ट
वाजिनाम् ॥ यवशीषो यो वा वदर
सदृशो वा पि विहगो वृहन्मूर्द्धो व
र्णो भवति बहुभिर्यश्चरचिर । स श
स्त सडग्रामे रुधुमधुपवर्णश्च ज
यकृन्न शस्तो योतो ऽन्य कृशतरर
व खञ्जचरण ॥ इति वाराहीस
हिता ॥ निषादपुत्रे ॥ शूद्रपुत्रे ॥ तृ
योत्कायाम् ॥ कुकुभर्पचिणि ॥ व

कुक्कुट

क्लिकणे । स्फुलिङ्गे ॥ वनकुक्कुटे ॥
यथा । सुरासमण्डापानाय भोजने
चरणायुधा । तिसिराविकिरा प
थ्या कुक्कुटाविषमज्वरे इत्यग्निवे
शः ॥ अत्र चरणायुधोगृहकुक्कुट ।
कुक्कुटेवनकुक्कुटइतिव्याख्यानात् ॥
कोकनम् । कुक्कुत्ता० । सं० क्लिप् ।
कुटति । कुटका० । इगुपधेतिक ।
कुक्कुट । कर्तृकरणयोरितिसमा
स ॥ कुत्सितः कुट को पृथिव्या
कुटो वा । पृ० ॥

कुक्कुटमण्डप । पु । काग्याप्रसिद्धे मुक्ति
मण्डपे ॥

कुक्कुटकः । पु । कुक्कुटार्थे ॥ शुद्राज्जा
तानिषाद्यान्तुसवैकुक्कुटकः स्मृतः ।
इतिमनुः ॥

कुक्कुटमस्तकम् । न । अथे । चे । इति
गौडभाष ॥

कुक्कुटव्रतम् । न । सप्तानार्थं स्त्रीकर्त्त
व्ये व्रतविशेषे । खलितासप्तमीव्रते
॥ भाद्रमासि सिते यजे सप्तम्यां
नियमेनया । साप्ता शिर्षं खेखयि
त्वा मण्डलेष्वसहान्निकम् । पूजये
द् सदासत्त्वाः दुष्प्रापं नैव विद्यते ॥

कुक्कुटशिरः । पु । कुसुम्भदृष्टे ॥

कुक्कुटार्थः । पु । कुक्कुटतुल्यवर्णं सर्प

कुक्कुटारिः । पु । विशेषे ॥

कुक्कुर

कुक्कुटि । स्त्री । दम्भचर्यायाम् ॥

कुक्कुटी । स्त्री । अन्वतचर्यायाम् ॥ ज्ये
ष्ठ्याम् । क्षिपकस्त्री इति भाषा ॥
मास्मलीदृष्टे ॥ कुक्कुटयोधिति ॥
अस्त्रालं कुक्कुटी च मृदुचास्मा-
पिथीक्षिग्धमूर्ति रचिराननेक्षया
। सा ददातिखुचिरं महीक्षितां श्री
यशोविजयवीर्यसम्पद् ॥ जातेरस्त्री
विषयादिति छीष ॥

कुक्कुटीव्रतम् । न । भाद्रशुक्लासप्तम्यां
कर्त्तव्ये नियमविशेषे । खलिता स
प्तम्याम् ॥

कुक्कुभ । पु । पातकुका इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि ॥ वनकुक्कुटे ॥
कुगिष्ठव्यक्तं शब्दं कैति । बाहुक
कात्तम्भक् ॥ कुक्कुशब्दभाषते वा ।
भाषय्य० । अन्येभ्योपीतिउः ॥

कुक्कुरः । पुं । कूकार इतिभाषाप्रसिद्धे
कौशेयके । सारमेये ॥ कौकते ।
कुक्कुभाशने । क्लिप् । कुरति । कुरश
ब्दे । इगुपधेतिकः । कुक्कुभासौ कुर
श्च ॥ न । प्रणिपत्ये । कुक्कुदौंदा इति
ख्यातौपधौ ॥ कुक्कुटोस्त्रास्ति । कुक्कु
रशब्दस्तत्रान्धे साक्षयिकः । अर्शभाष
य् । यथा । कौकते । कुक्कु० । कौक
तेषां कुगिष्ठुरश्च । कुशागमश्च ॥

कुक्कुरदुः । पुं । मदच्छदे । खच्छामणे

कुङ्कुम

। कुङ्कुर वन्दा कुङ्कुरे । इति च भाषा ॥
कुङ्कुरः कटु स्निग्धो ज्वररक्तकफा
पह । तन्मूलमार्द्रनिश्चित वदने
मुखशोषहृत् ॥

कुङ्कुरी । खी । गुन्याम् । सारमेय्या
म् । कूकरो कुत्ती इति च भाषा ॥
जातेरिति ङीष् ॥

कुङ्कुवाक् । पु । सारङ्गसूत्रे ॥

कुच । पु । कुचो । उठरे ॥ गर्भे ॥ कु
ष्माति । कुषनिष्कर्षे । उन्दिगुधि
कुषिम्यश्चेति स कित् ॥

कुचि । पु । उदरे ॥ कुच्यते निष्का
स्यते मलोऽस्मात् । कुच । पुषिकु
षिशुषिम्य क्वि ॥ केतुमालवर्षस्य
देशविशेषे । समुद्रमध्यप्रदेशे ॥ कु
क्षिपाश्वोदरकटीपृष्ठक पर्बमेदन
मित्यत्र कुक्षिशब्द उदरस्य वामद
क्षिणभागद्वयवाचीति भावप्रकाश ।

कूख इति भाषा ॥

कुक्षिम्भरि । वि । आत्मम्भरौ । स्वी
दरमात्रपूरके ॥ कुक्षिविभर्त्ति इति
विग्रहे कुक्षेर्मुमागमो भृजइन्प्रत्य
यश्च निपातसिद्ध ॥

कुक्षिरन्ध्र । पु । नले ॥

कुङ्कुमम् । न । कुम्कुम् केसर इति
च नाम्ना वित्ते गन्धद्वये । काश्मीरज
न्मनि ॥ काश्मीरदेशजे क्षेपे कुङ्कुम

कुचर

यङ्गवेदितत । खच्छाकेशर भारक्त
पद्मगन्धितदुत्तमम् ॥ वाष्णीकदेश
सजात कुङ्कुमपाण्डुरं भवेत् । केत
कीगन्धयुक्त तन्मध्यम खच्छाकेशर
म् ॥ कुङ्कुमं पारसीके यन्मधुगन्धि
तदीरितम् । ईषत्पाण्डुरवर्णतद
धम स्थूलकेशरम् । कुङ्कुम कटुक
किम्बं शिरोरुम्भजन्तुजित । ति
क्त दमिहर वयस्य व्यङ्गदोषत्रयापह
म् ॥ कुम्कुम् इति शब्दोक्ति वा
चकत्वेनास्य । अर्थः प्राद्यच् ॥ यदा कु
च्यते । कुक्क । वा । उमकुम्पत्यय
। आच्छीत्यत्र नुमितियोगविभा
गाद्युम् ॥

कुङ्कुमाद्रि । पु । पर्वतविशेषे ॥

कुङ्कुनी । खी । महाज्योतिष्मत्याम् ॥

कुच । पु । स्तने ॥ कुचति । कुचसङ्गो
चे । इगुपधेतिक ॥

कुचण्डिका । खी । मूर्वाखतायाम् ॥

कुचण्डी । खी । मूर्वायाम् ॥

कुचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥ वकम्
इति भाषाप्रसिद्धे पञ्चाङ्गे ॥ द्रुमविशे
षे ॥ निर्गन्धस्त त कुक्षित चन्दनम्
। कैचन्दनमिव वा । कुत्सितान्य
न्यचन्दनान्यस्मादा ॥

कुचफल । पु । दाडिमद्रुमे ॥

कचर । वि । कवादे । परदोषकजन

कुञ्ज	कुञ्चित
कीर्त्ति ॥ कुञ्चितं चरति । यथाश्च ॥ कुञ्जाग्रम् । न । चूचुके । स्तनाग्रभागे ॥ कुञ्चस्यग्रम् ॥ कुञ्जाङ्गेरी । स्त्री । चुम्बिकायाम् । चू- काशक इतिभाषा ॥	कुञ्जाष्टम' । पु । दोषविशेषे ॥ सर्वान- गुणान्विहन्त्याशु विलम्बादष्टम कुञ्ज । अस्त्रापवाद' । अस्त्रगे नीत्रगे भौ- मे शशुचेवगतेपिवा । कुञ्जाष्टमोद्ग- वोदोषेन किञ्चिदपिविद्यतेइति ॥
कुञ्चिकः । पु । } कुञ्चिया इति गौ कुञ्चिका । स्त्री । } उभाषा प्रसिद्धे मत्स्ये ॥	कुञ्जिशः । पु । मत्स्यविशेषे ॥ कुञ्जाटि । स्त्री । धूममहिष्याम् । कु- हेनिकायाम् ॥
कुञ्चितः । वि । परिमिते ॥ कुञ्चि । कुञ्चसङ्कोचे । कुञ्चिश्चिकुचोति कि- तञ्च ॥	कुञ्जाटिका । स्त्री । रतान्ध्याम् । नभो- रेखौ ॥ कुञ्जाट्टी । स्त्री । कुहेनिकायाम् ॥
कुञ्चेष्टः । वि । कुवाससि ॥ कुत्सितं चे- कुम्भम् ॥	कुम्भनम् । न । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्ल- चयम् । वाताद्या वर्त्मसङ्कोचं जन- यति यदा मला । तदा द्रष्टुं न शक्नो- ति कुम्भनं नाम तद्दिदुरिति ॥
कुञ्चेला । स्त्री विहङ्गयस्याम् ॥ कुञ्चेली । स्त्री । अम्बुदायाम् । आकना- दि इति गौडभाषा ॥	कुम्भफला । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥ कुम्भि' । पुं । अष्टमुष्टिमिते धान्यमान- भेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवेत् कुम्भि- कुम्भयोष्टौ च पुष्कलमिति ॥
कुञ्चम् । न । कुमुदे ॥ इति शब्द- निका ॥	कुम्बिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कुञ्चे- इति गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥ य- था । कुम्बिकवैनं विस्माययति भा- ययति ॥ कम्बी इतिभाषा प्रसि- द्धाया वंशशाखायाम् ॥ कुम्बी ताक्षी इति च भाषा प्रसिद्धाया कूर्चिकाया- म् ॥ मेथिकायाम् ॥
कुञ्जः । पुं । आरे । भौमग्रहे ॥ नरका- सुरे ॥ कुम्भे ॥ कौः वृद्धिः जातः । कम्बन्यान्तिस्तक' ॥	कुम्बितम् । न । तगरपुष्पे ॥ वि । व
कुञ्जमन्त्रः । वि । सन्धिचौरे ॥ इति व्याख्यते ॥	
कुञ्जमिन्त्रः । वि । कुञ्जमन्त्रे ॥ इति शब्द- रत्नावली ॥	
कुञ्जा । स्त्री । कम्बुयन्त्रादिनाम् ॥ कम्बिकादिनाम् ॥	

कुञ्जरा

क्रे ॥ सङ्कोचिते । कुञ्जतिष्ठ । कु
ञ्जकौटिल्ये । त्त । बाहुसकात् स
न्नापर्वकस्याद्वा नलोपभाष ॥

कुञ्ज । पु । न । हस्तिद्वयैः ॥ हस्तिद
न्ते ॥ निकुञ्जे । समन्तात्सुतादिभि
राच्छादिते स्थानविशेषे ॥ कौजा
यते । कावजनि वा । जनीप्रा० । स
प्तम्यञ्जनेर्ह । पु० ॥

कुञ्जर । पु । अनेकपे । हस्तिनि ॥ अ
तिशयित कुञ्जोद्धनुरख्यस्य । रत्न
करणेलमुखकुञ्जेऽथ उपसङ्ख्यान
मितिर ॥ देशविशेषे ॥ केशे ॥ उ
त्तरपदस्थित्यञ्जेष्ठार्थे ॥ पञ्चमात्र
स्यप्रथमे । ऽऽ प्रभेदे ॥

कुञ्जरचारमूलम् । न । मूलके ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

कुञ्जरच्छाया । स्त्री । गजच्छायायाम्
॥ यथा । योगो मघात्रयोदश्या
कुञ्जरच्छावसंज्ञकः । भवेन्मघायां
संख्ये च शशिन्यर्के करस्थिते इति ॥

कुञ्जरपर्यायः पुं । पञ्चमात्रस्यप्रथम
। ऽऽ पर्याये ॥

कुञ्जरपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥
कुञ्जरा । स्त्री । घालकीद्रुमे ॥ पाठला
याम् ॥ इक्षित्याम् ॥

कुञ्जराराति । पुं । अरमे ॥ सिंहे ॥

कुञ्जरस्य अरातिः ॥

कुटजः

कुञ्जराखुक्कम् । न । हस्त्याखुनि ॥ इति
शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जराशन । पु । अश्वत्ये । पिप्पले ॥

कुञ्जरेणाश्रयते । अश्रभोजने । कर्म
शिल्लुट् ॥

कुञ्जरी । स्त्री । करेणौ । इक्षित्याम् ॥

कुञ्जवम् । न । क्वाञ्जिके ॥ क्रुस्तिस्तंज
लम् । पृषोदरादिः ॥

कुञ्जवल्ली । स्त्री । निकुञ्जिकान्त
वृत्ते ॥

कुञ्जिका । स्त्री । कृष्णजीरुके ॥ निकु
ञ्जिकान्तादृक्ते । कुञ्जवस्तुर्याम् ॥

कुटः । पुं । कोटे । गढ इति भाषा ॥
शिलाकुट्टे । पत्यग फोडनेका ह्यौ

डा इतिभाषा ॥ पर्वते ॥ दृक्ते । अ
नोकहे ॥ टवर्गगयमोपध इति प्रा

माशिका ॥ पु । न । कलशे । घटे
॥ पुं । स्त्री । गृहे । वेश्मनि ॥ कुट

ति । कुटिली भवति । कुटकौटिल्ये
। इगुपधेतिक ॥

कुटकम् । न । फाले ॥ कुटति । कुट
। कुन् ॥

कुटकाचलः । पु । पर्वतविशेषे ॥

कुटङ्कः । पुं । गृहाच्छादने । लप्पर
छान इतिच भाषा ॥

कुटचः । पुं । कुटजवृत्ते ॥

कुटजः । पु । कौरिया कौरय्या इतिम

ॐ ॐ ॐ ॐ -

कुटख

सिद्धे वृक्षविशेषे । गिरिमल्लिकाया
म् । वतसके ॥ अस्यफलमिन्द्रियव'
॥ कुटख कटुको रुचो दीपन स्तु
वरो हिम । अर्शोतीसारपित्तास्र
कफटृणामकुष्ठनुत ॥ अगस्त्यमुनौ
॥ श्रोत्राचार्ये ॥ कृटे शृङ्गे जायते
स । सप्तर्ष्याजनेर्ह । पृषोदरादि ॥

कुटखबीजम् । न । इन्द्रियवे ॥

कुटखा । स्त्री । कखर्चसच्छन्दसि ॥ स
जसा भवेदिहसर्गौकुटखास्यमिति
सच्यवात ॥

कुटखट । पु । श्योनाकवृक्षे । शोथके
॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके । मोथा इति
भाषा ॥ कुटख वक्त्रीभवन् नटति ।
नटस्यन्दने पचाद्यच् ॥

कुटपः । पुं । मुनौ ॥ निष्कुटे । गृध्रस
मीषोपवने ॥ कुडवपरिमाणे मान
भाण्डे ॥ न । कमले ॥ कुटति । कु
टः । उषिकुटिदक्षीणादिना कुटे
कपुन् प्रत्ययः ॥

कुटर । पुं । न । कुठरे । मन्यामदण्ड
बन्धवस्तम्भे ॥ वा० कुटे. करन ॥

कुटख । पु । अंशुकगृहे । छोटोतम्ब
तम्बूटी इति त्रिभाषा ॥ कुटति । कु
टः । कुटः किञ्चेत्यच् ॥

कुटरणा । स्त्री । चिवृतायाम् ॥

कुटखम् । न । पटले । खान छपर इ-

- ॐ ॐ ॐ ॐ

कुटी

तिचभाषा ॥ इतिवागवली ॥

कुटहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥

कुटि । पुं । महीबहे ॥ शरीरे ॥ स्त्री

। मन्त्रगृहे ॥ शालायाम् ॥ कुटति

। कुटः । इगुपधात किदिति इन्प्र

त्यय ॥ यदा । हागृशृपृकुटिभिदि-

च्छिदिभ्यश्चेति इ सचकित् ॥

कुटिचर । पुं । वारिशूकरे । संस इति
भाषा ॥

कुटितम् । प्रि । कुटिले ॥ कुटति । कु-

टः । रुचिवचिकुचिकुटिम्य. कितच् ॥

कुटिन । प्रि । अन्वजौ । भराले ॥ भ

रुरे ॥ न । तगरपुष्पे ॥ कुटिडकौटि

त्य काति । खा० । जातोनुमेतिक

॥ कुटति वा । कुटः । मियिलादि-

त्वाद्याहुलकाहा इत्यच् ॥

कुटिलक । पुं । नागविशेषे ॥

कुटिलग* । पुं । सर्पे ॥

कुटिलगा । स्त्री । मयाम् ॥

कुटिला । स्त्री । नदीविशेषे ॥ राधि-

कासखीविशेषे ॥ तगरपाशाम् ॥ स्पृ

कानामगन्धद्रव्ये ॥

कुटिलिका । स्त्री । बाधानाकृतिविशे

षे ॥ कर्मारोषकरखभूते लौहे ॥ व

क्राशालौहयद्विर्या प्रोक्ताकुटिलिका

विसेत्युक्तेः ॥

कुटी । स्त्री । कुम्भदास्याम् । कुटनी

ॐ ॐ ॐ ॐ

कुटुम्बी

इतिभाषा ॥ मुरानामनन्धद्वये ॥ चि
त्रगुच्छे ॥ स्वल्पनिलये ॥ कृदिकारा
दन्तिनइतिङीष ॥

कुटीचक । पु । पुत्रावादे । पुत्रान्नजी
विनि विरक्ते ॥

कुटीचर । पु । } यतिविशेषे ॥ कुठ्या
कुटीचरक । पु । } चरति । अच ॥ स्वार्थे
क ॥

कुटीर । पुं । सुदृष्टहे । भौंपडी भूं
पडी कुट्टिया इतिचभाषा ॥ इस्वाकु
टी । कुट्टीशमीशुष्काभ्योर ॥ न ।
केवले ॥ रते ॥ इतिहेमचन्द्र ॥
कुटति । कुट० । वा० ईरन् ॥

कुटुङ्गक । पु । वृक्षखतागहने ॥ छ
ति सि ॥

कुटुम्ब' । पु । न । पोष्यवर्मे ॥ वान्धवे
॥ सन्ततौ ॥ द्वितीयगृहे ॥

कुटुम्ब्यापृत' । त्रि । अभ्यागारिके ।
उपीधौ । पुत्रदारादिपोषणव्यशे ॥
कुटुम्बे कुटुम्बपोषणे व्याप्रियतेस्य
। पृष्ठव्यायामे । अकर्मकत्वात् क
संगित्त ॥

कुटुम्बहारक' । पु । याचायोगविशेषे
॥ सप्तमे चन्द्रमा कृत्वात् सप्तमे
नीचखेचर । कुटुम्बहारको योगो
यातु प्रियतमां हरेत् ॥

कुटुम्बी । पु । गृहमेधिति । गृहस्थे ।

कुट्टित

गार्हस्थ्याश्रमविशिष्टे ॥ त्रि । कृप
के ॥ कुटुम्बविशिष्टे ॥ कुटुम्ब पो
ष्यवर्गोऽस्यस्य । अतर्हान ॥

कुटुम्बिनी । स्त्री । पतिपुत्रदुष्टिवादि
युताया प्रतिष्ठिताया स्त्रियाम् । पु
रनध्याम् ॥ इन्नन्तान्ङीप् ॥ कुटु
म्बानांसमूहे ॥ खलादिभ्यश्चनिर्वक्त
व्यइतिङनि ॥ सुदृष्टुपविशेषे । पय
स्यायाम् । वक्रशल्यायाम् ॥

कुटुम्बौकः । न । कुटुम्बवासस्थाने ॥
कुट्टक । पुं । गणकाना मङ्गविशेषे ॥
कुट्टनम् । न । छेदने । कूटना इतिभा
षा ॥

कुट्टनी । स्त्री । नार्यासहान्यपतिसंयो
गकारिण्याम् । शम्भस्याम् । कुट्टनी
इतिभाषा ॥ कुट्टयति । कुट्टच्छेदन
भर्त्सनयो' । ल्युट् । ङीप् ॥

कुट्टाक । त्रि । कुट्टनशीले ॥ कुट्टयति
। तच्छील । कुट्ट० । जल्पभिक्षकुट्ट
लुण्ठवृद्धपाकन इतिषाकनप्रत्य
य ॥ स्त्री । कुट्टाकी ॥

कुट्टारः । पुं । पर्वते ॥ न । केवले ॥ रते
॥ कुट्टारंकेवलेरते इतिमेदिनी ॥

कुट्टितमासम् । न । मांसव्यञ्जनप्रभेदे
॥ मासमन्त्राय सङ्गृह्य स्रक्ष्य कृत्वा
सुकुट्टितम् । वैसवारसुगन्धाख्येस्वेदि
त म्पाचितम्भवेत् ॥ कुट्टित पाचि

कुट्टिम

त मांसं सुखाद् खघु दीपनम् ।
तथापि जात्रलं श्रेष्ठं जात्रलेष्वपि प-
क्षिणाम् ॥

कुट्टिम । पु । न । स्वल्पगृहे । कुट्टी-
रे ॥ गर्भागारे ॥ मणिभूमौ । रत्न-
स्रवणौ ॥ सुधाघटितभूतले ॥ बह-
भूमौ । नीच इति कुरसी इति च
भाषा ॥ दाडिमद्रुमे ॥

कुट्टिमितम् । न । शवभेदे । स्त्रीणां
दशधाशृङ्गारवेष्टास्तर्गतवेष्टाविशेषे
। स्त्रीणां स्वाभाविकदशखङ्कारान्त-
र्गते विलासभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
केशस्तनाधरादीनां यस्तु हर्षोऽपि
सम्भूतम् । प्राहुः कुट्टिमितनामशि-
रःकरविधूयनम् ॥ अपिच । केशा-
धरादिग्रहणे रोदमानेपिमानसे ।
दुःखितेव बहिः । कुपोष्यकुट्टिमित-
द्वितद्विति ॥ स्त्रीणामेव स्वभावो य-
दिष्टमप्यनिष्टतयानिवारयन्त्येव सु-
रतसुखमुपभुञ्जते इति ॥ अपिच ।
दुःखोपचारं सौख्योद्वर्धयितुं कुट्टि-
मितं मतम् ॥ सुरतेषु गाढपरिपीड-
ने केशस्तनादिग्रहणे च हर्षात् सुखे-
पि दुःखाविष्क्रिया दुःखेपिसुखावि-
ष्क्रियाकुट्टिमितम् । कुट्टनम् । कुट्ट-
घणम् । कुट्टेन निर्द्वन्द्वम् । भावप्रत्य-
यान्तादिमप्यन्तश्च इतीमप् । ततो

कुठारी

ययन्ताङ्गावेक्तम् । तारकादिष्वादि-
तञ्जवा ॥

कुट्टिहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥ इति
हलायुधम् ॥

कुट्टीर । पु । शुद्धपर्वते ॥ इति हारा-
वली ॥

कुट्टमलम् । पुं । मुकुले । विकासोन्मु-
खप्रौढकलिकायाम् ॥ न । नरकान्त-
रे ॥ यवराज्यं भीषणम् ॥ कुट-
ति । कुट्टकौटिल्ये । घृषादिष्वात्
कलच् तस्यमुटच् ॥ यद्वा । कुन्धते
कुट्टतिवा । कुट्ट° । कुट्टिकुषिभ्यां
कमलच् ॥

कुठः । पु । द्रुमे । शाले ॥ कुठति । कु-
ठ° । पचाद्यच् ॥

कुठर । पु । दण्डविष्कम्भे । मन्थानाक-
र्षणरज्जुभि र्युक्ते स्तम्भे ॥ कुठति कुठ-
गतिप्रतिघाते । वारुणकात् करणम् ॥

कुठाकु । पु । खट्कुवट्टैया इति भाषा ।
प्रसिद्धे पक्षिविशेषे ॥

कुठाटङ्ग । पु । स्त्री । कुठारे ॥

कुठारः । पु । द्रुमे ॥

कुठार । पु । स्त्री । शुधितौ । परशौ-
। कुहाडा इति भाषा । फर्सा इ-
ति च ॥

कुठारी । स्त्री । कुठारे । कुहाडी इति
भाषा ॥ जातिस्वान् डीष् ॥

कुडिः

कुठार' । पुं । दृचे ॥ कीशे । वानरे ॥
शस्त्राकारे ॥

कुठि । पु । क्षमाभृति ॥ महीबहे ॥

कुठिक । पु । कुष्ठौषधौ । कूठ इति
भाषा ॥

कुठेर । पु । वज्रो ॥ तुल्यसाम् ॥ अर्ज
के । वावुइ इति वर्वरी इतिच प्रसि
द्धे पर्यासे ॥ कुष्ठति । शुठप्रतिघाते
कुठिच । पतिकठिकुठीत्येवम् । आ
गमशास्त्रस्या निर्यत्वाजनुम् ॥

कुठेरक । पु । पर्यासे । तुल्यसाम् ॥
खेततुल्यसाम् । ववुइ तुलसी इति
गौडभाषा ॥ कृष्णार्जके ॥ नन्दीद
चे ॥

कुठेरज । पु । खेततुल्यसाम् । कुठेर
के । वर्वरायाम् ॥

कुठेर । पु । चामरवाते । चौरकीपव
न इतिभाषा । मन्यरौ ॥

कुडव । पु । धान्यमानभेदे । मुष्टिच
तुष्टये ॥ प्रस्थचतुर्थीशे ॥ वैद्यकम
तेक्षिप्रसूतपरिमाणे । द्वात्रिंशत्तोल
के । अञ्जलौ ॥ कुण्ड्यते कुण्ड्यतेवा
। कुडिदाहे । वा० कव प्र० । आग
मस्यानिर्यत्वाजनुम् ॥

कुडि । पु । देहे । शरीरे ॥ कुण्डते
। कुडि० । कुण्डिकण्ठोर्नक्षोपपञ्चे
ति इ. कित् ॥

कुणपः

कुडिश' । पु । कुडिचि माच इतिगौड
भाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥

कुडुहुन्नी । स्त्री । कुडकारवेद्याम् ॥

कुडुलः । पुं । कुट्मले ॥ न । नरकवि
शेषे ॥ कुण्ड्यते । कुटतिवा । कुटच्छे
दने कौटिल्येवा । कुटिकुचिभ्यां
कालन् । पृ० । कुडति । कुडवाल्मे
। पाहुलकात् कुडेरपिकमलन्वा ॥

कुड्यम् । न । भित्तौ । भीत कन्ध इ
तिभाषा ॥ विलेपने ॥ कुण्ठासाधु ।
तपसाधुरितियत् । पृ० ॥ कुण्ड्यतेषां
कुडुकार्कश्ये । गत्यत् ॥ कैतेरघन्या
दिच्चात् यकप्रस्थयोडुगागम इत्यु
क्त्वदत्तादयः ॥ कैतूडले ॥

कुड्यकम् । न । कुड्यार्थे ॥

कुड्यच्छेदी । पु । सन्धिचारे ॥ छेदनं छे
द । कुड्यस्य छेद । सोस्यास्तिइति ॥

कुड्यच्छेद्यम् । न । खानिके । भीतका
गढा इतिभाषा ॥

कुड्यमत्सी । स्त्री । गृहगोधिकाया

कुड्यमत्स्य । पु । म् । छिपकली ॥

कुणक' । पु । बालके ॥

कुणञ्ज । पु । अरण्यावास्तूके । व

कुणञ्जर । पु । नवयुवा खरयुवाइ

तिचभाषा ॥

कुणञ्जा । स्त्री । कुणञ्जे ॥

कुणप । पु । न । त्यक्तमात्रे । शवे ॥ व

कुण्ठीक

रक्षा इतिप्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥ पृति
गन्धे ॥ चि । पृतिगन्धौ ॥ कणति ।
कणशब्दे । कण्ये सम्प्रसारणश्चेति
कपन ॥

कुण्ठी । स्त्री । पिट्सारिकायाम् ॥
कुण्ठाकु । पुं । देशविशेषे ॥ कणति ।
कण्य । पीयूषगणिभ्यांकात्तन् । बाहु
व्यकात् सम्प्रसारणम् ॥

कुण्ठि । पु । दूषी इतिस्थाते तुक्कटणे
। तूद इतिगौडभाषा ॥ चि । कुक
रे ॥ कणति कुण्यते वा । कुण्यशब्दे
पकरणयोः । इगुपधात्किद्वितीम् ॥

कण्यिन्दः । पु । शब्दे ॥ कणति । कुण्य०
कुण्यिपुत्यो किन्दच् ॥

कुण्डकः । चि । खूले । मोटा इतिभा
षा ॥

कुण्ड । चि । क्रियासुमन्त्रे । अकर्मण्ये
॥ कुण्डोमन्त्रः क्रियासुय ॥ मूर्खे ॥
कुण्डति । कुठि प्रतिघाते आचख्येच
। पचाचच ॥

कुण्डक । चि । कुण्डे ॥ स्वार्थेकः ॥

कुण्डा । स्त्री । गतिप्रतिहतौ ॥ कुण्डन
म् । कुठिप्रसीधते । पिङ्गिदिदि
शब्देभ्यः । टाप् ॥

कुण्डितः । चि । कुण्ठीकृते । सङ्गचि
ते ॥

कुण्ठीकृतः । चि । विकुण्डिते ॥

कुण्डल

कुण्ड । पु । अस्त्रतेभर्त्तरिजारजे । का
रात्पतिवलीस्रुते ॥ कुण्डयतेकुण्डम
नेन । कुठिदाहे । घञ् ॥ न । मा
नभेदे ॥ देववशाशये ॥ चैवश्चा इ
तिप्रसिद्धेजलाधारविशेषे ॥ होमी
यान्याकये ॥ न । स्त्री । पिठरे ।
स्यास्याम् ॥ कुण्डयति । कुठिरच
ये । कु० । अच् । कणति वा । कु
ण्य० । क्वादिभ्यःकिद्वितीम् ॥

कुण्डकीट । पु । पतितब्राह्मणीपुत्रे ।
आरतोब्राह्मणीपुत्रे ॥ दासीकामुके
॥ चार्वाकवचनाभिन्नपुरुषे ॥ चार्व
के ॥ अतिविशारदे ॥

कुण्डगोचकम् । न । काञ्चिके ॥

कुण्डजः । पु । कुण्डे । घृष्टाच्छादित
स्थाने ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

कुण्डपाय । पु । कतौ ॥ कुण्डेन पी
यते ऽस्मिन् सोम इति । कतौकुण्ड
पायसश्चाभ्याविति पिवतेरधिकरणे
यत प्रत्ययो युगागमस्यनिपात्यते ॥

कुण्डलम् । न । स्वनामस्वातन्त्र्यभू
षणे । कर्णवेष्टने ॥ पाशे ॥ वक्ष्ये ॥
गुर्वचरे ॥ कुण्डते कुण्डयतेवा ।
कुठिदाहे कुठिरक्षायांवा । घृष्टा
दित्वात् कणच् ॥ कुण्डं कुण्डला
कारं कणति वा । आतोनुपेतिकः ॥
सिद्धादिस्वाङ्गवा ॥

कुण्डलि

कुण्डलिका । स्त्री । मावावृत्तभेदे ॥

यथा । कुण्डलिका सा कथ्यते प्रथमं
दोहा यत्र । रोलाचरणचतुष्टयं प्र
भवति विमलं तत्र ॥ प्रभवति विम
लं तत्र पद्मप्रति सुललितयमक
म् अष्टपदी सा भवति विमलकवि
कौशल्यगमकम् । अष्टपदी सा भव
ति सुखितपण्डितमण्डलिका कुण्ड
लिनायकभणितविषयकर्ण कुण्डलि
केति ॥ जलेवी इति प्रसिद्धे पद्याम् ॥

कुण्डली । पु । फणिनि । सर्पे ॥ वरुणे
॥ मयूरे ॥ चित्रमणे । चित्तल इति
भाषा ॥ त्रि । कुण्डलयुक्ते ॥ कुण्डल
ङ् कुण्डलाकारो वा सो ऽस्यास्ति । अ
त इति ॥

कुण्डलिनायक । पु । पिङ्गभसर्पे ॥

कुण्डलिनी । स्त्री । मूलाधारनिवासि
न्याङ् कुलकुण्डलिनीशक्तौ ॥ उर
ग्याम् ॥ गुडूच्याम् ॥ कुण्डलानां स
मूहे ॥ खलादिच्छादिनि ॥ जले
वीतिख्याते पद्यान्त्रविशेषे ॥ तस्या पा
कप्रकारो यथा । नूतनं घट मानीय
तस्यान्त कुशलोजन । प्रस्थाईपरि
मायेन दग्ना ऽस्त्रेण प्रलेपयेत् ॥ द्वि
प्रस्थांसमितां तत्र दध्यक्षप्रस्थसमि
तम् । घृत मर्द्धशरावच्च घोलयित्वा
घटे क्षिपेत् ॥ आतमे स्थापयेत्ता

कुण्डिनः

व द्याव द्याति तदन्तताम् । ततस्त
त् प्रक्षिपेत् पात्रे सच्छिद्रे भाजनञ्च
तत् ॥ परिभ्रास्य परिभ्रास्य तत्सक्त
से घृते क्षिपेत् । पुन पुन स्त दावृ
त्त्या विदध्या न्मण्डलाकृतिम् ॥ तां
सुपकां घृता व्रीत्वा सितापाके त
नुहवे । कर्पूरादिमुगन्धे च क्षपयि
त्त्वो दुरेक्षत ॥ एषा कुण्डलिनी ना
म्ना पुष्टिकान्तिवलप्रदा । धातुवृद्धि
करी दृष्या दृच्या चेन्द्रियतर्पणीति
॥ कुण्डलिनी उगीप् ॥

कुण्डली । स्त्री । गुडूच्याम् ॥ काञ्चनद
मे ॥ कपिकण्ठ्याम् ॥ सर्पिणीवृक्षे ॥ ज
लेवीति प्रसिद्धे मिष्टान्नविशेषे । कु
ण्डलिन्याम् ॥ इति पाकराजेश्वर ॥
कुलकुण्डलिन्याशक्तौ ॥

कुण्डाशी । त्रि । कुण्डसप्तङ्करविशे
षस्यान्नभोजिनि ॥ अमृते जार
ज कुण्डो मृते भर्त्तरि गोलकः ।
य स्तयो रत्न मन्त्राति स कण्डाशी
ति कथ्यते ॥ इति देवल ॥ कुटना
इति प्रसिद्धे भगमन्त्रके ॥ महाभा
रते दानधर्मे तथा दर्शनात् ॥

कुण्डिका । स्त्री । कमण्डलौ ॥ पिठरे ।
स्याल्याम् ॥ कूड कूडा इति च प्रसिद्धे
पात्रविशेषे ॥ स्वा० क ॥

कुण्डिन । पु । ऋषिविशेषे ॥ न । वि

कुतप

दर्भनगरे ॥ यथा । अथ भीमसुता
वलोकनै सफल कर्तुमह स्त देव
स । क्षितिमण्डलमण्डनार्थितं न
गर कुण्डन मण्डजोययाविति पूर्व
नैषधे २ सर्ग ॥ कुण्डते । कुण्डि
हे । बहुलमन्यवापीति इनच प्र० ॥
कुण्डी । स्त्री । अमत्रविशेष । कमण्ड
ली ॥ कुण्डी कन्वुकपालानि मधु
पूर्णीनि विभ्रत । किं न पश्यति लो
को य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ जान
पदकुण्डेत्यादिना अमत्रे ङीष् ॥
भर्त्तयस्तेजारजातायाम् ॥ अथम
मुष्यजातिस्त्वात् जातिस्त्वणो ङी
ष् ॥ कुणति वा । कुणयज्ज्योपकरण
यो । अमन्ताङ्गः ॥

कुण्डीर । पु । मनुष्ये ॥ णि । वलव
ति ॥ इति धरणी ॥

कुतनु । पु । कुवेरे ॥ त्रि । कुत्सित
शरोरे ॥

कुतप । पुं । स्वर्ग्ये ॥ वैश्वानरे ॥ द्विज
न्मनि ॥ अतिथौ ॥ गवि ॥ भागिने
वे ॥ पुं । न । दौहित्रे ॥ वाये ॥ छाग
खकम्बले । नेपाखकम्बले । खारचा
इति पर्वतीय भाषा ॥ कुशटुणे ॥
दिनस्याष्टमांशे । अङ्गोऽष्टमे मुहूर्
त्ते । विशङ्खण्डदिनमाने द्विती
यप्रहरणेष्वष्टावधितृतीयप्रहरप्र-

कुतुक

यमदण्डपयन्ते काले । अयम्भैको
द्विष्टश्राद्धारम्भकालः । यथा । आर
भ्यकुतमे आह कुर्यादारौहिखं बुधः ।
विधिज्ञो विधि मास्थाय रौहिख
न्तु न लङ्घयेदिति ॥ दिवसस्या
ष्टमे भागे मन्त्रीभवति भास्करः ।
स काल कुतमो ज्ञेयः पितृणां दत्त
मन्त्रयम् ॥ अपिच । अङ्गो मुहूर्त्तौ
विस्थाता दशपञ्चचसर्बदा । तत्राष्ट
मो मुहूर्त्तौ सकाखः पुतपः स्मृत
इति मत्स्यपुराणम् ॥ * ॥ पारिभाषि
ककुतपास्तु । मन्थाङ्ग खड्गपात्रचत
या नेपाखकम्बलः । रौप्यदर्भास्तिखा
गात्रो दौहित्र्याष्टमः स्मृतः ॥ याप
कुत्सित मिन्थाङ्गस्तस्य सन्नायका
रिणः । अष्टावैतेयत स्तस्यात् कुत
पा इति विश्रुता ॥ इति मिताक्षरा
यामाचाराध्यायः ॥ कुत्सितं तप
ति । तप० । संघायाभूतदृजीति
खच् । अनव्ययस्येति न मुम् । यद्वा
। कुम्भुवतपति । आगमशास्त्रस्यानि
त्यस्त्वान्न मुम् ॥

कुतः । अ । प्रश्ने ॥ पञ्चस्यर्थे । कस्मा
दर्थे ॥ निङ्गवे ॥ कस्मात् किमस्त
सिख । कुतिहोः ॥

कुतुकम् । न । कौतुके । फलनिरपे
क्षतया चिकीर्षिते ॥ कुतून्धर्म नि

कुतूह

र्मितस्नेहपाच कायति । कै० । आ-
तानुपेतिक । उपपदसमास । इ
कोह्रस्वोडयोगालबस्येतिह्रस्व । य
दा । कुत्वाम्भवम् । अध्या०ठक् । इ
सुसुगितिक । केण इति ह्रस्वः । सं
ज्ञापूर्वकत्वात् पक्षेवृद्धभावात् ॥

कुतुप । पु । चर्ममये ऽल्पे स्नेहपाचे ।
कुप्यो इतिभाषा ॥ ह्रस्वा कुतू ।
कुत्वाडुपच् ॥

कुतुम्ब । न । कुत्सिततिन्दुकीफले ॥
कुतू । स्त्री । चर्मनिर्मिते स्नेहपाचे ।
कुप्या इतिभाषा ॥ कुत्सित तन्यते
। तनु० । वा० कू टिलोपश्च ॥ कै
ति वा । कुशब्दे । वा० कूस्तुकच ।
कुत्वाडुपजितिनिर्देशाद्वा ॥

कुतूणक । पु । कतुया इति गौडभा
षाप्रसिद्धे बालानां नेत्ररोगे ॥ तस्य
ल० । यथा । कुतूणकं चीरदोषा
च्छिशूना मेव वर्त्मनि । जायते तेन
तन्नत्र कण्डूरश्च स्रवेन् मुहुः ॥
शिशुं कुर्यात्तल्लाटाच्च कूटना
साव घर्षणम् । शक्तो नार्कप्र
भा द्रष्टु न वर्त्मान्मीलनचम
इति ॥

कुतूहलम् । न । अपूर्ववस्तुदिदृक्षाद्य
तिशये चेष्टाविशेषे । कैतुकै । कै
तूहले ॥ कुतूहलं रम्यदृष्टौ चाप

कुथ.

ल्यं परिकीर्तितम् ॥ फलनिरपेक्ष
चिकीर्षिते ॥ त्रि । प्रशस्ते ॥ अङ्गते
॥ कुतूहलति । हलविलेखने । मू०
क ॥ यदा । हलति । पचाद्यच्
कुत्वा हलम् ॥

कुतूहली । त्रि । विनोदार्थिनि ॥

कुटणम् । न । कुम्भिकायाम् । वारिप
य्याम् । जलपत्नी कार्द इति च भाषा
। पामा इति गौडभाषा ॥

कुच । अ । देशप्रप्ते ॥ कस्मिन् । सप्त
म्यास्त्रल ॥

कुचचित । अ । कुच । किसीठिकाने
इति भाषा ॥

कुत्सनम् । न । निन्दने ॥ कुत्स० । ल्युट् ॥

कुत्सला । स्त्री । नीलीदृष्टे ॥

कुत्सा । स्त्री । निन्दायाम् ॥ कुत्सन
म् । कुत्स अवचेपणे । गुरोश्च हल इति
स्त्रियाम् । टाप् ॥

कुत्सितम् । न । कुष्ठनामौषधे ॥ त्रि ।
निन्दिते । निकृष्टे । प्रतिकृष्टे । रेफे
॥ कुत्सा सञ्जातास्य । ता० इतच्च ॥

कुथ । पु । वर्हिषि । दर्भे ॥ पु । स्त्री ।
आस्तरणकम्बले । गजपृष्ठस्थितचि
त्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णे । हा
थीकीभूत इति भाषा ॥ कुत्राति
। कुन्यसशेषणे । अच् । दृष्टदृष्टेति
निर्देशात् कश्चिदकिञ्चपि जलोपः ॥

कुधान्य

यदा । कुन्यत्यशोभा । कुयिहिंसा
सक्लेशनयो । आगमशास्त्रस्यानित्य
स्वात्मन् । इगुपधेतिकपि अज्वा ।
॥ कुय्यति वा । कुयपुनीभावे । इ
गुपधेतिक ॥ कुष्ठा कन्या समाख्या
ता कुय स्यात्कारिकम्बलम् । कुय
कुश. कुय. कीट. प्रात स्यायीद्विज
कुयइत्यात्तकश्चित् ॥

कुष्ठा । स्त्री । आस्तरणे ॥ टाप् ॥

कुचोदरी । स्त्री । कज्जिकपुराणप्रसिद्धा
या कुम्भकर्षणैवाख्या निकुम्भदुहित
रि ॥ साकज्जिनाहतेति पुराणे प्र-
सिद्धि ॥

कुट्टिर्हि । स्त्री । वेदवाद्यतार्किककल्प
नायाम् ॥ यावेदवाद्या. स्मृतयो या
श्च काश्च कुट्टय. इतिमनु ॥

कुदालः । पुं । कोविदारे । काण्वनारे ॥
भूमिहारणास्त्रे । कुदाल इतिभाषा
॥ कुम्भूमि मुदालयति । दलविद्
रणे । कर्मण्यय । अकध्वादि ॥

कुद्वजः । पु । गृहविशेषे । मन्त्रोपरिम
खण्डे । उद्घाटे । पिठरे ॥ इतिचि
काण्वशेष ॥

कुद्वजः । पु । पिठरे । कुद्वजे ॥

कुद्वजः । पु । कोद्वजे ॥

कुद्वजनः । पु । कोद्वजे ॥

कुधान्यम् । न । कुद्वधान्ये ॥

कुन्त

कुधी । चि । विपरीतबुद्धिमति ॥

कुध्र । पु । पर्वते ॥ कुधरति । धृक् ।

मूलविभुजादिस्वातक ॥

कुनख । पु । सुद्रोरागविशेषे ॥ तल्ल०

यदा । नखमांस मधिष्ठाय वात पि

तश्च देहिनाम् । कुर्वते दाहपा

कौच न व्याधिचिप्य सादिशेत ॥

तदेवात्पतरैर्दोषै पश्य कुनखं

वदेदिति ॥ चि । कुत्सितनखयुक्ते ॥

कुनखी । चि । कुनखरेणयुक्ते ॥ सङ्ग

चितनखे ॥

कुनट । पु । श्योनाकप्रभेदे ॥ कुत्सि

तनटे ॥

कुनटी । स्त्री । नैपाल्याम् । मनश्या

लायाम् ॥ धन्याके ॥ कौनटति । न

टभवस्यत्वेने । अच् । गौरादिस्त्वान्

लीष ॥ कुत्सिता नटी इव वा ॥

कुनली । पु । वकटशे ॥

कुनाभिः । पुं । निधौ ॥ वातमण्डल्या

म् । वयूला ववण्डर इतिच भाषा ॥

कुनाशक । पु । दुरालभायाम् । यदा

से ॥ कुनाशयति । अश० । ययन्त ।

अच् । स्वा० कम् ॥

कुन्त । पु । गवेधुकायाम् ॥ प्रासायुधे

। भल्ले । भाषा इति भाषा ॥ प्रा

योइस्तथेयेशस्त्रे इति स्वामी ॥ कु

शरीरमुनति । उन्वी० । बाहुलका

कुन्तीपु

तत् । शकध्वादि ॥

कुन्तलः । पु । केशे । चिकुरे । वाले ॥
 ह्रीवेरे ॥ चषके ॥ जवे ॥ हले ॥
 कुन्तं कुन्ताशकारलाति । ला० ।
 आतोनुपेतिक ॥ कुन्तला । पुभू
 त्ति । जनपदविशेषे ॥ यथा । काम
 गिरि समारभ्य द्वारकान्त महेश्वरि
 । श्रीकुन्तलाभिधो देशो वर्णित
 शक्तिसङ्गमे इति ॥

कुन्तलवर्द्धन । पु । भृङ्गराजे । मंगरा
 इति भाषा ॥

कुन्तलिका । स्त्री । दध्यादिच्छेदन्या
 म् । पालिकायाम् । दहीकाठनेकी
 कुरी वाकटोरी इति भाषा ॥

कुन्तलोशीरम् । न । वालके । वाला
 इति भाषा ॥

कुन्ति । स्त्री । युधिष्ठिरादिपाण्डवानां
 मातरि ॥ वा० कमेभिर्भू । प्रत्यया
 दिलोपे कुशुब्दादेश ॥ देशविशेषे ॥

कुन्ती । स्त्री । युधिष्ठिरादीनां जनन्या
 म् । शूरसेनमुतायाम् । पृथायाम् ॥
 गुग्गुलुद्वे ॥ शल्लक्याम् ॥ इतो म
 नुष्यजातेरिति ङोष् ॥

कुन्तीपुत्र । पुं । युधिष्ठिरादिषु ॥ कु-
 न्तीच शूरसेनराजस्य कन्यापृथाना
 स्वाख्याता । तत्पिता तां कुन्तिभो
 जराजायद्वत्तवान् । अतः कुन्तीति

कुन्

विश्रुता । साच मृगीभूतस्य मुने
 शापान्मैथुनरहितस्य स्वामिन आच
 या धर्मात् युष्ठिर पवनाङ्गीम मि
 न्द्रात् दर्जुन मन्विनीकुभाराभ्यान्
 कुलसहदेवौ जनयामास ॥ साच
 कन्यावस्थाया मादित्यात् कर्णश्च
 जनयामास । अतः । कर्णेऽपि कु
 न्या पुत्रः ॥

कुन्यु । पु । वैद्विविशेषे ॥ जिनचक्रव
 र्त्तिविशेषे ॥

कुन्द । पु । अच्युते । मुकुन्दे ॥ सर्व
 पापविनाशाय वाजिमेघेन चेष्टवान्
 । तस्मिन् यत्ने महादाने दक्षिणां
 भृगुनन्दनः । मारीचाय ददौ प्रीत
 कश्यपाय वसुन्धरामितिहरिवंशो-
 क्ते ॥ कुंधरां कश्यपाय ददाति । ड
 दाञ् ० । आतोऽनुपसम इतिकः ।
 पृषोदरादिस्त्वाङ्गर्णागमः । कुद इ
 ति गौड भाषाप्रसिद्धे भ्रमियन्ते ।
 चक्रभ्रमौ ॥ कुवेरस्य निधिविशेषे
 ॥ कुन्दुनामगन्धद्रव्ये ॥ करवीरवृक्षे
 ॥ पालङ्क्यशाके ॥ पु । न । पुष्प
 विशेषे । माथ्ये ॥ कुन्द शीत लघु
 स्नेहशरीररुग्विषपित्तहृत् ॥ कुम्भ
 बंदायति चति वा । दैपशोधने दो
 अवखण्डने वा । आत इतिक । त
 त्पुरुषे इति द्वितीयायाञ्जलुक् ॥ य-

कुन्नु

दा । कुम् भूमिम् उन्नति । उन्दी०
। कर्मण्यथ । श० ॥ यदा । कैति ।
कुशब्दे । अब्दादिस्वात् कैतेर्भूमि
तिदन ॥

कुन्नुक । पु । कुन्नुक ॥

कुन्नुमः । पु । मार्जार ॥ इति त्रिकाण्ड
शेष ॥

कुन्नुर । पु । कुन्नुरा इति कश्चित्पु
स्याते तृणविशेषे दीर्घपञ्चे । खर
च्छदे ॥ कुन्नुराति । रा० । आतो
नु पसर्ग इति क. ॥

कुन्नुनी । स्त्री । पद्मसमूहे । पद्मिन्वा
म् ॥

कुन्नु । पुं । मूषिके ॥ स्त्री । कुन्नुना
मगन्धश्चे ॥

कुन्नुक । पु । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातेसुग
न्धश्चे । यस्य निर्वासे कुन्नुकसोऽटि
इति गौडानांख्याति । पाण्डुराया
म् । सौराष्ट्रे । बहुगन्धे ॥ कुन्नुकर्म
धुर स्तित स्त्रीयश्च स्वयः कटु हरे
त् । ज्वरस्वेदग्रहालक्ष्मीमुखरोगक
फानिहान् ॥ कुम्भूमि मुनति उदय
ति वा । जम्बादयश्चेति साधु ॥
पाण्डुरायाकेपीतिकश्चित् ॥

कुन्नुक । पुं । कुन्नुकनाम्नि सुगन्धश्चे
त्ये ॥

कुन्नुकी । स्त्री । शङ्खकीवृक्षे ॥ कुन्नु

कुप्यम्

हरिवप्रतिकृति । इनेप्रतिकृतावि
ति कन् । गौरादिस्वात् ऊीष् ॥

कुपयः । पु । कदम्बानि । कापथे ॥

कुपायि । त्रि । कुकरे । वक्रहस्त । टु
खडा इति भाषा ॥

कुपित । त्रि । रुषिते । बटे ॥

कुपिनी । पु । कैवर्त्ते । जालिया मङ्गु
वा इति भाषा ॥

कुपिनी । स्त्री । आसुर इति भौजभा
षाप्रसिद्धायां मन्त्रस्यमन्त्राभ्याम् ॥

कुपित्यः । पु । तन्तुवाये ॥ कुप्यति । कु
प० । कुपेर्वाचनेतिकिन्च् ॥

कुपीखु । पु । कारस्करवृक्षे । काके
न्यौ । कुचका इति भाषा ॥ कुपीखु
शीतल स्तित्को वातको मदकृ क्षधुः
। पर व्यवाहरो शाही कफपित्तस्य
नाशन ॥

कुपुष । पु । कुत्सितनरे ॥ कुत्सि
त.पुष. । कुगतीति समास ॥

कुपूय । त्रि । कुत्सिते । जात्याचारा
दिनिन्दिते ॥ कुत्सितं पूयते । पूयी
विसरथे । पचायच् ॥

कुप्यम् । न । स्वर्गहृष्याभ्या मन्यस्मिन्
तैजसे ताम्रादिधातौ ॥ अष्टधातुम
ध्येदस्ता इति ख्याते धातौ ॥ गुप्यते
। गुप्यन्त्ये । राजसूयसूर्यस्योद्य
व्यकुप्यकृष्ट पचाऽव्यव्या इति व्य

कुञ्ज

नोनिपातित कुप्यशब्द । तत्रगुणे
रादे कच्चञ्सञ्जायाम् ॥

कुप्यशाला । स्त्री । स्वर्णरजतमिन्नतैज
सपाचादिनिर्माणगृहे । सन्धान्या
म् । ठठेरहृष्टा इतिभाषा ॥

कुप्रिय । त्रि । जघन्ये ॥

कुप्रव । पु । तृणादिनिर्मिते कुत्सि
तो डुपादौ ॥

कुवेर । पुं । धनदे । यक्षराजि ॥ न
न्दीवृक्षे ॥ अर्हदुपासकविशेषे ॥
त्रि । कुदेहे ॥ मन्दे ॥ कुत्सित वेर
शरीर मस्य कुष्ठितत्वात् । यथाहु
। कुत्सायां क्लितिशब्दोय शरीरं वेर
मुच्यते । कुवेर, कुशरीरत्वात्तान्ना
तेनैवसोङ्गित ॥ इतिवायु पुराणम्
॥ यद्वा । कुम्भति धनम् । कुविआ
च्छादने । कुम्भेर्नलोपश्चेत्येरक् ।
ओष्थमध्य ॥

कुवेरक । पु । नन्दिवृक्षे ॥ कुवेरे ॥
स्वार्थेक ॥

कुवेराक्षी । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ लता
करञ्जे । सितपाटलिकावृक्षे ॥ कुवे
रस्थेवाक्षियस्या । अक्ष्णोदर्शनादि
त्यच् । गौरादिस्त्वान डीष् ॥

कुवेराचल । पु । } कैलासपर्वते ॥

कुवेराद्रि । पु । }

कुञ्ज । पु । खड्गे ॥ अपामार्गे ॥ त्रि । न

कुमार

डुले । कुवडा इतिभाषा ॥ अस्यलच्च
ण । यथा । हृदय यदि वा पृष्ठ मुन्न
त क्रमशः सरुक । कुड्डो वायु र्यदा
कुर्यात्तदा तं कुञ्जमादिशेत् । इति
॥ कुरीषत् उज्जमार्जवमस्य । श० ॥

कुञ्जक । पु । पुष्पविशेषे । भद्रपुष्पे ॥

महासहे । कण्टकाद्ये । कुञ्ज कूजा
कूजे इतिचभाषामसिद्धे सेवतीप्रभे
दे । यथा । चम्पकात् पुष्पशतका
दशोकपुष्प मुत्तमम् । अशोकात्
पुष्पसाहस्रात् सेवतीपुष्प मुत्तमम्
। सेवतीपुष्पसाहस्रात् कुञ्जक पु
ष्पमुत्तममिति नारसिंह पुराणम् ॥

अस्यगुणा यथा ॥ कुञ्जक, सुरभि
स्वादु, कषायानुरस, सर, । बिदोष
शमनो दृष्य, शीतहर्ताचसस्मृतइ
ति ॥ कौ उज्जति । उज्जमार्जवे ।
अच् । यद्वा । कुरीषत् उज्जमार्जव
मस्य । श० । स्वार्थेक ॥

कुञ्जकसटक । पु । श्वेतखदिरे ॥

कुव्रम् । न । धने ॥ कुम्भति । कुविआ
च्छादने । कज्जेन्द्रेतिरन ॥

कुभृद्रेखिक । पु । सप्तशलाकचक्रे ॥

कुमनीष । त्रि । कुत्सितबुद्धिमति ॥

कुम्भिता मनीषाऽस्य ॥

कुमार । पु । युके ॥ कार्तिकेये । स्व

न्दे ॥ नाद्योक्त्यायुवराजे ॥ अश्ववार

कुमारि

के ॥ पञ्चवर्षीयवाचके ॥ वरुणहस्ते
॥ अर्धदुपासकविशेषे ॥ सिन्धुनदे
॥ न । जात्यजातने । उत्तमस्वये
॥ कुमारयति कोडति । कुमारकी
डायाम् । पञ्चाद्यच् ॥ कुत्तितोमा
रोऽस्येतिवा ॥ कै।मारयति दुष्टान्
। अच ॥ सदावात्सलाहाकुमारः ॥
यदा । कामयते । कमु० । कमे'कि
दुष्टोपधायाह्न्यारन प्रच्यय ॥

कुमारकः । पुं । वरुणहस्ते ॥ कुमारश्चि
रतरुणश्चात् ॥ कुमारयति । पञ्चा
द्यच् । कुमारश्च । इवेप्रतिकृतावि
तिकन् ॥ वाचके ॥ जात कु पृथि
वीं पञ्चा मारयेत् तत् कुमारकः ॥

कुमारपाशः । पुं । शाश्विवाहनचपे ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

कुमारभृत्त्या । स्त्री । गर्भिण्याःपरिच
र्यायाम् । वाचतन्त्रे ॥

कुमारयुः । पु । युवराजे ॥

कुमारव । वि । कुमार वति ॥ कुमा
रोऽस्यस्य । अन्येभ्योपिदृश्यते इति
व ॥

कुमारवाही । पु । मयूरे ॥

कुमारह । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ दुर्गाया
म् ॥ कुमारहते । पू० । क्षिप ॥

कुमारहा । वि । वाचधातिनि ॥

कुमारिकाः । वि । कुमारीमति ॥ कु

कुमारी

मार्यस्यस्य । प्री० ठक ॥

कुमारिका । स्त्री । कुमार्यर्थे ॥ नवम
स्तिकायाम् ॥ भारतवर्षस्यजण्डविशे
षे । भरतखण्डे ॥ यदा । वर्षे अथ
स्थितिरिहैव कुमारिकास्ये शेषेषु
चान्यजजनानिबसन्ति सर्वेइति ॥
स्युल्लेखायाम् ॥

कुमारिणी । स्त्री । चण्ड्याम् ॥ कुत्ति
तान दैत्यान्मारयति तच्छ्रीका ॥

कुमारी । स्त्री । शैलतनयायाम् । पा
र्वत्याम् ॥ नवमस्तिकायाम् ॥ नदी
प्रभेदे । युक्तिमत् पादोज्जवायांस
रिति ॥ सहायाम् । दत्तकुमार्याम् ॥

यदा । कुमारी भेदिनी गीता ति
क्ता नेव्या रसायनी । मधुरा धृङ्
णी वस्या दस्या वातविप्रप्रणुत् ॥
गुह्यमप्रीत्यकृद्बुद्धिकफज्वरहरी हरे
त् । अन्यत्रमिदग्धविस्फोटपित्तरक्त

स्वगामानिति ॥ अपराजिताया
म् ॥ जम्बुद्वीपविभागे ॥ रामतरु

ग्याम् ॥ वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ स्यु
ल्लेखायाम् ॥ भेदिनीपुष्पे ॥ तदणी

पुष्पे ॥ श्यामापक्षिणि ॥ कन्याया
म् ॥ द्वादशवर्षीयायांकन्यायाम् ॥ य

दा । अष्टवर्षा भवेद्गौरी दशवर्षा
थ कन्यका । सम्य सेद्वादशेवर्षेकुमा

रीन्धभिधीयते । इत्युक्ताभेदः ॥

कुमुद

कन्याकुमारीत्यमरे तूपचाराद
भेद ॥ आगमेतु कुमारीपूजने अ
जातपुष्पाचेत तदाषोडशवर्षपर्यन्त
वयस्कापि कुमारीत्युच्यते । तस्या व
योभेदेन नामभेदा । यथा । एक
वर्षा भवेत सन्ध्या द्विवर्षाच सर
स्वती । त्रिवर्षातु चिधामूर्ति श्चतु
र्वर्षातु कालिका ॥ सुभगा पञ्चवर्षा
च षड्वर्षाच उमा भवेत् । सप्तभिर्मा
सिनी साक्षात् अष्टवर्षाच कुञ्जिका
॥ नवभिः कालसङ्कर्षा दशभिः सा
पराजिता । एकादशेतु रुद्राणी दा
दशाब्देतु भैरवी ॥ त्रयोदशे महाल
क्ष्मी चित्तसापीठनायिका ॥ चैत्र
चापञ्चदशभिः षोडशे चान्नदामता
॥ एवङ्क्रमेण सम्पूज्या यावत् पुष्पन
जायते । पुष्पितापि च सम्पूज्या तत्
पुष्पादानकर्मणीति ॥ कुमारयति
। कुमारक्रीडायाम् । अच् । गौरा
दि ॥ यदा । कामयते । वमु० ।
कमेऽकिदुष्टोपधायाश्च्यारन । वय
सिप्रथम इति ङीप् ॥ काम्यते वा ॥
कुत्सितो मारोऽस्य स्या वा ॥

कुमालकः । पु । सौवीरदेशे ॥

कुसुत । न । कैरवे । कुमुदे ॥ रक्तो

त्पले ॥ पि । कृपणे ॥ अग्रीते ॥

कुमुदम् । न । कुमुदि । कैरवे । क

कुमुदा

क्षारे । इन्दुकमले । कोइ इति भा
षा ॥ कुमुद पिच्छिल स्निग्ध मधुर
स्वादु शीतस्वम् ॥ रुप्ये ॥ रक्तप
त्रे ॥ पु । नैर्ऋतकोणस्थदिग्घस्ति
नि ॥ रक्तोत्पलतुल्यवर्णत्वात् ॥ ना
गविशेषे । तच्च कल्पपञ्चमे पुत्रे ॥ य
स्य बाला बहुव्यामा दीर्घलाङ्ग लमा
श्रिता । ताम्रा पीता शितश्चैव
प्रकीर्णाघोरकर्मण इति गामाणप्रसि
द्धे वानरविशेषे ॥ दैत्यविशेषे ॥
सितोत्पले ॥ कर्पूरे ॥ कैमोदते ।
मुदहर्षे । इगुपधेतिक ॥ पर्वतवि
शेषे ॥ भ्रुवकविशेषे ॥

कुमुदखण्डम् । न । कुमुदाना समूहे
॥ कमलादिभ्य खण्ड ॥

कुमुदवान्धव । पु । चन्द्रे । शशिमि ॥
कुमुदानां वान्धव ॥ कर्पूरे ॥

कुमुदवती । स्त्री । कुमुदव्याम् ॥

कुमुदवीजम् । न । कुमुदतीवीजे ।

कुमुदा । स्त्री । कुम्भिकाशाम् । वारि-

पण्याम् । कार इति भाषा । पाना

इति गौडभाषा ॥ गम्भारीवृक्षे ॥

शाकपर्णीवृक्षे ॥ घातकीवृक्षे ॥ क

टफले ॥ अजाद्यतष्टाप् ॥

कुमुदाभिस्त्वम् । न । रुप्ये ॥ कुमुदमि

व अभिस्त्वा शोभायस्य ॥

कुमुदावास । पु । कुमुदप्रायदेशे ॥ कु

ॐ

कुमोद

ॐ मुदाना भावासे यस्मिन् ॥

कुमुदिका । स्त्री । कटफले ॥ कौमो

दते । मुदीर्घे । इगुपधेतिक । स्वार्थे कन ॥

कुमुदिनी । स्त्री । कुमुदयुक्तपुष्करिण्या

दे । कुमुदन्तायाम् ॥ उत्पत्ति

न्याम् । काशे के । ओ इतिभाषा ॥

कुमुदान्यवदेशे सन्ति । पु० इति ॥

कुमुदवयवे ॥ कुमुदानांसमूह । ख

ला० इति ॥ पश्चिन्यां ये गुणा प्रो

क्ता । कुमुदिन्याश्च ते स्मृता । सातु

मृलादिसर्वत्रै रक्तासमुदितामुधै ॥

कुमुदिनीनायक । पु० । चन्द्रमसि ॥

कुमुदिनीपति । पु० ।

कुमुदी । स्त्री । कटफले ॥

कुमुदेशः । पु० । चन्द्रे । इत्यौ ॥

कुमुदान् । वि० । कुमुदप्रायदेशे ॥ कुमु

दानि प्रायाय्यव । कुमुदनववेतसे

भ्योश्चतुष् । भयइव ॥

कुमुदनी । स्त्री । कुमुदिन्याम् ॥ उगि

तश्चेति ङीप् ॥ रामपुत्रस्य कुशस्य

पत्न्याम् ॥ कुमुदनागस्य कनिष्ठा

याम् ॥

कुमुदतीवीजम् । न । वेरा इतिप्रसिद्धे

कैरविणीकले ॥ भवेत् कुमुदतीवी

जं स्वादुक्कृच्छं हिमंगुह ॥

कुमोदक । पु० । विष्णौ ॥ इतिहेमच-

कुम्भ

न्द ॥ को पृथिव्यामोदक पाचक

त्वात् ॥

कुम्भ । वि० । बाहुकुशे । दोर्महौ । टुड्डा

। इति भाषा ॥

कुम्भा । स्त्री । सुगहनायामाहता । नि

विडवेष्टने । अस्युष्यादिदर्शनवारखा

यवेष्टने ॥ कुम्भति अनयावा । कुवि

आच्छादने । चित्तिपृथक्कृत्तुम्भ

चर्चयेत्यङ् । टाप ॥

कुम्भ । पु० । एकादशे राशौ । इत्येगे ॥

जन्मकालिकचन्द्राश्रितैतद्वाश्रितफल

म् । यथा । अक्षसतासहितोऽन्य

मुभप्रियः कुशकता कश्चितोऽतिवि

चक्षय । कक्षशगामिनि शीतक-

रेनर । सदसि सज्जनमान सुरो

चन । इति ॥ तल्लमेजातस्यफलानु ।

कुम्भकमे समुद्भूतप्रवृत्तिरिति सौ

हृद । परदारतो निरर्थं सत्त्वकायाम

हासुत्वी ॥ इतिमूर्द्धौ से । गजशिर

सः पिच्छवये ॥ यथा । ते चन्द्रियाः

कुण्डलिनो युवान परस्परं साव

कविच्यताङ्गा । कुम्भेषु कम्पाः सुषु

पु गैजानां कुम्भेषु कम्पा इवकानि

नीनामिति ॥ राक्षसान्तरे । कुम्भ

कर्णस्य पुत्रे ॥ वेद्यापत्तौ ॥ प्राया

यामाङ्गकुम्भके ॥ परिमास्यन्तरे ॥

सच विपक्षगतं श्रेयो विंशतिशो

ॐ

ॐ

कुम्भक

सुकुम्भ इति धान्य दशम्य कुम्भेभ्य
इत्यत्राह कुल्लुकभट्ट ॥ अन्यच्च । द
शहोणोभवेत खारी कुम्भ स्तुहोण
विंशतिरिति प्रायश्चित्ततत्त्वकात्या
यनब्राह्मणम् ॥ वैद्यक परिभाषयातु
होणद्वयपरिमाणे । ६४ सेर इति
भाषा ॥ कलशे । घटे । अस्य परि
माण । यथा । षट्चिंशदङ्गुलाया
मं षोडशाङ्गुलमुच्चकै । चतुरङ्गुल
क कण्ठं मुखं तस्य षडङ्गुलम् ॥ प
ञ्चाङ्गुलिमितं मूलविधानं घटनिर्मि
ताविति ॥ कलावतीदीप्तोक्तमान
यथा । पञ्चाशदङ्गुलव्याम उतसेष
षोडशाङ्गुल । कलसानां प्रमाणन्तु
मुखमष्टाङ्गुलं स्मृतम् ॥ षट्चिंशद
ङ्गुलकुम्भ विस्तारोन्नतिशालिनम् ।
षोडशं द्वादशं वा पि ततोऽन्यूनं न
कारयेदिति ॥ न । गुग्गुलौ ॥
चित्रुति ॥ कुम्भमिं कुत्सितं वा उ
म्भति । उम्भपूरणे । कर्मण्यस्य । पचा
द्यज्वा । शकंध्वादि ॥

कुम्भक । पु । दक्षिणहस्तेन नासापु
टद्वयधृत्वा प्राणायामाङ्गे वायुस्तम्भ
ने । पूरकेण पूरितस्यवायो रन्तरेव
निरोधे ॥ कुम्भको निश्चलश्वास इति
याज्ञवल्क्यः ॥ सद्बृत्तिनैश्चल्ये ॥ आ
त्मानुसन्धानदार्ढ्ये ॥ त्यागसङ्ग्रहणे

कुम्भस

हित्वा निरोधः कुम्भकः स्मृतः रो
धशक्तिस्तदभ्यासा द्युक्ति मेत्यनि
वारिता ॥

कुम्भकर्ण । पु । गवयानुजे ॥
कुम्भकार । पुं । शूद्रागर्भे विश्वकर्मेर
सजाते जातविशेषे । कुलाले । क
क्रिणि ॥ कुम्भ करोति । डुकृञ् ।
कर्मण्यस्य । उपपदसमास ॥ कुक्कु
भपक्षिणि ॥

कुम्भकारिका । स्त्री । कुलत्यायाम् ॥
कुम्भकारी । स्त्री । कुलालिकायाम् ॥
मनश्शिलायाम् ॥ कुलत्याकने ॥
कुम्भकारस्य बोधिति ॥ अत्यन्तात्
टिट्ठेति डीप् ॥

कुम्भतुम्बी । स्त्री । अलावपञ्जेदे । गो
रक्षतुम्भ्याम् । गोरक्षतुम्बी गोल
तुम्बी इतिभाषा ॥

कुम्भदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् ॥
कुम्भयोनि । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ वशि
ष्ठमुनौ ॥ द्रोणाचार्ये ॥ कुम्भोयो
निरस्य ॥ द्रोण पुष्याम् ॥

कुम्भला । स्त्री । मुण्डितिकायाम् । मु
ण्डी इति भाषा ॥

कुम्भबीजक । पु । रीठाकरञ्जे ॥

कुम्भशाला । स्त्री । कुम्भनिर्मितादिगृ
हे । पाकपुण्याम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कुम्भसन्धिः । पुं । आरब्धे । हस्तिकुम्भ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुम्भिम

कुम्भीपा

द्वयमध्यस्थाने ॥

कुम्भिल । पु । चार ॥ शास्त्रमन्त्रे ॥

कुम्भसम्भव । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ कु
म्भात् कलशात् सम्भव उत्पत्ति र्य
स्य स ॥

श्लोकार्धचारे ॥ ग्याले ॥ इति हेम
चन्द्र ।

कुम्भा । स्त्री । वेश्मायाम् ॥ नागकुम्भी
तिप्रसिद्ध भेषजे । नागदन्त्याम् ॥
कुम्भाण्ड । पु । वायासुरस्य मन्त्रवि
शेषे ॥ कुम्भाण्डे ॥

कुम्भी । स्त्री । उखायाम् ॥ पाटलावृ
क्षे ॥ वारिपण्याम् ॥ कट्फले ॥ कु
म्भापुष्प इति कौकण्डेश प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । रामालुषिटपिनि ॥
पुत्रिकायाम् ॥ गर्ग्याम् ॥ कुम्भीव
कुम्भी रसाधारत्वात् ॥

कुम्भाण्डी । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥

कुम्भीक । पु । देववल्गुभे । पुत्रागवृक्षे
॥ कुम्भिकायाम् ॥ नपुंसकभेदे ॥
तस्य लक्षणं यथा । स्वे गुदे ऽप्रक्षाल्य
याद्य स्त्रीषु पुवत प्रवर्तते । सकु
म्भीक इति चेद्यो गुदयो निस्तु स
क्षुप्त इति ॥

कुम्भाधिपः । पु । शनिग्रहे ॥

कुम्भाक्षावु । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

कुम्भिका । स्त्री । पाना इति गौड भा
षा प्रसिद्धे जलजटवृक्षविशेषे । का
श्यादिदेशेषु कुम्भीति स्याते पानी
वृक्षजे । वारिपण्याम् ॥ वारिपर्णी
वृक्षप्रभृति कुम्भिकेति प्रकीर्तिता ॥
पाटलावृक्षे ॥ श्लोणपुष्प्याम् ॥ नेत्रदे
गवि ॥ यथा । वर्तमाने पिडका ध्या
ता भिद्यन्ते च स्वप्नन्ति च । कुम्भी
कवाजसदृशा । कुम्भिका । सन्निपात
जाः इति भाष्य ॥ कुम्भीस्यस्या ।
अत इति ठनाविति ठम् ॥

कुम्भीका । स्त्री । कच्छदेश दाटिमा
कारफलायां कतायाम् ॥

कुम्भी । पु । इस्तिनि ॥ कुम्भीरे ॥ गु
ग्गुलौ ॥

कुम्भीधान्य । पु । १ । वर्षनिर्वाहाच्च
कुम्भीधान्यकः । पु । २ ।
त धान्यादिधने गृहस्थवाङ्मन्ये ॥

कुम्भीमीबीजम् । न । जयपाले ॥

कुम्भीनस । पु । क्रूरसर्पे ॥

कुम्भीपाकी । स्त्री । कट्फले ॥

कुम्भीनसी । स्त्री । लवणासुरमातरि
। रावणभगिन्याम् ॥

कुम्भिमदः । पु । इस्तिमदे ॥

कुम्भीपाक । पु । नरकविशेषे । रुम्भ
तापने ॥ व इह पशून् यस्मिन्निवा
प्राणतो रन्धयति तपरच यम/नुच
रा स्तसतैले यन्त्रो पान्थयन्ति सकु-

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुरङ्ग	कुररी
भीषाकइति श्रीभागवतम् ॥	ङ्गच् प्र० । बाहुलकात् उत्त्वम् । कु
कुम्भीर । पु । कुम्भीर इति नाँका	रशब्देवाऽस्तु ॥
इतिच भाषा प्रसिद्धे मारके जलज	कुरङ्गनयना । स्त्री । मृगनयनार्याना
न्तुवि० । नक्रे । गिलग्राहे ॥ कुम्भि	र्याम् । कुरङ्गाच्याम् ॥
न हस्तिन मीरयति । कर्मण्यण् ।	कुरङ्गनाभि । पु । कस्तूर्याम् ॥
उपपदसमासः ॥	कुरङ्गम । पुं । एणे । कण्ठे ॥ हरिणवि
कुम्भीरमचिका । स्त्री । कुम्भीरापेका	शेषोयम् ॥
इति गौड भाषा प्रसिद्धे मचिका	कुरङ्गाची । स्त्री । एणीनयनायाम् ॥
विशेषे । कणायाम् ॥ इतिहारावली ॥	कुरङ्गिका । स्त्री । मुङ्गपण्याम् ॥
कुम्भीबीजम् । पु । जयपाले ॥	कुरङ्गी । स्त्री । कुरङ्गयोषायाम् । म
कुम्भोलु । न । गुग्गुलौ ॥	ग्याम् ॥
कुम्भोलूखलकम् । न । गुग्गुलौ ॥	कुरचिल्ल । पुं । कर्कटे ॥
कुम्भोलूखलकाकारादृचकोशादि	कुरट् । पु । चर्मकारे ॥
र्यातम् ॥	कुरण्ट । पु । } पीतायां भिण्णायाम्
कुरका । स्त्री । सल्लकीवृत्ते ॥	कुरण्टक । पुं । } । पीताम्नाने ॥ कुर्य
कुरङ्गर । पु । } सारसपक्षिणि । पु	ते । कुरशब्दे । बाहुलकात् अण्टः ।
कुरङ्गुर । पु । } करारहे ॥	स्वार्थे कन् ॥
कुरङ्ग । पु । हरिणविशेषे ॥ कुरङ्ग	कुरण्डः । पुं । मुष्कटद्विरोगे । अण्डव
ईषत्ताम्र स्यादुरिणाकृतिको महा	ईने ॥ साकरण्डरूपे ॥
न् ॥ कुरङ्गोदहणे वल्य भीतल पि	कुरण्डक । पु । विसन्ध्यादेव्याः स्थाने ॥
त्तहं ऋक् । मधुरो वातहृद्ग्राही	कुरर । पुं । उत्क्रोशखगे ॥ कवते ।
किञ्चित् कफकरो मत' इति । हरि	कुङ्गशब्दे । कुव'करन् ॥
णस्यगुणैस्तुल्य कुरङ्ग कथितोबुधै	कुरराङ्घ्रि । पु । देवसर्षपे । रक्तमूल
रितिचभावप्रकाश' ॥ मृगे । वातायौ	के । स्रक्ष्मदले ॥
॥ कौरङ्गति । रणि० अच ॥ कौरङ्गो	कुररी । स्त्री । मेध्याम् ॥ कुररस्त्रिक
स्थस्य वा । अर्शश्चाद्यच ॥ यदा । किर	म् ॥
ति । ह्यवि० । विडादिभ्यः किदिच्य	कुररीरता । स्त्री । छन्दोविशेषे ॥ कुर

कुरीर

रीरता नजभजै र्खगयुक् । यथा । अ
नतिचिरोज्जितस्य जलदेन चिर
स्थितबहुबुद्धस्य पयसोनुकृतिम् ।
विरलविकीर्णवज्रशकलासकला मि
ह विदधाति धैतकलधैतमहीति ॥

कुरखः । पु । उत्क्रोशे । कुररे ॥ चुर्य
कुन्तले ॥ इतिधरयो ॥

कुरवः । पु । पीतभिक्षया ॥ कुरवके
। रक्तभिक्षया ॥ सितमन्दारे ॥ कु
त्सितमन्दारे ॥ वि । कुत्सितमन्दार
के ॥

कुरवकः । पु । रक्तास्त्राणे । रक्तसहा
याम् । रक्तभिक्षया ॥ पीतभिक्ष
या ॥ वि । कुत्सितरवे ॥ कुत्सि
तः ईषदा अस्तीना मस्यमकरन्द
त्वात् रवेऽयम् । बहुद्रीहिस्त्वाज्जका
देशः ॥

कुरसः । पु । मयभेदे ॥ कुत्सितरसे
॥ वि । कुत्सितरसयुक्ते ॥ कुत्सितो
रवेऽयम् ॥

कुरसा । स्त्री । गोविह्वलतायाम् ॥

कुराहः । पु । कुलाहे । ईषत्पाण्डौक
ष्यजज्ञे घोटके ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

कुरी । स्त्री । तृणधाम्यप्रभेदे ॥

कुरीरः । पु । कम्बले ॥ न । मैथुने ॥
क्रियते । ङुक्कुञ् । कुञ्जउञ्चेति ईर
मन्त्रयथः । उदन्तादेशश्च ॥

कुरुच

कुरु । पु । आग्नीधराजपुत्रे । प्रियव्रत
स्य पौत्रे ॥ चन्द्रवशीयराजविशेषे
। सम्बरखराजभार्याया स्वर्यकन्या
या तपत्या जाते ॥ औदने । भक्ते
॥ श्रीकण्ठजाङ्गले ॥ कयत्कारिका
याम् ॥ कर्त्तरि ॥ करोति । ङुक्कुञ् ।
। कृग्रोरुञ्चेतिकुः ॥ जम्बूद्वीपस्यभव
र्षान्तर्गते वर्षविशेषे ॥ कुरवः । च
प्रिया । तेषां निवासे जनपद कुर
व । निवासे ऽग्रे जनपदेषु । कु
पियुक्तवह्यक्तिवचने ॥ पु भू । नीधृदि
शेषे ॥ हस्तिनापुर मारभ्या कुरुक्षेत्रे
चा श्रद्धाश्रमे । पञ्चाक्षपूर्वभागेतकु
रुदेश प्रकीर्तित ॥

कुरुकन्दकम् । न । मृच्छके ॥

कुरुक्षेत्रम् । न । देवयजने । देशविशे
षे । धर्मक्षेत्रे । कुरुपाण्डवानां युद्ध
भूमे ॥ तरन्तुकारन्तुकयोर्दम्बररा
मज्जदानाञ्च मन्त्रकुक्ष्या च । एतत्
कुरुक्षेत्रसमन्तपञ्चकं प्रजापतेरुत्तर
वेदिरुच्यते ॥ अथाणामपिलोकानां
कुरुक्षेत्रं विशिष्यते । अर्द्धतस्तुकुरु
क्षेत्रमर्द्धतस्तुष्टुद्वयम् ॥ कुत्सितरौ
तीति कुरु पापकर्म तस्यक्षेत्रात्
गमनकारणत्वात् क्षेत्रम् ॥ यद्वा ।
कुः पृथिवी तस्मारौतिशब्दकरोति
यः प्राणस्तस्यनिवासभूतम् ॥ स्थाणु

कुरुरा

प्रियादेव्याः स्थानमेतत् ॥

कुरुचेरीयोगः । पु । एकस्मिन् सावन
दिने तिथित्रयनक्षत्रत्रययोगत्रया-
यां स्पर्श ॥ कुरुचे मरणयोगे ॥
॥ यथा । पञ्चग्रहयुते मृत्त्यौ लग्न-
संख्ये वृहस्पतौ । सौम्यचेन्नगते च
मे कुरुचे मृत्तिर्भवेदिति जातका
मृतसङ्ग्रहेयोगाध्यायः ॥

कुरुटः । पु । सितावरणाके ॥

कुरुगटः । पुं । पीतभिक्षाध्याम् ॥ पीता
स्थाने ॥

कुरुगटकः । पुं । पीतपुष्पास्थाने ॥ पी-
तभिक्षाध्याम् । सङ्घर्षाध्याम् ॥ रगटति
रुटिस्तेयकरणे । खलु कुन्वा । कु-
तसितः कौवा रगटकः । कुगतीति
समासः ॥

कुरुगटी । स्त्री । दारुपुस्तिकायाम् ॥

कुरुपतिः । पु । युधिष्ठिरे ॥

कुरुन्वम् । न । कुलपालके । कमला
नेव इति गौडभाषाप्रसिद्धे । नारङ्ग
विशेषे ॥

कुरुम्बा । स्त्री । } शोणपुष्पाध्याम् ॥

कुरुम्बिका । स्त्री । }

कुरुम्बिका । स्त्री । सैखलीवृक्षे ॥

कुरुराट् । न । दुर्योधने ॥

कुरुराजः । पु । दुर्योधने ॥ कुरुणां दे-
वविशेषाणां राजा । टच् ॥

कुर्यारः

कुरुलः । पु । भालस्थितचूर्णकुलले । भ-
मरके । भमरालके ॥

कुरुवकः । पु । शोणालाने । रक्तस्थाने
। रक्तभिक्षाध्याम् ॥ पीतभिक्षाध्याम्
॥ ईषद्वैति । रुशब्दे । संज्ञायां कुन्
। उवङ् ॥

कुरुवर्षः । पु । कुरुसंज्ञके वर्षे ॥

कुरुविन्दः । पुं । मेघनामनि । मुक्ता
याम् ॥ कुरुमाषे ॥ ब्रीहिप्रभेदे ॥
मुकुरे ॥ हिङ्गुले ॥ न । पद्मरागम-
णौ । माणक इति भाषा ॥ काचल
वर्षे ॥ कुरुन् विन्दति । विद्वल्लभा मे
। अनुपसर्गास्त्रिम्बविन्दधारिणारि ने
युदेजिचेतिसातिसाक्षिभ्यश्चेति श ॥

कुरुविल्वः । पु । पद्मरागमणौ ॥

कुरुविस्तः । पुं । स्वर्णपले । ४ तोला
सौमा इति भाषा ॥ कुरुषु विस्तः ॥

कुरुवृद्धः । पु । भीष्मपिता महर्षे ॥ कुरु-
षु कुरुवंशजेषु वृद्ध ॥

कुरुवृद्धः । पु । युधिष्ठिरे ॥

कुरुप्यम् । न । रङ्गे ॥

कुरुयजः । पुं । कुलजनवृक्षे । गन्धमूले ॥

कुर्यारः । पु । कफोणौ ॥ जानुनि ॥

कुरति । कुरुशब्दे । क्षिप ॥ कौराण-
म् । संपदादिर्वा । पिपत्तिः । मृ० अच्
। कुर्यासौपरश्च ॥ कुरा शब्देन प-
रो वा ॥

कुलम्

कुर्पास. । पुं । अर्धचोखके ॥

कुर्पासक. । पु. कञ्चुलिकायाम् ।
आंगी कांचुली चोली इति च भा
षा ॥

कुर्वत्. । पि. कर्मकारे । भृत्ये ॥ क
रोति । उकुञ्ज० । शत्रु ॥ तनादि
कृत्तम्यञ् । अतउत्सार्धधातुके ।
यञ् ॥

कुर्वाण. । पि. भृत्ये ॥ कारके ॥ कु
र्वते । उकुञ्ज० । शानच् ॥

कुलम्. । न. जनपदे ॥ मध्यमहच्छ
वेन यावती भूमि र्वाह्यते तावत्यां
भूमौ ॥ दशौ कुलन्तु भुञ्जीतेति म
नु० ॥ गोत्रे ॥ समातीयगणे ॥ यथा
। विप्रकुलम् ॥ आचारो विनयो वि
द्या प्रतिष्ठा तीर्थदर्शनम् । निष्ठा
रुत्ति सप्तो दानं नवधा कुलख्य
यम् ॥ भवने ॥ तनौ । देहे ॥ सव
इति भाषा प्रसिद्धेषु जीवादिषु
यथा । जीवः प्रकृतितत्त्वञ्च दिक्का
लाकाशमेवञ्च । चित्त्यप्तेजा वा
यवस्य कुलमित्यभिधीयते इति ॥
पु. कुलिके । शिल्पिकुलप्रधाने ॥ को
खति । कुलसंस्थाने वन्धुषु च । इगु
पधेति क. ॥ यदा । कूयते । कुङ्ग्र
ये । वा० खक् ॥ कुम् भूमिं खातिवा ।
कौलीयते वा । खीङ् शेषणे । अ

कुलटा

न्येभ्योपीतिङ्. ॥

कुलक. । पु. वस्त्रमीके ॥ काकतिन्दु
के ॥ कुलश्रेष्ठे ॥ मरुवकवृक्षे ॥ च
रितसर्पे ॥ न. पटोले ॥ पञ्चादि
सम्बन्धस्यो कसमूहे ॥ पि. शिल्पि
कुलप्रधाने । कुलश्रेष्ठिनि ॥ कुलस्य
गृहस्य प्रतिकृतिरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥ यदा कोखति । कुल-
संस्थाने । इगुपधेति कः । स्वा कन्
कुन् वा ॥

कुलकर्कटी । स्त्री । चीनाकर्कश्याम् ॥
कुलकुडसिनी । स्त्री । } मूलाधारपद्म
कुलकुडली । स्त्री । }
स्त्रिसत्रिवशक्तिविशेषे ॥

कुलकः । पुं । करताख्यम् । तावमर्ह
ले ॥ इतिहारावली ॥

कुलखया । स्त्री । शूकरिण्याम् ॥

कुलजः । पु. कुलीने । सत्कुलप्रसूते
॥ कुले जातः । सप्तम्यां जनेर्हः ॥

कुलजा । स्त्री । कुलपालिकायाम् ॥
डान्ताङ्गाप् ॥

कुलज्ज. । पुं । कुलज्जनवृक्षे ॥

कुलज्जनः । पु. स्वनाम्नाख्याते कुलज्जे
। गन्धमूले ॥ कुलज्जनस्य स्वरकृत
इत्ययदमुखशोधनः । अर्क इति-
शेषः ॥

कुलटा । स्त्री । असत्त्वाम् । पुंस्यत्वा

कुलत्या

म् । वन्धक्याम् ॥ व्यभिचारार्थं कु
लानि अटति । अट० । पचायच् ।
शर्कधादिः ॥ भिक्षुक्याम् । सत्या
म् ॥ भिक्षार्थं कुलानि अटति ।
पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ परकीयान्तर्गतना
यिकाविशेषे ॥

कुलतिथिः । पु । स्त्री । चतुर्थ्यष्टमीद्वा
दशीचतुर्दशीषु ॥ यथा । द्वितीया
दशमीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतम् ।
विषमाश्वाऽकुला सर्वाशेषाश्चति
थयःकुलाः ॥ इति तन्त्रशास्त्रम् ॥

कुलत्यः । पुं । स्वनान्नाख्याते ऽन्नविशे
षे । ताम्रबीजे । कुलथ कुलथी इति
चभाषा ॥ कुलत्य कटुकः पाके कषा
य' पित्तरक्तकृत् । लघुर्विदाहीवी
र्योष्णः कासश्वासकफानिहान् ॥ ह
न्ति छिक्काश्वरीशुकट्टगानाहान् स
पीनसान् । स्वेदसङ्ग्राहको मेद'क
फञ्जरकृमीन्हरेत् ॥

कुलत्या । स्त्री । कुलत्यिकायाम् । टक्
क्षसादायाम् । वनकुलत्ये ॥ अस्यागु
णा यथा । कटुत्वम् । तिक्तत्वम् ।
अर्शं शूलनाशित्वम् । विवन्धाधा
नशमनत्वम् । चक्षुर्हितत्वम् । ब्रह्म
रोपणत्वञ्चेति ॥ कुलत्याञ्जने ॥

कुलत्याञ्जनम् । न । कुम्भकार्याम् । प्र
लापहायाम् ॥

कुलना

कुलत्यिका । स्त्री । कुलत्याकाराञ्जनप्र
सरविशेषे । चक्षुर्व्यायाम् । खापरि
या इति भाषा ॥ वनकुलत्ये ॥ कुल
त्यप्रतिकृतिः । इवेप्रतिकृतावितिक
न ॥ यद्वा । कुलेतिष्ठेति । ष्टा० । सु
पीतिक । स्वार्थे कन । पु० ॥

कुलधर्मः । पु । असाधारणकुलोचित
धर्मं । स्वजातीयधर्मं । कुलाचारे ॥
यथा । उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्या
णां जनार्दन । नरकेनियतं वासेभ
वतीत्यनुशुश्रुमेति भगवन्नीता ॥
दिव्यवीरपशुभावान्तर्गतदिव्यधर्मं ।
यथा । कुलधर्मात् परो धर्मो ना
स्ति ज्ञाने ऽव मासके । यस्यानु
ष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरोभवेदि
ति ॥ कुलस्य धर्मं ॥

कुलधारक । पुं । औदारसात्मजे । पुत्रे ॥
कुलस्यवंशस्यधारक ॥

कुलनक्षत्रम् । न । भरणीरोहिणीपु
ष्यमघीत्तरफल्गुनीचित्राविशाखा
ज्येष्ठाश्रवणोत्तरभाद्रपदस्तु ॥ यथा ।
वारुणाद्राभिजिन्मूलं कुलाकुल मु
दाहृतम् । कुलानि समधिष्णयानि
शेषाणि चाकुलानिचेतितन्त्रशास्त्र
म् ॥

कुलनाथः । पु । कुलपति ॥

कुलनरशः । पुं । उष्ट्रे ॥ कुलध्वंसे ॥

कुलपा

स्वकारणयथा । कूर्मोपरिभागे १५

ऽध्याये । अन्वतात पारदार्याश्च त
या ऽभक्ष्यस्य भक्षणात् । अश्वौतध
र्माचरणात् क्षिप्रनश्यतिवैकुलम् ॥
अश्वोत्रिवेदेदानात् वृषलेषु तत्रैव
च । विक्लिताचारहीनेषु क्षिप्रनश्य
तिवैकुलमिति ॥ तदभावस्य कार
णान्तु । यावच्च वेदधर्मास्तु यावत्स्या
च्छङ्करार्चनम् । यावत्स्याच्छुचिकृ
ष्यच्च तावत्ताशोभवेन्नहीति ॥

कुलपति । पु । मुनिविशेषे ॥ यथा ।
मुनीनां दशसाहस्रं यो नृदानादि
योषणात् । अध्यापयति विप्रपिर
सौ कुलपतिः स्मृतः । इतिपुराणो
क्तस्तथैव लक्षिते ॥ गणमुखे । जमा
दारः कौलदार इत्यादि यवनभा
षा प्रसिद्धे ॥ यथा । शिविकावाहा
नां कुलपति ॥ कुलस्थपति ॥

कुलपथ । पु । दमनकवृक्षे ॥
कुलपर्वतः । पु । महेन्द्रादिसप्तशैलेषु ॥
यथा । महेन्द्रो मलयः । सद्य शु
क्तिमा नृक्षपर्वतः । विन्ध्यश्च पारि
पात्रश्च सप्तान् कुलपर्वताः इति ।
अथ भारतेवर्षे । इतिविष्णुपुरा
णम् ॥

कुलपालकम् । न । कुलमे । कसला
नेव इति गौडभाषा प्रसिद्धे नार

कुलश्रे

त्रविशेषे ॥ वि । वशप्रतिपालके ॥

कुलपालि । स्त्री । कुलवर्ध्याम् ॥
भुलपालिका । स्त्री । कुलक्षियाम् ।
साधव्याम् । व्यभिचारवारणेन कृत
कुलवर्ध्याम् ॥ यथा । एकत्र कौ
लव्रतभङ्गशङ्का विदग्धता भङ्गभय
परम् । इत्याकुलानां कुलपालिका
नां मतागतै रेव गतात्रिया मेति ॥ अ
पिच । सुखयतितरां न रक्षति प
रिचयलेशं गयाङ्गने व श्री । कु
लकामिनीव नोज्झति वाग्देवी
जन्मजन्मापीति ॥ कुलम् पाचय
ति । पाचरक्षणे । कर्मण्यय । स्वा०
कन् ॥

कुलम्भरः । पु । कुलम्भले । सन्धिवैरे ॥
कुलवान् । वि । कुलनि ॥ कुलमस्य
स्य । यद्यदित्वात्० पक्षे मतुप् ॥

कुलवर्णा । स्त्री । रक्तचिह्नि ॥

कुलवारः । पु । भौमशुक्रयोः ॥ यथा ।
रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिः सत्त्वारस्या
कुला इमे । भौमशुक्रौ कुला स्यौ हि
बुधवारः कुलाकुल ॥ इति तन्त्रशा
स्त्रम् ॥

कुलविप्रः । पु । कुलपुरोहिते ॥

कुलश्रेष्ठी । वि । शिष्टिकुलप्रधाने ।

कुलिके ॥ कुलश्रेष्ठत्वमस्यस्य । इ
नि ॥

कुलाकु	कुलायि
कुलसञ्चक' । पु । तिथिवारनक्षत्र वि शेषे ॥ यथा । अर्काष्टेन्द्र वेदतिथि	शमीषु ॥ बुधे ॥ मूलाशतभिषा र्द्राभिजित्सु ॥
षु । कुजशुक्रयो । पूर्वाश्वीज्यमघे न्दुकर्षाद हनदीशेन्द्रचित्रासु ॥	कुलाचल । पु । कुलपर्वते ॥
कु' सप्तम' । त्रि । कुलश्रेष्ठिनि ॥	कुलाचार । पु । कुलधर्म ॥ धर्मका
कुलसम्भव । पु । वीज्ये ॥ कुलेसम्भव ति । अच् ॥ कुलेसम्भवेत्य वा ॥ य	मार्थमोक्षप्रदे आगमोक्ताचारवि शेषे ॥ यथा । जीव प्रकृतितत्त्वञ्च
द्वा । सम्भवत्यस्मात् । ऋदेःप् । कुलस्य सम्भव ॥	दिक्कालाकाशमेवच । चिन्त्यप् तेजोवायवश्चकुलमिन्त्यभिधीयते ॥
कुलसौरभम् । न । मरुवकवृक्षे ॥	ब्रह्मबुद्धानिर्विकल्पमेतेष्वाचरणञ्च यत् । कुलाचार' सयवाद्येधर्मका
कुलस्त्री । स्त्री । कुलपालिकायाम् । नान्यगामिन्यां कुलरक्षिकायाम् ॥	मार्थमोक्षद इति ॥ त्रि । कुला वा रविशिष्टे ॥ कुलेश्वरः ॥ कुलाचा
कुलस्य पालिका स्त्री । शा० ॥	रोस्ति अस्य । अर० अच् ॥
कुलदण्डकः । पु । आरण्यौ । आवर्ते ॥	कुलाचार्य । पु । कुलाचाराभिज्ञे ॥
कुलाकुलतिथि । पु स्त्री । द्वितीयाष ष्ठी दशमीषु ॥ यथा । द्वितीयादश	कुलाट । पु । क्षुद्रमत्स्यप्रभेदे ॥
मीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतमिति तन्त्रशास्त्रम् ॥	कुलाद्रि । पु । कुलाचले । कुलपर्वते ॥
कुलाकुलनक्षत्रम् । न । आर्द्रामूलाऽ भिजिच्छतभिषासु ॥ यथा । वारुणा	कुलाधारक । पु । पुत्रे ॥ कुलस्य आस मन्तात धारक ॥
र्द्राभिजिन्मूल कुलाकुल मुदाहृत मिति ॥	कुलाय । पु । यज्ञविशेषे ॥ स्थानमात्रे ॥ नीडे । पक्षिनिलये । घांसला
कुलाकुलवार । पु । बुधवारे ॥ यथा । भौमशुक्रौकुलाख्यौ द्विबुधवार ।	कुल पक्षिसङ्घातोऽयते ऽच । अ यगतौ । हलश्चेतिघञ् ॥ यद्वा ।
कुलाकुल इति ॥	कौ लायोगति रस्मात् ॥
कुलाकुलसञ्चक । वि । तिथिवारनक्ष त्रविशेषे ॥ यथा । द्वितीयाषष्ठीद	कुलायस्थ' । पुं । पक्षिणि ॥ कुलाये तिष्ठति ष्ठा० । सुपिस्थ इतिक ॥
	कुलायिका । स्त्री । पक्षिशालायाम् ॥

कुलाह

कुलाहः । पुं । कुकुभेखगे ॥ घूकपक्षि
 षि ॥ कुम्हार इति भाषा प्रसिद्धे कु
 म्भकारे ॥ अस्रोत्पत्तिर्यथा । मात्ता
 कारात् कर्मकार्याङ् कुम्भकारोऽयम्
 जायत इति प० सं० ॥ पट्टिकारा
 ज्ञतैलिकर्मा कुम्भकारोऽयम् ॥ इ
 ति प० प० ॥ कुभूमिं लाडयति ।
 लडविनासे । कर्मण्ययम् । डलयो
 रैक्यम् । कुलमाश्रयति वा । आ
 तोनुपेतिकः । कुलमश्रयति वा । अ
 क० । अय् ॥ कुलं लुनाति वा । लू
 ञ् छेदने । ड ॥ कोलति वा । कु
 लसंस्थाने । तन्निविशिविडिम्बणि
 कुलिकमिपक्षिपञ्चिभ्य कालम् । इ
 तिकालं न प्रत्यय ॥

कुलाची । स्त्री । नीलोपलभेदे । अ
 ज्ञानान्तरे । चक्षुष्यायाम् । कुलत्या
 काराज्जनप्रस्तरविशेषे ॥ अरण्यकु
 लिकायाम् ॥ कुलाहभार्यायाम् ॥
 कुलमश्रयति । अल० अय् । ऊीप् ॥

कुलाहः । पु । ईषत् पीतवर्णं कुला
 जानौ घोटके ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कुलाहक । पु । कुकलासे ॥ राज्ञाकु
 ले खाडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे घृ
 त्तविशेषे ॥

कुलाहल । पु । कोकसीमा इति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे कुद्वृत्तविशेषे । भू

कुमारि

कदम्बे ॥

कुलि । पुं । हस्ते । भुजादले ॥ स्त्री ।
 कण्टकार्याम् ॥

कुलिक । पु । अष्टमहानागान्तर्गतना
 गविशेषे ॥ कात्याकडा इति गौड
 प्रसिद्धे द्रुमविशेषे ॥ वेलाविशेषे
 ॥ यथा । शक्रार्क दिग्वसुरसाम्यन्वि
 न्य कुलिकारवेः । राज्ञीनिरेकास्ति
 प्यंशः शनैश्चान्त्योपि निन्दित इति ॥
 त्रि । कुलश्रेष्ठे । कुलसत्तमे । शि
 ल्पिकुलप्रधाने ॥ कुलमधीनत्वेना
 स्यास्ति । अत इति ठनाविति ठन ॥

कुलिङ्ग । पु । फिङ्गा इति गौडभाषाम्
 सिद्धे पक्षिविशेषे । घूम्याटे । फिङ्ग
 के ॥ भृम्रस्थासकगमनचारिणि धा
 म्यजीविनिखगे । चटके । गौरव्या
 चिडी इति भाषा ॥ कुलिङ्गः शीत
 लः स्निग्धः स्वादुः शुक्रकफप्रदः ।
 सन्निपातहरोऽप्येषः चटकस्त्वतिशुक्र
 लः ॥ त्रि । कुचिङ्गधारिणि ॥ कु
 त्तितंलिङ्गमस्य ॥

कुलिङ्गक । पुं । कलविद्धे । चटके ॥

कुलिङ्गाची । स्त्री । पेठारी इति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे पेठिकावृत्ते ॥

कुलिङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीवृत्ते ॥

कुली । त्रि । कुलवति ॥ कुलमस्यस्य ।
 बलादिस्त्वात् पच्चे इति ॥

कुलीनः

कुलिर' । पुं । कुलीरे । कर्कटे ॥
 कुलिशः । पु । न । दम्भोलौ । वज्रे ॥
 कुलौ हस्ते शेते अन्येभ्योपीतिङ् ॥
 कुलिन' चर्चस्तान् श्यति वा । शोत०
 । आतोनुपेतिक० ॥ कुलितम् ईष
 दा लिशति । लिशन्नत्पीभावे । इ
 गुपधेतिक० ॥ अस्थिसहारद्वये ॥ पु
 । मत्स्यविशेषे । कण्टकाष्ठोले ॥
 कुलिशद्रुमः । पु । सुहीवृक्षे । यूहर इ
 तिभाषा ॥
 कुलिशनायकः । पु । शृङ्गारबन्धविशेषे
 ॥ यथा । स्त्रीपादद्वयं माकृष्य विमु
 मुक्षितलिङ्गकः । योनिश्च पीडये
 त् कामी बन्ध कुलिशनायक इति ॥
 कुलिशपाणि । पु । इन्द्रे ॥
 कुलिशाङ्गुशा । स्त्री । वैदुषानां विद्यादे
 वीविशेषे ॥
 कुलिशासन । पु । शक्यमुनौ ॥
 कुली । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ पतन्या
 ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ गौ० डीष ॥
 कुलीन । पु । आज्ञानेये । श्रेष्ठद्वये ॥
 चि । कुलाचारस्थिते । कैले ॥ वी
 रे ॥ कुलोद्भवे । महाकुले । आर्ये
 ॥ कुलस्यापत्यम् । कुलात्त्व ॥ उ
 त्कर्षविशेषविशिष्टवंशजकुलीन इति
 गौडा ॥ सचवज्जजकुलाचार्यग्रन्थे
 कुलदीपिकायामाधुनिककुलीनत्वे

कुलेश्वर

न वर्णितो द्रष्टव्यः ॥
 कुलीनकः । पु । वनमुक्ते ॥
 कुलीनकम् । न । अले ॥ इति हेम' ॥
 कुलीर । पु । काँकडा इति प्रसिद्धे ज
 लचरे । कर्कटे ॥ कर्कटराशौ ॥ कौ
 लति । कुलसं० । गम्भीरादयश्चे
 ति ईरन् ॥ कौलीयते । स्त्रीङ् श्लेष
 ये । वा० रक्त ॥ यदा । कुलमप्यास्ति
 । अतश्चि । तमीरयति । कर्मण्य
 य् । जनकभक्तकक्षात् ॥ लयमंस्त्री
 । सं० क्लिप् । कुलितास्त्री । तां रा
 तिवा ॥ कुरीरशब्दस्य कपिलकादि
 त्वात्तत्त्वेपि कुलीरः ॥
 कुलीरविषाणी । स्त्री । शृङ्ग्याम् ॥
 कुलीरशृङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीद्वये ॥
 कुलीरात । पु । कर्कटशिखौ । खेगवौ
 ॥ इति विकारणशेषः ॥
 कुलुकम् । न । जिह्वाभले ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥
 कुलुकगुञ्जा । स्त्री । उत्कामौ ॥
 कुलेश' । पु । सदाशिवे ॥ कुलपतौ ॥
 कुलेशानी । स्त्री । उमायाम् । पार्व
 त्याम् ॥
 कुलेश्वर । पु । सदाशिवे ॥ कुलस्य ध
 र्मविशेषस्य ईश्वरः ॥ गोत्रपतौ ॥
 कुलेश्वरी । स्त्री । पार्वत्याम् । शिवा
 याम् ॥ कुलस्य ईश्वरी ॥

ॐ ॐ ॐ

कुस्मास

कुलोत्कट । पु । कुलीनाम् ॥

कुलोद्गत । वि । कुलाङ्गुशनियमिते ॥
कुलोद्भव । पि । कुलीने ॥ कुलेउद्भ
वायस्य ॥

कुलफ । पु । रोगे ॥ शरीरावयवे ।
गुल्फ ॥ कलते । कलशब्दसंख्यान
बो । कलिंगलिभ्याम्पगस्योश्च ॥

कुस्मलम् । न । पापे ॥ कुप्याति । कु
पनिष्कर्ष । कुटिकुपिभ्याम्पलन
कुपेर्लस्य ॥

कुस्माघ । पु । यावक्ते ॥ अर्द्धस्वित्रधा
न्ये । घुघुनो कौश्वरो इतिचभाषा ॥
अर्द्धस्वित्रास्तु गोधूमा अन्येपि च
वाकादय । कुस्माघ इति कथ्यन्ते
शब्दशास्त्रेषु पण्डितै ॥ कुस्माघागु
द्वयो रूक्षा वातक्षा भिन्नवर्चस ॥
रुग्भेदे ॥ अरुणो पाणिपार्ष्णि
के ॥ कीटदृष्टम पे ॥ कुत्सितभाषे
॥ शूकशून्येयमादौ । न । काञ्चिके
॥ कुलमस्यति । मसीपणिगामे । क
र्मण्यण् । पु० ॥ यद्वा । कोलति । कु
ल० । क्षिप कुल अर्द्धस्वित्रोमा
घोक्षित ॥ कुल वन्धुमौघोत्पवा ॥

कुस्माघाभिघुतम् । न । काञ्चिके ॥
कुस्माघै र्यथादिभिर्गर्हस्वित्रैरभिघू
यतेत्य । घुञ्ज । क । वक्ष्यम् ॥

कुस्मासः । पु । कुस्माघार्थेषु ॥

कुवम्

कुल्यम् । न । अस्मि । कीकसे ॥ अष्ट

श्रेण्याम् ॥ सूर्ये ॥ आभिषे ॥ मा
न्ये ॥ पि । कुलजे । कुलोद्भवे ॥ कु
लहिते ॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वप
दादन्यतरस्यामिति यत् ॥ कुलेभव
म् साधुवा । दिगादिस्त्रायत् तत्र
साधुरिति वा ॥ यद्वा । कोलति कु
ल्यते वा । कुलस० । अघ० यक् ॥

कुल्या । स्त्री । सारिन्मात्र ॥ कुल वर्त्त
इतिभाषाप्रसिद्धायां पय प्रयाख्याम्
। सारस्यो ॥ कुल्याऽस्याकृषिमासरि
त् ॥ जीवन्तिकौषधौ ॥ कुलक्षिया
म् ॥ अष्टश्रेणमितेमाने ॥ कुले
प्राणिगणे कुटुम्बदाम्पत्ये वा साधु
। तत्रसाधुरितियत् ॥

कुवम् । न । उत्पले । जलमपुष्पभाषे
॥ कैवल्यते । वलसवरखे । अन्येभ्यो
पीतिङ ॥ यद्वा । कुवते । कुडश्च
व्येकुटादि । पचाद्यवुवङ् ॥

कुवकालुका । स्त्री । घौलीशक्ते ॥

कुवङ्गम् । न । सीसके ॥

कुवञ्जकम् । न । वैक्रान्तमणौ ॥

कुवलम् । न । उत्पले ॥ मुक्ताफलै ॥ व
दरोफलै ॥ क्षिते । सबलनाञ्जले ॥
कैवल्यते । वल० । पचाद्यच् ॥ कु
वल्या फलम् । अण् लुक् । लुक्तादि
तलुकोतिङीपीलुक् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐॐॐॐ

कुविन्द

कुवलयम् । न । उत्पले । चन्द्रविका
शिनि । कमेदिनी कौंभी इतिभा
षा ॥ श्वेत कुवलयमोक्त कुमुदङ्
कैरवन्तथा ॥ नीलोत्पले ॥ इतिरा
जनिर्घण्ट ॥ यथा । कुवलयदलनी
खर्वरीन्निधकेशमिति ॥ कमलकु
मुदादिसामान्ये जलज पुष्पे ॥ को
वलयमिव शोभाकरत्वात् ॥ भूम-
ण्डले । भूमिवलये ॥

कुवलयपीड । पु । कसस्य हस्तिरूपे
दैत्यविशेषे ॥

कुवलयिनी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥

कुवलाश्वः । पु । धुन्धुमारण्डपे ॥

कुवली । स्त्री । कोलिवृक्षे ॥ कौवल
ति । वल प्राणने । पचाद्यच् । गौ०
ङीष् ॥

कुवलेशय । पु । विष्णौ ॥ कुभूमिवल
ते सट्शेतीतिकुवलं तोयम् । वल
सवरणे । पचाद्यच् । कुवले जले
शेते । शीङो ऽधिकरणशेतेरिच्य
च । शयवासेच्यलुक् ॥

कुवाद । पु । कुत्सितवादे ॥ त्रि । कु
चरे । परदोषकथनशीले ॥ कुत
सितो वादो ऽस्य । अर्० अच ॥

कुवित । अ । भूर्यर्थे ॥ प्रश सायाम् ॥

कुविन्द । पु । शूद्रागर्भे विश्वकर्मेणोजा
ते । तन्तुवाये ॥ कुम्भुर्विन्दति कु

कुश

त्सितं वा विन्दति । विदुल्लभाभे । ग
वादिषुविन्दे संज्ञायामिति श ॥ य
द्वा । कुप्यति कुपक्रोधे । कुमेर्वावचेति
किन्दच् ॥

कुवृत्तिकृत । पु । काँटाकरञ्ज इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे करञ्जभेदे । पृत्तिके
॥ त्रि । कुवृत्तिकर्त्तरि ॥

कुवेणि । स्त्री । मत्स्याधान्याम् ॥

कुवेणी । स्त्री । ग्वालङ् इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे मत्स्याधनपात्रे । मत्स्याधा
न्याम् ॥ कुत्सितं वेणुन्ते मत्स्याग्रस्या
म् । वेणुगता । हलश्चेति घञ् । गौ
रादिच्ञान् ङीष् ॥

कुवेलम् । न । कुवलये ॥ इति हेमच
न्द्र ॥

कुश । पु । रामसुते ॥ कुशोन्मृष्ट
कुश । वाल्मीकिना कुशे वन्मृष्टो
गर्भत्केदो ऽस्य ॥ योक्ते ॥ दृतसमु
द्रेणावृतेक्षीपविशेषे ॥ कुशोभूत् का
ञ्जन कौशेस्त्वयम्भुविधियक्षति । अ
यमेवास्यकुशसञ्चार्या कारणम् ॥

न । जले ॥ पु । न । कुशा इतिभा
षा प्रसिद्धे वृक्षे । दर्भे ॥ अस्योत्पत्ति
र्यथा । वर्जिष्मतीनामपुत्री सर्वस
म्पत्समन्विता । न्यपतन् यत्र रोमा
णि यत्तस्याङ्गं विधुन्वतः ॥ कुशका
शा स्त एवासन शम्भुरितवर्चसः ।

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

कुशल

ऋषयो वै . पराभाष्य यज्ञज्ञान य
ज्ञ मीजिरे ॥ इति श्रीविष्णुभागवत
म् ॥ अस्मगुणा यथा । ह्रस्वदीर्घपञ्च
भेदात् कुशस्तु द्विविधो मतः । दर्भ
द्वय विदोषस्य सधुरतुवरं हिमम् ।
मन्त्रकुच्छ्राशरीतृष्णावस्तिरुक् प्रद
रास्वजिदिति ॥ अथ कुशधारणवि
धिस्तत्प्रतिनिधिश्च । पूजाकाले सर्व
देवकुशहस्तोभवेच्छुचिः । तर्जन्या
रजतधार्यस्वर्ण धार्यमनामया ॥ कु
शकार्यकरयस्मान्नतुवन्या कुशा
कुशा । कुशेन रहितापूजा विफला
कथिता मया ॥ नान्यस्य रजतस्व
र्ण धार्यं हि निजमङ्गले । इतिवरदा
तन्त्रे १ पटल ॥ नस्पृशेत् तिलदर्भौ
स्य सधवातुकथञ्चनेति ब्राह्मण्य सध
स्वम् ॥ चि । पापिष्ठे ॥ मत्ते ॥ कै
शेते तिष्ठति । अन्येभ्योपीतिड ॥
कुश्यतिवा । कुशक्षेपणे । इगुपधेति
क ॥ कुपापंश्यति वा । शोचन्त
सुपीति योगविभागात् क

कुशध्वज । पु । राशोजनकस्यानुजे ॥

कुशप. । पु । पानपात्रे ॥

कुशपुष्पम् । न । शन्यपर्थे । गांठिया
ला इतिभाषा ॥

कुशलम् । न । कल्याणे । क्षेमे ॥ पुण्ये

। सुकृते ॥ पर्याप्तौ ॥ त्रि । शि

कुशा

चित्ते ॥ नहि कुशलो दृया काकयाप
यति ॥ मोक्षे ॥ कुत्सितम् अशुभ
रूपशलते ऽनेन । शलचक्षने । प
चाद्यच् ॥ कुशान लाति वा । लादा
ने । आतइति क ॥ यद्वा । कै । पृथि
व्या शलति । शलचक्षने । अच् । शि
जर्थेक्षय्या वा । कैशकति चालय
ति राजकार्याणि ॥ यद्वा । कु पापेष
दर्शये । पापात् शलति बुद्धिवैभ
वात् ॥ यद्वा । कुशयति । कुशसंक्षेप
णे । सौमो धातुर्वा । दृषा० कक्ष ॥
मत्त्वर्थे सिद्धादिस्त्रात् लज्जा ॥

कुशलप्रश्न । पुं । कैशल्याम् । कुशल
जिज्ञासायाम् ॥ कुशलस्यप्रश्न ॥

कुशलवौ । पु । द्विवचनान्तः । एकयो
न्या रामपुत्रयोः ॥

कुशलानुग्रिष्ट. । त्रि । निदुयाचार्यशि
षिते ॥ कुशलेन अनुग्रिष्ट ॥

कुशली । चि । कुशकयुक्ते ॥ इनिः ॥

कुशली । स्त्री । अश्वत्थकवृक्षे ॥ कुशा
क्लिकायाम् ॥

कुशलस्यलम् । न । कान्यकुलदेशे ॥

कुशलस्यली । स्त्री । द्वारकायाम् ॥

कुशा । स्त्री । रज्ज्वाम् । बलायाम् ॥

मधुकर्कश्याम् ॥ छन्दोगाः स्तोत्रीयाग

यनार्थानौदुम्बरान शङ्खान् कुशा

इति व्यवहरन्ति ॥

कुशील	कुष्ठः
कुशाकर' । पु । वक्रौ ॥	तेइतिवः ॥ कुशीलं वाति वा । वाग
कुशाग्रीय । त्रि । कुशाग्रसदृशे ॥ कुशा	च्यादौ । कः ॥ नर्त्तनवृत्तौ ॥
ग्रमिव । कुशाग्राच्छ ॥	कुशीलवौ । पु । एकयोक्त्यारामात्म
कुशाग्रीयमति । त्रि । तीक्ष्णबुद्धौ । प्र	जयोः ॥
च्युत्यन्नमतौ । सूक्ष्मदर्शिनि ॥ स्त्री	कुशीवशः । पुं । वात्मीकिमुनौ ॥
। सूक्ष्मायाबुद्धौ ॥ कुशाग्रीयामति	कुशूलः । पु । तुषामौ ॥ अन्नकोष्ठके
र्यस्य ॥ कर्मधारयोऽन्यत्र ॥	। इष्टकादिनिर्मिते धान्यस्थापनार्थे
कुशाग्रीयः । स्त्री । तीक्ष्णार्था बुद्धौ ॥	स्थाने । ब्रीह्यगारे ॥ इतित्रिकाण्ड
कुशारणि । पु । दुर्वासोमुनौ ॥	शेष ॥
कुशात्मलि । पु । रोहितकवृक्षे ॥	कुशूलधान्यक । पु । ब्राह्मणविशेषे ।
कुशावती । स्त्री । रामात्मजस्य कुशस्य	निश्चयनैमित्तिकधर्मकृत्यपोष्यवग
राजधान्याम् ॥ अस्यर्थमतुष ॥	सहितस्य गृहिणो यावता धान्यादि
कुशिशपा । स्त्री । कपिलशिशपायाम् ॥	धनेन वर्षत्रय समधिकवा निर्वाहो
कुशिक । पु । मुनिविशेषे । जमदग्ने	भवति ता बहुने विभे ॥ कुशूलं कुशू
पितरि ॥ फाले ॥ सर्जवृक्षे ॥ विभी	लपरिमित धान्य यस्यस ॥
तकवृ० ॥ अश्वकर्णवृ० ॥ तैलशेषे ॥	कुशेशयः । पु । कर्णिकारवृक्षे ॥ न ।
त्रि । केकरे ॥ विश्वामित्रस्य पितरि ॥	पद्मे ॥ सारसपक्षिणि ॥ कुशेजले
कुशित । त्रि । जलमिश्रिते ॥	ते । अधिकरण्येतेरित्यच् । शय
कुशी । पु । वात्मीकिमुनौ ॥	वासेत्यादिनाऽलुक ॥
कुशी । स्त्री । फाले । लौहविकारे ॥ कुश	कुशेशयकर । पु । रघौ ॥ त्रि । अन्य
शब्दादयो विकारेणैर्जानपदेतिडीष्	त्र ॥ कुशेशयकरे यस्य ॥
कुशीदम् । न । रक्तचन्दने ॥ वृद्धिजी-	कुषाकु । पु । वानरे ॥ वक्रौ ॥ सू
विकायाम् । वृद्धौ धनप्रयोगे ॥	॥ त्रि । परोत्तार्पणि ॥ कुष्णाति ।
कुशीलवः । पु । वात्मीकौ । प्राचेत-	कुषनिष्कर्षे । कठि कुषिभ्याङ्गाकु ॥
से ॥ कीर्त्तिसञ्चारकनटे । चारणे	कुषितः । त्रि । जलमिश्रिते ॥
॥ याचके ॥ कुत्सित शीलमस्त्यस्य	कुषीदम् । न । कुसीदे ॥
। कुगतीतिसमासः । अन्यत्रापिदृश्य	कुष्ठ । पु । न । पुष्करभेषजे । कूढ

कुष्ठारि.

इति गौ०भाषा ॥ पारिभाष्ये ॥ कु
ष्ठमुष्णं कटुस्वादुमुक्लं तिक्तकष
घु । हन्तिवातास्त्ववीसर्पकासकुष्ठ
महतक्फान् ॥ कोष्ठ इतिप्रसिद्धे
पापरोगे । श्विने ॥ म्रियतेयदि कुष्ठे
न पुनर्जातस्य तद्भवेत् । नातो नि
व्यतरो रोगो यथा कुष्ठ प्रकीर्त्ति
तम् ॥ विषभेदे ॥ कुष्णाति रोगम्
। कुष० । हनिकुचिनीरमिकाशि
भ्य कथम् ॥

कुष्ठकेतु । पु । भूम्याहुल्ये । मार्कण्डि
कायाम् । भुजिखखसा इतिभाषा ॥
कुष्ठगन्धि । न । एतदाह्लुके ॥
कुष्ठगन्धिनी । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कुष्ठम्र । पु । हितावस्थाम् ॥
कुष्ठम्री । स्त्री । काकोदुम्बरिकायाम्
॥ वाकुष्याम् ॥
कुष्ठनाशन । पु । वाराहीकन्दे ॥ गौ
रसर्षपे ॥ क्षीरीश्वृक्षे ॥
कुष्ठनाशिनी । स्त्री । वाकुष्याम् । से
मराज्याम् ॥
कुष्ठलम् । न । कुतसितखले ॥
कुष्ठसूदनः । पु । आरग्वधे ॥
कुष्ठजन्ता । पुं । हस्तिकन्दे ॥
कुष्ठजन्त्री । स्त्री । वाकुष्याम् ॥

कुष्ठहृत् । पु । खदिरे ॥

कुष्ठारिः । पु । विट्खदिरे ॥ पटोले ॥

कुष्माण्ड

आदिच्यपचे ॥ खदिरे ॥ गन्धके ॥

कुष्ठितः । वि । कुष्ठरोगवति ॥ कुष्ठ
सञ्जातमस्य । ता० इतच् ॥
कुष्ठो । वि । कुष्ठरोगयुक्ते ॥ इन्द्रोपता
पेति इति ॥
कुष्माण्डम् । न । छेदने ॥ छादने ॥ वि
कसिते ॥ कुष्णाति । कुष० । कुटिकु
षिभ्याङ्कक्षजन ॥

कुष्माण्ड । पु । कुष्ठहा इतिप्रसिद्धे फल
भाके । कर्करौ ॥ कुष्माण्डं छुष्य
वृष्य गुरु पित्तास्त्रवातनुत् । वातपि
त्तापहं शीत मध्यम कफकारकम्
॥ दृढ नातिहिम स्वादु सखारं दी
पनं लघु । वस्तिमुदिकरं चेतोरोग
हत सर्वदोषजित् ॥ अस्य प्रकारा
। यथा । दृते तप्तविनिष्पिष्य ख
खडान् कुष्माण्डसम्भवान् । वार्त्ताकवि
धिना कुर्यात् प्रक्षेपितलनादिकम् ॥
सुस्वादुसुन्दरम् ॥ यथा । वैसवारा
ल्लितकेण दृतेतलनपूर्वकम् । कुष्मा
ण्डक फलं सिद्धं विदुः सुप्तादुसुन्द
रम् ॥ गुलिका । दृतेन गुडयुक्तेन
गोलकुष्माण्डखण्डकान् । रन्धिता
न् जीरमरिचै रिमान् सुगुलिकां
विदुः ॥ * ॥ खण्डकुष्माण्डकम् ।

चतुरस्त्रायतान् खूलान् स्विन्नान्

क्षीरेण क्षोदितान् । सुपाच्यान् ख

कुसिदा

एष सर्पिर्भ्यां मरिचैश्चादिवासितान्
॥ * ॥ भर्जितास्तकुष्माण्डम् । कु
ष्माण्डखण्डानि ससैन्धवानि तनूनि
सम्पार्दितपिण्डितानि । जम्बीरनी
राश्रितशृङ्गवेदैर्भवन्ति वङ्गेरपितो
षणाय ॥ * ॥ श्लोशिका । कुष्माण्ड
सम्भवा' खण्डा' सुस्विन्ना श्वणका
न्विता । नेशवारयुतेतैले तलये
दाप्रलेपयेत् ॥ * ॥ राजिकास्तूरी
। खण्डं कनिष्ठिकाकारं कौष्माण्डं
स्वेद्यपिण्डितम् । राजिकादधिसि
न्धूये मिश्रित कास्तूरीयकम् ॥ एव
वहुविधा. कार्या कौष्माण्डाहिविच
क्षणैः । प्रलेपितखनस्वादुचारसन्धा
नराजिकाः ॥ ईषत् पित्तलत्वात् ऊ
ष्मा अण्डेषु बीजेषु यस्य । पृ० ॥ शिव
स्वर्गगादेवताविशेषे ॥ भृगुविशेषे ॥

कुष्माण्डक' । पु । कुष्माण्डे ॥

कुष्माण्डी । स्त्री । उमायाम् । अम्बि
कायम् ॥ ओषधौ ॥ कर्कारौ ॥
यागक्रियाविशेषे ॥

कुसित । पु । जनपदे ॥ कुसति । कु
ससंश्लेषणे । कुसेरुम्भोमेदेता इति
इत प्रत्यय ॥

कुसितायी । स्त्री । } कुसिदायाम् ।

कुसिदायी । स्त्री । } वृद्धिजीविप
तन्याम् ॥ कुसितस्य कुसिदस्य वा

कुसीद

स्त्रीत्यर्थे दृषाकप्यग्नि कुसितकुसि
दानामुदात्तप्रति प्रकृतेरैकारादे
शोडीप्च प्रत्ययः ॥

कुसिन्वी । स्त्री । शिम्ब्याम् ॥

कुसीदम् । न । अर्थप्रयोगे । वृद्धिजी
विकायाम् । वृद्धाजीवने । सूदकी
जीविका इति भाषा ॥ पुनर्देयत्वे
न स्वीकृत्य गृहीते कणविशेषे ॥

॥ यथा । स्थानलाभनिमित्तं यदा
नग्रहणं भिष्यते । तत् कुसीदमि
ति ज्ञेयं तेन वृद्धि' कुसीदिनाम् ॥

इति नारद । अस्यार्थः । स्थानं-
मूलधनावस्थानम् । लाभो वृद्धि-
। दानग्रहणपदे कर्मणि ल्युटा

साध्ये तेन मूलधनाऽवस्थाने सत्येव-
योलाभः सदर्धं यदानं धनिकेन दी
यमानं मूलधनम् अधमर्गेन च ग्रह

ण तदा स्वीकृत्य गृह्यमाणं यत् त
द्वयमिति ॥ कलाशून्ये तु अवस्था-
पाकरणीयत्वरूपगुणयोगाद् गौण

प्रयोगः । अतएव वाणिज्यार्थं प्रयुक्त
स्य न च्छुणत्तम् इति मिश्रा ॥ अ

पिच । कुतसितात् सीदतश्चैव नि
र्विशङ्कै प्रगृह्यते । चतुर्गुणवाष्टगु
ण कुसीदाख्य मृणं न्वत । इति वृ

हस्पति' । अस्यार्थः । कुतसितात्
सीदतश्चाधमर्गात् सकलधनं यत्

कुलाह

गृह्यते निर्विशङ्कै रक्षमण्यै चतुर्गुण
वेतिवाकारोऽनास्थायाम् तेनैव
यथादिलाभ इति ॥ कुसीदे पिशे
पो गारुडे २१५ अध्याये उक्तं सय
या । कुसीदकृषिवागिज्य प्रकुर्वीता
म्वयकृतम् । आपतकाले म्वय कुर्व
न जैनसा युज्यते द्विज ॥ बह्वेव
र्त्तनोपाया कृषिभिः परिकीर्त्तिता
। सर्वेषां मपि चर्वेषां कुसीदं माधि
कं विदुः ॥ अनातृपञ्चाराजभयान्
मूसिकाश्चैव परैः । कृष्यादिके भेदे
द्वाधा साकुसीदे न विद्यते ॥ शुक्र
पक्षे यथा कृष्णे रजन्यादिवसेपि
वा । उष्णवर्षतिथौ वा बर्हन् न
निवर्त्तते ॥ देशगतानां या वृद्धिर्ना
नामगोपकीविनाम् । कुसीदसर्वत
सम्यक् सस्थितस्यैव जायते ॥ काव्य
लाभ, पितृन देवान् ब्राह्मणांश्चैव
पूजयेत् । ते तृप्तास्तस्य तद्दोषं शम
यन्ति न सशय ॥ वणिककुसीदीदं
यास्तुवर्त्तगां काश्चनादिकम् । कृ
षीवल्लोऽन्नपानानि यानशय्यास्त
नानि च ॥ पशुभ्योऽपि शर्तिदत्त्वा प
शुस्वर्गादिकं शतम् । पादेनायस्य पा
रक्यं कुर्यात् सन्ध्य मात्मवान् ॥ अ
र्द्धेन चात्मभरणं निरुध्य नैमित्तिका
न्वितम् । पादश्च प्रार्थमानस्य मूल

कुमारि

भृतं विवर्द्धयेत् ॥ विद्याशिक्षणं भृति
सेवा गोरक्षविपश्चि, कृषि, । वृत्ति
र्भक्ष्यं कुसीदश्च दशजीवनहेतव
इति ॥ वि । कुसीदिके ॥ कुस्यते ।
कुससंक्षेपणे । कुसेरुम्भोमेदेता-
तीद । इहसु चेतृतीयोऽहस्वादि
र्दीर्घादिश्चतन्त्रेणोपात्त । उषा
कप्यमीति सूत्रे ऋन्व एवेति हस्तिका
रहरदत्तादिग्रन्थो पद्यम्भेन निर्णीत
म् ॥

कुसीदिक । वि । वार्द्धुषिके । उद्यामी
वे ॥ कुसीदं वृद्धिस्तदर्थं इत्यं कुसीदं
म् । ततः प्रयच्छति । कुसीददशै-
कादशात् छन् छन् च वितिष्ठन् ॥ वि
यां । विस्वान् षीषि कुसीदिकी ॥
कुसुमम् । न । खीरजसि ॥ नैषरंग
विशेषे ॥ फले ॥ पुष्पे ॥ मात्रामात्रे
पञ्चमाधिकस्य । ५ ॥ पक्षे भेदे ॥ कु
स्यति कुसं । कुसेरुम्भोमेदेता इ
त्युक्तम् ॥ अथ कुसुमलताध्यायो
यथा । फलकुसुमसममृद्धिं वनस्थि
तीर्त्तां विलोक्य विज्ञेयम् । सुजम्
त्वं इत्याद्या निष्पत्तिः, सवसस्थानाम्
॥ केन कस्य वृद्धिर्भेदात् दाह । शाले
न कलमशालीरक्ता शोकेन रक्तश
लिख ॥ पाण्डूक, खीरकया नीला
शोकेन शूकरक ॥ न्यशीधेन चयव

कुसुम

क स्तिन्दुकवृद्ध्याचषट्ठिको भवति । अन्वत्येन ज्ञेया निष्पत्तिः सर्वशस्या नाम् ॥ जम्बूभिस्तिलमाषा शिरीषवृद्ध्याचकङ्गु निष्पत्तिः । गोधूमाश्चमधूकै र्यववृद्धिः सप्तपर्णेन ॥ अतिमुक्तककुन्दार्था कर्पासं सर्षपान् वदे दऽसन् । बदरीभिश्चकुलत्थांश्चिरविल्वेनादिशेन्मुद्गान् ॥ अतसीचेतसपुष्पैः पलाशकुसुमैश्चकोद्रवा ज्ञेया । तिलकेन शङ्खमौक्तिकरजतान्यऽथचेज्जुदेन शरा ॥ करिणश्च हस्तिकर्णैरादेश्या वाजिनोश्चकर्णेन । गावश्चपाटलाभिः कदलीभिरजाविकर्तुं भवति ॥ चम्पककुसुमैः कनकविद्रुमसम्पञ्चवन्धुजीवेन । कुश्वकवृद्ध्यावज्जवैदूर्येन नन्दिकावर्त्तैः ॥ विद्याश्च सिन्दुवारेण मौक्तिककाशकाः कुसुमेन । रक्तोत्पलेन राजा मन्त्री नीलोत्पलेनेक्तः ॥ श्रेष्ठो सुवर्णपुष्पात् पद्मैर्विप्रा पुरोहिता कुमुदैः । सौगन्धिकेन वलपतिरर्केण हिरण्यपरिवृद्धिः ॥ आम्रैश्चेम भल्लातकैर्भयं पीलुभिस्तथारोग्यम् । खदिरशमीभ्यादुर्भक्षं मर्जुनैः शोभनावृष्टिः ॥ पिचुमन्दनागकुसुमैः सुभिचमथमारुत कपित्थेन । निचुलेनावृष्टिभयं व्याधिभयं भवति कुटजकुसु

कुसुमा

मेन ॥ दूर्वाकुशकुसुमाभ्यामिच्छुर्वह्निश्चकोविदारेण । श्यामालताभिर्वृद्ध्या बन्धक्यो वृद्धिमायान्ति ॥ अथैताभिर्वृष्टिः सत्तणमाह । यस्मिन्नकाले स्निग्धनिच्छिद्रपत्रा संहश्यन्ते वृक्षगुल्मालताश्च । तस्मिन् वृष्टिः शोभना सम्प्रदिष्टारुच्यच्छिद्रैरल्पमम्भं प्रदिष्टम् ॥ इति वाराद्या २७ अध्यायः ॥

कुसुमकार्मुकः । पु । कामदेवे ॥
कुसुमपुरम् । पटना इति प्रसिद्धेपुरे । पाटलिपुत्रे ॥

कुसुममध्यम् । न । चालितागाद्वृत्तिः गौडभाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । मध्यवृक्षे ॥

कुसुमशरः । पु । कामदेवे ॥

कुसुमाकरः । पु । वसन्तर्तौ ॥

कुसुमाक्ष । त्रि । पुष्पयुक्ता नेत्रवृत्तिः ॥

कुसुमागमः । पु । वसन्ते ॥

कुसुमाञ्जनम् । न । पुष्पाकाररीतिमलसम्भवेज्जने । पौष्पके । रीतिपुष्पे ॥

कुसुमाञ्जलिः । पु । पुष्पाञ्जलौ ॥ उदयनाचार्यकृतेशन्यविशेषे ॥

कुसुमात्मकम् । न । कुङ्कुमे । घृष्टम् ॥

कुसुम	कुसुमा
कुसुमाधिपः । पु । } चम्पकटके कुसुमाधिराट् । पु । } । हेमपुष्पके ॥	कुसुमि । स्त्री । आभ्ये ॥ इन्द्रजाते ॥ कुसुमिता सति । सृगता । क्तिन् । कुसुमीति समास ॥
कुसुमायुधः । पु । कामदेवे ॥ कुसुमाक्षः । पुं । चौरः । तस्करः ॥ कुसुमासवम् । न । सधुनि ॥	कुसुमः । पुं । समुद्रे ॥ कु ईयत् कुम्भुवं वा । कुम्भोति । कुम्भु सौचः । मू० कः । अचि नलोपोनस्यात् ॥ विष्णौ ॥
कुसुमेधुः । पु । पुष्पवासे । कामदेवे ॥ कुसुमानि इषवोयस्य ॥ कुसुमोच्चयः । पुं । गुच्छे । सवके ॥	कुसुम्बरी । स्त्री । धन्याके ॥ इत्यम रटीकायांभरत ॥ कुसुम्बुदः । न । धन्याके ॥ कुत्तितं तु
कुसुम्भः । पुं । कमण्डलौ ॥ मशारज महम्भे ॥ न । श्रातकुम्भे । स्वर्णे ॥ कसूभा इति प्रसिद्धे महा	म्भति । तुविमर्द्भे । बाहुलभात् कु सुम्भुरुचिजातिरिति निर्द्भावा उ इप्रत्ययः सुटच् ॥
इक्ष्मपुष्पे । कमलोत्तरे । वज्रिनि खे ॥ अक्षगुणा यथा । कुसुम्भं वात र्त्तं कुक्षरक्तपित्तकफापचमिति ॥	कुच । अ । कुचार्थे ॥ कुच इच ॥ कुचः । पुं । कुवेरे । गच्छराजि ॥ कुचकम् । न । इन्द्रजाते । मायाधाम्
कुचुम्भपथनेन वा ॥ कुचुम्भे मे । क एडादि । पञ्चाक्षर । इक्ष्मवेति घ ष्या । धृ० ॥ कुसुतिवा । कुस० ।	॥ वि । दायडानिनिने । कंसके । मायिनि । धूर्त्त ॥ कुचयते । कुच विस्सापने । वा० कुम् ॥
कुसेरुभोमेदेता इति उम्भप्रत्ययः । वा हुलकाक्षगुण ॥ कुसुमतैलम् । न । कुसुम्भेहे ॥ खेहे	कुचकजीवी । वि । मायाजीविनि । वा जीगर इतिभाषा ॥ कुचकस्वनः । पु । } कुचकस्वरः । पु । } कुकुटे । ताम्रचूडे ॥
तैलच ॥ कुसुमतैलमस्त स्या दुष्पा गुण विदाहि च । चचुम्भामहितं पथ्यं रक्तपित्तं कफजदम् ॥	कुचकः । पुं । ताम्रप्रभेदे ॥ यथा । हुतद न्त्वं लघुइत्वं ताले कुचकसंज्ञके इति ॥ कुचनः । पु । मूषिके ॥ सर्पे ॥ न । कङ्का
कुसुमबीजम् । न । करंटावाम् । वरक करं उ इतिच भाषाया ॥ कुसुम् । पुं । किम्बुकुके । गण्डूषदे ॥	गडवि० ॥ काचभाजने ॥ पि ईर्ष्यालौ ॥ कुचना । स्त्री । इम्भन्यायाम् । अम्भे

कुहू

नकुतध्यावमैनादै ॥ अर्धलिष
यामिष्याधर्माश्रयणे ॥ कुहवि० पु०
अदन्तः । यथासन्न्योयुच ॥

कुहनिष्ठा । स्त्री । कुहनायाम् ॥

कुहरः । पु । नागविशेषे ॥ न । गह्व
रे ॥ शुषिरे । छिद्रे ॥ कर्णे ॥ कण्ठे
॥ कण्ठशब्दे ॥ समीपे ॥ कुहरति ।
हरतेरनुद्यमनेऽच ॥ यद्वा । कुहवि
स्मापने । इगुपधत्वात्कः । कुहरा
ति । रा० । आतड्गतिक् ॥

कुहरितम् । न । पिकाश्यापे ॥ रतध्व
नौ ॥ रटिते ॥ पि । वृत्तच्छिद्रे ॥

कुहलिः । पु । पूगपुष्पिकायाम् । पान
इतिभाषा ॥

कुहा । स्त्री । कुम्भटिकायाम् ॥ कटु
क्याम् ॥

कुहु । स्त्री । कुह्वाम् ॥ कुहयति ।
कुहविस्मापने । म० कुः ॥

कुहूः । स्त्री । नष्टेन्दुकलायाममायाम्
। उदयेऽमायोगाबद्धचन्द्रकलाऽमा
कुहूपदवाच्या ॥ अद्वादुहितरि ॥ कु
हयति । कुहवि० ॥ नृतिशृङ्गोः कूरि
ति कूर्प्रत्ययो वाहुलकादिहापि ॥

कुहूकण्ठः । पुं । } कोकिले । पिके ॥
कुहूमुखः । पु । } कोयल इतिभाषा ॥

कुहूरवः । पु ।

कुहूलम् । न । सश्लोर्वीरिन्ध्रे ॥

कूटः

कुहेडिका । स्त्री । } कुम्भटिका-
कुहेडी । स्त्री । } याम् ॥

कुहेलिका । स्त्री । कुम्भट्याम् । धूमि
कायाम् । नभारेणौ ॥

कुह्वान । पु । कुत्सितशब्दे ॥

कू । स्त्री । पिशाच्याम् ॥

कूकुदः । वि । सत्कृत्यालङ्कृतकन्या
प्रदातरि ॥ सत्कृत्यालङ्कृताङ्गन्या
यो ददाति स कूकुदः ॥ कोकति ।
कुक्कादाने । इगुपधेतिकः । वृ० ॥
यद्वा । कवनं कू । कूङ्गशब्दे । तु० ।
सं० । कुष शब्दस्य कु । भू० कीर्त्ति
भूमिरितियावत् । कूकुददाति ।
आतोनुपेति सुपीति योगविभागा
दा क. ॥

कूषः । पु । कुचे । क्वने ॥ कवते । कु-
ङ्ग० । कुवष्टदोर्घश्च ॥

कूचिका । स्त्री । } तूलिकायाम्
कूची । स्त्री । } चिप्लेखनि

कायाम् ॥ टिच्चानडीप् ॥

कूजनम् । न । कुन्यने ॥

कूजितम् । न । रुते । पक्षिध्वनौ ।

कूटः । पु । अगल्यमुनौ ॥ पु । स्त्री ।
गृहे ॥ पु । न । निश्वले ॥ राशौ ।

धान्यादिपुञ्जे ॥ अयोधने ॥ लोहमुद्र
रे ॥ दम्भे ॥ मायायाम् । विपरीत

दर्शने । यथार्थवत्त्वाच्छादनेनाऽ

कूटम्

ऽयथार्थवस्तुप्रकाशने ॥ अद्रिशङ्के ॥
तुच्छे ॥ सोरावयये । फालाधारे ॥
यन्त्रे । मृगबन्धनवि० ॥ अन्वत ॥
भयगृहपण्डे ॥ पूर्वादि । कूटयते ।
कूटभाप्रदाने । पचाद्यच् ॥ कूटयति
वा । कूटदाहे । अच् ॥ कूटयतेवा ।
घञ् ॥

कूटक । पु । गन्धकुव्याम् । मुरानाम्
गन्धद्रव्ये ॥ कवर्याम् । पर्वत विशेष
॥ न । फाले ॥ कूटयति । कूटच्छे
दने । पचाद्यच् । स्वा० कन् ॥

कूटकारक । पु । साक्षिवादे स्रष्टावा
दस्यकर्त्तरि ॥

कूटकार्षापण । पु । मिथ्याभूतरौप्यादि
मुद्रायाम् । कृत्रिमरौप्यादौ ॥

कूटकुत् । पुं । शिबे ॥ कायस्थे ॥ वि ।
कितवे ॥

कूटज । पुं । कुटजवृक्षे ॥

कूटपालक । पु । पित्तज्वरे ॥ कुला
खस्यपवने ॥

कूटपूरी । स्त्री । करायिकायाम् ॥

कूटपूर्व । पु । हस्तिनखिदोषजिह्वरे
॥ मायिनि ॥

कूटवन्धनम् । न । उन्माद्ये । आसिबन्ध
न्यामृग पक्षिवन्धनार्थं क्लृपयित्तय
न्त्रे । फन्दाफाँद इतिजाल इतिच भा
षा ॥ कूटस्वरूपं वन्धनम् ।

कूटस्य

कूटशास्त्रस्य । पु । शास्त्रस्य विशेषे ।
कृष्णशास्त्रस्याम् । राचने ॥ कूट
शास्त्रस्य कस्तिक्त कटुक कफवात
नुत् । भेषुष्णप्रीहजठरयकृन्मुक्म
विषापह ॥ भतानाह विवन्धास्त्रमे
द शूलकफापह ॥ कूटशास्त्रीशा
स्त्रस्यस्य ॥

कूटसङ्क्रान्ति । स्त्री । अर्द्धरात्रातीते
सूर्यस्तरायनसरगमने ॥ यथा । अर्द्ध
रात्रे व्यतीते तु यदा सङ्क्रमते रविः ।
सांक्षेया कूटसङ्क्रान्तिर्मुनिभिः परि
कीर्त्तिता इति ॥

कूटसाक्षी । वि । मिथ्यासाक्षिणि ।
साक्ष्ये मिथ्याभिधायिनि ॥

कूटस्थ । वि । कालमभिधायस्थिते
। एकरूपतया कालव्यापिनि । यत्र
नैव स्वभावेन निरवधिकालस्य व्याप
के आकाशादौ ॥ अज्ञानतत्कार्या
धिष्ठाने ॥ विषयसन्निधावपि विकार
शून्ये ॥ अधिष्ठानतया देहद्वया वच्छि
न्नचेतन कूटवन्निर्विकारेण स्थित
कूटस्थ उच्यते ॥ न । ब्रह्मणि । परि
णामरहिते ॥ कूटो निश्चलः स्थितिः
। यद्वा । कूटमयो घनस्तद्वत् स्थितिः ।
संसर्गिनां शेषिस्त्वयमनष्ट इत्यर्थः ॥
छा० ॥ सुपिस्थ इति कः ॥ व्याघ्रम
खाख्यनन्ध्रव्ये ॥

कूप

कूटागारम् । न । चन्द्रशालिकाया
म् । वडम्याम् ॥ मृषागारे ॥ स्त्री
णां क्रीडागृहे ॥

कूटायुधम् । न । वह्नि. काष्ठादिमये ऽ
न्तर्गुप्तनिश्चितशस्त्रे ॥ अधर्मप्रधान
प्राणिभि कृतव्यवहाराणि तानिव
ह्युपकाणि सन्ति ॥

कूटार्थभाषिता । स्त्री । प्रबन्धकल्पना-
याम् । कथायाम् । रूपकथा इति
गौडभाषा ॥ प्रहेलिकायाम् ॥

कूणि । त्रि । रोगादिनाकुञ्चितकरे ।
कुकरे ॥

कूणिका । स्त्री । शृङ्गे ॥ कलिकायाम्
। वीणामुलस्यवशशलाकायाम् ॥

कूणित । त्रि । मुद्रिते । सङ्कुचिते ॥

कूदर. । पु । जातिविशेषे ॥ यथा श
ह्याया मृषिबीर्येण ऋतो प्रथमवा
सरे । कुतसिते चादरे जात कूदर
स्तेनकीर्तित ॥ तदगौचं विप्रतुल्य
पतितो ह्यनुदोषत. । सद्य कोटक
ससर्गादधमोजगतीतले ॥ इति प्र
ह्लावैवर्त्तपुराणम् ॥

कूप. । पु । स्वनाम्नाख्याते जलाधारे ।

उदपाने ॥ अस्यञ्जनम् । यथा । भू
मौ खातोल्पविस्तारो गम्भीरो म
ण्डलाकृति । वटो ऽवटु. सकूप स्या
त् तदम्न. कौपमुच्यते ॥ गर्त्ते ॥ गु

कूमम

णवृत्ते ॥ मृन्माने ॥ कूपके । कुप्पा इ
भाषा ॥ कुवन्तिमण्डूका अस्मिन् कु
शब्दे । कुपुभ्याच्चेतिपोदी घञ् ॥ कु
तसिता ईषदा आपो ऽत्र । ऋक्पृ
रित्य । उदनेरित्यत्रदीर्घनिर्दे
शादन्यत्राप्युदिति वा ॥

कूपक । पु । गुणवृत्ते । नैमध्यस्थर
ज्जुवन्धनकाष्ठे । गुणधरा मास्तूल इ
तिभाषा ॥ कुप्पा इतिभाषा प्रसिद्धे
तैलादिपात्रे ॥ कुकुन्दरे ॥ उदपाने
॥ नद्यादौ । स्रोतोद्देशकारिणित
कशिलादौ ॥ विदारके । शुष्कनद्या
दौवार्यर्थं कृतगर्त्ते ॥ कुतसित' कूप
। कुतसिते इति क । कूपस्य प्रतिकृ
तिरिति वा । इवे प्रतिकृतावितिक
न ॥ कूपे कायति वा । कै० । सुपी
ति क ॥

कूपखानक । पु । कूपस्य खननक
र्त्तरि ॥

कूपत । अ । प्रश्ने ॥ प्रशसायाम् ॥

कूपाङ्ग । पु । } रोमाञ्चे ॥

कूपाङ्ग । पु । }

कूपार. । पु । अकूपारे ॥

कूपिका । स्त्री । अस्मोगतोपले । जल
मध्यस्थितेपर्वतादौ ॥

कूपो । स्त्री । पात्रविशेषे ॥

कूमम् । न । सरोवरे ॥

कूर्चिका

कूर । पु । न । अने । भक्ते ॥

कूर्च । पु । न । भुवोर्मध्ये ॥ कत्यने ॥ श्म
श्रुणि ॥ कैतवे । दम्भे ॥ मयूरपुच्छम्
ष्टौ । मुद्रा इति भाषा ॥ कुशमुषण्डाम्
॥ अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्योपरिभागे ॥ पु
। शीर्षे ॥ आसनविशेषे ॥ न । मलापक
र्षणाद्यथ मुशीरादिनिर्मिते मुष्टि
माने ॥ तथाच नरसिंहपुराणम् ।
ततः समपयेत् कूर्चमुशीरादिवि
निर्मितम् । मलापकर्षणाद्यर्थं श्री
मन्मूर्त्यङ्गसन्धितः इति ॥ विष्णुध
र्मोत्तरेपि । उशीरकूर्चकंदत्वासर्व
पापैः प्रमुच्यते । दत्त्वागोवाकज कू
र्चं सर्वोक्तापान् व्यपोहति ॥ दत्त्वा
चामरजं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमा
मिति हरिभक्तिविलासस्य ६ विला
से ४८ श्लोक ॥ कुरति । कुर्यते वा
। कुरशब्दे । वा० चट् प्रत्ययः ॥

कूर्चशिरः । न । अङ्घ्रिस्तन्धे । गुडमु
ष्टा इति गौड भाषा ॥

कूर्चशीर्षः । पु । अष्टवर्गमध्यपठिते जी
वकौषधौ । मधुरके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चं श्मश्रुतवच्छीर्षमस्य ॥

कूर्चशीर्षकः । पुं । जीवके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चशेखरः । पुं । नालिकेरे ॥

कूर्चिका । स्त्री । चोरविवृतौ । चीर
सा इति गौडभाषा ॥ साविधा । य

कूर्म

या । दध्रासह च यत पक्ष चीर सा
दधिकूर्चिका । तत्रेय पक्ष यत चीरं
सा भवेत्तत्कूर्चिका ॥ सूचिकाया
म् ॥ तूलिकायाम् । आलेख्यकूर्चिका
याम् । तुली इति गौडभाषा ॥ कुश
ले ॥ कुम्बिकायाम् । कपाटोद्गदने
॥ द्रव्यमार्जनसाधने । तृणगुच्छे ॥
कूर्चति । कूर्चविकारं भ्वादेराकृति
गणत्वाद्बोधः । संज्ञायां ण्वुक् ॥ कू
र्चं । श्मश्रवादिरस्यस्याका । अत इति
ठनाविति ठन् ॥

कूर्दनम् । न । क्रीडायाम् । खेलायाम्
॥ कूर्दक्रीडायाम् । ल्युट् । वीरप
थायादीर्घ इक ॥

कूर्दनी । स्त्री । चैत्रावस्थाम् । मधूत्सवे ॥
कूर्प्यम् । न । भुवोर्मध्ये ॥ इति हेम ॥

कूर्परः । पु । कूर्परे ॥

कूर्पासः । पु । अर्धचोक्षके ॥ कूर्परः
कफोणिर्जं । नुव । स्थिते ऽच । कूर्प
रे आस्ते वा । असुचेपथे आसुप
वेशने वा । घञ् । पू० ॥

कूर्पासकः । पुं । चोले । स्त्रीयामाप्र
पदीनकण्डुके । स्त्रीणां कण्डुलिका
याम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कूर्मा । पु । उन्मीलननिमीलनकरे श
रीरस्थवायु विशेषे ॥ उन्मीलने स्मृ
तः कूर्मो भिन्नाङ्गनसमप्रभः इत्यु

कूर्मः.

ते । कछुवा इति प्रसिद्धे जलजन्तु
विशेषे । कच्छपे । पञ्चगुप्ते । कमठे ॥
अखलक्षणयथा । स्फटिकरजतवर्णौ
नीलराजीविचित्र कलशसदृशमू
र्त्तिश्चरुवंशश्च कूर्मः । अरुणसमव
पूर्वा सर्षपाकारचित्र सकलान्तरिम
हत्त मन्दिरस्य करोति ॥ अञ्जन
भृङ्गश्यामतनुर्वा विन्दुविचित्रोऽव्य
ङ्गशरीर । सर्पशिरो वा स्थूलगलो
य सोपिण्डपाणाराष्ट्रविबुधौ ॥ वै
दूर्यन्त्रिष्ट स्थूलकण्ठ स्त्रिकोणो गूढ
च्छिद्रश्चरुवंशश्च शस्त । क्रीडा वा
प्या तोयपूर्ण मणौवा कार्य कूर्मो
मङ्गलार्थं नरेन्द्रैरिति ॥ वशः पृष्ठो
स्थि । मणिः कूपाधोभाग ॥ विष्णो
रवतारवि० । सत्त्वयुगे समुद्रमन्य
नकाले मन्दराचलधारणार्थं कच्छ
परूपे भगवदवतारे ॥ यथा ॥ वि
लोक्य विघ्नेशविधि तद्वेश्वरो दुरन्त
वीर्योऽवितथाभिसन्धिः । कृत्वा व
पु काच्छप मङ्गुतमहतप्रविश्य तो
य गिरि मुज्जहार ॥ सुरासुरेन्द्रै
र्भुजवीर्यवेपित परिभ्रमन्त गिरि म
ङ्ग पृष्ठतः । विभ्रतत्तदा वर्त्तनमादि
कच्छपोमेनेऽङ्गकण्डूयन मप्रमेय
इति ॥ कु कुतसित कौ भुविवा
ज्जर्मिर्बेगोऽस्य । अच्युतश्चान्वेच्य

कूर्मच

त्राजितियोगविभागादच् समासा
न्तः ॥ मुद्राविशेषे ॥

कूर्मचक्रम् । न । ज्योतिषप्रसिद्धे कृषि
कर्माङ्गे कच्छपाकारचक्रे ॥ तस्या
कारो यथा । प्राङ्मुखो भगवान् दे
व कूर्मरूपी व्यवस्थित । आक्रम्य
भारत वर्षं नवभेद यथाक्रमम् ॥ *
॥ तत्र नक्षत्रान्यासक्रम । मध्यप्राग
म्रियाम्यादिकृत्तिकादित्रयचयै ।
क्रूरवेधयुतैस्तु पीड्यन्ते तन्निवासि
नः ॥ * ॥ तत्र वेधो यथा । पूर्वापरे
भवेद्वेधो वेधस्योत्तरदक्षिणे । ईशा
नेराक्षसेवेधो वेधश्चाग्नेयमारुते ।
तारात्रयान्वित तत्र सौरिंयत्नेन चि
न्तयेत् ॥ * ॥ तत्र वेधादिजन्यदोषा
। अतिवृष्टिरनादृष्टिः शूलभामूषि
का खगा । स्वचक्रं परचक्रञ्च सप्तै
ते सम्भवन्ति च ॥ * ॥ एवं देशगृह
ग्रामक्षेत्रनामर्चतो वदेत । तथाच
यत्र नक्षत्रेदि व्यपार्थिवनाभसा ॥ दृ
श्यन्ते सुमहोत्पाताः स्वादिशतत्रपी
डयेत् । सौरिर्बलाधिको दुष्ट स्वल्प
वीर्यः शुभावहः ॥ एकदापीडयेद्य
जमानुज कूर्मपञ्चके । तत्र स्थाने म
हाविघ्नो जायते नाचसशय ॥ दुष्ट
स्थाने गते चन्द्रे कर्त्तव्यशान्तिपौष्टि
कम् ॥ * ॥ तच्चक्रमथस्थादेशाः ।

कूर्म

मधेसारस्वता मत्स्या खरसेना
समाधुरा । पञ्चास्रसात्वमाण्डव्य
कुरुक्षेत्रगजाद्वया ॥ मरुनैमिषवि
न्याद्रिपाण्ड्यघोषा सयामुन । का
प्रययोध्याप्रयागशृङ्गया वैदेहकादयः
॥ * ॥ तत्रपर्वस्थदेशा । प्राच्या मा
गधशोणी च वारेन्द्रा गौडराठका ।
। वर्तमानतमोक्षिसप्राग्ज्योतिषोद
यादयः ॥ * ॥ तत्राग्निर्कोणस्थदेशा
। आग्नेय्या मङ्गवज्रोपवज्रचैपुरको
सखा । कश्चिज्जोडान्त्रिकिन्ध्यावि
दर्भश्वरादयः ॥ * ॥ तत्रदक्षिणस्थ
देशा । दक्षिणे ऽवन्तिमाहेन्द्रमल
या ऋष्यमूकका । चित्रकूटमहार
ण्यकाष्ठी सिंसलकोङ्कणा ॥ कावे
रीताम्रपर्णी चलङ्कात्रिकूटकादयः ॥
* ॥ तत्रनैऋत कोणस्थदेशा । नै
ऋते हविष्ठानर्त्तमहाराष्ट्रश्वरैव-
ता । यवनं पञ्चव सिन्धु पारसी
कादयोमताः ॥ * ॥ तत्रपश्चिमस्थ
देशा । पश्चिमेहैहयास्ताद्रिमेच्छ
वास्रकादयः ॥ * ॥ तत्रवायुकोण
स्थदेशा । वायव्ये गुज्जराट्यनाट
जालन्धरादयः ॥ * ॥ तत्रोत्तरस्थदे
शा । उत्तरे चीननेपालद्रुणकैके
यमन्दरा । गान्धारहिमवत कौष्ठ
गन्धमादनमालवाः ॥ कैलासमद्र

कूलम्

काश्मीरमेच्छदेशा खसादयः ॥ *
॥ तत्रेशानकोणस्थदेशा । ऐशाने
स्वर्गा भौमशृङ्गाङ्गाङ्गसूटङ्गण । वा
क्कीकत्रह्यपुरककिरातादरदादयः
॥ इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥ * ॥ जपय
त्रकर्मन्ते कमठाकारचक्रे ॥ कूर्म
चक्रमविज्ञायय कुर्याज्जपत्रचक्रम्
। तस्ययत्रफल नास्ति सर्वानर्थाय क
ल्पते ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥
कूर्मपुराणम् । न । कौर्म्ये । सप्तदश
सहस्रस्रलोकात्मके महापुराणे ॥ य
था । सप्तदशसहस्रम्पुराणं कूर्म
भाषितमिति ॥
कूर्मपृष्ठ । पु । अस्तानवृक्षे ॥ कमठ
पृष्ठदेशे ॥ न । शरावे ॥
कूर्मपृष्ठकम् । न । शरावे । सकोरा
इति भाषा ॥
कूर्मराज । पु । कच्छपराजे । अकू
पारे । आदिकच्छपेविष्णोरवतारे ॥
यथा । पृथ्वि स्थिरा भव भुजङ्गम
धारयैतां त्वं कूर्मराज तदिदं दित
य दधीया । दक्कुञ्जरा. कुरुत त
त् क्षितये दिधीषां भार्यं. करोतु
हरकाभुं क माततज्जमिति महान
टकम् ॥

कूलम् । न । रोधति । तीरे । तटे ।
नद्याजलसमीपस्थाने ॥ स्तूपे सै

कूवरी	कूकल
न्यपृष्ठे ॥ तडागे ॥ कूलयति । कूल आवरणे । पचाद्यच् ॥	कूवरी । स्त्री । कम्बलाच्छादितरथे ॥ इतिहलायुध ॥
कूलक । पु । कृमिशैले ॥ पु । न । स्तु मे ॥ तीरे ॥	कूष्माण्ड । पु । कर्कारौ ॥ गणदेवता विशेषे ॥ दाचिशन्निरयाधिपतौ ॥
कूलङ्ग । पु । समुद्रे ॥ कूलङ्गपति । कर्षहसायाम् । सर्वकूलाभ्रकरीषे षुकष । इतिखच् । अर्द्धिषदिति मुमागमः ॥	कूष्माण्डक' । पु । कूष्माण्डे ॥ कूष्माण्डवटिका । स्त्री । कुड्डौरीइति स्थातेवटीविशेषे ॥ कूष्माण्डवटिका चेयापूर्वाक्तवटिकागुणा । विशेषात् पित्तरक्तघ्नी लघ्वी च कथिता बुधे ॥ पूर्वाक्तवटिका माघवटी ॥
कूलङ्गषा । स्त्री । नद्याम् ॥	कूष्माण्डो । स्त्री । अम्बिकायाम् ॥ ओ
कूलभू । स्त्री । तीरभूमौ ॥	षधौ ॥ कर्कावाम् ॥ कूष्माण्डो तु
कूलवती । स्त्री । नद्याम् ॥	भृश लघ्वी कर्काव रपिकीर्णिता ॥
कूलहण्डक । पु । जलावर्त्ते ॥ कूल भङ्गे ॥	कूहा । स्त्री । कुञ्जवटिकायाम् । कुहा सा इतिभाषा ॥
कूलेचर । पु । लुलापादिपशुषु ॥ य था । लुलापगण्डवाराहचमरीवार णादय । एते कूलेचरा प्रोक्ता य त कूलेचरन्त्यपाम् ॥ कूलेचरा म रुत्पित्तहरा दृष्ट्या बलावहा । म धुरा शीतला स्निग्धा मूत्रला शे षवर्द्धनाइति ॥	कूक । पु । गले ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ कूकणः । पु । कयार इति भाषाप्रसिद्धे क्रकरपक्षिणि ॥ कीटविशेषे ॥ कू इति कयति । कणशब्दे अच् ॥ कूकेणकण्डे न अयति वा । अणशब्दे । अच् । श० ॥
कूप्तर । पु । कुञ्जके । कूजा इतिभाषा प्रसिद्धे पुष्पे ॥ पु । न । युगन्धरे । यन्त्रयस्ययुगकाष्ठमासज्यते तच्च ॥ त्रि । रम्भे । चारौ ॥ कवते । कूड् शब्दे । कुटादि । चा०वरच् ॥	कूकार । पुं । शिवे ॥ देहानिखविशे षे । सुत्करेणयौ ॥ कूकारस्तु सुतेचै व जवाकुसुमसन्निभ ॥ करवीरद चे ॥ चये ॥
कूवरी । पु । रथे ॥ कूवरोयुगन्धर सो स्यास्ति । इतिः ।	कूकल । पु । सुत्करेदेहस्येणामुविशेषे ॥ कूकला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ कूकलासः । पु । सरदे । कूकलादि ।

ॐ ॐ ॐ

ॐ
ॐ
ॐ

कृच्छ्रसा

प्रतिस्वर्ये । ह्रस्वाश्रये ॥ कृच्छ्रशिरोशी
वा कण्ठश्च खासयति । असशित्य
योगे । पु० कर्मण्यण् ॥

कृकवाकु । पु० कृकुटे ॥ मयूरे ॥
सरटे ॥ कृकेन गलेनवति । वचप
रिभाषणे । कृकेवच. कश्चेतिभुण् ॥

कृकवाकुध्वज' । पु० क्रांतिर्केये । स्त
म् ॥ कृकवाकुध्वजेऽस्य ॥

कृकाटिका । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवा
यामुन्नतभागे ॥ ग्रीवापश्चाद्भागे ॥
कृकङ् कण्ठम् भटति । भटगतौ ।
इन् । स्वा० कन् ॥

कृच्छ्रम् । न । आभीले । कष्टे । दुःखत
त्कारणम् ॥ अहसि । पापे ॥ सा
न्तपनादिप्रते ॥ मूत्रकृच्छ्ररोगे ॥ वि
। तद्वति ॥ स्मृतौ प्रतेपुष्टिज्ञोपयम्
॥ कृन्तनि अनेनवा । कृतीच्छेदने ।
कृतेच्छ्रमूचेतिरक् प्रत्यय. कृशान्त्य
स्यादेशः ॥

कृच्छ्रसान्तपनम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा
गोमूत्र गोमय क्षीरं दधि सर्पिं कु
शोदकम् । एकरात्रोपवासस्य कृच्छ्र
सान्तपनं स्मृतमिति ॥ गोमूत्रादी
न्येकीकृत्य एक स्निग्धदिने भक्षये-
त् तद्दिनेनान्यत्किञ्चिदद्यात् । अप
रदिने चोपवास इत्यर्थः ॥ सम्यक्
तपनमत्र । प्रसाद्यण यदा । सन्तप

ॐ
ॐ
ॐ

कृतम्

ति । ल्यु । तस्येदङ् कर्म । अण् ।

कृच्छ्रश्चतत्सान्तपनम् ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्र' । पु० व्रतविशेषे ॥ यथा
हविशष्ठ । अवमच्चतृतीय कृच्छ्रा
तिकृच्छ्रोयावत् सकृदादीत । या
वदेकवारमुदकं हस्तेन ग्रहीतुं श
क्नोति तावन्नवसृदिषसेषु भक्षयित्वा
त्यहमुपवास कृच्छ्रातिकृच्छ्र' ॥ सु
मन्तुर्यथा । द्वादशरात्रनिराहार स

कृच्छ्रातिकृच्छ्र' । एतत् कृच्छ्रातिकृ
च्छ्रद्वय द्वादशाहसाध्यमशक्तविषय
म् ॥ ब्रह्मपुराणम् । चरेत् कृच्छ्राति
कृच्छ्रश्च पितृक्षोयश्च शीतलम् । ए
कविंशतिरात्रन्तुकाले ज्येष्ठेषु संयत
॥ कालेषु प्रातः सायमभ्याह्ने प्वि
त्यर्थः । इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृच्छ्रारि । पु० विल्लान्तरदृष्टे ॥
कृच्छ्राई' । पु० दिनषट्कसाध्यव्रतविशे
षे ॥ यथाहापस्तम्ब । सायम्मातस्त
थैदैकदिनद्वयमयाचितम् । दिनद्व
यव्यनान्नीयात् कृच्छ्राई' सोभिधीय
ते ॥ इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृणु' । पु० चित्रकरजातौ । चित्तेरा
इतिभाषा ॥ इति चिकाप्शेषः ॥

कृतम् । न । सत्यमुने ॥ यथा । दिव्यै र्व
र्षसहस्रैस्तु कृतचेतादिसंज्ञितमि
ति । मनुश्च । चत्वार्योऽहो सहस्राणि

ॐ
ॐ
ॐ

कृतक

वर्षाद्यान्तु कृत युगम् । तस्य तावच्छ
ती सन्यासन्या शश्वतवाविध ॥ स
न्यासन्यांशयो रन्त र्यं कालोमुनि
सत्तम । युगाख्य सतु विधेयकृतके
तादिसंज्ञक इति ॥ पर्याप्ते । अखम
र्थे ॥ फले ॥ त्रि । विहिते ॥ हिसिते ॥
अकारि । उक्तम् ॥ क्त ॥ निष्ठा
दिते ॥ पुं । कृताये ॥

कृतकम् । न । विदुष्यये ॥ वि । कृ
पिमे ॥ कृत्कति । कृतीछेदने । कृ
यत्तिवा । कृतीवेदने । बा० कुन् ॥
कृतकर्मा । वि । निपुणे । प्रवीणे । मि
चिते ॥ पुण्यवति ॥ कृतकर्म तत्त
द्वर्णाश्रमाभिमाननिमित्तं सत्त कर
याशोधक येन ॥

कृतकृत्य । त्रि । कृतार्थे । निष्पन्नक
र्मणि । सत्त सत्कार्ये ॥ धन्ये ॥ विदुषि ॥
कृतं कृत्यवर्णाश्रमोचितमन्त कर
याशोधक कर्त्तव्य येन नपुन कृत्या
न्तरयस्यास्ति स । कृतकृत्य स्तु सत्य
स्य स्वात्ममाचरति भवेत् ॥ अथवा
याहिमुक्ते ॥ ज्ञानामृतेन तृप्तस्य कृ
तकृत्यस्य योगिनः । नैवास्ति कि
ञ्चित्कर्त्तव्यमस्तिचे नस तत्तचित् ॥
अकृत कृत्योपि सत्योर्विभेति । य
थाहुः ॥ प्रायेणाकृतकृत्यज्ञानं स
त्योर्ब्रजतेजज इति ॥

कृतज्ञ

कृतकोटि । पुं । काश्यपमुनौ ॥ उपव
र्त्तमुनौ ॥ इति चिकाव्यशेष ॥

कृतक्रिय । वि । कृतकार्ये ॥

कृतज्ञः । वि । सन्धावकाशे ॥

कृतज्ञः । त्रि । कृतज्ञतरि । कृतोपकार
स्थापकारे प्रवर्त्तमाने ॥ कृतमुपका
र मपकाराचरणेन यो विनाशयति
सकृतज्ञ इत्यर्थः । सचानेकविध प्रो
क्त पुराणे स्तुतसंज्ञके । यथा । भ-
र्त्तृपिण्डापहर्त्ता च पित्रपिण्डापहा-
रक । यस्माद् गृहीत्वा विद्यां द
क्षिणां न प्रयच्छति ॥ पुत्रान् स्त्रियं च
योधेष्टि यस्तान्घातयेन्नरः । कृतस्य
दोषं वदति सकामान् न करोति यः
॥ न स्मरेच्च कृतं यस्तु अश्रमान् य
स्तु दूषयेत् । सर्वान् सानृषिभिः सा
र्वकृतज्ञानप्रवीणान् इति ॥ तस्य
प्रायश्चित्तमपि नास्ति । यथा । ब्रह्मघ्ने
च सुराग्रे च चैरेच गुरुतल्पगे । नि
ष्कृतिर्बिहृता सङ्गि कृतघ्नेनास्ति नि
ष्कृतिरिति ॥

कृतच्छिद्रा । स्त्री । कोषातकीकृता-
याम् ॥

कृतज्ञ । पुं । इरौ ॥ कृतं कार्यं जगद्रूप
म् । जानातीति च । आत्मा । कृतं चा
सौम्येति तथा । यद्वा । कृतजगत्
ज्ञः आत्मायस्य । अग्निर्मातृगुणयस्य

कृतम्	कृतम्
रूपकृतं कर्म जानाति फलदाभावे	कृतमात्र । पु । आरम्भवे । नृपदृष्टे
ति वा ॥ मुनि । कुकरे ॥ वि । म	॥ कर्षिकारे । सप्पारम्भवे ॥ कृता
र्यादिनि । प्रत्युपकारे सवत् ॥ येन	मात्राऽस्य ॥
केनचित् स्वस्यैकिकिदपि कृतमुप	कृतमात्रा । स्त्री । सरिदन्तरे ॥ कृत
कारवहुतया जानाति । आश्रयबो	मात्रा नाम नदी यस्यां नदी ॥ ५ भ
धने । आतदितिकः ॥	दुरि ॥
कृतप्रता । स्त्री । उपकारिणे ॥ भावे	कृतमुत्तम । वि । प्रवीणे । विज्ञे ॥ कृ
तत् । तत्तन्निष्ठियाम् ॥	तं मुत्तमस्य । सर्वस्य कृतमुत्तमात् न
कृतत्रा । स्त्री । आयमायायां लतायाम् ॥	न कृतशब्दस्य संस्कृतपरत्वं ॥
कृतदासः । पु । नागदोक्तपञ्चदशदासा	कृतयुगम् । न । तिष्ठे । सच्ययुगे । स
मार्गते दासविशेषे । सतुकेनचित्	न्यासन्यासयुक्तेषु चतुर्षु दिवससह
जितेन यतावत्कायपर्यन्तं तवाहदा	स्वर्षेषु ॥
सदितिकृतसमयः ॥ इति कृतसङ्ग्रहः ॥	कृतवचिः । वि । अक्षरकृते ॥
कृतभीः । वि । पण्डितोत्तमे । निर्मला	कृतवचनः । वि । मुखे । प्रतीते । शौ
काः करणे । अभ्याससंस्कृताऽन्तःकर	घादिगुणे विख्याते ॥ कृतमुच्चारित
णे ॥	वचनं नामास्य ॥ श्रीहरौ ॥ कृता
कृतनाशः । पु । दोषविशेषे ॥ कृतयो	नि वचनानि शास्त्राण्यनेन । चेदा
पुण्यदापयोर्भागमन्तरेण नाशः ॥	शास्त्राणि निष्ठागमे सत् सर्वकनार्द
कृतपुङ्गुः । वि । सम्यक् कृतशराभ्यासे ।	नादिति स्मृतेः ॥
सुप्रयोगविशिष्टे ॥ कृतोऽभ्यस्त पु	कृतवर्णा । पु । इदीकृतते च चियवि
ङ्गयुक्तः शरीरेण ॥	श्रेष्ठे ॥
कृतपूर्वी । वि । पूर्वनिष्पन्नकर्मणि ॥ कृ	कृतविक्रः । वि । अभ्यस्तविशेषे ॥
तंपूर्वमनेनेत्यर्थे श्टादिभ्यश्चेति क	कृतवीर्यं । पु । एकवीरनृपात्मजे । न
र्त्तरि इतिः ॥	श्रवणीयकार्त्तवीर्यस्य जनके ॥
कृतफलम् । न । अक्षौषि ॥	कृतचेतनः । वि । चेतनेन नियुक्ते दा
कृतफला । स्त्री । मोक्षनिष्ठाया ॥	सादौ ॥
कृतम् । न । अक्षयम् ॥ निकृष्टे ॥	कृतवेदी । वि । कृतज्ञे ॥

कृताञ्ज

कृतवेध । पु । } खेतघोषादिति गौ
कृतवेधक । पु । } उ भाषा प्रसिद्धायां
कोशातक्याम् ॥

कृतवेधना । स्त्री । राजकोशातक्याम् ॥

कृतग्रमः । त्रि । महेच्छमे । महेत्-
साहे ॥ श्रान्ते ॥ कृतः श्रमेयेन ॥

कृतसापत्निका । स्त्री । अधिविन्नायाम्
। अधूढायाम् । अनेकभार्यस्य प्रथ
मोढायाम् ॥ सपत्न्याः भावः । व्यञ्ज
नीष्वलोपाः । स्वार्थे कन् । इत्थः ।
कृता सापत्निका यस्या ॥

कृतस्वरः । पु । आकरविशेषे । चमी-
करे ॥

कृतहस्तः । त्रि । सुशिक्षितशरमेच्छे ।
कृतपुङ्खे ॥ कृतोऽभ्यस्तोहस्तोय
स्य ॥

कृतकृतम् । न । कार्यकारणयोः ॥ कृ
तश्च अकृतश्च अनयो समाहारः ॥
घटिताघटिते ॥ कृतश्च तदकृतश्च
। तौनञ्जन् विशिष्टे नानजिति समा
सः ॥ सु । परमेष्ठरे ॥ कृतः कार्या
त्मकः ॥ अकृतः कारणात्मकः । कृत
श्चासन्नकृतश्च पूर्ववत् समासः ॥

कृतनक्तः । पु । विष्णौ ॥ कृतअगमः
श्रुतिस्मृत्यादिकचलो येन सः ॥

कृताञ्जलि । पुं । लज्जास्त्रोषधौ ॥ त्रि ।
सम्पुटीकृतहस्तः ॥ कृतः अञ्जलिर्येन ॥

कृताञ्ज

कृतात्मा । त्रि । कृतकृत्ये ॥ शिथिता
न्त करणे ॥ योगिनि ॥

कृताच्ययः । पु । कर्मनाशे ॥ कृतस्य अ
च्ययः ॥

कृतान्तः । पु । यमे ॥ सिद्धान्ते ॥ दैवे
॥ अकुशलकर्मणि । अशेमकर्मणि
॥ कृतः अन्तोविनाशोयेन ॥ कृत
अन्तः निश्चयोयेन यस्य वा । वेदा
न्तशास्त्रे ॥ कृतङ् कर्मा तस्यान्तःपरि
समाप्तिलक्ष्मणानेत्पत्यायन ॥ श
नौ ॥

कृतान्तजनकः । पु । सूर्ये ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

कृतान्ता । स्त्री । रेणुकानामगन्धस्थे ॥
कृतान्नम् । न । लङ्ङुकादौ ॥ कृतश्च त
त् अन्नश्च ॥

कृताय । पु । सूतकीडासाधनीभूत्वाऽ
चमब्धितस्य चतुरङ्गभागे ॥

कृतार्थः । त्रि । कृतप्रयोजने । कृतका
र्ये ॥ कृतः अर्थः प्रयोजनं येन ॥
कृतार्थता । स्त्री । साफल्ये ॥ भद्रवेद
म् ॥

कृतः स्वयम् । सुं । भेके । सण्डूके ॥ त्रि
। कृतवर्से ॥ कृतः आलयेयेन ॥

कृतमदानः । त्रि । कृतकर्मणि ॥ कृत
मदानं सुकर्मयेन ॥

कृतावसन्धिकः । त्रि । कुशादिभ्यः कृत

कृतिका

पृष्ठजानुज्जादिवन्धे ॥

कृतास्तु । वि । शिञ्जितास्ते ॥

कृति । स्त्री । करणे ॥ पुरुषप्रयत्ने ॥

हिसायां ॥ विशत्यन्तरायावृत्तौ

॥ क्रियायां ॥ कृतिरिन्द्रियसंयम

शिवसैकाग्रताकरणश्चेति छान्दोग्य

भाष्यम् ॥ करणम् । डुकृञ् । खि

यां कृत् । क्रियतेनया वा ॥

कृतकर' । पुं । रावणे । दशवदने ॥ इ

तिशब्दमात्रा ॥

कृती । वि । पण्डिते । वृधे ॥ योग्ये ।

अभिज्ञे ॥ पुण्यवति ॥ साधौ ॥ कृ

तार्थे ॥ कृतञ् कर्म प्रशस्तमस्याऽ

स्ति । अतश्च । कृतमनेन वा ।

इष्टिश्चादिभिः ॥

कृतः । वि । छिन्ने । चेष्टिते ॥ कृत्य

तेऽस्य । कृतीछेदने क्त. ॥

कृत्ति' । स्त्री । कृष्णसारादिचर्मणि ॥

त्वचि ॥ भूर्ज् ॥ कृतिकानक्षत्रे ॥

कृत्यते । कृती । स्त्रियां कृत् । ॥

कृतिका । स्त्री । तृतीयनक्षत्रे । बहुला

याम् ॥ तत्रजातस्य फलम् । शुधा

धिकः सत्यधनैर्विहीनो दद्यादने

त्पन्नमति. कृतम् । कठोरवाक् च

हितकर्मकृत् स्यात् चेत् कृतिका

यां भक्तुं प्रवृत्त इति ॥ कृतति ।

कृती० । कृतिभिर्दिसतिभ्यः किदि

कृत्यवि

ति तिकन् ॥

कृतिकाभव । पु । चन्द्रमसि ॥ कृत्ति

काया भवोऽस्य ॥

कृतिकासुत । पु । इन्द्रे ॥ स्कन्धे । का

र्त्तिकेये ॥ कृतिकायाः सुत ॥

कृत्तिवासः । पु । शिवे ॥ इति द्विरु० ॥

कृत्तिवासा । पु । शिवे ॥ कृत्तिशर्म

वा सोऽस्य ॥

कृत्तु' । वि । कारौ । शिष्टिनि ॥ क

र्त्तरि ॥ करोति कृत्यति वा । डुकृ

ञ् कृञ् हिसायां वा । कृत्तिभ्या

ङ्कृत्तु ॥

कृत्यम् । न । कर्त्तव्ये । कार्ये । प्रवो

जने ॥ पुं । तस्यादिप्रत्ययेषु ॥ यत्र ।

कृत्या. घट् ते समाख्याताः कथपुण्य

तौ भावकर्मणो. तस्यानीयावननाद्

यत्के छिन्न. कर्मकर्त्तरि इति सुप-

प्रसङ्गताकारिका ॥ कर्त्तरि कर्मेणि

चार्थे विहिताः कृत्या वाच्यलिङ्गा

भवन्ति ॥ वि । विहिष्टे ॥ कार्ये ॥ क्रि

यते । डुकृञ्० । विभाषाकृदधोरि

तिक्वप् ॥ कृत्यते वा । कृतीछेदने

। ऋदुपधाञ्जाकृपिचृतेरितिक्वप् ॥

धनादिभिर्भेदे शची ॥ क्रुदुलुब्धभी

तावमानिताः परेकृत्या इति नी

तिः ॥

कृत्यवित् । वि । कार्ये ॥ विधिसे ॥

कृतस्

कृत्या । स्त्री । क्रियायाम् ॥ यथा ।
 कां कृत्या मकार्षीं ॥ अभिचारदैव
 ते ॥ यज्ञदेवतावि० ॥ ॥ अभिचार
 क्रियायाम् ॥ करणम् । कृञ् शचे
 तिचात्क्यप् । तुक् । टाप् ॥ कृत्य
 ते वा । कृती० । ऋदुपधादितिक्यप् ॥
 कृत्रिम । पु । सिद्धके । तुरुष्कनानि
 गन्धद्रव्ये ॥ द्वादशपुचान्तर्गतपुचवि० ॥
 यथा । सदृशन्तु प्रकुर्याद्य गुणदो
 षविचक्षणम् । पुच म्पुत्रगुणैर्युक्तं
 सविज्ञेयश्चकृत्रिम इतिमनु० ॥ न ।
 विडुलवणे ॥ काचलवणे ॥ जवादि
 नामगन्धद्रव्ये ॥ रसाञ्जने ॥ त्रि । कृ
 तिसम्भवे । रचिते ॥ डुकृञ्० भावे
 द्वित क्ति । कृत्या क्रियया निर्वृत्त
 म् । चेर्मन्निष्ठम् इति मप् ॥
 कृत्रिमक । पु । तुरुष्कनामनि गन्धद्र
 व्यविशेषे ॥
 कृत्रिमधूप । पु । } एकधूपे ।
 कृत्रिमधूपक । पु । } नाना सुग
 न्धद्रव्यकृतदशाङ्गादिधूपे ॥ कृत्रिम
 स्वासौधूपश्च ॥ स्वार्थे कन् ॥
 कृत्रिमपुचक । पुं । कृत्रिमेपुचे ॥ त्रि ।
 पुस्तिकायाम् । गुडिया इति भाषा ॥
 कृत्रिममित्र । पु । रचितवन्धौ ॥

कृत्या । अ । विधायेत्यर्थे ॥

कृतस्म । न । उदके । जले ॥ समुदा

कृपण

ये ॥ पु । पापे ॥ कृन्तति कृणसि वा
 । कृतीछेदने वेष्टने वा । स्त्रुवश्चि
 कृत्युषिभ्य किदितिस ॥
 कृतस्म । न । जले ॥ सर्वस्मिन् ॥ कुचौ
 ॥ त्रि । पूर्णे । समग्रे । सोपकरणे ।
 सफले ॥ कृत्यते । कृती० । कृत्य
 श्रुभ्यांक्त् ॥
 कृतस्त्रधर्म । पु । निष्कामकर्मानुष्ठाने ॥
 कृतस्त्रवित् । त्रि । परिपूर्णात्मविदि ॥
 कृदर । पु । कुसूले । अन्नकोष्ठे । धा
 न्यादिगृहे । गण्ड गोला इतिचभाषा
 ॥ कुर्वन्ति तस्मिन् । डुकृञ्० कृद
 रादयश्चेतिसाधु ॥ ॥
 कृन्तयम् । न । लाङ्गले ॥ कृन्तति । कृ
 ती० । कृतेर्नुम्वेतिकत्रप्रत्यय ॥ कृ
 न्त्वङ् कर्त्तनीयमिति वेदभाष्यम् ॥
 कृन्तनम् । न । छेदने ॥ यथा । कृन्तनं
 नखकेशानां छेदनश्च वनस्यते ।
 शावाशौचे न कर्त्तव्यं पाठनं पठन
 तथा ॥ इति नारद ॥
 कृप । पु । श्रोत्राचार्यस्य श्याक्त्रके । अ
 न्नत्याममातुले । कृपाचार्ये ॥ व्यासे ॥
 कृपणः । पु । कृमौ ॥ पि । मन्दे । क्षुद्रे ।
 किम्पचाने ॥ कुत्सिते ॥ महाव्यसन
 प्राप्ते । दीने ॥ यथा । ॥ महाव्यसन
 प्राप्ते दीनः कृपणश्च्यते । कुलेप्यकृ
 पणे राम सम्भूतः सर्वकामदे ॥ इति

कृपा	कृमि
रामायणम् ॥ अन्त्यक्षदीने । फल हेतौ । सकामे ॥ योऽत्यस्वल्पाम पि वित्तवृत्तिं न च मते सकृपयः त द्विषत्त्वादखिलोऽनात्मवित् अप्रा प्तपुरुषार्थतया कृपयो मवति ॥ क ल्पते अक्षयं दातुम् । कृपू सामर्थ्ये । बाहुल्यकात् क्युन् । अतएव न च क्षम् ॥	कृपास्तु । चि । कृपायुक्ते । दयाक्षौ ॥ कृपां लाति । साभादाने । मित० दु ॥ कृपावान् । वि । कृपाक्षौ ॥ कृपा अस्ति अस्यास्मिन् वा मतुप् ॥ कृपी । स्त्री । श्रोत्राचार्यस्य पत्न्याम् ॥ कृपीटम् । न । उदरे ॥ तोये ॥ कल्प ते । कृपू० । कृतकृपिम्य कीटम् । विपिने ॥ इन्धने ॥
कृपा । स्त्री । दयाभाम् । अनुकम्पायाम् । प्रत्युपकारनिरपेक्षतया दीनजना भुजिषु चायाम् ॥ अस्मै ते इति व्याप्ते हनिमिस्ते स्त्रेहविशेषे ॥ कृपयाम् । कृपकृपायाम् । कृपेः सम्प्रसारणच् तिभिर्दादिपाठाद्ङ् । टाप् ॥	कृपीटपात्र । पु । केचिपात्रे ॥ समुद्रे ॥ कृपीठबोनि । पु । अम्नौ ॥ कृपीठस्य जलस्य योनि भूमज्जन्माभेधानाम् । अम्नेरापइति श्रुतेः ॥ कृपीठं ज लं योनिं वत्पत्तिस्थानं मस्येति वा । अम्नौ इति न च कृतं च नमिति मनु श्रुतेः ॥
कृपायः । पु । खड्गे ॥ कृपावधारणम नाद् व्याय कर्त्तव्यव्यवहारात् । भुज कृपावशा नूनं मशयं कुलवर्त्तनम् ॥ कृपानुदति । मुदप्रेरणे । अन्येभ्यो पीतिङ् । पूर्णपदादिति णस्त्वम् ॥	कृपापति । पु । श्रोत्राचार्ये ॥ कृपीपुत्र । पु । } अश्वत्याग्नि ॥ कृपीसुत । पु । } कृमि । पुं । कीटात्सृज्यो । नीलाङ् गी ॥ खाद्यायाम् ॥ कृमिले ॥ खरं ॥ उदरजातकीटरोगे ॥ तदौषध यथा । बदरीकारवीमूलगुडाज्ज्येन समन्वितम् । अग्निनासाधितं अ गृध्वाकृमीन् सर्वान् चरेच्छिवेति गारुडे १८४ अथायः ॥ कामति ।
कृपायकः । पु । खड्गे । निखिंशे ॥ स्वार्थे कम् ॥ कृपायिका । स्त्री । कृपाययाम् ॥ स्वा० कः ॥ प्रत्ययस्त्रादित्तीक्ष्णम् ॥ कृपाखी । स्त्री । कर्त्तर्याम् ॥ कुरिका याम् ॥ असिद्धतायाम् ॥ कृपामय ति । अयशब्दे । कर्मस्युगु । ङीप् ॥	कमुपा० । क्रमितामिश्रतिस्तम्भाम तद्वद्वेति इति सम्प्रसारणच् । अमेः
कृपाप्रेतः । पु । बुद्धभेदे ॥	

॥॥॥

कृमिला

सम्प्रसारणमित्यत सम्प्रसारणानु
वृत्ते ॥

कृमिऋणकम् । न । चित्राङ्गे ॥ विडङ्गे
॥ उदुम्बरे ॥ चित्रायाम् ॥
कृमिकोशोत्थम् । चि । कौशेये । रेखि
कपडा इतिभाषा ॥

कृमिघ्न । पु । पलाण्डौ ॥ कोलकन्दे ॥
परिभट्टे ॥ भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ कृ
मीन् इन्ति । अमनुष्यकर्तृके चे
तिटक् । अतूर्वस्येतिनियमान्नण
त्त्वम् ॥

कृमिघ्ना । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥
कृमिघ्नी । स्त्री । धूमपत्रायाम् ॥ विडङ्गे ॥
कृमिजम् । न । अगुरुणि ॥ चि । कृ
मिजाते । कृमिभिर्जन्यते । जनी०
। अन्येभ्योपीतिड ॥

कृमिजग्धम् । न । अगुरुणि । जीङ्गके ॥
कृमिजा । स्त्री । ल । चायाम् ॥
कृमिदन्तक । पु । दन्तरोगविशेषे ॥
कृष्णच्छिद्र स्थल । स्वाधी ससंरम्भो
महारज । अनिमित्तश्चैवातात्
सत्तये कृमिदन्तक ॥

कृमिफल । पु । उदुम्बरे ॥ कृमयः फ
लेऽस्य ॥

कृमिरिपु । पु । विडङ्गे ॥ कृमीणां-
रिपु ॥

कृमिला । स्त्री । अनेकप्रस्थाम् । बहु

कृशानुः

सन्तानप्रसवायाम् ॥ चि । कृमियु
क्ते ॥ कृमीन् लाति । ला० । क. ॥

कृमिवृक्ष । पु । कोषाम्ने ॥
कृमिशङ्ख । पु । न । कृमिजलजे । जी
वशङ्गे ॥

कृमिशचु । पु । विडङ्गे ॥
कृमिशुक्ति । स्त्री । जलशुक्तौ ॥
कृमिशैल । पु । } वल्मीके । वाँवी
कृमिशैलक । पु । } इति भाषा ॥
कृमीलकः । पु । वनमुङ्गे ॥

कृवि । पु । तन्तुवायद्रव्ये । वापयन्ते
। तांत इति भाषा ॥ करोति क्रिय
तेऽनेनवा । डुकृञ्० । कृविष्टच्चि
च्छविस्थविकिकीदिविरितिसाधु ॥

कृश । चि । अल्पे । सूक्ष्मे ॥ कृश्यते
स्म । कृशतनूकरणे । अनुपसर्गात्
फुल्लचीवेतिसाधुः ॥ कृशधने ॥

कृशर । पु । कृसरे ॥ कृशराति । रा
दाने । आतइतिक ॥

कृशरा । स्त्री । कृसरायाम् ॥ टाप् ॥
कृशशाख । पु । पपटे ॥

कृशाङ्गः । चि । सूक्ष्माङ्गविशिष्टे ॥

कृशाङ्गो । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ तन्वड्
ग्याम् ॥ कृशान्यङ्गान्यस्या ॥

कृशानु । पु । पावके । अनले ॥ चि
वकाट्ये ॥ कृश्यति तनू करोति ।

कृशतनूकरणे । चतन्यञ्जीतिकृशे

॥॥॥

॥॥॥

कृषीव

रानुक् ॥

कृशानुरेता । पु । सर्वघ्ने । धूर्जटौ ।

शिवे ॥ कृशानौ रेताऽस्य । देव्या

सोढु मशक्यत्वाद्भौ प्रक्षिप्त रेतः

। इति पुराणम् । अतोऽग्निभू कु

मार ॥

कृशाश्वी । पु । नटे ॥ कृशाश्वेन प्रो

क्त नटस्य मधीते । कर्मन्वकृशा

श्वदिनि ॥

कृशिका । स्त्री । आश्वकर्णीसितायाम् ॥

कृषक । पु । फाले ॥ वृषे ॥ चि । कर्ष

के ॥ कृषति । कृषविलेखने । कृषे

ईदृशोदीचामितिकुन् ॥

कृषि' । स्त्री । वैश्यवृत्तिवि० । अन्वते

। खेती इति भाषा ॥ अन्नोत्पत्त्य

र्थं भूमेर्विलेखनं कृषि ॥ कर्षणम्

। कृष० । इक् कृयादिभ्य । इगुप

धात् किदितीन् वा ॥

कृषिक । पु । फाले ॥ चि । कर्षके

॥ कृषति । कृष० । वृषिकृषो, कि

कन् ॥

कृषिका । स्त्री । फाले ॥ टाप् ॥

कृषिजीवी । पु । कृषिटत्तौ । स्वयङ्

कृतयाऽस्वयङ्कृतया वा कृष्या

जीवति इति तथा ॥

कृषीवलः । वि । कर्षके । कृषिजीवि

नि ॥ कृषि रक्षास्ति । रजः कृष्या

कृष्ण

सुतिपरिषदोवजच् । वले इति

दीर्घ ॥

कृष्कर । पु । शिवे ॥ इति त्रिकाण्ड-

शेष

कृष्टम् । चि । कृष्टिमत् चेचे । सीत्ये

। जेता खेत इति भाषा ॥ कृष्यते

अ । कृष० । क्त ॥ आकृष्टे ॥

कृष्टपथ्य । चि । धान्ये ॥ शालिषु ॥ कृ

ष्टे स्वयमेव पच्यन्ते इत्यर्थे राज

स्यस्यस्य अपोषक्यकुप्य कृष्टपथ्या

पथ्या इति क्यबन्तो निपातितः ॥

कृष्टेन पथ्यते वा ॥

कृष्टपाक्यः । चि । कृष्टपथ्ये ॥ शुद्धे कर्म

णि शयत् ॥

कृष्टि । पु । पण्डिते । बुधे ॥ स्त्री ।

आकर्षे । कर्षणे ॥ कर्षति । कृष० ।

क्तिच ॥ या० तिर्षा । सन्नापूर्वकत्वा

न्नगुणः ।

कृष्ण । पु । भगवतोऽवतारविशे

षे । केशवे । वासुदेवे । देवकीन

न्दने । भक्तदुग्धः कर्षिणि ॥ भक्ता

नां पापादिदोषान् सर्वथानिवार

यितु मशक्यानपि कृषतिनिवारय

ति तेषां मेवसर्वथा प्राप्तु मशक्या

नपि पुरुषार्थान् आकर्षति प्रापय

तीति वा ॥ यथा । स्मरणादेवकृ

ष्यास्य सिद्ध्यन्ति सर्वसिद्धयः । स्मृते

कृष्ण

सकलकल्याणभाजनयत्रजायते । पु
 रुष तमज नित्य प्रजामिशरणहरि
 म् । स्मरणादेव कृष्णस्य पापसङ्घा
 तपञ्जरम् । शतधाभेदमाप्नोति गि
 रिवज्जहतो यथेति कृष्णस्मरण मा
 हात्म्यम् ॥ अस्य जन्मसमय उक्तोऽयं
 माणिक्यनामनि ज्योतिर्ग्रन्थे । उच्च
 स्था, शशिभौमचान्द्रिशनयो लग्न
 दृष्टो लाभगो जीव सिंहतुलालि
 पु क्रमवशात् पूषोऽनोराधव । नै
 शीथ, समयोऽष्टमी बुधदिनं ब्रह्मा
 र्क्षमत्र चणो श्रीकृष्णाभिधमम् जे
 ष्ण मभू दावि परम्ब्रह्मतदिति ॥
 जनं जनेन जनिता जनं पाति ज
 नेन य । जन जनेन हरति त कृ
 ष्ण भजसाम्प्रतम् ॥ परम्ब्रह्मणि ॥ य
 था । कृषिर्भवाचक, शब्दो गाय
 निर्वृतिवाचक । तयो रैक्य परम्ब्र
 ह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥ पारासयं
 । वेदव्यासे ॥ अर्जुनपाण्डवे ॥ वाय
 से । काके ॥ कोकिले ॥ कर्मर्द्धके
 ॥ वर्णविशेषे । नीले । प्यासे । मे
 चके ॥ न । मरिचे ॥ लोहे ॥ नी
 लाञ्जने ॥ कालागुरुणि ॥ अशुभक
 र्मणि ॥ चि । मेचक्रवर्णवति ॥ क
 र्पतिमन । कृष० । कृषेर्बर्ण इति न
 क् ॥ यदा । कर्षत्यरीन् । बाहुल

कृष्णचू

कात्वर्यं विनापिनक् ॥ कृष्णोवर्णोऽ
 स्थास्ति वा कृष्ण । नगन्तात गुणवच
 नेभ्यो मतुपोऽलुगितिलुक् ॥
 कृष्णकन्दम् । न । कैरवे । निशाहसे ॥
 इति चिकाण्डशेष ॥ कृष्णकन्दोऽस्य ॥
 कृष्णकर्मा । चि । दुराचारे । पापाचा
 रयुक्ते ॥ कृष्णकर्मस्य ॥ कृष्णार्पि
 तकर्मणि ॥
 कृष्णकलि । स्त्री । गुलालफूल इति
 प्रसिद्धे कृष्णकेलौ इति गौडा । ॥
 कृष्णकाय । पु । महिषे ॥ त्रि । श्याम
 तनौ ॥ कृष्ण कायोऽस्य ॥
 कृष्णकाष्ठम् । न । कालागुरुणि ॥
 कृष्णकोहल । पु । द्यूतकृति । अजुदे
 विनि ॥ कृष्णोऽशुभ कोहलोऽस्य ॥
 कृष्णगन्धा । स्त्री । शोभाञ्जने ॥
 कृष्णगर्भ । पु । कट्फले ॥
 कृष्णचन्द्रचुक । पुं । चणके ॥
 कृष्णचतुर्दशी । स्त्री । कृष्णपक्षीयच
 तुर्दश्याम् । भूते ॥ कृष्णाचासौ चतु
 र्दशीच ॥
 कृष्णचन्दनम् । न । हरिचन्दने । पीत
 चन्दने ॥ कृष्णचन्दनम् ॥
 कृष्णचर । त्रि । कृष्णस्य भूतपूर्वगयादौ
 भूतपूर्वचरट् ॥
 कृष्णचूडा । स्त्री । स्वनाम्ना गौडेऽपु
 सिद्धे पुष्पवृक्षे । गुलतुरा इति यव

कृष्णध

नेषु प्रसिद्धे ॥

कृष्णचूडिका । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णचूर्णम् । न । लौहमले ॥

कृष्णजटा । स्त्री । जटामास्याम् ॥

कृष्णजीरक । पु । सुपथ्याम् । कारव्या

म् । कालाजोरा इति भाषा ॥ कृ

ष्णसासौ जीरकश्च ॥

कृष्णतण्डुला । स्त्री । कर्णस्फोटायां ल

तायम् ॥

कृष्णताम्रम् । न । गोशीर्षचक्षने ॥

कृष्णतारः । पु । हरिणे ॥

कृष्णत्रिवृता । स्त्री । त्रिवृताभेदे । पा

लिन्द्याम् । श्यामायाम् । कालतेज

सो इति गौडभाषा ॥ कृष्णाचासौ

त्रिवृताश्च ॥

कृष्णदन्ता । स्त्री । काश्वरीदन्ते ॥

कृष्णदेह । पु । भ्रमरे ॥ त्रि । कृष्ण

वर्णशरीरे ॥ कृष्णोदेहोऽयम् ॥

कृष्णद्वैपायनः । पु । वेदव्यासे ॥ यथा ।

कृष्णद्वैपायन व्यास विद्वि नारायणं

विभुम् । को ह्यन्य । पुण्डरीकाक्ष

न्महाभारत कृद्भवेदिति विष्णुपुरा

णम् ॥ द्वीपमयनं जन्मभूमिर्यस्य स

। द्वीपायनएव । प्रसादण् । द्वीपंयमु

ना द्वीप मित्यर्थः ॥ कृष्णः कृष्णध

र्णत्वात् कृष्णसासौ द्वैपायनश्च ॥

कृष्णधतूरक । पु । कालाधतूरा इति

कृष्णपि

भाषाप्रसिद्धे कृष्णपुष्पे । विषारातौ

। कूरधूर्त्ते । शिवे । सिद्धे ॥ सितनी

लकृष्णलोहितपीतप्रसवाश्चसन्ति -

धत्तूराः । सामान्यगुणोपेता स्तेषुगु

णाद्यस्तु कृष्णकुसुम' म्यादितिराज

निर्घण्ट ॥

कृष्णपञ्च । पु । सितेतरपञ्चे । असितप

ञ्चे ॥ सतु प्रतिपदाद्यमावास्यान्तपञ्च

दशदिनात्मक । यथा । तत्र पञ्चा

बुभौ मास शुक्लकृष्णौ क्रमेणहि ।

चन्द्रद्विपरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रश्चया

त्मकः ॥ पञ्चम्याद्यास्तु तिथयः कृमा

त् पञ्चदशस्मृताः । दर्शान्ताः कृष्णप

ञ्चेता पूर्णिमान्ताश्चशुक्लके ॥ इति

तिथ्यादितत्त्वम् ॥

कृष्णपर्णी । स्त्री । कालतुलस्याम् ॥

कृष्णपाकः । पु । करमर्द्धके ॥ कृष्णः पा

कोऽस्य ॥

कृष्णपाकफलः । पु । करमर्द्धे ॥ कृष्ण

पाकफलमस्य ॥

कृष्णपिङ्गला । स्त्री । चण्ड्याम् । दुर्गा

याम् ॥

कृष्णपिण्डीतकः । पु । कृष्णपिण्डीरवृ

क्षे । वराहे ॥

कृष्णपिण्डीरः । पु । कृष्णपिण्डीतके ॥

कृष्णपिपीली । स्त्री । कृष्णवर्णायाम्पि

पीलिकायाम् । वृक्षकहायाम् । स्थू

कृष्णम्

लायाम् ॥

कृष्णपुच्छः । पु । लोम्डी इतिभाषा

महिदे वन्यजन्तुविशेषे । किरौ ॥

कृष्णपुष्प । पु । कृष्णधत्तरके ॥

कृष्णपुष्पी । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥

कृष्णफल । पु । करमर्दके ॥ कृष्णानि
फलान्यस्य ॥कृष्णफलपाकः । पुं । करमर्दके । करौ
दा इतिभाषा ॥कृष्णफला । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ कृ
ष्णानिफलान्यस्याः ॥ कोलशिव्याम्
॥ अजादित्वाद्वाप ॥

कृष्णभूकृष्णखण्ड । पु । विद्वार्ग्याम् ॥

कृष्णभूमः । वि । कृष्णवर्णमृत्तिकायुक्ते
देशे ॥ कृष्णोदगित्यच् ॥

कृष्णभूमिजा । स्त्री । गोमूषिकाक्षणे ॥

कृष्णभेदा । स्त्री । कटुकायाम् ॥ कृष्णो
वर्णेन भेदश्चेदोऽस्याः ॥कृष्णभेदी । स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो
हिण्याम् ॥ कृष्णमलम्लिनत्ति । क
र्मण्यण् । डीप् ॥

कृष्णमन्त्री । पु । पवनव्याधौ । उद्धवे ॥

कृष्णमल्ली । स्त्री । कृष्णमल्लिकायाम् ।
वनवर्धरे । वर्धयाम् । काली तुल
सी इतिभाषा ॥कृष्णमुद्गः । पु । काला भूग इतिप्रसि
द्धे मुद्गे । वासन्ते । सुराष्ट्रजे ॥

कृष्णाव

कृष्णमूली । स्त्री । शारिवाविशेषे ॥

कृष्णमत्तिकः । पु । कृष्णभूमे ॥

कृष्णसूतः । स्त्री । काला मिट्टी इतिप्र
सिद्ध कृष्णवर्णाया मृदि । कृष्णभू
मे ॥ कृष्णसूत घृतदाद्यास्रपदर
श्लेषापित्तनुत् ॥

कृष्णरुद्धा । स्त्री । जलकालतायाम् ॥

कृष्णरूप्यः । वि । कृष्णचरे ॥

कृष्णलम् । न । रक्तिकायाम् । रक्ती
घुघुची चिरमूठी इतिभाषा ॥ चि
भिर्यकैर्मिमितेमाने ॥ सर्वपाः षट्
यवो मध्यस्त्रियवन्त्येककृष्णलम् ॥

कृष्णलकः । पु । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णलवणम् । न । सौवर्चललवणे ।
कालाखुरा इति भाषा ॥ काचलवणे ॥कृष्णला । स्त्री । रक्तिकायाम् । गुञ्जा
याम् ॥ कृष्णं वर्णं लाति । लादाने
। आतोऽनूपेतिक' ॥ वद्धा । कृष्णो
वर्णोऽस्याः । सि० लच् ॥

कृष्णलोहम् । न । अयस्कान्ते ॥

कृष्णलोहितः । पु । धूम्रवर्णे । कृष्णर
क्तमिश्रवर्णे ॥ चि । धूम्रवर्णवति ॥
कृष्णमिश्रोलोहितः । शा० ॥कृष्णवक्त्रः । पु । वानरे ॥ इति वृत्ता
युध ॥ चि । श्याममुखे ॥कृष्णवर्णः । पु । शूद्रः ॥ विधुन्तुदे ॥ कृ
ष्णोवर्णोऽस्य ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णाग्नि

कृष्णवर्त्मा । पु । अग्नौ । आश्रयाग्ने ॥

कृष्णाधूमेवर्त्मास्य ॥ दुराचारे ॥ वि
धुन्तु दे ॥ चित्रकटचे ॥

कृष्णववरक । पु । ववरकटचे ॥

कृष्णवह्निका । स्त्री । जनुकालतायाम् ॥

कृष्णवह्नी । स्त्री । कृष्णार्जके ॥ सारि
वा विशेषे ॥

कृष्णवानर । पु । कपौ । गोलाकृते ॥

कृष्णवीज । पु । रक्तशिशौ ॥ न । का
खिन्ने । कलौदा इति भाषा प्रसिद्धे
फले ॥

कृष्णवृक्षा । स्त्री । पाटलादृचे ॥ माघ
पर्यायम् ॥ कृष्ण वृन्तमस्याः ॥

कृष्णवृन्तिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कृ-
ष्णवृन्तायाम् ॥

कृष्णवेणा । स्त्री । सरिद्धिशेषे ॥

कृष्णशार । पु । काष्ठसारस्य ॥ कृष्ण
सारे ॥ कृष्णशसौ शार'श्वलस्य ।
वर्षोवर्षेनेतिसमास ॥

कृष्णशालि । पु । काष्ठधान इति गौड
भाषा प्रसिद्धे धान्य विशेषे । श्या
मशालौ ॥ कृष्णशालिखिदोषघ्नोम
धुर' पुष्टिकृत्तित' । पुष्टिवीर्यवर्द्धनश्च
वर्षकान्तिवक्षप्रद इत्यस्यगुणा' ॥

कृष्णशिविका । स्त्री । काकाण्याम् ॥ कृ-
ष्णवर्णा शिविका ॥

कृष्णशिशुः । पुं । शोभाजने ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णा

कृष्णाशृङ्ग । पु । महिषे । लुब्धपे ॥

कृष्णसख । पु । अर्जुनवृक्षे ॥ अर्जुने ॥

कृष्णस्य सखा । टच् ॥

कृष्णसखी । स्त्री । जीरके ॥ इति ब्रह्म
चन्द्रिका ॥

कृष्णसर्षप । पु । राजसर्षपे । राजिका
याम् ॥

कृष्णसार । पु । कुष्ठाम् ॥ सगविशेषे ।

काष्ठसारे ॥ कृष्णसारस्तु चरति म-
गोयचत्वभावत ॥ खद्विरे ॥ कृष्णे
नसार, श्वल । दृतायेतिवैनायि
भागात् समासः ॥

कृष्णसारधि । पु । पार्थे । धनञ्जये ॥
अर्जुनवृक्षे ॥

कृष्णसार । स्त्री । शिंशपादृचे ॥ कृष्णः
सारो ऽस्याः ॥

कृष्णस्कन्ध । पु । काष्ठस्कन्धे । तमाक्ष
दृचे ॥

कृष्णा । स्त्री । श्लेषायाम् ॥ नीलीदृचे ॥

कणायाम् ॥ हास्यायाम् ॥ नीलपुन
नवायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ गम्भार्या
म् ॥ कटुकायाम् ॥ सारिवाविशेषे

॥ राजसर्षपे ॥ पर्यायाम् ॥ काको
ल्याम् ॥ सोमराक्ष्याम् ॥ नदीविशेषे

॥ निर्जले, पुण्याम् ॥ कृष्णादैत्यपते
र्नैत्योर्धामवद्दैत्यसेविता । नील

रत्नप्रभाजालत्रितानवरभूषणा ॥ धू

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णावा

मादिगतौ । ज्ञानहीनत्वेन तमो
मयत्वात् दक्षिणमार्गत्वेन तन्त्रप्र
सिद्धे पितृयागमार्गे ॥ कृष्णवर्णाया
ज्ञ वि । अनुदात्तत्वाभावाद्गुणीष् ॥
कृष्णवर्णा ऽस्यस्या । अर्घ्याद्यच्च ॥
कृष्णागुरु । न । । अगुरुणि । कालागु
रणि । कृष्णकाष्ठे । धूपार्हे ॥ कृष्णजु
याधिकतस्तु लोहत्र दारिमज्जति ॥
अगुरुप्रभव. स्नेह कृष्णागुरुसम.
स्मृत ॥

कृष्णाचल । पु । रैवताद्रौ ॥ कृष्णाश्वा
सावचलश्च ॥

कृष्णाजिनम् । न । कृष्णसारचर्मणि ॥

कृष्णाञ्जनी । स्त्री । कालाञ्जनीवृक्षे ॥

कृष्णानदी । स्त्री । कृष्णसमुद्रवायाम् ।

कृष्णगङ्गायाम् ॥ स्वच्छमस्याजलं
च पावनदीपनंमतम् ॥

कृष्णाभा । स्त्री । कालाञ्जन्याम् ॥

कृष्णामिषम् । न । कृष्णलौहे ॥ इ० हे० ॥

कृष्णायसम् । न । कृष्णवर्णलौहे । काल
लौहे ॥

कृष्णार्घिः । पु । अग्नौ ॥

कृष्णावर्जकः । पु । कालीतुलसी इति
भाषा प्रसिद्धे । गरभे । वनवर्बरे ॥

कृष्णालुः । पु । नीचालौ ॥

कृष्णावासः । पु । अश्वत्यवृक्षे ॥ कृष्णस्य

आवासो ऽस्मिन् ॥

केकय

कृष्णिका । स्त्री । राजिकायाम् । राइ
इति भाषा ॥ कृष्णोव । सजाया
कन् ॥

कृष्णोक्षु । न । काजली ईश्व इति
प्रसिद्धे कोकिलाक्षे । श्यामेक्षौ ॥

कृष्णोत्तर । पु । गुक्तपक्षे ॥

कृष्णोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्ब
रिकायाम् ॥

कृष्णा । स्त्री । कर्षणाद्यायाम् ॥

कृसरः । पु । तुल्यतिलान्ने ॥ तिलतण्डु
लसम्पक. कृसर सेभिधीयते ॥

क्रियते । उकृन् । कृधूमदिभ्य क्रि
दितिसर । वा० नघत्त्वम् ॥

कृसरा । स्त्री । खिचरीति लोकासि

द्धे द्विदलमिश्रितौदने ॥ तण्डुला
दालिसन्मिश्राखण्डार्द्रकहिज्जुभिः ।

संयुक्ताः सलिले सिद्धा कृसराकश्चि
तावुधै ॥ कृसराशुक्रलावल्यागुरु.

पित्तकफप्रदा । दुर्बरापुष्टिविष्टम्भ
मलमूत्रकारी स्मृता ॥

कृसः । त्रि । रश्चिते । कृतकल्पने
॥ नियते ॥

कृसकीला । स्त्री । पट्टोलिकायाम् ॥
। व्यवस्थापचे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

कृसधूप । पु । सिद्धके ॥

कृसिकः । त्रि । क्रीते ॥ इति षष्ठायुधः ॥

केकयः । पु । सर्ववर्गीयराजविशेषे ॥

केत

कावख इति ख्याते देशविशेषे ॥

केकयी । स्त्री । भरतमातरि । दशरथ
राजजन्त्याम् ॥ केकयस्य दुहिता ।
सङ्कोचेमानाभावा ज्ञान्यजनकभा-
वापि पुत्रोक्त इति पुत्रोक्तोक्त्या
यामिति ङीष् ॥

केकर । त्रि । बल्लरे । ऐच्छाताना इति
भाषा प्रसिद्धे निम्नोन्नताक्षिपुष-
षे । टेरके ॥ केमूर्ध्निकसु' ग्रीष्म
मस्य । कुणोहेतुताच्छील्यानुलो-
म्येष्विति ट ॥ इलदन्तादिस्थलुक् ॥

केका । स्त्री । मयूरस्ववाण्याम् ॥ के
मूर्ध्निकायते । कैशब्दे । अन्येभ्यो
पोतिङ् । इलदन्तात् सप्तम्याः सं-
ज्ञायामिस्थलुक् ॥

केकावख । पुं । मयूरे ॥

केकिकः । पु । केकावति । मयूरे ॥ व्री-
ह्यादिभ्यश्चेति ठन् ॥

केकी । पु । मयूरे ॥ केकऽस्त्यस्य । व्री-
ह्यादिभ्यश्चेति षच्चे इति ॥

केचन । अ । केचिदिस्थर्थे ॥

केचित् । अ । केचनेत्यर्थे ॥

केचुकम् । न । शकविशेषे । नाडीचे-
 । विश्वरोचने ॥

केशिका । स्त्री । पटकुश्याम् । तंबूटी
इतिभाषा ॥

केतः । पु । अभिनवमन्दिरे ॥ केतनम्

केतु'

। कित० । घञ् ॥

केतक । पु । केवडा इतिख्याते केत-
कीष्टके ॥ केतक सूचिकापुष्पो
जम्बुक ककचच्छद । सुवर्णकेत-
कीत्वन्यालघुपुष्पासुगन्धिनी ॥ के-
तक. कटुक स्वादुर्लघु स्निग्ध' क-
फापह. ॥ न । केतक्या पुष्पे ॥ केत-
क्या' पुष्पम् केतकम् । पुष्पमूलेषु व-
हुलमिच्छयोलुक् । नादि दृढिः । लु-
क् तद्वितलुकीतिस्त्रीप्रत्ययस्यलुक् ॥

केतकी । स्त्री । टण्डुमान्तरे । सूची-
पुष्पे । धृष्टिपुष्पिकायाम् ॥ केतयति
। कितनिवासादौ । कुन् । ग्लुख्या
॥ गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

केतनम् । न । सद्ने । गृहे ॥ निम-
न्त्रये ॥ केतौ । ध्वजे । चिह्ने ॥ कु-
न्त्ये ॥ केत्यते जायते ऽनेन । कि-
त० । भावकर्मकरणाधिकरणेषु लु-
ट् ॥ स्थाने ॥

केतित । त्रि । निमन्त्रिते ॥ केतितस्तु-
यथान्यायं हव्यकव्येष्वतन्द्रित. । क-
थंश्चिदप्यतिक्लामन्पाप शूकरतां व-
जेत् ॥

केतु' । पु । बजि । शुतौ ॥ पताका-
याम् ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने ॥ रिपौ ॥
नवमग्रहे । राहो शरीरे । शिखि-
नि ॥ सचेत्पातरूप. ॥ यथा । ना-

केतुः

माहृषधरोयन्तो रविप्रावरतश्च
य । नेत्यन्तिर्चायते तस्य न देयः प
स्थितैरपि ॥ सकन्दो द्विचूडश्च
त्रिशिखः पञ्चचूडकः । सहस्रशिख
रूपश्च इन्द्रकेतुरिव स्थितः ॥ सूर्य
पुत्रो ग्निपुत्रश्च ब्रह्माविष्णुशिवात्मज
। अनेकशिखरः केतुर्ग्रहपीडां व्य-
प्रेहति ॥ अथ केतुरित्येकवचनं जा-
न्यभिप्रायम् । धूम्रा द्विवाहवः सर्वे
गदिमो विकृताननाः । गृध्रासनग-
ता निष्कंकेतवः सुर्वरप्रदाः ॥ सर्वे कि-
रोटिनः कार्या ग्रहालोकहितावहा
स्वाङ्गुलेनोच्छ्रिता सर्वे शतमहोत्त-
रसदा ॥ इत्यादिषु बहुलदर्शनात्
॥ * ॥ अथ केतुचारेणाराहीतो चि-
स्थितोऽस्तयथा । तच्चादावागमप्रदर्शना-
र्जमाह । गार्गीय त्रिखिचारः पारा-
वरः अक्षितदेवकृतश्च ॥ अन्याश्च
बहुन् दृष्ट्वा क्रियतेऽग्रमना कुलधारः
॥ अधिाद्यास्तमयश्चणमाह । दर्श-
नमस्तमये वा न रक्षितविधिना
ज्यं गच्छते ज्ञातुम् । दिव्यान्तरिच-
मैमास्त्रिभिर्भाष्युः केतवो यस्मात् ॥
अथ केतूनां शिखर्वर्जितातामन्वेष्टां
स्वरूपमाह ॥ अहुताग्नेऽ तस्य ह-
मंश्विं तस्य केतु रूपमेवोक्तम् ।
स्योत्तमिमांश्वर्जमभिरुमाहीन्

केतु

सरित्यज्य ॥ दिव्यान्तरीचं भौमा
नां केतूनां सः ॥ अजश्च भवनतश्च
तुरगकुम्भराशे प्वयान्तरीक्षास्ते ।
दिव्या न च चस्था भौमा स्युरतो न्य-
याशिखिनः ॥ केतूनां सख्यां मता
नरेणाह । अत मेकाधिक मेके
सहस्र मधरे ब्रह्मन्ति केतूनाम् ।
बहुरूपमेकमेव प्राह मुनिर्नारदः
केतुम् ॥ मतान्तरास्तु क्तास्वतिदा-
न्तमाह । यस्मै केतुः स दिव्यः किम-
मेत फलन्तु सर्वदा भाष्यम् । उद-
यास्तमयैः स्थानैः स्थैरैः रूपनैः
वैद्य ॥ तेषां फलवाकनियमार्थं
माह ॥ यावन्त्यहानि दृश्ये मासा-
स्तावन्त एव फलप्राक् । मासैरब्दा-
श्च वदेत् प्रथमात् पञ्चत्रयात् पर-
तः ॥ शुभस्य केतो र्बः ॥ इत्य-
स्तुः प्रसन्नः सिग्धः चक्रु रचिरस-
स्थितः शुक्लः । उद्वितो वा प्यभिदृष्टः
सुभिचसौख्यावहः केतुः ॥ अनुभ-
स्य केतो र्बः ॥ उक्तविपरीतरूपो
न शुभकरो धूमकेतु इत्यन्तः । इन्द्रा-
युधानुकारी विशेषतो द्वित्रिभूलो-
वा ॥ अधुना केतुसहस्रस्य कश्चन
सफलं विवक्षुः सन्नादावेव रविजा-
पञ्चविंशतिः केतवो भवन्ति तेषां
फलमाह ॥ हारमणि हेमरूपः

केतु

किरणाश्च पञ्चविंशति रशिक्षा ।
 प्रागपरदिशो दृश्यान्वपति विरोधा
 वहा रविजा ॥ अस्मिपुत्रा स्तावन्त
 इत्याह । शुक्रदहनबन्धुजीवकला
 चाक्षतजोपमा हुताशसुना । आ
 मेय्या दृश्यन्ते तावन्त स्तेपि शि
 विभयदा ॥ मृत्युसुना स्तावन्त आ
 ह वक्रशिरा मृत्युसुता रुद्धा, कृ
 ष्णाश्च तेपि तावन्त । दृश्यन्ते याम्या
 या जनमरकावेदिन स्तेषु ॥ भूमि
 पुत्रा द्वाविंशतिरेवाह । दर्पणवृत्ता
 कारा विशिखा किरणान्विताधरा
 तनया । चन्द्रयदा द्वाविंशति रैश
 न्या मम्युतैर्लभिभा ॥ चद्रसुता ख
 य । शशिकिरणरजतहिमकुमुद
 कुन्दकुसुमोपम, सुता शशिन ।
 उत्तरते, दृश्यन्ते चय सुभिच्चावहा
 शिखिन ॥ ब्रह्मदण्ड ख्यस्य स० ॥
 ब्रह्मसुत एक एव त्रिशिखो वर्ण
 खिमि युगान्तकर । अनियतद्विक्
 सम्प्रभवो विज्ञेयो ब्रह्मदण्डख्य ॥
 शकाधिकं शत कथित मन्यानि नव
 शतान्येकानानि कथनीयानीत्याह
 । शत मभिहित मेकाधिकमेकेन
 विरचिता न्यस्मात् । कथयिष्ये
 केतूनां शतानि नवचक्षुषे स्य
 हेः ॥ शुक्रपुत्रा श्वतुरशीतिसङ्

केतु

ख्या स्तानाह । सौम्येशान्यो रुदय
 शुक्रसुता याति चतुरशीत्याख्या ।
 विपुलसिततारका स्ते स्निग्धाश्चभ
 वन्ति तोम्रफला ॥ षष्टि शनैश्चर
 पुत्रा । स्निग्धा प्रभासमेता द्विशि
 खाः षष्टि शनैश्चराङ्गरुहा । अति
 कष्टफला दृश्या सर्वचैतेकनकस
 र्वा ॥ गुरुपुत्रा पञ्चषष्टि । विक
 षा नाम गुरुसुता सितैकतारा ।
 शिखापरित्यक्ता । षष्टि पञ्चभिर
 धिका स्निग्धा याम्याश्रिता, पाषा म
 एकपञ्चाश बुधपुत्रा । नातिव्यक्ता
 रुद्धा दीर्घा सुक्ता यथेष्टदिक्रम
 भवाः । बुधजा सत्करसंज्ञा पापफ
 ला स्वेकपञ्चाशत् ॥ भौमपुत्रा, ष
 ष्टि । क्षतजानलाऽनुरुपा खिच्छ
 तारा, कुजात्मजा षष्टि । नाम्ना च
 कौटुमा स्ते सौम्याशासस्थिता पा
 पा ॥ चयखिग्रहाहुपुत्रा । विंशत्
 व्यधिका राहे स्तेतामसकीलकाह
 तिख्याता । रविशशिरा दृश्यन्ते
 तेषां फलमकचारेत्तम् ॥ अर्कचा
 राक्षतामसकीलकसंचाराहुसुताः
 केतवद्वत्यादिनेत्यर्थः । विशत्यधि
 कं शत मस्मिपुत्राणाम् । विशत्य
 धिकं श्वान्य क्षत ममे विंशरूपस
 ज्ञानाम् । तीव्रानलभयदानां ज्वा

केतुः

लामाहाभिरा कुलतनूनाम् ॥ सप्त
सप्तति वायुयुषा । श्यामाख्या वि
तारा श्यामरूपा विकीर्णदीधित
य । अख्याख्या स्ते वायो सप्त च
सप्तति पापदा परुषा ॥ प्रजापति
सुतान् ब्रह्मण पुषांश्चाह । तारापु
ञ्जिकाशा गयका नाम प्रजापते
रष्टौ । हे च शते चतुरधिके चतुर
क्षा ब्रह्मसन्ताना ॥ दार्दिशदखणपु
त्रा नाह । कङ्का नाम वखणजा द्वा
विशद्वषगुल्मसस्थाना । शशिवत
प्रभासमेता स्त्रीप्रफला केतव प्रो
क्ता ॥ वखवति कालपुत्रा । पख
वति कालपुत्रा कवन्धसन्ना कव
न्धलस्थाना । पुख्द्रा भयप्रदा स्यु
र्विरूपतारा स्यु ते शिखिन ॥ नव
विदिक्पुषा, सर्वेषां च सख्या मन्ये
षाञ्च विशेषं वक्ष्यामीत्याह । शु
क्लविपुलैकतारा नव विदिशां केत
व समुत्पन्ना । एवकेतुसहस्र विशे
ष मेषा मतेो वक्ष्ये ॥ तत्र ये दृश्य
स्ते तेषां लक्षणं वक्तुकाम स्तत्रादा
नेव वसाकेते लक्षणमाह । उद
गायतो महान् क्षिग्धमूर्त्तिरपरोद
यो वसाकेतुः । सद्य करोति मर
कं सुभिचमं प्युत्तमं कुर्वते ॥ अ
स्थिकेतोः शस्त्राख्यस्य लक्षणं । तस्माच्च

केतुः

यो ऽस्थिकेतुः सतु रुचः क्षुद्रयाव
ह प्रोक्त । क्षिग्ध स्तादृक् प्राच्यां
शस्त्राख्यो उमरमरकाय ॥ कपाल
केतो र्खौ । दृश्यो ऽमावास्यायां क
पालकेतुः स धूम्ररश्मिशिखः । प्राक्
नभसो ऽर्धविचारी क्षुन्नरकादृष्टि
रोगकर ॥ रौद्रकेतो र्खौ । प्राग् वै
श्वानरमार्गेशूलाग्र श्या वरुक्षतामा
र्शि । नभसः क्षिभागगामी रौद्र इ
ति कपालतुल्यफल ॥ चलकेतो र्खौ ।
अपरस्यां चलकेतुः शिखया या
म्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया । गच्छेद्य
यायथोदक् तथातथा दैर्घ्यं माया
ति ॥ सप्त मुनीन् संस्पृश्य भुवम
भिजितमेवच प्रतिनिवृत्त । नभसो
ऽर्धभागमित्वा याम्येनास्तं समुप्रया
ति ॥ इम्यात्प्रयागकृष्णाद् यावदव
सीञ्च पुष्करारण्यम् । उदगऽपि
च देविका मपि भूयिष्ठ मध्यदेशाख्य
म् ॥ अन्या नपि च स देशान् कश्चि
त्कश्चिद्वृत्तिरोगदुर्भिक्षे । दशमा
सान् फलपाको ऽत्यकैश्चिदृष्टादश
प्रोक्त ॥ खेतकेतो र्खौ । १. प्राग् गर्ह
रावदृश्यो याम्याग्र, खेतकेतुः पुन्यस्य
। कर्तुति युगाकृति रपरेयुगपत्तौ
सप्तदिग्दृश्यौ ॥ क्षिग्धौ सुभिचशि
मदौ तथाधिकं दृश्यते कृनामय ।

केतुः

दश वर्षाद्युपसार्पं जनयति अस्त्रप्र
कोपकृतम् ॥ श्वेतस्य खच्चरम् । श्वे
त इति अटाकारो ह्रस्वः । श्याघो वि
धत्तिभागगतः । विनिवर्त्तते ऽपस
र्पं विमानशेषा प्रजाः कुर्वते ॥ रश्मि
केतोर्ल० । आधूत्रया ऽति शिखया
दर्शनं मायाति कृत्तिकासंस्त्रः । श्वे
तरश्मिकेतुः श्वेतसमानं फलं धत्ते
॥ भ्रुवकेतोर्ल० । भ्रुवकेतु रनियति
नतिप्रमाणवर्षा कृति भवति विष्वक्
। दिव्यान्तरीक्षभौमो भवत्ययं वि
ग्धदृष्टफलः ॥ सेनाङ्गेषु जघाणां गृ
हतदशैलेषु चापि देशानाम् । गृहि
णां मुपस्करेषु च विना शिनां दर्शन
याति ॥ कुमुदकेतोर्ल० । कुमुद
इति कुमुदकानि वीरवर्षा प्राक्शि
खो निशामेकाम् । दृष्टं सुभिच
मतुषं दशभिश्च वर्षाणि स करोति
॥ मणिकेतोर्ल० । सक्वदेकयामदृ
श्यः सुहृच्छातारो परेश मणिकेतुः ।
कञ्ची शिखा ऽस्य शुक्ला स्तनोदता
क्षीरधामेव ॥ उदयमेव सुभिच च
तुरीमसान् करोत्यसौ सार्द्धम् ।
प्रादुर्भावं प्रायः करोति च सुहृ क
न्तुनाम् ॥ जलकेतोर्ल० खगमहः ।
जलकेतु रपिचपश्चात् स्निग्धः शिख
या परेशो जलतया । नव मासान् स

केतुः

सुभिच करोत ज्ञानिष्व लोकस्थः ॥
भवकेतोर्ल० । भवकेतु रेकराचं दृ
श्यं प्राक् सुहृच्छातारकः स्निग्धः । ह
रिच्छाङ्गलोपमया प्रदक्षिणा वर्त्तया
मिष्वया ॥ यावत् एव मुहूर्त्तान् दृ
र्शनं मायाति निर्दोशेमासान् । ताव
दमुष्य सुभिचं ह्रस्वः प्राशान्निकान्
रोगान् ॥ पद्मकेतोर्ल० । अपरेख
पद्मकेतु र्मयाखगौरो भवे जिज्ञा
मेकाम् । सप्त करोति सुभिचं वर्षा
ण्यतिवर्षं युक्तानि ॥ आवर्त्तकेतो
र्ल० । आवर्त्त इति जिज्ञासो सख्य
शिखो ऽरुगनिभो ऽपरे स्निग्धः ।
यामतप्यशान स दृश्यः स्तावन्मासा
न सुभिचकर ॥ संवर्त्तकेतोर्ल० ।
पश्चात् सन्ध्याकाले संवर्त्तो नाम
धूमताम्रशिखः । आक्रम्य विद्यतस्य
श शूलाग्रावस्थितो रौद्रः ॥ यावत्
एव मुहूर्त्तान् दृश्यो वर्षाणि कृत्ति
तावन्ति । भूपान् शस्त्रनिपातै रदृ
यर्त्तन्वापि पीडयति ॥ अश्वशुभान्
केतुन् वर्जयिष्या ऽशुभानां नक्षत्रस्य
शंवा धूपनाद् दृष्टफलं वक्ष्यामीत्या
ह । ये शस्ता स्तान् हित्वा केतुभिरा
धूपिते ऽथवा स्पृष्टे । नक्षत्रे भवति व
धो येषां राज्ञां प्रवक्ष्येतान् ॥ अन्वि
त्या मशकपं भरणीषु किरातपा

केतुः

र्थिवं हन्यात् । बहुलासु कलिजे
शं रोहिण्यां गुरसेनपतिम् ॥ औ
शोनर मपि सौम्ये जलजाजीवाधि
पतथार्शसु । आदित्ये ऽश्वकनाथ
पुष्ये मगधाधिपं हन्ति ॥ अश्विकेशं
भौजङ्गे पिच्ये ऽङ्गं पाण्डनाथ मपि
भाग्ये । औज्जयनिक मार्यमण्ये सा
विषे दण्डकाधिपतिम् ॥ चित्रासु
कुशचेवाधिपस्य मरण समादिशे
सज्ज ॥ काशीरक्तकाम्योजौ न
पती प्राभञ्जने न स्त ॥ इत्वाकुर
लकनाथ श्व हन्यते यदि भवे द्वि
शाखासु । मैत्रे पुण्ड्राधिपति ज्येष्ठा
सु च सार्वभौम वध ॥ मूले नमः
कपती जल दैवे काशियो मरणमे
ति । यौधेयकार्जुनायनशिविचै
यान् वैश्वदेवे च ॥ हन्यात् कैकय
नाथ पाण्डनदं सिंहलाधिपं वाङ्म
। नैमिषन्ध्रं किरातं श्रवणादिषु
षट्स्विमान् क्रमशः ॥ केतो वि
शेष माह । उत्काभिताडितशिख
शिखी शिव शिवतरो ऽभिदृष्टो य
। अशुभ स एव चोलातङ्गणसित
ङ्गणचीनानाम् ॥ विशेषान्तरमाह
। नम्रायत, शिखिशिखाभिस्तोय
तोवा कर्णच यत् स्पृशति तत्कथि
तांश्च देशान् । दिव्यप्रभावनिहता

केदार

न् स यथागतमान् भुङ्क्ते गतो न
रपति परभोगिभोगान् ॥ इतिवा
राष्ट्रीसंहितायां केतुचारनामाध्या
य एकादश ॥ चाव्यते ऽनेनवा ।
चायुपूजादौ । चाय. किरितितुः ॥
केतुगृहम् । न । मीनराशौ ॥
केतुग्रहवृत्तभम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
केतुभ. । पु. मेघे ॥
केतुमालम् । न । जम्बुद्वीपस्य नवख
ण्डान्तर्गते खण्डविशेषे ॥ मुकेतनं
केतुमाल प्रतीच्यां गन्धमादनात् ॥
मेतुरत्नम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
केदार. । पु. दक्षविशेषे ॥ त्रि. टेरके ॥
केदार । पु. अद्रिविशेषे ॥ बदर्यां स
मीपेक्षेत्रविशेषे ॥ यथा । केदारा
ख्ये महाक्षेत्रे देवी सामार्गदायनी
तिदेवीगीता ॥ शिवे ॥ भूमिप्रभे
दे ॥ आलवाले ॥ खेत इति प्रसिद्धे
क्षेत्रे । क्यार इति भाषा ॥ कैदा
र वारि मधुरं विपाके गुरु दोषल
म् । तदेव वदुमुक्तन्तु विशेषादौषदं
भवेत् ॥ के जले शिरसिवा दारोऽ
स्य । हलदन्तादित्यलुक ॥ केन ज
लेन दीर्यते वा । दृविदारणे । क
र्मणि घञ् । केदाराद्यच्चेति निर्देशा
देत्वम् ॥

केदारकटुका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

ॐ

केन्द्रम्

ॐ केदारजम् । न । पद्मकाष्ठे ॥

केदारेण । पु । केदारेणरे । काशि-
श्लेषविशेषे ॥

केनती । स्त्री । स्वरदारेषु । रतौ ॥

केनारः । पु । कुम्भिनरके ॥ शिरः क
पोलसन्धिषु ॥केनिपातः । पुं । अरिषे । कर्णे । नौ
काष्ठस्य चाचनकाष्ठे । हासि इति
गौडभाषा । पतवार इति देशभा
षा ॥ केनसे निपातोऽस्य । वचदन्ता
दिपत्युक् ॥केनिपातकः । पु । केनिपाते ॥ शेषादि
तिकम् । सप्तावगमितिकम् ॥

केन्दुः । पु । तिलुकवृक्षे ॥

केन्दुकः । पु । गाव इति गौडभाषा
प्रसिद्धे गावाम वृक्षे ॥ शास्त्रविशे
षे ॥ यथा । लघुद्वयं विरामान्त
ताले केन्दुकसंज्ञके इति दामोदर ॥केन्द्रम् । न । कण्टके । समचतुर्भुजसं
मेशमस्थानेषु ॥ यथा । समाम्बु
यूनकर्मणि केन्द्रं मुक्तं कण्टक
म् । चतुष्टयं चाप खेटो वली च
ये विशेषत इति ॥ स्पष्टग्रहानयना
र्हे श्रीधरमन्दसंज्ञकाङ्गद्वये ॥ गौड
स्य मध्यस्थाने ॥ यथा । दत्तस्य मध्यं
किञ्च केन्द्रं मुक्तं केन्द्रं ग्रहोच्चान्तर
मुच्यते ऽतः । यतो ऽन्तरे तावतिॐ
ॐ
ॐ

केयूर

तुङ्गदेशा श्रीपेशवृक्षस्य सदैवके
न्द्रमिति ॥ यात्रा योगविशेषे ॥ य-
था । आमोक्तिमगते चन्द्रे केन्द्रस्य
सुरपूजिते । योगः केन्द्र इति स्या
तोयातुरिष्टाय सिद्धिद इति ॥केन्द्रभवनम् । न । समचतुर्भुजसंमद
भवनभवनेषु ॥केन्द्रम् । पु । जन्मकाशिके योगविशे
षे ॥ यथा । रविर्जं द्वादशमी रज
प्ता चन्द्रात् द्वितीयमीः शुभका ।
उभयस्थिते दुरधरा केन्द्रम् संज्ञि
तोतो ऽन्य इति ॥ भूतक दुःखिनम
यमजात केन्द्रमे विद्यादिति च फ
लम् ॥केमुकः । पु । केउ इति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पेशुके । इत्य
सारिण्याम् ॥ न । कन्दशास्त्रवि० ॥
केमुककटुकं पाके तिक्तं आदि हिमं
लघु । दीपनं पाचनं हृद्यं कफपित्त
क्षरापहम् ॥ कुष्ठकातमनेहाक्षणा
शनं वातलं लघु ॥ इति ॥केयूरम् । न । प्रगण्डभूषणे । अङ्गदे ।
वाज्रवन्द इति भाषा ॥ केवाहुशिर
सि यैति । युमिश्रणे । खर्जपिष्टा
दिमज्जरोक्षवाविष्यूर । वचद
न्तादिपत्युक् ॥ पुं । रतिवन्धवि०
॥ यथा । खीकङ्गे नैव सम्पीड्य दे

ॐ

केरली

की माण्डिङ्ग्य सुन्दरीम् । कारये
त् स्थापन कामी वन्ध. केयूरसंज्ञ
क इति ॥ अपिच । स्त्रीयां जङ्घा
न्तराविष्टो नाडमाण्डिङ्ग्य सुन्दरी
म् । कामये द्विपुलकामी वन्ध. के
यूरसंज्ञक इति ॥

केरल । पु । मल्लेवार इति प्रसिद्धे दे
शवि० ॥ यथा । उद्या केरलपर्याया
इति हेमचन्द्रः ॥ सुब्रह्मण्यं समार
भ्य बावहेगो जलार्दन. । तावत् के
रलदेशं स्थात् तन्मध्ये सिदुकेरल
॥ रामेन्दुरात् व्यङ्गुटेना द्रुसकेरल
नामक । अनन्तशैल आरब्ध बाव
त् स्था दृश्यं परे ॥ तावत् सर्वेशना
मा तु केरल परिकीर्तित इति ॥ वेद
यागाजधिकारिष्मश्रुधारिस्तेच्छवि०
। पुटैते क्षत्रिया आसन् समरेषु पा
धर्मो नाशित वेशान्यत्वं च कृतम् ।
यथा । नि. स्वाध्यायवधट्कारा.
कृता स्तेन मज्जात्मना । शका यवन
कान्बोजा पारदा पङ्गवा क्षत्र्या ॥
कोलिसर्पा माण्डिषका दर्वा खोला
सकेरला । सर्वे ते क्षत्रिया स्नात-धर्म
स्तेषां निराकृत. ॥ इति चरिबंश
॥ सम्प्रदाय विशेषे ॥ प्रश्नग्रन्थवि
शेषे ॥

केरली । स्त्री । ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे ॥

केलिष्ट

होरांयाम् ॥

केलिक । पु । खड्गधारादिनर्त्तके । उ
वके ॥

केलासः । पु । स्फटिके ॥

केलि. । पु । स्त्री । परीहासे । हवे ।

कीडावाम् ॥ केलनम् । किलकीडा

याम् । केलुचलनेवा । इन् ॥ स्त्री

। प्रविश्याम् ॥

केलिकः । पु । अशोकदण्डे ॥

केलिकला । स्त्री । सरस्वत्तन्त्रीयात्ताम् ॥

केलिकाल. । पुं । कीडासमये ॥

केलिकिष. । पु । कृष्णखड्गसंज्ञकेषि

वस्थानुचरे ॥ नाथो नायकवयस्ये ।

विदूषके । वैहासिके ॥

केलिकिला । स्त्री । कामदेवपत्न्याम्

। रतौ ॥

केलिकिलावती । स्त्री । सरभार्या

याम् ॥

केलिकीर्ण. । पु । उष्ट्रे ॥

केलिकुण्डिका । स्त्री । मन्त्रीभगिण्याम्

। श्यालिकायाम् । सप्तमी इति

भाषा ॥

केलिकोष. । पु । नदे ॥

केलिनागर । पु । बहुभोगिनि । स

भोगवति ॥

केलिमुख. । पु । परीहासे ॥

केलिवृक्षः । पु । केलिकदम्ब इति गौ

केवला

उभाषाप्रसिद्धे कदम्बविशेषे ॥

केलिशुधिः । स्त्री । धरित्याम् ॥

केलिसचिव । पु । क्रीडाविषयकम
न्त्रिणि । नर्मदे । नर्मसचिवे ॥

केवर्त्त । पुं । कैवर्त्तजातौ ॥ इतिदिह् ॥

केवलः । पु । कुहने ॥ न । ज्ञानभेदे ॥

शुद्धे ॥ निर्णीते ॥ त्रि । अद्वितीये ।

एकस्मिन् । असहाये ॥ कृतके ॥ के

वते । केवसेवने । दृषा० कल ॥ के

शिरसि वक्षयति वा । वक्षप्राणने ।

पचाद्यच् ॥

केवलज्ञानी । पुं । भूतार्हद्विशेषे ॥

केवलद्वयम् । न । मरिचे ॥

केवलव्यतिरेकि । न । व्यतिरेकमात्र

व्याप्तिकानुमाने ॥ यच्चा । पृथिवी

तरेभ्योभिद्यते गन्धवत्त्वात् यदि

तरेभ्यो नभिद्यते न तद्गन्धवत् य

था जलम् नचेयं तथा तस्मात् त

थेति । अत्र यद्गन्धवत् तदितरमि

न्नमित्यन्वयदृष्टान्तो नास्ति पृथि

वीमात्रस्य वक्षत्त्वात् ॥

केवला । स्त्री । एकस्याम् ॥ कृतकाया

म् ॥ केवलात् टाप् ॥

केवलान्वयि । न । अन्ययमात्रव्याप्तिका

नुमाने ॥ यच्चा । घटेऽभिधेयः प्र

मेयत्वात् पटवत् इत्यत्र प्रमेयत्वा

भिधेयत्ववोच्यतिरेकव्याप्तिर्नास्ति

केशका

सर्वस्याप्यभिधेयत्वात् प्रमेयत्वाच्च ॥

केश्वी । पु । जैनविशेषे ॥

केश्वी । स्त्री । ज्ञानविशेषे ॥ ग्रन्थवि

शेषे ॥ केवलमा मकेति संज्ञाकृन्द

सोऽर्णीप् ॥

केशिका । स्त्री । केवेर इतिकोकगभा

षाप्रसिद्धे पुष्पविशेषे । भृङ्गारौ । म

हागन्धायाम् ॥

केशः । पु । वरुणे ॥ श्रीवेरे ॥ दैत्यवि०

॥ विष्णौ ॥ चिकुरे । कुन्तले । वा

ले ॥ मञ्जजातोपधातुविशेषोऽयम् ॥

केशसमूहार्थवाचका शब्दाः यच्चा ।

वालाः स्युः स्तत्परा पाशोरचना

भार उच्यते । हस्त पक्ष कलापस्य

केशभूयस्त्ववाचका इतिहेमचन्द्रः ॥

क्लिश्यते । क्लिश वन्धे क्लिशु उपता

मेवा । क्लिश्नातिवा । क्लिशुविवाधा

याम् । क्लिशेरन्तोलोपस्य ॥ के

शेते । शीङ् ॥ अन्येभ्योपीतिङ ।

हलदन्तादिभ्यलुक्वा ॥ कस्यशिर

सः ईशोवा ॥

केशकः । पु । केशेषु प्रसिते ॥ स्वाङ्गेभ्यः

प्रसिते इतिकन् ॥

केशकलापः । पु । केशपाशे । केशस

मूहे ॥

केशकारः । पुं । वारिया कुशियार इति

भाषा प्रसिद्धे इत्युप्रभेदे ॥ केशकारे

केशरः

गुरु शीतो रक्तपित्तक्षयापहः ॥

केशकीट । पु । यूकायाम् ॥

केशगर्भः । पु । } कवय्याम् ॥
केशगर्भक । पु । }

केशघ्नम् । न । इन्द्रलुप्तके ॥

केशट । पु । हरौ । विष्णौ ॥ अजे ।

छागे ॥ उत्कटे ॥ भ्रातरि ॥ शोष

णाख्ये मदनस्य वाख्ये ॥ शोणकवृक्षे ॥

केशधृत् । पु । भूतकेशे ॥

केशनाम । न । बाले । शीवेरे । बाला

इतिभाषा ॥

केशपक्षः । पु । कचौघे । केशकलापे ॥

केशपर्णी । स्त्री । अपामार्गे ॥

केशपाशः । पु । केशपक्षे ॥ पाशः पक्ष

स्य हस्तस्य कलापार्थं कक्षात् परे ॥

केशपाशी । स्त्री । शिखायाम् । शि

रोमध्यस्थचूडायाम् ॥ केशानां पा

श । गौरादिः ॥

केशभू । पु । शिरसि ॥

केशमयनी । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

केशमार्जकम् । त । कङ्कतिकायाम् ।

कङ्का-कङ्गी इतिभाषा ॥

केशमार्जनम् । न । कङ्कतिकायाम् ॥

केशमुष्टिः । पु । विषमुष्टिवृक्षे ॥ महा

निम्बे ॥

केशरः । पु । सिद्धस्नान्यजटायाम् ॥ तु

रङ्गस्नान्यकेशेषु ॥ पुष्पागवृक्षे ॥ व

केशवः

कुशवृक्षे ॥ नागकेशरवृक्षे ॥ सुरा

गन्धे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ पु । न । कि

ञ्जले ॥ के जले शीर्यते । शृङ्गिंसा

याम् । ऋदोगम् । हलदन्नादिष्व

लुक् ॥

केशरञ्जनः । पु । भृङ्गराजवृक्षे ॥

केशराजः । पु । नागमारे । भृङ्गराजे

। भंगरा इतिभाषा ॥

केशरान्नः । पु । मातुलुङ्गकवृक्षे ॥

केशरी । पु । सिंहे ॥ तुरगे ॥ केश

राः स्नान्यवालाः सन्त्यस्य । इनिः ॥

बीजपूरकवृक्षे ॥ पुष्पागे ॥ नाग

केशरे ॥

केशरुहा । स्त्री । भद्रदन्तिकावृक्षे ॥

केशरुमा । स्त्री । वन्दाकवृक्षे ॥

केशवः । पु । पुष्पागवृक्षे ॥ वासुदेवे ।

विष्णौ ॥ केशौ ब्रह्मरुद्रौ सर्वेश्वरा

धपि अनुकम्पयतया वाच्येव गच्छ

तीति व्युत्पत्तिमाश्रित्य निरतिश

यैश्वर्यप्रतिपादनात् सर्वेश्वरे ॥ कश्च

ईशश्च केशौ पुत्रपौत्रौ स्तोऽस्य । के

शास्त्र इति वः । केशौवातिवा । वा

गतौ । आतइतिकः । शम्भोः

पितामहेऽपि ब्रह्मपिता शक्राद्यधी

श्वर इति प्रसिद्धोक्तेः ॥ यदा । केशिनं

दृष्ट्वा विशेषं वाति गच्छति मारणा

यै माते र्गमनार्थादन्येभ्योपि दृश्यते

केशव.

इति ड' । पृषोदरादिस्वात् इकार
 स्थाकार । यस्मात् त्वयैष दुष्टात्मा
 इव, केशी जनार्दन । तस्मात् के
 शवनाम् त्वं लोकेख्यातो भविष्य
 सीति हरिश्चोक्ते ॥ यदा । केश
 सञ्चिता । सूर्यादिसक्रान्ता अश्व
 तद्वत्तया केशव । अश्वो ये प्रकाश
 न्ते समते केशसञ्चिता । सर्वज्ञा, केश
 र्केतस्मात् प्राहुर्मीं द्विजसत्तमा, ॥
 इतिभारतम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाख्याः
 अक्षय केशसञ्चिता तद्वत्तया वा ।
 त्वय' केशिन इति श्रुते' ॥ कश्च अश्च
 ईशश्च केशा ब्रह्मविष्णुवद्रा, ते
 अश्च वश्यतया सन्तोति केशव, । के
 शशब्दा न्मत्स्वर्थाय केशाद्योन्यतर
 स्यामिति वप्रत्यय' ॥ यदा । केशान्
 ब्रह्मविष्णुवद्रान् वाष्ट इच्छति सर्गा
 दिकार्यायेति । वशकान्तौ । अन्ये
 भ्योपिदृश्यतइतिउप्रत्यय ॥ यदा ।
 केशान् ब्रह्मविष्णुवद्रान् वाति गच्छ
 ति नियामकत्वेनेति केशव । वाग
 तिगन्धनयो, । आतो ऽनुपसर्गइति
 क, ॥ को ब्रह्मेति समाख्यात ईशो
 र्हे सर्वदेहिनाम् । आवां सर्वाशस
 म्भूतौ तस्मात् केशवनामवान् ॥
 इति ड० वं ॥ चि । प्रशस्तकेशवति
 । प्रशस्ताः केशाः सन्त्यस्य । प्रशंसा

केशान्त

याम् केशाद्योन्यतरस्यामिति व ॥
 केशवान् । चि । केशिके ॥ केशा सन्त्य
 स्य । मतुप् ॥
 केशवर्द्धिनी । स्त्री । सहदेवीलतायाम् ॥
 केशवायुध । पु । अश्वरुचे ॥ न । विष्णो
 रुचे ॥
 केशवालय । पु । अश्वरुचे ॥ विष्णो
 र्मन्दिरे ॥ केशवस्य आलय ॥
 केशवावास । पु । अश्वरुचे ॥
 केशवेश । पु । कवर्थात् ॥ केशानां
 वेश मार्जनावन्धनादिनाकृतशोभा
 विशेष ॥
 केशहन्तृफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥
 केशहन्त्री । स्त्री । सक्तुफलायाम् । श
 मीवृक्षे ॥
 केशहस्त । पु । केशसमूहे ॥
 केशाकेशि । अ । केशेषु केशेषु गृही
 त्वा प्रवृत्ते युद्धे ॥ तत्रतेनेदमिति
 सकृपे इति कर्मव्यतिहारे बहुव्री
 द्विः । अन्येषामपिदृश्यते इति पूर्व
 पदान्तस्यदीर्घः । इच्छ'कर्मव्यतिहारे
 इति इच्छ'समासान्त । तिष्ठद्गुप्रभृ
 तिषु इच्छ'प्रत्ययस्य प्राडादव्ययीभा
 वस्य अव्ययत्वम् ॥
 केशान्तः । पु । गृह्योक्ते संस्कारविशेषे ॥
 ब्राह्मणादीनां, श्रोत्रादिगर्भेषु कर्मा
 न्ये गृह्यानाम्भोजतन्त्रिकेषु ॥ केशा

केश्यम्

मनु । केशान्त षोडश वर्षे प्राच्या
स्य विधीयते । राजन्यवन्धोर्द्वावि
शेवैश्यस्यैकधिकेतत इति ॥

केशावहा । स्त्री । सहदेव्याम् ॥

केशार्हा । स्त्री । महानील्याम् ॥

केशिक । त्रि । प्रशस्तकेशविशिष्टे । के
शिनि ॥ प्रशस्ता केशा सन्त्यस्य ।

केशाद्वोन्यतरस्यामितिपच्चे ठन् ।

केशिका । स्त्री । शतावर्याम् ॥

केशी । पु । विष्णो ॥ दैत्यविशेषे ॥

सिंहे ॥ त्रि । केशिके ॥ ठनोऽभाव
पच्चे इति ॥

केशिनिस्तदन । पु । श्रीकृष्णे ॥

केशिनी । स्त्री । सांखाङ्गुली इति स्या
तायाचौरपुष्प्याम् ॥ रावणस्यमात
रि ॥ जटामांस्याम् ॥ प्रशस्तकेशव
त्याम् ॥ इन्नन्तान् ङीप् ॥

केशिस्तदन । पु । श्रीकृष्णे ॥ के
शिनामान मसुरं हृदितवान् हृद
यति वा हृदचरणे । न० ल्यु ॥

केशिहा । पु । केशवे । श्रीकृष्णे ॥ के
शिनामान मसुरं हन्ति हतवान्वा
। हन्० क्तिप् ॥

केशी । स्त्री । नील्याम् ॥ भूतकेश्याम्
॥ अजलोमा वृच्चे ॥

केशोच्चय । पु । केशपात्रे ॥

केश्यम् । न । कृष्णागुह्यि ॥ भृङ्गराजे ॥

कैकेयी

केसर । पु । सिंहस्तन्धजटायाम् ॥

सिंहच्छटायाम् ॥ तुरगस्तन्धकेशेषु

॥ पुत्रागतरी ॥ वक्रुलवृच्चे ॥ नाग

केसरह्रुमे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ नागके

सरपृष्णे ॥ कासीसे ॥ स्वर्णे ॥ पुं ।

न । किञ्चत्के ॥ रभसस्तु हिङ्गुनि ह

योरित्याह ॥ केजले सरति । सृग

तौ । पचाद्यच् । हृददन्तादिपृष्ठलु

क । प्रशस्ता केसरा अस्य । अर्थ

आद्यन्वा ॥

केसरवरम् । न । कुङ्कुमे ॥

केसरान्क । पु । बीजपूरे ॥

केसरिका । स्त्री । सहदेवीलनावाम् ॥

केसरी । पु । तुरगे ॥ सिंहे ॥ पुत्रागे

॥ नागकेसरे ॥ रक्तशिग्रौ ॥ बीज

पूरे ॥ वानराणां यूथपते विश्वे

। हनूमत पितरि ॥ केसरास्तन्ध

वाला सन्त्यस्य । अतइति ॥

केसरिस्तुत । पुं । हनूमति ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

कैकय । पु । देशविशेषे । ब्रह्मपुत्रा

त्कामरूपा अर्धभागे तु कैकयः ॥

कैकेय । पु । अश्वपतिवृत्ते ॥ कैकयस्या

ऽपत्यम् । जनपदशब्दात् अचिद्याह

ञ् । कैकयमित्रयुप्रबवानां यादे

रिय इति इयादेशः । वृद्धिः ॥

कैकेयी । स्त्री । भरतमातरि ॥ कैक

कैटर्ष्य

यक्षापत्यं स्त्री । जनपदशब्दादिभ्यः
पत्यप्रत्ययः । अतश्चेति तत्राजस्या
कारस्य लुक्तुन । नप्राच्यभर्गादि
यैवेयादिभ्य इति प्रतिषेधात् । पूर्व
वत्था देरियादेशः । अङ्गनाञ्चान्
ङीप् ॥

कैटर्ष्यम् । न । किङ्करञ्चे । दासञ्चे ॥

कैटज । पु । कुटजवृक्षे ॥

कैटभः । पु । दैत्यविशेषे ॥

कैटभजित् । पु । विष्णौ ॥ कैटभ मसु
रविशेष मजैषीत् । जिजये । सत्
स्रविषदुष्टदुष्टयुजविदभिदच्छिद-
गिनीराजामुषसर्गेपिक्लिप् इति -
क्लिप् ॥

कैटभज्ञा । पु । विष्णौ ॥

कैटभा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

कैटभारिः । पुं । विष्णौ ॥

कैटभी । स्त्री । कात्यायन्याम् ॥

कैटभेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ तथा
च देवीपुराणम् । कैटभन्तु नशकृ
त्वागृहीता तत् पुरीयथा । तेन
सा गीयते देवी पुराणे कैटभेश्व
रीति ॥

कैटर्ष्य । पु । कटफलैः । पूतिकरञ्चे ।
कायफल इतिभाषा ॥ मदनदृष्टे ॥
कैटनम् । क्लिट्वासे । घञ् । कैटं
राति अतितितल्लत् । रा० । भा

कैरवः

तद्रतिक' । चतु० घञ् ॥ निम्ने ॥
महानिम्ने ॥

कैडर्ष्य । पु । कटफले ॥ कटभीष्टञ्चे ॥
कैतकम् । न । कैतकीपुष्पे ॥ केवडा
भिधेगन्धजले ॥ चि । कैतकी सम्भ
न्धिनि ॥

कैतवम् । न । कपटे ॥ सूते ॥ वैदूर्य
मयौ ॥ धत्तूरफलपुष्पादौ ॥ खल
तायाम् ॥ क्लितवस्तुकर्म्म । यु० अण् ॥

कैदार । पुं । शास्त्रिधान्ये ॥ न । चो
षसमृद्धे ॥ कैदारजले ॥ कैदारं चो
ष मुद्दिष्ट कैदारं तज्जलं स्यतम् ।
कैदारं वार्यभिष्यन्दि मधुरं गुहदो
षकृत् ॥ कैदारस्येदम् । अण् ॥

कैदारकम् । न । कैदारसमृद्धे । चैवे ॥
कैदाराणांसमूहः । कैदाराश्चेति
बुञ् ॥

कैदारिकम् । न । कैदारके ॥ कैदारा
णांसमूहः । ठञ् कवचिनम् । चा
त्कैदारादपि ॥

कैदार्यम् । न । चैवे । कैदारिके ॥ कै
दाराणां समूहः । कैदाराश्चेति
यञ् ॥

कैरवः । पु । कितवे ॥ रिपौ ॥ न । कु
मुदे । शुक्लोत्पले ॥ केजले रौति
। रश्मिदे । पचाद्यञ् । तत्पुरुषेक
तीत्यलुक् । कैरवस्य हंसस्येदं प्रिय

कैलासः

म् । तस्येदमिच्छम् ॥

कैरविणी । स्त्री । कुमुदिन्याम् । कुमु
दयुक्तपुष्करिण्यादौ ॥ कैरवाणिस
न्यस्याम् । पु० इति ॥

कैरविणीखण्डम् । न । कैरविणीनां स
मूहे ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥

कैरविणीफलम् । न । वेरा इतिप्रसिद्धे
कुमुदबीजे ॥

कैरवी । पुं । चन्द्रे ॥

कैरवी । स्त्री । चन्द्रिकायाम् ॥ मेयि
कायाम् ॥

कैराटः । पुं । } स्थावरविषयविशेषे ॥
कैराटकः । पु० }

कैरातः । पु० । वल्लवत्पुरुषे । दोग्रंहे ॥
न । शम्भरचन्दने ॥ पु० । न । भू
निम्ने ॥

कैरावम् । न । विडम्बे ॥

कैरावी । स्त्री । विडम्बायाम् ॥

कैलासः । पु० । शिवकुवेरयोः स्थाने ।
कुवेराचले । गणपर्वते ॥ केजले ला
सो वसन मस्य कैलासः स्फटिकः ।
हृषदनादित्वलुक् । तस्यायम् ।
कैलासः । अण् ॥ यद्वा । कैलीनां
समूहः कैलम् । तस्यसमूह इत्यण् ।
तेनास्तेऽत्र । आस उपवेशने । व
ल्लवोतिषण् ॥ आत्माचक्रादूर्ध्वं ॥ कै
लासाख्यतदूर्ध्वं वाधिनीमतदूर्ध्वं त

कैवल्य

इत्युक्ते ॥

कैलासनिकेतनः । पुं । शिवे । पार्श्वे
तीपतौ ॥

कैलासौकाः । पुं । कुवेरे ॥ शिवे ॥

कैवर्त्तः । पु० । धौवर इतिप्रसिद्धे वेश्या
गर्भे चचियौरसजाते । धौवरे । दा
से । जालिके ॥ केजलेवर्त्तन्ते । वृ
तु० । पचाद्यच् । कैवर्त्तानां मत्स्या
नामयं घातकः । तस्येदमिच्छम् ॥

कैवर्त्तमुस्तम् । न । } कैवर्त्तीमुस्तके
कैवर्त्तमुस्तकम् । न । } कुटन्तटे ॥

कैवर्त्तिका । स्त्री । माणवप्रसिद्धे लता
विशेषे । वस्त्ररङ्गायाम् । सुरङ्गाया
म् । सुभगायाम् ॥

कैवर्त्तमुस्तकम् । न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥
कैवर्त्ती । स्त्री । परिपेखवे ॥ कैवर्त्त
भार्यायाम् ॥

कैवर्त्तीमुस्तकम् । न । कुटन्तटे । वा
नेये । परिपेखवे । मोथा इतिभा
षा ॥ इदन्तु वितुन्वकनाम्नो वृक्षस्य
मुस्ताकृतिस्त्वगिति भावप्रकाशः ॥

कैवर्त्तानां जातिः कैवर्त्ती । कैवर्त्त्या
मुस्तकम् ॥

कैवल्यम् । न । निर्वाणे । अत्यन्तदुः
खप्रयप्रशमनलक्षणायां मुक्तौ ॥

आत्यन्तिको हि दुःखप्रयाभाः कै
वल्यम् । तत्र पुरुषस्य स्वाभाविका

कोकड.

देवाऽपैगुण्यात् सुखदुःखमोहरश्च
तत्त्वात् सिद्धम् ॥ केवलस्य भावः ।
ब्राह्मणादित्वात् प्यञ् ॥

कैशिकम् । न । कैश्ये । केशसमूहे ॥
केशानासमूहः । अचित्तवृत्तिधेनो
ष्ठक् ॥ पु । शृङ्गाररसे ॥

कैशिकी । स्त्री । नाटकवृत्तिविशेषे
॥ यथा । भारती सास्वती कैशिक
क्यारभञ्जो च वृत्तय इति ॥

कैशोरम् । न । किशोरावस्थायाम् ।
दशवर्षानन्तरमाप्यदशाब्दपर्यन्ता
वस्थायाम् ॥ कैमारं पञ्चमाब्दान्तं
मौन्यं दशमावधिः । कैशोरमाप्य
दशादित्युक्ते ॥ किशोरस्य कर्म
भावे वा । प्राणभृज्जातिवयोवच
नोक्तावादिभ्योञ् ॥

कैश्यम् । न । कैशिके । केशवृन्दे ॥ के
शानां समूहः । केशान्नाभ्यायञ्छा
बन्धनरस्याम् ॥

कोक । पु । चक्रवाके ॥ एके ॥ व्येष्
व्याम् ॥ खर्जूरीवृक्षे ॥ दर्दुरे ॥ वि
ष्टौ ॥ कोकते । कुकमादाने । प
चाञ्च ॥

कोककः । पु । विलेशये स्रगविशेषे ।
चमरपुच्छे । लोमशे । धूमवर्षके ॥
तन्मांसं श्वासानि ककासहरम् पित्त
दाहकरश्चेति राजनिर्घण्टः ॥

कोकिले

कोकदेवः । पु । कपोते ॥

कोकनदम् । न । रक्तकुमुदे ॥ रक्तप
ङ्कजे ॥ कोकां शृङ्गान् नदति । वा
दप्रत्यक्षशब्दे । अन्तर्भावितवृक्षार्थः ।
मन्त्रविभुजादित्वात् क ॥

कोकनदच्छविः । पु । शोणे । रूपाक्षते ।
रक्तोत्पलभागे ॥ चि । तद्वति ॥ को
कनदरक्तोत्पलम् तदिव छविर्वक्ष्य ॥

कोकवन्धुः । पु । सूर्ये ॥ कोकस्य वन्धुरिव ॥
कोकाग्रः । पु । समष्टिले चतुर्विधे ॥
कोकाहः । पुं । श्वेताश्वे । कर्णे ॥ का
काह इति कचित्पाठः ॥

कोकिलः । पु । पिके । वनप्रिये । ता
मात्रे । मधुगायने ॥ अज्ञारे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः । कोकते । कुकमा
दाने । सलिकस्थनिमहिमहिमहि
शण्डिपिण्डितुब्धिजुकिभूम्यन्तश्च ॥
कोकिला । स्त्री । पिकभार्यायाम् ॥ अ
जादित्वाङ्गाप् ॥

कोकिलाक्षः । पु । तालमखाना इति
प्रसिद्धे वस्तुनि । इण्डुगन्धायाम् ॥
कोकिलोऽचियस्य । कोकिलशब्दः
कोकिलाक्षसदृशे आचयिकः । अ
णोदर्शनादित्यञ् ॥

कोकिलावासः । पुं । आसदृशे ॥

कोकिलेशुः । पु । वृषवर्षादृशौ ॥

कोकिलेष्टा । स्त्री । महाजम्ब्याम् ॥

कोटवी

कोकिलोत्सवः । पु । आश्विनमे ॥

कोङ्कण । पु । देशविशेषे ॥

कोङ्कण । पु । कोकन इतिप्रसिद्धे देशे
॥ अथाभ्यङ्गं समारभ्य कोटिदेशस्य
मध्यगे । समुद्रप्रान्तदेशोऽपि कोङ्कण
परिकीर्तितः ॥ न । शस्त्रप्रभेदे ॥

कोङ्कणासुत । पु । परशुरामे ॥

कोच । पु । सङ्करजातिविशेषे ॥ स
तु मासच्छेदिगर्भे तीव्ररस्यौरसजा
तः । इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कोजागर । पु । आश्विनपौर्णमास्या
म् । श्रुतपूर्णिमायाम् । कैमु
द्याम् ॥

कोट । पु । दुर्गे । कुटे । गढ इति
भाषा ॥ कुटनम् । कुट० । भावे
घञ् ॥

कोटक । पु । घराणि राज इति भा
षा प्रसिद्धे गृहकारके ॥ सतु कु
म्भकार्या गर्भे अट्टालिकाकारस्यौर
सजात ॥ इति ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कोटर । पुं । न । वृक्षस्थितगह्वरे ।
निष्कुट्टे ॥ कोटराति । रा० । आत
इतिक । ॥

कोटवी । स्त्री । चण्डिकायाम् । दुर्गा
याम् ॥ नयिकाम् । विवसनायांश्चि
याम् ॥ कोटं धाति । वा० । आतो
नुपेतिक ॥ गौ० ऊीष् ॥

कोटिश.

कोटिः । स्त्री । धनुषोद्यमाने ॥ अश्वौ

। अस्त्रादेरद्यमाने ॥ परीक्षकपरि
कल्पितनिर्यामनिरूपणीये । प्रावादु
कशास्त्रनिर्यामान्ते ॥ उत्कर्षे । प्रक
र्षे ॥ दशप्रयुते । अतस्तत्सङ्ख्या
याम् । १००००००० ॥ पिङ्गङ्गशाक

इति सौड प्रसिद्ध शाके । पृक्कायाम्
॥ कूटयते ऽनया वा । कूटस्त्राप्रदाने
। चु० । अचर । ॥ कोटयति कोङ्क
ते वा । कुटकौटिस्त्ये । इ । ॥ कुण्ठते
वा । इजजादिभ्यस्तीन् । सर्वधा
तुभ्यस्तीन् वा । वा० गुण ॥

कोटिक । पु । शक्रमेघकीटे ॥

कोटिजित् । पु । कालिदासे । जेधा
क्रे ॥

कोटिपाश । पुं । केनिपातके । अरि
चे इति हेमचन्द्रः ॥

कोटिर । पु । नकुले ॥ शक्रे । इन्द्रे ॥
इन्द्रगोपकीटे ॥

कोटिवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥

कोटिवर्षा । स्त्री । पिङ्गङ्गशाक इति
गौडप्रसिद्ध पृक्कायाम् । आसारक
इतिभाषा ॥ कोटिभिरग्रैर्वर्षति । म
धु । वृष् सेचने । अच् ॥

कोटिशः । पु । लोष्ठभेदने । हैगा इति
भाषा ॥ कोटिना अग्रेण श्यति । शो
तनूकरणे । सुपीतिक ॥ कोटिर

कोठ

स्वास्तीति वा । लोमादिस्वात् श् ॥

कोटिशः । अ । कोटौकोटौ ॥

कोटीर । पु । किरीटे ॥ जटायाम् ।

कोटीवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥

कोटीशः । पु । कोटिशे ॥

कोटः । पु । पुरस्य दुर्गे । राजधान्याम्

॥ न । दुर्गे । किष्का गढ इतिभा

षा ॥ कुट्टच्छेदनभर्त्तनयो' अच् ॥

कोट्टवी । स्त्री । मुक्तकेश्याम् नग्यायां

स्त्रियि ॥ बाह्यवासामुक्तकेशी कोट्ट

वीनमिकाचसेतिजटाधरः ॥ दुर्गा

याम् ॥ वाणासुरमातरि ॥ कुट्टनम्

। कुट्ट° । घञ् । वा० गुणाभावः ।

कोट्टवाति । वा० । आत इति कः ।

गौरादिस्वान् ङीष् ॥

कोट्टवीपुरम् । न । वाणासुरपुरे ॥ को

ट्ट्या'पुरम् ॥

कोट्टारः । पु । नागरे ॥ कृपे ॥ पुष्करि

यया पाटके ॥ कुण्यते । कुट्टच्छेदने

प्रतापनेवा । वा० आरन् गुणश्च ॥

कोठ । पुं । चक्राकारे कुष्ठरोगे । म

ण्डलके । त्वग्दोषे ॥ अस्यलक्षणम् ।

असम्यग्बमनोदीर्घपित्तस्त्रोषविनिग्र

हैः । मण्डलानि सकण्डूनि रागव

न्तिषङ्गानि च ॥ उत्कोठः सानुबन्धश्च

कोठ इत्यभिधीयतेइति ॥ अन्यश्च

। वरटीदृष्टनिकाशः कण्ठमान् लो

कोथ

हितोऽस्तकफपित्तात् । अणिकोत्

पादविनाश कोठ इति निगद्यते

तञ्चैरिति ॥ कुण्यति । कुठिप्रतिघा

ते । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्य

त्वात्तनुम् ॥

कोठर' । पु । अङ्कोठश्चे ॥

कोठरपुष्पी । स्त्री । वृद्धदारके ॥

कोणः । पु । वाद्यप्रभेदे ॥ वीणादीनां

वादने । येन धनुषाकृतिना वीणा

दिर्बाद्यते तस्मिन् । नेपालभाषया

गञ्जा इति ख्याते वाद्यवादनकाष्ठे ।

वाजानेकीलकडी इति भाषा ॥ गृ

हादीनामेकदेशे । कंजा इतिभाषा

॥ अथौ । अस्त्रादीनामग्रभागे ।

पाल्याम् ॥ लगुडे ॥ मङ्गलगृहे । भौ

मे ॥ द्वयोर्दिशोर्मध्यभागे । विदिशि

॥ लम्बानवमपञ्चमयो ॥ शनौ ॥

कुण्यते ऽनेन । कुण्यशब्दोपकरण

योः । हलश्चेति घञ् । कुण्यने

नवा । कर्त्तर्यम् ॥

कोणकुणः । पुं । उत्कुणो । उहंशे ।

उडुस खट्मस मङ्गल इत्यादिभा

षाप्रसिद्धे मत्कुब्जे

कोथः । पु । कथो इति गौड भाषा प्र

सिद्धे नेत्ररोगविशेषे ॥ चि । मथिते

॥ शटिते ॥ यथा । मांसिकोथः मां

मांसगलनमिति ॥

कोपना	कोरक.
कोदण्डः । पुं । भुवि । भूखतायाम् ॥ न । चापे । धनुषि ॥ पु । न । नी रुदिशेषे ॥ कोटति । कुटभन्तभा षणे । वा० अण्डन् । पृषोदरादि ॥ कौतेर्विच् । कोर्दण्डोऽस्यवा ॥ कोद्व । पु । धान्यप्रभेदे । कोरदूषे । कोदा इति भाषा ॥ कोद्वो वात ले । ग्राही हिम पित्तकफापह ॥ कौतिकवतेवा । कुशब्दे कुङ्शब्दे वा । विच् । द्रवति । द्रुगतौ । अच् । कोश्याऽसौ द्रवश्च ॥ केन वायुना द्रवतीति वा । पृ० ॥	कोपखता । स्त्री । कर्षस्फोटायंखता याम् । चिचपय्याम् । चिपुटायाम् ॥ कोपिता । चि । कोपम्मापिते । सञ्जा तकोमे ॥ ता० इतच् ॥ कोपी । पु । जखपारावते ॥ चि । क्रोधने ॥ अवश्यङ् कुप्यति । कुप क्रोधे । आवश्यकैतिणिनि ॥ कोपोपाय । पु । दण्डे ॥ कोपजन्यउ पाय ॥ कोमलम् । न । जले ॥ चि । अकठिने । मृदै । मृदुले ॥ मनोघे ॥ का म्यवे । कमुकान्तौ । वा० अलच् । अ तउत्तम् ॥ कौति वा । कुशब्दे । द वा० कल' तस्यमुट् । वा० गुण ॥ कोमलकम् । न । कोमलार्थे ॥ मृगाले ॥ कोमलवल्कली । स्त्री । लवल्याम् ॥ कोमला । स्त्री । चीरिकायाम् ॥ वृ क्षनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ कोमासिका । स्त्री । जालिकायाम् । फलकीजाली इतिभाषा ॥ कोयटि' । पु । जलकुक्कुभे खगे ॥ कं जल यटिरिवास् । पृ० ॥ कोयटिक । पु । कौडापाखी इतिगौ डभाषाप्रसिद्धे टिट्टिमखगे ॥ स्वार्थे कन् ॥
कोपन । चि । कोपविशिष्टे । क्रोधिनि ॥ कुप्यति तच्छील । क्रुधमण्डार्थे भ्यश्चेति युच् ॥	कोरक । पु । न । कलिकायाम् । कु ड्गले ॥ विकारकोरकाशीतिमाघ
कोपनक । पु । चोरनामगन्धद्रव्ये ॥	
कोपना । स्त्री । कोपवर्त्याखियाम् । मामिन्याम् ॥ कुप्यतितच्छीला । युजन्ताङ्गाप् ॥	

कोशः

। कोरकोऽस्त्रीकुञ्जलेष्वात् कक्कोष
कस्यालयोऽरिति मेदिनिकरः । को
रकन्तु कुञ्जलेस्यादिति हेमोऽनेका
र्थे । तथाच कक्किाकोरक, पुमा
नित्यमरस्य प्रमाद । प्रायिकाभि
प्रायो वा ॥ कक्कोषके ॥ स्रग्वाले ॥
चोरनामगन्धर्व्ये ॥ कुर्यते । कुर
ग्रन्थेतारे । कृ० पु० ॥ यदा । कोष
ति । कुक्षसंस्थाने । यवुक्ष् । रक्षयो
रैक्यम् ॥

कोरङ्गी । स्त्री । स्रग्वालायाम् ॥ पि
प्ल्याम् ॥ कुरति । कुर० । बाहु
लकादङ्गच् । गौरादि डीष् ॥

कोरदूष । पु । कोरवे ॥ कोरदूषय
ति । दुषवैकृष्ये । गयत् । कर्म
गयत् ॥

कोख । पु । अङ्गपाल्याम् ॥ ग्रनौ ॥
चिने । कीता इतिभाषा ॥ वराहे ।
शुकरे ॥ उत्सङ्गे । कोडे । भुजान्त
रे ॥ डौंगा डौंगी इतिचभाषाप्रसि
द्धे । प्रवे । भेलके । अल्पनैकाया
म् । उडुपे ॥ अस्त्रविशेषे । टङ्गद
यमाने ॥ वर्णसङ्करजातिविशेषे । स
तु खेटात् तीवरकन्यायां जात' ।
इतिब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ अश्रुधादि
विश्लेच्छातिविशेषे ॥ सच पूर्व
अभिय आसीत् सगरेशासौ वेद

कोशकः

अभाषाकनधिकेरीकृतः ॥ अङ्गि
खासुष' ॥ देशविशेषे ॥ न । चन्ने ॥
मरिचे ॥ तोलकपरिमाणे ॥ बहरे
। कोखफने ॥ कोल्या'फलम् । न
यु लुकौ । लुकु तद्वितलुकीतिस्त्री
षोलुक् ॥ सौवीराङ्गघु सम्पर्कं म
धुर कोखमुच्यते । कोखन्तु बह्वं
दाहि वच्य मुष्णाच्च वातहत । कफ
पित्तकर चापि गुह सारक मीरित
म् ॥ कोखति । कुक्षसंस्थाने । अ
क्षितीतिश' ॥ यदा । कोखतिपीन
त्वात् । अच् ॥ यदा । कोखन्मङ्गा
न्यव । हलश्चेतिघञ् ॥

कोखकः । पु । अङ्गोठवृत्ते ॥ बहुवार
वृत्ते ॥ न । काँकला इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे गन्धर्व्यविशेषे । कक्कोषे
॥ मरिचे ॥ कोखति । कुल० । यवु
क्ष् । कुजादिस्त्राद्वुन्वा ॥

कोखकन्दः । पु । महाकन्दविशेषे । क
मिमे । पुठकन्दे ॥

कोखकर्कटिका । स्त्री । मधुखर्जूरिका
याम् ॥

कोखदलम् । न । नखीनामगन्धर्व्ये
॥ कोखस्य वदर्याश्च दलम् ॥

कोखनासिका । स्त्री । वङ्गिणीकुञ्जे ॥

कोखपुच्छः । पुं । कङ्कपक्षिशिः ॥

कोखमूलम् । न । पिप्पलीमूले ॥

कोलावि

कोलम्बक' । पु । वीखाय काये । त
न्नीहीने अलावूदण्डककुभसमुदा
ये ॥ कोलति । कुल० । बाहुलकाद
म्बच् । तत संचायां कन् । ओ
ष्व्य मध्य' ॥

कोलवल्ली । स्त्री । वशिरे । करिपिप्प
ल्याम् । कोलवल्ली तत्तुल्यरोम
त्वात् ॥

कोलवालुकम् । न । कङ्कुष्ठे ॥

कोलशिम्विः । स्त्री । आलकुशीति गौ
डभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे । शूकर
पादिकायाम् । कोलशिम्वि समी
रणीगुर्व्युष्ण । कफपित्तकृत् । शुका
मिसादकृदल्या रुचिकृद्दुषिट् गुरु ॥

कोला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चयभेष
जे ॥ कोलिद्रुमे ॥ सुरथस्य राजधा
न्यक्षरे ॥ अस्त्रविशेषे ॥ कोलति ।
कुल० । ज्वलितीतिण । पञ्चाशज्वा
। टाप् ॥

कोलाश्व । पु । देशविशेषे ॥

कोलापुरम् । न । दक्षिणदेशप्रसिद्धे ल
क्ष्मीदेव्या स्थानविशेषे ॥

कोलाविध्वंसी । पु । कोलावासिनि ॥
कोलां विध्वंसितु शीलमस्य । विश
ब्देन धातो रन्त्यार्थं करणम् ॥ पर्व
तवासिनिस्तेच्छ विश्वेषे ॥ एवंपाल
यतस्तस्यस्तेच्छा पर्वतवासिन ।

कोविदा

कोलाविध्वंसिन प्राप्ता. पृथ्वीग्रहण
तत्परादिति देवीभागवतोक्तौ । अत्र
नामैकदेशेनामग्रहणमिति न्यायात्
कोलाशब्द' कोलाहल वाचक । त
थाचकोलाहलेनान्यायेनैव शचुरा
ज्यविध्वंसनशीला. नतुयुदुनीत्यव
लम्बिनइत्यर्थइति भागवत व्या
ख्यानेनीलकण्ठशैव ॥ यद्वा । कोलां
काञ्चित् सुरथस्य राजधानीं विध्वं
सितु मुपमर्हितु शीलमस्य शिनि. ॥

कोलाहल । पु । कलकले । बहुविध
दूरगायकध्वनौ ॥ कुल० । कोलन
कोल' एकीभावः तमाहलति । ह
लविलेखने । अच् ॥ गिरिवि० ॥

कोलि । पु । स्त्री वदर्याम् ॥ कोलति
। कुल० । इन् ॥

कोली । स्त्री । वदर्याम् । वेर इति प्र
सिद्धे वृक्षे ॥ कोलति घनीभवति
। कुल० । अच् । गौ० डीष् ॥

कोविद । पु । धीरे । पण्डिते । वि
दुषि ॥ विवेक्तारि ॥ कैति धर्मा
दि । कुशब्दे । कथते वा । कुड्श
ब्दे । विच् । गुण । कोर्वेदस्य विदो
वेत्ता । इगुपधेतिक ॥ कवि वेदे
विदा यस्य वा ॥

कोविदार । पु । रक्तकाञ्चनारे । चम
रिके । कचनार इति भाषा ॥ को

कोशका	कौशात
विदारकलिकातिकोमला तन्मसिह तिष्ठतैषपाचिता । हिङ्गुवासजसु वासवासिता वेसवारलुलिताऽति लोभदा ॥ काण्वनार' कषायः स्या दुष्ण' मीरुहरो लघु' । रुच्य' पि तासृक् प्रदरग्रहणीजयकासनुत् ॥ कुम्भूर्भि विद्वधाति । दृविदारणे कर्मयुग्मम् । पृषोदरादि ॥	न्यमध्ये ॥ कोश करोति । युग्मम् ॥ कोशकृत् । पु । कोषकाराख्ये रघु- मेदे ॥ कोशफलम् । न । कक्कोले ॥ कोशे फल मस्य ॥ कोशफला । स्त्री । वपुष्याम् ॥ महाको शातक्याम् ॥
कोशः । पु । न । कुशले ॥ चषके । मानपात्रे ॥ दिव्ये ॥ खड्गपिधाने ॥ जातिकोषे । आयफल इति भाषा ॥ कर्त्तृसङ्घाते । अर्धचक्षे ॥ पेश्याम् । अख्ये ॥ अण्डकोषे ॥ शब्दादिसङ्घाते ॥ जैनौ ॥ शिन्वायाम् ॥ गोपनगृ हे । गुप्तिस्थाने ॥ विरण्यादिभिः चोपाधारे । मन्त्रुषायाम् ॥ आच्छा दके ॥ अक्षययत्राख्यमयमनोमयवि ज्ञानमयानन्दमयेष्वात्मनः शरीरे षु ॥ पनसादिफलस्यान्तःस्थाय वे । कोष्ठा इति भाषा ॥ शब्दान्तर संयोगे गोखलवाच कोयं यवाश्च कोश नेत्रकोश इति ॥ कुश्र्यते । कुश्रसंश्लेषणे । अक्षरार्थेतिषम् ॥ अकुष्ये । विरष्ये । कृताकृतयोर् मकुष्ययोः ॥	कोशश्च । पुं । अयोध्यायाम् । स रसूकले निविष्टे अनपदविशेषे ॥ कुश्र्यति । कुश्रसंश्लेषणे । चोषदेव मते तात्त्विकान् । वृषादिस्वात् कथ । बाहुल्यकाद् गुण ॥ कोशला । स्त्री । अयोध्यानगर्भ्याम् । साक्षेते ॥ टाप् ॥ कोशवात्मजा । स्त्री । श्रीरामचन्द्रस्य मातरि । कौसल्यायाम् ॥ इति शब्द रत्नावली ॥ कोशलिकम् । न । घूस इति प्रसिद्धेऽन्त कोचे ॥ इति 'हेमचन्द्र' ॥ कोशस्थितः । पुं । कोशस्थेजसचरायां गणे ॥ कोशाङ्गम् । न । वृक्षविशेषे । बहुभूले । इत्युक्ते ॥ इति शारावली ॥ कोशातकः । पुं । कठे ॥ कोशमतति । अतः । कुम्भम् ॥
कोशकारः । पु । कुशिकार इति प्रसि द्धे रघुविशेषे पश्यास्यगुणान् मूर्ध्नि	कोशातकी । पुं । वायिष्ये ॥ वयिषि ॥

कोष

वडवागौ ॥ इति विन्धः ॥

कोशातको । स्त्री । पटोल्याम् ॥ घोष
के । तोरणो इति प्रसिद्धे शाके ॥
तत्पत्रशाक प्रकारस्तु । कोशातकी
वलिभवाऽग्रपल्लवा स्तक्रणयुक्ता सु
घृतेन संस्क्रता । समर्जिता सैन्यव
हिरुनाधिके तैलेऽतिरुच्यावहुदृष्टि
दायका इति ॥ तत्फले ॥ हरीत
क्यादिभ्यश्चेतिफल मन्थयस्यलुक् ।
गौ० डीष् ॥

कोशाम् । पु । कोशाम इति गौड
भाषाप्रसिद्धे फलवृक्षविशेषे । सु
कोषके । चुद्रासे । कुमिदृक्षे ॥ को
शाम् कुष्ठशोयाऽसृपित्तत्रयकफा
पह । तत्फलं ग्राहि वातघ्न मन्तो
ष्णं गुहपित्तलम् । पक्वन्तु दीपन रु
च्यं लघूष्ण कफवातहृत् ॥

कोशिला । स्त्री । मुद्गपर्याम् ॥

कोशी । स्त्री । पद्मदृक्षाम् । पादरथ्याम् ॥

कोष । पु । न । कुडुले ॥ पानपात्रे

॥ दिव्ये । शपथे ॥ खड्गपिधाने ॥ जा

तीकोषे ॥ अर्थसमूहे ॥ यथा । मु

क्ताकनकरत्नाय पितृपैतामहा-

चितः । धर्मार्जितोव्ययसङ्ग कोष

कोषज्ञसम्पत् ॥ धर्म हेतोस्तथा

र्थायभृत्यानाम्भरणायच । आपदर्ध

चसंरक्ष कोष कोषवता सदेति ॥

कोषफ

भिच्छाचराजकोषस्तोकस्तोकेन व

र्द्धते । अन्ननञ् धनञ्चैवस्तोकस्तोके

नहीयते ॥ पेश्याम् । पश्चिणामण्डे

॥ कुषति निष्कामस्यस्यात् स्वयमे

वकुप्यते वा । कुषनिष्कर्षे । अकर्त्त

रिचेति घञ् ॥ शब्दादिसङ्गहे ॥

येनौ ॥ कृताकृतस्वर्गरूप्ययोः ।

अकुप्ये । हिरण्ये ॥ शिम्वायाम् ॥

भाण्डागारे ॥ पनसादिफलान्तस्था

वयवे ॥ अन्नमयादिपञ्चसु ॥ द्विती

यभवने ॥ शब्दान्तरसयोगे गोल

कवाचकोयम् । यथा । स्त्रुषकोषो

नेषकोषइत्यादि ॥

कोषक । पु । अण्डे ॥ अण्डकोषे ॥

कोषकार । पु । कुषारि इति गौड

भाषाप्रसिद्धे रक्षुविशेषे ॥ कोषवा

रो गुरुः शीतो रक्तपित्तत्रयापह

॥ गुटिपोका इति गौ० प्रसिद्धे त

न्त्रकीटे ॥ कोषकारवदात्मानं

वेष्टय आऽवबुध्यसे ॥ अभिधानस्य

कर्त्तरि ॥ कोषकरोति । कर्म

ण्यण् ॥

कोषचक्षु । पु । सारसखगे ॥

कोषपानम् । न । तत्तदितिकर्त्तव्यता

कप्रवृत्तिषयजलपान रूपे परीक्षा

विशेषे ॥

कोषफल । पु । घोषाख्येऽप्याम् ॥

कोष्ठ

न । कर्पूरतुल्यगन्धद्रव्यविशेषे । क
कोले ॥ कोषे फलमस्य ॥

कोषफला । स्त्री । पीतघोषायाम् ॥

कोषवृद्धि । स्त्री । अर्धौघट्टौ ॥ कु
रण्णे ॥

कोषशायिका । स्त्री । कुरिकायाम् ॥

कोषस्य । पुं । जलचरजीवविशेषा

याङ्गणे ॥ यथा । शङ्खः शङ्खनकस्या

पि युक्तिशस्त्रककर्कटाः । जीवा ए

वंविधान्यान् कोषस्याः परिकीर्ति

ता इति ॥ कोषस्यामधुरा लिग्धा.

पित्तवातहराहिमाः । दृष्ट्या बहु

वर्चस्का दृष्ट्या स्ववर्चवर्धना इति ॥

कोषातक. । पुं । कचे । केशे ॥ कठे

॥ कोषम्रतति । अतः । कुन् ॥

कोषातकी । स्त्री । श्वेतघोषे । घोषके

॥ ज्योत्स्निकायाम् । पटोस्थाम् ॥

कोषम्रतति । अतः । कुन् । गी

रादिस्त्वान्ङीप् ॥

कोषाग्रम् । न । केच्छेडा इति गौड

भाषाप्रसिद्धे फलविशेषे ॥ अस्य गुणा

। कफवायुनाशित्वम् । अग्निदीपन

त्वम् । मलवदुताकारित्वञ्चेति ॥

कोषी । पुं । आम्रद्वये ॥

कोषी । स्त्री । भादुकायाम् ॥

कोष्ठः । पुं । कुक्षले ॥ गृहमध्ये ॥ कु

चे मध्ये ॥ यथा । स्थानान्यामाग्नि

कौकटि

पकानां मूत्रस्य दधिरस्य च । हृदय

क मुष्णुषश्च कोष्ठस्यभिधीयते

इति ॥ वि । आत्मीये । निजे ॥ कु

ष्यते । कुषः । उपिकुषिगार्त्तिभ्य

स्यत्विति घन ॥

कोष्ठाक. । पुं । पर्वतान्तरे ॥

कोष्ठागारम् । न । धान्यदिकोष्ठके ।

कोठार इति भाषा ॥

कोष्णम् । न । ईषदुष्णे । मन्थोष्णे ॥ वि

। तद्वति ॥ ईषदुष्णाङ्ग कोष्णम् । ई

षदर्श इति कादेशः ॥

कोसल । पुं । सरयूतीरनिविष्टे जनप

द्विशेषे । अयोध्यानगयाम् ॥ कुस्य

ति । कुससंक्षेपणे । इत्यान्तोनिर्वि

वादः । बाहुलकात् कथमस्ययोगु

यस्य ॥ यथा । कौषुमिण्यां सलति ग

च्छति । सलगतौ । पञ्चाक्षत् । पृषो

दगादिस्त्वात् कुशब्दस्त्वगुणः ॥

कोक्कल । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ नाग्यज्ञा

खप्रवक्तरिमुनिविशेषे ॥ मन्थे इति

हेमचन्द्रः ॥

कौकृत्यम् । न । अनुतापे ॥ अयुक्त

करणे ॥

कौकुटिकः । पुं । दाम्भिके ॥ अदूरप्र

रितेक्षणे । भिक्षौ ॥ कुकुटीमाथा

पादपातस्य । तौपश्यति । संघार्या

ललाटकुक्कुट्यौपश्यतीति ठक् । कु

कौटज

कुटीशब्देन तत्पातार्हः स्वल्पदेशो
लक्ष्यते । सन्ध्यासीहि कीटादिवध
भीत्या पादविच्छेदपर्याप्तदेशपर्यन्त
मेव चक्षुः सयम्य गच्छति ॥

कौक्कुटिकन्दल । पुं । बोडासांप इति
गौडप्रसिद्धे सर्पविशेषे । भाण्डपुष्पे
॥ इतिविकाण्डशेष ॥

कौच । वि । कुक्षौ भवे ॥ तत्रभव, इ
त्यण् ॥

कौच्येयकः । पु । असौ । खड्गे ॥ कुक्षौ भ
व । कुलकुक्षिग्रीवाभ्य आस्यलङ्का
रेष्विति ठकञ् ॥

कौङ्क । पु ।

कौङ्कण । पु । } कोकनइतिप्रसिद्धे को

कौङ्कण । पु । } ङ्गदेशे ॥

कौट । पु । कुटजवृक्षे ॥ स्वतन्त्रे ॥

कौटज । पु । कुरैया इतिप्रसिद्धे वृक्षे

। कुटजे ॥ कूटोऽद्रिशङ्गः सरवकौट

कौटेजायते स्य । सप्तम्यांजनेर्दे ।

न । कुटजफले ॥ कौटजन्तु लघु

स्वादु मृदु ग्राहि च पित्तलम् । ज्व

रहृद्गोपित्तासृग्गुदावर्त्तं स्य शूलजि

त् ॥ कुटजकुसुमे ॥ तच्छाकप्रका

रोयथा । काञ्चिकेन मधुरेण मुहू

र्त्तं स्वेदितः कुटजपुष्पगुलुच्छ' । पा

चित' सखवण स्तिलतैले याति हि

ऋसुरभीरुचिमत्तम् ॥ कौटजं कु

कौडवि

सुमं ग्राहि सुस्वादु मृदुशीतलम् ।
लघु हृद्गोपित्तासृग्गुदावर्त्तज्वरं ह
रेत् ॥

कौटतच्च । पु । स्वकर्मजीविनि स्वा
धीने निजाखयस्ये तच्चवि ॥ कुब्धा
म्भव कौटः स्वतन्त्र सचासौ तच्चा
च । ग्रामकौटाभ्यांतच्छ इतिठक्
समासान्त' ॥

कौटस्थ । पु । वात्स्यायनमुनौ ॥

कौटसाक्षी । पु । मिथ्यासाक्षिणि ॥

कौटिक' । वि । खटीक इतिप्रसि
द्धे मांसविक्रयजीविनि । वैतसिके ॥
कूटेन मृगादिवन्धनयन्त्रेण चरति
। चरतीतिठक् ॥

कौटिलिक । पु । व्याघ्रे ॥ कर्मारे ॥

कुटिलिकया हरति मृगान् अज्ञा
रान्वा । अण्कुटिलिकायाश्चत्यण् ॥

कौटिल्यम् । न । अपसरणे ॥ चाणक्य
मूलके ॥ कुटिलतायाम् ॥

कौडविकः । वि । कुडवपरिमितग्रीष्मा

दिवापयोग्ये क्षेपे ॥ कुडवस्य वाप ।

तस्य वापइतिठक् ॥ पात्रविशेषे ॥ कु

डवं सम्भवति । सम्भवत्यवहरतिप

चतीतिठक् । कुडवस्वस्मिन् समा

वेशयतीत्यर्थ' । टिड्ढेतिड्ढीपि कौ

डविकीवाङ्माणी । कुडवमुपसहर

ति पचति वेत्यर्थः ॥

कौतूह

कौतूह । पु । राक्षसे । कृत्वादे ॥ क
यपश्वं भक्षयितुशीलमस्य । शी
लमित्यम् ॥ यदा । कौतं पाति ।
आतृतिः । कौतपक्ष निर्कते रव
ः कौतवः । तस्येदमित्यम् ॥

कौतपदन्तः । पु । भीष्मे । इतित्रिका
वडशेषः ॥

कौण्डिन्यः । पुं । मुनिविशेषे । विष्णु
गुप्ते ॥ कुण्डिन्या गौत्रापत्यम् । गर्गा
दिस्वात्यम् ॥ आगस्त्यकौण्डिन्ययो
रगस्ति कुण्डिनमिति बहुल्येयमीलु
कि । कुण्डिनाः ॥

कौतुकम् । न । अपूर्वविषयदर्शनोपभो
गोत्साहे । कुतूहले ॥ उत्सवे ॥
अभिलाषे ॥ नर्मणि ॥ हर्षे ॥ पर
म्परायात्मज्ञत्वे ॥ उदाहरणे । इत्य
हमे ॥ गीतादौ भोगकाले ॥ कुतू
हर्णनिर्मितस्नेहपात्रं कायति ।

कौ० । आतोनुपेतिकः । उपपदसमा
सः । इकोऽस्वोऽङ्योगालवस्येति-
ह्रस्वः । प्रसाद्यम् ॥ यदा । कुत्साम्भ
नः । अथा० ठञ् । रसुसुक्तान्तात्कः
। केऽय इति ह्रस्वः ॥

कौतूहलम् । न । कुतूहले । कौतुके
॥ कुतूहलति । इत्यविलेखने । भू०
कः ॥ यदा । इत्यति । इत्य० पचा
द्यम् । कुत्सालम् । प्रसाद्यम् ॥ कु

कौपीन

तूहलस्य कर्म भावो वा । यु० अयम् ॥

कौतूहलः । पु । कुतूहलस्यापत्ये । अवि
विशेषे ॥ कथ्यम् । बहुल्ये कुतूहा ॥

कौदासीकः । पु । वर्णसङ्करजाति
विशेषे ॥ सतुरजक्यातीवराज्यात ॥

कौद्रविकम् । न । सौवर्णससवन्ने ॥

कौद्रवीय । नि । कौद्रवचने ॥ कौद्रवा
र्त्ता भवनं चोन्नम् । भान्यानाम्भवने
चोन्नम् ॥

कौन्तिक । त्रि । प्रासिके । कुन्तवोधि
नि ॥ कुन्तः प्रहरणमस्य । प्रहरण
मितिठक् ॥

कौन्ती । स्त्री । रेणुकायाम् । मध्यग
न्धिन्यौषधौ ॥ कुन्तिषु देशविशेषे
षुभवा । तत्रभवद्वत्यम् । डीप् ॥

कौन्तेयः । पु । युधिष्ठिरादिकुन्तीतन
येषु ॥ अपत्ये स्त्रीभ्योठक् ॥ अर्जुन
दृष्टे ॥

कौपम् । न । कूपोदके ॥ भूमौखातो
ऽल्पविस्तारो गम्भीरो मण्डलाकृ
तिः । बहुोऽवदु स कूपः स्यात्तदम्भ
कौपमुच्यते ॥ कौपं पयो यदि स्वा
दु पिदोषमं हितं लघु । तम् चारं
कफवातघ्नं दीपनं कफघ्नत्परम् ॥

कौपीनम् । न । अकार्ये ॥ चोरे । मे
खलावदुपरिधेयसम्पत्ते ॥ गुह्यमदेशे
॥ पापे ॥ कूपपतनमर्हति कौपीनम् ॥

कौमारी

म्पापम् । तत्साधनत्वात् तदङ्गोप-
त्वात् पुरुषलिङ्ग मपिकौपीनम् ।
तत् सम्बन्धात् तदाच्छादन मपि
कौपीनम् । शास्त्रीनकौपीने अघृ-
ष्टा कार्ययोरितिसाधु । नात्रावयवा-
र्थे ऽतीवाभिनिवेष्टव्यम् । रूढिश-
ब्दत्वात् ॥

कौमारम् । न । जन्मावधिपञ्चमाब्दप-
र्यन्ताया मवस्थायाम् । पञ्चमाब्दम-
भिधाय्यावस्थायाम् ॥ कौमारस्यञ्च
माब्दान्तमित्युक्त ॥ कुमारस्यकर्म-
भावोवा । वयोवचनत्वादञ् ॥ तन्त्र-
मते षोडशवर्षपरिमितायाम वस्था-
याम् ॥ जात. कुपृथिवीं पञ्चां मार-
येत् तत्कुमारक. । इति प्रमाणतो-
विद्वि कौमारं प्राग्भवत्तत् ॥ तद्वति
। पु. स्त्री ॥ पु. युवराजे । कंवर इति
भाषा ॥ सर्गविशेषे ॥ पत्न्यौ ॥ अपूर्व-
पतिङ् कुमारीं पतिरुपपन्नः । कै-
मारापूर्ववचन इति द्वितीयान्तादुप-
यमनकर्त्तव्यत्वात् प्रत्ययेनसाधु ॥

कौमारभृत्यम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशे-
षे ॥ यथा । कुमाभरणधात्रीसी-
रदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्वग्रहसमु-
त्थाना च व्याधोना मुपशमनार्थं य-
त् तत् ॥

कौमारी । स्त्री । मातृकाविशेषे ।

कौमोद

कार्तिकेय शक्तौ ॥ वाराहीकन्दे ॥
भार्यायाम् ॥ अपूर्वपति कुमारी प-
तिमुपपन्ना । कौमारापूर्व वचनेइ-
ति प्रथमान्तात् स्वार्थे ऽण् प्रत्यये-
नसाधु ॥

कौमुद । पु. कार्तिकमासे ॥

कौमुदिका । स्त्री । उमासखीविशेषे ॥

कौमुदी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् । प्रका-
शिकायाम् ॥ आश्वयुज्यां पूर्णिमाया-
म् ॥ कुमुदानामियम् । तस्येदमि-
त्यणिटिङ्गेतिङीप् ॥ कार्तिक्याम्
। कार्तिकेयैस्तत्सवे ॥ कुशब्देन मङ्गी-
चेया मुदहर्षे ततोदयम् । धातुस्यै-
र्नियमैश्चैव तेन सा कौमुदी स्मृता
॥ कै मोदन्ते जना यस्या ज्ञानाभा-
वै परस्परम् । हृष्टा स्तुष्टा सुखा-
पन्ना स्तेन सा कौमुदी स्मृता ॥

कौमुदीचार । पु. न । जेजागरपू-
र्णिमायाम् । शारदाम् ॥

कौमुदीपति । पु. इन्द्रौ ॥ कौमुद्या-
पति ॥

कौमुदीदृष्टः । पु. दीपदृष्टे । दीपट-
इति भाषा ।

कौमोदकी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥

कौमुदकी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥
कौमुदको विष्णुः तस्येयम् । अण्-
ङीप् ॥

कौलटि

कौमोदी । स्त्री । कौमोदक्याम् ॥

कौरव । पु । कुरुगजसत्ततौ । धृतरा
ष्ट्रादिषु । पाण्डवेषु च ॥ पाण्डो कुरु
ववंशजत्वात् । कुरोरयम् । कच्छा
दिभ्यश्चेत्यण् ॥

कौरवक । पु । कौरवे ॥ कुरुधुभव
कुरोरय वा । विभाषा कुरुधुगन्धरा
भ्यामितिबुञ् ॥

कौरव्य । पु । कौरवे ॥ कुरोरपत्ये ।
कौरव्य कौरव्यो कौरव्या ब्राह्मणा
। कुर्वदिभ्योण्य ॥ चित्रियेतु । कु
रनादिभ्योण्य इति य्येकृते तद्राज
स्य बहुषुतेनैवास्त्रियामितिबहुस्वे
कृकि कौरव्य कौरव्यो कुरव । इ
ति बोध्यम् ॥

कौर्प्यः । पु । } वृश्चिकराशौ ॥
कौर्प्यस्थः । पु । }

कौल । वि । आन्वयिके । सत्कुलोत्पन्ने
। कुलीने ॥ दिव्यवीरपशुभावान्त
र्गते दिव्यभावराते । कुलाचारराते
। ब्रह्मविदि ॥ यथा । दिव्यभावराते
कौलः सर्वत्र समदर्शन इति ॥ अपि
च । पशोर्वैक्ता क्षुब्धमन्त्रः पशुरेव
न संग्रयः ॥ वीरा क्षुब्धमनुर्वीर
कौलाश्च ब्रह्मविद्भवेदिति मन्त्रानी
त्यतन्त्रम् ॥ कुलोभवः । अण् ॥

कौलटिनेयः । पु । स्त्री । कौलटेये ।

कौलिक

सतीभिश्चुक्वा । सुते । सत्या भिक्षा
र्षे गेहज्ञेहमटन्त्याः पुत्रे ॥ कुलटा
याअपत्यम् । कुलटायावेतीनङ् ।
स्त्रीभ्योठक् ॥

कौलटेयः । पु । स्त्री । कौलटिनेये ।
सतीभिश्चुकीपुत्रे ॥ असतीपुत्रे । वा
न्धकिनेये । वन्धुले ॥ कुलटायाः अ
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

कौलटेरः । पुं । असतीसुते । बान्धकि
नेये । कौलटेये ॥ कुलटायाः अप
त्यम् । सुद्राभ्योवेतिठक् । अङ्गही
ना श्रीलक्ष्मीनाहि सुद्रा ॥

कौलत्यः । वि । कुलत्यसम्बन्धिनिरसा
दैः ॥ कुल्यस्त्रायम् । तस्येदमिच्छ
यु ॥ कुलत्यैः संस्कृते ॥ कुलत्यको
पभादण् ॥

कौलत्योनम् । वि । कुलत्योङ्गवच्चे ॥
कुलत्यानाम्भवनङ्चेचम् । धान्याना
म्भयने च्चेखजितिखण् ॥

कौलवः । पुं । ववादिषु तृतीयकरणे ॥
तत्रजातस्यफल्यथा । वाग्मो विनी
तो नितरांस्वतन्त्रः प्रागल्भ्ययुक्तो म
नुजो महैका । सुसन्नातः स्याद्दि
दुषां कृतम्र प्रचेत् कौलवाख्यं कर
णं प्रसूताविति ॥

कौलाखकम् । वि । कुलाखेन कृते ॥
कुलाखादिभ्यो बुञ् ॥

कौवेर

कौलिक । पु । तन्त्रवाये ॥ कुलमार्ग
प्रवर्त्तके परशिवे ॥ शन्न कौलिक
इति श्रुते ॥ त्रि । कुलमार्गस्थे ।
ब्रह्मविदि ॥ पाषण्डे ॥ कुलपरम्प
रायाते ॥ यथा कौलिक धर्मएषः ॥
कौलीनम् । न । गुह्ये ॥ अन्ये । परी
वादे । लोकापवादे ॥ अकार्ये । कुक
र्मणि ॥ कुलीनत्वे ॥ अहिपशुपक्षि
शुनां युधि । प्राणियूते ॥ कुलीनस्य
कर्मभावो वा । युवादित्वादण् ॥

कौलीन्यम् । न । कुलीनत्वे ॥

कौलीरा । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥

कौलेयः । त्रि । कुलीने ॥ इति द्विरूपो
भरतश्च ॥

कौलेयकः । पु । कुकुरे । शुनि ॥ कु
लेभवः । कुलकुक्षिग्रीवाम्भ्यास्य
लङ्कारेऽस्त्विति ढकञ् ॥ त्रि । कुलीने
॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वपदादन्य
तरस्यायपुङ्गवाविति ढकञ् ॥

कौलमाषाणम् । त्रि । कुन्माषोद्भवे चे
चे ॥ कुलमाषाणां भवनङ् चोत्रम् ।
धान्यानामिति खञ् ॥

कौल्यः । त्रि । कुलीने ॥ इति द्विरूप
कोषः ॥

कौवलम् । न । कुवले । कौलिफले ॥

कौवेरम् । न । कुष्ठैषधौ ॥ त्रि । कुवे
राऽनुगे ॥ कुवेरसम्बन्धिनि तत्का

कौशान्नी

यैच ॥ कुवेरस्येदमित्यर्थे ऽण्
कौवेरी । स्त्री । मातृभेदे ॥ उत्तरदि
शि ॥ कुवेरशक्त्याम् ॥ अणन्तान्
डीप् ॥

कौशम् । न । कान्यकुब्जदेशे ॥

कौशलम् । न । क्रियायां नैपुण्ये । कु
शलतायाम् ॥ यथा । कचातिकक
श शान्तः कचातिललित शुचि ।
एकत्र काव्ये व्याख्यातु स्तावहे कौ
शलं कवे ॥ इत्यमरशतकटीका
॥ कुशलस्य कर्मभावो वा । यु० अण्

कौशलिका । स्त्री । प्राभृते । उपायने
॥ कुशलप्रश्ने ॥

कौशली । स्त्री । कुशलप्रश्ने ॥ प्राभृते ॥

कौशलेयः । पु । श्रीरामे । रघूत्तमे ॥

कौशल्यम् । न । कुशलतायाम् ॥ कुश
लस्य कर्मभावो वा । ब्राह्मणादित्वा
त्प्यञ् ॥ त्रि । कौशलायां भवे ॥

कौशल्या । स्त्री । रामसातरि ॥ कुश
लैव । स्वार्थे प्यञ् ॥

कौशलयायनिः । पु । कौसल्यायनौ ॥

कौशल्येयः । पु । सीतापतौ । श्रीरा
मे ॥ कौशलयाया अपत्येऽर्थे ढक् ॥ म
नेमयादान्तरे विज्ञानमये कोषे ॥
कौशल्या सर्वार्थावद्योगसतमर्था बु
द्धिस्तस्याभवः ॥

कौशान्नी । स्त्री । कुशाम्बनिर्वृत्तायां

कोशीत	कौसल्या
नगर्याम् । वत्सपत्तने ॥ कुशाम्बे न निर्वृत्ता । तेननिर्दत्तमिच्छन् ॥ छीप् ॥	याम् ॥ कौशील्यम् । न । नृत्यगीतवादिना नुबन्धे ॥
कौशिक । पु । विश्वामित्रमुनेः ॥ कु शिकस्त्रापत्यम् ॥ कृष्यम् । गोपाऽप त्येतु विदाद्यम् ॥ कौशेभञ्जो वा ॥ अथा० ठम् ॥ नकुले ॥ आसन्नाहे ॥ गुग्गुली ॥ अम्बे ॥ कोषणे ॥ उल्लू के ॥ शृङ्गाररसे ॥ मञ्जनि ॥ अथ कर्षवृत्ते ॥	कौशेयम् । वि । कुमिकौशेत्यवखादैः । रेक्षिकपडा इति भाषा ॥ कौशे सम्भूतम् । कोशाड्डम् । कोशस्य वि कारो वा । विकारे वा ठम् ॥ कौषिक । पु । कौशिकार्येषु ॥ कौषिकी । स्त्री । उमायाम् । नदी विशेषे ॥
कौशिकप्रिय । पुं । रामचन्द्रे ॥ कौशिकफलः । पुं । नारिकेले ॥ कौशिका । स्त्री । नारिकेलफलनिर्मि ते पानपात्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ कौशिकात्मजः । पु । अर्जुने । पार्श्वे ॥ कौशिकामुधम् । न । इन्द्रचापे ॥ कौशिकारतिः । पु । काके ॥ कौशिकी । स्त्री । अष्टिकायाम् ॥ कोशाक्षिगीता । तदुक्तम् । शरीर कोशाद्यत्तस्या पार्वत्यानि, सृता म्बिका । कौशिकीतिसमस्तेषु त दोलो केषुगीयत इति पृषोदरा ज्जात्साधुत्वम् ॥ तत्स्थाने ॥ नदी विशेषे ॥ नाट्यदृष्टौ ॥ कौशिक्योजः । पु । शाखोट दृष्टे ॥ कौशीतकी । स्त्री । उपनिषद्विशेषे ॥ अगस्त्यमुनेर्भार्यायाम् । लोपामुद्रा	कौसल्या । स्त्री । श्रीरामचन्द्रजनन्या म् ॥ कौसल्यस्य राक्षोऽपत्यं स्त्री । वृद्धेत् कौसलाजादाम् व्यङ्ग्य इति व्यङ्ग्यम् । यङ्गवाविति चाप् ॥ सूत्र निर्देशात् कौसल्यशब्दो दन्त्यसका रमध्य ॥ कौसल्यानन्दनः । पु । श्रीरामे ॥ कौ सल्याया नन्दन ॥ कौसल्यानन्दवर्द्धनः । पुं । श्रीरामच न्द्रे ॥ कौसल्याया आनन्दवर्द्धयति तच्छील । अनुदात्तेतश्चेति युच् ॥ कौसल्यानन्दस्य वर्द्धनो वा ॥ कौसल्यायनिः । पु । श्रीरामे ॥ कोश लस्यापत्यम् । कौशल्यकार्मार्याम् श्चेति फिञ् । परमप्रकृतेरेवायमि ष्यते । तार्हस्ये विवृतिनिर्देशो व्य र्थः स्यात् । नव्यर्थः । यत प्रत्ययस

कौस्तुभ.

त्रिवेगेन प्रकृतिरूपनिपात्यते
॥ कौस्तुभ्यादयस्त्रयमपि
बोधा. ॥

कौसीद्यम्. न. आलस्ये. तन्द्रायाम्
॥ कुसीदलभावे ॥

कौसुमम्. न. कुसुमाञ्जने. पुष्पा
ञ्जने ॥

कौसुम्भ. पु. अरण्यकुसुम्भे ॥ न.
शाकविशेषे ॥ यथा. कौसुम्भ कौ
मल शाक कासमर्देविमर्दितम्.
पाचितं तप्तसुष्टुते माणिमन्यवि
मिश्रितम् ॥ कौसुम्भ कासजि च्छ
कं रुच्य मुष्णञ्च पित्तलम्. सुस्वा
दुःमधुरं पाके लघु रुच्य सरं हित
मिति ॥ वि. कुसुम्भपुष्परागयुक्ते.
कसूम्भ कसूम्भी इति भाषा ॥ कुसु
म्भेन रक्तम्. तेनरक्त गंगादिस्थ
॥ तस्येदमिच्छ्यम् वा ॥

कौस्तुतिक. वि. मायाकारे ॥ कुस्त्र
त्याचरति. ठक् ॥

कौस्तुभ. पु. विष्णोर्मणिप्रभेदे ॥
यथा. आत्मान मस्य जगतो निर्णि
क्त मगुणामलम्. विभर्त्सिकौस्तुभ
मणिस्वरूप भगवान् चरितिवि
ष्णुपुराणम् ॥ कुम्भं स्तुभाति व्या
प्नोति इतिकुस्तुभो ऽपि. तत्रभव
॥ अण् ॥ कुं स्तोभते इति कुस्तुभो

क्रतु.

विष्णु. शुभस्तम्भे. मू० क. तस्या
यमिति वा ॥

कौस्तुभलक्षक. पु. विष्णौ ॥

कौस्तुभवचा. पु. पृश्निगर्भे. विष्णौ ॥

क्रकच. पु. ग्रन्थिलाखतरौ ॥ पु. न.

। करपत्रे. करवत् करौत आराइति

भाषा ॥ योगविशेषे ॥ षष्ठ्यादिति

ययो मन्दा द्विलोम क्रकच स्मृत

॥ क्र० इति कचति. कचशब्दे.

पचाद्यच् ॥

क्रकचच्छद. पु. केतकीवृक्षे ॥ क्रक

चसदृशा शब्दा यस्य सः ॥

क्रकचपत्र. पु. शाकवृक्षे ॥

क्रकचपात्. पु. }

क्रकचपाद. पु. }

क्रकलासे ॥

क्रकचपृष्ठी. स्त्री. कचयी इतिप्रसि
द्धे मत्स्ये ॥

क्रकण. पु. कयार इतिगौडभाषाप्र

सिद्धे पञ्चविशेषे. क्रकरे ॥ क्रइति

कणति. कण०. अच् ॥

क्रकर. पु. करीरवृक्षे ॥ क्रकणे ॥ दी

ने ॥ क्रकचे ॥ क्रइतिकरोति. अ

च् ॥ क्रइतिशब्दकरणशील. क्रुजो

हेतुताच्छील्येतिट ॥

क्रतु. पु. यच्चे. औतामिष्टोमादौ

॥ सोमसाध्येयागे. यूपसहिते यच्चे

॥ काम. क्रतु कर्म जन्मे त्येषामेव

क्रतुप	क्रम.
क्रमोभवेत् । तत्र कामक्रत्वो रभेदमा	क्रतुपुरुषः । पु । विष्णौ ॥
शङ्काह । पुसो या विषयापेक्षा स	क्रतुभुक् । पु । असुरे । देवे ॥ क्रतुङ् ।
काम इति भग्यते ॥ स एव वर्धमान	क्रतौ वा भुङ्क्ते । भुजपालनाभ्यव
सन् क्रतुत्वं प्रति पद्यते । रुचैरति	हारये । अन्येभ्योऽपि दृश्यते इति
शय काम्ये विषये क्रतुरीर्यते इति	किप् ॥
॥ सङ्गन्ते ॥ वृक्षाणां कणाञ् जातेम	क्रतुराज । पु । राजस्वययज्ञे ॥ क्रतू
रीत्याद्यन्तर्गते मुनिविशेषे ॥ अथ	नाराजा । टच् ॥
वसाये । गवमेव नान्ययेत्य विचल	क्रतुविक्रयी पु । क्रतुविक्रायके । म
प्रत्यये ॥ त्रिंशद्वेदवि० ॥ करोति	दोययागस्य फलं तव भवत्सिद्धिभि
क्रियते वा । कृञ् क्रतुः ॥ इन्द्रियेषु ॥	धायधनग्रहांतरि ॥
क्रतुच्छद । पु । धृतभेदे ॥	क्रतूत्तम । पु । राजस्वययज्ञे ॥ क्रतुषु
क्रतुदोषनुत् । पु । प्राणायामे ॥ क्रतु	उत्तम ॥
शब्देनेन्द्रियाणि सङ्गुल्योदा तेषां दो	क्रयकैशिका । पु । भूम्नि विदर्भदेशेषु ॥
षा । विहृताननुष्ठाननिषिद्धाचर	क्रयनम् । न । मारुते ॥ क्रयचिंसाया
णकुता, तान् नुदति उपशमयती	म् । भावे ल्युट् ॥ वृक्षागुणवि ॥
ति क्रतुदोषनुत् । उक्तं च । दद्या	क्रयनकम् । न । क्रयनार्थे । स्वार्थकः ॥
न्तेध्यायमानानां धातूनाञ्च यथा	क्रयनम् । न । रोदने । शोकादिना
मला । प्राणायामैस्तथा दोषा	ऽस्तुपतने ॥ आह्वाने ॥ क्रदिआह्वाने
शाम्यन्तीन्द्रियगोचरा इति ॥	नेरोदनेच । भावे ल्युट् ॥ योधस
। क्रतुधुक् । पुं । असुरे ॥ नास्तिके ॥	रावे ॥ पु । विहासे ॥ इतिशब्दमाज्ञा ॥
क्रतुद्विट् । पु । असुरे ॥ नास्तिके ॥ क्र	क्रन्दितम् । न । आह्वाने ॥ रुदिते ॥
तुद्वेष्टि । द्विष अप्रीतौ । सत्सुद्वि	युधिषीत्कृतौ ॥ क्रदि० । क्रत् ॥
षेति किप् ॥	क्रमः । पु । अनुक्रमे । नियतपूर्वापर
क्रतुध्वसी । पुं । वृषाङ्के । शिवे ॥ क्र	भावात्मनि ॥ शक्तौ ॥ विधाने । क
तु दक्षयज्ञं ध्वसयात् । ध्वंसु० । सु	ल्पे ॥ आक्रमणे ॥ चरणे । अङ्घ्रौ ॥
प्यजाताविति शिनि ॥	विततिविशेषे ॥ भिषजांमते चिकित्
क्रतुपशु । पु । अश्वे ॥ इतिहारावली ॥	सायाम् ॥ क्रमणं मनेन वा । क्रमु०

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रमाग

क्रयले

। घञ् । नोदात्तोपेति न वृद्धिः ॥

क्रामतिगच्छति वा । क्रमे पञ्चाद
च् ॥ पादविच्छेपे ॥क्रमक । पु । क्रमसे ॥ क्रममधीते वे
दवा । क्रमादिभ्योबुन् ॥

क्रमण । पु । चरणे ॥ न । अतिक्रमे ॥

क्रमनिग्रह । पु । हठनिग्रहादन्यस्मि

न्मनसो निग्रहे ॥ क्रमनिग्रहेचाऽ

ध्यात्मविद्याप्राप्त्यादयउपाया । अ

ध्यात्मविद्याच दृश्यमिष्यात्त्वं दृग्वस्तु

न, अप्रकाशस्त्वबोधयति । तथाच

सति एतन्मन स्वगोचरेषु दृश्येषु

प्रयोजनाभावप्रयोजनवति दृग्वस्तु

नि अगोचरत्वेन बुद्ध्या निरिन्धना

गिवन् स्वयमेवोपशाम्यति । तथा

चश्रयते । यथानिरिन्धनो वक्त्रि स्व

योनौबुपशाम्यति । तथा वृत्तिश्च

याद्विच्छिन्तं स्वयोनौबुपशाम्यतीति ॥

योनिरात्मा ॥

क्रमपूरक । पु । वक्रवृद्धे ॥

क्रमशः । अ । क्रमेण क्रमेणेत्यर्थे । द

वठवसे इतिभाषा ॥

क्रमागतम् । वि । क्रमायाते । पिट

पितामहादिक्रमेण प्राप्ते ॥ यथा ।

अस्वतन्त्रा स्त्रिय सर्वा पुत्रदासप

रिग्रहा । अस्वतन्त्र स्तत्र गृही यत्र

तत्स्थानं क्रमागतमिति मारद ॥

क्रमायात । वि । क्रमागते ॥

क्रमु । पु । गुवाके ॥ क्रामति । क्रमु०

। बाहुलकादु ॥

क्रमुक । पु । भद्रमुस्तके ॥ ब्रह्मदारु

णि ॥ कार्पासिकाया फले ॥ पट्टिका

लोभ्रे ॥ पूगे । गुवाके ॥ क्रमति । क्र

मु० । बाहुलकादु । कन् ॥

क्रमुकफलम् । न । गुवाके ॥

क्रमुकी । स्त्री । गुवाकद्रुमे ॥

क्रमेल । पु । उष्ट्रे ॥

क्रमेलक । पु । उष्ट्रे । महाज्ञे ॥ क्राम

ति । क्रमु० । विच् । एलति इल्लग

तै । एलयतिवा । इल्लोपे । खलुक् ।

क्रम् चासौ एलकश्च ॥

क्रय । पु । मूल्येनपरस्माद्व्यग्रहणे

द्रव्यदानेनात्यन्तस्वोकारे ॥ यथा ।

निश्चित्य वस्तुतन्मूल्यं मुभयोः स

म्भतौ शिवे । परस्परान्नाकरणं क्रय

सिद्धिस्ततोभवेदिति ॥ अपिच । क्र

यसिद्धिरदृष्टानां गुणश्रवणतोभवे

त् । विपर्यये तद्गुणानामन्यथाभव

तिक्रयइतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

क्रयलेखम् । न । भूम्यादिक्रयलिपौ ।

क्रयाला कजाला इतिभाषा ॥ यथा

। गृहं चोवादिकं क्रोत्वा तत्तु मूल्या

क्षरान्वितम् । पञ्चकारयतेयत्तु क्रय

लेख्यं तदुच्यते ॥ इतिवृहस्पति ॥

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रयविक्रय

क्रयम्

क्रयविक्रय । पु । वणिज्ये । वणज इति भाषा ॥

क्रयविक्रयानुशयः । पु । क्रयविक्रयभो पश्चात्तापे । अष्टादशविवादान्तर्गत विवादविशेषे ॥ यथा । क्रीत्वा विक्रीय वाकिञ्चिदस्येहानुशयो भवेत् । सेनादशाहानुशयश्च दद्याच्चैवादिता वेतिमनु ॥

क्रयविक्रयिकः । पु । वणिजि ॥ क्रयविक्रयाभ्यां जीवति । वसक्रयविक्रयाहन् ॥

क्रयविक्रयी । वि । क्रयविक्रयकर्त्तरि ॥ क्रयशीर्षम् । न । कपिश्रीर्षे । प्राकारा क्रयशीर्षकम् । न । शे ॥ इति विकरणशेषः ॥

क्रयारोहः । पु । हृष्टे । हाट इति भाषा ॥

क्रयिकः । वि । क्रयके । क्रेतारि ॥ क्रयजीवातौ । वणिजि ॥ क्रयेण जीवति । वसक्रयविक्रयाहन् । क्रयविक्रयग्रहणसङ्घातविगृहीतार्थम् ॥ यद्वा । क्रीणाति । कुक्रीन् इत्यविनिमये । क्रयइकन ॥

क्रयी । वि । क्रयकर्त्तरि । क्रेतारि ॥ क्रयोऽस्यास्ति । इति ॥

क्रयम् । वि । हृष्टासादितवस्तुनि । क्रेतारोऽग्राहकाः । क्रीणीयुर्गुणीयुरिति बुद्ध्या आपणे प्रसारिते इत्ये ॥ क्री

क्रीया

यते । कुक्रीन् ० । अचोयत् । क्रयस्तदर्थ इति साधु ॥

क्रयम् । न । मासे ॥

क्रयघातनः । पु । मृगे ॥

क्रयात् । पुं । कौण्ये । राक्षसे ॥ वि । माममांसभोजिनिगृभादौ ॥ क्रयमाममांस मत्तीतिविग्रहे क्रयवेतिविट् ॥

क्रयाद् । पुं । अस्त्रपे । राक्षसे ॥ सि हे ॥ श्येने ॥ क्रयादोऽस्तमश्च्ये इत्युक्ते शवभक्षकाग्नौ ॥ वि । मांसाऽग्निनि ॥ मांसमत्तीतिविग्रहे अदकमग्न्यम् । पृषोदरादित्वादुपपदस्य क्रयादेशः ॥ कृत्तं क्तिन् तदेव पुनर्विशेषतः कृत्तं पक्कम् भुङ्क्ते इति क्रयाद् । कृत्तविकृत्तपक्कशब्दस्य प्रक्रयादेश इति काशिका ॥

कशितः । वि । कृशीयते ॥ कृशशब्दात् तत्करोतीति ग्यन्तात् कर्मणि क्त । ग्राविष्ठवङ्गावे । रक्त्वतोऽह्लादेर्लघोरित्युकारस्य रेफादेशः ॥

कशिसा । पु । काश्ये ॥ कृशस्य भावः । पृष्ठादित्वादिमनिच् । रक्त्वतोऽह्लादेरतिरेफादेशः ॥

कशीयान् । वि । अत्यन्तकृशतरे ॥ क्रीणे ॥ तनीयसि ॥ अयमनयोरतिशयेन कृशः । द्विवचनविभज्येतीयसु

क्रिमि	क्रियमा
नि रक्ततदतिरेफादेशः ॥ क्रान्तः । पु । अखे । हये ॥ क्रामति । क्रमु० । त्त ॥ चि । आक्रान्ते ॥ नि क्रान्ते ॥ व्याप्ते ॥ सङ्क्रान्ते ॥ क्रान्तदर्शी । त्रि । कवौ । अतीतानाग ताशेषवस्तुदर्शिनि ॥ क्रान्तमस्त दादोन्द्रियविषयतामतिक्रान्तवस्तु सर्वविषयव्यापियथा स्यात्तथावाद्दृ शीलमस्य ॥	क्षान्तौ ॥ आद्यायाम् ॥ क्रुमिले ॥ खरे ॥ रोगविशेषे ॥ अस्थनिदा नम् । यथा । अजीर्णभोजी मधुरा स्निग्धो द्रवप्रिय पिष्टगुडोपभोक्ता । व्यायामवर्जितं दिवाशयानो विर द्वभोजी खभते क्रिमोश्चेति ॥ क्रा मति । क्रमु० । क्रमितमिश्रतिस्त भामतद्वस्तेतीन् ॥
क्रान्ता । स्त्री । दृष्टव्याम् ॥ क्रान्तिः । स्त्री । आक्रमे ॥ गतौ ॥ ख गोक्षमध्यवर्त्तिस्वर्यगमनार्थं तिर्य ग्गोखरेखायाम् ॥ यथा । अयना द शनं यावत् कक्षा तिर्यक् तदापरा । क्रान्तिसञ्चा तया स्वर्यं सदापर्य ति भासयन्निति ॥	क्रिमिकण्टकम् । न । क्रुमिकण्टके ॥ क्रिमिज्ज । पुं । विडग्ने ॥ क्रिमीन् क न्ति । इन० । अमनुष्यकर्तृकेषुचे तिटक् । अत्यवस्थेतिनियमाद्वय त्वम् ॥
क्रान्तिवलयः । पु । क्रान्तिमण्डले । वि षुवदृत्ताश्रतुर्विंशतिभागैर्दक्षिणेचो स्तरे यद्वर्त्ततस्मिन् ॥	क्रिमिग्री । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ टि त्तान् ङीष् ॥
क्रान्तु । पु । खगे । पक्षिणि ॥ क्राम ति । क्रमु० । क्रमिगमिच्चमिभ्यस्तु न् वृद्धिश्च ॥	क्रिमिजम् । न । अगुरुणि ॥
क्रामन् । चि । पादविच्छिपति । क्रायक । पु । क्रयिके । क्रैतरि । ग्राह के ॥ क्रीणाति । दुकीञ् द्रव्यविनि मये । खलु ॥ क्रयजीविनि ॥	क्रिमिजा । स्त्री । आद्यायाम् ॥ क्रिमि भिर्जन्यते । जनो० । ड ॥
क्रिमिः । पु । क्रुमौ । नीलाङ्गौ । स्त्र	क्रिमिशु । पु । पाणितामादार इति गौडप्रतिद्वे रक्तपुष्पकेमन्दारे ॥ क्रि मीशाशु ॥
	क्रिमिशाचव । पु । विटखदिरे ॥
	क्रिमिशैल । पु । बङ्गमीके । नाकौ । वांवी इति वंवाई इतिचभाषा ॥
	क्रिय । पु । मेघराशौ ॥
	क्रियमाणम् । न । वर्त्तमानदेहनिर्व त्येकमणि ॥

क्रिया

क्रिया । स्त्री । उपाये ॥ चेष्टायाम् । इन्द्रियव्यापारे ॥ साचपाकादिरूपा पात्रादेशब्दानाप्रवृत्तौ निमित्तम् । आरम्भे ॥ निष्कृते ॥ पूजयाम् ॥ सम्प्राप्तये ॥ कर्मणि ॥ शास्त्रविहितनिश्चयैर्निमित्तिकत्रान्यात्मककर्मकक्षापात्निकाक्रिया साचोयोगपत्नी । यथा । क्रियातूयोगपत्नी च पूजिता सर्वसंमता । यथाविनाजगत्सर्वविधिहीनश्चनारदेति भगवद्वाक्यं देवीभागवते ८ स्कन्धे ॥ शिष्यायाम् ॥ चिकित्सायाम् ॥ करणे ॥ धात्वर्थं करोत्यर्थे वा क्रियेति वैयाकरणा ॥ आख्याते ॥ गर्भाधानादिसंस्कारे ॥ चतुष्पकारव्यवहारपादान्तर्गतव्यवहारपादविशेषः क्रिया । सा त्रिधा । मानुषी दैवी च । तथा च सा ह्यनेख्यानमानभेदेन त्रिधा । द्विताया घटाग्न्युदकविषकोषतण्डुलतप्तमाषकफालधर्मजभेदेन नवधा दिव्यपदवाच्या । यथा । द्विप्रकारा-क्रियाप्रोक्ता मानुषी दैविकी तथा । सा ह्यनेख्यानमानश्च मानुषी त्रिविधा स्मृता ॥ घटाद्याधर्मजान्ताश्च दैविकी नवधा स्मृतेति दृश्यते ॥ शौचे ॥ करणञ् क्रियते वा । शचेति योगविभागात् भावादौ कृञः शप्र

क्रियाम्

त्यय । रिङ्शयग्लिङ्चु । अचिन्तु धातुभुवाञ्चोरियङ्बडावितीयङ् ॥ क्रियाकार । पु । नवच्छेदे । नवाविद्या र्थी इति भाषा ॥ क्रिया करोति । अश्नु ॥ क्रियायाः कारो नियमः पञ्चदशो वाच्यवस्थापनं वा ॥ चि । क्रियाकृति ॥ क्रियादेशी । पु । साध्यलिखितभुक्ति युक्तिशपथदेष्टरि ॥ सचव्यवहारविषये पञ्चधा जगत्तर्गतहीनविशेषः । यथा । अन्यवादी क्रियादेशी नोपस्थायी निरुत्तरः । आहूतप्रपञ्चाधी च हीन पञ्चविध स्मृत इति नारदः ॥ त्रि । कर्मदेष्टरि ॥

क्रिय पाद । पु । चतुष्पादव्यवहारान्तर्गततृतीयपादे ॥ यथा । पूर्वपञ्च स्मृत पादो द्वितीयश्चोत्तर स्मृतः । क्रियापादस्तथाचान्यश्चतुर्थो नियतः स्मृत इति वृक्षस्यति । सचसाध्यलिखितभुक्तियुक्तिशपथ रूपः ॥

क्रियाफलम् । न । कर्मफले ॥ उत्पत्त्यादिषु ॥ यथा । उत्पत्तिराप्तिर्विकृतिः सत्कृतिश्च चतुर्विधम् । क्रियाफलं प्राहुः रार्था कैवल्येतन्न सम्भवेदिति ॥

क्रियाभ्युपगमः । पु । परस्परक्रियास्वीकारे । द्वयोः पुरुषयोः कस्मिंश्चिद्विषये परस्पराङ्गीकारेणाऽनुमत्तौ ॥

❖❖❖❖

क्रियासा

यथा । क्रियाभ्युपगमात् क्षेत्रीया
र्थं यत् प्रदीयते । तस्यैवभागिनौ
दृष्टौ वीची क्षेत्रीक एवचेतिमनु ॥

क्रियायोग । पु । देवाराधनतदाख्या
दिकरणरूपाया पुण्यक्रियायाम् ॥
अत्रनारद प्रतिब्रह्मोवाच । ज्ञानयो
गस्तु योगस्य यस्तु साधनमात्मना ।
यस्तु वाद्यार्थं सयोग क्रियायोग
स उच्यते ॥ प्रधान कारणं योगोऽयं
क्षेत्रमुनिवरोत्तम । क्रियायोगस्तु यो
गस्य परम तातसाधनमिति वद्वि
पुराणम् ॥

क्रियावान् । चि । कर्मणि रते । कर्मस्व
यते ॥ क्रियास्यास्ति । तदस्यास्तीति
मतुप् ॥

क्रियावसन्न । त्रि । साक्षादिनाप्राप्त
पराजये ॥ यथा । स्वयमभ्युपपन्नो हि
स्वचर्यवसितोऽपि सन् । क्रियावस
न्नो वादेन परसम्भावधारणमिति ॥

क्रियावादी । चि । प्रमाणवादिनि ॥
कार्यवादिनि । पुक्ताह फर्यादी इति
चभाषा ॥

क्रियासमभिहार । पु । पौन पुन्ये ॥
भृशार्थे ॥ क्रियाणां क्रियाविशेषा
णांसमभिहार समुच्चय ॥

क्रियासाधनम् । न । ज्ञाने ॥ इत्ये ॥

ज्ञानद्रव्याणां सम्पन्नस्य कृतः क्रिया

कीत.

पचार ॥

क्रियेन्द्रियम् । न । कर्मेन्द्रिये ॥ क्रिया
साधक मिन्द्रियम् ॥

कीड । पु । परीक्षासे ॥ इतिशब्द
त्तावली ॥

कीडनम् । न । खेलायाम् ॥

कीडनकम् । न । कीडासाधने । खि
लौना इति भाषा ॥ तेमथ्यपेताऽ
खिलचापलेऽर्भके दान्तेऽधृतकीड
नकेऽनुवर्तिनि । इति भागवत
म् ॥ पुच्छिन्नोपि यथा । दृष्टात्मजयि
नोऽप्यग्रान् नृपान् हसति भूरियम् ।
अहोमां विजिगीषन्ति मन्थो. की
डनकानरा इति ॥

कीडा । स्त्री । खेलायाम् । परीक्षासे ॥
अवधाने । अनादरे ॥ केलिप्रकारे ॥

कीडाताण । पु । ताणविशेषे ॥ एक
एवपुतो यत्र कीडाताण सकल्प्यते ।
अपरं नियमं विनेति दामोदरोक्ते ॥

कीडायानम् । न । कीडारथे । पु
ष्परथे ॥

कीडारत्नम् । न । रतौ ॥

कीडारथः । पुं । कीडार्थरथे ॥ असौ पुष्प
रथः । कीडायानं न समराय यत् ॥

कीडोपस्करम् । न । कीडासाधने ॥

कीत । त्रि । कयकर्मणि । कृतकये

मूल्यप्रदानेन गृहीते । कीना इ

❖❖❖❖

❖❖❖❖

क्रुत्	क्रूरस
तिभाषा ॥ दीयमान न गृह्णाति क्रीतम् पश्यन्तु कयी । सखा ऽस्य भवेद्दोषो विकेतुर्योऽप्रयच्छत. इतिनारद ॥	म्पदादिस्वात्किप् ॥ क्रुधा । स्त्री । कोपे । क्रोधे ॥ क्रुध० । स० किप् । भानुस्मिन्ने टाप् ॥ क्रुत्रा । स्त्री । शृगाले ॥ क्रोशति । क्रु श० । शीङ् क्रुशीत्यादिनाकनिप् ॥ क्रुहम् । न । रोदने ॥ रावे ॥ क्रुशन्ना ह्वाने रोदनेच । भावेत्त ॥ क्रूर' । चि । कठिने ॥ घोरं ॥ नश्यसे ॥ परशोदकागिणि ॥ उष्णे ॥ पु । भू ताङ्क्रुशद्वये ॥ रक्तकरवीरे ॥ प्येनप चिणि ॥ कङ्कशगे ॥ कुन्तति । कृ तीक्ष्णेदने । कुतेऽम्क्रुचेतिरक् प्र त्ययो धातो क्रुशदेशश्च ॥ न । न चनविशेषेषु ॥ पूर्वात्रय याम्यम घे उग्रक्रूर कुजस्तथेत्युक्ते ॥
क्रीतानुशयः । पु । इत्थं क्रीत्वा पश्चा दनुतापे ॥ यथा । क्रीत्वाभूत्येन च. पश्यक्रीता न बहुमन्यते । क्रीतानु शयइत्येतद्विवादपदमुच्यते इति या जुषलुक्छ ॥	क्रूरकर्मा । पु । कटुतुम्वाट्वये । कटुतु स्मिन्याम् ॥ चि । मयानककर्मक र्त्तरि ॥
क्रुह् । पु । स्त्री । क्रौञ्चपक्षिणि ॥ क्रु ञ्चति गच्छति । क्रुञ्चकौटिल्यान्वी भावयो । कृत्स्नगितिसाधुः ॥	क्रूरगन्धः । पु । गन्धके ॥ क्रूरगन्धा । स्त्री । कन्यार्याम् । तीक्ष्ण कण्टकायाम् ॥
क्रुञ्च । पु । क्रौञ्चखगे ॥ क्रौञ्चगिरौ ॥ क्रुञ्चा । स्त्री । क्रौञ्चविहग्याम् ॥ अ जादिस्वाट्ठाप ॥ वीणाभेदे इति क श्चित् ॥	क्रूरदृक् । पु । अनैश्वरे ॥ चि । पिशुने ॥ क्रूरधूसः । पु । कृष्णधनूरके ॥ क्रूरप्रसादनः । पु । भक्ते ॥ क्रूररात्री । पु । शोषकाके ॥ क्रूरसोचनः । पु । अनौ । अनैश्वरे ॥ क्रूरसज्जः । पु । आघातौ ॥
क्रुञ्ची । स्त्री । वरणाप्रभेदे ॥ क्रुड् । चि । उत्पन्नक्रोधे । क्रोधयुक्ते ॥ क्रुडमशयोः कुतोविवेकः ॥	
क्रुडान् । चि । सञ्जातक्रोधे ॥ क्रुत् । स्त्री । कोपे ॥ क्रुधकोपे । सं	

क्रोडपा

क्रूरा । स्त्री । रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 क्रूराकृतिः । पु । रावणे ॥ त्रि । भया
 नका ऽऽकारे ॥ क्रूरा आकृतिर्यस्य ॥
 क्रैणि । पु । क्रयणे ॥
 क्रेतव्य । त्रि । क्रयार्हे । क्रयवस्तुनि ॥
 क्रेता । त्रि । क्रयकर्त्तरि ॥ यथा । क्रे
 ता तत्र गृहारामान् विनिर्माति
 भनक्ति वा । मूल्यं दत्त्वापि नामो
 ति स्यावरं सन्निधिस्थित इति ॥
 क्रीणाति । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ।
 तन् वृष्ट्वा ॥
 क्रैव । त्रि । क्रेतव्यमात्रके । हृदे प्रसा
 रणयोग्ये ॥ क्रीयते । डुक्रीञ् ० ।
 अचोयत् । गुण ॥ कीनने योग्यव
 स्तु इति भाषा ॥
 क्रोडः । पु । शनौ ॥ उदग्ग्रामे ॥ शूक
 रे ॥ वाराहीकन्दे ॥ न । स्त्री । अङ्गे । भु
 जान्तरे ॥ रक्षसि ॥ क्रुध्यते । क्रुडवा
 ल्ये । घञ् ॥ क्रुडनम् । क्रुडघनत्वे
 । घञ्वा ॥ क्रोडो ऽस्यास्ति । अर्श
 आदिभ्यो ऽच् वा ॥
 क्रोडकन्या । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडकशेखरः । पु । मुस्तके ॥
 क्रोडचूडा । स्त्री । महाश्रावणिकावृ
 चे ॥

क्रोडपर्णी । स्त्री । कण्टकारिकायाम् ॥

क्रोडपार्श्वः । पु । कच्छपे ॥

क्रोधः

क्रोडा । स्त्री । अश्वानामुरसि ॥ भु
 जान्तरे ॥
 क्रोडाङ्घ्रिः । पु । कच्छपे । कमठे ॥
 क्रोडी । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडीकरणम् । न । आलिङ्गने ॥
 क्रोडोकृत । चि । विषयीकृते ॥
 क्रोडीकृतिः । स्त्री । आलिङ्गने । सखे
 पथे ॥
 क्रोडीमुखः । पु । गण्डके । खड्गे । गै
 डा इति भाषा ॥
 क्रोडेष्टा । स्त्री । मुस्तायाम् ॥
 क्रोधः । पु । वनने ॥
 क्रोधः । पु । असर्पे । कोपे ॥ स्वपरापक
 रप्रवृत्तिहेता वभिज्ज्वलनात्मके ऽ
 न्त करणवृत्तिविशेषे । परानिष्ठाभि
 खाषे । अनिष्टविषयवेषे । चेतोवि
 कार विशेषे । नेत्रलौघिष्यादिहे
 तादोष विशेषे ॥ क्रोधान्धाः किंनकु
 र्वन्ति ॥ स्वकृत्स्न क्रोध एव कथयति ।
 अनधिकरोमि भुवनवधिरिकरोमि
 धीर सचेतन मचेतनता नयामि
 । कृत्स्न न पश्यति नचात्महितं शृणो
 ति धीमा नधीत अपि न प्रतिसन्द
 धातीति ॥ क्रोधवशेन सर्वस्यान्य
 भवति अघैर्यं भवति हृदयशून्यता
 च भवतीति भावः । न प्रतिसन्दधा
 ति नसंस्मरतीत्यर्थः ॥ * ॥ चमै

ॐ ॐ ॐ

क्रोधी

क्रोधविजये समर्थे तिविवेकि ॥

क्रोधकाय विभङ्गायेति शकुनशास्त्रे
म् । क्रोधनम् । क्रुधकोपे । भावे
घञ् ॥ ३८ वत्सरे ॥ विषमस्य जग
त्सर्वव्याकुलसमुदाहृतम् । अनाना
जायते भद्रे क्रोधे क्रोध परस्परम् ॥

॥ जोह । क्रोधाद्भवतिस
॥ इति स्मृते ॥ विषमस्य नाना
ते व्यसनगण ॥ यथा । पैशुन्य साह
सद्रोह ईर्ष्या । स्त्रयार्थदृपणम् । वा
ग्दण्डजन्म पाशव्य क्रोधजोपि गयो
ष्टक इति ॥ क्रोधाज्जायते । जनी. ३. ॥

क्रोधन । वि । कोपिनि । अमर्षणे ।

क्रोधविशिष्टे ॥ क्रोधशीले । क्रुध० ।

क्रुधमयतेति युच् ॥ ५८ वत्सरे ॥

गोगोमरगदुर्भिक्षविरोधोवहुसङ्ग
ख । क्रोधेतुविषमसर्वसमाख्यातं
रमिये ॥

क्रोधना । स्त्री । कोपवर्थास्त्रियाम् ।

भामिन्याम् ॥ क्रुध्यतितच्छोषा ।

क्रुध० । युच् । टाप् ॥

क्रोधमूर्च्छितः । पु । चोरनामगन्धश्

व्ये ॥ वि । अतिकोपने ॥

क्रोधरात्रिः । स्त्री । चैषायेनवरात्रे ॥

क्रोधरात्रिर्महेशानी चैषीयनवरा

त्रकमिष्यागमात् ॥

क्रोधी । वि । क्रोधसयुक्ते । क्रोधने ॥

ॐ ॐ ॐ

क्रोष्टुवि

महिषे ॥ क्रोधोऽस्त्यस्य । इति ॥

क्रोश । पु । अष्टसहस्रहस्तपरिमाणे ।

दण्डसहस्रद्वितये । इति स्त्रीसाधती

॥ चतुस्सहस्रहस्तपरिमाणे । सह

स्रधनुषि । गव्यूते । कोस इति भाषा

। इति हेमचन्द्र ॥ मुहूर्त्ते ॥ यथा ।

दशदण्डे तु या पूजा तत् सर्वमप्य

भवेत् । षष्ठक्रोशे महेशानि ततः स

र्वं मरुतोपमम् ॥ सप्तमक्रोशके दे

विसर्वं क्षीरोपमं भवेत् । अष्टमक्रो

शके देविद्वयतुल्यं न सशय ॥ अ

तः परमहेशानि विषतुल्यं न सश

य इति गुप्तसाधनतन्त्रे ६ पटल ॥

क्रोशताख । पुं । उक्तायाम् ॥

क्रोशन्नि । पु । उक्तायाम् ॥

क्रोशयुगम् । न । गव्यूते । गोरते ।

क्रोशद्वये ॥ क्रोशयोर्युगम् ॥

क्रोष्टा । पु । शृगले ॥ क्रोशति । क्रुश

आह्वाने । सितनिगमीतितुन् । ट

व्यत् क्रोष्टु ॥

क्रोष्टुकपुच्छिका । स्त्री ।

क्रोष्टुकमेखला । स्त्री ।

क्रोष्टुपुच्छी । स्त्री ।

याम् ॥

क्रोष्टुफलः । पुं । इन्द्रदीप्तये ॥

क्रोष्टुविन्ना । स्त्री । धृन्निपयर्णाम् ॥ क्रो

ष्टुभिर्विद्याविचारितेवदत्तेनेति वा ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

क्रौञ्चा

क्रौञ्चेषु । पु । प्रवेतेचौ ॥

क्रौञ्ची । स्त्री । शृगालिकायाम् ॥ कृष्ण
विदार्याम् ॥ नाङ्गल्याम् ॥ शुक्लवि
दार्याम् ॥ क्रोशति । क्रुशआह्वाने
। सितनिगमोति तुन् । स्त्रियाश्चेति
टञ्जत् । ऋन्नेभ्य इतिङीप् ॥

क्रौञ्च । पु । कौञ्चवक इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । क्रुञ्चि ॥ ढोंक
इतिलोकप्रसिद्धे शरदिहङ्गे ॥ पर्वत
विशेषे ॥ कुररपक्षिणि ॥ अर्हताञ्च
जे ॥ दैत्यविशेषे ॥ दधिमण्डोदस
मुद्गेषावृते षोडशलक्षयोजनपरि
मिते द्वीपविशेषे । इतिश्रीभागव
तम् ॥ क्रौञ्चे क्रौञ्चो हतो दैत्य
क्रौञ्चाद्रौ हेमकन्दरे । स्कन्देन यु
ष्ठा सुचिरं चिचमायी सुमायिना ॥
समैष सख्य दैत्यस्य ख्यात श्विषेण
कर्मेणा । केतुता मगसत् तस्य ना
म्ना क्रौञ्चः स उच्यते इतिमृगेन्द्रसहि
ता ॥ क्रुञ्चति । क्रुञ्च० । ऋत्विगा
दिनाकिन् । प्रचाञ्च ॥

क्रौञ्चदारुणः । पु । कार्त्तिकेये ॥ दार
यति । दृषिदारुणे ग्युन्ताङ्ग्यु । क्रौ
ञ्चस्य गिरिविशेषस्य दारुणः ॥

क्रौञ्चमिखन्दन । पु । क्रौञ्चमर्दने । प
डानमे । कार्त्तिकेये ॥

क्रौञ्चा । स्त्री । क्रौञ्चखण्डस्य भार्याया

ॐ ॐ ॐ ॐ

क्रमथ

म् ॥ गच्छस्याम् ॥

क्रौञ्चादनम् । न । घेञ्चुली घेञ्चु इति
गौडभाषाप्रसिद्धे घेञ्चुलिकायाम् ॥
चिञ्चोटके । चेञ्चुक्रो इतिगौडभा
षा ॥ मृगाले ॥ पिप्पल्याम् ॥

क्रौञ्चादनो । स्त्री । पद्मबीजे ॥

क्रौञ्चाग्न्यम् । न । जनस्थानान् क्रो
शन्त्यन्तरे दण्डकाग्न्यपार्श्ववन्ति
न्यग्गये ॥

क्रौञ्चाराति । पुं । कार्त्तिकेये । कुमा
रे ॥ क्रौञ्चस्य अराति ॥ परशुगामे ॥

क्रौञ्च्यम् । न । कोपजायामनेतृत्तौ ॥
क्रुञ्च्ये ॥

क्रौञ्चशतिका । पु । भिचौ ॥ क्रौञ्चश
तादभिगमन मर्हति । ततोभिग
मनमर्हतीति ठञ् ॥ त्रि । शतक्रो
शगमनकर्त्तरि ॥ क्रौञ्चशतङ्गच्छ
ति । क्रौञ्चशतयोजनशतयोरिति
ठञ् ॥

क्रमः । पु । आशासे । अमे ॥ धोऽना
यास अमो देहे प्रवृद्ध आसवर्जि
त । क्रमः स इति विज्ञेय इन्द्रियार्थ
प्रवाधक ॥ ग्लानौ ॥ क्रमनम् । क्र
मुग्लानौ । घञ् । नोदात्तोपदेश
स्येतिनटद्धि ॥

क्रमथः । पु । क्रामे ॥ क्रमनम् । क्रमु
। शमीदिभ्योघञ् ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ

क्रीतक

ॐ क्रीतक । वि । क्रीतकयुक्त । आन्ते । अ
मार्त्ते ॥

क्रीतक । वि । आर्त्ते । भीजा इतिभाषा
॥ क्रीतयति स्म । क्रीन्दृष्टाद्भीभावे ।
अकमकत्वात् कर्त्तरि क्त ॥

क्रीतक । वि । श्लेषादिना क्रीतकच
पि । चक्षे ॥ क्रीते अचिणी अस्म ।
बहुव्रीहौ सकृच्चो रिति षच् ॥

क्रीतयित । वि । क्रीष्टे । क्रीशान्विते ॥
क्रीष्यते स्म । क्रीशउपतापे क्रीशू
विबाधने वा । क्त° । क्रीश त्वानिष्ठ
योरिति षेट् ॥ न । अन्योन्यपराह
ते वचसि ॥

क्रीष्टम् । न । पूर्वापरविरुद्धे वचसि ।
परस्परपराहते । सङ्कुले ॥ वि ।
क्रीशिते । क्रीशयुक्ते ॥ क्रीष्यते स्म ।
क्रीश° । क्रीशू° वा । क्त । क्रीश
त्वानिष्ठयोरिति षच् इड भाव ॥

क्रीष्टि । स्त्री । क्रीशे ॥ सेवायाम् ॥

क्रीतम् । न । अघाष्टर्त्ते ॥

क्रीतकम् । न । मधुयष्ट्याम् । क्रीव
नम् । क्रीष्टअघाष्टर्त्ते । भावे क्त ।
आगमशासनमनित्यम् । क्रीतम
घाष्टर्त्तु कञ्जति । कञ्ज्येमे । चुरा
दिभ्यो णिज्वेति णिजभाव । अन्येभ्यो
वीतिङ् ॥

ॐ क्रीतकिका । स्त्री । नील्याम् ॥ क्रीत

ॐ

क्रीद

कं क्रयोस्त्यस्या । कपिलकादिच्छास्त्र
स्त्वम् । अतइनिठनावितिठन् ॥

क्रीतनकम् । न । मधुलिंकायाम् ॥

क्रीव । पु । न । नपुसके । तृतीया
प्रकृतौ ॥ तल्लक्षण यथा । न मूष
फेनिल यस्य विष्ठाचासुनिमज्जति
। मेढुशोन्मादशुकाभ्या हीन' क्री
व सउच्यते इति ॥ वि । विक्रमहीने
॥ क्रीवते । क्रीष्टअघाष्टर्त्ते । इगुप
धेतिक । अयमोष्ठोपध । कोशे
ष्वन्तस्यमध्ये पाठस्तुभ्रमाद्वयोरमे
दादावोध' ॥ धर्मकृत्यादौ निवत्
साहे ॥

क्रीस' वि । रचिते । कल्पिते ॥ विहि
ते । निर्मिते ॥

क्रीदः । पु । पृतीभावे ॥ यथा । पदस्थ
तस्य पद्मस्य बन्धु वदन्भास्करौ ।
पदच्युतस्य तस्यैव क्रीदकेशकरावु
भाविति ॥ क्रीदनम् । क्रीन्दृष्टाद्भीभा
वे । घञ् ॥

क्रीदा । पु । चन्द्रे । इन्द्रे ॥ क्रीयति ।
क्रीन्दृ° । श्वनुचन पूषन् ग्रीहन्के
दिमिति कनिन् प्रत्यय ॥

क्रीदन' । पु । कफे ॥ पञ्चप्रकारश्लेष्मान्त
गंतश्लेषविशेषे ॥ न । आर्त्तेभावे ॥

क्रीदु' । पु । चन्द्रमसि । हिमांशौ ॥

क्रीयति । क्रीन्दृ° । श्वत्पृक्षिदिष्य

ॐ

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

क्लोम

सिवसिहनिक्लिदिवन्धिमनिभ्यश्चे
त्यु । क्लिदति वा । क्लिदिपरिदेव
ने ॥

क्लेश । पु । दुःखे ॥ कोपे ॥ व्यवसाये ॥
रोगादौ ॥ अविद्यास्मितारागद्वेषा
भिनिवेशेषु ॥ तच्च विद्याविरोधिनी
अविद्या । अहं मस्मीत्यहङ्कारोऽ
स्मिता । इच्छाविशेषो राग । वै
रभावोद्वेष । मरणभय मभिनि
वेश ॥ क्लिश्यन्त्यनेन । क्लेशन वा ।
क्लिशूविवाधने । घञ् । अज्वाकर्त्तरि ॥
क्लेशक । पु । क्लेशशीले ॥ क्लिश्यते
तच्छील । क्लिशउपतापे क्लिशू
वा । निन्दहिंसक्लिशखादविनाशप
रिचिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासू
यो बुञ् इति बुञ् ॥

क्लेशापह । पु । पुचे ॥ क्लेशमपहन्ति
इति विग्रहे अपेक्लेशतमसोरिति
अपपूर्वाहुन्ते क्लेशकर्मापपदेऽ
प्र
त्यय ॥

क्लेशित । चि । क्लेशयुक्ते ॥

क्लैतिकम् । न । मद्ये ॥

क्लैव्यम् । न । औजस्तेजआदिभङ्गरू-
पाधैर्ये । निष्पौरुषत्वे ॥ क्लौवस्यभा
व कर्म वा । ष्यञ् ॥

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

क्लोम । न । फुप्फुसे । औदर्यजलाधा
रे । तिखके ॥ बाङ्गो र्दयोर्मध्येवच

क्वथित

तन्मध्ये हृदयम् तत्पार्श्वेक्लोमपिपा
सास्थानमिति वैद्या । अधस्तु दक्षि
ये भागे हृदयात् क्लोम तिष्ठति ।
जलवाहिशिरामूलं तृष्णाच्छादन
क मत्तम् ॥ एतत्तु धातरक्तजम् ।
तदुक्तवृद्धवारम्भटेन । रक्तादनिल
सयुक्तात् कालेयकसमुद्भव इति ॥
क्लवते । क्लुङ्गितौ । मनिन् ॥

क् । अ । कुचेत्यर्थे । कहा इति भाषा ॥
क्वथिन् । किमेतदित्यतिप्रत्यये क्वा
तोतिकिम क्वादेश ॥ अत्यन्तास
म्भावनाया क्वथय प्रयुज्यते ॥ दौक्
शब्दो महदन्तर सूचयत ॥

क्वचन । अ । क्वचिदर्थे ॥

क्वचित् । अ । क्वचिंश्चिक्ताले ॥ क्वचिं
श्चिद्देशे ॥ कदाचिदर्थे ।

क्वण । पु । वीणायाः क्वणिते । निकार
ये ॥ ध्वनिमात्रे ॥ कटकादिभूषण
शब्दे ॥ शब्दकरणे ॥ क्वणनम् । क्वण
शब्दे । क्वणो वीणायाश्चेत्यप् ॥

क्वणनम् । न । वीणायाः क्वणिते । क्व
ये ॥ क्वणो वीणायाश्चेत्यावभावे ल्य
ट् ॥ पु । हण्डिकासुते । छोटीहाडी
इति भाषा । मङ्गु रङ्गटु इति च पर्वतो
वभाषा इति चिकाण्डशेषः ॥

क्वथित । चि । अतिशयपक्वव्यञ्जनदश्
मूलादौ । निष्पक्वे । कपाये । काथे

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

काथ

। काठा इति भाषा ॥ कथ्यते स्म ।

कथेनिष्पाके । क्त । इट् ॥

कथिता । स्त्री । कठी इतिप्रसिद्धे व्यञ्जने ॥ यथा । स्यात्वा घृतेवातैले वा हरिद्रा हिङ्गु भर्जयेत् । अवलेह न संयुक्ततक्तचैवनि चिमेत् ॥ एषा सिद्धा समरिक्ता कथिता कथिता बुधै । कथिता पाचनी यथा कम्बीवक्त्रिप्रदीपनी ॥ कफानिहिविषन्धनीकिण्वित् पित्तप्रकोपनी ॥ अलीकमत्स्याः शुक्लाषा किण्वित् कथितया युता । वृङ्गणा रोचना वृष्या वत्या वातगदापहा ॥ कोष्ठशुद्धिकराः शुक्ता किण्वित् पित्तप्रकोपना । अर्दिते सधनुस्त्वम्भे विशेषेण हिता स्मृता इति ॥

काथः । पु । कथे ॥ कथो वीणायाश्चेत्यवभावे पाश्चिको घञ् ॥

काथः । पु । अतिदुःखे ॥ व्यसने ॥ द्रव्यनिष्पाके ॥ तुर्योऽंशशेषपक्वे ॥ यथा । काथे विचूर्णितं क्षिप्त्वा तत् षोडशगुणं स्पृचेत् । पादशेष प्रकर्तव्यमेष काथविधिः स्मृतः ॥ काथ्यमानंताय विविधम् । पादावशेषम् । अर्द्धावशेषम् । त्रिपादावशेषम् । अस्यानाम पारिभाषिकमुष्णोदकम् । तत्रपादावशेषकफनाशकं कथु

क्ष

अग्निवर्द्धकम् । अर्द्धावशेष पित्तनाशकम् । त्रिपादावशेष वातनाशकम् । तेषां मध्ये त्रिपादावशेष जलहेमन्ते शिशिरेचप्रशस्तम् । वसन्ते पादावशेषम् । शरदिग्रीष्मेचार्द्धावशेषम् । वर्षायामर्द्धभागवशेषं जलप्रशस्तम् ॥ दिनपक्व जल रात्रौगुरु रात्रिपक्वजल दिवागुरु भवतीति विवेकः ॥

काथोज्ज्वलम् । न । कर्ष्यार्थम् । कृत्रिमरसाञ्जने ॥

यः । पु । सवर्त्ते ॥ राक्षसे ॥ नरसिंहे ॥ विद्युति ॥ क्षेचे ॥ नाशे ॥ क्षेत्रपाले ॥ एकपञ्चाशत्मातृकार्यानां मन्त्रिमेवर्ण्ये ॥ अस्यकारणकारसंयोगजन्यत्वेन पृथग्वर्ण्यत्वं केचिन्नमन्यन्ते । तेषां मते तन्त्रोक्तैकपञ्चाशद्वर्णाऽनुपपत्तिरागमोक्तरीत्या च कारस्य मेरुत्वेन कथनाऽनुपपत्तिश्च । तस्मात् चकारस्य पृथग्वर्ण्यत्वं मन्तव्यम् । यथोक्तमागमे । अकारादिष्वकारान्ता वर्णा पञ्चाशदीरिता । संयोगात् कषवेरेष चकारोमेरुरीरित इति ॥ तथापिमेदिनीहेमचन्द्रादिकोषानुरोधान् कससंयोगजन्यत्वेन कादिवर्ण्यमर्थोक्तिः ॥

ॐ

ॐ

चणभ

चणभ । पु । पर्वणि ॥ उत्सवे ॥ यथा ।
 चणेरच्या कुलस्त्रियइति ॥ व्यापारे
 ॥ व्यापारविकलत्वे । निर्व्यापारस्थि
 तौ ॥ अवसरे ॥ परतन्त्रतायाम् ॥
 मध्ये ॥ अनेहसोमानविशेषे । चिं
 शक्कलापरिमितेकाले । दशपलप
 रिमिते ॥ लवद्वये ॥ निमेषक्रिया
 वच्छिन्नस्यकालस्य चतुर्थेभागे ॥ य
 था । आयुष चणकोपिनलभ्यः स्व
 र्गकोटिभिः । सचेत् तुविफलोया
 तिकानो हानिस्ततोऽधिकेति ॥ च
 णोतिदुःखम् । चणुहिसायाम् ।
 अच् ॥

चणक्षेप । पु । चणविलम्बे ॥

चणद' । पु । गणके ॥ न । जले ॥ च
 णददाति । डुदाण् । आत इतिक' ॥
 चणदा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चण
 मुत्सव निर्व्यापारस्थिति वा ददा
 ति । क । टाप् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चणनम् । न । वधे ॥ चणोतेर्भावेत्यु
 ट् । त्यागे । दाने ॥

चणनिश्वास । पु । शिशुमारे ॥ च
 णोनिश्वासेऽस्य ॥

चणप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ चण प्र
 भायस्याः ॥

चणभङ्गः । पु । जणनाभे ॥

चणभङ्गुर । वि । चणैकनाशे ॥ दृष्ट

चतवि

नष्टे ॥

चणिक । वि । अनित्ये ॥ चणमाच
 स्थायिनि ॥

चणिकत्वम् । न । तृतीयचणवृत्तिर्ध्वं
 समतियोगित्वे ॥ यथा । आकाशे श
 ब्दस्य प्रथमचणोत्पत्तिः । द्वितीयच
 णे स्थिति तृतीयचणो विनाश ॥

चणिका । स्त्री । तडिति । विद्युति ।
 चणिनी । स्त्री । निशि ॥

चतम् । न । ईर्म्मे । व्रणे । स्ववद्रक्तपू
 यादौ । घ्राव इतिभाषा ॥ चणन
 म् । चणु० । नपुसके भावे क्त । अ
 नुदात्तोपदेशस्येत्यादिना श्लोपः
 ॥ खण्डिते ॥ षष्ठगृहे ॥ नष्टे ॥

चतकास । पु । पञ्चविधकासरोगान्त
 र्गतकासरोगविशेषे ॥

चतमः । पु । कुकुरोधा इतिप्रसिद्धे क्षु
 पविशेषे ॥ चतं हन्ति । हन० । ह
 न्तेरमनुष्येत्यादिना टक् ॥

चतघ्नी । स्त्री । हुमासधे । लाक्षाया
 म् ॥ टित्त्वान् ङीप् ॥

चतजम् । न । रक्ते । अधिरे ॥ पूये ॥
 चताज्जातम् । जनी० । पञ्चम्यामि
 तिङ् ॥

चतजट्टणा । स्त्री । शस्त्रादिचतयुक्तस्य
 पिपासायाम् ॥

चतविध्वंसी । पु । दृढदारकवृक्षे ॥

ॐ

ॐ

चत्त.

चतव्रण । पु । घटप्रकारव्रणरोगान्त
र्गतव्रणरोगविशेषे ॥

चतव्रत । वि । चत्तव्रते । अवकीर्ति
नि । खण्डित ब्रह्मचर्यादिब्रते ॥

चतं खण्डितव्रतमस्य ॥

चतहरम् । न । अगुह्यि ॥ वि । च
तमे ॥

चतिः । स्त्री । चते ॥ अपचये ।

चये । घटती इति भाषा ॥ यथा ।

जलमुचि वितरणविमुखे का चति

रस्यखिलान्नुपातृणाम् । केवलध

नरसभक्षी चातकपक्षी कामाश्रय

तीत्युद्भट ॥

चतोदरः । पु । उदररोगविशेषे ॥

चत्ता । पु । शूद्रात् चण्डियाया मुत्पन्ने

॥ शूद्रा दायोगवः चत्ता चण्डाल

श्चाधमेन्द्रणाम् । वैश्यराजन्यवि

प्राप्तुजायन्ते वर्णसङ्करा ॥ प्रती

हारे ॥ सारथौ ॥ भुजिध्यातनये ।

दासीपुत्रे ॥ नियुक्त ॥ वेधसि ॥ च

दति चयते वा । चदि सौच स

भृतौ । तन्तुचौशसि चदादिभ्यः सं

ज्ञायां चानिटौ ॥ चत्तार्थाशूद्रयोः

सुतइत्यमर ॥

चत्त । पु । चण्डिये ॥ न । तगरे ॥ अ

रीरे ॥ चदति । चदसवरणे सौच ।

। गुधृवीपजिवचियमिसदिच्छदिभ्य

चण्डिय.

चः ॥ चतात् चायते वा । सुपीति ॥

योगविभागात् कप्रत्ययः । पृषोदरा

दिच्चात् पूर्वपदस्याकारलोप ॥ यदा

। चणनम् । चणहिसायाम् । सम्पदा

दिच्चात् क्तिप् । गमादिच्चादनुना

सिकलोप । तुक् । चतोनाशात्

चायते । चैङ् पाचने । सुपीतियो

गविभागात्क. ॥ चण्डियजातेःक

र्मणि ॥

चणवन्धुः । पुं । चण्डियस्यनिर्देशे ॥ नि

त्यचण्डिये । अधिचिस्तचण्डिये ॥ च

ण्डिय चण्डियजातेर्वन्धुरेवाऽनुष्ठाना

भावादिति जातिचण्डियोऽधिचि

य्यते ॥

चण्डिविद्या । स्त्री । धनुर्वेदे ॥

चण्डवृक्षः । पु । मुचुकुन्दे ॥

चण्डियः । पु । सस्त्रोपसर्जनरज प्रधाना

यांजातौ । मूर्द्धाभिषिक्ते । राजन्ये

। बाहुजे ॥ चदति रक्षति जनान्

। चदे घृन् । गुधृवीपक्षीत्यादिना

चोवा । चतात् चायते वा । सुपीति

योगविभागात् कप्रत्ययः । पृषोद

रादि ॥ यदा चदति क्तिक्लोपप

दात् चायतेः कप्रत्ययः । चण्डस्याप

त्यम् । चण्डादृध. ॥ चण्डजसेवते क

र्म वेदाध्ययनसंयुतः । दानादान

वर्द्धिर्बन्धुसर्वे चण्डियश्चयते ॥ चण्डि

चपख

या सूर्यचन्द्रवशजाराजान् । तेचक
ले सहस्रवर्षपर्यन्तमासन् । ततो
महानन्दिसुतो नन्दः शूद्राया मुत्प
न्न शतवर्षपर्यन्त राज्यचकार । त
दन्ते चाणक्यनामाब्राह्मणो नन्दं त
त्पुत्रांश्च हत्वा मुरुवंशजं चन्द्रगुप्तरा
जानकृतवान् । कलौ नन्दान्त च
त्रियवश । इति श्रीभागवते १२ स्क
न्धे १५ ध्यायात् सगृहीतम् ॥

चपिया । स्त्री । चपियाणाम् ॥ अर्थ
चत्रियाभ्या वा स्वार्थे इत्यानुगाग
माभावेष्टाम् ॥ चत्रियजातौ ॥ यो
पधत्तान् डीष् ॥

चत्रियाणी । स्त्री । चत्रियजातीयाया
म् ॥ अर्थ चत्रियाभ्यामिति पाचिक
आनुगागमोडीषच ॥

चत्रियो । स्त्री । चत्रिययोषायाम् ॥ च
त्रियस्य स्त्रीत्यर्थे पुयोगादाख्याया
मिति डीष् ॥

चन्तथ्य । त्रि । चमणीये ॥

चन्ता । त्रि । चमायुक्ते । सङ्घिण्यौ ॥
चमते । चमूष० । तच्छील । टन् ॥

चपण । त्रि । निर्लज्जे ॥ इति चिका-
ण्डशेषः ॥

चपणक । पु । बुद्धभेदे । दिगम्बरसि
द्धान्ते ॥ सन्ध्यासिनि ॥ यथा । एक
चपणक शकाहर्त्ता तत्र चपणक

चमता

द्वय शकाशा । यत्र चपणक द्वय
शकाशा सत्र चपणक की शका
शा ॥ इत्युद्धटः ॥

चपण्यु । पु । अपराधे ॥

चपयिता । त्रि । नाशयितरि ॥ चपय
ति । चै० । टृष् ॥

चपा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चपयि
तिचेष्टाम् । चैचये । अस्याश्च
न्तात् पचाद्यच् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चपाकर । पु । चन्द्रे । नक्षत्रे ॥ च
पां करोति । कुजो ह्येतुताच्छील्यान्
लोम्बेषु इतिटः ॥ कर्पूरे ॥

चपाचर । पु । राक्षसे ॥

चपाट । पु । राक्षसे ॥ चपायामटति
। अट० । पचाद्यच् ॥

चपित । त्रि । दूरीकृते ॥ नाशिते ॥
विस्मृते ॥

चमम् । न । युक्ते ॥ त्रि । शक्ते ॥ हि
ते ॥ चमावति ॥ पु । धूसरे इतिट्
च्छे चटके । धान्यभक्षणे ॥ चमते
चम्यते वा । चमूषसङ्घने । पचाद्य
च् । घञ्वा । नोदात्तोपदेशस्येति
नट्टि ॥

चमणीय । त्रि । चन्तथ्ये ॥ चमेरनी
यर् ॥

चमता । स्त्री । योग्यतायाम् । साम
र्थ्ये ॥ अर्थप्रकाशनसामर्थ्ये ॥ यथा

चमा

। अहिर्देवसदमं दामीत्यवदामीति
पदस्य छेदनप्रकाशनसामर्थ्यात् अहि
रित्यस्य आस्तृतदर्भप्रकाशनसाम
र्थ्यात् आस्तृतदर्भच्छेदने समुदाय
मन्त्रस्यनियोगो ऽवगम्यते ॥ इति ध
र्मदीपिका ॥

चमा । स्त्री । भूमौ ॥ तिति चायाम् ।
चान्तौ । सत्यपि सामर्थ्ये परिभव
हेतु प्रति क्रोधस्थानुत्पत्तौ आक्रुष्टस्य
ताडितस्य वा निर्विकार चित्तताया
म् । वर्षविषादयो रविकृतचित्तता
याम् ॥ तल्लक्षणयथा । बाह्ये चात्था
त्मिके चैव दुःखे चात्पातिके कश्चित्
। न कुप्यति न वाहन्ति सा चमा प
रिकीर्त्ततेति ॥ अपिच । आक्रुष्टो
ऽभिहतो यस्तु नाक्रोशेन्न हने दपि
। अदुष्टैर्वाङ्मन कायै स्तितितुल्यस्य
मास्मृतेति ॥ क्रोधजेतु चमामेव
मन्यन्तेखलु साधव । यथाहसा ।
क्रोधान्धकार विकटभ्रुकुटीतरङ्ग
भीमस्य सान्ध्यकिरणामणघोरदृष्टेः
। निष्कम्पनिर्गलगभीरपयोधिधी
रा धीरा, परस्यपरिवादगिरः चम
न्ते ॥ क्लमेनवाचा शिरसो नशूलं
न चित्ततापोनतनोर्धिमर्दः । नचा
पिर्दिसादिरनर्थयोग, स्नाय्यापरको
धजये ऽहमेकेति ॥ क्रोधजयो पाय

चमी

मप्याह । क्रुद्धेस्तेरमुखावधीरणमया
विष्टे प्रसादक्रमोत्थाक्रोशेकुशलोक्ति
रात्मदुरितच्छेदोत्सवस्ताडने ।
धिग्जन्तोरजितात्मनोऽस्यमहतीदै
र्वापुपेता विपत् दुर्वारेति दयारसा
र्हमनसां क्रोधस्य कुञ्चोदय इति ॥
स्वधर्मचिन्तामपहायथोयं मत्पा-
पशुह्यर्थमिहप्रवृत्त । नचेत् चमा
मप्यहमपकुर्यामत्तः कृतघ्नोवदकी
दृशोन्य । इतिच ॥ चमते । अज
न्तात् चमेष्टाप् ॥ चमणम् । पिच्छा
दङ् वा ॥ खद्विरे ॥

चमादश । पु । शिग्रौ ॥

चमाधान् । वि । चान्तियुक्ते ॥ यथा ।
एक, चमावतां दोषो द्वितीयो नो
यपद्यते । यदेनं चमयायुक्त मशक्त
मन्यते जन इतिगारुडे ११४ अ
ध्याय ।

चमिता । वि । चमाशीले ॥ चमशशी
ल । ऊमूष्० । तन् । स्वरतीति
वेट् ॥

चमो । वि । चामितरि । तितिचौ ।
सहिष्णौ ॥ चमते तच्छील । च
मूष्० । शमित्तद्वाभ्योधिनुष् । ने
दासो पदेशस्येति वृद्धिपतिपेध ॥
खेसरे । अश्वखरजे । रुचर इति
भाषा ॥

चयः

चयः । पुं । कासरोगविशेषे । यच्छ
 चि । शीघ्रे ॥ चयति देहम् । चि
 चये । चिनिवा सगच्छोर्वा । अन्त
 र्भाषितशय्यात् चयः एरच् । क्रि
 याचयकरत्नात् चय इत्युच्यते वृधै
 ॥ अखौषधम् । यथा । श्वेतकोकि
 लाचमूल क्रागीक्षीरेण सयुतम् ।
 त्रिसप्ताहेनवैपीतं चयरोगं चय न
 येत् । रोगमात्रे ॥ वेश्मनि । निवासे
 ॥ सवर्त्ते । कल्पान्ते ॥ चोयन्ते प्राणि
 नोऽपि ॥ अपचये । ज्ञानौ ॥ चयणम्
 चय ॥ नीतिवेदिनां चिवर्गान्तर्गते प्र
 थमवर्गे ॥ सतुरात्रामष्टवर्गस्यापचय
 ॥ यथा । चय स्थानञ्चवृद्धिश्चिव
 र्गोनीतिवेदिना मिच्यमर ॥ ध्वंसे
 । शरीरसामर्थ्यस्य धनस्य सेनागाश्च
 नाशे ॥ पश्चिमोत्तरद्वारगृहे ॥ विरा
 मे ॥ हिसाग्राम् ॥ क्षीप्त्वा हिसायाम्
 । एरच् ॥ धातुचयहेतौ ॥ चोयते
 ऽनेनेतिव्यु० पुंसि सत्रायामिति घ ॥
 ई० वतसरे ॥ मेदिनी चलते देवि
 सर्वभूतचराचरम् । देशभङ्गश्च दुर्भि
 र्वाचये सचीयते प्रजा ॥ सौराष्ट्रेमा
 लवेदेशे दक्षिणे कोङ्कणे तथा । दु
 र्भिक्षजायते घोरं चये संवत्सरे प्रि
 ये ॥ कौमुदी चर्मनक्षोश्चयमुनान
 मदातटे । विन्ध्यायासैन्यवेसापि

चरः

विनश्यति न सगयः ॥ सिंहलं मध्य
 देशश्चकालक्षर तथैव च । चयेचय
 न्तिसर्वाणि नान्यथावरवर्णिनि ॥

चयतरु । पु । नेलियापीपर इति प्र-
 सिद्धे नन्दीवृक्षे । स्थाखीवृक्षे ॥

चयथु । पु । कासे ॥

चयनाशिनी । स्त्री । जीवन्तीवृक्षे ॥

चयपक्ष । पु । कृष्णपक्षे ॥

चयमास । पु । रविसङ्क्रान्तिद्वयसहित
 मासे ॥ यथा । द्विसङ्क्रान्तिमास
 चयाख्योमास स च कदाचिदेव भव
 ति । चय कार्तिकादिचये नान्यत
 स्यात् तदावर्षं मध्ये ऽधिमासद्वयस्या
 दिति ॥ अपिचाङ्कालिदास । सौ
 राष्ट्रदा चन्द्रमसो गरीयान् मासो
 द्विसङ्क्रान्तिरसौ चयाख्य । स य त्त
 दास्यात् चितिबेदरूपै १४१ रव्ये
 र्निर्ते वाक्चिद्वचनैरिति ॥

चयित । चि । नाशिते ॥

चयी । त्रि । नाशिनी ॥ चयशील ।
 जिह्विचिषीण्यमाव्यथाभ्य मपरि
 भ्रष्टग्यश्चेति इति ॥ राजयच्छा
 न्विते ॥ चयोऽस्यास्ति । अत इति
 ठनावितीनि ॥

चय्यः । त्रि । क्षेतुशक्ये ॥ चि० । अचो
 यत् । चय्यञ्चय्यश्चय्यर्थे ॥

चरः । पु । मेघे ॥ विनाशिनि कार्वरा

चविका	चाम,
श्री ॥ यथा । कार्यकारणरूपन्तु न	फलायाम् ॥
श्वर चरमुच्यते । चराद्विरुद्धधर्मत्वा	चाचम् । चि । चवियसम्बन्धिनि ॥
दचर ब्रह्म भग्यते इति ॥ चर	चात्रकर्म । न । चवियजाते, कर्मणि
सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽचरउच्य	॥ यथा । शैत्यं तेजो धृतिर्दाक्षयु
त इतिच ॥ न । नीरे । जले ॥ चर	द्वेष्टाप्यपलायनम् । दान मीश्वरभा
ति । चरसम्बलने । पचाद्यच्	वश्चचाच कर्मस्वभावजमिति ॥ चा
चरणम् । न । च्युतौ । चूवना इति	चञ्चतत् कर्मचेतिविग्रह ॥
भाषा ॥	चान्त । चि । सहिष्णौ । षोढे ॥ केन
चरित । चि । च्युते । चूवा गिरा इतिच	चित् पीडितोपि य समर्थ, संस्तत्
भाषा ॥	पीडापराङ्मुख स्तस्मिन्नित्यर्थः ॥
चरी । पु । वर्धाकाले ॥ चि । चरण	चम्यते स्म । चमूष् । क्त । अनु
विशिष्टे ॥	नासिकस्येतिदीर्घ ॥
चव । पु । च्युते । छिक्कायाम् । छीक	चान्ति । स्त्री । चमायाम् । तित्तिचा
इतिभाषा ॥ राजिकायाम् ॥ राज	याम् । क्रोधप्राप्तौ चित्तसंयमने । स
काप्रभेदे ॥ चैति । टुचुशब्दे ।	न्यपिसामर्थ्ये अपकारिण्यपकाराणि
ग्यर्थः । पचाद्यच् ॥ चवणम् । कृ	कीर्णायाम् ॥ यथा । शमायाश्च ज
दोरप् वा ॥	लवङ्गे स्तमसो भास्करोदय । चा
चवक । पु । राजिकायाम् ॥ अषामार्गे	न्ति कले रघौवस्थनामसङ्कीर्तनह
॥ भूताङ्कुशे ॥	रेरिति ॥ चमणम् । चमूसदने । दि
चवकृत् । स्त्री । छिक्कन्याम् ॥ चवङ्	वादि । अस्यापित्वात् क्तिन् । अनु
करोति । कृञ् क्तिप् ॥	नासिकस्येतिदीर्घ ॥ तुचमानोपि
चवयु । पु । च्युते ॥ कासे ॥ चैत्य	परष नोत्तर प्रतिपद्यते ॥
नेन । टुचु० । द्वितोऽद्युच् ॥	चान्तु । चि । चमाशीले । मर्षके ॥
चवपत्रा । स्त्री । श्लोणपुष्प्याम् ॥ चव	चाम्यति । चमू० । क्रमिगमिचमि
पत्रेषुयस्या ॥	भ्यस्तुन् वृद्धिश्च ॥
चविका । स्त्री । दृढतीप्रभेदे । पीत	चाम । चि । चीणे ॥ अवले ॥ चैचये
तण्डुलायाम् । पुत्रप्रदायाम् । बहु	। गत्यर्था कर्मकैत्यादिना क्त ।

चारक

चाथेन इति निष्ठातस्त्वम् । आदे
चउपदेशेतितीत्यास्त्वम् ॥

चामवती । स्त्री । } यागविशेषे ॥
चामवनीष्टि । स्त्री । } यथोक्तम्भवि
ष्ये । चामवत्यादिना यद्वत कर्मणा
पृतनापते । दैवदोषादकरणे जाते
दोषकदम्बके ॥ हेमेनैकेन दोषा
णां सर्वेषां चयमादिशेत् । एवञ्च
एकप्रायश्चित्तेनानेकदोषक्षयाय चा
मवतीष्टि सर्वत्रट्टान्त । इति ब्रा
ह्मण्यस्ततस्त्वम् ॥

चामास्त्वम् । न । अपथ्ये । अहिते ।
रोग्ये ॥ त्रि । चीणवदने ॥ चाम
मास्येयस्य । चामचतदास्यञ्चेतिवा ॥

चार । पु । खार इति प्रसिद्धे रसे ॥
धूर्त्ते ॥ लवणे ॥ काचे ॥ मस्यनि ॥
गुडे ॥ न । टङ्गले ॥ यवचारे ॥ विह
लवणे ॥ सर्जिकाचारे ॥ पलाशधवपू
तीककरञ्जपाटलादिना । चारा
स्तुपाचना सर्वे रक्तपित्तकरा सरा
॥ गुल्मार्श कृमिपुस्त्वग्ना शर्कराऽ
श्मरिनाशना इति राजवल्लभ ॥
चरति । चरसञ्चलने । ज्वलति
कसन्नेभ्योऽपि । उपधावुद्धि ॥

चारक । पु । पश्चिमस्यादिपिटके ॥

जालके । नवकलिकारुन्दे ॥ चरति

। चार० । खलु ॥ पथ्यादिपाशे ॥

चारहु

चारकहर्म । पु । नरकविशेषे ॥

चारतैलम् । न । पक्वतैलविशेषे ॥ यथा

। शुष्कमूलकशुष्कीनां चारोहिङ्गु
लनागरम् । शतपुष्पावचाकुष्ठं द रु
शिशुरसाञ्जनम् ॥ भोवर्चलयवचार
सामुद्र सैन्धवं तथा । भुञ्जयिविडं
मुस्त मधुशुक्ल चतुर्गुणम् ॥ स्नातुतु
ङ्गरसञ्चैवकदली रसमेवच । तैलमे
भिर्विपक्तय कर्णशूलापह परम् ॥
वाधिर्यङ्गनादश्च पूयस्त्रावश्च दाह
ण । पूरणादस्यतैलस्यकुमय कर्ण
यो ग्विला ॥ क्षिप्रविनाशनायान्ति
शशाङ्ककृतेशेखर । चारतैलमिदंश्चे
ष्टमुखदन्ताभयापहम् ॥ इतिगारुडे
१८८ अध्याय ॥

चारत्रयम् । न । त्रिविधचारे ॥ यथा
। सर्जिकञ्च यवचारं टङ्गलचारमे
वच । चारत्रयञ्च पिचार चारचित
यमेवच ॥

चारदला । स्त्री । चिह्नम् । जुह्वा
स्तकशाके ॥ चारोदलेष्वस्त्वम् ॥

चारदशकम् । न । दशविधचारे ॥ य
था । शिशुमूलकपलाशकुम्भिकाचि
त्रकार्दकसनिम्बसम्भवै । इक्षुशैख
रिकमे । किकोद्भवै चारपूर्वदशक प्र
कीर्तितम् ॥

चारहु । पु । घण्टापाटलिद्वये ॥

चाराष्ट	चिति
चरद्वयम् । न । सनिकायावशूकयो । ॥ चारयोर्द्वयम् ॥	कतिलनाखजा । यवज सर्जिका चेति चाराष्टकमुदाहृतम् ॥ चारा
चारपत्र । पु । } वास्तूकशाके ॥ चारपत्रक । पु । }	एते ऽग्निनातुल्या शूलगुल्महराभृश मिति ॥ चाराणां मष्टकम् ॥
चारभूमि । पु । समुद्रोपान्तदेशे ॥ य था । जीवन जीवन हन्ति प्राणान् हन्ति समीरण । किमाश्चर्यं चार भूमौ प्राणदा यमदूतिका ॥ स्त्री । खवणभूमौ ॥	चारिका । स्त्री । भोगपिशाचिकाया म् । क्षुधायाम् ॥
चारमध्य । पु । अपामार्गे ॥ चारमृत्तिका । स्त्री । ऊषे ॥ चाराचा सौमृत्तिकाच ॥	चारित । त्रि । स्वाविते ॥ चारे ॥ अ भिगस्ते । अपवादग्रस्ते । प्राप्तदो षे ॥ चार्थ्यते स्म । चरः । गय न्तः । क्त ॥
चारमेखक । पु । चारसङ्घे ॥ चारदृक् । पु । मुष्कके ॥ चारश्रेष्ठ । पुं । पलाशे । किशुके ॥ मुष्ककटुचे ॥ न । वज्रचारे ॥	चारोद । पु । खवणोदे ॥ चारमुद कं यस्मिन् । उत्तरपदस्यचेत्युदक स्रोदादेशः ॥
चारषट्कम् । न । षड्विधचारे ॥ य था । धवापामार्गकुटजलाङ्गलीति लमुष्कके । चारै रेतैस्तुमिलितैः चारषट्कमुदाहृतम् ॥	चालनम् । न । निर्णेजने । प्रचालने ॥ चालितम् । त्रि । धौते । निर्गिते । कृ त प्रचालने ॥
चारसिन्धु । पु । खवणसमुद्रे ॥ सतु जम्बुद्वीपस्यदक्षिणे शाकद्वीपस्यचो त्तरेवर्त्तते ॥	चि । पु । निवासे ॥ गतौ ॥ चये चित । चि । हिसिते ॥ चिधातो' क र्मणि क्त ॥
चाराच्छम् । न । सामुद्रखवणे ॥ चाराब्धि । पु । चारसिन्धौ ॥	चिति । स्त्री । निवासे ॥ मेदिन्याम् ॥ महाखयेक्षय यातिचितिस्तेन प्र प्रकीर्त्तिता ॥ चये ॥ रोचनाख्येग न्धद्रव्ये ॥ चियति । चिनिवासगत्यो । क्तित्तौचेतिक्तिच् ॥ क्षयणम् क्षोयतेऽस्यावा । चिचये । चिनिवा सगत्यो । खियाङ्क्तिन् ॥ काखमे दे । प्रलयकाले ॥
चाराष्टकम् । न । अष्टप्रकारचारे ॥ यथा । पलाशवज्रशिखरिचिन्वा	

❖❖❖❖

चितिर

❖❖ चितिकण । पु । } धूलौ । रजसि ॥
 ❖❖ चितकणा । स्त्री । }

चितिचम । पु । खदिरद्रुमे ॥

चितिचित् । पु । चितिशे ॥ चितिङ्
 चियति । चि० तुदादि । क्विपि तु
 क् । चितिपतिष्वेवासौ चितिचि
 दितिभट्टमल्ल ॥

चितिज । पु । उपरसविशेषे । भूना
 गे ॥ मङ्गलग्रहे ॥ दृचे । महीरुहे ॥
 चितेर्जात । जनी० । ड ॥ न । ख
 गोले आकाशमथान्नवर्त्यशान्तरे
 तिर्यग्वृत्ते ॥ चि । भूमिजाते ॥

चितिजन्तु । पु । भूनागे ॥ चितेर्ज
 न्त्तु रिष ॥

चितिधर । पु । पर्वते ॥ कूर्मवासुकि
 दिग्गजेषु च ॥

चितिनाग । पु । उपरसविशेषे । भू
 नागे ॥

चितिनाथ । पु । राजनि ॥

चितिप । पु । भूपतौ ॥

चितिपति । पु । नृपे । भूपे ॥

चितिपाल । पु । भूषाले । रत्नि ॥

चितिपालभाक् । पु । राजनि ॥

चितिपुत्र । पु । नरकराजे । नरका
 सुरे ॥

❖❖ चितिरन्ध्रम् । न । अघटे ॥ चित्ते
 ❖❖ न्ध्रम् ॥
 ❖❖

❖❖❖❖

चिपणि

चितिरुह । पु । दृचे ॥ रोहति । रु
 ह० । द्रुगुपधत्वात् । चितौ रुह
 । सप्तमीतिसमास ॥ चितौ रोह
 तिवा । रुहेरिगुपधेतिक ॥

चितिवदरी । स्त्री । भूवदर्याम् । भा
 डवेरी इतिभाषा ॥

चितिवर्द्धन । पु । शवे ॥ चि । भूमि
 वर्द्धके ॥

चितिव्युदास । पु । भुहरा इतिप्रसि
 द्धे भूमिग्रहे ॥

चितिसुत । पु । भौमे ॥ नरकासुरे ॥

चितिश । पुं । रात्रि ॥ श्रीरामे ॥
 चितेर्भूमेरीश ॥

चित्यदिति । स्त्री । देवक्याम् ॥

चित्त्वा । पु । वायौ ॥ चयति चियति
 वा ॥ चिचये चिनिवासगन्धोर्वा
 । शीङ्क्रुशीत्यादिनाकनिपितुक्
 ॥ काले ॥

चिप । पु । क्षेपणे ॥ क्षेसरि ॥ चिपे
 रिगुपधेतिक ॥

चिपक । चि । योषे ॥ चिपति । चि
 पमेरुके । द्रुगुपधत्वात्प्रोक्तिरःक । ल
 तोऽप्राप्तादौक ॥ स्त्री । चिपका
 । चिपकादीनाञ्चेतीत्याभाव ॥

चिपयम् । न । क्षेपणे । चिपायाम् ॥

❖❖ चिपणि । स्त्री । नौकादण्डे ॥ आयु
 ❖❖ षे ॥ वडिशे ॥ चिप्यते ऽनयेति वा ।
 ❖❖

❖❖❖❖

चिप्रम्	चीयम्
चिपे किञ्चेत्यनि । चिपणि चोपग मिति वेदभा यम् ॥	द्रव्यवर्त्तमान क्लीवे । द्रव्येतु त्रिलि ङ्ग ॥ शीघ्रगेच ॥
चिपणी । स्त्री । चोपग्याम् । नौकाद ण्डे ॥ कुटिकारादिति ङीष् ॥	चिप्रकारी । त्रि । शीघ्रप्रयोक्तारि ॥ चिप्रपाकी । पु । गन्धमुखे । गर्दभा
चिपणु । पु । वायौ ॥ चिपति । चि प० । अनुङ्गन्देश्चेति चकारात् चि पेरप्यनुङ् ॥	ण्डे । गेडीति भाषाप्रसिद्धेष्टचे । गन्ध भादाख्या इति गौडभाषा ॥ चि । शीघ्रपाकिनि ॥
चिपण्यु । पु । वसन्ते । इत्युज्ज्वलद त्त ॥ देहे ॥ त्रि । सुरभौ ॥	चिप्रा । स्त्री । अवन्तीतलवाहिन्यांस रिति ॥
चिपा । स्त्री । चोपग्ये ॥ चोपगम् । चि प० । भिदाद्यङ् । टाप् ॥	चिया । स्त्री । अपचये । चये ॥ चिच ये । चिनिवासगन्धोर्वा । भिदाद्यङ् । टाप् ॥
चिप्त । त्रि । प्रेरिते ॥ निचोपकृतवस्तु नि । त्यक्त । नुत्ते । नुत्ते ॥ विकी र्णे ॥ अवकाते ॥ न । रागदेषादि वशाद्विषयेष्वभिनिविष्टेचित्ते । चि तस्य प्रथमभूमौ ॥ चिप्यते स्म । चि प० ॥ च्च ॥ वायुग्रस्ते ॥	चीजनम् । न । कीचकानां नादे ॥ चीण । त्रि । अमासे । दुर्वले । चामे ॥ चिचये । त्त । निष्ठायामग्यद र्थ इति दीर्घ । चियोदीर्घादिति न ॥ धर्मार्थे चीणकोशस्य चीणत्वं न पिशोभते । सुरै पीतावशेषस्य कृ ष्णपक्षे विधोरिवेति कामन्दक ॥
चिसकुक्कुर । पु । अलङ्गे ॥	चीणचन्द्र । पु । विनष्टम्भयाष्टयोर्म ध्यस्थेन्दौ ॥ यथा । कृष्णाष्टमीदला
चिप्ता । स्त्री । रात्रौ ॥ इति हलायुध ॥	दूर्ध्वं वावच्छुक्ताष्टमीदलम् । ताव त् कालशशीचीणं यस्मैस्तपोपदि स्मृत इति ॥
चिपन् । त्रि । निराकरिण्यौ । निराक रशशीले ॥ चोपगशील । चिप० । चसिगृध्रिधृषिचिपेः क्तु ॥	चीणवान् । त्रि । चयविशिष्टे ॥
चिप्रम् । न । शीघ्रे ॥ नचत्रवारविशे षाणां सक्त्याम् ॥ पुष्याश्विन्यभि जिहस्तालघु चिप्रं गुरु कनका ॥	चीणाष्टकम् । पु । जिने ॥
चिप्यति । चिप० । स्फायितश्चीति रक् ॥ शीघ्रार्थे क्रियाविशेषणत्वाद्	चीयमाण । त्रि । अपचीयमाने ॥

चीरक

❖ चीरम् । न । जले । वारिणि ॥ दुग्धे ।

पयसि ॥ शाकान्धपत्रपिण्याककुलत्प
लवणा मिषै । करीरदधिमाघैश्च
प्राय चीरं विरुध्यते ॥ स्निग्ध शीत
गुरु चीरं सर्वकाल न सेवयेत् । दी
प्तमि कुरुते मन्द मन्दाग्नि नष्ट मे
वच ॥ चीर न भुञ्जीत कदाप्यतप्त
तप्तञ्च नैतल्लवणेन सार्द्धम् । पिष्टान्न
सन्धानकमाषमुद्गकोषातकीकन्दफ
लादिकैश्च ॥ तथाच । मत्स्यमास
गुडमुद्गमूलकैः कुष्ठ भावयति सेवि
त पय । शाकजाम्बवरसादिसेवित
मारयत्यवुध माशु सर्पवत् ॥ चिन्ति
ति । चिनिवासगन्धो । गुसिचि-
चिमीनां दोर्घश्चेति क्रन्दीर्घञ्च
॥ यदा । घस्यते । घस्नुमदने । घसे
किञ्चेति ईरन् । गमहनेत्युपधा लो
पः । खरिचेति चर्त्तम् । शासिवसीति
षत्त्वम् ॥ यदा चयणम् । चीष्हि
सायाम् । सं० क्तिप् । चियमीरय
ति । ईरगतौ । ग्यन्त । कर्मण्यण् ॥

❖ चीरक । पु । चीरमेरुटलतायाम् ॥

❖ चीरकचुकी । स्त्री । चीरीश्वरुचे ॥

❖ चीरकण्ड । पु । } बाणके । स्तन

❖ चीरकण्डक । पु । } न्यये ॥

❖ चीरकन्द । पु । चीरविदार्याम् ॥

❖ चीरकन्दा । स्त्री । चीरवल्याम् । का

चीरनी

❖ लभूमिकूष्माण्ड इति गैः मन्सो ॥

❖ चीरकाकोलिका । स्त्री । चीरविनि
र्याम् । चीरमुक्तायाम् ॥ पश्यका
कोलीम् ॥

❖ चीरकाकोली । स्त्री । अष्टधर्मपठितौ
पधिविशेषे । जीववल्याम् ॥ रस
वीर्यविप्राकेषु काकोल्या । सहजीव
सा ॥ दुग्धिकाभेदे । मुक्ताकाकोल्या
म् ॥ पश्यकाकोलीम् । अस्त्रस्थाने
ऽश्वगन्धामूलम् ॥

❖ चीरकाण्डक । पु । सुह्याम् ॥ अर्कवृक्षे ॥

❖ चीरकाष्ठा । स्त्री । वटीवृक्षे ॥

❖ चीरकीट । पु । दुग्धजातकीटे । का
लिकायाम् ॥

❖ चीरचव । पु । शिरगोष्ठा इति गैः
भाषा प्रसिद्धे दुग्धपाषाणे ॥

❖ चीरजम् । न । दधनि । मङ्गले ॥ किं ।
चीरजातद्रव्ये ॥

❖ चीरदण्डः । पु । अर्कवृक्षे ॥ चीरवन्ति
दण्डान्वयः ॥

❖ चीरद्रुमः । पु । अश्वत्थे । पिप्पले ॥

❖ चीरघेनु । स्त्री । दानार्थं चीरनिर्मि
तायाङ्गवि ॥

❖ चीरनाश । पु । ग्राखोटवृक्षे ॥ दुग्ध
क्षये ॥

❖ चीरनीरम् । न । आलिङ्गने ॥ जबदु
ग्धसमाहृतौ ॥

शीरश	शीरसा
शीरपर्णी । स्त्री । अर्कवृक्षे । विकीरणे ॥	इति गौडभाषा ॥
शीरपाथी । द्वि । दुग्धपानकर्त्तरि ॥	शीरशाकम् । न । दुग्धविकृतौ ॥ अप
शीरमोचकः । पु । शोभाञ्जने ॥	क मेव यन्नष्ट चोरशार्कहितत्पय ॥
शीरमोरट । पु । मोरटे । मधुसूत्रे	शीरशीर्षः । पु । श्रीवासे ॥
। शीरमोरटा इति गौड भाषा	शीरशुक्ता । स्त्री । शीरकाकोल्याम् ॥
प्रसिद्धयांस्ततायाम् ॥	शीरविदार्याम् ॥
शीरवल्ली । स्त्री । शीरविदार्याम् ॥	शीरशुक्त । पु । जलकण्टके । शृङ्गाट
शीरवतीवल्ली ॥	के । सिंघाडा इतिभाषा ॥ राजादने ॥
शीरविकृति । स्त्री । शीरसा इति	शीरशुक्ता । स्त्री । शुक्तभूकुष्माण्डे ॥
गौडभाषाप्रसिद्धया कूर्चिकायाम्	विदार्याम् । शीरकाकोलिकायाम् ।
॥ दध्ना सप्त पत्रपत्रं यत् तत् स्याद्	कृष्णभूकुष्माण्डे ॥ शीरमिवशुक्ता ॥
दधि कूर्चिका । तत्रैव पत्रं यत् शी	शीरस । पु । शीरसारे ॥
रं साभवेत्तत् ककूर्चिका ॥ शीरस्य	शीरसन्तानिका । स्त्री । छाना इति
विकृतिः ॥	नट्शीर इति गौडभाषाप्रसिद्धे
शीरविदारिका । स्त्री । शीरविदा	दुग्धविकार विशेषे । शीरसन्तानि
र्याम् ॥	का वृष्या क्षिप्त्वा पित्तानि स्त्रापहा ॥
शीरविदारी । स्त्री । शुक्तभूकुष्माण्डे ।	शीरसमुद्र । पु । शीरान्धौ ॥ अयंश्चे
महाश्वेतौषधौ ॥ शीरवतीविदा	तदीये वर्त्तते ॥
री ॥ शुक्तकृष्णभूकुष्माण्डयो ॥ शी	शीरसागर । पु । शीरसमुद्रे ॥
रकन्दो द्विधा प्रोक्तो विनालस्तु स-	शीरसागरसुता । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥
नालक । विनालो रोगवर्त्ता स्या	शीरसार । पु । पालजिनु इति भाषा
दयस्त्रयी सनालक ॥	प्रसिद्धे शीरविशेषे । शीरसे ॥ यथा ।
शीरविषाणिका । स्त्री । शीरकाको	ईषच्कुष्मकर गौत्य पित्तघ्नं तर्पण
ल्याम् ॥ दृश्चिकाल्याम् ॥	गुरु । पुष्टिरेषाभिधा तस्य शीरसा
शीरवृक्ष । पु । राजादन्याम् ॥ उद्	रस्तु शीरस ॥ इति रा० नि० ॥
न्वरे ॥	नवनीते ॥ यथा । शीरसारमपनी
शीरशर । पु । आमिक्षायाम् । छाना	य शङ्कया स्वीकृत यदि पलायन त्व

चीरिका

या । मानसे मम नितान्ततामसे
नन्दनन्दन कथं न खीयसे ॥ चीर
स्यसार ॥

चीरसिन्धु । पु । चीरार्णवे ॥

चीरस्फटिक । पु । चीरवर्णस्फटिक
विशेषे ॥

चीरहिण्डीर । पु । दुग्धफेने । शर्करे ॥

चीरा । स्त्री । काकोल्याम् ॥

चीराब्धि । पु । चीरसागरे ॥ चीरस्य
अब्धि ॥

चीराब्धिज । पु । चन्द्रे । इन्दौ ॥ शेषे

॥ तार्क्ष्ये ॥ अमृतादिसमूहे ॥ न ।

सामुद्रखलये ॥ भौतिके ॥

चीराब्धिजा । स्त्री । इन्दिरायाम् । ल

क्ष्म्याम् ॥ चीराब्धिर्जाता । ज

नी० । ड ॥

चीराब्धितनया । स्त्री । रमायाम् । ल

क्ष्म्याम् ॥ चीराब्धे तनया ॥

चीरामृतम् । न । मधुरमांसे ॥

चीराविका । स्त्री । चीराव्याम् ॥

चीरावी । स्त्री । दुदुतिप्रसिद्धौषधौ

। दुग्धिकायाम् ॥ चीरमवति । अ

वरचणादैः । कर्मण्यण् । डीप् ॥

चीराह्व । पु । सरलह्रमे ॥

चीरिका । स्त्री । राजादने । फलाध्य

क्षे । खिरणी इतिभाषा ॥ चीरि

काया फल वृष्य वल्य क्षिग्ध हिम

चीरिणी

ज्वर । तृष्णामूर्च्छामदभ्रान्तिचय

दोषत्रयास्त्रजित् ॥ अपिच । चीरि

काय फल पक्क गुरु विष्टम्भि शी

तलम् । कषाय मधुर साक्ष नाति

वातप्रकोपनम् ॥ चीरमस्त्यस्या ।

अतद्वनिठनावितिठन् ॥ परमान्ने ।

पायसे । खीर इतिभाषा ॥ यथा ।

गुद्रे ऽर्द्धपक्वे दुग्धेतुष्टताक्तां स्तण्डु

लान् पचेत् । तेसिद्धा चीरिका

ख्याता सासिताज्ययुतोत्तमा ॥ ची

रिका दुर्जरा बल्या धातुपुष्टिप्रदा

गुरु । विष्टम्भिनी हरेत् पित्तगत

पित्ताग्निमारुतान् ॥ नालिकेरची

रिकातु प्रोच्यते शास्त्रतोमया ॥ ना

लिकेर तनूकृत्य क्षिन्नपयसिगो

चिपेत् । सितागव्याज्यसयुक्ते तत्

पचेन् मृदुना मिना । नालिकेरो

ज्जवा चीरी क्षिग्धा शीता तिपुष्टि

दा । गुर्वी मुमधुरा वृष्या रक्तपि

त्तानिलापहा ॥ ए । कुष्माण्डमज्जा

दीं स्तथा वशाङ्गुगानपि । कदलो

नांफलान्मूलान् कर्तव्यानीरिकावु

धैरिति ॥ नारङ्गचीरिणीम्पश्य ॥

चीरिणी । स्त्री । काञ्चनचीरीलताया

म् । तिक्तदुग्धायाम् । पीतदुग्धाया

म् । हिमाद्रिजायाम् ॥ चीरिणी ति

क्तशोताच रेचना शोफतापनुन् ।

चीरी

कृमिदोषकफघ्नी च पित्तज्वरहराप
 दा ॥ चीरककैल्याम् ॥ दुग्धिका
 याम् ॥ कुटुम्बिन्यामोषधौ ॥ गम्भा
 याम् ॥ चीरमल्लस्याम् ॥ इन् ॥ डीप् ॥
 चीरी ॥ पु ॥ सुद्धाम् ॥ अर्कवृक्षे ॥ राजा
 दने ॥ दुग्धपाषाणे ॥ वटे ॥ प्रचे ॥
 सोमलतायाम् ॥ स्थालोदके ॥ ची
 रमल्ल्यास्मिन् वा । अतस्त्रिनिठना
 वितीनि ॥

चीरिष्ट ॥ पु । न । चीरयुक्तवृक्षप
 षके ॥ यथा । न्यग्रोधेदुम्बरान्मल्ल
 पारिशप्लवपादपा । पञ्चैते चीरि
 षो दृष्टा स्तेषां त्वक् पञ्चवत्कलम्
 ॥ केचित्तु पारिशस्थाने शिरीष वे
 तस परे । वदन्तोतिशेष ॥ चीरिवृ
 क्षा हिमा वय्या यानि रोगव्रणाप
 हा । रुक्षा कषाया मेदोघ्ना वि
 सर्पामयनाशना ॥ शोथपित्तकफा
 स्त्रिणा स्तन्या भग्नास्थियोजका । ए
 षां त्वक्गुणा । त्वक्पञ्चक हिमं
 ग्राहि त्रणशोश् विसर्पजित् । तेषा प
 षगुणा । तेषा पच हिमङ् ग्राहि
 कफवातास्त्रनुल्लभु । विष्टभाधान
 जित् तिक्त कषाय खघु लेखनमि
 तिराजनिर्घण्ट ॥

चीरी । ची । चीरिष्ट ॥ शिरगो
 षा इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे । दु

शुपम्

गधपाषाणे । वज्राभे ॥ दुग्धिकायाम् ॥

चीरोश पु । चीरकचुकी इति
 गौडप्रसिद्धे त्वक् २ रे ।

चीरेयी । स्त्री । पायसे ॥ यथा ।
 रेय पायसं प्रोक्तं परमाश्वत्थ
 रिभिरिति इत्यायुध ॥

चीरोद । पु । दुग्धसमुद्रे । चीराब्जौ
 ॥ चीरमुदक यस्मिन् । उत्तरपदस्थ
 चेत्थुदकस्योदादेश ॥

चीरोदतनया । स्त्री । खल्व्याम् ।
 श्रियाम् ॥ चीरोदस्य तनता ॥

चीरोदतनयापति । पु । किष्णौ ॥
 चीरोदनन्दनः । पु । चन्द्रे ॥

चीव । वि । मत्ते ॥ चीवते स्म । ची
 दमदे । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि क्त
 । अनुपसर्गात् फुल्लचीवेतिसाधु ।
 कोषा ॥

चीवा । वि । मत्ते ॥ वाहुलकात् कनिन् ॥
 चु । पु । सिद्धे ॥

चुण । पु । अरिष्टदृष्टे ॥
 चुस । वि । अभ्यस्ते ॥ प्रहते । चू

र्णिकृ ते । सम्पिष्टे ॥ चुदे । क्तः ॥
 चुत् । स्त्री । चुते । चवे । छिक्काया

म् ॥ चवणम् । टुचुशब्दे । सं ।
 किप् । तुक् ॥ वलिनाश्च्युतसकृत् ॥

चुतम् । न । नासिकात् सशब्दवाये
 नि । सरणे । चवे ॥ अस्थशकुनम् ।

❖❖❖❖

❖❖❖❖

चुद्र

चुद्रगो

वित्तं ब्रह्मणि कार्यसिद्धिरतुलाशक्ते
हुताशे भय याम्यामग्निभय सुरदि
प्रकृष्टिर्लाभ समुद्रालये । वायथा
वरवस्त्रगन्धसलिल दिव्याङ्गनाचो
स्तरे सेशान्या मरण भुवनिगदित
दिग्लक्षणावजने ॥ ज्येष्ठीरुते
चुते ऽप्येव मूचु किञ्चिच्च कोविदा
॥ आसने शयने दाने भोजने वस्त्र
सङ्ग्रहे । विवादेच विवाहेच चु
त सप्तसु शोभनम् ॥ असंवृतमुख
स्य चुन्निघेधो यथा । नासंवृतमुखः
कुर्याद्दास्य जृम्भा तथा चुतम् ॥ य
त्फल खञ्जनरुते चुते ज्ञेयं तदेव
हि ॥ त्रि । शाणादिनातीक्ष्णीकृते
॥ चयणम् । टुचु शब्दे । भावेक्त ॥

चुतक. । पु । राजिकायाम् ॥

चुताभिजनन । पु । कृष्णसर्पमे । रा
यी इति भाषा ॥ चुतमभिजनयति
। नन्द्यादिस्त्रात् ल्यु ॥

चुत्करी । स्त्री । सर्पाख्याम् ॥

चुत्पिपासे । स्त्री । द्वि० । लोभभार्थ
यो ॥ यथा । चुत्पिपासे लोभभा
र्ये धन्येमान्येचपजिते । याभ्यांथा
स जगत्सर्वे नित्यचिन्तातुर भवे
दिति ॥ चिन्तातुरम् चुत्पिपासा
नाशकान्नजह्मचिन्तातुरमित्यर्थ ॥

❖❖❖❖ चुद्र । त्रि । अधमे ॥ कूरे ॥ कूपणे ॥

अलो ॥ दरिद्रे ॥ कलान्वेषिणि ॥

चुगन्ति । चुदिर्सम्प्रेषणे । स्फायि
तञ्चीतिरक् ॥

चुद्रकण्टकारी । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टकी । स्त्री । दृष्ट्याम् ॥

चुद्रकण्टारिका । स्त्री । चुपविशेषे ।
अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टिका । स्त्री । कण्टकारिका
याम् ॥

चुद्रकम्बु । पु । शङ्खनखे । शम्बुके ॥

चुद्रकारवेल्लो । स्त्री । कारवेल्लविशेषे ।
कारवेल्ल्याम् । वनकरेला इतिभा
षा ॥

चुद्रकारलिका । स्त्री । चुद्रकारवे
ल्याम् ॥ इतिराजनिर्देश

चुद्रकुलिश । पु । न । वैक्रान्तमणौ ॥

चुद्रकुष्ठम् । न । स्वल्पकुष्ठरोगे ॥

तदेकादशविधं यथा । एक कुष्ठं स्मृ
त पूर्वं गजचर्मतत परम् । ततश्च
र्मदलं प्रोक्तं ततश्चापिचिचिर्चिका ॥

दिपादिकाभिधासैवपामा कच्छूस्त
त परा । ततोद्दुश्चिस्थोट किटि
भञ्जतत परम् ॥ ततश्चालसकप्रोक्त
ग्रताश्च तत परम् । चुद्रकुष्ठानि
चैतानि कथितानि भिषग्वरैरिति ॥

❖❖❖❖ चुद्रखदिर । पु । दुषखदिरे ॥

❖❖❖❖ चुद्रगोचुरक । पु । कोटामोखरु इति

❖❖❖❖

❖❖❖❖

चुद्रतु	चुद्रपा
भाषा प्रसिद्धे विरुद्धके ॥	चुद्रदंशी । स्त्री । चुद्रदशिकायाम् । को
चुद्रघण्टिका । स्त्री । किङ्किण्याम् । घू	टाडांस इति भाषा । मसङ्ग इति प
घरु कौंधनी कर्धनी इति च भाषा ॥	वर्तीय भाषा ॥
घण्टेव । इवेतिकन् । यद्वा । घण्टयति	चुद्रदु स्पर्शा । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥
घण्टतिवा । घटिदीप्तौ । गबुल् ।	चुद्रदुरालभा । स्त्री । स्वल्पदुरालभा
चुद्राचासौ घण्टिकाच ॥	याम् । मरुस्थायाम् । मरुसम्भवा
चुद्रघोषो । स्त्री । चिविल्लिकाचुपे ॥	याम् ॥
चुद्रचक्षु । पु । चुपविशेषे । त्वक्सार	चुद्रदुस्पर्शा । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥
भेदिन्याम् ॥ स्त्री । पक्षिणास्वल्पवो	चुद्रधात्री । स्त्री । कर्कटवृक्षे ॥
न्याम् ॥	चुद्रधान्यम् । न । कङ्गवादि कुधान्य
चुद्रचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥	तृणधान्ये ॥ चुद्रधान्य मनुष्य स्या
चुद्रचिर्भिटा । स्त्री । गोपालकर्कन्या	त् कषाय लघु लेखनम् । मधुर क
म् । कचरी इति भाषा ॥	टुक पाके रुच्यं क्लेशशोषकम् ॥
चुद्रचूड । पु । शरमल्लखगे । गूथ	वातकृद्दुषिट्कश्च रक्तपित्तकफाप
लक्ते ॥	पम् ॥
चुद्रजन्तु । पु । स्वल्पजन्तो ॥ आनकु	चुद्रनासिक । वि । स्वल्पनासायुक्ते ।
णात् चुद्रजन्तव । चुद्रजन्तुरनस्थि	न, चुद्रे ॥
स्याद थवा चुद्र एव य । शत वा प्र	चुद्रपत्रा । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥
सूतौ षेष्ठाङ् केचिदानकुलादपि	चुद्रपत्री । स्त्री । वचायाम् ॥ इति राज
॥ चुद्रश्वासौ जन्तुश्च ॥ शतपद्याम् ॥	निर्घण्ट ॥
चुद्रजम्बू । स्त्री । भूमिजम्ब्वाम् । ह्रस्व	चुद्रपनस । पु । उहौ । लकुचे ॥ चु
फलायाम् ॥	द्रश्वासौ पनसश्च ॥
चुद्रजातीफलम् । न । आमलके ॥	चुद्रपर्ण । पु । अर्जके ॥ वि । मूत्र
चुद्रजीरकम् । न । कणजीरके । सु	पचे ॥
गन्धे ॥	चुद्रपाषाणभेदा । स्त्री । चुपविशेषे । च
चुद्रजीवा स्त्री । जीवन्त्याम् ॥	तुष्यत्याम् । कन्दरोद्भवायाम् । शै
चुद्रतुषसी । स्त्री । अर्जके ॥	लोद्भवायाम् ॥

❖❖❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

चुद्र

चुद्रपिप्पली । स्त्री । वनपिप्पल्याम् ॥

चुद्रपौतिका । स्त्री । मूलपौत्याम् ॥

चुद्रफल । पु । } जोवद्रुमे । जी

चुद्रफल । पु । } वनष्टचे ॥

चुद्रफला । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् । ग

वादन्याम् ॥ गोपालकर्कश्याम् ॥ क

गठकार्याम् ॥ अग्निदमन्याम् ॥ भू

मिजम्बाम् ॥

चुद्रभण्टाकी । स्त्री । वृहत्याम् । क

गठकार्याम् ॥

चुद्रमत्स्य । पु । छोटीमच्छीतिलोक

प्रसिद्धेमत्स्ये । चुद्रमत्स्या स्वादुरसा

दोषत्रयविनाशना । लघुपाका

रुचिकरा सर्वदाते हितामता ॥

अतिस्वच्छा पुस्त्वहरा रुचा का

सानिवापहा ॥

चुद्रमुस्ता । स्त्री । कसेरुकन्दे ॥

चुद्ररोग । पु । द्विचत्वारिंशद्देभि

न्ने भावप्रकाशोक्ते स्वल्पव्याधौ ॥

चुद्रवर्षणा । स्त्री । वरटायाम् ॥

चुद्रवल्ली । स्त्री । मूलपौत्याम् ॥

चुद्रवारुणी । स्त्री । सुराया । प्रमेदे ॥

चुद्रवार्त्ताकी । स्त्री । वृहत्याम् ॥

चुद्रवार्त्ताकिनी । स्त्री । खेतकगठका

र्याम् ॥

चुद्रशङ्ख । पु । शङ्खनखे । चुद्रश्वावौ

शङ्खश्च ॥

❖❖❖❖

चुद्रा

चुद्रशर्करा । स्त्री । यावनालशर्करा

याम् ॥

चुद्रशार्दूल । पु । चित्रके । मृगान्तके

। चीता इतिभाषा ॥

चुद्रशीर्ष । पि । अल्पमस्तके ॥ पु ।

मयूरशिखावृत्ते ॥ चुद्रशीर्षमस्य ॥

चुद्रशुक्ति । स्त्री । } जलशुक्तिका-

चुद्रशुक्तिका । स्त्री । } याम् ॥

चुद्रश्यामा । स्त्री । कटभ्याम् ॥

चुद्रश्लेष्मातक । पु । भूकर्बुदारके ॥

चुद्रसहा । स्त्री । मुद्रपण्याम् । मार्वा

रगन्धायाम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ स

हितसहतेवा । घृ० । अच् । टाप्

चुद्रस्यसहा ॥

चुद्रसुवर्णम् । न । रीतौ । पित्तले ॥

चुद्रश्वास । पु । अल्पश्वासरोगे ॥

चुद्रहिङ्गुलिका । स्त्री । } कण्टकार्या

चुद्रहिङ्गुली । स्त्री । } म् ॥ चुद्रा

वासौहिङ्गुली च ॥

चुद्रा । स्त्री । व्यङ्गायाम् ॥ नव्याम् ॥

कण्टकारिकायाम् ॥ काष्ठेक्ष्वसाम्

खग्राह्यम् ॥ सरघायाम् ॥ चाङ्गेर्या

म् ॥ वेण्यायाम् ॥ हिस्तायाम् ॥ म

क्षिकामात्रे ॥ शुण्ति शुभतेवा ।

चुद्रिर्सम्पूर्णने । स्फायितश्चीतिर

क् । टाप् ॥ गवेधुकायाम् ॥ वादर

तायाम् ॥

❖❖❖❖

चुद्रेवा	चुवाभि
चुद्रामिमन्यः । पुं । दशमूलप्रसिद्धे वृक्ष विशेषे । लघुमन्ये । तनुत्वचायाम् । छोटीगणियारी इतिभाषा ॥ अ मिमन्यद्वयम्बैव तुल्यं वीर्यरसादि षु । तत्प्रयोगानुसारेण योजयेत् स्वमनीषया ॥	चुद्रोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि कायाम् ॥
चुद्राञ्जनम् । न । सुश्रुतोक्तेचक्षूरोग स्यौषधे ॥	चुद्रोपाय । पु । मायादिषु । न यो पेक्षेन्द्रजलानि चुद्रोपायाइमेव ॥
चुद्राण्डमत्स्यसङ्घात । पु । पोताधाने । पोनामाच इतिगौडभाषा ॥ चु द्रादण्डाञ्जातामत्स्या चुद्राण्डमत्स्या । तेषांसङ्घात ॥	चुद्रोपोदकनाम्नी । स्त्री । मूलपोत्थ्याम् ॥ चुद्रोपोदकी । स्त्री । स्वल्पपूतिकाया के । मण्डप्याम् ॥ रसवीर्यविपाकेषु सदृशो पूर्वयास्वयम् । पूर्वया उपो दक्या ॥
चुद्रापामार्गः । पु । रक्तापामार्गः ॥	चुद्रोलूक । पु । डुण्डुले । शाकुनेत्रे । खखूसत्इतिभाषा ॥
चुद्रामलकम् । न । आमलके । काठ आवला इतिभाषा ॥	चुत् । स्त्री । चुधायाम् । वुभुचायाम् ॥ चोधनम् । चुधवुभुचायाम् । किम् ॥
चुद्रामलकसङ्घः । पु । कर्कटवृक्षे ॥	चुधा । स्त्री । भोजनेच्छायाम् । वुभु चायाम् । अशनायायाम् ॥ वुभुचो त्पादकौदर्याग्निकारे ॥ भागु रिमतेन टाप् ॥
चुद्रात्र । पु । कोषात्रे । सुकोशके ॥	चुधाकुशल । पु । विल्वान्तरवृक्षे ॥
चुद्राश्वपनस । पुं । लघुचुचे ॥	चुधातुर । त्रि । चुधापोडिते ॥ यथा । अर्थातुराणां न सुहृन् वन्धु का मातुराणां न भयं न लज्जा । चिन्ता तुराणां न सुखं न निद्रा चुधातुरा णां न वलं न तेज इति ॥
चुद्रान्ता । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥ शशा ण्डुल्याम् ॥	चुधाभिजनन । पुं । राजिकायाम् ॥ त्रि । चुज्जनके ॥ चुधामभिजनय ति । जनी । नशादिच्छाच्छु ॥
चुद्रान्तिका । स्त्री । शाखान्तायाम् । चाङ्गेर्याम् ॥	
चुद्रिका । स्त्री । दशे ॥	
चुद्रिमा । पु । चुद्रत्वे ॥ चुद्रस्य भावः । इमनिच् ॥	
चुद्रिङ्गदी । स्त्री । यवाग्रे ॥	
चुद्रेवाकः । पु । गोपालकर्कश्याम् ॥	

चुभा

चुधावती । स्त्री । भैषज्यरत्नावल्युक्तचु
धोत्पादकवटिकायाम्
चुधासागररस । पु । भैषज्यरत्नावल्यु
क्ते औषधविशेषे ॥

चुधितः । त्रि । अग्रनायिते । बुभुक्षि
ते । चुधायुक्ते ॥ चुध्यति स्म । चु
धेरकमेकस्त्रात् कर्त्तरि क्त । वस
तिचुधोरितीट् ॥ चुत् सञ्जातास्य
वा । तारकादिच्चादितच् ॥

चुधुनः । पु । स्नेच्छभेदे ॥ चुध्यति ।
चुध० । चुधिपिशिमिधिम्यः किदि
च्युनन् ॥

चप । पु । ह्रस्वशाखाशिके । शाखोट
कादिचुष्टच् ॥ श्रीकृष्णात्मजे ॥ इ
त्याकुभूयतनये ॥ दारकापश्चिमदि
क्स्थेपर्वते ॥ चैति । टुचुग्रब्दे ।
बाहुलकात् प. । अगुयश्च ॥

चुपालु । पु । पानीयालौ ॥
चुपडोडमुष्टि । पु । विषमुष्टिचुमे ॥
चव्य । पु । मन्ये । मन्यानदण्डे ॥ चु
भ्यति स्म । चुभसञ्चलने । क्त । चु
व्यस्थान्तेत्यादिनासाधु । त्रि । चु
भिते ॥ तथाच चुब्धोराजा चुब्धा
गिरिनदीत्यादिप्रयोगास्वागमशा
स्वस्थानित्यच्चादौधा ॥

चुभः । पु । प्रवर्त्तके ॥

चुभा । स्त्री । निग्रहानुग्रहकर्त्र्यां देव

चुरक

तायामिति महाभारतम् ॥

चुभितः । त्रि । विलोडिते ॥ आकुले
। वस्ते ॥ चुभे क्त. । इट् ॥

चुमा । स्त्री । अतस्याम् ॥ नीलिका
याम् ॥ छ्व इतिपर्वतीयभाषाप्रसिद्धे
लताप्रभेदे ॥ चैति । चूयते वा ।
टुचु० । बाहुलकान् मक् । अर्धस्तु
सुहुस्वधृच्चिबुभेतिमन्वा । संघा
पूर्वकत्त्वान्नगुण ॥

चुरः । पु । लोमच्छेदनद्रव्ये । नापि
तास्त्रे । कुरा इतिभाषा ॥ कोकिषा
चे ॥ गोचुरे ॥ शफे ॥ महापिण्डी
तके ॥ शरे ॥ चुरति । चुरविलेख
ने । इगुपधच्चाप्रीकिर. क. ॥ यद्वा ।
अज्जेन्द्राग्रेत्यादिनारन् । निपात
नाद्रेफलोपोगुणाभावश्च ॥ चुरइव
चुरो वा ॥

चुरक । पु । गोचुरे ॥ तिलकद्रुमे ॥
कोकिषाचे ॥ चुरक शीतलो घृ
ष्य स्वाद्वत्त्व. पिच्छिल स्तथा । ति
क्तो वातामशोयाश्मट्णादृष्टनि
लास्रजित् ॥ चुरति । चुर० । कु
न् शिलिसन्नयो. ॥ चुरइव वा । इ
वेप्रतिकृताविति कन् ॥ भूताङ्गुशे ॥

चुरकर्मा । न । चौरैः ॥ देवकार्ये पि
तृयाद्वे रवेरशपरिचये । चुरकर्म
न कुर्वीत जन्ममासे च जन्मभे ॥

ॐ

चुल्ल

चुरधानम् । न । नापितोपस्कराधाने ।

गुच्छी इतिपर्वतीयभाषा ॥ चुरो धी
वतेऽस्मिन् । धाञोत्पुट् ॥चुरधारः । पुं । मन्थानरकविशेषे ॥ अ
विशेषे ॥चुरपत्रः । पु । शरे ॥ पि । चुरतुल्यम
र्चयुक्ते ॥चुरपत्रिका । स्त्री । पात्रशृङ्गाशके । पा
त्र इतिभाषा ॥चुरजः । पु । शरविशेषे ॥ वासच्छेद
नास्ते । चुरपा इतिभाषा ॥चुरमाखण्डम् । न । चुराधारे । गुच्छी
इतिपर्वतीयभाषा ॥

चुरमर्दी । पु । नापिते ॥

चुरमुखी । पु । नापिते ॥ मुखक
रोतीतिमुखी । चुरेणमुखी ॥

चुराङ्गः । पु । गोचुरे ॥

चुरिका । स्त्री । पात्रशृङ्गाशके ॥

चुरिकापत्रः । पु । शरे ॥

चुरिणी । स्त्री । नमस्कार्याम् । वरा
इक्रान्तायाम् ॥ नापितभार्यायाम् ॥चुरी । पु । नापिते ॥ चुरोऽस्मास्ति
इति ॥

चुरी । स्त्री । चुरिकायाम् ॥

चुल्लः । त्रि । अस्ते ॥ खड्गौ ॥ चोदन

म् । चुदिस्सम्प्रेषणे । सं० कृष् ।

चर्दलाति । आतोऽनुपेतिक । तो

चैत्रम्

र्त्ति ॥ यद्वा । चुचते । स्फायितश्ची
तिरक् । रजयोरेकत्वम् । कपिल
कादिस्वाहासत्वम् ॥चुल्लकः । पु । चुदश्चे ॥ नीचे । पा
भरे ॥ अस्ते ॥ कनिष्ठे ॥ दु खिते ॥
खले ॥ चुल्लशब्दात् स्वार्थकम् ॥
यद्वा । चुयन्ति चुयते वा । चुदि
र० चुदचोदेवा । स्पायीतिरक् ।
क० सत्वम् ॥ यद्वा । चुधासक्यते
। चकषास्वाद्ने । पुसीतिघ ॥चैत्रम् । न । शरीरे । इन्द्रियान्न कर
यसंक्षिते भोगायतने ॥ यद्योक्तम् ।
इन्द्रियाणि दृक्श्रवणं पञ्चचेन्द्रियगो
चराः । इच्छादेषः सुखं दुःखं सङ्गा
तश्चेतना धृति ॥ एतत् चैत्रं समा
येनसविकारमुदाहृतमिति ॥ सस्य
स्येवास्मिन्नसकृत्कर्मणः फलस्थानिर्ह
ते ॥ केदारे । ग्रीष्माद्युत्पत्तिस्था
ने ॥ सिद्धस्थाने ॥ कलचे । पत्न्या
म् ॥ भारतादौ ॥ भगे ॥ अङ्गे ॥
मेषादिराशौ ॥ यद्वा । मेषस्त्वङ्गार
कश्चेष्टश्च शुक्रस्यकीर्तितम् । मि
थुनश्चबुधश्चेष्ट सोमस्य कर्कटस्त
था ॥ सूर्यश्चेष्टमयेत्सिंहः कन्याश्चेष्ट
बुधस्य च । तुलाश्चेष्टशुक्रस्य भौम
स्य दक्षिणस्तथा । धनुः सुरगुरो चै
वंशनेर्मकरकुम्भकौ ॥ मीनः सुरगु

ॐ

ॐ

चेवञ

रोश्चैव ब्रह्मचेष्टं प्रकीर्तितम् ॥ स्त्री
लावण्यादि प्रसिद्धे गणितव्यवहारे
॥ क्षयति क्षीयते अनेन वा । चिच्च
ये चिनिवासगच्छोर्वा । पुं ॥

चेवकर । पु । चेवस्य कर्त्तरि ॥ चेव
करोति । दिवादिभेद्यादिनाट ॥

चेवकर्कटी । स्त्री । बाहुङ्क्याम् ॥

चेवचिर्भिटा । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।

पाण्डुफलायाम् ॥

चेवज । पु । द्विपिटके पुत्रविशेषे ।
स्वपत्न्यामन्यद्वाराजनितेषु ॥ य

बाह्वेधावन । मृतस्य च प्रसूतो
यः क्लीवस्य व्याधितस्य वा । अन्येना

नुमतो वा स्यात् स्वक्षेत्रे चेवजः स्मृत
इति । अस्यार्थः । क्लीवादेः स्वे

क्षेत्रे तदनुमतोऽन्येन प्रसूतः चे
वजो भवति । मनुरप्याह । यस्त

ल्यजः प्रमीतस्य क्लीवस्य व्याधितस्य
वा । स्वर्गमणनियुक्ताया सपुत्र चेव

जः स्मृत इति ॥ त्रि । चेवजाते ॥

चेवजा । स्त्री । ताम्बडु इति गौड
भाषा प्रसिद्धे तृणविशेषे । गोमूत्र

कायाम् । रक्तहृत्तायाम् ॥ चशिका
याम् ॥ शशाङ्कुल्याम् ॥ शिल्पिका

याम् ॥ खेतकण्डकार्याम् ॥

चेवच । पु । आत्मनि । पुरुषे । शरी
रस्य कर्मसु प्रवर्त्तयितरि । शरीरा

चेवण

धिदैवते ॥ योऽस्यात्मन कारयिता

तद्ध चेवञ्च प्रवच्यते । इति मनु ॥

चेवाख्यानि शरीराणि तेषाञ्चैव
यथासुखम् । अत्मान वेत्ति संयो

गा दत्त चेवञ्च उच्यते इति ब्रह्म पु
राणम् ॥ चेवञ्चो नाम व्यष्टिदेहे

दक्षिणे चक्षुषि व्यवस्थितोऽष्टाक्ष
षो करणाना नियन्ता कार्यकरण

स्वामी हिरण्यगभविराडात्मभ्या स
मष्टिदेहाभ्या मन्य इति व्याख्यातार

॥ त्रि । छेके । निपुण्ये । विदग्धे ॥
कृषके ॥ क्षीयते इति चेव शरीर

तज्जानाति । आत्मवबोधने । आतो
नुपसर्गेक ॥

चेवदूतिका । स्त्री । दृढत्याम् ॥

चेवदूती । स्त्री । श्वेतकण्डकार्याम् ॥
चेवपति । पु । चेवपाले ॥ ब्रह्मादिषु

॥ यथा । रुद्रञ्च चेवपतिम् प्राहुः
केचि दग्धि मद्या परे । स्वतन्त्र एव

वा कश्चित् चेवस्य पतिरुच्यते इति ॥
चेवपर्पटी । स्त्री । खेतपापडा इति

प्रसिद्धे क्षुप विशेषे ॥
चेवपाल । पु । देवतादिशेषे ॥ भेदा

एकोनपञ्चाशत् चेवपालस्य कीर्त्तना
। मातृकाक्षरभेदेन सम्भिज्ञा नाम

भेदत इति ॥ प्रयोजन न्येतत् । ना
मवस्य वर्णानायेक्यो मातृकान्तरे

चेत्री

। दृश्यते प्रथमं तत्र तत्रायं चेवपा
लक ॥ चेवपालमसम्पूज्यय' कर्म
कुरुते क्वचित् । तस्य कर्मफलं वृत्ति
चेवपालो न सशयदृष्ट्यादि ॥ विशेष
ष प्रयोगसारेद्रष्टव्य ॥

चेवरुहा । स्त्री । वालुकीकर्कश्याम् ॥
त्रि । चेवजाते ॥

चेववित । पु । जीवात्मनि ॥ चेवचे ॥
चेवसम्भव' । पु । चक्षुचुपे ॥ भिष्ठा
चुपे ॥ त्रि । भूमिजे ॥

चेवसम्भूत । पु । कुन्दरे ॥ त्रि । चेवो
द्रवे ॥

चेवाजीव । त्रि । कर्षके । किसान
इति प्रसिद्धे ॥ चेवम् आजीवोजीवि
कास्त्य ॥

चेवाधिदेवता । स्त्री । तीर्थाधिप देव
तायाम् ॥ देवं गुरुं गुरुस्थानं चेव
चेवाधिदेवताम् । सिद्ध सिद्धाधिका
रांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत् ॥ इति
प्रयोगसार ॥

चेवाधिप । पु । मेषाद्यधिपतिग्रहेषु ॥
कुजशुक्रबुधेन्द्रकौम्यशुक्रावनीभु
वाम् । जोवाकिंमानुजेज्यानां चे
वाणिस्तुरजादयः ॥ इति ज्योतिषम् ॥

चेवामलकी । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

चेविक । पु । चेवस्त्रामिति ॥

चेव्री । पु । चेवविशिष्टे । कृषीक्षेत्रे ॥

चेपणि

इति ॥ भर्त्सरि ॥

चेविय । पु । असाध्यरोगे ॥ परदार
रते । पारदारिके ॥ अन्यदेवचि
कित्सार्हे ॥ परचेवेचिकित्स्य । श
रीरान्तरेचित्यिद्रव्यार्थ । चेविय
च् परचेवेचिकित्स्य इति परचेव
शब्दात् घच् परशब्दस्य लोपश्च निपा
त्यते ॥ अन्यस्य भार्याया मन्थेनोत्पा
दिते । यथा विचित्रवीर्यस्य चेवे
चत्रियायां ब्राह्मणोत्पादिता धृसा
राष्ट्रादयः चेविया ॥ न । चेवज
तये ॥

चेवेचु' । पु । यावनाले । जुन्दरी
जुवार इति भाष ॥

चेप । पु । निन्दायाम् ॥ विचेमे ॥
लेपने ॥ गर्वे ॥ प्रेरणे ॥ लङ्गने ॥
विखम्बे ॥ हेलायाम् ॥ मुक्ते ॥ चे
पणम् । क्षिपप्रेरणे । घञ् ॥

चेपक । त्रि । चेपकर्त्तरि ॥

चेपणम् । न । प्रेरणे । क्षिपायाम् ॥
प्रस्तरादीनां दूरप्रचेपणार्थं रज्जु
निर्मिते शिख्यन्त्रे । गोफिया इति
भाषा ॥ यापने ॥ युष्ठा । विधवा यौ
वनस्थाश्च नारी भ्रमति कर्कशा ।
आयुषं चेपणार्थं नु दास्यन्त्यो धनं
सदेति ज्ञात्रीति ॥

चेपणिः । स्त्री । डाँड इति स्वातेनै

चेस-

कादण्डे ॥ चिप्यते ऽनया । चिप्र
रणे । चिपे किञ्चेत्तान् । बाहु
लकात् गुण ॥ जालप्रभेदे ॥
चेपणी । स्त्री । नौकादण्डे ॥ जालभे
दे ॥ कृदिकारादतिन इति ङीष् ॥
चेपणीय । पु । भिन्दिपाले । पाषाण
प्रचेपणास्ते ॥ चि । चेपणार्हे ॥
चेपिमा । पु । चिप्रत्वे ॥ चिप्रस्थभाव
। पृष्ठादिच्चादिमनिच् । स्थूलदूरेति
साधु ॥
चेपिष्ठ । चि । अतिचिप्रे ॥ अयमेष्ट
मतिशयेनचिप्र' । स्थूलदूरेतीष्टनि
साधु ॥ वायुर्बे चिपिष्ठा देवतेति
श्रुति ॥
चेपीयान् । त्रि । चिप्रतरे ॥ अयमन
यो चिप्र । द्विचनविभज्येतीय
सुनि स्थूलदूरेति साधु ॥
चेप्ता । चि । चेपणकर्त्तरि ॥ चिप
ति । चिप० । टच् ॥
चेमः । पु । चण्डायाम् । चोरनामग
न्ध्रये ॥ पु । न । खड्गरक्षणे ॥ कल्या
णे । कुशले ॥ मे । चे ॥ चतुर्थतारा
याम् ॥ त्रि । तद्वति ॥ चयत्त्यशुभ
म् । चि० । मन् ॥ चिपोति वा ।
चिहिसायाम् । अर्त्तिसुसुहुसुधु
चिचुभायावा वृद्धिचिनीस्थोमनि
तिमन् ॥

चेमशू

चेमक । पु । चोरनामगन्ध्रये ॥ पा
ण्डुवशजेराजपुत्रे ॥ परीचिदादय
चेमकान्ता कले सहस्रवत्सरपर्य
न् राजान आसन् । ततोऽस्य वश
स्य विश्रान्ति । तत सोमवंशशा
खान्तरे मगधवश्याराजान कलौ
बहुकालस्थिता ॥ नागविशेषे ॥
भारतप्रसिद्धे राक्षसे ॥
चेमकर । त्रि । मङ्गलकारके ॥ चेम
स्त्रकर' ॥
चेमकरी । स्त्री । भवान्याम् ॥
चेमकार । त्रि । शुभङ्करे ॥ चेमप्रिय
मद्रेण्चेत्यण् ॥
चेमङ्कुर । चि । चेमकारे । अरिह
तातौ ॥ चेमप्रियमद्रेण्चेतिचका
रात् खच् । मुमागम ॥
चेमङ्करी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ भग
वत्यामूर्त्यन्तरे शङ्खचिह्न्याम् ॥ व
था । कुङ्कुमाक्ष सर्वाङ्गि कुन्देन्दुधव
लानने । मत्स्यमांसप्रिये देविचे
मङ्करिनमो ऽस्तुते इतिदर्शने नम
स्कारमन्त्र ॥
चेमफला । स्त्री । उदुम्बरवृक्षे ॥ चेमा
यफलान्यस्या ॥
चेमवान् । चि । मङ्गलयुक्ते ॥
चेमशूर । त्रि । निर्भयस्थाने वलप्रका
शके ॥

चोदिमा

चोमा । स्त्री । उमायाम् । कात्याय
न्याम् ॥ चोमङ्कर्याम् ॥ धनङ्कर्याम्
चयत्यशुभम् । चि० । चिणोति
दुःखम् । चिहिसायाम् । मन् ।
टाप् ॥

चोम्य । त्रि । कुशलयोग्ये ॥

चोयम् । त्रि । चेतुयोग्येपापादौ ॥

चि० । अचोयत् । गुण ॥

चोचम् । न । चोचवृन्दे । कैदार्ये ॥ चो

चाणा सभूह । भिच्चादिभ्योऽण् ॥

चोरेयम् । त्रि । चीरसस्कृते ॥ चीरेस

स्कृतम् । चीराड्डम् ॥

चोरेयी । स्त्री । यवाग्वाम् ॥ डीप् ॥

पायसे ॥

चोड । पु । आलाने । गजवन्धन्याम् ॥

चोणि । स्त्री । धरित्र्याम् ॥ चोति ।

टुक्षुशब्दे । बाहुलकाच्चि ॥

चोणी । स्त्री । भूमौ ॥ कृदिकारादि

तिङ्गीष् ॥

चोणीप्राचीर्ग । पु । समुद्रे ॥

चोद् । पु । रजसि । चूर्णे ॥ पेषणे ॥

चुद्यते । चुद्दिस्सम्पेषणे । घङ् ॥

चोदक्षम् । त्रि । विचारसहे ॥

चोदितम् । न । चूर्णे ॥ त्रि । पेषिते ॥

चोदिमा । पु । चुद्रत्ने ॥ चुद्रस्य मा

व । पृष्ठादिस्त्वादिमनिच् । स्थूल

निदूरेतिसाधु ॥

चोमक

चोदिष्ट । वि । अतिचुद्रे ॥ अयमेषा

मतिशयेनचुद्र । अतिशयनेतम

विष्टनावितीष्टनि स्थूलदूरेतिसाधु ॥

चोदोयान् । त्रि । चुद्रतरे ॥ अयम

नयोरतिशयेनचुद्र । द्विवचनवि

भज्येतीयसुनि स्थूलदूरेतिसाधु ॥

चोद्य । त्रि । चोदनीये । चूर्णितु

योग्ये ॥

चोभ । पु । व्यर्थमितस्तत सञ्चलने

॥ चोभणे ॥ चित्तचाञ्चल्ये ॥

चोभक । पु । कामाख्यास्थपर्वतवि

शेषे ॥ त्रि । चोभजनके ॥

चोभकृत् । नि । विघ्नकारिणि ॥

चोभण । पु । कामवाणविशेषे ॥ चो

भकारके ॥ विष्णौ ॥ प्रकृतिम्पुरु

षञ्चैवप्रविश्य स्वेच्छया हरि । चो

भयामास सम्प्राप्ते सर्गकाले व्यया

व्यथौ ॥ परिणाम्यपरिणामिनौ उ-

पाटाननिमित्तौ ॥ इत्यर्थ ॥ चोभ

यति । चुभसञ्चलने । ल्यु ॥

चोभित । त्रि । चोभयुक्ते । सञ्चालिते ॥

चोम । पु । न । मण्डपोपरिशाला

याम् । इद्रे ॥ चोति । टुक्षुशब्दे ।

अर्त्तिसुस्वितिमन् ॥

चोमक । पु । गणदासके । चोदनाम

गन्धद्रव्ये ॥

चौम

चौद्रम् । न । मधुनि ॥ पानीये ॥ क
 पिलवर्णं मधुनि ॥ मन्त्रिका कपि
 ला सूक्ष्मा क्षुद्राख्या स्तत्कृतम्
 धु । मुनिभि चौद्रमित्युक्ततद्वर्णा
 त् कपिलम् भवेत् ॥ गुणैर्माचिक
 वत् चौद्रविशेषान्मोहनाशनम् ॥
 क्षुद्राभिर्मन्त्रिकाभि कृतम् । क्षुद्रा
 भ्रमरवटरपादपादजित्यञ् ॥ पु ।
 चितिकणे । पाशौ ॥ चम्पकवृक्षे ॥
 सजातीयान्मागर्थाजाते सङ्करजाति
 विशेषे ॥ वागुरादिनाऽस्यजीविका ॥
 चौद्रजम् । न । सिक्थे । मधूच्छिष्टे
 ॥ चि ॥ मधुजातमात्रे ॥
 चौद्रधातु । पु । माचिके ॥
 चौद्रप्रिय । पु । जलमधूकृच्छे ॥ चि ।
 मधुप्रिये ॥
 चौद्रमेह । पु । प्रमेहरोगविशेषे ॥
 तस्यलक्षणं यथा । कषाय मधुर रु
 च्च चौद्रमेह वदेद्बुध । कषाय क
 षायवर्णम् ॥
 चौद्रेयम् । न । सिक्थके । सिथा मैण
 मोम इति भाषा ॥
 चौम । पु । न । अट्टे । अट्टा अटारी
 इति भाषा ॥ दुकूले ॥ न । वल्क
 लजांशुके ॥ शणजीवस्त्रे ॥ अतसीष
 स्त्रे ॥ प्रह्वस्त्रे ॥ चि । क्षुमायाविका
 रे ॥ चौमाहतेरये ॥ क्षुब्धव । चौरिक । पु । नापिते ॥ इतिशब्द

चौरिक

टुक्षु । अर्त्तिस्तुस्वितिमन् । तत प्र
 चाद्यन् ॥ क्षुमाया विकार । तस्य
 विकारइत्यन् ॥ चौमेणदुकूलेनप
 रित्तोरथ । परिवृत्तेरथइत्यन् ॥
 चौमी । स्त्री । अतस्याम् ॥ क्षुमानि
 र्मितकन्यायाम् ॥
 चौरम् । न । चुरकर्मणि । मुण्डने ।
 वपने ॥ केशश्मश्रुनखादोना कर्त्त
 नसम्पसाधनम् । सम्पसाधनम् पवि
 चीकरणम् ॥ व्रतादिसयमे चौरक
 र्माकरणेदोषो यथा । व्रताना मुप
 वासानांश्चाद्वादीनाञ्चसङ्गमे । न क
 रोति चौरकर्मसोऽशुचि सर्वकर्म
 सु । स्वयमाल्यस्वयपुष्प स्वय दृष्टञ्च
 न्नम् । नापितस्य गृहे चौर शक्राद
 पि हरेत् श्रियम् ॥ रवौदु ख सुख
 चन्द्रे कुजेमृत्त्यु बुधेधनम् । मान
 हन्तिगुरोर्वारे शुक्रेशुक्रचयेभवेत्
 ॥ शनौचसर्वेदोषा स्यु चौरमच
 विवर्जयेत् ॥ अत्रहृदुर्ग । केशव
 मानर्त्तपुर पाटलिपुत्रपुरीमहिच्छ
 वाम् । दितिमदितिञ्चस्मरता चौर
 विधौ भवतिकलाणमिति ॥ चुरे
 गनिर्हृत्तम् । तेननिर्हृत्तमित्यन् ॥
 चौरपथ्यम् । न । चुरवज्जतुल्यतीक्ष्ण
 दृढगृहे ॥

चौरिक । पु । नापिते ॥ इतिशब्द

खगव	खगोल
मगशौ ॥ खन्यते खनति वा । ख	खगवतो । स्त्री । भूसौ । क्षितौ ॥
नुभवदारणे । अन्येभ्योपीतिङ् ॥	खगश्च । पु । पृश्निषर्ग्याम् ॥
खर्वत्यस्मिन् वा । खर्गता । ड ॥	खगस्थानम् । न । कोटौ । निष्कुट्टे ॥
अभ्रजे ॥	खगानास्थानम् ॥
खकुन्तल । पु । शम्भौ । शिवे ॥	खगान्तक । पु । श्येनपक्षिणि ॥
खक्खट । पु । कक्खटे । कठिने ॥ ख	खगासन । पु । उन्गाचले ॥ विष्णौ ॥
क्खति । खक्खहसने । शकादिभ्यो	खगस्य खगाना वा आसन यस्मिन्
ऽटन् ॥	स ॥ खगो गरुड आसन यस्य वा ॥
खग । पु । सूर्ये ॥ ग्रहे ॥ देवे ॥ मा	खगेद्र । पु । गरुडे । वैनतेये ॥ खगा
र्गख । शरे ॥ पक्षिणि । विहङ्गमे ॥	नामिन्द्र ॥
वायौ ॥ खगच्छति । गच्छुगता ।	खगेन्द्रध्वज । पु । विष्णौ । हरौ ॥ ख
अन्येभ्योपीतिङ् ॥	गेन्द्रो ध्वजे यस्य । खगेन्द्रो ध्वज
खगगतिक्रिया । स्त्री । पक्षिणा डीना	श्चिह्नं यस्य वा ॥
दिगतिचेष्टायाम् । यथा । डीनप्र	खगेश्वर । पु । गरुडे । सुपर्णे ॥ खगा
डीन मुष्टोन सण्डोन परिडोनक	नामीश्वर ॥
म् । शिडीन भवडीनञ्च निडीन	खगोल । पु । आकाशमण्डले ॥ तस्य
डोनडोनकम् ॥ गतागतप्रगतित	विवाययथा । एतद्वह्मण्य सच्चि
सम्पत्ताद्याश्चपक्षिणाम् । गतिप्रभे	द्व कश्चाह्वयस्य गोलकाकाशस्फुटतु
दा पक्षिगृह कुलायोनीडमस्त्रिया	रगम् । यत्र भूमिव स्वमण्डोजनतप
प्रतिजटाधर ॥	सत्यसत्त्वकानि सप्त भुवनानि सान्ता
खगति । स्त्री । आकाशगमने ॥	। ब्रह्माण्डमध्ये य परिधि सञ्चा
खगप । पु । गरुडे ॥ खगान् पाति ।	काशरुद्ध्या । तन्मध्ये परावतपाव
पागच्छे । शतानुपेतिक ॥	हनुवहसन्मण्डोच्चहास्याना पञ्चाना
खगपति । पु । गरुडे ॥ खगानाम्	वायुनास्थानानि अधोध क्रमेणस
पति ॥	न्ति । तदधस्ता अधोध स्थितपूर्वा
खगमः । पु । खेचरे ॥	भिमुखशनिवृहस्पतिराहुकेतुमङ्ग
खगवक्र । पु । लकुचवृक्षे ॥	लसूर्यशुक्रबुधशुक्रग्रहयुक्ता दाक्षिणे

खचर

त्तरस्थितध्रुवाख्यताराद्वयेन वङ्गं न
 चवचक्र सदापश्चिमगतिना प्रवहवा
 युना भ्रमति । ततोधोध क्रमेण
 सिद्धविद्याधरमेघविद्युदादियुक्त स
 दोत्तरगति रावहवायुर्भ्रमति । ए
 तद्ब्रह्माण्डस्य मध्ये समन्तादीश्वर
 स्य धरणात्मिका शक्ति विभ्राणो भू
 गोला ग्रन्थे तिष्ठति । पृथ्व्यन्तर्गता
 नाग सुरसमाश्रया दिव्यौषधिरसो
 पेता रम्या पातालरसातलमहात
 लतलातलसुतलवितलातलसंचका
 लज्जोर्ध्वक्रमेण सप्तपातालभूमयश्च
 सन्ति । सुमेरुपर्वतोपरि ग्रन्थे एका
 ध्रुवताराभ्रमति । एव वङ्गवानलो
 परि ग्रन्थेऽन्याध्रुवतारा भ्रमतोति ॥
 खगण्ड । पु । खगण्डा इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे तृणविशेषे । मोटगले । ट
 हत् काशे ॥

खङ्गर । पुं । चूर्णकुन्तले ॥

खचमस । पु । चन्द्रे ॥ खचमस इव ॥

खचर । पु । वायौ ॥ राक्षसे ॥ सूर्ये

॥ त्रयाणामुदाहरण्यथा । खचरस्य

सुतस्य सुत खचर खचरस्यपिता

न पुन खचर । खचरस्यसुतेन च

त खचर खचरी परिरोदिति हा

खचर ॥ मेघे ॥ रूपकभेदे ॥ यथा

। खचरो रङ्गताले स्यात् गुरुरादौ

खजित्

लघु स्तथा । शान्ते ऽथवा हास्यरसे
 भवे देषदशाक्षरइतिसङ्गीतदामो
 दर ॥ वि । आकाशगामिनि ॥ खेच
 रति । चर० । चरेष्ट ॥

खचित । वि । करम्बिते । रुषिते ।
 सयुक्ते । कुरिते । व्याप्ते ॥

खज । पु । दर्भ्याम् । करुण्ये इति
 भाषा ॥

खजक । पुं । वैशाखे । मन्यानदण्डे ॥

खजपम् । न । दृष्टे ॥ दध्नि ॥ खज्यते ।

खजमन्यने । उषिकुटिदलिकचिख
 जिम्य कपन् ॥

खजलम् । न । नीहारे ॥ खस्यजलम्

॥ दिव्योदके । आकाशवारिणि ॥ य

था । वर्षासु चरन्ति घनै सहार

गा मियति कीटलूताश्च । तद्विप्र

जुष्टमपेक्ष खजल मगच्छोदयात् पू
 र्वम् ॥

खजा । स्त्री । मन्य ॥ प्रहस्ते ॥ दर्भ्याम् ॥

खजाक । पु । खगे । पक्षिणि ॥ खज

ति । खज० । खजेराक ॥

खजाका । स्त्री । दर्भ्याम् । करुण्ये इति

भाषा ॥ खजेराकप्रत्य

यान्तात् टाप् ॥

खजिका । स्त्री । खजाख्योपदंशे ॥

खजित् । पु । बुद्धप्रभेदे ॥ खंजयति ।

जि० । क्षिप् । तुक् ॥

खञ्ज

खञ्जोतिः । पु । खञ्जोते ॥

खञ्ज । वि । विकलगतौ । खोडे । खो
डा लंगडा इतिभाषा ॥ खञ्जति ।
खजिगतिवैकल्ये । पचाद्यच् । तल्ल
क्ष्य यथा । वायु कक्ष्याश्रित सक्
श्च कण्डरामाक्षिपे ददा । खञ्जस्त
दा भवे ज्ञान्तु पङ्क्तु सक्प्रोर्द्धयो
र्वधात् ॥

खञ्जक । वि । खोरे । खञ्जे ॥

खञ्जकारि । पु । सुखायाम् । खिसा
री इतिभाषा ॥

खञ्जखेट । पु । खञ्जनाखविहङ्गमे ॥

खञ्जखेल । पु । खञ्जनपक्षिणि ॥

खञ्जन । पु । खञ्जरीटे । ममोला इ

इभाषा ॥ अस्य लक्षणाध्याय । ख
ञ्जननामा वो य विहङ्गम स्तस्य द
र्शने प्रथमे । प्रोक्तानि यानि मुनिभि
फलानि तानि प्रवक्ष्यामि ॥ तत्र च
त्वार खञ्जनाभवन्ति । तेषां नामान्य
ह । स्थूलो ऽभ्युदतकण्ठ कृष्णगलो
म्बकारकोभद्रः १ । आकण्ठमुखात्
कृष्ण सम्पूर्ण २ पूरयन्त्याशाम् ॥

कृष्णो गलेऽस्य विन्दु सितकरटान्त स
द्रिक्तकृद् रिक्तः ३ । पीतो गोपीत
४ इति क्लेशकर खञ्जने दृष्ट ॥ अथ
कस्मिन् स्थाने दृष्टः । तीदक्फलङ्क
रोतीत्याह । अथ मधुरसुरभिफ

खञ्ज

नकुमुमतकष सज्जिलाशयेषु पुण्ये

षु । कर्तितुग्गभुजगमूर्द्धमु मासा
दोद्यानहर्म्येषु ॥ मेदगोष्ठमत्समा
गमयत्तोत्सवपार्थिवद्विजसमीपे ।
हस्तिगुग्गमशालाकृचध्वजचामरा
येषु ॥ हेमसमीपसिताम्बरकम-
लोत्पलपजितोपलिसेषु । दधिपा
वधान्यकूटेषु च श्रिय खञ्जनः कुरु
ते ॥ अन्येष्वप्याह । पङ्क्ते स्वाद्वन्ना
प्तिर्गौरससम्पन्नगोमयोपगते । शा
द्वलगे वस्त्राप्ति शकटस्थे देशविभ
शः ॥ गृहपटले ऽर्थश्च सोवधेवन्धो
ऽशुचौ भवति रोगः । पृष्ठे खजाविका
नां प्रियसङ्गममावहन्त्याशु ॥ अन्य
दप्याह । महिषोष्णर्द्धमास्थिश्च शान
गृहकोणशर्करादृश्यः । प्राकारभ स्स
केशेषु चाशुभो मरणरुग्भयदः ॥ प
क्षौ धुन्वन्नशुभ शुभ पिबन् वारि नि
वगासंस्थः । सूर्योदये प्रशस्तो नेष्ट
फल खञ्जनेऽस्त्वमये ॥ नीराजने
निवृत्ते यथादिशा खञ्जने नृपं या-
तम् । पश्येत् तथा गतस्य क्षिप्र म
वातिर्बेशः अपैति ॥ अथ प्रत्ययप्र
दर्शनार्थमाह । तस्मिन्निधि भवति
मैथुनमेति यस्मिन् यस्मिंस्तु छर्द
यति तत्र तले ऽस्ति काचः । अङ्गा
र मण्युपदिशन्ति पुरीषणे ऽस्य त

खञ्ज

कौतुकापनयनाय खने इरिचीम् ॥
 अन्यच्छुभाशुभमाह । मृतविकल
 विभिन्नरोगित स्वतनुसमानफल
 प्रद खग । वनकूदभिनिर्लीयमा
 नको वियतिच वन्धुसमागमप्रद ॥
 अथशुभखञ्जने दृष्टे विधानमाह ।
 नृपति रपि शुभ शुभप्रदेशेखग म
 वलोक्य महातले विदधात् । सुर
 भिकुसुमधूपयुक्तमर्घ शुभ मभिन
 न्दित मेव मेति वृद्धिम् ॥ अथाशु
 भे खञ्जने दृष्टे विधानमाह । अशु
 भ मपि विलोक्य खञ्जन द्विजगुरु
 साधुसुरार्चने रत । न नृपति र
 शुभ समामुयान्न यदि ससप्तदिना
 निर्मासभुक स्यात् ॥ अथ कालफ
 लप्रदर्शनार्थ माह । आघर्षात् प्रथ
 मे दर्शने फल प्रतिदिनन्तु दिनशे
 षात् । दिक्स्थानमूर्त्तिखग्नर्च शा
 न्तादीप्तादिभिश्चोद्यम् ॥ इतिवा
 राह्याविचत्वारिशीधाय ॥ ४३
 विशेष शाकुने ॥ दिग्विशेषे ऽस्य
 शब्दफलम् । वित्त ब्रह्मणि कार्य
 सिद्धिरतुला शक्ने हुताशेभय याम्या
 मग्निभय सुरद्विषिकलि लोभ स
 मुदाखये । वायव्या वरवस्त्रगन्धस-
 लिल दिव्याङ्गनाचोत्तरे ऐशान्या
 मरण ध्रुवनिगदितदिग्गलक्षण ख

खटिनी

ञ्जने ॥ ज्येष्ठीरुतक्षुतेप्येववेधम् ॥
 न । गमने ॥ खञ्जति । खजि० ।
 नन्द्यादिच्छाल्लु ॥
 खञ्जनक । पु । खञ्जने ॥
 खञ्जनगतम् । न । यतीनां गोपनीये
 रते ॥ यमिना यद्वत गोप्य तत् ख
 ञ्जनरत विदुर्गिह्युक्ते ॥
 खञ्जना । स्त्री । खञ्जरीटसमपक्षिणि
 । क्षुद्रखञ्जनजातौ । सर्षप्याम् ॥
 खञ्जनिका । स्त्री । खञ्जनाकृतौ । स
 र्षप्याम् । हापुत्रिकायाम् ॥ खञ्जनै
 व । स्वार्थेक । टाप् । इत्थम् ॥
 खञ्जरीट । पु । खञ्जने ॥ असिधाराया
 म् ॥ व्रतचारिणि ॥ खञ्जद्वक्त्रच्छ
 ति । जगता । बाहुकात् कीटन ॥
 खञ्जा । स्त्री । छन्द प्रभेदे ॥
 खट । पु । अन्यकूपे ॥ कफे ॥ महारा
 न्तरे ॥ टङ्गे ॥ तृये ॥ लाङ्गले ॥ क
 तृये ॥ खटकाङ्गायाम् । अच् ॥
 खटक । पु । नागवीटे । टाङ्क रे ॥
 खटकामुख । पु । शरार्कषणमुद्राय म्
 ॥ हस्तकविशेषे ॥
 खटिक । पु । कुञ्जितपाणौ ॥
 खटका । स्त्री । शैलखडो इति प्रसिद्धा
 याकठिन्याम् । लेखद्वये ॥ कर्णर
 न्धे ॥ धीरये ॥
 खटिनी । स्त्री । खड्याम् । खटिका

खट्वा

याम् ॥

खटी । स्त्री । कठिन्याम् । धवलमृत्ति
कायाम् ॥ खटी दाहास्त्रजि च्छी
ता मधुरा विषशोथजित् । लेपादे
तद्गुणा प्रोक्ता भक्षितामृत्तिकासमा
॥ खटी गौरखटी द्वे च गुणै स्तुल्ये
प्रकीर्त्तिते ॥

खट्टन । वि । खर्वे ॥

खट्टाश । पु । गन्धोत्तै । वनवासने ॥
खाटास गन्धगोकुला इति च गौड
भाषा ॥

खट्टाशी । स्त्री । पृतिशारिजायाम् ॥

खट्टि । पु । शवयाने । अन्तश्शय्यायाम् ॥

खट्टिक । पु । खटीक इति ख्याते मांस
विक्रयिणि ॥ महिषी क्षीरफेने ॥ शा
कुनिके । चिडीमार इति भाषा ॥

खट्टिका । स्त्री । क्षुद्रखट्टायाम् । निष
द्यायाम् ॥ शवयाने ॥

खट्टेरक । वि । खर्वे ॥

खट्टका । स्त्री । खट्टिकायाम् ॥ अभाषि
तपुस्काच्चेति पक्षे रत्नाभाव ॥

खट्टा । स्त्री । पर्यङ्के । शयने । मञ्चे ॥

खट्टते निशालुभि । खट्टकाङ्गायाम्

। अश्रुप्रुषीति कन् । टाप् ॥ अष्टाभि

काष्ठखण्डैश्च खट्टेति प्रतिचक्षते ॥

विशेषोयुक्तिकल्पतरौ ॥ कालशि

व्याम् ॥

खड्गयू

खड्गाका । स्त्री । खट्टिकायाम् ॥ आदा

चार्याणामिति पक्षे आत्वम् ॥

खड्गाङ्ग । पु । सूर्यवंशीयराजर्षिविशेषे

॥ न । नरपञ्जरे ॥ दण्डारोपितनर

शिरस्को ईशायुधविशेषे ॥ पृष्ठवशे ॥

खड्गापादे ॥

खड्गाङ्गभृत् । पु । शिवे ॥

खड्गाङ्गी । पु । शिवे ॥

खड्गारुढ । वि । खड्गाश्रिते ॥ अविनी

रो । प्रमादिनि ॥ जालम्भे । निषिद्धा

ऽनुष्ठानपदे ॥ वेद व्रतानि च समाप्य

समावृत्तेन हि खड्गारोढव्या ब्रह्मच

र्ययव भूमिशयनार्होऽपि य खड्गामा

रोहति सजात्म । रुढश्चायम् । ते

न खड्गा मारोहतु मावा निषिद्धानु

ष्ठानपर सर्वोपि खड्गारुढ उच्यते ।

खड्गाक्षेप इति निश्चयतत्पुरुष ॥

खट्टिका । स्त्री । शयने । क्षुद्रखट्टायाम्

। खट्टिया खट्टोला इति भाषा ॥ च

त्पाखड्गा । कन् । ह्रस्व । अभाषितपु

स्काच्चेतीत्वम् ॥

खड्ग । पु । पानान्तरे ॥ भेदे ॥ पु । न

। लघुट्टणे । खड्ग इति भाषा ॥

खड्गकििका । स्त्री । } पक्षद्वारे । खि

खड्गकी । स्त्री । } डकी इति भाषा

॥ इति चारावली ॥

खड्गयूषः । पु । यूषवि० ॥ यथा । तक्र

खड्ग

वपित्यचाङ्गेरीमरिचा जाजिविच-
कै । सुपक्व खड्गयुषीय चक्रदत्तेन
भाषित ॥

खडिका । स्त्री । } सेलखडी इतिभा
खडी । स्त्री । } या प्रसिद्धाया क
ठिन्याम् ॥

खडु । पु । मृतशय्यायाम् ॥

खड्गम् । न । लोहे ॥

खड्ग । पु । खागइतिख्याते गण्डकशृङ्गे
॥ वृद्धभेदे ॥ गण्डके । गेडा इति
प्रसिद्धवनमृगे ॥ चारकनामगन्ध
द्रव्ये ॥ खाँडा तरवारिइतिच ख्याते
शस्त्रे । असौ । चन्द्रहासे ॥ खण्डति
। खडिभेदने । छापूखडिम्य किदि
तिगन् । आगमशास्त्रस्याऽनित्यत्वा
न्ननुम् ॥ अथ खड्गविषयकत्रयोदश
विधसञ्चरणं महाभारते । यथा मण्ड
लाकारतः खड्गभ्रामणभ्रान्तमुच्यते १
। तदेव गच्छुमुद्यम्यकृतमुद्गान्तमीरि
तम् २ ॥ भ्रामण स्वस्य परितः खड्ग
स्याविद्धमुच्यते ३ । परप्रयुक्तशस्त्र
वारणार्थं मिदत्रयम् ॥ शत्रो रा
क्रमणार्थाय गमनन्वाप्तुं मतम् ४
। खड्गस्याग्रेण तद्देहस्पर्शनप्रसृत म
तम् ५ ॥ बन्धयित्वा रिपौ शस्त्रपात
न गदितं स्मृतम् ६ । परिवृत्त्य भ
वेच्छत्रो वीरमदन्तिगतो गतिः ७ ॥

खड्गप

पश्चात् पदापसरण निवृत्त्य सम्प्र
चक्षते ८ । अन्योन्यताडनं प्राकृ
सम्पातमुभयो रपि ९ ॥ आधिक्य
मात्मनो यत् तत् समुदीर्णं मुदा
रितम् १० । अङ्गप्रत्यङ्गदेशेषु भ्रा
मणं भारतं स्मृतम् ११ ॥ विचित्र
खड्गसञ्चारदर्शनं कौशिक स्मृतम्
१२ । निनीय चर्मणि क्षेपे ददमे
सात्त्वत हितम् १३ ॥ इति ॥

खड्गकोष । पु । असिपिधाने । खड्गपत्रे ॥

खड्गज्ञानम् । न । खड्गपरीक्षायाम् ॥

खड्गट । पु । वृहत्काशे ॥

खड्गधेनु । स्त्री । खड्गपुत्रिकायाम् । कु
री इति भाषा ॥ गण्डकस्त्रियाम् ॥

खड्गपत्र । पु । असिकोषे । खड्गलता
याम् ॥

खड्गपरीक्षा । स्त्री । खड्गज्ञाने ॥ यथा ।
अङ्ग रूप तथा जातिर्नैवारिष्टे
च भूमिका । ध्वनिर्मानमिति
प्रोक्तं खड्गज्ञानाद्युक्तं शुभम् ॥ अभि
ज्ञे दृश्यते यादृक् विभिद्य घटिते
तथा । यदेव दृश्यते विज्ञं तदङ्ग
सम्प्रचक्षते १ ॥ नीलकृष्णादिक
खड्गे रूपमित्यभिधीयते २ । तेनै
व यत् प्रतीतस्यात् तज्जातिरिति
गद्यते ३ ॥ अङ्गातिरिक्तं यज्जाति
स्तन्माहात्म्यो पदचक्रम् । तन्नेत्र

खड्गल

मिति । जानीयात् खड्गे खड्गविशार
द ४ ॥ अज्ञातिरिक्त खड्गादि यच्छु
दुत्वापसूचकम् । तदरिष्ट मिति
प्राहु ५ भूमिरङ्गादिधारणम् ६ ॥
य खड्गे जायते शदो नखदण्डादि
ना हते । स ध्वनि ७ स्तुलना
मान ८ ज्ञानमष्टविधन्विदम् ॥ प
ञ्चाद्या निपुणै खड्गे सम्भाव्यन्ते
पिकृत्रिमा । अन्त्या वकृत्रिमौ ज्ञेयौ
ता वेव सहजा विति ॥ शत मङ्गा
नि चत्वारि रूपाणि जातयस्तथा ।
चिश ज्ञेयाणि जानीया दरिष्टानि
तथैव च ॥ भूमिश्च द्विविधा ज्ञेया
ध्वनि रष्ट विधो मत । मानन्तु
द्विविध प्रोक्तमित्येषासङ्गहेमत ॥
इति ॥ विशेषस्तुलौहार्णवलौहदी
पयुक्तिकल्पतरुप्रभृतिग्रन्थेषु दृश्य ॥

खड्गपिधानम् । न । } खड्गकोशे । प
खड्गपिधानकम् । न । } रीवारे । प्र
त्याकारे । कोषे ॥

खड्गलक्षणात् । न । खड्गस्वरूपज्ञाने ॥
तथा दौखड्गस्यप्रमाणं व्रणानाञ्च शु
भाशुभज्ञानार्थमाह । अङ्गुलसप्तार्दु
मुत्तमजन स्यात् पञ्चविंशति ख
ड्ग । अङ्गुलमानाञ्च ज्ञेयो व्रणोऽशु
भो विषमयवस्य ॥ * ॥ व्रणानामाकृ
तिलक्षणात् । श्रीदृष्टवर्द्धमानात्

खड्गल

पञ्चशिवलिङ्गकुण्डलाजानाम् । स
दृशा व्रणा । व्रणस्ता ध्वजायुधस्वस्ति
कानाञ्च ॥ * ॥ अशुभलक्षणाणि ।
कृकलासकाककङ्ककव्यादकवम्भट्टसि
काकृतय । खड्गे व्रणान् शुभदा व
शानुगता प्रभूताश्च ॥ स्फुटितो ह
स्व कुण्डो वशच्छिन्नो नट्टपुणेन
गत । अस्वनइति चानिष्ट प्रोक्तवि
पर्यस्तदृष्टफल ॥ * ॥ खड्गचेष्टित
माह । कण्ठित मरणायोक्त पराज
यायाप्रवर्त्तन कोशात् । स्ववसुङ्गी
र्ण युद्ध ज्वलिते विजयो भवित ख
ड्गे ॥ * ॥ अथपरिभाषार्थमाह ।
नाऽकारण विवृणुया अविघट्टयेच्च
पश्येन्नतत्रवदन नवदेवभूष्यम् । दे
श नचास्य कथयेत् प्रतिमानयेन्न
नैवस्पृशेन्नृपति रप्रयतोऽसियष्टिम्
॥ * ॥ अन्यलक्षणात् । गोविज्ज्ञा
सस्थानो नोलोत्पलवशपत्रसदृश
श्च । करवीरपत्रशूलाग्रमण्डलाद्या
प्रशस्ता स्यु ॥ निष्पन्नो न च्छेद्यो
निकषै कार्यः प्रमाणयुक्तः स ।
मूले म्रियते स्वामी जननी तस्याग्र
मश्चिन्ने ॥ * ॥ अथ मुष्टौदृष्टाया
व्रणज्ञानमाह । यस्मिन् तत्सदृशदे
शे व्रणो भवेत्सदृशखड्गस्य । वनि
तानामिदं तिलको गुह्योवाच्यो मु

खड्गल

स्वदृष्टः ॥ * ॥ अत्रब्रह्मोपायमाह ।
 अथवा स्पृशति यदङ्गं प्रष्टानिस्त्रय
 भृत् तदवधाय । कोशस्थस्यादेश्यो
 वशापि शास्त्रं विदित्वैवम् ॥ शिर
 मिस्पृष्टं मथमेङ्गुले द्वितीयेललाट
 संस्पर्शः । भ्रूमध्येचतृतीयेनेत्रसंश्लेषे
 तुर्येच ॥ नासोष्ठकपोलहनुश्रवणग्री
 वासकेचपञ्चाद्या । उरसिद्वादश
 सस्थस्त्रयोदश कक्षयोर्ज्ञेयः ॥ स्तन
 हृदयोदरकुक्षौ नाभौ चतुर्दश
 दयोक्षेत्रा । नाभीमूलेकक्ष्या गुह्ये
 एकोनविंशतित ॥ ऊर्वोर्धाविंशे
 दूर्वामध्येब्रह्मसूत्रे विंशे । जानुनिच
 चतुर्विंशजङ्घायापञ्चविंशे ॥ जङ्घा
 मध्येगुल्फेपार्श्वोपादे तथा ऋजुलिङ्ग
 पिच । षड्विंशादिषु यावत् त्रिंशदि
 तिमतेन गर्गस्य ॥ * ॥ अथैतेषां
 शानाफलान्याह । पुत्रमरण धना
 सिर्धनहानि सम्पदश्च वन्यश्च ।
 एकाद्यङ्गलसंस्थे व्रणैः फलं निर्दिशे
 त् क्रमशः ॥ सुतलाभ कलहो ह
 स्तिलब्धिः पुत्रमरणधनलाभः । क्रम
 शः विनाशधनितान्निवृत्तिदुःखानि
 षट्प्रभृतिः ॥ लब्धिर्हानिः स्त्रोत्रलब्ध
 यो वधदृष्टिमरणपरितोषाः । ज्ञेया
 श्वतुर्दशादिषु धनहानिः श्वैकविंशे
 स्यात् ॥ विज्ञासिन्निर्वाणार्धनाग

खड्गल

मोमृच्युसम्पदोऽस्वत्त्वम् । ऐश्वर्यं
 मृच्युराज्यानिचक्रमात् चिशदिति
 यावत् ॥ अनिर्वाणमृच्युः ॥ परतो
 न विशेषः फलं विषमसमस्याश्च पा
 पशुभफलदा । केचिदफलाः प्रदिष्टा
 स्त्रिंशतपरतोऽग्रमितियावत् ॥ * ॥
 अथगन्धलक्षणमाह । करवीरोत्प
 लज्जमदघृतकुङ्कुमकुन्दचम्पकसग
 न्धः । शुभदोनिष्टोगोमूत्रपङ्कजमे
 दस सदृशगन्धः ॥ कूर्मवसासृक्क्षो
 रोपमश्वभयदुःखदोभवतिगन्धः । वै
 दूर्यकनकविद्युत् प्रभोजयारोग्यदृ
 ष्टिकरः ॥ * ॥ अथशस्त्रपानम् । इ
 दमौशनशश्च शस्त्रपानं रुधिराण्य
 श्रियमिच्छतः प्रदीताम् । हविषा
 गुणवत्सुताभिलिप्तो सलिलेनाद्य
 यमिच्छतश्चवित्तम् ॥ वडवोपूकरेषु
 दुग्धपानयदिपापेन समीहतेर्यसि
 द्दिम् । भक्षपित्तसृगाश्ववस्तदुग्धैः क
 रिहस्तच्छिदये सतालगर्भे ॥ आर्कं
 पयोहुडविषाणमसीसमेत पाराव
 ताखुशवृताचयुतः प्रलेपः । शस्त्रस्य
 तैलमथितस्य ततोऽस्यपानपश्चाच्छि
 तस्य नशिलासुभवेदिधातः ॥ क्षारे
 कदल्या मथितेन युक्ते दिनेोषितेपा
 यसमायसतत् । सम्यक् क्लृप्तं चाश्व
 निनैतिभङ्गं नचान्यलोहेष्वपितस्य

ॐ

खण्डख

कौण्ड्यम् ॥ इतिवाराद्याम् ४८ ५
ध्याय' ॥

खण्डिक । पु । महिषीक्षीरफेने ॥ सौ
निके । मांसविक्रयिणि ॥

खण्डी । पु । गण्डके । तुङ्गमुखे । वज्र
चर्मणि ॥ खण्ड शृङ्गमस्त्यस्य । इति
॥ मञ्जुघोषे ॥ वि । खण्डधरे ॥

खण्ड । पु । इक्षोर्धिकारविशेषे । ऐ
क्षवे । चीनी इतिभाषाप्रसिद्धे

॥ प्रयुज्यतेचरसालायाम् । खण्ड
स्थण्डशपलानिशशिप्रभस्येत्यत्र

॥ खण्डस्तुमधुरोवृष्यश्चक्षुष्योवृंह-
णोहिम । वातपित्तहर विग्नोव

ल्योवान्निहर पर ॥ मणिदोषे ॥
न । विडलवणे ॥ * ॥ पु । न । भि

त्ते । शकले ॥ खण्ड्यते । खण्डिभेद
ने । कर्मणि भावेवा घञ् ॥ खण्य

ते वा । खनु० । अमन्ताडु ॥

खण्डक । पुं । सितायाम् । चीनी इ
तिभाषा ॥ वि । छेदकारिणि ॥

खण्डकथा । स्त्री । वाङ्मयप्रभेदे ॥

खण्डकर्ण । पु । आलुविशेषे । वज्रक
न्दे । सकरकन्द इतिभाषा ॥ कटु

पाको खण्डकर्ण कफपित्तविनाश
न ॥

ॐ खण्डकालु । न । आलुविशेषे ॥

ॐ खण्डखर्जूरम् । न । खजरइतिख्याते

ॐ

खण्डपा

पक्वान्ने ॥

खण्डज । पु । गुडे ॥ यवासशर्करा
याम् ॥

खण्डजोद्भवज । पु । तथराजोद्भवख
ण्डे ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

खण्डताल । पु । तालविशेषे ॥ यथा
। द्रुतमेक भवेद्यत्र खण्डताल स
उच्यते । अपर नियत विनेति दा
मोदर ॥

खण्डधारा । स्त्री । कर्त्तर्याम् । कैची
इतिभाषा ॥

खण्डनम् । न । भञ्जने ॥ निराकरणे
॥ छेदने । भेदने ॥

खण्डपरशु । पु । शिवे ॥ खण्डयतीति
खण्ड । खण्ड परशुरस्य ॥ जामद

ग्न्ये ॥ खण्डयति शङ्खन् । खण्डि० ।
पचाद्यच् । खण्ड' परशुरस्य ॥

खण्डपर्शु । पु । पर्शुरामे । भार्गवे ॥
शङ्करे । शिवे ॥ चूर्णलेपिनि ॥ ख

ण्डामलकभैषज्ये ॥ राहौ । सैहिके
ये ॥ खण्डयतीति खण्ड । सदाऽसु

रवधे खण्ड पर्शुरस्य ॥ भमदन्तश्च
स्तिनीतिशब्दरत्नावली ॥

खण्डपाल । पुं । शशया चत्रियाज्जा
ते । मयरा इतिगौडभाषा प्रसिद्धे

वर्णसङ्करविशेषे । खण्डिके । मोद
के ॥ इतिहारावली ॥

ॐ

ॐ ॐ ॐ

खण्डिता

ॐ खण्डमेदक । पु । यवासशर्करायाम् ॥

खण्डववाम् । न । धूर्त । विडववाम् ॥

खण्डविकार । पु । मत्स्यखण्डायाम् ॥ ख

खण्डविकारोऽस्या ॥

खण्डविकृति । स्त्री । शर्करायाम् ॥

खण्डस्य जीनीतिख्यातस्य विकृति ॥

खण्डशाखा । स्त्री । मच्छिषवद्वयाम् ॥

खण्डसर । पु । यवासशर्करायाम् ॥

खण्डाभ्रम् । न । अभ्रलेखे । फटामे

व इतिभाषा ॥ स्त्रीशादन्तप्यता
न्तरे ॥

खण्डि । स्त्री । खण्डने ॥

खण्डिक । पु । कलाये ॥ अयन्तरे ॥

कवे । काख इतिभाषा ॥ खण्डोस्या

स्ति । अत इतिठनाविति ठन् ॥

खण्डिका । स्त्री । ह्रस्वखण्डे ॥

खण्डित । वि । भेदिते ॥ कृते । के

दिते । खूने ॥ यथा । चन्द्रे कण्डू

सुजनेद्विदता विकाशलज्जो क

मलेषु चक्षुषा । मुखेऽप्रसाद सध

नेषु सर्वदा यथोविधात् कथयन्ति

खण्डितमिति ॥ हासकमिति ॥ ख

ण्डा सञ्जाताभ्रस्य । ता० इतच् ॥

खण्डिता । स्त्री । स्त्रीयादिनाविकाशे

दे । भर्तुरन्यासकृत्तानकलुषिता

याम् ॥ ज्ञाते ऽन्यासकृत्तविकृते ख-

ण्डितेर्थाकषायितेत्युक्ते । अपिच

खञ्ज

। नीत्ता ऽन्यत्र निशा प्रात रागते

प्रागवत्तमे । अन्यासम्भोगचिह्नैस्तु

खण्डितेर्थाकषायितेति ॥

खण्डी । पु । वनमुन्ने ॥

खण्डिनी । स्त्री । धरिण्याम् ॥

खण्डिमा । पु । खण्डितायाम् ॥ खण्ड

स्य भाव । इमनिच् ॥

खण्डीर । पु । पीतमुन्ने । सेनामू ग

इति भाषा ॥

खतमाल । पु । पयोधरे । मेघे ॥

धूमे ॥

खदिका । स्त्री । खानासु । खीख इ

तिभाषा ॥

खदिर । पु । खैरसार इतिप्रसिद्धे गा

यत्रिणि । बालतनयद्रुमे । इन्नधा

वने । वक्रकण्ठे ॥ खदिर गीतलो

दन्य कण्ठकासारचिप्रणुत । ति

क्त कषायो मेदोऽत्र कृमिमेहज्व

रग्रहान् ॥ श्विषग्गोशामपित्तास्त्रपा

ण्डकुष्ठकफान् हरेत् ॥ इन्द्रे ॥ चन्द्रे

॥ खदति । खदस्यैर्बहिसायाच्च । अ

विरशिशिरशिशिलस्य रस्फिरस्य

विरखदिरादितिकिरच् ॥

खदिरपत्रिका । स्त्री । अरिखदिरे ॥

खज्जालुखतायाम् ॥

खदिरपत्री । स्त्री । खज्जालुखतायाम् ॥

खदि-सार । पु । खादिरे । खै-सार

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

खनक	रमणि
इतिभाषा ॥	घिखनकी ॥
खदिरिका । खी । खाद्यायाम् ॥	खननम् । न । विदारणे । खेदना इतिभाषा ॥
खदिरी । खी । शकभेदे । खज्जाखु कायाम् । नमस्कार्याम् । हाथाजो डी इतिभाषा ॥ खदति । खदे कि रच् । डीप् ॥	खनयित्री । खी । अक्षुप्रभेदे ॥
खदिरोपमम् । न । खदिराभे । खेत खदिरे । सोमवल्के । कांटावाव ला इतिगैडभाषा ॥	खनि । खो । आकरे । गञ्जायाम् । धातुगताद्युत्पत्तिस्थाने ॥ खन्यते । खनु० । खानकष्यज्यसीति इ । ख नने ॥
खदूरवासिनी । खी । तारायाम् । वु दुशक्तिविशेषे ॥	खनिषम् । न । अवदारणे । वुदख इतिभाषा ॥ खन्यते ऽनेन । खरखन ने । अर्त्तिखूध्विति इव ॥
खद्योत । पु । ज्योतिर्निज्ञये । कीटम यौ । प्रभाकीटे ॥ खद्योतते । द्युत दीप्तौ । अच् ॥ खद्योतयति वा अ ण् । सूर्ये ॥	खनिविम । वि । खननेननिर्दृप्ते । खनी । खी । खनौ ॥ कृदिका । इतिपाक्षिकोडीप् ॥
खद्योतन । पु । अर्के । सूर्ये ॥ खस्य द्योतन ॥	खपान्य । पु । ग्रहे ॥ खस्यपान्य ॥
खधूप । पु । क्रमिक्रीडाविशेषे । इवा ई इतिभाषा ॥ यथा । उर्षा प्रच क्रुर्नगरस्य मार्गान् ध्वजान् वदन्धु र्मुमुक्षु खधूपन् । इतिभट्टि ॥ व न्दूक इतिप्रसिद्धे वन्धूके ॥	खपुर । पु । क्रमुके । गुवाके । सुपा री इति भाषा ॥ भद्रमुस्तके ॥ व्या खनखे ॥ न । घटे ॥ ऊर्द्धमेपुरे । नभःपूर्याम् । हरिश्चन्द्रपुरे । हरचं दावली इति भाषा ॥ वि । अमसके ॥ खम् इन्द्रियम् आकाशं वा पिप र्त्ति । पृषालनपूरणयो । मूलविभु षादित्त्वान् क । उदोषव्यपूर्वस्य ॥
खनक । पु । उन्दुरौ ॥ रन्ध्रिचैरे ॥	खभ्रान्ति । पु । चित्ते । चीख इति प्रसिद्धे खगे । नभो अभे ॥ खेभ्राका शे भ्रान्तिर्भ्रमण मस्य ॥
वि । अवदारके । खननकर्त्तरि ॥ भूमिवित्तज्ञे । स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थाना भिन्ने ॥ खनति । खनुअवदारणे ॥	
शिल्लिनिष्पुन् ॥ खियाधित्व न् डी	खमणि । पु । खय ॥ खस्यमणिरिव ॥

खरच्छ	खरप
खमीलनम् । न । नन्दायाम् ॥	भाषा प्रसिदे तृणा विशेषे । उल्लके ॥
खमूलि । स्त्री । वारिपण्याम् । कुम्भि कायाम् ॥	इत्कटे । ओकडा इति गौडभाषा ॥ कुदरुणो ॥ शाखोटे ॥ भृमी सहे ॥
खमूलिका । स्त्री । } वारिपण्याम् ॥	खरगा । वि । खरगासे ॥ खरा तीक्ष्णा नासिकास्य । खुरखराभ्यावानस । पूर्वपदादिति शत्वम् ॥
खमूली । स्त्री । }	खरगास । वि । तीक्ष्णानासिके । खर गासि । खरा तीक्ष्णा नासिकास्य । खुरखराभ्यावानसिति पक्षे अङ्ना सिकाया इत्यच् नसादेशश्च । श त्वम् ॥
खर । पु । गर्दभे । रासभे ॥ ख मुख विलसति शयित मस्य । रप्रकरणे खमुखकुक्षेभ्य उपसख्यानमिति ॥	खरगास । वि । तीक्ष्णानासिके । खर गासि । खरा तीक्ष्णा नासिकास्य । खुरखराभ्यावानसिति पक्षे अङ्ना सिकाया इत्यच् नसादेशश्च । श त्वम् ॥
घर्मे ॥ राक्षसान्तरे । रावणभ्रातरि दैत्ये ॥ कण्टकिवृक्ष विशेषे ॥ क क्षे ॥ काके ॥ कुरपक्षिणि ॥ २५ वतसरे ॥ उपद्रुन जगत्सर्व तस्करै र्मपिकै खगै । पीडिताश्च प्रजा सर्गादेश भङ्ग खरेप्रिये ॥ पश्चिम द्वागृहे ॥ रवे पार्श्वगे ॥ तिरमे । तीक्ष्णे ॥ वि । तद्वति ॥ दुःस्पर्शे ॥ कठिने ॥ यथा । खरविशदमभ्यव हारं भक्ष्यमिति ॥ खमिन्द्रियराति अभिभवति । रा० । क ॥	खरत्त्वक् । स्त्री । अलम्बुषायाम् । ल ज्जालुप्रभेदे ॥ खरदण्डम् । न । पद्मे ॥ खरदला । स्त्री । काष्ठोदुम्बरे ॥ खरदूषण । पु । धसूरे । धुसूरे ॥ ख रेण सह दूषणे ॥ दोषबहुलौ ॥ खरध्वंसी । पु । रघूत्तमे । श्रीरामच न्द्रे ॥ खरध्वंसयति । ध्वसु० सुपीति णिनि ॥ खरनादिनी । स्त्री । रेणुकानामगन्ध वस्तुनि ॥ खरपत्र । पु । शाकाख्यद्रुमे ॥ खुद्रपत्र तुल्यम् । मरुवके ॥ यावनान्नशरे ॥ खराणि पर्वारण्यस्य ॥
खरकाष्ठिका । स्त्री । वलायाम् ॥	खरपत्र । पु । शाकाख्यद्रुमे ॥ खुद्रपत्र तुल्यम् । मरुवके ॥ यावनान्नशरे ॥ खराणि पर्वारण्यस्य ॥
खरकुटी । स्त्री । नापितशालायाम् ॥	खरपत्रक । पु । तिलकटुचे ।
खरकाण । पु । तित्तिरिखगे ॥	
खरगन्धा । स्त्री । नागवलायाम् ॥	
खरगृहम् । न । } गर्दभशालाया खरग्रह । पु । } म् ॥	
खरघातन । पुं । नागकेशरे ॥	
खरच्छद । पु । उल्लखड इति गौड	

खरस्क	खर्जन
खरपत्री । स्त्री । गोजिह्वायाम् । ट । विकाशाम् । अध पुष्पाम् ॥ का कोदुम्बरिकाशाम् ॥	खरस्वरा । स्त्री । वनमल्लिकायाम् ॥ खरा । स्त्री । देवताङ्गुले ॥ तीक्ष्ण त्वान् ॥
खरपात्रम् । न । लौहपात्रे ॥	खराशु । पु । स्वर्ये । खरास्तीक्ष्णा अश वोऽस्य ॥
खरपादाब्ज । पु । कपित्थदुमे ।	खराग्नि । पु । अकार्यमग्निविशेषे ॥
खरपुष्प । पु । मरुवके ॥	खराब्दाङ्गरकम् । न । वैदर्भ्यमग्नौ ॥
खरपुष्पा । स्त्री । वर्षाशाके । कवया म् । वाबुद्रतुलसी इति गौडभाषा ॥ खराणि पुष्पाण्यस्या ॥	खराश्व । स्त्री । मयराशिखायाम् । ह द्रजटा इति गौडभाषा । कारव्याम् । खेचयमानिकेति केचित् ॥ खरम श्रुते खरैरुच्यते वा । अशूच्यासीस इति च अशभोजने वा । उल्लुखाद यश्चेतिव ॥
खरपुष्पो । स्त्री । वर्षराम् ॥ पाककर्णे तिङ्गीष् ॥	खराक्षा । स्त्री । अजमोदायाम् ॥
खरप्रिय । पु । कपे ते । पागवते ॥	खरिका । स्त्री । कस्तूरीविशेषे । सातु चूर्णाकृतिरिति जगनिर्घण्ट ॥
खरमञ्जरी । स्त्री । अपामर्गे ॥ खरा मञ्जरिरस्या गौरादित्वान्ङ्गीष् ॥	खरी । स्त्री । गर्दभ्याम् ॥
खररोमा । पु । नागभेदे ॥	खरु । पु । दर्पे ॥ हरे ॥ हये ॥ दन्ते ॥ श्वेतवर्णे ॥ कामदेवे पीतिदीप्ति त ॥ त्रि । पवने ॥ निषिद्धैकवचौ ॥ निर्वाधे । मूर्खे पीतिदशपादीवृ त्ति ॥ क्रूरे ॥ स्त्री । पतिस्वराकन्या याम् ॥ खरसयोगो पधान्नेति नङ्गी ष् ॥ खनति । खनु । खरशङ्खपीयु नीलङ्गुलिगु इति कु रेफश्चान्ता देश ॥
खरवल्गिका । स्त्री । नागवल्ग्यायाम् ॥	खर्जनम् । न । कल्द्वयने ॥
खरशब्द । पु । कुगरखगे ॥ खरस्य शब्दे ॥	
खरशाक । पु । फञ्जिकायाम् । भा ग्याम् ॥	
खरशालम् । न । खरगृहे ॥ खरा खरशाला । स्त्री । शाशाला विभा षासेनेति पाञ्चिककीवत्त्वम् ॥ त्रि । खरशाले जाते ॥ स्थानान्नमोशाले ति जातार्थस्य लुक् ॥	
खरस्कन्ध । पु । प्रियालवृक्षे ॥	
खरस्कन्धा । स्त्री । खर्जूर्याम् ॥	

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

ॐ खर्जिका । खी । अवदशे ॥

खर्जु । पु । खर्ज्वाम् ॥

खर्ज्म । खी । कीटान्तरे । कानखजू

रा गोजर इति च भाषा ॥ खर्जूरोपा

दपे ॥ कण्डुम् ॥ खर्जनम् खर्जति

वा । खर्जपूजने च चाक्षयने । कृषि

चमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्यञ्ज ॥

खर्जुम् । पु । चक्रमर्दे ॥ धत्तरे ॥ अ

र्कटुचे ॥

खर्जूर । पु । दृष्टिककीटे ॥ न । रु

प्ये ॥ खर्जूरफले ॥ पु । खी । टण

हुमे ॥ खर्जति । खर्ज्म । खर्जपिञ्जा

दिभ्यञ्जरोलचावित्थर ॥ खर्जूरस्य

फलम् । फले विहितस्याणोलुप् ॥

खर्जुरी । खी । वनखजूरे ॥ जातेर

खीतिडोष ॥ गौरादिर्वा ॥

खर्जुरीवितयम् । न । छोहारा पिण्ड

खर्जुरी चक्षुर्खर्जुरका तथा । खर्ज

रीवितय प्रोक्त ग्रन्थभावेन निर्मिते

॥ खर्जुरीवितय शीत मधुरं रसपा

कयो । क्षिग्ध रुचिकरं हृद्य चत

व्यहर इरु ॥ तर्पण रक्तपित्तघ्न पु

ष्टिविष्टम्भशुक्रदम् । कोष्ठमारुतकृ

दस्य बाह्यवातकफापहम् ॥ जग

भिघातचतुष्पाकासश्वासनिवारण

म् । गदमूर्च्छामरुत्पित्तमद्योर्जित

गदान्तकृत् ॥ मद्यतीभ्यागुणैरल्पा

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

स्वल्पाखजरिकास्मृता ॥ खर्जुरीतरु

तोयन्तुमदपित्तकग्मभवेत् । वातश्चे

षाहररुच्यदीपनवलशुक्रकृत् ॥

खर्पर । पु । तस्करे ॥ धूर्त्ते ॥ भिचा

भाण्डे । भिचापत्रे ॥ कपाले । भि

न्नभाण्डशकले ॥ न । धातुभेदे । ख

पेरोतुले ॥ अत्यशोधनम् । नरमूत्रे

च गोमूत्रे सप्ताह रसक पचेत् ।

दे। लायन्त्रेण शुद्ध स्यात् तत काय

षु योजयेत् ॥ खर्पर कटुक चार

कषाय वामक लघु । लेखन भेद

न शोत चक्षुष्य कफपित्तहृत् । वि

षाण्डकुष्ठकण्डूना नाशन परमम

तम् ॥

खर्पर । खी ।

खर्परितुल्यम् । न ।

चक्षुष्ये ॥

खर्ब । पु । कुलकटुचे ॥ निधिभेदे ॥

न । दशदन्ते । दशाजसख्यायाम् ।

१००००००००००० ॥ त्रि । नीचे । वा

मने ॥ खर्वति । खर्वगतौ । पचाद्यच् ॥

खर्वट । पु । न । गिरितटग्रामे ॥ एक

तो यवतुत्रामो नगरश्चेकत स्थि

तम । मिश्रन्तु खर्वट नाम नदीगि

रिसमाश्रयम् ॥ चतुश्चातग्राममध्य

स्थले ॥

खर्वशाख । त्रि । हस्ते । वामने ॥

ॐ ॐ ॐ

खलति	खलीका
स्वशाखद्रुमे ॥	खलतिक । पु । पर्वते ॥
खर्वा । स्त्री । खर्वप्रमाणायाङ्गवि ॥	खनपू । वि । बहुकरे । भुवमार्जय
खर्वुरा । स्त्री । तरदीष्टचे ॥	ति । भूमिमार्जनकारिणि । फरास
खर्वूजम् । न । दशाङ्गुले लताफलवि	भाडूवरदार इति भाषा ॥ खलंभू
शेषे ॥ खर्वूज मूचल वल्य कोष्ठशुद्धि	स्थानकल्केषु । खलपुनाति । पूज
करङ्गु । स्निग्ध स्वादुतर शीत वृ	पवने । क्षिप् ॥
ष्य पित्तानिलापहम् ॥ तेषु सञ्चा	खलमूर्त्ति । पु । पारदे ॥
क्षमधुर सञ्चार च्चरसाङ्गवेत् । रक्त	खलाधानम् । न । खले । शस्यमर्दन
पित्तकर तत्तुमूचकृच्छकरपरम् ॥	स्थाने खलान इति भाषा ॥
खर्मम् । न । पौरुषे ॥ कोषजाशुके	खलाधारा । स्त्री । तैलपायिकायाम् ।
चौमे ॥	तिलचट्टा इति भाषा ॥
खल । पु । स्वर्ये ॥ तमालवृक्षे ॥ धत्तू	खलि । पु । तैलकिट्टे । खल इति
रट्टचे ॥ न । भुवि ॥ स्थाने ॥ कल्के ॥	भाषा ॥
खलाधाने । सस्यमर्दनस्थाने ॥ वि ।	खलिन । पु । न । कविकायाम् ॥ ख
क्रूरे ॥ कर्णेजपे । नीचे । परस्पर	लिन हयाय दद्यादितिलस्यम् ॥
भेदके ॥ अधमे ॥ खलति । खलस	खलिनी । स्त्री । तालमूल्याम् ॥ खल
च्ये । पचाद्यच् ॥ ख छिद्रलातिवा	द्रुन्दे । खल्यायाम् । धानोके अनेक
। लादाने । क ॥	खल्यान इति भाषा ॥ खलानासम्
खलता । स्त्री । खलत्वे ॥ अद्रोहिणि	ह इति च कव्यचरचेतीति ॥
तथा शान्ते विद्वेष खलता स्मृता ॥	खलिवर्द्धन । पु । दन्तरोगविशेषे ॥
भावकर्मयोस्तल् ॥ गगनलतिकाया	मारुतेनाधिको दन्तो जायते तोष
म् ॥ खल्यलता ॥	वेदन । खलिवर्द्धन सत्तोऽसौ जा
खलति । पु । खल्लटे । शिपिविष्टे ।	ते रुक् च प्रशाम्यति ॥
ऐन्द्रलुप्तिके । इन्द्रलुप्तरेगवति ॥	खलिश । पु । खलिशामाच् इति गौ
खलति । खलसञ्चलने । खलति	भाषा प्रसिद्धे मत्स्ये । कङ्कत्रोटे ।
रिति खलते सलोपोऽतच् प्रत्य	खलेशये ॥
यान्तस्य इत्त्वञ्चनिपात्यते ॥	खलोकार । पु । अपकारे । श्लोहे ॥

खल

निर्भर्त्तने ॥

खलीन । पु । न । कविकायाम् ॥ खे
 ष्चमुखविले लीन ॥

खलीनक । पु । कविकायाम् । कवि
 यानी इति गौडभाषा ॥ स्वार्थे
 कन् ॥

खलु । अ । वाकाभषायाम् ॥ जिज्ञा
 सायाम् ॥ सान्त्वने ॥ वीषायाम् ॥
 माने ॥ निषेधे ॥ पदप्राये ॥ वाक्य
 पूरणे ॥ अनुनये ॥ निश्चये ॥ खल
 ति । खलसञ्चये । बाहुलकात् उ ॥

खलुक् । पु । अन्धकारे ॥ जान्त ॥

खलुरेष । पु । मृगभेदे ॥

खलूरिका । स्त्री । शस्त्राभ्यासभूमौ ॥

खलेवाली । स्त्री । मेधिकाष्ठे ॥ वखो
 वर्द्धवन्धनाय निखातोमेढि खलेवा
 लीतिमोमासका ॥

खलेश । पु । } खलिशे । खले

खलेशय । पु । } शये ॥

खल्य । स्त्री । खलिन्याम् ॥ खलानां
 सम्पद ॥ खलगेरथादितियत् ॥ चि

। खलहिते ॥ खलायहितम् । ख
 लयप्रमापतिखलवृषवृक्षगश्चेति यत् ॥

खल्ल । पु । वल्लपभेदे ॥ गर्त्ते ॥ निम्ने
 ॥ चर्मणि ॥ चातके ॥ औषधमर्द्दने

पात्रे । खरल इति भाषा ॥ दृष्टौ ।

खल मयखलमसक इति च भाषा ॥

खश

खल्ली । स्त्री । हस्तपादावमर्द्दनाखरो

गे ॥ तस्य लक्षणं यथा । खल्लीतुपादज

ङ्गोरुकरमूलावमोटनीति ॥ तस्यौ

षधं यथा । कुष्ठसैन्धवयो कल्कश्च

क्रतैश्च समन्वित । सुखोष्णोमर्द्दने

योज्य खल्लीशूलनिवारण ॥

खल्लीट । चि । खलतौ । खल्लाटे ॥

खल्वपि । अ । निश्चयार्थे ॥ खलुचक्र

पिचेति विग्रह ॥

खल्लाट । पु । इन्द्रलुप्ते । निष्केशशि

रसि ॥

खल्लिका । स्त्री । कृजीषे । पिष्टका

दिभर्जनपात्रे ॥

खवल्ली । स्त्री । खवल्ल्याम् ॥

खवल्ली । स्त्री । आकाशवल्ल्याम् ॥ ख

वल्ली ग्राहिणी तिक्ता पिच्छिला

ऽक्ष्यामयापहा । तुवराऽग्निकरीह

द्यापित्तश्लेष्मामनाशिनी ॥

खवारि । न । दिव्योदके ॥

खवाय्य । पु । रजनीजले । हिमे ।

ओस इति भाषा ॥

खश । पु । देशविशेषे । हिमानय

प्रान्नैक देशे ॥ खशदेशोद्भवे । आ

दौ चविष्ये पश्चाद्विहितक्रियालोपा

द्वाङ्मणानाञ्च याजनाध्यापनप्राय

श्चित्ताद्यर्थदग्नाभावेन शनैः शनैः

शूद्रतामापन्ने दस्युपदवाच्ये ॥

खसवी	खाडव
खशा । स्त्री । तालपत्र्याम् । मुराना मगन्धद्रव्ये ॥ कश्यपपत्न्यां दक्षक- न्यायाम् । यक्षरक्षसामातरि ॥	खसा । स्त्री । राक्षसमातरि ॥ खसात्मज । पु । राक्षसे ॥ खसाया अ- त्मज ॥
खशेट । पु । खलेशे । खलिशामच्छी इतिभाषा ॥	खसूम । पु । विप्रचित्ते पुत्रे ॥ खखस । पु । वृक्षविशेषे । खच्छवी- जे । पोस्त इतिभाषा ॥
खश्वास । पु । पवने । वायौ ॥	खखसरस । पु । अहिफेने । अफीम् इतिभाषा ॥
खष्प । पु । क्रोधे ॥ बलात् कृतौ ॥ खनति । खनुन्नवदारणे । खष्पशि- ल्पशष्पवाष्परूपपर्वतत्वा इतिप नि- पातनात् खनतेर्नकारस्यषत्वम् ॥	खस्तनी । स्त्री । भूमौ । धरायाम् ॥ खस्फटिक । पु । चन्द्रकान्तमणौ ॥ ख- र्यकान्तमणौ ॥
खस । पु । पामरोगे । विचर्चिकाया म् ॥ ब्राह्म्यात् चत्रियात् सवर्णाया मुत्पन्ने सङ्कीर्णजातौ । तस्यनामा नियथा । भक्तौ मल्लश्च राजन्यात् ब्राह्म्यान्निच्छिवि रेवच । नटश्चकर- श्चैव खसे । द्विड एवचेति ॥	खाखस । पु । खसतिले । खखसे ॥ स्या- त्खाखसफलोद्भूतं वल्कल शीतल- लघु । ग्रहि तिक्तं कषायश्च वातकृ- त् कफकासहृत् ॥ धातूना शोधक- रुच्य मद्बृद्धाग्निवर्द्धनम् । मुहुर्मा- हकर रुच्य सेवनात् पुस्वनाशनम् ॥
खसकन्द । पु । क्षीरकण्डुकी वृक्षे ॥	खाखसतिलम् । न । खसवीजे ॥
खसतिल । पु । खाखसे । खस् खसे ॥	खाङ्गाह । पु । श्वेतपिङ्गलाश्वे ॥
खसम । पु । सौगते । बुद्धे ॥	खाजिक । पु । लालेषु ॥
खसम्भवा । स्त्री । आकाशमांश्याम् ॥	खाटि । स्त्री । असन्नहे ॥ किण्वे ॥ शव- रथे ॥ खटति । खटकाङ्गायाम् । वाहुलकादिज् ॥
खसर्पण । पु । बुद्धविशेषे ॥	खाटिका । स्त्री । } खाटिशब्दार्थे ॥
खसवीजम् । न । खाखसतिले ॥ खसवी- जानि बल्यानि वृक्षाणि सुगुरुणि च । जनयन्ति कर्पं तानिश्मयन्ति समीरयन् ॥ तैलन्तु खसवीजाना- मर्थं वृष्यं मुख स्मृतम् । वातहृत्क- फकृच्छीतं स्वादुपाकरसञ्चतम् ॥	खाटी । स्त्री । } खाडवम् । न । चूर्णविशेषे ॥ यथा । कोलामलकजं चूर्णं शुण्ठ्येलाश्वक

खात्रम्

रान्वितम् । मातुलुङ्गसेनाक्तं शो
षितं सूर्यरश्मिभिः ॥ एवन्तु बहुशो
ऽभ्यक्तं शोषितञ्च पुन पुन । ईष
स्त्वणसयुक्तं चूर्णं खाडवमुच्यते ॥
खाडवमुखवैशद्यकारकं रुचिधार
णम् । हृद्गोशमनञ्चेतिमुखवैर
स्यनाशनम् ॥ भोजनान्ते विशेषेण
भोक्तव्यं खाडवसदा ॥

खाण्डवः । पु । इन्द्रस्यवने ॥

खाण्डवी । स्त्री । पुरीविशेषे ॥

खाण्डिकः । पु । खण्डपाले ॥ खण्डजा
विनि ॥ न । खण्डिकानां समूहे ॥
खाण्डिकादिभ्यश्चेत्यञ् ॥

खातम् । न । पुष्करिण्याम् ॥ शतेन ध
नुर्भिः पुष्करिणीति तत्परिमाणम्
॥ यथा । चतुर्विंशद्भुलोहस्तो धनु
स्तद्वत्तुत्तरः । शतधन्वन्तरश्चैव ता
वत् पुष्करिणी शुभा ॥ गर्त्ते ॥ खनु°
। क्त । जनसनं खनामित्यात्वम् ॥

खातकः । पु । अधमर्णः । रिणी इति
भाषा ॥ यथा । उत्तमर्णः धनस्वामी
अधमर्णः स्तुखातक इति कश्चित् ॥ न
। खातार्थः ॥ परिखायाम् । खाई इ
ति भाषा ॥

खातभूः । स्त्री । परिखायाम् । प्रति
कूपे ॥

खात्रम् । न । खाते ॥ खनिषे ॥ जला

खानिक

धारे ॥ खन्यते । खनु° । उपि खनि
म्यां किदिति घृन् ॥

खादकः । चि । भक्षके ॥ यथा । विक्र
यैर्गोविनिमयैर्दत्त्वा गोमासखाद
के । व्रतचान्द्रायणं कुर्याद्वधे साक्षा
दधीभवेदिति गोभिल ॥ कृष्णशरी
तरि ॥ खादति तच्छीलं तदुर्मं त
त्साधुकारी वा । खाद° । निन्दहिं
सेति घृञ् ॥

खादनः । पु । दन्ते ॥ न । आहारे ।
भक्षणे । खाना इति भाषा ॥

खादितः । चि । गिलिते । खाया इति
भाषा ॥ खाद्यतेऽस्मै । खाद° । क्त ॥

खादिरः । पु । यूषे ॥ चि । खदिरविकृतौ
॥ खदिरस्य विकारः । पशालादिभ्यो
वेत्यञ् ॥ खदिरसार इति प्रसिद्धे ।
अद्भुतसारे ॥

खादिरसारः । पु । खदिरवृक्षनिर्वासे
। खादिरे । सत्सारे ॥

खादुकः । चि । हिसालुके ॥ इति हारा
वली ॥

खाद्यः । चि । भक्षणीयद्रव्ये ॥

खानः । पु । हिन्दुधर्मप्रलोसरिस्तेच्छ
जातिविशेषे ॥

खानिः । स्त्री । खनौ । धातुरत्नाद्याक
रे ॥ खनु° । गयन्तादच् इ ॥

खानिकम् । न । कुक्ष्यच्छेदे । भीतका

खारी

गढा इति भाषा । आला इति च ॥
 खानोदक. । पु । नारिकेले । गिर
 फले ॥
 खापगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥
 खार. । पु । खारीपरिमाणे ॥ इति ह-
 व्चन्द्र. ॥
 खारि । स्त्री । खार्थ्याम् । श्लोचतु
 ष्ये ॥
 खारिकम् । न । महापारे वते ॥
 खारिम्पच । त्रि । खारीपरिमितान्नादि
 पाककर्त्तरि ॥ पु । कटाहे ॥ खारिम्प
 चतीतिविग्रहे । परिमाणे पच इ
 ति पचेः कर्त्तरिखश् ॥
 खारी । स्त्री । धान्यमानभेदे ॥ यदा
 हु । पल प्रकुञ्चक मुष्टि कुडवस्त
 चतुष्टयम् । चत्वार कुडवा प्रस्त्र
 चतु. प्रस्त्र मथाठकम् ॥ अष्टाठको
 भवेद्दोषो द्विश्लेष. स्वर्युच्यते । सा
 र्द्धस्वर्यो भवेत् खारीद्वे खार्थ्या गोण्यु
 दाहता ॥ तामेव भारं जानीयात्
 बाह्येभारचतुष्टयम् । इति भरत. ॥
 षोडशश्लेषपरिमाणे । इतिलीलाव
 ती ॥ गोणीचतुष्टये ॥ तत्तुषस्त्रवत्य
 धिकचतु षष्टस्त्रपलानीति वैद्यकप
 रिभाषा ॥ श्लोचतुष्टये ॥ यथा । चतु
 राठकोभवेद्दोष. खारीश्लोचतुष्टय
 ष्मिति स्मृतिः ॥

खिखि.

खारीकम् । त्रि । खारीवापे । खारीप
 रिमितग्रीष्मादिवापयोग्येचेने ॥ खा
 र्थ्या वाप । खारोपरिमाणमस्य वा
 । खार्यार्कन्निच्यार्थ्यार्कन ॥
 खारीवाप. । त्रि । खारोके ॥ खार्थ्या-
 वाप ॥
 खाक्कूर । पु । गर्दभजातिशब्दे ॥
 खार्जूर. । पु । वेधवि. ॥ यथा । व्याघा
 तगण्डव्यतिपातपूर्वशूलान्त्यव ज्ञेप
 रिघातिगण्डे । योगे विरुद्धे त्वभि
 जित्समेते खार्जूरमर्कादिषमेशशी
 चेत् ॥ यस्मिन्दिने व्याघातादिविरु
 द्धयोगेसति अर्कनक्षत्रात् चन्द्रो ऽ
 भिजित्समेते विषमे विषमसंख्य
 कनक्षत्रे चेत् स्यात् तदाखार्जूरा
 खो दोष. । यदातु सम. स्यात् त
 दा नदोष ॥
 खार्बुज्यम् । न । रसालप्रभेदे ॥ यथा ।
 मधुरदधनि मध्ये शर्करा सन्नियोज्य
 शुचिविदलितखण्ड प्रक्षिपेत् खार्बु
 ज्यम् । करविलुलित मेणु वैसि
 त नाभिगन्धै र्जिगमिषुजठरामि
 स्थापयत्येव न्नम् ॥ रसाल खार्बु
 जस्येद विष्टम्भि रुचिकारकम् । ह
 व्च कफद वल्य पित्तघ्न मृत्रकुड
 रम् ॥

खिखि । स्त्री । उत्कामुख्याम् । लोम्

खिलम्

डी इतिभाषा ॥

खिङ्गिरः । पु । उत्कामुख्याम् ॥ खद्वा
ङ्गे । शिवस्यास्त्रविशेषे ॥ वारिवाल
के । शीवेरे ॥

खिदिर । पु । इन्द्रैः । कुमुदबान्धवे ॥
खिद्यते । खिददैन्धे । इषिमदिमु
दिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दिति
मिभिदिमुहिमुचिचिचिधिवन्धिमु
धिम्भ, किरच् ॥

खिद्यमानः । वि । खेद्युक्ते । दैन्यग्र
स्ते । उपतप्ते ॥

खिद्द्र । पु । रोगे ॥ दरिद्रे ॥ अमे ॥
खिद्यते ऽनेन । खिद० । स्फायित
चीतिरक् ॥

खिन्न । वि । अलसे ॥ खेद्युक्ते । दै
न्यग्रस्ते ॥ खिद० । क्तः ॥

खिरहिटी । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥
खिलम् । वि । हलादिना ऽकृष्टभूमौ ।
अप्रवृत्ते ॥ पु । सागसङ्क्षिप्ते ॥ वे
धसि ॥ शून्ये ॥ न्यूने ॥ पूर्ववानुक्त
परिशिष्ट वस्तुखिलशब्दवाच्यमिति
व्याख्याताम् ॥ नीरक्तशिवसङ्ख्या
दैः ॥ खिशो नागायक प्रोक्त इव
स्तङ्गुणा स्मृता । इति खिलेषु ह
रिवशे इत्यत्रनीलकण्ठटीका ॥ खि
लति । खिलउज्जे । इगुपधेतिक ॥
खिल्यते ऽस्मिन्वा । हलश्चेतिषञ् ।

खुरालि

संज्ञापूर्वकज्ञानगुणः ॥

खिलीकृत । वि । दुर्गमीकृते ॥
खुङ्गाह । पु । कृष्णवर्णघोटके ॥
खुज्जाक । पु । देवताडवृक्षे ॥ इति
रत्नमाला ॥ खुज्जाक इति कचित्पाठ ॥
खुर' । पु । कोलदले । नखीनामग
न्धद्रव्ये ॥ शफे ॥ खद्वादीनां पादुके
। पाया इतिभाषा ॥ खुरति । खु
रच्छेदने । इगुपधञ्चाप्रीकिर'क ॥
यद्वा । ऋज्जेन्द्राग्रवज्रविप्रकुवचुव्रश्च
रखुरभद्रोग्रभेरभेल शुक्रशुक्लगौरव
ज्वेरामाला । इतिरन् रलोपो गुणा
भावश्च ॥

खुरणा । वि । खुरणसे ॥ खुरइवनासि
कास्य । खुरखराभ्यावानस् । पूर्व प
दादितिणत्वम् ॥

खुरणस' । वि । खुरणसि । पशुखुर
सदृशनासिके । चिप्टीनाकवाला
इतिभाषा ॥ खुरइव नासिका ऽस्य
। खुरखराभ्यावानसितिपच्चे अञ्
नासिकायाइत्यच् नसादेशश्च । पू
र्वपदात् संज्ञायामगइतिणत्वम् ॥

खुरली । स्त्री । शरशिचये । शरा
भ्यासे ॥

खुराका । पु । पशौ ॥

खुरालक । पु । लौहमयेवाणे ॥

खुरालिक । पु । ग्रामखीमाण्डनारा

खेष्ट'

चे । नापितकाचुरधान इतिभाषा

॥ उपधाने ॥ खरासिकोपिपाठ ॥

खुरासान । पु । देशविशेषे ॥ चिह्न
पीठ समारभ्य मङ्गेशान्तं महेश्वरि
। खुरासानाभिघो देशो खेच्छमा
र्गपरायण ॥

खुल्लम् । न । नखीनामगन्धद्रव्ये ॥ वि
। नीचे ॥ अलो ॥ खदनम् । खदचि
सायाम् । सपदादिच्चात् क्तिप् । पृ०
। खुदखाति । कः ॥

खुल्लक । पु । नीचे ॥ स्वलो ॥ खुदला
ति । ला० । कुन् ॥

खुल्लम । पु । अयने । पथि । मार्गे ॥

खेखीरक । पु । सशब्दयष्ट्याम् ॥

खेगमन । पु । कासकण्ठविद्यगे ॥

खेचर । पु । विद्याधरे ॥ ग्रहे ॥ शिवे
॥ पारदे ॥ वि । आकाशचारिणि
॥ न । कासीसे ॥

खेचरी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥ यथा ।

चित्तं चरति खे यस्मा ज्जिह्वाचर
ति खेगता । भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिर्मु
द्राभवति खेचरी ॥ नचासनसिद्धस
मं नकुम्भसदृशोनिख । नखेचरी
समा मुद्रासत्यसत्यञ्चनारदेति ॥

खेट । पु । ग्रहे ॥ कफे ॥ यष्ट्याम् ॥

ग्रामभेदे । कर्षकग्रामे ॥ पु । न० ।

चर्मणि ॥ वि । स्फारे ॥ मृगव्ये ॥

खेसर'

अवति । अधमे ॥ खेटति । खिट्वा

से । पचायच् ॥

खेटक' । पु । कर्षकग्रामे ॥ यष्ट्याभि
धाने ऽखे ॥ न । चर्मणि । फलके ॥ मू
लार्थवृद्धौ । वसुनन्दके ॥ स्वार्थे कः ॥

खेटिताल । पुं । खेडिताले ॥

खेटी । पु । नागरे ॥ पि । खेटवति ॥

खेडम् । न । तृण विशेषे ॥

खेडिताल । पु । वैतालिके ॥

खेद । पु । अवसादे ॥ शोके ॥ निर्वेदे ॥

खेदयतीति खेदोरोग इति कैयट ॥

खेदित । पि । खेदयुक्ते ॥

खेदिनी । स्त्री । खतायाम् ॥ अशनप
र्याम् ॥

खेयम् । न । परिखायाम् । दुर्गादिप
रित् खाते । खार्इ इति भाषा ॥ ख
न्यते । खनु० । ईचखन इति क्यप्
। ईकारश्चान्तादेशः । गुण' ॥ वि ।
खननीये ॥

खेलनम् । न । क्रीडने । विहरणे ॥

खेलनी । स्त्री । शारिफले ॥ शारौ ॥

खेला । स्त्री । कूडने । क्रीडायाम् ॥

खेलनम् । खेलचलने । गुरोश्चेत्य् ॥

खेखि । स्त्री । गीते ॥ वाखे ॥ खूर्ये ॥

यच्चिणि ॥ जन्तौ ॥

खेसर' । पु । खसर इति प्रसिद्धे अश्वख

रजे । मिश्रशब्दे । अश्वने ॥

ख्याति	गगना
खोङ्गाह । पु । खेतपिङ्गवाखे ॥ खोटि । स्त्री । चतुरार्या नार्याम् ॥ इतिशब्दमाणा ॥ पाण्डुक्क्याम् ॥ खोटी । स्त्री । पाण्डुकीवृक्षे ॥ चतुरा याम् ॥ खोड । चि । खञ्जे । खोडा इतिप्रसिद्धे विकलगतौ ॥ खोडति । खोड्छगति प्रतिघाते । पचाद्यच् ॥	तिश्वतुर्विधा । अख्याख्यात्मख्याख्य ॥ सत्ख्यात्यन्यथाख्यातिभेदात् । ख्या नम् । ख्याप्रकथने । चच्छिडादेशो वा । क्तिन् ॥ ख्यापनम् । न । प्रकाशने ॥ ख्यापित । चि । प्रकाशिते ॥
खोडकशीर्षकम् । न । प्राकाराग्रे । कपिशोर्षे ॥ खोर । चि । खोरक । चि । } खञ्जे ॥ खोल । चि । खञ्जे ॥ वृद्धे ॥ खोडतेर च् । डल्योरभेद ॥ खोलक । पु । पाके ॥ शिरस्त्रे ॥ वस्त्रमी के ॥ पूगकेषे । सुपारीकाद्विखका इतिभाषा ॥ खोलमुक । पु । मङ्गलग्रहे ॥ ख्यात । चि । प्रतीते । प्रथिते । ख्या तियुक्ते ॥ आख्यायि । ख्याप्रकथने । चच्छिड् ख्याम्वा । क्त । नद्याख्येति नञ्भावाः ॥ ख्यातगर्हण । चि । विख्यातनिन्दने । अवगीते ॥ ख्याता गर्हणायस्य ॥ ख्यातगर्हित । चि । ख्यातगर्हणे ॥ ख्याति । स्त्री । प्रसिद्धौ । प्रशायाम् ॥ आख्यायाम् । नामनि ॥ ज्ञाने ॥ ख्या	ग ॥॥॥॥ ग । पु । गकारे ॥ गद्ये ॥ गन्धर्वे ॥ गुर्वचरे ॥ न । गीते ॥ गम्यते । ग ल्लृगता । गमेड ॥ गगनम् । न । अन्तरिक्षे । नभसि । अ नन्ते ॥ गच्छन्त्यनेनास्मिन्वा । गमे र्गश्चेतियुच् गश्चान्तादेश ॥ गगनग । पु । रथ्यादिग्रहे ॥ विद्याध रादौ ॥ गगनध्वज । पु । मेघे ॥ दिवाकरे ॥ गगनाङ्गनम् । न । मावाद्यस्तप्रभेदे ॥ यथा । षट्कल मादौ विरचयशेषे रगणविभूषित मध्ये नियमविहीनं द्वादशके यतिसङ्गतम् । फणपति पिङ्गलवर्णित कविकुलहृदयरञ्जन प षाधिकविशतिकलहस्तमिद् गगना

गङ्गा

ङ्गनम् ॥ यथा । गिरिवरतनयाकुच
रसपानधिमुद्रितलोचने निद्राश्रुति
तसमीरणदूरदुरितभवमोचने । अ
तिवल्लविचरदसुरवरतारित सुरवर
नायके अनुगतजनतातारिणिमम
नतिरस्तुविनायके ॥

गङ्गाध्वज । पु । सूर्ये ॥

गङ्गनेचर । पु । ग्रहे ॥ नक्षत्रे ॥

गङ्गनेरुमुक । पु । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

गङ्गनेपम । वि । सर्वगते ॥ गङ्गनमुप
मायस्यस ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाताद्य
र्थेक । अभाषितपुष्पाद्येति पाञ्चि
क इत्याभाव ॥

गङ्गा । स्त्री । स्वनाम्नातिप्रसिद्धार्यादेव
नयाम् । भागीरथ्याम् ॥ विष्णुपाद
विनिष्क्रान्ता प्रावयित्वेन्दुमण्डलम्
। समन्त्रा ब्रह्मण पुर्या गङ्गापतति
वैदिव ॥ सातत्रपतिता दिक्षु चतु
र्धा प्रतिपद्यते । सीताचालकनन्दा
च वङ्क्षुर्भद्राच वैक्रमात् ॥ ध्यान
मग्न्या लिखाम्यद्य येनसा हृज्जताभवे
त् ॥ सितमकरनिषणां शुभ्रवर्णां चि
नेषां करधृतकलसेवत्सुत्पला
भोक्त्यभीष्टाम् । विविहरिहररूपा
सेन्दुकोटीरज्जूटां कलितसितदुक्
लां जाङ्गवीं तानमासीति । गच्छ

गङ्गाध

ति गम्यते ऽर्थिभिर्वा । गङ्गु० । ग
न्गम्यद्योरितिगन् ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्यर्थेक । केश इतिह्रस्व । आटाचा
र्याणामितिपाञ्चिक आदादेश ॥

गङ्गाक्षेपम् । न । गङ्गातीरविशेषे ॥

तीराद् गम्युतिमाप्नु परित क्षेप
मुच्यते । अत्रयद्यत् कृत कर्मगङ्गा
यां नापस्रय ॥ अत्रस्थास्त्रिदिषया
न्ति येमता स्ते ऽपुनर्भवा ॥

गङ्गागर्भ । पु । गङ्गाया गर्भे ॥ सयद्य
। भाद्रकृष्णचतुर्दश्या यावदाक्रमते
जलम् । तावद्गर्भं विजानीयात् त
दूर्ध्वं तीरमुच्यते ॥ तीरे प्रतिग्रह
स्याज्य स्याज्यो धर्मस्य विक्रय ॥

गङ्गाचिह्नी । स्त्री । चिह्नविशेषे । देव
ट्याम् । विश्वकायाम् ॥

गङ्गाज । पु । कार्तिकेये । षडानने ॥
भीष्मे ॥ गङ्गाया ज्ञात । ज
नी० । ड ॥

गङ्गाट्य । पु । चिह्निडिमाच् इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गा ले ॥

गङ्गातीरम् । न । गङ्गागर्भादूर्ध्वं प्रदेशे
॥ सार्द्धं हस्तगत यावद्गर्भतस्तीरमु
च्यते । तीरे प्रतिग्रहस्याज्यस्याज्यो
धर्मस्य विक्रय ॥

गङ्गाधर । पु । शिवे ॥ अथौ ॥ धर

गज

ति । धृञ्० । अच् । गङ्गायाः धर
॥ जीर्णातिसारनाशके चूर्णे ॥ यथा
हलोलिम्बराज । धातक्यामलकी
पयोधरवृकीकद्वज्जयष्टीमधुश्रीजंवा
मफलास्थिनागरविषाह्रीवेरलोभे-
न्द्रजै । तुल्यांश विहित सतण्डुल
जलंगङ्गाधराख्यं महश्चूर्णं तूर्णं मपा
करोति सकल जीर्णातिसार पर
मिति ॥

गङ्गापत्री । स्त्री । दृक्विशेषे । गन्धप-
त्रिकायाम् ॥

गङ्गापुत्र । पु । भीष्मपितामहे ॥ वय
सङ्करजातिविशेषे । लोटात् तीवर
कन्यायाजाते । मुरदारफरोस इ-
तिपारस्यभाषा ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपु-
राणम् ॥

गङ्गासुत । पु । कार्तिकेये ॥ भीष्मे ॥
गङ्गायाः सुत ॥ गङ्गापुत्रे ॥

गङ्गास्वरूपम् । न । तद्व्याननिरूपित
स्वरूपे ॥

गङ्गिका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्वर्थक । ह्रस्व । अभाषितपुंस्काञ्चे
तिपाणिनिकोतइदादेश ॥

गच्छ । पु । वृत्ते । गाळ इति भाषा ॥
इति चिकाण्डशेष ॥

गज । पु । मानविशेषे ॥ अरत्नीना-
शतान्यऽष्टावे कषष्वाधिकानिच ।

गजक

गजप्रमाण माख्यातं मुनिभिर्ब्रह्म
वादिभि ॥ मानसामान्ये ॥ साधार-
णो नराङ्गुल्या चिंशदङ्गुलको गजा
॥ हस्तद्वये पादानहस्तद्वयेच ॥ ह-
रिति । मतङ्गजे ॥ भद्रो मन्दो
मृगश्चैव विज्ञेया खिविधागजः ॥
वास्तुस्थानविशेषे । प्रसारे दैर्घ्यं
मानन्तु स्वहस्तेन तथानरैः । कृत्वा
विभ्रगजैर्हृत्वा वास्तुस्थाननिरूपण-
म् ॥ ध्वजो धूमश्च सिंहश्च आ दृष-
खर एवच । गज काकपदश्चैव स्था-
नान्यष्टौच वास्तुनः ॥ ध्वजे विभू-
तिर्मरणश्चधूमे सिंहेजय आचक-
रोच्यनर्थम् । वृषेचभोगी जयण
खरेच पुष्टिर्गजे काकपदे विनाशः
॥ औषधपाकार्यं गर्तविशेषे । गज
पुटे ॥ अष्टसु ॥ चतुर्माषिकस्यादिमे-
ऽऽपर्याये ॥ उगणे । ऽ । मध्यगुरु
सञ्जायाम् ॥ गजति । गजमदे । प-
चाद्यच् ॥

गजकन्द । पु । हस्तिकन्दे । स्थूलकन्दे ॥

गजकर्णी । स्त्री । औषधिविशेषे ॥

गजकर्णीतु तित्तोष्णा तथा वात
कफान् जयेत् । शीतज्वरहरी स्वा-
दु पाके तस्यास्तुकन्दक ॥ पाण्डु-
रोगकृमिप्लीहगल्मानाहोदराप-
ह । ग्रहण्यर्शोविकारमोवनहरण

ॐ

गजच्छा

कन्धवत् ॥

गजकूर्माशी । पु । गरुडे ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥गजकृष्णा । स्त्री । कपिवल्याम् । गज
पिपल्याम् ॥ गजइवकृष्णा । वृह
त्वात् ॥गजगति । स्त्री । अनुष्टुप्छप्रभेदे ॥
यथा । नभलगगजगति । यथा ।
रविसुतापरिसरे विहरतो दृशिह
रे । ब्रजवधूगजगति मुदं मल अ
तनुत ॥

गजचिर्भटा । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

गजचिर्भट । पुं । गोडुम्बायाम् ॥

गजचिर्भटा । स्त्री । महेन्द्रवार
ण्याम् ॥गजच्छाया । स्त्री । दर्शापराङ्मे ॥ दि
गुणाद्यात्मन श्चाया दर्शेसा दाप
राङ्गिकी । गजच्छायेति सा प्रोक्ता
पितृणां तृप्तिकारिणी ॥ कुञ्जरच्छा
यायाम् ॥ योगविशेषे ॥ यदेन्दु पि
तृदैवत्ये हसश्चैव करे स्थित । या
म्यातिथिर्भवेत् सा हि गजच्छाया प्र
कीर्त्तितेति मिताक्षरापरिभाषा ॥
अपिच । कृष्णपक्षे त्रयोदश्यामघा
स्विन्दु करे रवि । यदा तदा गज
च्छायाशब्दे पुण्यैरवाप्यत इति कृ
त्यचिन्तामणि ॥ अमावास्याशब्द

गजपि

काले ॥ यथा । अमावास्या गते सोमे

छायायामाशु खीभवेत् । गजच्छा
यातुसा प्रोक्ता तत्र श्राद्धं प्रकल्पये-
दिति ॥ चन्द्रार्कयोर्ग्रहणकाले ॥
यथा । सैहिकेयो यदा भानुग्रसते
पर्वसन्धिषु । गजच्छायातुसा प्रोक्ता
श्राद्धं तत्र प्रकल्पयेदिति वराह ॥गजढक्का । स्त्री । मदान्नाते । गजोपरि
स्थवृहद्वृक्कायाम् ॥गजता । स्त्री । गजसमूहे हास्तिके ॥
गजानांसमूह । गजसहायाभ्यामि
तितल् ॥गजतुरगविलसितम् । न । कषभग
जविलसिताख्यवृत्ते ॥

गजदम् । वि । गजपरिमाणे ॥

गजदन्त । पु । श्रीगणेशे ॥ गजस्य द
न्ताविव दन्तावस्थ ॥ गजस्य दन्ते । हा
थीदांत इति भाषा ॥ नागदन्ते ।
द्वयस्थापनार्थं भित्तिस्थेदण्डद्वये ।
खूटा इति भाषा ॥गजदन्तफला । स्त्री । उज्जरीलता
याम् ॥गजदानम् । न । हस्तिमदे ॥ मतङ्ग
जस्य त्यागे ॥ गजस्य दानम् ॥गजपादप । पु । नन्दीवृक्ष । स्थाली
वृक्षे ॥

गजपिपली । स्त्री । इभकशायाम् ।

ॐ
ॐ
ॐ
ॐॐ
ॐ
ॐ

गजव	गजारी
करिपिप्पल्याम् ॥ चविकाया फल प्राप्तै कथिता गजपिप्पली । गज कृष्णा कटु र्वातश्लेष्मनुद्वक्लिर्वाङ्मनी ॥ उष्णा निहन्त्यती सा श्वासकण्ठा मयकृमीन् ॥ गजद्वपिप्पली । वृ हत्त्वात ॥	हुवीजायाम् । वनरम्भायाम् ॥ श ल्लक्याम् ॥ गजवीथी । स्त्री । उत्तरमार्गे । नक्षत्र विशेषाणा सत्तायाम् ॥ यथा । रौ हिण्यार्द्रांश्चगशिरो गजवीथ्यभिधीय त इति ॥
गजपुट । पु । औषध गकार्यं हस्तपरि मिते गर्तं ॥ यथा । हस्तप्रमाणो गर्ताय पुट सतु गजाह्वयः । इत्य चारत्रिकेकुण्डे पुटो वाराह उच्यते ॥	गजसाह्वयम् । न । हस्तिनापुरे ॥ गजे नसहित आह्वयो नामयस्य । हस्ती नामराजा तेन निर्मितत्वात् ॥ गजाख्यः । पु । चक्रमर्दवृत्ते ॥
गजपुष्पी । स्त्री । नागपुष्पां लता याम् ॥	गजाग्रणी । पु । ऐरावतगजे ॥ गजा ना मग्रणी ॥
गजप्रिया । स्त्री । शल्लकीवृत्ते ॥	गजाजीव । पु । आधोरणे । हस्तिप
गजबन्ध । पु । आकरेभ्योगजग्रहणे ॥	के । इभपालके ॥ गजराजीवोर्ध्वस्य ॥
गजबन्धनी । स्त्री । हस्तिबन्धनशाला याम् । वार्थ्याम् । इथीथान इति भाषा ॥ बन्धन्त ऽस्याम् । बन्धन्ध ने । ल्युट् । डोप् । गजस्य बन्धनी ॥	गजाखडम् । न । पिण्डमूले ॥ गजानन । पु । गजबद्धने । विनायके ॥ यथा । वागीशाद्या सुमनस स र्वार्थाना मुपक्रमे । यं नत्वा वृ त्तकृ त्याः स्युस्त नमामि गजानन मिति ॥ गजआनन मस्य । समुदायशब्दा अवयवे ऽपिवर्त्तन्तइति गजमुखपरौ
गजमञ्चक । पु । अश्वत्यवृत्ते ॥	गजशब्द ॥ गजानन मिवानन म
गजमह्या । स्त्री । शल्लकीद्रुमे । सा लै इति भाषा ॥ गजैर्भक्ष्यते । घञ्वा ॥	स्येतवा । उष्ट्रमुखवत् समासोत्तर पदलोपौ ॥
गजप्राचल । पु । स्त्री । सिंहे ॥	गजारि । पु । तरुविशेषे ॥ सिंहे ॥ इ
गजमाव । वि । गजदग्ने ॥	तिहङ्गुचन्द्र ॥
गजबद्धनः । पु । लम्बोदरे । हेरम्बे ॥ गजस्यबद्धन मिव बद्धनमस्य ॥	गजारोहः । पु । हस्तिपके ॥ गजमारो
गजवल्गुमा । स्त्री । गिरिकदल्याम् । व	

गड

इति । रुहे कर्मण्डय ॥

गजाशन । पु । पिप्पल वृक्षे ॥ गजेन
अश्र्यते । अश्र० । कर्मणिलुट् ॥गजाशना । स्त्री । भङ्गायाम् ॥ पद्ममू
ले ॥ शल्लक्याम् ॥

गजास्य । पु । गणाधिपे । दैमातुरे ॥

गजस्य आस्यमिव आस्य मस्य ॥

गजाक्षम् । न । हस्तिनापुरे ॥

गजाक्षयम् । न । हस्तिनापुरे ॥

गजाक्षा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

गजेष्टा । स्त्री । विदार्याम् ॥

गजोषणा । स्त्री । करिपिप्पल्याम् ॥

गज्ज । पु । रीढायाम् । अवज्ञायाम् ॥

पु । न । भाण्डागारे ॥ खनौ ॥ गो
ष्ठागारे ॥

गज्जनम् । न । नाशे ॥

गज्जा । स्त्री । मदिरागृहे ॥ खन्याम् ॥

पामरसद्गनि ॥ मद्यभाण्डे ॥ गज्ज

न्त्यस्याम् । गजिशब्दे । गुरोश्चङ्कल

त्यप्रत्यय ॥

गज्जिका । स्त्री । मदिरागृहे ॥ गजैव

स्वार्थे क । प्रत्ययस्यादितीत्वम् ॥

गड । पु । गडुइमाच् इतिगौडभाषा

प्रसिद्धेमत्ये ॥ पुच्छशीर्षेण रहिता

कासमर्दविमर्दिता । हिङ्गुतैलेच

सन्तप्ता गडमत्स्यस्यखण्डका ॥ गडो

वातहरो वल्लोवृष्य, पथ्योऽतिवर्द्ध

गडु

न । मुरुच्य शुक्रदो ज्यर्थे किञ्चि

त्कफकर, सर ॥ अन्तराये ॥ परि

खायाम् ॥ व्यदधाने ॥ शाकम्भरीये

। सांभर इतिभाषाप्रसिद्धे लवणे ॥

गडाख्य लघु वातघ्न मत्स्येण मेदि

पित्तलम् । तीक्ष्ण व्यवधि सूक्ष्म

श्चा भिष्यन्दि कटुपाकिञ्च ॥ गडति

। गड० । अच् ॥ देशविशेषे ॥

गडक । पु । मत्स्यविशिषे । शकुलार्भ

के । गडुइमाच् इतिगौडभाषा ॥

गडति । गडसेचने । कुन् शिल्पि

संज्ञयोरिति कुन् ॥

गडयन्त । पु । मेघे ॥ गडैस्तृभूद्वीति

भृच् । घटादिच्छान् भित्त ह्रस्व ।

अयामन्तेतिगोरयादेश ॥

गडदेशम् । न । साम्बरे । सांभर

खून इतिभाषा ॥

गडलवणम् । न । सांभर इति प्रसिद्धे

लवणे । साम्बरे । शुभ्रे । पृथ्वीजे ॥

गडाख्य । पु । शाकम्भरीयेलवणे ॥

गडि । पु । वत्सतरे ॥ अलसेगवादौ

। गडिया इति भाषा ॥ यथा । गुणा

नामेव दैरात्म्या दुरि धुर्यो नियु

ज्यते । असञ्जातकिण्वस्त्वन्ध, सुख

स्वपिति गौर्गडिरितिकाव्यप्रकाश ॥

गडु । पु । पृष्ठगुडे । घाटामस्तकयो

र्मध्येमांसवृद्धौ ॥ कुञ्जे ॥ किञ्चलु

ॐ
ॐ
ॐ

गण.

के ॥ विषमग्रन्यौ ॥ अस्त्रप्रभेदे । श
ल्याश्चे ॥ गडति गण्यते वा । गड
सेचने । वाहुलकादु ॥

गडुर. । वि. कुजे ॥

गडुल. । वि. कुजे ॥ गडुरस्यास्ति ।

सि० लच. । गौ० डीधि गडुली ॥

गडेर. । पु. मेघे ॥ गडति. । गड० ।

पतिकठिकुठि गडिगुडीत्येरक् ॥

गडोत्यम् । न. गडलबये ॥

गडोल. । पु. गुडे ॥ गुडके ॥ ग्रासे ॥

गडति. । गड० । कपिगडिगण्डी त्यो
लच ॥

गडुरिका. । स्त्री. । मेघयूथैरनुगम्यमा
जायां मेघ्याम् ॥ अज्ञातप्रवाहागम
मूले धारावाहिनि ॥

गडु. । पु. । } गडुआ० इति प्रसिद्धे ज
गडुक. । पु. । } लपान्नविशेषे ॥ इति
गडुक. । पु. । } शब्दरत्नावली ॥

गण. । पु. । प्रमथे. । रुद्रानुचरे ॥ स
ङ्ख्यायाम् ॥ ओघे. समूहे ॥ चण्डाया
म्. चोरनामगन्धद्रव्ये ॥ सैन्यप्रभे
दे. विषुगुल्मेषु. । इभा २२ -
या. २७ अत्रा. ८१ पदातिका १३५
समस्तसङ्ख्याया २७०. एतत्परिमा
णविशिष्टायां सेनायाम् ॥ गणेशे ॥

यथा । गाणपत्सु महेशानि गण
दीक्षा प्रवर्त्तक इति ॥ गण्यते गण

ॐ
ॐ
ॐ

गण

यति वा । गणसङ्ख्याने । अण् अ
व्वा । अज्ञोपस्य स्थानिवत्ताच्च वृद्धि.
॥ घातुसमूहे ॥ यथा । भावदादी
जुहोत्यादि दिवादि. स्वादिरेवच
। तुदाकधातनुक्यादि श्चुरादिश्च ग
शा दशेति ॥ अश्विन्वादिजन्मनचचा
नुसारेण देवमानुष राक्षस इति
पारिभाषिके ॥ यथा । देमरा मदे
मा दे देरा राममदरादरा । देरा
राममदेरा रा म मदेति गणवचम्
॥ अपिच । पूर्वोत्तराचयश्चैव भर
ग्यार्द्राचरोहिणी । इमानिमानुषा
ग्याहुर्नचवाणि मनीषिय ॥ ज्येष्ठा
शत भिषा मूल धनिष्ठा शेषकृत्तिकाः
। चित्रामघाविशाखा. स्युस्तारा राक्ष
सदेवताः ॥ अश्विनी रेवतीपुष्य.
स्वातीहस्त पुनर्वसुः । अनुराधा
मृगशिरःश्रवण देवतारका इति ॥
अस्यफलन्तु । स्वकुले चोत्तमा प्रीति
र्मध्यमा देवमानुषे । देवासुरेक
निष्ठाच मृत्युर्मानुषराक्षसे ॥ रा
क्षसी च यदाकन्या मानुषश्च वरो
भवेत् । तदा मृत्युर्न दूरस्थो नि
र्दुनक्षम ग्रापिवेति श्रीपतिराह ।
निजनिजगणमध्ये प्रीति रक्षुत्तमा
स्मा दमरमनुजयो सामध्यमा सप्र
दिडा । असुरमनुजयो त्वेन् मृत्यु

ॐ
ॐ
ॐ

ॐ
ॐ
ॐ

गणकू	गणना
रेव प्रदिष्टो दनुजप्रिबुधयो स्नाद्यै रमेकान्त मेवेति गाम् ॥	गणचक्रम् । न । धार्मिकाणां सम्भूय गणचक्रकम् । न । भोजने ॥ गणानां
गणक । पु । सावत्सरे । ज्योतिषि के । दैवत्ते ॥ वणसङ्करजातिविशे षायम् । देवत्वाद्द्वैश्यागर्भजात । तिथिवारादिज्ञापनञ्च तस्य कर्मोक्त भराशरपद्मैः ॥ तत्तत्तत्तथा । ज्योति शास्त्रविशेषज्ञ सुन्दराङ्ग सभापटु कुलकमागत शुद्धो ग णक स्यान्मही पतेरितियुक्तिकल्पत क ॥ असृष्ट्योयधर्मानुष्ठाने । यथा । क लिकाले महेशानि पाषण्डा बहवो जना । सङ्गदोषान् महेशानि त त्तत्तद्गानानि तां व्रजेत् ॥ तस्मात् प्र यत्नतो देविसत्सर्गं वर्जयेत् सुधी । वर चण्डलासत्यार्थं कुर्यात् साधको त्तम । तथाप्यसृष्ट्यगणक सर्वदा त परित्यजे दिति महिषमर्दिनीत न्त्रम् ॥ चि । गणोनक्रीते ॥ सङ्ख्या या इतिकन् ॥ गणयति वा । गण० । गणु ॥	चक्र ॥ गणता । स्त्री । गणसमूहे ॥ गणतिथ । चि । गणानाम्पूरणे ॥ तस्य पूरणे षट् । तस्य तिथुगागम ॥ । गणदीची । पु । वह्नयाजके ॥ गणदेवता । स्त्री । सङ्घचारिदेवतावि शेषे ॥ यथा । आदित्यविश्वप्रसन्न स्तुषिता भास्वरानिला । महारा जिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः इति ॥ तत्र आदित्याद्यादशप्रोक्ता विश्वेदेवादशस्मृता । वसवश्चाष्टस ङ्ख्याता षट्चिश्चतुष्टितामता ॥ आभास्वराश्चतुष्टि वीता पञ्चा शदूनका । महाराजिकनामानो द्देशते विंशतिस्तथा ॥ साध्याद्यादश विख्याता रुद्राश्चैकादश स्मृता । ए ते च सहसा देवा पुराणेषु निरूपि ता इति विशेष ॥ समुदायेष्टता शब्दा अवयवेष्वपि वक्तव्ये इति न्यायादमी षा शब्दानामेकवचनमपिसाधु ॥
गणकर्षिका । स्त्री । इन्द्रवारुणायाम् ॥ गणकार । पु । धातुसङ्ग्रहकर्त्तरिभी मसेने ॥	गणद्वयम् । न । साधारणद्वये ॥ गणनम् । न । सङ्ख्याने । गणना ठी कदेना इति च भाषा ॥ येनैव लिख
गणकी । स्त्री । गणकयोषायाम् ॥ ग णकस्य स्त्री । पुयेगादिति ङोष् ॥ गणकूट । पु । न । गणमैत्रे ॥	मङ्गर्थ्यात् तेनैव गणनं स्मृतम् ॥ गणना । स्त्री । गणने । सङ्ख्यायाश्च ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणरूप

गणिका

ॐ गणनाथ । पु । गणेशे ॥ गणानां प्रमथना

गणरूपक । पु । राजार्के ॥

नां नाथ ॥

गणरूपी । पु । श्वतार्के ॥

गणनायक । पु । गणेशे ॥

गणवतीसुत । पु । दिवोदसे ॥

गणनायिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

गणशः । अ । बहुश । गणान् इति ।

गणनोय । चि । सङ्ख्ये । गणये ॥

वक्ष्यार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या

गण्यते । गणसङ्ख्याने । अनीयर् ॥

मितिगणाच्छस ॥

गणपति । पु । श्रीगणेशे ॥ गणानां प्रम

गणहास । पु । } चारकनामग

थाना पति ॥ पुष्टिर्गणपतेः पत्नी ॥

गणहासक । पु । } न्यह्ये । चण्डा

गणपर्वत । पु । कैलासाचले ॥

याम् ॥ गणहासयति । हसे ० गण

गणपीठ । पु । न । }

न्त । अच् ॥ गणुल् कृन्वा ॥

गणपीठकम् । न । } वक्षसि ॥

गणाग्रणी । पु । गणेशे ॥ गणानां म

गणभर्त्ता । पु । प्रमथनाथे ॥

ग्रणी ॥

गणमैत्रम् । न । गणकूटे ॥ पञ्चास्यवि

गणाचल । पु । कैलासपर्वते ॥ गणा

वरणगणशब्दे । अश्विन्यादिजन्मन

नामचल ॥

चक्रानुसारेण देवमानुषराक्षसग

गणाधिप । पु । गणेशे ॥ शिवे ॥ गणा

ण इति पारिभाषिकवृत्त्यत्र ॥

नां प्रमथानामधिप ॥

गणयाजक । पु । विनायकादिगणया

गणाधिपति । पु । गणेशे ॥ शिवे ॥ ग

गकृति ॥ गणानां याजक ॥

णानामधिपति ॥

गणरात्रम् । न । रात्रि वृन्दे ॥ गणानां

गणान्नम् । न । मठशालासङ्क्रान्ते ॥

वह्नीनां रात्रीणां समाहार । गण

गणान्नन्तर । पु । गणार्थोत्सृष्टमठ

शब्दस्य सङ्ख्यात्वात् तद्वितार्थेति द्वि

धनाद्युपजीविनि । गणार्थोपसृष्टस

गु । अह सर्वैकदेशे त्यच् । सङ्ख्या

म्वन्धिधनाद्युपजीविनि ॥

पूर्वरात्रकीवमिति लिङ्गा नुशासने

गणिका । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ गण.समू

कीवत्त्वविधानात् रात्राङ्गाहापुसी

होस्त्यस्या भर्त्तृत्वेन । ठन् ॥ मूयि

तिपुस्त्वंन ॥

कायाम् ॥ चित्ताकर्षकज्ञात् गणि

गणरूप । पु । अर्कपादये ॥ श्वेतार्के ॥

केव ॥ गणकारिकावृत्ते ॥ इभ्याम्

नानात्मान् गणा वहुनि रूपगणस्य ॥

। इतिन्याम् ॥ गणयति । गण ०-

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणेरु

खुल ॥

गणिकारिका । स्त्री । -श्रीपण्ये । अग्नि
मन्त्रे । वडगणियारी इति गौडभा
षा । अरणी इति भाषा ॥ गणनम्
। गणः । इक्कृयादिभ्यः । गणं क
रोति । कर्मण्यण् । स्वार्थे कन् ॥
यदा । कच्छति । कः । खुल ॥
गणिकाचासावारिकाच ॥ नयपण्ये ॥
गणिकारी । स्त्री । गणियारी इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे पुष्पवृक्ष विशेषे ।
काञ्चनिकायाम् । वसन्तदूत्याम् ।
अलिमोदायाम् ॥

गणितम् । न । अङ्कशास्त्रे ॥ तद्वि
विधम् । विविधगणितमुक्तव्यक्तमव्य
क्तयुक्तमित्युक्ते । व्यक्त पाटीगणि
तम् । अव्यक्तरोजगणितम् ॥ गण
ने ॥ त्रि । सङ्ख्याते । कृतगणने ॥
गण्यतेस्म । गणः । क्त ॥

गणिपिटका । स्त्री । जिनानाविद्यावि
भागे । द्वादशाङ्ग्याम् ॥

गणेरु । त्रि । गणनीये । सङ्ख्येये ।
गण्येये ॥ गणरेय ॥

गणेरु । पु । कर्णिकारट्टके ॥ स्त्री ।
करिण्याम् ॥ वेश्यायाम् ॥

गणेरुका । स्त्री । कुट्ट्याम् ॥

गणेरु । स्त्री । करिण्याम् ॥ वेश्या
याम् ॥

गण्ड

गणेश । पु । विनायके । विघ्नहर्त्रे । व
क्तुण्डे ॥ यथा । योय कश्चिन्नीयं
यावान्तुगच्छेत् सुसयत सच पूर्वगु-
हेस्वे । कृतोपवास शुचिरप्रमत्त
सम्पूजयेद्भक्तिनम्रो गणेशमितिब्रह्म
पुराणम् ॥ शिवे ॥ गणाना मीश ॥
गणेशकुसुमम् । न । रक्तकरवीरे ॥
गणशभूषणम् । न । सिन्दरे ॥
गणोत्साह । पु । खड्गे । गण्डके । गै-
डाइति भाषा ॥

गण्ड । पु । खड्गिनि । तुङ्गमखे । वज्र
चर्मणि ॥ वीथ्यङ्गे ॥ पिटके ॥ चिह्ने
॥ धीरे ॥ कपोले । गण्ड इति भाषा
॥ यथा । गण्डं गण्डे सन्ध्याया आ-
दात ताम्बूलचर्वितमिति श्रीभाग-
वते कौलचर्या ॥ हयभूषणवुद्धे ॥
करिकपोले । कटे । करटे ॥ गण्ड
ति । गण्डिवदनैकदेशे । अष्ट ॥ श
हप्रभेदे ॥ विष्कम्भादिषु दशमेयो
गे ॥ तत्रजातस्य फलम् । स्वकार्यक
र्त्ता परकार्यहर्त्ता गण्डोद्भव स्याद
तिगण्डवाक्य । अत्यन्तधूर्त्त पुरुष
कुलप सुहृद्गणाना मतितापहर्ता
॥ दोषजनकेऽश्विन्यादीनां भाग
विशेषे ॥ यथा । अश्वनीमघमर्गना
तिस्त्रो गण्डाद्यनाडिका । अन्यथा
पौष्णोरगेन्द्राणां पञ्चदशवनाङ्गु

गण्डकु

॥ मूलेन्द्रयोर्दिवागण्डो निशार्था
पितृसर्पयोः । सन्ध्यादये तथाज्ञेयो
रेवतीतुरगर्चयो ॥ तत्रोत्पन्नस्य
दोषो यथा । सन्ध्यारात्रिदिवाभा
गे गण्डयोगोद्भवः शिशुः । आत्मा
न मातरं तात विनिहन्ति यथाक्र
मम् ॥ चतुष्कले ५ ॥ आदिगुरो सं
ज्ञायाम् ॥ गच्छति । गन्तुं । जम
न्ताडु ॥

गण्डकः । पुं । खड्गे । गैडा इति भाषा
। एकचरे ॥ सङ्ख्याप्रभेदे । गण्डा
इति भाषा ॥ विद्याप्रभेदे ॥ अत्र
च्छेदे ॥ अन्तराये । विघ्ने ॥ स्वा० कं ॥

गण्डकारी । स्त्री । वराहक्रान्तायाम् ।
समज्ञायाम् । चाद्याजोडो इति भा
षा ॥ गण्डेषुग्रन्थिषु कारी ॥

गण्डकाली । स्त्री । खदिर्याम् । नम
स्कार्याम् । समज्ञायाम् ॥ गण्डेषु ग्र
न्थिषु काली ॥

गण्डकी । स्त्री । नदीविशेषे ॥ गण्ड
क्याश्चैकदेशेच शालग्रामस्थलस्मृ
तम् । पाषाणं तद्भव यत् तत्शाल
ग्राममिति स्मृतम् ॥

गण्डकीपुत्रः । पुं । शालग्रामे ॥

गण्डकीशिला । स्त्री । शालग्रामे ॥

गण्डकुसुमम् । न । उल्लटे । सञ्ज्ञात
मदे हस्तिनि ॥ इति हारावली ॥

गण्डले

गण्डकूपः । पुं । पर्वतस्योच्चस्थले ॥ उद्दे

शो गण्डकूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते ॥

गण्डगात्रम् । न । आतृष्ये । सीताफ
ल सारीफा इति भाषा । आता इ
ति गौडभाषा ॥ गण्डाः गात्रेयस्य ।

गण्डदूर्वा । स्त्री । मोलोम्याम् । श्वेत
दूर्वायाम् । मत्स्याख्याम् । गांडरदु
वी इति भाषा ॥ गण्डदूर्वा हिमा
लोहद्राविणी ग्राहिणी लघु । ति
क्ता कषाया मधुरा वातकृतकटुपा
किनी ॥ दाहहृणा वलासास्त्रकुष्ठ
पित्तज्वरापहा ॥

गण्डमाला । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तस्य
सम्प्राप्तिरूपे यथा । कर्कन्धुकोला
मलकप्रमाणै कर्चासमन्यागलवड्
खणेषु । मेदः कफाभ्यांश्चिरमन्धपा
कैः स्याद्गण्डमाला बहुभिश्चगण्डै
रिति ॥

गण्डमालिका । स्त्री । लज्जाख्याम् ॥

गण्डमाली । चि । गण्डमालाख्यव्याधि
युक्ते ॥

गण्डयन्तः । पुं । मेघे ॥ गण्डयति । ग
डि० । तृभूवहिवसिभासिसाधिगडि
मण्डिजिनन्दिभ्यश्चेतिभक् सचषि
त् । गण्डघटादिस्त्वान्मिच्छम् । ह्रस्व
। अयामन्तेतिथे रघादेशः ॥

गण्डलेखा । स्त्री । गण्डस्थख्याम् ॥

गण्ड	गतगा
गण्डशैल. । पु । गिरेऽचुते स्थूलोपले ॥	गण्डूपद । पु । किञ्चुलुके । केचुआ
भूकम्पादिना शैलात् खलिते मह	इति भाषा ॥ गण्डुो ग्रन्थय' पदा
ति प्रसरे ॥ खलाटे ॥ गण्डद्वयशैल	न्यस्य ॥
। शैलशब्द' शैलावयवे वर्तते । विशे	गण्डूपदी । स्त्री । किञ्चुलुकस्थियाम् ।
षण्वशेष्येण बहुलमितिसमास ॥	चुद्र किञ्चुलुकजातौ । शिष्याम् ॥
शैलस्य गण्डद्वयेति वा । राजहन्तादि ॥	जातेरस्तीति ङीष् ॥
गण्डाङ्ग । पु । खड्गिनि । गण्डके ॥	गण्डूष । पु । मुखपूर्णा । मुखपूर्ण
गण्डान्तम् । न । तिथिनक्षत्रस्थानां	तोये ॥ यथा । अपादाद्गण्डूषे
सन्धौ ॥ नक्षत्रतिथिस्थानां गण्डा	मुखशुद्धिर्विधीयतेइति ॥ इमंशु
न्त त्रिविधं स्मृतम् । नवपञ्चचतुर्था	यडाग्रे । पुष्करे ॥ प्रसृतोन्मिते । प्र
ना ह्येकार्धघटिकामितम् ॥	सूच्याप्रमिते ॥ कराङ्गुली ॥ गण्ड
गण्डारि. । पु । कोविदारवृक्षे ॥	ते । गडि० । गण्डेऽश्वेत्तूषण् ॥
गण्डाली । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् । शत	गण्डूषा । स्त्री । गण्डूषशब्दाच्च ॥ उक्त
वीर्यायाम् ॥ गण्डयति । गडि० । वा	तनाभौ ॥ टाप् ॥
हुलकादात्मन् । गौ० ङीष् ॥ यद्वा	गण्डोक्त । पु । गुडे ॥ आसे ॥ गण्डति
गण्ड मन्त्रति । अल० । कर्मण्यण् ।	। गडि० । कपिगडिगण्डिकटीच्यो
ङीप् ॥	लप् ॥
गण्डि । पु । वृक्षसमूहाच्च । सावधि	गण्ड. । पु । गणनीये । सङ्ख्ये ॥ ग
भागे ॥ इति हेमचन्द्र ॥	णलब्धरि ॥ गणलब्धा । धनगणलब्धे
गण्डीर. । पु । गण्डरदुर्बीति प्रसिद्धे	तियत् ॥
शाके । समष्टिस्थायाम् ॥ शूरे ॥ ग	गत. । त्रि । विज्ञाते ॥ याते ॥ समाप्ते
ण्डयति । गडि० । गण्यते वा ।	॥ पतिते ॥ आप्ते ॥ न । गमने ॥
वा० ईरन् ॥ यद्वा । गण्यन् ग्रन्थी	गण्टृ० । गण्यार्थकर्मकेतिक्तः । अ
न् ईरयति । ईरप्रेरणे । कर्मण्यण् ॥	नुदाप्तोपदेशेति मलोप ॥
गण्डीरी । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥ से	गतत्रप । त्रि । त्यक्तलज्जे ॥ गतात्र
हुण्डे ॥	पायस्यस ॥
गण्डु. । पु । स्त्री । ग्रन्थौ ॥ उपधाने ॥	गतनासिक. । चि । नासिकारहिते ॥

ॐ

गतिशा

विशेषे ॥ गता नासिकास्य ॥

गताबुद्धिः । वि । ज्ञानशून्ये ॥ गताबुद्धि
यस्य ॥तरसः । वि । विरसतां प्राप्ते । उद्धृ
तसारे मञ्चितदुग्धादौ ॥ गतो र-
सोऽस्मात् ॥गतव्ययः । वि । अनुत्पन्नदुःखे ॥ गता
व्यया यस्य यस्यादा ॥गतसङ्गः । वि । फलासङ्गशून्ये ॥ गत
सङ्गो यस्य सः ॥गतसन्देहः । वि । निवृत्तसर्वसंशये ॥
गतसन्देहो यस्य सः ॥

गतसन्नकः । पुं । निर्मदे हस्तिनि ॥

गतस्सयः । वि । निरङ्कुलारे ॥ गतस्स
यो गर्वो यस्य ॥गतागतम् । न । यातायाते ॥ गताग
तं कामकामा अभन्ते ॥ पश्चिमां
गतिविशेषे ॥गतासना । स्त्री । मन्थायाम् ॥ दृष्टा
याम् ॥गतिः । स्त्री । मार्गे ॥ दशायाम् ॥ आ
ने ॥ पादयोर्वापारे । यात्रायाम् ॥अम्बुपाथे ॥ भाषीप्रणसरणायाम् । वृ
हद्रूपे ॥ कामफले स्वर्गादौ ॥ सु
प्तौ ॥ आश्रये ॥ प्राप्तौ ॥ गम्यते ।

गन्तुं । क्तिन् ॥ शरणे ॥

गतिशा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ परम्परा

ॐ

गदाग्र

विशेषे ॥

गच्छरः । वि । गमनशीले ॥ गच्छति ।

तच्छीलादि । गन्तुं । गच्छरश्चेति
करप् अनुनासिकलोपश्चनिपात्यते
। डीपि गच्छरी ॥

गद' । पुं । श्रीकृष्णानुजे ॥ आमये ।

रोगे ॥ भाषणे ॥ गदति । गदव्य

क्तार्या वाचि । पचाद्यच् ॥ न ।

विषे ॥

गदमम् । न । निगादौ ॥ गदं । ल्युट् ॥

गदयितुः । पु । कन्दर्पे । अनङ्गे ॥ शरा

सने । कामुके ॥ जलपाके ॥ गदय

ति । गदं । स्तनिहृषिपुषिगृदिम

दिभ्योऽथेरितुच् । अयामन्तेतिथेर

यादेशः ॥

गदा । स्त्री । आयुधे । स्वनाम्ना प्रसि

द्धे लोहमये शस्त्रे ॥ पाटलावृक्षे

॥ अजन्तादृप् ॥

गदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ । कूठ इति

भाषा ॥

गदागदौ । पु । अश्विनीकुमारयो-

। स्वर्गयोः ॥

गदाग्रज । पु । श्रीकृष्णे । श्रीकृतौ ॥

निगदेन मन्त्रेणाग्रे जायते । निश

ब्दलोपं कृत्वा गदाग्रज ॥ यदा ।

गदानाम् वासुदेवस्यावरः । तस्मा

दग्रेजातः । सप्तम्याजनेर्हः ॥

ॐ

गङ्गा

गङ्गाश्री । पु । चयरोगे ॥

गङ्गाधर । पु । हरौ ॥ धरतीतिधर ।
बुद्धितत्त्वात्मिका कैमोदकी नाम
गङ्गा । तस्या धर ॥ त्रि । गङ्गाधा
रिणि ॥

गङ्गाभृत् । न । विष्णौ ॥

गङ्गाधर । पु । घने । मेघे ॥

गङ्गाधर । पु । चै । मेघे ॥

गङ्गाधर । त्रि । रोगिणि ॥ गङ्गेन रोगो
य आर्त्त ॥

गङ्गावान् । त्रि । गङ्गिनि ॥ पु । अ
च्युते ॥

गङ्गाधरम् । न । } कुष्ठोपधे ॥
गङ्गाधरम् । न । }

गङ्गी । पु । कैलसुभवचक्षि । विष्णौ ॥
गङ्गा अस्ति अस्य । ग्रीष्मादिस्त्रादि
नि ॥ त्रि । गङ्गाविशिष्टे ॥ रोगयुक्ते ॥

गङ्गिनी । स्त्री । गङ्गावत्त्वाम् ॥ नान्त
कचक्षो डीप् ॥ रोगिण्यम् ॥

गङ्गद । पु । वाच सुखलिते । कण्ठक
म्यने ॥ अस्थस्यष्टवक्त्रि ॥ तस्यस
म्यासिपूर्वकं कचक्षम् । यथा । आ
हृत्य वायु सकफो घमनी शब्द
वाहिनी । नरान् करोत्यवचनान्
मूकमिन्मिनगङ्गदानिति ॥

गङ्गदध्वनि । पु । वर्षाशोकादिना अस्य
दध्वनौ । मन्मने ॥ गङ्गदध्वनौध्वनि

गन्ध.

श्च ॥ मन्थाने ॥ गङ्गदोध्वनिर्यच ॥

गङ्गम् । न । पद्मभिन्नेकविकृते । अपा
दे पदसन्ताने ॥ अपाद पदसन्तान
गङ्गं तत्तु विधामतम् । उत्तकोत्क
लिकाप्रायवृत्तगन्धिप्रभेदत ॥ गङ्ग
ते । गङ्ग° । गङ्गमदचर यमश्चानुप
सर्गइति यत् ॥

गङ्गाशक । पु । अष्टचत्वारि शक्ति
कापरिमाणे ॥ वैद्यकमतेचतु ष
ष्टिगुणापरिमाणे ॥

गङ्गाधर । त्रि । प्राप्ये ॥

गङ्गु । पु । पञ्चके ॥ गङ्गति । गङ्ग
गता । सितनीतितुन् ॥

गङ्गा । त्रि । गामुके । गमनशीले ॥
गङ्गति तच्छील । गङ्गु° । ता
च्छीलिकेषु वासरूपविधिर्नास्ति
त्यस्य प्रायिकत्वात्तुन् ॥

गङ्गी । स्त्री । कञ्जलिवाद्यके । वृष
वहनीयशकटे । गाडीइतिभाषा ॥ ग
म्यतेऽनया । गङ्गु° । दृन् । डीप् ॥
गङ्गीरथ । स्त्री । मठे । शकटे ॥ इ
तिहारावली ॥

गन्ध । पु । सन्धने ॥ लेभे ॥ गन्धके
॥ गर्भे ॥ शिशौ ॥ घृष्टचन्दने ॥ चन्द
नकुङ्कुमादिषु गन्धा । यथोक्तम् ॥

गन्धस्तु सौरभेयोगे गन्धकेर्ग्वलेश
यो, । सएवद्रव्यवचने बहुल्येपुसि

गन्ध

च स्मृत. इति ॥ सपञ्चविधो यथा । चूर्णीकृतो वा घृष्टो वा दाहाकर्षित एव वा । रस सम्मर्दो वापि प्राण्य ज्ञोद्भव एव वा । गन्ध पञ्चविध प्रोक्तो । देवानां प्रीतिदायक इति । लक्ष्यतत्तच्छब्देद्रष्टव्यम् ॥ गन्धो मलयजो यस्तु दैवे पैत्रे च सम्मत ॥ कर्पूरगन्धसाराद्याः । चोदे घृष्टे च संस्थिता । चन्द्रभागादयश्चापि रसे पक्वे च सङ्गताः ॥ गन्धसारस्तु सर्वत्र संसर्गादौ प्रयुज्यते । मृगनाभिर्भवेद् घृष्टश्चूर्णोऽप्यन्यस्य योगतः ॥ एवं सर्वस्तु सर्वत्र गन्धो भवति पञ्चधा । घृष्टादिभावादन्योन्य गन्धः प्रीतिकरपर ॥ गन्धस्य विस्तरो भेदः प्रोक्तः कालीयकादयः । सर्वे पञ्चविधेष्वेव प्रविष्टो भवतीच्छणादिति कालिकापुराणम् ॥ आमोदौ ॥ सतुघ्राणग्राह्य पृथिवीगुणः । यथा । घ्राणग्राह्यो भवेद् गन्धो घ्राणस्यैवोपकारकः । सौरभश्चाऽसौरभश्च सद्बेधा परिकीर्तितः ॥ सतुदशविधो यथा । इष्ट १ कस्तूरिकादौ । अनिष्ट २ शवादौ । मधुर ३ मधुपुष्पादौ । कटु ४ मरिचादौ । निर्हारी ५ हिङ्गवादौ । संहत ६ चित्रगन्धोऽनेककल्कगतः । सिग्ध ७ सद्यस्त

गन्धक

घृतादौ । रूक्ष ८ सार्धपतैलादौ । विसद ९ शाल्यन्नादौ । अन्न १० आघ्रातकादौ ॥ मात्रा मात्रे ॥ न । कृष्णागुरुणि ॥ त्रि । प्रतिवेशिनि ॥ गन्धयते । गन्धमर्दने । पचाद्यच् ॥

गन्धक । पु । शिग्रो । शोभाञ्जने ॥ गन्धाश्मनि । सौगन्धिके । उपधातुविशेषे ॥ अस्योत्पत्तिर्यथा । श्वेतदीपे परा देव्या क्रीडन्त्या रजसा मृतम् । दुकूलं तेन वस्त्रेण स्नाताया स्त्रीरनीरधौ ॥ प्रसूत यद्रजस्तस्माद्गन्धकः समजायत ॥ तस्य भेदाः । चतुर्धा गन्धकः प्रोक्तो रक्त पीत सितोऽसितः । रक्तो हेमक्रियास्तु पीतश्चैव सायने । व्रणादिलेपने श्वेतः कृष्णः श्रेष्ठः स दुर्लभः ॥ श्रेष्ठो हेमक्रियादिषु सर्वत्र प्रशस्ततर इत्यर्थः । अस्य गुणाः । गन्धकः कटुकस्तिक्तो वीर्योष्णस्तुवरः सरः । पित्तलक्षः कटुकपाके कण्डुवीर्यजन्तुजित् ॥ हन्ति कुष्ठक्षयप्लीहकफशतान् रसायनः ॥ शोधितो गन्धकः एष कुष्ठं करोति तापं विषमं शरीरे । सौख्यञ्च हृष्यन् वलं तथैव शुक्रं निहत्येव करोति चास्त्रम् ॥ शोधितो यस्तु गन्धस्थान् जरामृत्युरुजापहः । अग्निस

गन्धको

न्दीपनं अष्टो वीर्यवृद्धिकरो ऽस्थि
कृत् ॥ शोधनविधिस्तु । लोहपात्रे
विनि क्षिप्य घृतमग्नौ प्रतापयेत् ।
तप्तं घृते तत् समान क्षिपेद्गन्ध
कज रज ॥ विद्रुत गन्धक दृष्ट्वा त
नुवस्त्रे विनि क्षिपेत् । यथा वस्त्रा
द्विन स्तु त्व्य दुग्धमध्ये ऽखिलं क्षिपे-
त् ॥ एवमगन्धक शुध्येत् सर्वकर्मो
चितो भवेत् ॥ गन्धोऽस्या ऽस्ति । अर्घ्यं
आद्यच्च । स्वार्थं कन् ॥

गन्धकन्दक । पु । कश्चेद्वणि ॥

गन्धकचूर्णं । पु । न । दाहं बहूद
इति प्रसिद्धे पदार्थे ॥ गन्धकप्राधान
श्चूर्णं ॥

गन्धकान्तम् । न । कैरवं ॥

गन्धकारिका । स्त्री । सैरन्ध्याम् ॥

गन्धकालिका । स्त्री । } व्यासमात

गन्धकाली । स्त्री । } रि ॥

गन्धकाष्ठम् । न । शम्बरचन्दने ॥ अगु
रुकाष्ठे ॥

गन्धकुटी । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये ॥
लेख्यस्थाने ॥ गन्धलकुटी इव ॥

गन्धकुसुमा । स्त्री । गणिकार्याम् ॥

गन्धकेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धकोकिला । स्त्री । ओषधिविशेषे ॥

द्विगोष्णा कफहृत् तिक्तासुगन्धा ग
न्धकोकिला ॥

गन्धना

गन्धखेडम् । न । गन्धवीरणे । भूतयो
रौहिषे । गन्धवेणा इति गौड
भाषा ॥

गन्धखेडकम् । न । गन्धतृणे । सुगन्ध
भूतयो ॥

गन्धचेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धजलम् । न । केतकादिजले ॥

गन्धजातम् । न । तेजपत्रे ॥

गन्धजा । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धतूर्यम् । न । वाद्यविशेषे । रणतू
र्ये । महास्वने ॥

गन्धतृणम् । न । सुगन्धभूतयो । सुर
मे । मुखवासे ॥

गन्धतैलम् । न । गन्धद्रव्याणाम गुर्वा
दीना मद्रियोगेन निष्कासिते स्ने
हे । अतर इति भाषा ॥

गन्धत्त्वक । न । एलवालुके ॥

गन्धदला । स्त्री । अजमेढायाम् ॥

गन्धधूमज । पु । स्वादुनामगन्धद्रव्ये ॥

गन्धधूलि । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धनम् । न । उत्साहे ॥ प्रकाशने ॥

गन्धचने ॥ हिंसायाम् ॥ तृणविशेषे
॥ गन्धः । भावकमकरणाधिकरणे

षल्युट् ॥

गन्धनकुल । पु । कुच्छुन्द्याम् ॥

गन्धनाकुली । स्त्री । राक्षायाम् । ना
इति भाषाप्रसिद्धे राक्षामेदे ॥

ॐ

ॐ

गन्धपा

नविशेषे । महासुगन्धायाम् । म

हाहिगन्धायाम् ॥ गन्धवती ना
कुली ॥गन्धनामा । पु । रक्ततुल्यस्याम् ॥ गन्ध
पाषाणे ॥

गन्धनानी । स्त्री । कदासदृशेषुद्वेगे ॥

गन्धनाली । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धनिलया । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥

गन्धनिशा । स्त्री । पलाश इतिमालव
देशप्रसिद्धगन्धपत्रायाम् ॥गन्धपत्र । पु । श्वेततुल्यस्याम् ॥ मरुवे
॥ वर्धरे ॥ नारङ्गे ॥ विल्व ॥गन्धपत्रा । स्त्री । शटीभेदे । गन्धपत्रि
कायाम् । तवचीर्याम् ॥गन्धपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् । दी
घपत्रायाम् शटीविशेषे ॥ अजमे
दायाम् ॥गन्धपत्री । स्त्री । अजमेदायाम् ॥ अ
मृष्टायाम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥

गन्धपत्राशिका । स्त्री । हरिदायाम् ॥

गन्धपत्राशी । स्त्री । शय्याम् । गन्धमू
ल्याम् ॥ भवेद् गन्धपत्राशीतु कषाया प्राहिणी लघु । तिक्ता तीक्ष्णा
च कटुका ऽनुष्णास्त्रमलनाशिनी ।दोषकासत्रणश्वासशूलहिष्माशहा-
पहा ॥

गन्धपाषाण । पु । गन्धके ॥ गन्धवृक्ष

ॐ

गन्धमा

पाषाण । शकपार्थिवादि ॥

गन्धपिशचिका । स्त्री । धूपे ॥

गन्धपीता । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥

गन्धपुष्प । पु । अङ्गोठे ॥ वेतसपादपे

॥ अशोकद्रुमे ॥ बहुवारदृष्टे ॥

गन्धपुष्पा । स्त्री । केतक्याम् ॥ गन्धि

कार्याम् ॥ नील्याम् ॥

गन्धफणिज्जक । पु । रक्ततुल्यस्याम् ॥

गन्धफल । पु । कपित्थे ॥ विल्वे ॥ ते
ज' फलवृक्षे ॥गन्धफला । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ मेघि
कायाम् ॥ विदार्याम् ॥ शल्लक्याम्

। गजभक्ष्यायाम् ॥ गन्ध फलेऽस्या ॥

गन्धफली । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गन्धव
न्निफलान्यस्या । पाककर्णेति स्त्रीष ॥ चम्पककलिकायाम् ॥ गन्धफ
लंसाध्यमस्या ॥गन्धबन्धु । पु । आम्रवृक्षे ॥ गन्धोबन्धु
रस्य ॥ गन्धद्रव्यविशेषे । चीडायाम् ॥गन्धभद्रा । स्त्री । गन्धाल्याम् । गन्धभा
दाक्षिया इतिगौडभाषा ॥ गन्धेन

भद्रा ॥ गन्ध भद्रो ऽस्या वा ॥

गन्धभाण्ड । पु । गर्दभाण्डवृक्षे ॥ न ।
गन्धार्थे भाण्डे ॥

गन्धमासी । स्त्री । भूतकेश्यामो घघौ ॥

गन्धमाता । स्त्री । भूमौ ॥ गन्धस्य माता ॥

गन्धमादन । पु । न । पर्वतविशेषे ।

ॐ

गन्धमु	गन्धरा
कुवेरस्य श्रेणे । इन्द्रावृतस्य पूर्वे उत्तरतो नोत्तरपर्यन्तं दक्षिणतो निषधपर्यन्तश्च हीर्घे भद्राश्वपर्यन्तस्य सीमापवते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णं ॥	गन्धमूल । पुं । कुक्कुटमृदु ॥ कर्पूरे ॥
मेरोर्याम्यत, पीतवर्णे विश्वम्भश्रेणे । अयम् पञ्चाशत् सहस्रोऽक्षय । यत्र सहस्रयोजनोऽस्तिमान् जम्बूपादपोऽस्ति ॥ गन्धेन सादयति । सदीर्घं विजल, । नंदादित्यु, ॥	गन्धमूलक । पु । शय्याम् ॥
पु । गन्धके ॥ अमरे ॥ रामायणप्रसिद्धे वैवस्वतपुत्रे वानरविशेषे ॥	गन्धमूला । स्त्री । शय्याम् ॥ गन्धमूलिका । स्त्री । भाकन्द्याम् ॥ शय्याम् ॥
गन्धमादनी । स्त्री । सुरायाम् ॥ वन्धाके ॥ चीडानाम् गन्धद्रव्ये ॥	गन्धमूली । स्त्री । शय्याम् ॥ गन्धमूलमस्या पाककर्णेति ङीष् ॥
गन्धमादिनी । स्त्री । काचायाम् ॥ सुगन्धद्रव्यविशेषे । पुरायाम् ॥	गन्धमूषा । स्त्री । } कुक्कुटमृदु ॥
गन्धमाज्जीरः । पु । खट्वासे ॥ गन्धमाज्जीरक्रीर्वन्तु वीर्यकृत् कफघातकृत् । कण्डुकोठहर नेत्र्य सुगन्धं स्वेदगन्धनुत् ॥ गन्धेनोऽप्युचितो मार्जार ॥	गन्धमूषक । पु । } चिक्के । वेश्म
गन्धमाक्षती । स्त्री । औषधिविशेषे ॥	गन्धमूषी । स्त्री । } मकुले ॥
गन्धकोकिश्रया तुल्या विज्ञेया गन्धमाक्षती ॥	गन्धमृग । पु । खट्वासे ॥ गन्धेनोऽप्युचितोऽमृगः ॥
गन्धमुखी । स्त्री । कुक्कुटमृदु ॥ गन्धमुखेऽस्या ॥	गन्धमैथुन । पु । वृषे ॥
गन्धमुख । पु । गन्धमादक्षिया इति वौडभाषप्रसिद्धे खताविशेषे । नवीवृक्षे । गर्दभाश्वे ॥	गन्धमोहन । पु । गन्धके ॥
	गन्धमोहिनी । स्त्री । चम्पककणिकायाम् ॥
	गन्धयुति । स्त्री । कुक्कुटमृदुमादिकमादने ॥
	अस्या विवरणं वाराणां पञ्चसप्ततितमेऽध्याये द्रष्टव्यम् ॥
	गन्धरस । पु । गन्धद्रव्यविशेषे । बोले ॥
	फुलसत्त्व इति वौडभाषप्रसिद्धे उपधातुविशेषे ॥ गन्धवान् रसेऽस्या ॥
	गन्धरसाङ्गक । पु । श्रीवेष्टनामस्तुगन्धिद्रव्ये ॥
	गन्धराज । पु । कण्डुगुलौ ॥ सुङ्गरुद्वे ॥ न । चन्दने ॥ कण्डुहिनामगन्धद्रव्ये ॥ स्वनाम्नाकृते सुकवर्णे ॥

गन्धर्व

ध्वनिशेषे ॥ लवङ्गलतायाम् ॥ इति
कश्चित् ॥

गन्धराजी । स्त्री । नखीनामगन्धद्वये ॥
गन्धर्व । पु । पशुप्रभेदे । सतुकसूरी
मृग इति कश्चित् ॥ पुष्कोकिले ॥
घोटके । तुरङ्गे ॥ अन्तराभवसत्त्वे ॥
अन्तरा मरणजन्मनोर्मध्ये भवं स
त्त्वं यातना शरीरम् तस्मिन्नित्यर्थ
॥ गुप्तप्राणीतिकेचित् । यथा । गन्ध
र्वा पतयोममेतिविराटे ॥ गायनध
र्मिणि ॥ खेचरे ॥ स्वर्गगायके । दे
वयोनिविशेषे । हाहाहूहूप्रभृतिषु ॥
यथा । हाहा हूहू श्चिवरयो हसो
विश्वावसु स्तथा । गोमायु स्सुम्बु
र्नन्दिरेवमाद्यास्तुतेस्मृता । इति ॥
गानधर्मीगन्धर्वोद्विविध । मर्त्यगन्ध
र्वोदेवगन्धर्वश्चेति । यथाहुः । अ
स्मिन् कल्पे मनुष्यः सन्-पुण्यपाक
विशेषतः । गन्धर्वस्तु समापन्नोम
र्त्यगन्धर्वोऽप्युच्यते ॥ पूर्वकल्पोकृतात् पु
ण्यात् कल्पादावेवचेद्भवेत् । गन्धर्व
स्तु तादृशो ऽप्यदेवगन्धर्वोऽप्युच्यते
इति ॥ गन्धसौरभम् अर्भवति इतिग
न्धर्वः । अर्भवति । कर्मण्युक्तः । श०
॥ गन्धयति गन्धते वा । गन्धः । सु०
। अश् घञ् वा । अर्भवति । अर्भव
तौ । अर्भ् । गन्धश्चासावर्भवत् । शकं

गन्धर्व

ध्वादिर्वा ॥ गन्धो ऽर्वा ऽस्येति वा ॥

गन्धर्वतैलम् । न । एरण्डतैले ॥

गन्धर्वनगरम् । न । राजनगराकारे नी
लपीतादिमेघरचनाविशेषे ॥ त
स्यदिग्वशेन फलप्रदर्शनार्थमाह ।
उद्गादिपुरोहितनृपवलपतियुव-
राजदोषदंखपुरम् । सितरक्तपीत
कृष्ण विप्रादीना मभवाय ॥ दोषद
मशुभप्रदम् ॥ नागरनृपविजयावह
मुदं ग्विदिकस्थं विवर्णनाशाय । शा
न्ताया तद्दृष्टं सतोरण नृपतिविज
याय ॥ विवर्णाः सङ्कराः ॥ सर्वदिगुत्थं
सततोत्थितम् भयदं नरेन्द्राष्टाया
म् । चौराठविकान् हन्याद्भूमानस
शक्रचापाम् ॥ गन्धर्वनगरं मुत्थित
मापाण्डुर मशनिपातवातकरम् ।
दीप्ते नरेन्द्रमृत्त्यु धामे रिभवं जय
प्रदंसत्ये । अनेकवर्णाकृति खे प्राका
शते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम्
यदा तदा नागमनुष्यवाजिनापि व
त्त्यसृग् भूरिरयो वसुन्धरा ॥ गन्धर्वा
णानगरमिव ॥ इन्द्रजाले ॥

गन्धर्वपुरम् । न । गन्धर्वनगरे । शून्या
ऽधिष्ठाने मायाविनिर्मिते पक्षने ॥ ग
न्धर्वाणां पुरमिव ॥

गन्धर्वलोकः । पु । गुह्यकलोकोपरि
विद्याधरलोकस्याधोवर्त्तमानेलोके ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गन्धव	गन्धव
गन्धर्ववेद । पु । सङ्गीतविद्यायाम् । सा	गन्धवल्ली । स्त्री । सहदेव्याम् ॥
मवेदस्योपवेदे ॥	गन्धवल्ली । स्त्री । डान्निपोषा इतिमौ
गन्धर्वदक्षः । पु । } शुक्लेरुडे ॥	उभाषाप्रसिद्धे पीतपुष्पो दृष्टोत्पले
गन्धर्वदक्षकः । पु । } गन्धर्वस्य स्वयमे	। गोवन्दन्याम् । सहदेव्याम् ॥
दृष्ट इत्यद्वयपदमस्य ॥	गन्धवहः । पु । वायौ ॥ वहति । वह
गन्धवता । स्त्री । प्रियङ्गुः ॥	प्रापये । अच् । गन्धस्य वहः ॥ चि ।
गन्धलोचुपा । स्त्री । मन्त्रिकायाम् ॥	गन्धयुक्ते ॥
गन्धलोचुपा ॥	गन्धवहस्यः । पु । सितार्जके ॥
गन्धवणिकः । पु । गन्धी इतिप्रसिद्धे अ	गन्धवहा । स्त्री । नासिकायाम् ॥ वह
न्वष्टात् राजपुत्र्यां जाते वर्णसङ्करजा	ति । वहः । पचाद्यच् । टाप् । न
तिविशेषे । गन्धाजीवे । गान्धिके	न्धस्यवहा ॥
॥ अस्य कर्मलिखनं गन्धदानमिति प	गन्धवहुला । स्त्री । गौराक्षीदृष्टे ॥
राश्वरभाष्यम् ॥	गन्धवारि । न । गन्धवान्नितेन्द्रके । न
गन्धवती । स्त्री । वृषिव्याम् ॥ पुरीमे	न्धजले ॥
दे । वरुणपुर्याम् ॥ वोजनगन्धाया	गन्धवाहः । पु । वायौ ॥ कक्षूरीकृते
म् । न्यासमातरि ॥ सुरायाम् । ग	॥ गन्ध वहति । वहः । कर्मस्यच् ॥
न्धोत्तमायाम् ॥ वायो नैर्गयाम् ॥ य	गन्धवाहा । स्त्री । घ्राणे । नासिकाधा
था । वायो गन्धवती तुङ्गम्वेतपीत	म् ॥ गन्धस्य वाहो वहनं यस्यांश्च ॥
ध्वजाकुला । वलवङ्गूतसञ्जुष्टा सर्व	गन्धविह्वल । पु । गोधूमे ॥
रत्नविनिर्मितेतिमृगेन्द्रसंहिता ॥ व	गन्धबीजा । स्त्री । मेघिकायाम् ॥
नमल्लिकायाम् ॥ मुरानामनिगन्ध	गन्धवृक्षकः । पु । सालदृष्टे ॥
द्रव्ये ॥ गन्धोऽस्यस्याम् । रसादिभ्यश्चे	गन्धव्याकुलम् । न । कक्कोले ॥
तिमतुप् । ङीप् ॥	गन्धशटो । स्त्री । शब्दाम् ॥
गन्धवधू । स्त्री । शब्दाम् ॥ चीडाख्येग	गन्धशकम् । न । गौरसुवर्णशाके ॥
न्धद्रव्ये ॥	गन्धशालि । पु । नासमतोतिस्थिते क
गन्धवत्कलम् । न । त्वचे । दारचीनी	समोत्तमे । गन्धतण्डुले ॥
इतिभाषा ॥	गन्धशुण्डिनी । स्त्री । कुङ्कुन्दयाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गन्धास्त्रा

गन्धशेखरः । पु । कसूर्याम् ॥

गन्धसखिलम् । न । गन्धद्रव्याणां मणि
संयोगेन निष्कासितेजले ॥

गन्धसारः । पु । चन्दनवृक्षे ॥ गन्धवा
न् सारः स्थिरभागो ऽस्य । गन्धएव
सारोऽस्य वा । मुद्गरवृक्षे ॥

गन्धसारस्य । पु । दृढवृक्ष्याम् ॥

गन्धसोमम् । न । कुमुदे । कैरवे ॥

गन्धहस्ती । पु । मत्तेभे ॥ यस्य मदग
न्धेन अन्ये गजा पलायन्ते स गन्धह
स्ती त्युच्यते ॥

गन्धहारिका । स्त्री । परगृहं गत्वा कर्म
कारिण्यां शिल्पिन्याम् ॥ गन्धहरण
कव्याम् ॥

गन्धाः । स्त्री । शब्द्याम् ॥ शास्त्रपण्याम्
॥ चम्पककान्तिकायाम् ॥

गन्धास्तु । पु । कुच्छुन्द्याम् ॥

गन्धाजीवः । पुं । गन्धवर्णिजि ॥ गन्ध
आजीवोऽस्य ॥

गन्धः । पु । नारङ्गवृक्षे ॥ न । चन्द
न ॥ जवादिनामगन्धद्रव्ये ॥ वि । ग
न्धयुक्ते ॥

गन्धाद्या । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥ स्वर्ण
यूष्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ आरामशी
तवायाम् ॥ गन्धाल्याम् ॥

गन्धाधिकम् । ऋ । दृढकुङ्कुमे ॥

गन्धाङ्गा । स्त्री । वनवाचपूरके ॥

गन्धाष्ट

गन्धारः । पु । रागे ॥ सिन्दूरे ॥ स्वरं

विशेषे ॥ पुवहुत्वे नीददन्तरे । ख
न्धार इति भाषा ॥

गन्धाळा । स्त्री । जियतीति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

गन्धालिका । स्त्री । } सताविंशे

गन्धाली । स्त्री । } षे । प्रसा

रण्याम् । भद्रपण्याम् ॥

गन्धालीगर्भः । पुं । सूक्ष्मैलायाम् ॥

गन्धाश्या । पु । गन्धके ॥ गन्धयुक्तो ऽश्या
। शकपार्थिवादिः ॥

गन्धाष्टकम् । न । शक्त्यादिदेवताभ्योर्दी

यमाने गन्धानामष्टके ॥ यथा । च

न्दनागुरुकर्पूरचोरकुङ्कुमरोचना ।

जटामांसी कपियुता शक्तेर्गन्धाष्टकं

विदुः ॥ १ ॥ चन्दनागुरुह्रीवेरकुष्ठ

कुङ्कुमसेविकाः । जटामांसी पुर

मिति विष्णोर्गन्धाष्टकं विदुः ॥ २ ॥

चन्दनागुरुकर्पूरतमालजलकुङ्कुम

म् । कुशीद कुष्ठसयुक्तं शैवं गन्धा

ष्टकं विदुः ॥ ३ ॥ स्वरूपचन्दनं

चोररोचना ऽगुरुमेव च । मदस्य

गन्धयोद्धृत कसूरी चन्द्रसंयुतम् ॥

गन्धाष्टकं विनिर्दिष्टं गणेशस्य महेश्वर

शितुः ॥ ४ ॥ इति शारदातिलकम्

॥ अपिच । चन्दनागुरुकर्पूररोचना

गभस्ति	गम
कुङ्कुम मृदम् । रक्तचन्दनहीवेर गाणपत्न्यमुदाहृतम् ॥ ४ ॥ जलका शरीरकुष्ठै स्तु रक्तचन्दनचन्दनै । उशीरामुककपूरै सैर गन्धाष्टक विदुरितिमेकतन्त्रम् ॥ ५ ॥ भिष जागन्धाष्टक यथा । जातीपत्र खव- ङ्गश्च त्वगे ला नागकेसरम् । मरि चस्रगनाभिश्च विदु गन्धाष्टकत्विद मिति ॥	वह्नियेषिति । स्वाहायाम् ॥ गम्यते । अन्यवापीतिङ । गोक्षेयधर्मं तव भस्ति दीपयति इति गभस्ति । भस् भर्त्सनदीप्त्यो । जु० । तित्तिचै चेतित्तिच ॥
गन्धि । न । तृणकुङ्कुमे ॥ इति राज निर्घण्ट ॥	गभस्तिनेमि । पु । गभस्तिचक्रस्य मध्ये सूर्यात्मनास्थिते हरेौ ॥ नेमिपदे न चकावयववाचिना ऽवयवचक्र स व्यते । गभस्त्यात्मिकानेमिश्चक्रमस्य । गभस्तिचक्रमध्यवर्त्तिन सूर्यात्म न परमेश्वरस्येति गभस्तिनेमि ॥
गन्धिक । पु । गन्धके ॥ गन्धो ऽस्य स्ति । अत इतिठना वितिठन् ॥	गभस्तिमान् । पु । सूर्ये ॥ न । तलात लाख्ये पातालभेदे ॥ भारतवर्षीयो पद्मीपविशेषे ॥ गभस्तयो विदुक्ते ऽस्यास्मिन् वा । मतुप् ॥
गन्धिनी । स्त्री । गन्धकुङ्कुमम् । मुरा याम् ॥ प्रशस्तोगन्धो ऽस्या । इति ॥	गभस्तिहस्त । पु । सूर्ये ॥ गभस्तयोश्च स्तायस्यस ॥
गन्धिपर्ण । पु । सप्तच्छदवृक्षे ॥	गभीर । त्रि । निम्बे । गम्भीरे ॥ अगा धे ॥ गङ्गने ॥ गाते जलमच गच्छति वा । गाङ्गतौ गङ्गुगतौ वा । गम्भीरा दयश्चेति गभीरगम्भीराविति वा । ग मेरीरन भक्षान्तादेशः ॥
गन्धोत्तु । पुं । खट्वाशे ॥	गभीरिका । स्त्री । दण्डवृक्षायाम् । वृक्षवृक्षायाम् । दमामा नमारा इति च भाषा ॥
गन्धोत्कटा । स्त्री । दमनकवृक्षे ॥	गभोलिक । पु । मसूरे ॥
गन्धोत्तमा । स्त्री । मदिरायाम् । मद्ये ॥ गन्धेनेत्तमा । गन्ध उत्तमोयस्या वा । राजदन्तादि ॥	गम । पु । द्यूतप्रभेदे । अश्वविष
गन्धोली । स्त्री । वरटायाम् । ततैवा वरडै इतिच भाषाप्रसिद्धे सपत्नकी ते ॥ शुण्ठ्याम् ॥ भद्रायाम् ॥ गन्ध यति । गन्धमर्द्दने । बाहुलकात् ओ लच् । गौरादि ङीष् ॥	
गभस्ति । पु । किरबे ॥ सूर्ये ॥ स्त्री ।	

गम्भारी

त्ते ॥ अपर्यालोचने ॥ अध्वनि ।
वर्त्मनि ॥ सदृक्पाठे ॥ याने । जिगी
षोर्गमने ॥ गमनम् । गन्तृगतौ ।
ग्रहदृष्टित्थम् ॥

गमक । पु । बोधके । ज्ञापके ॥ स्वर
विशेषे ॥

गमकारित्वम् । न । रभसे । हर्षे ॥

गमथ । पु । पथि ॥ चि । अध्वगे । प
थिके ॥ गच्छति गम्यते वा । गन्तृ० ।
शीङ्ग्रपिरुगमिवन्विजीविप्राणिभ्यो
ऽयइत्यथ प्रत्ययः ॥

गमनम् । क । यात्रायाम् । जिगीषोः
प्रयागे । कूच इति पारसीक भाषा
॥ पादविहरणे । पञ्चविधकर्मान्तर्ग
तकर्मविशेषे । तस्यभेदायथा । भ्र
मण्य रेचन स्यन्नेन दुर्ज्वलनमेवच
। तिर्यग्गमन मध्यञ्च गमना देवगृह्य
ते ॥ गन्तृ० । ल्युट् ॥

गमनीय । चि । पदनीये ॥ गन्तुमर्ह
। अर्हे कृत्यतृचश्चेति गमेरनीयर् ॥

गमयिता । चि । प्रापयितरि ॥

गमित । चि । प्रापिते ॥

गमी । चि । गमिष्यति ॥ गन्तृ० । गमे
रिनि । सचभविष्यति गम्यादय
इति भविष्यत्कात् ॥ गमनकर्त्तरि ॥

गम्भारिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥

गम्भाही । स्त्री । सर्वतोभद्रायाम् । का

गम्यमा

गम्भीर्याम् ॥ गम्भार्या फलमूलञ्च ग
म्भारी । अनुदात्तादेश्चेत्यञः फल
पाकशुषामितिलुपि युक्तवद्भावः ।

कजल विभर्त्ति । उभृञ् धारणयो
षण्यो । कर्मण्यञ् । पृ० गन्धम् ॥

गम्भीरः । पु । जम्भीरे ॥ पङ्कजे । पद्मे

॥ ऋक्षन्ते ॥ चि । गम्भीरे । विभे ॥

गहमे । दुरवगाहे ॥ गाते जलमच

गच्छति वा । गाङ्० गन्तृ० वा ।

गम्भीरादयश्चेति गम्भीर गम्भीरा

वितिवा गमेरीरन् भक्षणादेशो

नुमागमश्च निपातसिद्ध ॥ स्वरः

सत्त्वञ्च जाभिश्च गम्भीरस्त्रिषुश-

स्यते ॥

गम्भीरवेदी । पुं । दुर्दुरवस्तिनि । अ

वमताङ्गुले । चाणके ॥ अथ सत्त्व

यं यथा । चिरकालेन बो वेत्ति

शिक्षां परिचितामपि । गम्भीरवेदी

विज्ञेयः स गजेगजवेदिभिरिति ॥

अन्यच्च । त्वभेदाच्चेति शिवावा

न्मांसस्यमयनादपि आत्मानं बो न

जामाति स त्यागम्भीरवेदितेति ॥

गम्भीरं मन्त्रं वेत्तीति ॥

गम्य । चि । प्राप्ये ॥ गमनीयेत्ये ॥ गम्य

ते । गन्तृ० । पौरकुपधर्दितयत् ॥

गम्यदिक् । स्त्री । गन्तुनिर्द्धार्यां दिशि ॥

गम्यमान । चि । गन्तुमाने ॥ वत्तमान

गया

गमन। अथे ग्रामादौ ॥

गम्या। स्त्री। पत्न्याम् ॥ खेदात् स्त्रीषु
प्रवृत्तिर्भवति। समानस्य खेदविग-
मो गम्याया मगम्यायाश्च। तत्र निय-
मं क्रियते इत्यङ्गम्येति भाष्यम्। खेद-
यतीति खेदारोगः। इन्द्रियनियमा-
सामर्थ्यं वा खेद इति कैयटः ॥ एवञ्चा-
गम्यानिषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकत-
यास्वदारगमने दोषाभावः ॥

गय'। पु। असुरविशेषे ॥ असुन्दरय-
पुत्रे राजर्षिप्रभेदे ॥ वैवस्वतपुत्रे
रामायणप्रसिद्धे वानरविशेषे ॥

गयपुरी। स्त्री। गयातीर्थे ॥

गया। स्त्री। तीर्थविशेषे। गयराज-
र्षिपुर्याम् ॥ गयाशिरादिपरिमा-
णम्। नागा ज्जनार्दना इन्द्रायूपा-
धीत्तरमानसात्। एतद् गयाशिर-
प्रोक्तं फलानुतीर्थं तदुच्यते ॥ पिता-
महं समासाद्य यावदुत्तरमानस-
म्। फलानुतीर्थं तु विज्ञेय देवाना-
मपि दुर्लभम् ॥ क्रौञ्चपादात् फलानु-
तीर्थं यावत् साक्षात्तयाशिरः। मुख-
गयासुरस्यैतत् तस्याच्छ्राद्धमयाच-
यम् ॥ मुण्डपृष्ठाच्च पूर्वस्मिन् पश्चि-
मे दक्षिणोत्तरे। आहोक्रोशद्वयमा-
न गयायां ब्रह्मणोरितम् ॥ पञ्चक्रोशं
गयाक्षेपं क्रोशमेकं गयाशिरः। त

गया

न्याधेसर्वतीर्थानि पैलोको यानि
सन्तिवै ॥ गयायां नहि तत् स्थान-
यत्रतीर्थं न विद्यते। साविध्यं सर्व-
तीर्थानां गयातीर्थं ततो वरम् ॥
ब्रह्मज्ञानेन किंसाध्यं गोब्रह्मे मरण-
न किम्। दासेन किङ्क कुरुक्षेत्रे य-
दिपुत्रो गयां प्रजेत् ॥ आहुकृद् यो
गयाक्षेत्रे पितृणामन्वयोपि स। शि-
रसि आहुकृद् यस्तु कुलानाशतमु-
द्धरेत् ॥ गयाशिरसि यः पिण्डान् वे-
ष्टां नात्रातु निर्वपेत्। नरकस्थादि-
व यान्ति स्वर्गस्यामोक्षमाप्नुयुः ॥
गच्छा वणिग् गयाशीर्षे प्रेतराजस्य
पिण्डकम्। प्रददौ मनुजैः साहं
स्वपितृभ्यस्ततो ददौ ॥ प्रेताः प्रेत-
स्त्रनिर्मुक्ता वणिक् च गृहमागत-
। प्रेतराज सह प्रेतैर्गयाश्राद्धा दि-
वगतः ॥ ॥ गयायां सर्वकालेषु पि-
ण्ड दद्याद्दिव्यफलम्। अधिमासे ज-
न्मदिने चास्तेऽपि गुह्यशुक्रयोः ॥ न-
यत्कथं गयाश्राद्धं सिद्धस्येऽपि पितृ-
स्यतौ। तथा दैवप्रभादेन प्रवृत्तं
सुब्रह्मण्ये च ॥ पूतः कर्माधिकारी
च आहुकृद् ब्रह्मलोकमाप्नुयुः ॥ मीने
मेघे स्थिते सूर्ये कन्यायां कार्मुके-
घटे। नारदविष्णुलोकेषु गयाश्रा-
द्धं सुदुर्लभम् ॥ ॥ मुण्डनश्चोपवा-

गरम्री

सस्यसर्वतीर्थेष्वयं विधिः । मर्जयिष्या
कुक्ष्ये च विष्णुं विरचां गन्धाम् ॥
इच्छं प्रदर्शयेद् भिक्षुं गर्भाम्भ्यां न
प्रियङ्गुः । इच्छं न्यस्य विष्णुप्रदे पि
सुभिः सस्यमुच्यते ॥ गन्धाम्भ्यां गन्धा
दिस्त्रोतायभीक्ष्णं गन्धाधरः । गन्धा ग
या सुदृश्यैव षड्गन्धा मुक्तिदायि-
क्ताः ॥ इति गन्धा माहात्म्यादिकं वायु
पुराणे ॥ गन्धायां सर्वसङ्गन्धास्थानं व
र्त्तते इति देवीगीता । गन्धायाश्च ग
येन्द्रीत्यागसः ॥

गन्धायेनम् । न । वन्धमोशात्मके प्रसि
द्धे च ॥

गरः । पुं । उपविष्टे ॥ विष्टे ॥ रोगे ॥
न । वन्धमकरणे ॥ तत्र गन्धस्य फल
म् । विचारद्वये । विजितारिपञ्च
मूरे । इति धीरोः सुदुष्कास्य युक्तः ।
दाता द्यायुः गुणवान् नरः स्याद् ग
दे परेषामुपकारकर्त्तेति ॥ वत्सना
भास्यविष्टे ॥ गरये ॥ गरय स् । गृनि
गरये । ऋदोरप् ॥ गिरति वा ।
गृ० । वचायच् ॥

गरमः । पु । कृष्णार्जके ॥ वर्जरे ॥

गरम्री । स्त्री । गरम् इति प्रसिद्धे सस्य
विष्टे ॥ गरम्री मधुरा तित्ता तुष
रा ककुपिच्छम् । कफम्री वज्रिकु
क्ष्मणी जीपनी वचवीर्यकम् ॥

गरिष्ठ

गरयाम् । न । निगारे । भक्षणे ॥ से
वने ॥

गरदम् । न । विष्टे ॥ वि । विष्टवदे ।
मरुते हेतुद्वयस्य दातरि ॥ गर ददा
ति । दुदाञ् ० । जातइति क् । ॥
गरम् । पु । गर्भे ॥ गिरति गृणाति वा
। गृ० । वा० अभच् ॥ मने ॥

गरसम् । न । लृणपूले । घासकाः पूल
इति भाषा ॥ चन्द्रगविष्टे ॥ विष्टे ॥
माने ॥ गिरति जीवम् । गृ० । अ
च् । गरं लाति । ला० । क् । भाव
परम् । गरमब्दस्य ॥ गिरतेः बाहुल्य
कात् सञ् वा ॥

गरसारि । पु । सरकतमयो ॥

गरमतः । पु । समूरे ॥

गरम् । स्त्री । देवदाक्षीयतायाम् ॥
निरगये ॥

गरागरी । स्त्री । देवताऽङ्गुमे ॥ भूषि
कविष्टवत्त्वात् गरम् आगिरति ।
अच् । डीप् ॥

गरात्मकम् । न । शिशुवीजे ॥

गराधिका । स्त्री । लाच्यायाम् ॥

गरिष्ठः । पु । गुरुत्वे ॥ गुरोर्भीव । पृ
क्षादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेत्या
दिना गुरोर्गद् आदेशः ॥

गरिष्ठः । वि । अतिशयेन गुरौ । गुरुत
मे ॥ प्रियस्थिरेति साधु ॥

गरुड

गरु । स्त्री । देवता उद्गमे ॥ गृणाति
 । गृणब्दे । अच् । गौरादि ॥ पचा
 दै । गरुडिति पाठान् डीप् वा ॥
 गरीयान् । त्रि । प्रभूते ॥ गुरुतरे ॥
 यथा । उत्पादकब्रह्मदात्रो मरीचा
 न् प्रह्लादः पितेति ॥ अयमनयो र
 ति शयेन गुरुः । द्विवचनविभज्योप
 पदेतरवी यमुनापिती यमुन् ॥
 गरुड' । पु । मरुत्तमिति । तार्क्ष्ये । वैन
 तेये ॥ मरुद्भिर्दयते । डीङ् विद्वा
 वसागतौ । अन्येभ्योपीतिङः । पृषो
 दरादिच्चात् तलोप ॥ गिरउडजिति
 उडज्वा । केचिदिमंनपठन्ति । तदा
 पूर्ववदेव विश्वः ॥ पञ्चमाधिकस्य
 द्वितीये ऽऽ पर्याये ॥
 गरुडध्वज' । पु । विष्णौ ॥ गरुडोध्वज
 शिखमस्य ॥
 गरुडपुराणम् । न । गा रुडे ॥
 गरुडवतम् । न । अष्टिसप्तकषोडशा
 चरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । गरुडवत
 नजौ भजतमायदाशुक्लदा ॥ अम
 रस्यूरमानसमुदे पयोदध्वनिर्ग
 रुडवत सुरारि भुजगेन्द्रसन्नास-
 ने । धरणिमरावतारविधिदिशिड
 माडम्बरः सजवतिकसरङ्गभुवि सिं
 हनादेः करे रिति ॥

गरुडव्यूह । पु । गरुडाकृतिवत् कृत

गरुड

रचने व्यूहप्रभेदे ॥ स्वरूपा मुखपञ्चा
 झागः पृथुतरमध्यो गरुडव्यूहो भव
 ति । अनेन पार्श्वयो र्भये संति मा
 र्गे व्रजेत् ॥

गरुडाग्रज । पु । अरुणे । स्वरूपा ॥
 गरुडस्य अग्रज' ॥

गरुडाङ्कितम् । न ।

गरुडाश्ला । पु ।

गरुडोत्तीर्णम् । न ।

गरुत् । पु । पचे । पख इति भाषा प्रसि
 द्धे ॥ गिरति । गृनि गरणे । गृणाति
 वा । गृणब्दे । मृगोरुति ॥

गरुत्मान् । पु । पश्चिमाचे ॥ गरुडे ।
 तार्क्ष्ये ॥ मरुत पचा सन्त्यस्य । मतु
 ष् । यवादिच्चाज्भय इति वत्त्वं न
 । तसौमन्त्यर्थे इति भत्त्वम् ॥

गरुडोधी । पु । भारतीखगे । भारद्
 इति गौड भाष ॥

गरुड' । पु । ब्रह्मण पुत्रे मुनिविशेषे ॥
 वृषे ॥ किष्कुलुके ॥ गृणाति । ग० ।
 मुद्दिग्रोर्गंगाविति ग ॥ तालविशेषे
 ॥ यथा । चतुर्द्वे त विरामान्त तालो
 ऽयं गर्गसञ्चित इति ॥

गरुड' । पु । बेलगरी इति प्रसिद्धे
 मीनविशेषे । गागरा इति गौड
 भाषा ॥ गरुड पितल किष्किदातजि
 त्कफकोपन ॥ अस्याकारगुणौ यथा

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

गर्जित

। य पीतवर्णोऽपिचपिच्छिखार्ज
पृष्ठेषुरेखा बहुलसशक्त । सगर्ग
रो वर्वरनादवश्यो जडश्च शीतक
फवातकारी इति ॥ तद्व्यपशौ ॥
दधिमन्यनभाण्डे । गर्ग इति शब्दरा-
तिरा० । आतइति क ॥ गिरतिवा
। गृ० । घ० । गरन् ॥ गृ० । पचायश्च
उणादयो बहुलमिति बहुलवचना
द्विर्वचनमभ्यासेरुगागमश्च ॥
गर्गरी । स्त्री । मन्त्रनपाचे । मन्यन्या
म् । मयानी इति भाषा ॥ कल
श्याम् । गगरी इति भाषा ॥ यथा
॥ मेघादौसक्तवो देवावारिपूर्णा
चगर्गरी इति ॥ गौरादि ङीष् ॥
गर्गाट । पु । मत्स्यविशेषे । यो-
गनाविके ॥
गर्जम् । न । हस्तिशब्दे ॥ मेघादिशब्दे ॥
गर्जक । पु । गजाड इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे शालमत्स्ये । शालजे ॥
गर्जनम् । न । निनदे । स्वनिते ॥ को
पे ॥ गर्जशब्दे । ल्युट् ॥
गर्जरम् । न । गाजर इति प्रसिद्धे मूले
। स्वादुमूले । नारङ्गे । पीतकन्दे ॥
इति राजनिर्घण्ट ॥
गर्जाफल । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥ युद्धे ॥
गर्जि । पु । मेघशब्दे ॥
गर्जितम् । न । मेघनिर्घोषे ॥ पु । म

गर्दभ

तकुञ्जरे ॥ गर्ज० । भावे क्त ॥ गर्जय
ति । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि वा क्तः
॥ गर्जो जातोऽस्यवा । ता० इतच् ॥
गर्त्त । पु । अवटे । क्षितिरन्ध्रे । गढा
इति भाषा ॥ विगर्त्तदेशांशे ॥ कु
कुन्दरे । नितम्बस्थकूपे ॥ अष्टधनुः
सहस्रेभ्यो न्यूनगतौजलाशयविशेषे
॥ तदुक्तं परिशिष्टे । धनु सहस्रा
यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते । न
ता नदीशब्दवहागर्त्तास्मा परिकी
र्त्तिताः इति ॥ गिरति । गृ० । ह
सिमिश्रितितन् ॥
गर्त्ता । स्त्री । अवटे । भूरन्ध्रे ॥ टाप् ॥
गर्त्तिका । स्त्री । तन्तुशाळायाम् । तांत
घर इति भाषा ॥
गर्दभ । पु । गधा इति प्रसिद्धे जन्तु
विशेषे । चक्रीवति । रासभे ॥ यथा
। अविश्रामं घहेद्गारं शीतोष्णान्नं न
विन्दति । ससन्तोष स्यान्निश्च
वीणि शिञ्चेत गर्दभादिति ॥ गन्ध
विशेषे ॥ न । श्वतकुमुदे ॥ विडङ्गे
॥ गर्दति । गर्दशब्दे । दृशशक्ति
लिगर्दिभ्योऽभच् ॥
गर्दभगद । पुं । जातगर्दभरोगे ॥
गर्दभशाक । पु । ब्रह्मयष्ट्याम् । भा
र्याम् ॥ गर्दभमक्षशाकत्वात् गर्द
भक्षशाक ।

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

गर्भ

गर्भभशाका । स्त्री । ब्रह्मयष्ट्याम् ॥
गर्भभशाखी । स्त्री । भार्याम् ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

गर्भभाण्ड । पु । निगोडी पीलया
इति प्रसिद्धे दृष्टे । कन्दमाले । क
पीतने । प्रसू ॥ अथ पचकाण्डफला
दिभि रश्वत्याकार ॥ गर्भभगन्धविशे
षम् अमति । अमगन्धादिषु । अ
मन्ताहु ॥

गर्भभाङ्गय । पु । कुमुदे ॥

गर्भभिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
तस्यरूप यथा । मण्डल दत्त मृत
सज्ज सरक्त पिडकावृतम् । रुजाक
री गर्भभिकां ता विद्यादातपित्तजा
मिति ॥

गर्भभी । स्त्री । क्षुद्रजन्तुविशेषे । गो-
मयकीटे ॥ गर्भभिकारोगे ॥ रास
भ्याम् ॥ अपराजितायाम् ॥ श्वतक
ण्डकार्याम् ॥ कटभ्याम् ॥

गर्भ । पु । अभिलाषातिशये । स्पृहा
याम् ॥ गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । घञ् ॥
गर्भन । चि । लुब्धे ॥ गर्भनशील । गृधु०
। जुचङ्क्रम्येतिबुच् ॥

गर्भनी । चि । अभिलाषातिशयवति ॥
गर्भोऽस्यास्ति । इति ॥

गर्भ । पु । भूणे । जन्मकारणे ॥ तस्यल
क्षययथा । गर्भाशयगतं शुक्र मार्त्तवं

गर्भ

जीवसञ्चकम् । प्रकृति सविका ॥
राचतत्सर्वं गर्भसञ्चकम् ॥ कालेन
वर्द्धितो गर्भो यद्यङ्गेपाङ्गसयुत ।
भवेत् तदासमुनिभि शरीरीति ।
निगद्यते इति ॥ अपिच । क्षाम
ता गरिमा कुक्षे मूर्च्छा छर्दि ररो
चकम् । जृम्भा प्रसेकसदने रोमरा
ज्या प्रकाशनमिति ॥ अर्भके । शि
शौ ॥ कुक्षौ ॥ सन्धौ ॥ नाटकसन्धौ
॥ पनसकण्टके ॥ मध्यमे ॥ अपवर
के ॥ गङ्गाद्युषितस्थले ॥ भाद्रकृष्ण
चतुर्दश्या याव दाक्रमते जलम् ।
ताव ज्ञर्भं विजानीयात् तदूर्द्धं ती
रमुच्यते ॥ गिरति गृणाति वा गी-
र्यते वा । गृनिगरणे गृशब्दे वा । अ
र्त्तिगृभ्यामन् ॥ गर्भोपवरकेनेग्नौ
सुतेपनसकण्टके । कुक्षौकुक्षिस्थ
जन्तोचेतिकोशान्तरम् ॥ अत्रप्रावृ
ट्कालपरीक्षार्थं गर्भलक्षणकरेति
वराहमिहिर ॥ तत्रादौ प्रयोजन
प्रदर्शनार्थमाह । अन्नजगत प्राणा
प्रावृट्कालस्य चान्न मायत्तम् । य
स्या दत्त परीक्ष्य प्रावृट्काल प्र
यत्नेन ॥ तल्लक्षणानि मुनिभि र्यानि
निबद्धानि तानि दृष्टे दम् । क्रियते
गर्गपराशरकश्यपवज्रादिरचितानि
॥ दैववि दविहृतचित्तो बुनिशं

गर्भः

यो गर्भलक्षणो भवति । तस्य मुने
रिव वाणी भवति न मिथ्या न्युनि
देशे ॥ किञ्चात पर मन्यच्छास्त्र
ज्यायोऽस्ति यद्विदित्वैव । प्रध्वति
न्यपि काले त्रिकालदर्शी कलौ
भवति ॥ अत्र परमतं स्वमतं चाह ।
केचिद्वदन्ति कार्तिकशुक्लान्त मतो
स्य गर्भदिवसा स्युः । नतु तन्मत
बहूनां गर्गादीना मतवक्ष्ये ॥ मार्ग
शिरः सितपक्षप्रतिपत् प्रभृति क्षपा
करे ऽष्टाढाम् । पूर्वा वा समुपगते
गर्भाणां लक्षणं ज्ञेयम् ॥ अथ धृतस्य
गर्भस्य प्रसवकालज्ञानं माह । यत्र
क्षप समुपगते गर्भं स्वन्द्रे भवेत् स
चन्द्रवशात् । पञ्चनवतिशतदिवसे
तत्रैव प्रसवमायाति ॥ सितपक्षम
वा कृष्णे शुक्ले कृष्णा शुसम्भारा
भौ । नक्तं प्रभवा श्वाहनि सन्ध्या
जातस्य सन्ध्यायान् ॥ * ॥ गर्भाणां
विशेषलक्षणं कालनिर्देशमाह ।
मृगशीर्षाद्यागर्भा मन्दफला, पैषस्य
शुक्लजातोऽथ । पैषस्य कृष्णपक्षेण
विनिर्दिशेच्छ्रावणसितम् ॥ माघ
सितोत्था गर्भा श्रावणकृष्णे प्रसू
नि मायान्ति । माघस्य कृष्णपक्षेण
विनिर्दिशेद्भाद्रपदशुक्लम् ॥ १० ॥

फाल्गुनशुक्लसमुत्था भाद्रपदस्यासि

गर्भः

ते विनिर्देश्या । तस्यैव कृष्णपक्षो
द्भवास्तु ये ते ऽश्वयुक् शुक्ले ॥ चैत्र
सितपक्षजाता कृष्णे ऽश्वयुजस्य वा
रिदा गर्भा । चैत्रासितसम्भूता
कार्तिकशुक्ले ऽभिदर्शन्ति ॥ * ॥ मे
घानां वायोऽक्षयक्षयम् ॥ पूर्वाद्भूता
पश्चादपरोत्था प्राग्भवन्ति जीमूता
। शेषास्वपि दिक्ष्वेव विपर्ययो भव
ति वायोऽस्य ॥ * ॥ गर्भसम्भवल० ।
ह्लादिमृदूदक्शिवशक्रदिग्भवो मा
रुतो विद्यद्विमलम् । क्षिग्धसितव
हुलपरिवेषपरिवृतौ हिममयूखा
कौ ॥ धृष्टवहुलक्षिग्धघनं घनसूक्ष्मी
चुरकलोहिताभयुतम् । काकाण्ड
मेचकाभ विद्यद्विशुद्धेन्दुनक्षत्रम् ॥
सुरचापमन्द्रगर्जितविद्युत्प्रतिस्वर्य
काशुभा सन्ध्या । शशिशिव शक्रा
शाखा शान्तरवा पक्षिमृगसङ्घा
॥ विपुला प्रदक्षिणचरा, क्षिग्धमयू
खा ग्रहा निरुपसर्गा । तरुदस्य निरु
पक्ष्मष्टाङ्कुरा नरचतुष्पदा वृष्टा ॥
गर्भाणां पुष्टिकरा सर्वेषां मेव यो
व तु विशेष । स्वर्तृस्वभावजनितो
गर्भविष्टस्यैतमभिधास्ये ॥ तल्ल० ।
पैषे समार्गशीर्षे सन्धारामोन्मु
दा, सपरिवेषा । माघार्थं मृगशी
र्षे पैषे शीतल हिमपातः ॥ माघे

गर्भः

अथलो वायुस्तु वा एकमुष्णुती र
विश्रमाद्धै । अतिशीत सयनस्य च
माने । रसोदिकौ धन्यौ ॥ २० ॥ फा
लान्मासे रुच्यं शण्ड पवनो भ्रस
म्प्रवा स्निग्धा । परिवेषा श्वासक
क्षाः कपिल स्नाप्रो रविश्च शुभः ॥
पर्वमधनदृष्टियुक्ता श्वेचे गर्भा शु
भाः संपरिवेषा । घनपवनसखिल
विद्युत्स्लनितैश्च क्षिताय वैशाखे ॥
* ॥ गर्भकाले मेघानालः । मु
क्तीरजतनिकाशा स्तमाखनीलोत्प
लाखमाभास । जलचरसन्नाकारा
गर्भेषु च धनाः प्रभूतजला ॥ तीव्र
हिवा करकिरणाभितापिता मन्धमा
क्षता जलदा । रुषिता द्रवधराभि
विह्वलन्त्यम्भ प्रसवकाले ॥ * ॥ ग
र्भोपघातकः । गर्भोपघातचिह्ना
भुक्ताशनिपाशुपातदिग्दाहा ।
क्षितिकम्पखपुरकीलककेतुग्रहयुद्ध
निर्घाता ॥ दृष्टौ रुधिरादिवैकृत
परिघेन्द्रधनुषि दर्शन राहो । इ
त्युत्पातै स्त्रिविधै श्चान्यै चैवो ह
तो गर्भे ॥ स्वर्तुन्वभावजनितै सा
मान्यै र्येष्व लक्ष्यै र्वृद्धिः । गर्भाणां
विपरीतै स्तौ रेव विपर्ययो भवति
॥ भद्रपदाद्विषोदेवा न्मुदेवयैता
महंपञ्च । एतेष्वेषु विदुर्गो गर्भो व

गर्भः

हुमेय्यदे भवति ॥ * ॥ येषु नक्ष
त्रेषु गर्भो सम्भूतो बहुन्यहानिवर्ष
क्षितान्याह । अतभिषगस्येकार्द्रा
स्वातिमघासयुत शुभो गर्भः । पुण्या
ति बहुन् दिक्सान् इत्युत्पातै
र्षत स्त्रिविधै ॥ त्रिविधोत्पातकलः
। दिव्यं ग्रहर्क्षजात मुक्ति भौमस्थिर
चरोद्भवयज्ञ । दिग्दाहा ललाभाह
तपरिवेषाश्च विद्यत्प्रभवम् ॥ * ॥
अनन्तरोक्ताया दिवससंख्यायां निव
मकरोति । अगमासादिष्वऽष्टौ ष
ट् षोडश विप्रति सतयुक्ता । विप्र
तिरक्ष दिवसत्रय मेकतमर्षेण प
ञ्चम्यः ॥ ३० ॥ पञ्चनिमित्तः शत-
योगक तद्दृष्टौ मेकहान्या इतः ।
वर्षति पञ्च सप्तका इमेणैकेन यो
गर्भः ॥ * ॥ प्रत्येकनिमित्तसमुक्ता
ना गर्भाणां पानीयसङ्ख्यामाह ॥
श्लोकः पञ्चनिमित्ते गर्भेऽपीय्याडका
नि पवनेन षट्षिद्युता नवाभ्रे । स्त
नितेन द्वादशप्रसव ॥ * ॥ अथैव
विशेषमाह । कूरग्रहसंयुक्ते करका
शनिमल्यवर्षदा गर्भा । शशिनि
रवौ वा शुभसंयुक्ते क्षितेभूरिदृष्टि
करा ॥ * गर्भो सम्भवे विशेषलक्ष
णमाह । गर्भसमये ऽतिदृष्टिर्गर्भा
भावाय निर्निमित्तकृता । श्लोकाष्टौ

गर्भ.

श्रेयधिके दृष्टे गर्भः परिस्तुतो भवति ॥ * ॥ अथैव विशेषफलमाह । गर्भं पुष्टं प्रसवे ग्रहोपघातादिभि र्यदि न दृष्टः । आत्मीयगर्भसमये करकामिश्रं ददा त्वम् ॥ * ॥ अत्र दृष्टान्तमाह । काठिन्य याति अथा चिरकालधृत पयः पयस्विन्याः । कालातीत तद्वत् सलिलं काठिन्यमुपयाति ॥ * ॥ अथ गर्भलक्षणं पुष्टिकरमाह । पवनसलिलविद्युर्गर्जिता भ्रान्वितो य स भवति बहुतो यः पञ्चरूपो ऽभ्युपेत । विसृजति यदि तोयं गर्भकाले ऽतिभूरि प्रसवसमय मित्वा शीकराम्भ करोति ॥ ३७ ॥ इति वाराह्यामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ अत्र गर्भवायुधारणापि । तत्र तासां लक्षणम् । ज्येष्ठसित ऽष्टम्याद्या शुक्लारो वायुधारणा दिवसा । मृदु शुभपवनः । शस्ता सिग्धघनस्य गित गगनाश्च ॥ विशेषमाह । तथैव स्वाध्याये वृष्टे भवतुष्टये क्रमान्मासाः । श्रावणपूर्वा ज्ञेयाः परिस्तुता धारणा स्मास्य ॥ यदि ता स्युरेकरूपा स्त तं शुभा सान्तरास्तु न शिवाय । तस्करभयदा प्रोक्ताः श्लोकाश्चाप्यत्र वासिष्ठा ॥ तानाह । सविद्युत सपृषतः सपांस्त्वरमावताः । सार्कच

गर्भ.

न्द्रपरिच्छिन्ना धारणाः शुभधारणाः ॥ यदातु विद्युत श्लेष्ठाः शुभाशाप्रत्युपस्थिताः । तदापि सर्वसस्यानां वृद्धिं ब्रूयाद्विचक्षणः ॥ सपांशुवर्षाः सा पश्च शुभा वालक्रिया अपि । पतत्रिणां सुस्वना वा क्रीडापांशुजलादिषु ॥ रविचन्द्रपरीवेषा स्निग्धा नात्यन्तदूषिताः । वृष्टि स्तथापि विज्ञेया सर्वशस्यार्थसाधिका ॥ मेघाः स्निग्धा संहताश्च प्रदक्षिणगतिक्रिया । तदा स्या न्नहती वृष्टि सर्वसस्याभि वृद्धये ॥ इति वाराह्यांगर्भवायुधारणाध्यायोद्वाविंशतितमः ॥ २२ ॥

गर्भक । पु । केशमध्ये स्थितमाल्ये ॥

गर्भद्वव । इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ न

। रजनीदन्वे । दोरात इति भाषा ॥

गर्भकर । पु । पुत्रजीवदृष्टे ॥

गर्भगृहम् । न । गर्भागारे ॥ गर्भद्वव गृहम् ॥

गर्भघातिनी । स्त्री । लाङ्गलिक्याम् ॥

गर्भखड्ग । पु । नाभिगुडके । नाभिकी

गांठ इति भाषा ॥ गर्भस्य अखड्ग

द्वव ॥ शकध्वदि ।

गर्भद । पुं । पुत्रजीवदृष्टे ॥

गर्भदापी । स्त्री । क्षुपविशेषे । अप

त्यदायाम् । प्राणिमातरि । तापस

हुमसन्निभायाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

गर्भस्य

गर्भनाश । पु । गर्भध्वंसे ॥ अथ कथं

यथा । अपविद्धशिरा यातु ग्रीताङ्गी
निरपवपा । नीलोक्तशिरा हन्ति
सा गर्भं सच ता तथा ॥ मानसाग
न्तुभि र्मातु रपतापै प्रपीडितः ।
गर्भो व्यापद्यते कुक्षौ व्याधिभिश्च
प्रपीडित ॥ अन्तर्मृतगर्भश्च ० यथा ।
गर्भास्यन्दन मार्षीनां प्रणाश श्या
वर्धता । भवेदुच्छ्वासपूतिश्च शोथ
श्चा त्सर्मृते शिशविति ॥

गर्भानुत् । पु । कलिकार्याम् । विषखाङ्ग

लिया इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥

गर्भपाकी । स्त्री । षट्ठिकाख्यग्रीहौ ।

सहो धान इतिभाषा ॥

गर्भपात । पु । पञ्चमषष्ठमासीयस्य क

ठिनशरीरस्य गर्भस्य पतने ॥

गर्भपातक । पु । रक्तशोभाक्कने ॥

गर्भपातन । पु । अरिष्टदुमे । फेनि

ले । रीठा इतिभाषा ॥

गर्भपातनी । स्त्री । कलिकार्याम् ॥

गर्भपातिनी । स्त्री । विशल्यावृत्ते ॥

गर्भरूप । पु । तरुणे ॥

गर्भवती । स्त्री । रत्नवत्न्याम् । का

पद्मसत्त्वायाम् । गुर्विण्याम् ॥ * स

द्योगृहीतगर्भाया ल० । शुक्रशोण

तयो र्योने रक्षायो ऽथ अमोद्भव

। सावसाद पिपासा च स्नान

ॐ ॐ ॐ

गर्भस्य

स्फूर्तिर्भगे भवेदिति ॥ * ॥ तस्या

उत्तरोत्तरकाशीनल० यथा । स्तन

यो मुखकार्ण्य स्या द्रोमराज्युद्गम

स्यथा । अक्षिपक्ष्माणि चाप्यस्या स

म्मील्यन्ते विशेषतः । छर्दयेत् पक्ष

भुक्तापि गन्धादुद्विजते ऽ शुभात् ।

अथेक सदनश्चैव गर्भिण्याल्लिङ्गमु

च्यते ॥ * ॥ पुत्रगर्भवत्याल० यथा

। पुत्रगर्भयुतायास्तु नार्या मासिदि

तीयके । गर्भो गर्भाशये लक्ष्यः । प

ण्डाकारो ऽपरंशुगु ॥ दक्षिणाक्षि

महत्त्वं स्यात् प्राकक्षीरं दक्षिणस

ने । दक्षिणोऽ सुपुष्ट स्यात् प्रसन्न

मुखवर्धता ॥ पुत्रामधेयद्रव्येषु स्वप्ने

ष्वपि मनोरथ । आमादिफल मा

प्नोति स्वप्नेषु कमलादिच ॥ * ॥ क

न्यागर्भवतील० यथा । कन्यागर्भव

ती गर्भे येशी मासि द्वितीयके ।

पुत्रगर्भस्य लिङ्गानि विपरीत भवेच्च

ते ॥ * ॥ नपुसकगर्भवतील० यथा

। नपुसक यदा गर्भो भवेद्गर्भो ऽ

वृद्धाकृति । उदते भवत पार्श्वे पु

रस्तादुदर महदितिभाव प्रकाश ॥

गर्भशय्या । स्त्री । पित्ताशयपक्वाशययो

र्मध्यवर्तिन गर्भाशयस्वरूपे ग

र्भात्पत्तिस्थाने ॥ तत्सरूपं यथा ।

शङ्खनाभ्याकृतियोनिसव्यावर्त्त सा

ॐ ॐ ॐ

गर्भाधा

ध कीर्त्तिता । तस्या स्तृतीये त्वाव
र्त्ते गर्भशय्या प्रतिष्ठिता ॥ यथा रो
हितमस्थस्य मुख भवति रूपतः ।
तत्सस्याच्च तत्रा रूपां गर्भशय्यां वि
दुर्वुधा ॥ इतिभावप्रकाश ॥

गर्भास्त्राव । पु । चतुर्थमासपर्यन्त शो
णितरूपगर्भस्य स्त्रवणे ॥ तस्यनिदा
नलक्षणे यथा । भयाभिघाततीक्ष्णो
ष्णपानाशननिषेवणात् । गर्भे पत
ति रक्तस्य सञ्चल दर्शनं भवेत् ॥ आ
चतुर्थी त्ततो मासात् प्रसवे ज्ञर्भ
विद्वे । तत स्थिरशरीरस्य पात
पञ्चमषष्ठयो ॥ गर्भोऽभिघातवि
षमाशनपीडनाद्यै पक्वं द्रुमा दिव
फल पतति क्षयेन । मूढ करोति
पवन खलुमूढगर्भं शूलञ्च योनिज
ठरादिषु मृवसज्जम् ॥

गर्भास्त्रावी । पु । चिन्ताक्षतृक्षे ॥

गर्भामारम् । न । वासगृहे । गृहमध्य
भागे ॥ गर्भद्वार आगारम् ॥ गर्भा
शये ॥

गर्भाधानम् । न । दशसंस्कारान्तर्गत
प्रथमसंस्कारे ॥ तत्रायक्रम । ऋतु
ज्ञानादूर्ध्वं निषेकदिवसे साय सन्ध्या
या मतोतायां पति शुचि सुगन्धि
सुवेशोमन्त्रेण स्त्रियायार्थं दत्त्वापूर्वा
भिमुखोपविष्टायाश्चवध्या दक्षिण ह

गर्भाटि

स्तेनो पस्थस्पृशन् पट्टस्थुक्त मन्त्रसं
जपेत् । तत पुनरप्युपस्थ स्पृशन्
मन्त्रं जपेत् । ततो भार्यामुपेयादिति
भवदेवमदृ ॥ विशेषो मन्त्रानिर्वा
णे द्रष्टव्य ॥

गर्भाशय । पुं । गर्भवेष्टनचर्मणि । जरा
यौ ॥ गर्भशय्यायाम् ॥ गर्भ आश्रिते
ऽच । शीङ् ० । पुसीतिष ॥

गर्भाष्टम । पु । निषेकतो ऽष्टमेमासे
। देवमासे ॥ गर्भग्रहणमासः सप्त
सरो वा ऽष्टमोयस्य ॥

गर्भिणी । स्त्री । अन्तर्वत्न्याम् । गुर्वि
ण्याम् ॥ गर्भोऽस्यस्याम् । अत इति
॥ क्षीरावीर्ये । क्षीराद् इति गौड
भाषा ॥

गर्भिणीवेच्छाम् । न । कुमारभृत्त्या
याम् । गर्भिणीपरिचर्यायाम् ॥ इ
तित्रिकाखण्डशेष ॥

गर्भोपघातिनी । स्त्री । वेहति । गर्भ
पातकारिगव्याम् ॥ गर्भमुपहन्ति ।
सुप्यजाताविति शिनि ॥

गर्भुत । स्त्री । स्वर्णे ॥ लतायाम् ॥ म
यना इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टवा
न्यविशेषे ॥ गिरति गीर्यते वा ।
गू ० । ओमुट्चेत्युति ॥

गर्भाटिका । स्त्री । मडुवा इति प्रसिद्धे
व्रीहिभेदे । गर्भुति ॥

गर्ह	गलग्रह
गर्होऽटिका । स्त्री । जरडीतये ॥	॥ गर्हते । गर्ह० । कहलोऽर्थत् ॥
गर्ह । पु । अभिमाने । अहङ्कारे ॥ अ	गर्हवादी । त्रि । कददे ॥ गर्हं वदति
हङ्कार स्तयाध्यात्म्य सर्वससारकार	। बह० । सुप्यजाताविति शिनि । ॥
यम् । अभिमानेऽधिभूतश्च रुद्र स्त	गल । पु । गला इति प्रसिद्धे कण्ठे ।
त्राधिदैवतम् ॥ ऐश्वर्यरूपतारुण्यकु	मीवाग्रभागे ॥ सर्जरसे । राख इति
लविद्यावलै रपि । इष्टलाभादिना	भाषा ॥ गडक इति गौड प्रसिद्धे म
न्येषामवज्ञागर्भैरित ॥ गर्वमाने ।	त्यविशेषे ॥ वाद्य वि० ॥ गिलति ।
। यच् ॥ यदा । गिरति गृणाति वा	गृ० । पचाद्यच् । अचिविभाषेति
। गृ० । कृगृष्टृ भ्योश्च ॥	वाल ॥ यदा । गीर्यते ऽनेन । पु
गर्वर । चि । अहङ्कारिणि ॥ गिरति	सीति घ ॥ गलति वा । गलकदने
। गृ० । कृगृष्टृञ्चतिभ्य ष्वरच्	। अच् ॥
॥ स्त्री । पिप्पलान्डीषिगर्वरी ॥ पु	गलक । पुं । अकुलार्भके । गडके ॥
। गन्धर्व ॥	डलयोरभेद ॥
गर्वाट । पुं । दौ.साधिके । द्वार	गलकम्बल । पु । सासायाम् । गवांग
पाले ॥	लस्थिते कम्बलाकारेमासे ॥ गलस्य
गर्वित । त्रि । गर्वसयुक्ते । अहङ्कृते ।	कम्बल । गलेकम्बलरूपा ॥
दसे ॥ गर्व सञ्जातो ऽस्य । तार	गलगण्ड । पु । स्वनाम्ना स्थातेरोग
कादित्वादितच् ॥	विशेषे । गिल्लड इति भाषा ॥ तस्य
गर्हयम् । न । कुत्सायाम् । निन्दाया	ल० यथा । निबद्ध श्रयद्युर्धस्य मुष्क
म् ॥ गर्ह गल्ह कुत्सायाम् ।	त्र लम्बते गले । भहान्वा यदिवा
ल्युट् ॥	ह्रस्वो गलगण्डंत मादिशेदिति ॥
गर्ही । स्त्री । निन्दायाम् ॥ गर्हयम् ।	गलग्रह । पु । तिथिविशेषे ॥ यथा ।
गर्ह० । गुरोश्चल इति स्त्रियाम्	कृष्णपक्षे चतुर्थी च सप्तम्यादिदिन
अप्रत्यय । टाप् ॥	त्रयम् । चयोदशी चतुष्कश्च अष्टावे
गर्हित । त्रि । निन्दिते ॥ गर्ही सञ्जा	ते गलग्रहा इति नारद ॥ अपिच ।
ता ऽस्य । तारकादित्वादि इतच् ॥	आरम्भानन्तर यत्र प्रत्यारम्भो न वि
गर्ही । त्रि । अधमे । निन्दे । कुपूये	द्यते । गर्गादिमुनय सर्वे तमेवाहु

गलाङ्क

गलप्रवृत्तिमिति राजभार्तण्ड ॥ अ
जनविशेषे । मत्स्यघण्टे ॥

गलत् । वि । स्वसमाने ॥ स्ववति ॥

गलनिका । स्त्री । कर्कर्याम् । स्वल्प
वारिधान्याम् । आत्त्वाम् ॥ गलति
। गल० । अट शतशानचाविति श
त । उगित्वान् डीप् । शपश्यनो-
रितिनुम् । स्वार्थे वन् ॥

गलमेखला । स्त्री । कण्ठाभरणविशेषे
। कण्ठस्थे । सूत्रात्त्वाम् । सकी
तोडा इति च भाषा ॥

गलव्रतः । पु । मयूरे ॥ इति चिकाण्ड
शेष ॥

गलशुण्डिका । स्त्री । तालूर्ध्वस्थ
जिह्वायाम् । वशिष्ठकायाम् । सुधा
स्त्रवायाम् ॥

गलसनी । स्त्री । छाग्याम् ॥

गलहस्त । पु । अर्द्धचन्द्रे ॥ गलेहस्त ॥

गला । स्त्री । अलम्बुषायाम् । अज्जालु
प्रभेदे ॥

गलाङ्कुर । पु । गलरोगविशेषे । रोहि
य्याम् ॥ तस्य सम्प्राप्तिपूर्वक लक्षण
यथा । गले ऽनिल पित्तकफौ च
मूर्च्छितौ प्रदृश्य मांसस्य तथैव शो
णितम् । गलोपसरोधकरै स्तथा
ङ्कुरैर्निह ग्ल्यस्त्रन् व्याधाय च रो
हिणीति ॥

गवय

गलानिल । पु । चिज्जिडिमाच् इति

गौडप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गाटेये ॥

गलानिक गलाविल इति च काचि
त्पाठ ॥

गलि । पु । दुष्टदृष्टे । शक्तोपधुर्वहो
दृष्टो गलिरित्युच्यते । गलियावैल
इति भाषा ॥ गुणानामेव दौरात्म्या
दुरिधुर्यो नियुज्यते । असञ्जातकि
णस्कन्ध सुखस्वपिति गौर्गलिः ॥

गलित । चि । च्युते । पतिते । स्वस्ते
। हस्तादितोभ्रष्टे ॥ गल्यते स्म ।
गल० । क्त ॥ गत्यर्थकर्मकेतिक
र्त्तरि वा क्त ॥ रिक्ते ॥

गलेगण्ड । पुं । पश्चिमिगण्डे । मर्कटे ।
अस्त्रिगिच्छाङ्गाडगिला इति च भाषा ॥

गलेसनी । स्त्री । छाग्याम् ॥

गलोद्देश । पुं । निगारे ॥ गलस्योदे
श समीपभागः ॥

गल्या । स्त्री । गलसमूहे ॥ गलानां स
मूहः । पात्राय । गलोदहत्काश ॥

गल्ल । पु । गण्डे । गल इति भाषा ॥

गल्लक । पु । चषके । मद्यपानपात्रे ॥

गल्लक । पु । चषके ॥ इन्द्रनीलमयो ॥

गवय । पु । रोम्भ इति भाषाप्रसिद्धे

गलवन्मलहीने गोसहस्रपशौ । ग

वाङ्क्रे । वलभद्रे । महागन्ध ॥

अस्य मासपाकविधिर्यथा । तैले स

गवाक्ष.

म्याचितै तसे दिङ्गुसैन्धवसयुते ।
 मांस गवयसम्भूत सुस्विन्न भूरिवा-
 खेति ॥ गवयो मधुरो घृष्य क्षिधो
 ष्याः कफपित्तल । विदाही गुरुविष्ट
 म्भी विपाके विरस. सदेत्यस्य मां
 सस्यगुणा ॥ वैवस्वतपुत्रेवानरविशे
 षे । यथा । रामायणे । पुत्रावैवस्व
 तस्यापच कालान्तकोपमा । गवो
 गवाक्षो गवय शरभो गन्धमादन.
 इति ॥ गवते । गुड् शब्दे । वा० अय
 ॥ यद्वा । गवनम् । ऋदोरप् । गव
 गवेनवा याति । या० । मू० क ॥
 गवयी । स्त्री । गवययोषायाम् । वन
 धेनौ । भिक्षगव्याम् ॥ योपधप्रतिषे
 षे गवयहयमुकयमनुष्यमत्स्याना म
 प्रतिषेधइति जातिलक्षणेऽपीप् ॥
 गवराक्षः । महोक्षे । वृषे ॥ इति शब्द
 चन्द्रिका ॥
 गवलाः । पु । वनमहिषे ॥ न । महिष
 शृङ्गे ॥ अलति । अलभूषणादौ ।
 अश् । गवामलम् ॥ यद्वा । गवनम्
 । गुड् । ऋदोरप् । गवलाति । क ॥
 गवाक्षः । पु । जाली भरोखा इति च
 भाषाप्रसिद्धे वातायने । वधूदृगयने ।
 जालके ॥ वैवस्वतपुत्रे कपिविशेषे ॥
 गवाकिरणा नामक्षीव । अक्षिशब्दे
 परम्प्राची । अक्षोर्दर्शनादित्यच्

गवाश

॥ गवोजलानि किरणानि वा । अ
 क्षन्ति ध्यामुवन्ति एत मनेन वा । अ
 चूषासौ । अकर्तार्यर्थे घञ् ॥
 गवाक्षी । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥ गो
 दुम्बायाम् । गोमुक् इति गौडभा
 षा ॥ शाखोटे । शेउडा इति भाषा
 ॥ अपराजितायाम् ॥ गां भूमिम
 क्षोति । अक्षू० । कर्मण्यण् । डीप् ॥
 गवाक्षी । स्त्री । पां कालमाश् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये ॥
 गवादनम् । न । घासे ॥ गोभिरयते ।
 अद० ल्युट् ॥
 गवादनी । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥ ग
 वादनीद्वयं तिक्तं पाके कटुरसं खडु
 । वीर्योष्णं कामलापित्तकफलीहोद
 रापहम् ॥ आसकासापह कुष्ठगुल्म
 ग्रन्थिव्रणप्रणुत् । प्रमेहमूढगर्भमग
 ण्डामयविषापहम् ॥ गवांघासाढना
 अवे । नादं लडावनी इति च भाषा ॥
 नीलापराजितायाम् ॥ गौ० डीप् ॥
 गवाक्षीकः । पु । गवये । गोसदृशे ऽर-
 य्यपशौ ॥
 गवाशन । पु । गोभक्षके । मोक्षी इति
 भाषा ॥ यथा । माताप्येका पिताप्ये
 को मम तस्य च पक्षिण । अहं म
 निमि रानीत सचनीतो गवाशनै
 रिष्युङ्गट ॥

गवेष्टु.

ॐ गवायिका । स्त्री । साक्षायाम् । जतुनि॥

मविनी । स्त्री । गवांसमूहे ॥ खखा
दिभ्यश्चनिर्वक्तव्यः ॥

गविष्ठः । त्रि । भूमिस्थे ॥ स्वर्गस्थे ॥

गविष्ठिरः । त्रि । गविस्थिरै ॥ इन्द्र
नादित्यस्तुक् । गवियुधिभ्यांस्थिर
इतिधत्त्वम् ॥

मवीश्वर । पु । गवांस्वामिनि । योम
ति । योमिनि ॥ गवांस्वीश्वरः ॥

गवेक्षितम् । न । शुभा । शुभाय गवामयका

दे॥ यथा॥ गावो ह्रीना पार्थिवस्य॥

॥ शिवाय पादै भूमिं बहुयन्त्रयच
 प्रोक्तान् । अथुं कुरु न्यस्तु पूर्णाय

तावन्तः पञ्चर्षाः स्तस्करानादव
न्यथा। तस्करिणो ज्ञायन्ति वेदनर्यो

भक्तान् रात्रौ वृषभः शिवाय । भृश
निबद्धा यदि कान्तिकाभि स्तदायुट

शिसरमात्मजै श्री ॥ आगच्छन्त्यो वे
श्या इम्भारवेयं संसेवन्त्यो गोष्ठद्वयौ

गवां गा । आर्द्राङ्ग्यो वा इष्टो
अङ्ग्यः प्रकृष्टा धन्या गावः सु र्यादि

प्योपिचैवम् ॥ इतिबाराह्यामेकोन
नवसिः ॥

गविषु । स्त्री । आरयस्यगोधूनास्ते नु
न्यसे । मङ्गल इति गैः कभाषा ॥

गवे गवार्ज्जदीयते । दीर्घश्च ।
मृगव्यादिस्थात् कु । नैबत्तोदकार

गव्यम्

स्य ड. । तत्पुरुषे कृतो न्यसुक् ॥

गवेधु । स्त्री । गवेधौ ॥ गवेधु कटुका
स्वादी कार्श्यकृत् कफनाशिनी ॥

गवेधुकम् । न । गैरिके ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥

मवेधुका । स्त्री । तृणधान्यविशेषः । ग
 ड्गड्गति देधानइतिचगौडभाषा ।

गवेडो ॥ नागवलायाम् ॥ गविमूना

सधत्ते सधः । बाहुककादु । खंभा
यांकन् ॥

गवेरुक्कम् । न । गैरिक्के ॥

गवेशका । स्त्री । गोरक्षपालसिद्धा ।
तिगौडप्रसिद्धे दृष्टविशेषे ॥ १५ ॥

गनेषया । स्त्री । अन्वेषयायाम् । पर्ये
षयायाम् । मार्गणे ॥ धर्माअन्वेषणे

॥ मधेधमार्गशो । सु० । यथस्तासुम् ॥
पेषितम् । पि । अन्येषिते । आर्यिने

॥ गवेध्यतेऽस्य । गवेष् । त्तः ॥
गव्यम् । न । व्यायाम् ॥ रामद्वयोः ॥ चि

। गेदुन्या है । गेसग्यन्धिनि सर्व
धियन् ॥ गय निम्न गवां सर्वम् । स

बैम् भवविकारावयवादि सर्वा गत्य
म् ॥ गविमवम् गौर्देवतास्य वा ।

गौरवादिप्रसङ्गे यत् ॥ गेहहिते ॥
गनेहितम् । उगवादिभ्यो यत् ॥

गोर्नैमिषं संयोग उत्पातो वा ।
गोद्युषो ऽ संस्थापरिमाणाद्वादेर्यतः ।

गङ्गार

॥ गोरिदम् । गोपयस्येत । वान्तो
यि प्रत्यये ॥

गव्या । स्त्री । गोत्रायाम् । गोहन्त्रे ॥

गवांसमूह । खलगोरथात् इति य

॥ गव्यूतौ ॥ गोरौचनायाम् ॥

गव्यूतम् । न । क्रोशे ॥ गव्यूतौ ॥

गव्यूति । स्त्री । क्रोशयुगे । द्विसहस्र

धनुषि । गोरुते ॥ धन्वन्तरसहस्र

न्तु क्रोश. क्रोशद्य पुन । गव्यूत

स्त्रीतु गव्यूति गोरुत गोमतश्च तत्

॥ गोर्यूतौ हन्त्रस्युपसख्यानम् । अ

ध्वपरिमाणेचेत्यवादेशः ॥

गहनम् । न । घना इति भाषा प्रसिद्धे

कानने । वने ॥ गह्वरे ॥ दु खे ॥

षि । कलिले । दुर्गमे । दुष्प्रवेशे

॥ पुं । परमात्मनि ॥ दुष्प्रवेशत्वात्

अवस्थावयभावाभावसाक्षित्वात् वा

गहन. परमात्मा । अस्त्रस्वरूप सा

मर्त्यचेष्टितं वाचातुनश्चक्यते ऽतो

गहन' ॥ गाद्यते गाहूविलोडने ।

बहुधासन्धवापीति युच् । पृषोदरा

दिप्त्वात् ह्रस्व । कृच्छ्रगहनयोरिति

निर्देशाद्वा ह्रस्वः ॥

गहना । स्त्री । अलङ्कारे ॥ इति देवी

पुराणम् ॥

गङ्गार. । पुं । निष्कण्ठे ॥ न । गुहा

याम् ॥ दग्धे ॥ वने ॥ विषमस्त्रा

गाङ्ग

ने । अनेका ऽनर्थसङ्कटे ॥ गाद्यते

। गाहू° । ह्रस्वर ह्रस्वरेतिसाधु. ॥

गङ्गरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

गा । स्त्री । गाथायाम् ॥

गाङ्ग । पुं । भीष्मपितामहे ॥ कार्त्तिक

केये । गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शि

वादिभ्योऽण् ॥ त्रि । गङ्गासम्भूते ॥ न

। गङ्गाजले ॥ धाराजले ॥ यदा स्था

दान्त्रिने मासिस्वर्य स्वाति विशा

खयो । तदा न्नु जलदैर्मुक्त गाङ्ग

मुक्त मनीषिभि ॥ आकाशगङ्गास

न्वन्धि जल मादाष दिग्गजा । मे

घै रन्तरिता वृष्टि कुर्वन्तीति वच

सताम् ॥ गाङ्ग मान्वयुजे मासि प्रा

यो वर्षति बारिद । सर्वथा तज्जल

देय तथैव चरकेवच. ॥ स्थापिते

हेमजेपाचे राजते अन्नवे ऽपि वा

। शाल्यग्रं येन ससिक्त भवे दक्षेद

वर्णवत् । तद् गाङ्गं सर्वदोषघ्न त्र्ये

सामुद्र मन्यथा ॥ सामुद्र स्नान्त्रिने

मासि गुह्ये गोङ्गवदादिशेत् । यतो

ऽगस्त्यस्य दिव्यैर्दद्यात् सकलं ज

लम् । निर्मल निर्विष स्वादु शुक्लं

स्या ऽद्दोषकम् ॥ यत आह । कू

त्कारविषवातेन नामाना व्योमवा

रिषाम् । वर्षासु सविष तोय दि

व्य मन्थान्निर्ग विनेति ॥

गाढम्	गाणय
गाङ्गट । पु । } चिङ्गडिमाच् इति गाङ्गटक । पु । } गौडभाषाप्रसिद्धे गाङ्गटेय । पु । } मत्स्ये ॥ इतिशब्दर त्नावली ॥	ते ॥ अवगाढे । सेविते ॥ तेष्वि गाढांतमसां प्रापेतिरघु ॥ गाढते स्य । गाहूत्रिलोडने । क्तः ॥
गाङ्गायनि । पु । भीष्मे । शान्तनवे ॥ गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । तिकादि भ्य फिञ् ॥	गाढमुष्टि । पुं । खड्गे ॥ चि । कृपणे ॥ गाढामुष्टिर्यस्य ॥
गाङ्गेय । पु । भीष्मे ॥ स्कन्दे ॥ इक्ष्मी शमीने ॥ भद्रमुस्तायाम् ॥ न । क शेवणि ॥ मुस्त्ये ॥ स्वर्णे ॥ य गर्भे सु शुवे गङ्गा पावकादीप्ततेजसम् । तदुत्पन्नं पर्वते न्यस्तं हिरण्यसमपद्य त ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शुभ्रादि भ्य श्चति ढक् ॥	गाढावटी । स्त्री । चतुरङ्गक्रीडामध्ये क्रीडाविशेषे ॥ यथा । नौकैका वटि का यस्य विद्यते खेलने यदि । गाढा वटीति विख्याता पद तस्य न दुष्य तीति ॥
गाङ्गेवकी । स्त्री । गौरक्षतखड्गलायाम् । नागवलायाम् ॥ गाङ्गजखमीर यति । ईरगतौ चेषणेच । सुगव्वाद् यश्चेति कु । स्वार्थेकन् । गौरादि ङीष् ॥	गाणपत । चि । गणपतिदेवताके ॥ गणेशोपासके ॥ गणपतिदेवताऽस्य । अश्वपत्न्यादिभ्यश्चेतिगयापवादे। ऽण् । गाणपत्योमन्त्रइतितु प्रामादि कमेव । गणपतिचेत्रपत्न्यादीनाम श्वपत्न्यादिषुपाठात् ॥ गणपतिसम्ब न्धिनि ॥
गाङ्गेष्ठी । स्त्री । कटशर्कराक्षतायाम् । न ठाइतिगौडभाषाइति हारावली ॥ गांजरम् । न । गृज्जने । नारङ्गवर्षके ॥ गांजर मधुरं तीक्ष्णं तिक्तोष्णं दीपनं खण्डु । सङ्गाहि रक्तपित्ताग्ना शङ्खीकफवातजित् ॥	गाणपत्यम् । न । गणपतिस्त्वे ॥ गणप- ते कर्मभावो वा । गुणवचनब्राह्म णादिभ्य कर्मणिचेतिष्यञ् । गण पत्यधिपतिशब्दयोर्ब्राह्मणादिषुपा ठात् ॥
गाणिकाय' पु । कर्त्तिकपक्षिणि ॥ गाढम् । न । 'दृढे' ॥ तीव्रोक्तिः । तद्यु	गाणिक्यम् । न । वेश्यादृन्दे ॥ गणिका नां समूहः । गणिकाया यजिति व क्तव्यमिति यञ् ॥ गाण्येयः । चि । गणनीये । गणयितुं श क्ये ॥ गणयते । गणसङ्ख्याने । अ

गद्यम्	गाध
चोयत् । सच्चापूर्वकत्वात् निलो प । चिन्तिपूजी च्यङ् वि धानाङ्गुणा भावार्थाद्वा ॥ अन्यथा उप्रत्ययादि त्यनन्तर पठित्वा अकारमेव विद धात् ॥	न वा । गाङ्गतौ । घृन् ॥ एति वा । बहुलतयीत इयोगा ॥ यद्वा । गच्छति । गच्छृ० । गमेगाचेति इन् । आचान्तादेश ॥
गाण्डिव । पु । न । अर्जुनस्य धनुषि ॥ कामुकमाचे ॥ गाण्डि ग्रन्थि रस्या स्ति । गाण्डजगात् सच्चायामिति ॥ गाण्डीव । पु । न । गाण्डिवे ॥ गाण्डी ग्रन्थि रस्यास्ति । कृदिकारादिति डी वन्तात् गाण्डजगादिति व ॥	गावभङ्गा । स्त्री । शूकशिम्याम ॥ गात्रशय्य । पु । तापसि शेषे ॥ केवल गात्रैरेव य श्रेते स ॥ गात्रासङ्कोची । पु । जाह्नकजन्तौ ॥ गात्रसम्प्रथ । पु । म्रदपक्षिणि ॥ गात्रानुलेपनी । स्त्री । अनुलेपनवर्त्य म् । वर्णके । विलेपने । गात्रानुले पयोग्ये पिष्टदृष्टसुगन्धिद्वये ॥ गा त्रमनुलिप्यते ऽनया । कायेति ल्युट् । डीप् ॥
गाण्डीवभूषण । पु । अर्जुने ॥ धनुष्के । धनुषमिति ॥ गाण्डीव भूषणस्य ॥ गाण्डीवी । पु । अर्जुने । कौन्तेये ॥ चापिनि । धनुष्के ॥ अर्जुनवृक्षे ॥ गाण्डीवोस्त्यस्य । इनि ॥	गात्रिका । स्त्री । गात्री इति लोकप्र सिद्धे ॥
गातु । पु । पुस्तोक्किले ॥ भृङ्गे ॥ ग न्धर्वे ॥ वि । रोषणे ॥ गायति । गैशदे । गातेवा । गाङ्गतौ । क मिमनिजनिगाभायाद्विभ्यश्चेति तु ॥ गायने ॥	गायक । पु । गायके । गानोपजीविनि ॥ गायति । गै० । गस्यकन् ॥ गाथा । स्त्री । श्लोके ॥ सस्कृतान्यभा षायाम् । प्राकृतभाषायाम् ॥ गेथे ॥ वृत्ते । अक्षरसङ्ख्यातपद्ये ॥ यथा । पादे द्वादश विषमे मात्रा स्थाष्टादश द्वितीये हि । पञ्चदश चेत तुरीये कथिता गाथा तथैवार्थेति ॥ गीयते ऽसौ । गाङ्० । उषिकु षिगार्त्तिभ्यस्त् ॥
गाता । पु । गायके ॥ गायति । गै० ॥ वृष् ॥ गात्रम् । न । गजाग्रजङ्गादौ । गजाग्र भागे ॥ अङ्गे ॥ कलेवरे । इन्द्रिया यतने । शिर पाश्याद्यवयव नां समु दये । गात इति भाषा ॥ गाते ऽने	गाध । पु । तल्लस्यर्थे । स्थाने ॥ सुप्त

गान्धर्व

रे । गान्धर्व इति प्रौढवृत्तिचभाषा ॥
क्षिप्तायाम् ॥

गाधि । पु । कान्यकुब्जदेशाधिपेचन्द्र
वंशीयकुशिकराजस्यपुत्रे विश्वामित्र
मुने पितरि ॥

माधिज । पु । विश्वामित्रमुनेः ॥ गा
धेर्जात । जनी० । ड ॥

गाधिपुरम् । न । कान्यकुब्जे कनौज
इतिख्याते महोदयपुरे ॥

गाधिभू । पु ।
गाधिसुत । पु । } विश्वामित्रे ॥
गाधेयः । पु । }

गानम् । न । गीते । गेये ॥ ध्वनौ ॥
गैशब्दे । ल्युट् ॥ मार्गे देशी च
गानस्य प्रकारौ द्वा बुदोरितौ ॥

गानिनी । स्त्री । वचायाम् ॥

गान्तु । वि । गन्तरि ॥ गच्छति । गन्तृ० ।
क्रमिगमि वमिभ्यस्तुन्टद्धिश्च ॥

गान्त्रम् । न । शकटे ॥ गम्यतेऽनेन
। गन्तृ० । भ्रस्जिगमिनमिहनिवि
ध्यर्शाट्ठिश्चेतिष्टन ॥

गान्दिनी । स्त्री । श्रीगङ्गायाम् । जा
ङ्गयाम् ॥ अक्रूरयादवमगरि ॥

गान्दिनीसुत । पु । भीष्मपितामहे ॥
अक्रूरयादवे ॥

गान्धर्वः । पु । गान्धर्व ॥ किवाहविशेषे
यथा । इच्छयाऽन्योन्यसंयोगः कन्या

गान्धार

याश्च वरस्य च । गान्धर्व स तु विज्ञे
यो मैथुन्यः कामसम्भव इति ॥ गा
न्धर्वः समयान्मिथइतिच । यत्र कन्या
वरयो रन्योन्यानुरागात् त्व मे भा
र्या त्व मेपति रितिनिश्चय स इत्य
र्थः ॥ अष्टद्विधदैवसर्गाक्षरे ॥ भारत
वर्षांयोपद्मोपविशेषे ॥ न । गाने ॥ सा
मवेदस्योपवेदे । पदावस्थिततानप
रिच्छेदप्रयुक्तावधानेन पृथक् षड्जा
दिस्वरसमुदाये ॥ तदाहदन्तिच ।
पदस्थस्वरसङ्घातसालेन समित
स्तथा । प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वम
भिधीयते ॥ इति ॥ गन्ध सौरभम्
अर्वति । अर्वगतौ । कर्मण्यण् । शक
ध्वादि । तत प्रक्षाद्यण् ॥ त्रि । गन्ध
र्वसम्बन्धिनि ॥

गान्धारः । पु । सिन्दूरे ॥ रामप्रभेदे ॥

तत्त्वरूप यथा । जटां दधानः कृत
भूतिभूषण काषायवासा स्तम्बुदेह
यष्टिः । सयोगपट्ट कृतनेत्रमुद्रा
न्धाररागः कथित स्तपस्वीति ॥ अ-
यं भैरवरागस्य पुत्र । प्रत्यूषोऽस्य गा
नसमय ॥ कन्धार इति भाषाप्रसि-
द्धे देशे ॥ गन्धारदेशे भव । कच्छा
दिभ्यश्चेत्यण् ॥ गन्धारोऽभिज्ञो

ऽस्य वा सिध्वाद्यण् ॥ नृपान्तरे ॥ गा
न्धारः अपत्यम् । सात्त्विकगान्धारि-

गान्धिक	गायत्री
भ्याञ्चेत्त्वञ् । तस्य राजन्यप्येवम् ॥ तन्त्रोक्तगोप्यते सप्तस्वरान्मर्गते तृ तीयस्वरे ॥ अजाविकौच गान्धार नदत । तस्योत्पत्त्यादि र्यञ्चा । वा यु समुद्गतो नाभे कण्ठशीर्षसमा हत । नानागन्धवद् पुण्योगान्धार स्तेन हेतुनेति ॥ अपिच । नाभे समुद्गतो वायुर्मन्त्रश्चोचै च चालयन् । स शब्द स्तेन निर्याति गान्धारस्ते न कथ्यते ॥ चतस्र पञ्चमे षड्जे मध्यमे श्रुतयो मता । ऋषभे वै वते तिस्रो द्वे गान्धारनिषादके इति ॥ न । गन्धरसे ॥	हारिणि । गन्धत्रयिणि ॥ सत्तु अम्ब छात् राजपुत्र्यांजात सङ्करजाति । अस्य कर्मलिखन गन्धदानञ्चेति परा शर ॥ मां धियोक्ता इति गौडभाषा प्रसिद्धे कीटिविशेषे ॥
गान्धारराज । पु । महाभारतप्रसिद्धे शकु निनाम्नाख्याते दुर्योधनस्य मातुले ॥ गान्धारी । स्त्री । धृतराष्ट्रस्य पत्न्याम् ॥ जिनानां शासनदेवताविशेषे ॥ य वासे ॥ दुरालभायाम् ॥ नाडीविशे षे ॥ यथा । इडापृष्ठे तु गान्धारी म यूरगलसन्निभा । सव्यपादादिनेत्रा न्तागान्धारीपरिकीर्तितेति ॥ गां भा इति प्रसिद्धे मादक द्रव्यविशेषे ॥ इति विष्णुसिद्धान्तसारावली वैद्यक ग्रन्थ ॥	गामुक । त्रि । गमनशीले । गन्तरि ॥ गच्छति तच्छील । गन्तृ० । लषप तपदस्याभूटषडनकमगमशस्यउक ञ् इत्युक्तञ् ॥
गान्धारेय । पु । दुर्योधननृपे ॥ गा न्धार्या अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक ॥	गाम्भीर्यम् । न । अचोभ्यस्त्वे ॥ गम्भी रेभवम् । गम्भीराण्यम् ॥ गम्भी रस्त्वे । अगाधस्त्वे ॥ पीत्वा मर्जन्यप स्ते दिशि दिशि जलदा स्वशरण्यो गरीणां स्वचामावासभाजा ममरवि टपिनां जन्मभूमि स्वमेव । गम्भी र्ये किञ्च तादृक् त्वयि सलिलनिधे किञ्च विज्ञापयाम सर्वोपायेन मै वावहणिसुनिकृपादृष्टय काञ्च- णीया ॥
गान्धिक । पु । लेखके ॥ सुगन्धिव	गायक । त्रि । गातरि । गायने ॥ ग- न्धर्व ॥ गायति । गौ० । खुल ॥ गायत्रम् । न । सामविशेषे ॥ त्रि । गा यत्री सम्बन्धिनि ॥ गायत्री । पु । खदिरवृक्षे ॥ वज्रिगाय त्रिणातयेति वैद्योक्ते । ग्री० इति ॥ गायत्रस्तोत्रवस्तुजातरि ॥ गायत्री । स्त्री । विप्रदादेयाम् । वेद

गायन.

मातरि ॥ गायन्तं चायते । चैडपा
 खने । आतोनुपसर्गे इतिक । गौ०
 डीष् ॥ यथाह्वयास । प्रतिग्रहान्न
 दोषाच्च पातका दुपपातकात् । गा
 यत्री प्रोच्यतेतस्मान्नायन्तत्रायतेय
 त इति ॥ अपिच । न भिन्ना प्रतिप
 द्येत गायत्री प्रह्वणा सह । सोहम
 स्मीत्युपासीत विधिनायेनकेनचि
 दिति ॥ अस्या स्थान पुष्करे ॥ उपल
 भ्यचसावित्रीं नेपतिष्ठेतयो द्विज
 । कालेचिकालं सप्ताहात् सपतेन्ना
 च सशय ॥ गायत्रीमन्त्रतोयाव्य-
 दत्तयेनाञ्जलित्रम् । कालेसाविचि
 केण स्यात् तेनदत्त जगत्त्रयमि
 तिपद्मपुराणम् ॥ दुर्गायां देव्याम्
 । भवान्याम् ॥ यथा । गायनाद् गम
 नाद्वापि गायत्रीत्रिदशार्चितेतिदेवी
 निरुक्ताध्याय ॥ यद्वा । गानङ् गाय
 । भावे घञ् । युक् । गायेन गानेन
 चायते । चैड् । सुपीतियोगविभा
 गात् क ॥ खदिरदुमे ॥ षडक्षरे क
 न्दोवि । तस्यावृत्तिस्त्रिविधा । यथा
 । तनुमध्या १ शशिवदना २ सोम
 राजीति । उदाहरणन्तु तत्तत्स्था
 ने द्रष्टव्यम् ॥

गायन । चि । गायके । गाथके ॥ गा
 यति । गौ० । ग्युट्चेति शिल्पिनि

गार्गीय

कर्त्तरि ग्युट् । आतोयुक् ॥ ज
 ल्पाके ॥

गायनी । स्त्री । गानकव्याम् ॥ टित्त्वा
 न्डीप् ॥

गायिका । स्त्री । गायन्याम् ॥ खलुलना
 त् गायकात् स्त्रियां टाप । प्रत्यय
 स्थादित्तीत्त्वम् ॥

गारिचम् । न । ओदने ॥ गीर्यते । गृ०
 । भूवादिगृभ्योणित्रल् इति णित्रल्
 प्रत्यय ॥

गारुडम् । न । स्तेडमन्त्रे ॥ मरकतम
 यौ ॥ विषशास्त्रे ॥ गरुडपुराणे ॥
 अस्यस्योक्तसंस्थोक्तादेवीभामवते
 यथा । एकोनविंशत्साहस्र गारुडं
 हरि भाषितमिति ॥ स्वर्ण ॥

गारुडिक । पु । विषवैद्ये ॥

गारुडी । स्त्री । पातालगरुडीलताया
 म् ॥ विद्याविशेषे ॥

गारुत्मतम् । न । मरकते । हरिन्मयौ
 । पद्मा इति भाषा ॥ गरुत्मतो जात
 म् । तस्ये दमिच्यम् ॥

गारुत्मतपत्रिका । स्त्री । पाचीलता
 याम् ॥

गार्गी । स्त्री । वृहदारण्यकोपनिषत्प्र
 सिद्धायां ब्रह्मवादिन्या वचक्रुत्तनया

याम् । वाचक्रव्याम् ॥ गर्गस्थापन्या
 स्त्री । गगाद्यञ् । यञश्चेतडीप् ।

ॐ ४००

ॐ

ॐ जलस्तद्धितस्येति यलोप ॥

गार्गीयम् । वि । गर्गप्रोक्त ॥

गार्ग्यं पु । मुनिविशेषे ॥ गर्गस्य गो
च । पत्न्यम् । ग० यञ् । बहुल्ले गर्गा ॥गार्ह्यम् । न । लिप्सायाम् । आकाङ्क्षा
याम् । तृष्णाभरे ॥ गर्दृगव । चतुर्व
र्णादित्वात् स्वार्थे ष्यञ् ॥

गार्धपत्र । पु । गृध्रपक्षयुक्ते वागे ॥

गार्धं पु । गर्भशुद्ध्यर्थं क्रियमाणे क
र्मविशेषे ॥ चि । गर्भसम्बन्धिनि ॥
तस्येदमित्यण् ॥ गर्भाधानादौ ॥

गार्धिकम् । वि । गर्भसम्बन्धिनि ॥

गार्धियम् । न । गर्भिणीनां समूहे ॥
तस्यसमूह इत्यधिकारे भिच्चादि
भ्योऽण् इत्यणि भन्त्याठ इति पुबङ्गा
वेचकृते इनण्यनपत्य इति प्रकृति
भाव ॥गार्ह्येय । पु । गृष्टिवत्से ॥ गृष्ट्या रूप
त्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्चेतिठञ् ॥गार्हपत्य । पु । यज्ञाग्निविशेषे ॥ गृ
हपति र्यजमान तेन सयुक्त । गृ
हपतिना सयुक्तेऽप्य । अचसत्ताया
मित्यनुष्टुप्ते राज्ञनीयादौनाति
प्रसङ्ग ॥गार्हस्थ । पु । गृहस्थे यागपुत्रादिका
रणे द्वितीयः अमे ॥ स्वार्थिकेऽण् ॥

गार्हस्थ्यम् । न । गृहस्थत्वे ॥ गृहस्थ

ॐ ४००

गावेधु

स्य कर्म भावेवा । ष्यञ् ।

गालनम् । न । चारणे चुवावना
पसावना इति गलात्रना इति च
भाषा ॥गालव । पु । मुनिविशेषे ॥ लोभे ॥
केन्दके ॥ गालवस्यापत्यम् । कस्य
न्धकेत्यण् ॥

गालि । पु । शपे ॥ इति विकारण्डशेष ।

यथा । ददतु ददतु गालि गालिमन्नो
भवन्नो वय मिह तदभ वा जालिदा
नेष्यशक्ता । जगति विदित मेतद्दी
यते विशमान नहि शशकविषाण
दीयते य ददान्यैरित्युद्भट ॥गालित । वि कृतगालने । चुवायानि
चोडा इति च भाषा ॥ यथा । गालि
त इधि सुस्निग्ध मिष्यादि ॥ इषी
कृते ॥ यथा । गालितस्य सुवर्णस्य
घोडशशेन सीसकम् इति । गला
या इति भाषा ॥

गालिनी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥

गालोव्यम् । न । पद्मवीजे । कमल
गट्टा इति भाषा ॥गावल्गा । पु । सञ्जये ॥ गजलण्य
स्यापत्यम् । अतइञ् ॥गावेधुक । चि । गावेधुकायाऽवयवे ।
तद्विकारच ॥ विल्लाडण् ॥

गालनम् । न । प्रवेशने ॥ गालना इति

ॐ ४००

गिरिक

ख्याते विलोडने ॥

गी । स्त्री । भाषायाम् । वाचि । सर
स्वत्ताम् ॥ गृहान्येताम् । गृह्यन्ते ।
। सं० क्लिप् । ऋतद्वातो ॥

गिरा । स्त्री । भग्नितौ । वचने ॥

गिरि । पु । गोत्रे । पर्वते ॥ मेरुमन्द

रकैलासमलया गन्धमदन । म

हेन्द्र ग्रीपर्वतश्च हेमकूट सप्तैव

च ॥ अष्टा वेते तु सम्पञ्चागिरय

पूर्वादक् क्रमात् ॥ गिरियके ॥ ने

त्ररूपप्रभेदे ॥ पारदस्यदोषविशेषे

॥ सन्यासिना नामविशेषे ॥ यथा ।

सदोर्द्धवाहु र्यो वीरो मुक्तकेशो

दिगम्बर । सर्वत्र समभावेन भाव

ये शोभरोत्तम ॥ इष्टदेवीधिया

नारी स गिरि पतिकीर्तितइति

॥ स्त्री । गोत्रौ । गिरिनाइति भाषा

॥ वाचस्पिकायाम् ॥ चि । पूज्ये ॥

गिरिनम् । गृ० । इक् कृष्यादिभ्य ॥

वाहुलकात् किर्वा । ऋतद्वात् ॥ गिर

तिवा । कृगृशृपृकुटीति इ कित् ॥

गिरिकण्टक । पु । वज्रे ॥

गिरिकदम्ब । पु । धाराकदम्बे । नीमे ।

गिरिकदली । स्त्री । बहुबीजायाम् ।

वक्रत्मायाम् ॥

गिरिकर्षिका । स्त्र । पृथिव्याम् ॥ श्वे

तकिण्णिहीदृशे ॥ अपराजिता-

गिरिजा

याम् ॥

गिरिकर्षी । स्त्री । अपराजिनायाम् ॥

यवासे ॥ गिरि बालमूषिका कर्षी-

स्या तत्कर्ण तुल्यपत्रत्वात् । ङीष् ॥

गिरिका । स्त्री । बालमूषिकायाम् ॥

गिरे सञ्जायाकन् ॥

गिरिकाण । चि । गिरिरोशेकचक्षु

र्क्षिने ॥

गिरिगुह । पु । गेरुडुके ॥

गिरिज । पु । मधूकवृक्षविशेषे । गौ

रभाके ॥ न । अभ्रके ॥ शिलाजतु

नि ॥ शैलजे ॥ लोहे ॥ गैरिके ॥

चि । गिरिसम्भृते ॥ गिरेर्जातम् ।

जनी० । पञ्चम्यामितिङ् ॥ गिरौ

जात वा । सप्तम्याजनेर्ङ् ॥

गिरिजा । स्त्री । गौर्याम् । पार्वत्याम्

॥ मातुलुङ्याम् ॥ श्वेतवृक्षायाम्

॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ प्रायमाणा

खतायाम् ॥ कारीवृक्षे ॥ मल्लिका

याम् ॥ गिरिकदल्याम् ॥ गिरेर्जा

ता । जनी० । पञ्चम्यामजातावि-

तिङ् ॥

गिरिजामलम् । न । अभ्रके ॥ गिरौ-

जात गिरिजम् । कमल । अभ्रगतौ

। दृषादिच्वात् कल । न मलमल्ले

तिवा । गिरिजश्चतदमलम् ॥ गिरि

जायामलं वा ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गिरिभू

गिरिज्वर । पु । वज्र ॥

गिरिव । पु । शिवे ॥

गिरिदुर्गम् । न । पर्वतपृष्ठे ऽतिदुरा
रोहे सङ्कटकमार्गोपेते ऽ नानदीप्र
स्त्रवणाद्युद्भक्तयुक्ते बहुसंश्लोत्पन्नचे
चतुश्च न्विते रात्रानिवासस्थाने ॥ स
र्वेयतु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत्
। एषाहि वाहुमुख्येन गिरिदुर्गं वि
शिश्यते ॥ एषा धन्वदुर्गादीनाम् ।
गिरिदुर्गे शबुदुरारोहत्वं महत्प्र
देशादल्पप्रयत्नप्रेरितशिलादिना व
हुविपक्षसैन्यस्थापादनमिच्छादयो
बहवो गुणा विद्यन्ते तस्मात् प्रयत्ने
न तदाश्रयेत् ॥

गिरिधातु । पु । गैरिके ॥

गिरिज्जही । स्त्री । शैलापगायाम् ॥ गि
रे प्रवृत्ता नदी । गिरिज्जहादीनां
वेतिपाच्छिक्कोऽयत्नाभावः । तेन पक्षे
गिरिज्जहीत्यपि बोध्यम् ॥

गिरिनिम्ब । पु । महारिष्टवृक्षे ॥

गिरिपीडु । पु । परुषकवृक्षे । फाल
सा इति भाषा ॥ इति राजनिर्घण्टे ॥

गिरिपुष्पकम् । न । शैलेये ॥

गिरिप्रिया । स्त्री । चमर्याम् ॥

गिरिभिद् । पु । पाषाणभेदवृक्षे ॥

गिरिभू । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ शुद्धपा
षाणभेदे ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गिरिसु

गिरिमल्लिका । स्त्री । कुरैया इति भा ॥

षाप्रसिद्धे कुटजवृक्षे ॥ गिरिमल्ली
व । इवार्थकम् ॥

गिरिमल्ली । स्त्री । गिरिमल्लिकायाम् ॥

गिरिमृद् । स्त्री । गैरिके ॥

गिरिमृद्गवम् । न । गैरिके ॥

गिरिमेद । पु । विट्खदिरे ॥ इरिमे
दइत्यपि पाठः ॥

गिरियक । पु । कन्दुके । गेष्कुके ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

गिरिवासी । पुं । हस्तिकन्दे ॥

गिरिश' । पु । सदाशिवे । शङ्करे ॥ गि
रि रात्र्यमन्त्रेणा ऽ स्थास्तीति विग्रहे
लोसादित्वात् ॥ गिरौ श्वेते गिरि
श्वयति उपभोगेन तनू करोति वा । गि
रौ उज्ज्वलसि । लोके तु ब्रान्दसानां
कचिद्भाषायामपि प्रयोग इत्याशु
शुचिषिव दित्याह स्वामी ॥

गिरिशालिनी । स्त्री । अपराजिता-
याम् ॥

गिरिशृङ्ग । पु । गणेशे । विनायके ॥
न । अद्रिशिखरे ॥

गिरिसार । पु । लौहे ॥ रज्जे ॥ मक्ष
याचले ॥

गिरिसुत । पु । मैनाकपर्वते ॥

गिरिसुता । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ मया
। अवतुबो गिरिसुता शशिश्रुतः प्रि

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गीतम्

गीतम्

यतमा । विप्रतु वो हृदि सदा भग
वत मदयुगमिति ॥

गिरीश । पु । स्थाणो । रुद्रे । शिवे ॥
अद्रिपतौ । हिमाचले ॥ दृढस्यतौ
॥ गिरे कैलासस्य ईश ॥

गिलः । पु । जम्बीरे ॥ गिलति । गृ०
। मू० क । अचिविभाषेतिलत्त्वम् ॥

गिलशाह । पु । कुम्भीरे । नाका इत
भाषा ॥

गिलनम । न । गिरणे । भक्षणे ॥

गिलि । स्त्री । गिलने ॥ गरणम् ।
गृ० । इक् कृष्यादिभ्य । अचिविभा
षेतिलत्त्वम् ॥

गिलित । वि । भक्षिते ॥ गिलिर्जाता
ऽस्य । तारकादित्वादितश्च ॥

गिष्ठा । पु । सामवेदविदि ॥ गायके ॥

गीतम् । न । गाने ॥ तत्त्वज्ञ० यथा ।

धातुभातुसमायुक्तं गीतमिच्छुच्य
ते दुधै । तच्च नादात्मको धातुर्भा

तु रच्यस्त्वय इति ॥ तद्द्विधं य
था । गीतञ्च द्विविधं प्रोक्तं यन्त्रगा

यविभागः । यन्त्रस्याङ्गेषु वीणा । द
गाधन्तु मुखजमतम् ॥ अपिच । नि

वधमनिवृद्धं गीतं द्विविधं मुच्य
ते । अनिवृद्धं भवेद्गीतं वर्णादिना

यमविना ॥ यद्वागमकधातुधै रनि

वृद्धं विना कृतम् । निवृद्धं च भवे

ॐ ॐ ॐ ॐ

द्गीतं तालमानरसाञ्जितम् ॥ छ

न्दोगमकधातुञ्च वर्णादिनियमै कृ
तम् ॥ * ॥ अग्नि पञ्चसभृ ज्ञात

सामर्थ्यं समपद्यत । यजुर्भ्यो ऽभि
नया जाता रसाश्चाऽयव्यं स्मृता

॥ ॥ अङ्गै रालम्बये ज्ञीतं हस्तैर्ना
र्यं प्रदर्शयेत् दृष्टिभ्यां भावयेद्भ्रातृ

पादाभ्यां तालं निर्णय ॥ गीतं पी
नपयोधरा समदना नारी विचित्रा

कथा रम्यं हर्म्यतलं सुधांशुकिरण
प्रोदीपिता यामिनो । चित्तभाः सु

हृदः सुता सुमनसो भक्ता पुन
सेवका शुद्ध गीतफलं कविस्त्वमतु

खं ससारसारामता ॥ सङ्गीतकेन
रम्येण सुखं यस्य न चेतसि । मनु-

ष्यवृषभो लोके विधिर्नैव सवञ्चितः
॥ ससारदुःखदग्धानामुत्तमाना म

नुग्रहात् । प्रमुखा शङ्करेणात्र गीतं
वाद्यं प्रकाशितम् ॥ गीतञ्चो यदि

गतिनेन नामोति परमपदम् । रुद्र
स्यानुचरो भुक्त्वा तेनैव सह मोदते

॥ गीतेन हरिणा रङ्गं प्राप्नुवन्त्यपि प
क्षिणः । वनादायान्ति फणिनः, शि

शवो न रुदन्ति च ॥ कृतिचमत्कृत
ये किमतं परं फणिवरो ऽश्वतरो

वतः पञ्चमः । आपस्तम्बा यदवाप ॥
दालसा मधुरगीतवशीकृतशङ्कर ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गीति

परमानन्दविवर्द्धन मभिमतफल व
शोकरणम् । सकल जनचित्तहरण
विमुक्तिबीज परगीतमिति प्रशसा
॥ चि । शब्दिते ॥ गै० । क्त ॥

गीतमोदी । पु । किन्नरे ॥ चि । गा
नानुरागिणि ॥

गीता । स्त्री । कृष्णार्जुनसंवादात्मकेश
स्त्रविशेषे ॥ यथा । भारते सर्ववेदाऽ
र्थो भारतार्थश्च कृत्स्नश्च । गीताया
मस्ति तेनेय सर्वशास्त्रमयी मता
॥ इय मष्टादशाध्यायी क्रमात् षट्
कत्रयेण हि । कर्मोपास्तिज्ञानका-
ण्डवितयात्मा निगद्यते इतिनीलक
ण्ठचतुर्धर ॥ गीतासुगीताकर्त्तव्या
किमन्ये शास्त्रविस्तरैरित्यादिश्री
धरस्वामी ॥ एतदन्या । आश्वमेधि
कपर्वाक्ते ब्राह्मणगीतानुगीते । दे-
वीभागवतोक्ता भगवतीगीता । अ-
ध्यात्मरामायणोक्तारामगीता । श्री
विष्णुभागवतोक्ता गोपीगीता । शि-
वगीताद्याश्चवह्नयो ऽ ध्यात्मविद्या
निरूपणपरा सन्ति ॥

गीतासार । पु । श्रीकृष्णार्जुनसंवादा
त्मकेमुक्त्यर्थे ऽष्टाङ्गादियोगग्रन्थे ग
रुडपुराणोक्ते ॥

गीति । स्त्री । गाने ॥ आर्याछन्दोवि
शेषे ॥ यथा । आर्याग्रथमार्दुसमधि

गीष्पति

तीय मपि चार्द्ध मीच्यते यस्याम्
। सागीति फणिपतिना निर्मलम
तिना निवेदिता नूनमिति ॥

गीतिका । स्त्री । कृत्तिसञ्चकविशक्त्य
चरावृत्तिविशेषे ॥ यथा । सजजा
भरौ सलगा यदा कथिता तदा खलु
गीतिका ॥ वरपाणिशोभिसुवर्ण क
ङ्कणरत्नरज्जुविभूषिता सुपयोधराप
दसङ्गिनूपुररूपकुण्डलमण्डिता । फ
णिराजपिङ्गलवर्णिता कविसार्थमा
नसहारिका वरकामिनीव मनोहि
ता नहि कस्यसा किल गीतिकेति ॥

गीरथ । न । जीवे । दृढस्थितौ ॥

गीर्ष्म । चि । वर्णिते । स्फुटे ॥ गिलिते ॥

गीर्यतेष्य । गृनिगरणे शब्देच । क्त ॥

गीर्ष्मि । स्त्री । गिरौ । गिलने ॥ गि
लनम् । गृ० । क्तिन् । कृत्वादिभ्यः

क्तिन्निष्ठावत् । तेनलत्त्वम् ॥

गीर्देवी । स्त्री । सरस्वत्याम् ॥

गीर्क्षता । स्त्री । महाज्योतिषाच्याम् ॥

गीर्षाण । पुं । देवे । सुरे ॥ गीरेव

निग्रहाऽनुग्रहसमर्था वायो ऽस्त्र

यस्य स ॥ दन्तोष्यपाठे गिरवनुते

याचते स्तुतिप्रियत्वात् । वनुयाचने

। कर्मण्यण् । पूर्वपदादितिणत्त्वम् ॥

गीर्षाणकुसुमम् । न । लवङ्गे ॥

गीष्पति । पु । धिषणे । गुरौ । दृढ

गुग्गुलु

स्यतौ ॥ गिराम्पति । अहरादी
नामितिरेफाभावपक्षे इदुदुपधस्ये-
ति ष । अहरादीनामिति रेफपक्षे
गीर्षति । रेफाभावपक्षे गीः पति
गी पति ॥ पण्डिते ॥

गीष्पतीष्टि । खी । वृहस्पतिसवनाम
यागे ॥

गुग्गुलु । पुं । स्वनाम्नाप्रसिद्धे वृचवि
शेषस्यनिर्यासे । गुग्गुलौ ॥ रक्त
शिग्रौ ॥

गुग्गुलु । पु । कुम्भे । उलूखलके ।
पुरे ॥ अक्षगुणादयः । महिषाक्षो
महानील कुमुद पद्म इत्यपि ।
हिरण्य पद्मोत्तमो गुग्गुलो पद्म
जातयः ॥ भृङ्गाञ्जनसवर्णस्तु महिषा
क्ष इति स्मृतः । महानीलस्तु विज्ञेय
स्वनामसमलक्षणः ॥ कुमुद कुमुदा
भ स्यात् पद्मोभाणिक्यसन्निभः । हि
रण्याख्यस्तु हेमाभः पद्मानां स्त्रि
ङ्गमीरितम् ॥ महिषाक्षमहानीलौ
गजेन्द्राणां हिता वृभौ । हयानां
कुमुदः पद्मः स्वस्थारोग्यकरौ परौ
॥ विशेषेण मनुष्याणां कनकं परि
कीर्तितः । कदाचिन्महिषाक्षस्तु
मतः कैश्चिद्भृङ्गा नपि ॥ गुग्गुलु
विंशदस्तिक्तो वीर्योष्णः पित्तल
सरः । कषायः कटुकः पाके कटू

गुग्गुलु

रुचो लघु परः ॥ भग्नसन्धानकृ
दृष्यः सूक्ष्मः स्वर्गो रसायनः । दी
पनः पिच्छलो वन्यः कफनातत्रणाप
चिः । मेदोमेहाश्मवाताश्च हृद
कुष्ठाश्ममासतान् ॥ पिडकाग्रन्यशे
फार्शोगण्डमालाकूर्मीनः जयेत् ॥
माधुर्याच्छमये दातः कषायत्वाच्च
पित्तहा । तिक्तत्वात् कफजित् तेन
गुग्गुलुः सर्वदोषहा ॥ स नवो वृह
शोत्रस्य पुराणस्त्वतिलेखनः । त्रि
श्वः काञ्चनसङ्काशः पक्वजम्बूफलो
पमः ॥ नूतनो गुग्गुलुः प्रोक्तः सुग
न्धिर्यस्तु पिच्छलः । शुष्को दुर्गन्ध
कश्चैव त्यक्तप्रकृतवर्णकः ॥ पुराण
स तु त्रिज्ञेयो गुग्गुलुर्वीर्यवर्जितः
॥ अल्लताक्षः मजीर्णश्च व्यवाय
श्रममातपसः । मद्यरोषत्यजेत्
सम्यग्गुणाधी पुरसेवकः ॥ अल्लस्था
नविशेषे जन्मादिकथनं यथा । जा
यन्ते पुरपादपा मरुभुवि शोषोऽर्क
सन्तापितः शोतार्त्ता शिशिरेऽपि
गुग्गुलुरसमुच्चन्ति ते पञ्चधा । हे
माभः महिषाक्षतुल्यः मपरसत्प
क्षरागोपमः भृङ्गाभः कुमुदद्युतिश्च
विधिना ग्राह्या परीक्षाततः ॥ यङ्गै
ज्वलन्ति तपने विलयं प्रयान्ति क्लि
यन्ति कोष्ठासंखिले पयसः समाना

गुच्छक	गुञ्जरी
। ग्राह्या शुभाः परिहरे द्विरकाल जातान् अङ्गारवर्णसमपूयविगन्धव र्णानितिप्रयोगामृतम् ॥ पक्वस्यास्य पूर्णवीर्यं च मासत्रयपर्यन्त तिष्ठती तिवैद्यकपरिभाषा ॥ गोजति । गु जस्तेये । क्षिप् । गुजो व्याधे गुडति । गुडरक्षणे । बाहुलकात् ॥ ७ । उ ल्लयोरैक्यम् ॥	न्यविशेषोयम् ॥ गुच्छकरञ्ज । पु । सानन्दे । स्निग्ध दले ॥ गुच्छदन्तिका । स्त्री । कदल्याम् ॥ गुच्छपत्र । पु । तालवृक्षे ॥ गुच्छपुष्प । पु । सप्तच्छदवृक्षे ॥ गुच्छपुष्पक । पु । गुच्छकरञ्जे ॥ री ठाकरञ्जे ॥
गुच्छ । पु । स्वके । कलिकादिकद न्ते । बहुभि पुष्पै फलैर्वा सम्वा ध पल्लवग्रन्थिर्गुच्छ । गुच्छा इति भाषा ॥ स्तम्भे । मूलत एव यत्र ल तासमूहो भवति न च प्रकाण्डानि ते गुच्छा मल्लिकादय । भृगुड इति भाषा ॥ चारविशेषे । द्वात्रिंशद्यष्टि केहारे ॥ कलापे । भोरपङ्क इति भाषा ॥ गुध्यते । गुधपरिवेष्टने । स स्यादिभ्यश्च्यति श्रीभोज ॥ गूय ते । गुडशब्दे । बाहुलकात् छग्व ॥ यद्वा । गवनम् । गुड् । सं । कि प् । तुक् । गुतक्यति । छेच्छेदने । आतोनुपेतिक ॥	गुच्छपुष्पी । स्त्री । धातक्याम् ॥ शिख डीवृक्षे ॥ गुच्छफल । पु । रीठाकरञ्जे ॥ राजा दन्याम् ॥ कतके ॥ गुच्छफला । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ निष्पाव्याम् ॥ द्रा क्षायाम् ॥ कदर्याम् ॥ गुच्छवध्रा । स्त्री । गुण्डालावृक्षे ॥ गुच्छमूलिका । स्त्री । गुण्डासिनी वृक्षे ॥ गुच्छार्द्ध । पु । चतुर्विंशतियष्टिके हा रे ॥ न । अर्द्धगुच्छे । गुच्छस्य अर्द्ध । ग्रामाहुर्वत् समास ॥ गुच्छाल । पु । भृत्तये । गन्धखेड ॥ गुच्छाह्वकन्द । पु । गुलञ्चकन्दे । नि घटिकायाम् । कुली इति गौड भाषा ॥
गुच्छक । पु । स्वके । पुष्पसङ्घाते ॥ स्तम्भे ॥ द्वात्रिंशद्यष्टिकेहारे ॥ कला पे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ न । ग्रन्थिपर्ण ॥	गुच्छी । स्त्री । गुच्छकरञ्जे ॥ गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ अ
गुच्छात्कार्ये कन् ॥ गुच्छकण्ठि । पु । रागीधान्ये । दण्डधा	गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ अ

गुञ्जा । स्त्री । खताविशेषे । काकचि
ञ्चाम् । रक्तिकायाम् । घुघचो
चिरमूठी रक्ती इत्यादिभाषाप्र
द्वायाम् भिन्नभूषणायाम् ॥ श्वेत
रक्त प्रभेदेन ज्ञेय गुञ्जाद्वयवृक्षैः
गुञ्जाद्वयन्तु केश्य स्याद्वातपित्तज्व
रापहम् । मुखशोथभ्रमश्वासतृष्णा
मदविनाशनम् ॥ नेचामयहरं रक्ष्य
वल्ग्व कण्डूव्रणं हरेत् । कृमीन्द्रक्षुप्त
कुष्ठानि रक्तावर्द्धवैलीपिच ॥ मीन
विशेषे ॥ तुल्या यवाभ्यां कथितान्
गुञ्जेति स्त्रीलावती ॥ त्रियवपरिमा
णो । इति वैद्या ॥ चतुर्द्वान्यपरिमा

गुड । पु । गोलके ॥ हस्तिसन्नाहे ॥
 ग्राभे ॥ कार्पास्याम् ॥ इक्षोर्विकारे
 । इक्षुसारे । शिशुप्रिये ॥ इक्षोर
 सो य सम्पक्को जायते लोष्टवद्दृढ
 । स गुडो गौडदेशे तु मत्स्यपञ्चोव
 गुडो मत ॥ गुडो दृष्टो गुरु क्षि
 ग्धो वातघ्नो मूत्रशोधन । नाऽति
 पित्तहरो मेद कफकृमिवलप्रद ॥
 गुडो जीर्णो लघु पथ्योऽनभिध्य-
 न्द्यग्निपुष्टिकृत् । पित्तघ्नो मधुरो दृ
 ष्यो वातघ्नोऽसृक् प्रसादन ॥ गुडो
 नत्र कफश्वासकासकृमकरोऽग्नह
 त् ॥ श्लेष्माण माशु विनिहन्ति स
 दार्द्रकेण पित्त निहन्ति च सख ह
 रीतकीभि । शुण्ठ्या समं हरति
 वात मशेष मित्य दोषत्रयक्षयकरा

गुडफ	गुडुची
गुडाय ॥ गुडति । गुडवेष्ट	गुडभा । स्त्री । यावनालशर्करायाम् ॥
गुडपधेस्तिक ॥ यदा । गवते ।	गुडमूल । पु । अल्पमारिषशाके ॥
गुडअव्यक्तेशब्दे । कादिभ्यः किदिति	गुडलम् । न । गौडीमदिरायाम् ॥
इ ॥ सिता चतुर्गुणा देया वटीषु	त्रि । गुडयुक्त । गुडला गुडली इति
द्विगुणो गुड ॥	चभाषा ॥
गुडक । पु । गुडद्वारापकौषधविशेषे	गुडबीज । पु । मसूरे ॥
॥ अस्य पूर्णतेजः षण्मासपर्यन्तं ति	गुडशर्करा । स्त्री । पिप्पटायाम् ॥ इति
ष्ठतीतिपरिभाषा ॥	त्रिकाण्डशेष ॥
गुडकरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥	गुडशिशु । पु । रक्तशोभाञ्जने ॥
गुडतृणम् । न । इक्षौ ॥ गुडस्य तृणम् ॥	गुडा । स्त्री । कृद्याम् ॥ गुडिकायाम् ॥
गुडत्त्वक् । न । त्वचे । चेचे । । दाक	उशीर्याम् । लघुकाशे ॥ गुडात्
चीनी इतिभाषाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये ॥	टाप् ॥
गुडत्त्वचम् । न । त्वक्पत्रे । गुडत्त्वचि ॥	गुडाका । स्त्री । निशायाम् इतिश्रीध
गुडदार । न । इक्षौ । रसाले ॥	रस्वामिन ॥
गुडधाना । स्त्री । गुडमिश्रितधानासु	गुडाकेश । पु । सदाशिवे ॥ गुडा कु
। गुडधानी इतिभाषा ॥ गुडेन धा	हीतवत् केशा अस्य जटाधारिस्ता
ना गुडधाना । भक्ष्येणमिश्रीकर	त् ॥ अर्जुने ॥ गुडाकायार्द्र ॥ त्रि
णमिति समास । मिश्रणक्रियाद्वा	। जितनिद्रे ॥ सर्वत्र सावधाने ॥
रासामर्थ्यम् । तांविना मिश्रीकर	गुडालक । पु । न । केशचक्र ॥ मु
णत्वा योगात् । बहुवचनान्तोऽयं धा	ख मुकुन्दस्य गुडालकावृतम् ॥
नाभृष्टयवेस्त्रिय इतिबहुवचननिर्द्दे	गुडाशय । पु । आखोटे ॥ त्रि । गु
शात् ॥	डेच्छौ ॥
गुडधेनु । स्त्री । दानार्थं गुडादिनिर्मि	गुडिका । स्त्री । दृढदटिकायाम् ॥ व
तायां चैनौ ॥	टिका गुडिका चेति संज्ञाऽवान्तर
गुडपुष्प । पु । मधूकतृचे । महुवाइ	भेदत । इतिवैद्यकपरिभाषा ॥
तिभाषा ॥ गुडद्वपुष्पमल ॥	गुडुची । स्त्री । गुडूच्याम् । अमृता
गुडफल । पु । पीलुदले ॥	याम् ॥

ॐ ॐ ॐ

गुडूची

गुडूची । खी । गिलोय इति भाषाप्रसिद्धाया खता गम् । वत्सादन्याम् । छिन्नकहायाम् । अमृतायाम् ॥ अस्या उत्पत्त्यादिकं यथा । अथ खल्लेश्वरो मानी रावणो राक्षसाधिप । रामपत्नीं वनाच्छीता जहार मदनतुर ॥ ततस्तं वल्लवान् रामो रिपुजायापहारिणम् । एतो वानरसैन्येन जघान रणमूर्धनि ॥ हते तस्मिन्सुरारतौ रावणो वल्लगर्विते । देवराज सहस्राक्ष परितुष्टोऽतिराघवे ॥ तत्र ये वानरा केचिद्राक्षसैर्निहता रणे । तानिन्द्रो जीवयामास ससिच्याऽमृतवृष्टिभिः ॥ ततो येषु प्रदेशेषु कपिगणात् परिच्युता । पीयूषविन्धव येतु स्तेभ्यो जाता गुडूचिका ॥ गुडूची कटुकातिक्ता स्वादुपाकारसायनी । सङ्गाहिणी कषायेष्वा खल्वी वल्याग्निदोषनी ॥ दोषत्रयामृदुद्दाहमेहकासांश्च पण्डिताम् । कामलाकुष्ठवातास्त्रज्वरकृमिवमीर्हरेत् ॥ गुडुति । गुडरक्षणे । बाहुलकादूचट् । डीप् ॥

गुडूचीकल्क । पु । कल्कविशेषे ॥ सय

था । अमृतायाश्चन चूर्णं वाससापरिशोधितम् । पृथक् षोडशभाग

ॐ ॐ ॐ

गुण

स्युर्गुडमाचिकसर्पिषाम् ॥ यथायिभक्षये देत क्रूरो हितमिमांशन । नास्य कश्चिद्भवेद्याधिर्न जरापलितनच ॥ न ज्वरा विषमानैव मेहना निखरक्तकम् । न च नेत्रगता रोगा परमेतद्रसायनम् ॥ मेधाकरविदो घ्नन् प्रयोगादस्य बुद्धिमान् । जीवेद्वर्षशतं साग्रं यथैवादितिजस्तथेति ॥

गुडूचीपत्रम् । न । अमृतापर्णम् ॥ गुडूचीपत्रं माग्नेय सर्वज्वरहर लघु । कषाय कटु तिक्तञ्च स्वादुपाकरसायनम् ॥ बल्यमुष्णञ्च सङ्गाहिहन्त्याद्दोषत्रयं हृषाम् । दाह प्रमेहवातास्त्रकामलाकुष्ठपाण्डता ॥

गुडेर । पु । गुडके ॥ ग्रासे ॥ गुडुति गुडः । पतिकठिकुठिगडिगुडिदं शिभ्ययरक् ॥

गुडेरक । पु । ग्रासे ॥

गुडोद्भवा । खी । शर्करायाम् ॥

गुण । पु ॥ मौर्याम् । ज्यायाम् । धनु

राकर्षणरज्जौ । चित्ता इति भाषा ॥ अप्रधाने । शैर्यादौ रसगन्धादौ च ॥ तत्त्वक्षणं यथा । सत्त्वे निविशतेऽपैति पृथक्जातिषु दृश्यते । आधेयस्य क्रियाजस्य सौऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः ॥ सत्त्वद्रव्यम् । सत्त्वएव

ॐ ॐ ॐ

गुण

निविशते इति सावधारण व्याख्येयम् ।
 एतेन सत्ता व्यावर्त्तते । साहचर्येण
 लब्धे वर्त्तते किन्तु द्रव्यगुणकर्मसु ।
 ननु द्रव्य एव द्रव्य स्ववर्त्तते इति तत्राति
 व्याप्तिरत आह । अपैतीति । अप
 गच्छतीत्यर्थः । अर्थात् सत्त्वादेव । य
 थापो सतायां जातायां फलादेर्नील
 तापैत नैव द्रव्यत्वं द्रव्यादपैति । एव
 मपि गोत्वं गोषु वर्त्तते अन्वादेशा
 पैति तत्रातिव्याप्तिरत आह । पृथग्जा
 तिषु दृश्यते इति । गोत्वं हि द्रव्यत्वा
 बान्तरनानाजातिषु न दृश्यते गुण
 स्तु दृश्यते । यथा अभेदो नीलतादृ
 ष्यादिव्यपि दृश्यते । एतेन पूर्वार्हेन स
 कलजातेर्यवच्छेदः । एतर्हि कर्म
 द्रव्ये वर्त्तते ततोऽपैति पृथग्जातिषु
 दृश्यते चेति तत्रातिव्याप्तिरत आह ।
 आघेयश्चाक्रियाजश्चेति । उत्पाद्या
 नुत्पाद्य इत्यर्थः । उत्पाद्यो यथा । घ
 टादे पाकजो रूपादि । अक्रियाज
 अनुत्पाद्य । स यथा । आकाशादेर्मह
 त्त्वादि । क्रियातु सर्वाप्युत्पाद्यैव न
 नित्येति तस्या द्विविधाभावाद्गुणत्वा
 भावः । एवमपि द्रव्यस्य गुणत्वप्रामोति
 अवयविद्रव्या हि अवयवद्रव्येषु निवि
 शते । असमवायिकारणसंयोगनिवृ
 त्तौ विनाशास्तोपैति भिन्नजातो

गुण

येषु च हस्तपादादिषु दृश्यते । द्विवि
 धच भवति नित्यानिच्छाभेदेन । निर
 वयवस्यात्मपरमाख्या दोर्नित्यत्वादव
 यविद्रव्यस्य तु घटादेर नित्यत्वादत
 आह । असत्त्वप्रकृतिरिति । अद्रव्य
 स्वभाव इत्यर्थः ॥ ॥ उपैत्यन्य क्कहा
 त्यन्यदृष्टो द्रव्यान्तरेष्वपि । वाचक
 सर्वज्ञिज्ञानां द्रव्यादन्यो गुण स्मृत
 ॥ इति पारिभाषिको गुणोऽप्रधान
 एवान्तर्भवति ॥ तेजोबलवीर्यैश्च
 र्यवैराग्यशक्त्यश्च पराश्रितत्वा देव
 गुणाः ॥ शुक्लादौ ॥ स च शुक्लादिश
 ब्दानां पटादौ प्रवृत्तिनिमित्तमव
 ति ॥ विशेषाधानहेतौ सिद्धे वस्तुभ
 र्मे । शुक्लादयो हि गवादिक स्वजा
 तीयेभ्य कृष्णागवादिभ्यो व्यावर्त्तय
 म्ति ॥ अपिच । द्रव्यत्वव्यापकतावच्छे
 दकसत्तान्यजातिमत्त्वतदर्थः ॥ यथा
 । रूपरसगन्धस्पर्शसङ्ख्यापरिमाण
 पृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुण
 त्वद्रवत्वस्नेहशब्दबुद्धिमुखदुःखेच्छा
 द्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्कारास्तुर्विश
 तिगुणा इति ॥ कर्मव्यतिरिक्तत्वे सति
 जातिमात्राश्रये ॥ विवेकवैराग्योप
 र्गता ततिचासमाधनेषु ॥ आकाशा
 दौ । सांसिद्धिकवैयर्थिकप्राकृति
 कभेदभिन्ने ॥ द्रव्याश्रिते फलादेर

गुण

सगन्धादौ ॥ सूदे ॥ इन्द्रिये ॥ त्या
गे ॥ शौर्यादौ ॥ सत्त्वरजस्तमसु
॥ गुणानाम् परम रूप न दृष्टिपथ
मच्छति । यद् दृष्टिपथ प्राप्त तन्मा
यैव सुतुच्छकमिति भगवान्वाचैर्ग
ण्य । गुणानासत्त्वादीनाम् परमरू
पम् अधिष्ठानमात्मैत्यर्थः ॥ रात्र
सन्धिविग्रहादौ ॥ यथा । सन्धिविग्र
हयानानि सस्था प्यासन मेवच ।
हैधीभावश्च विज्ञेया षड्गुणा नीति
वेदिनामिति ॥ देशकालज्ञतादिच
तुर्दशसु ॥ तेच । देशकालज्ञता दा
र्यं सर्वक्लेशसङ्घिष्युता । सर्वविज्ञा
नता दास्य मूर्ख सद्यतमन्त्रता ॥
अविसर्वादिता शौर्यशक्तित्तत्त्व कृत
ज्ञता । शरणागतवात्सल्य ममर्षि
त्वमन्त्रापलम् ॥ एतेचतुर्दश गुणा
प्रोक्ता शास्त्रेषु स्वरिभिः ॥ गौतमो
क्तागुणा यथा । दयासर्वभूतेषु चा
न्ति अनसूया शौचम् अनायास म
ङ्गलम् अकार्षण्यम् अस्पृहेति ॥
काव्यगुणल० यथा । ये रसस्याङ्गि
नो धर्मा शौर्यादय इवात्मन । उल्क
र्षहेतव स्तेषु रचलस्थितयो गुणा
इति ॥ तस्यभेदा यथा । श्लेष प्रसा
द समता माधुर्य सुकुमारता ।
अर्थव्यक्ति रुदारत्न मोज कान्तिस

गोबोधे

माधय ॥ इतिवैदर्भ्यमार्गस्य प्राणा
दशगुणा स्मृता । माधुर्योज प्रसा
दाख्या स्वय स्ते न पुनर्दश ॥ तस्य
दशसङ्ख्याभावे हेतुर्यथा । केचि
दन्तर्भवन्त्येषु दोषत्यागात् परेश्रि
ता । अन्येर्भजन्ति दोषत्वं कुत्रचि
न्न ततोदश ॥ आद्यतौ ॥ रज्जौ ॥
तन्तौ ॥ भीमसेने ॥ उल्कर्षे । दो
षान्यस्मिन् विश्लेषणे ॥ समानभागे ॥
यथा । सङ्ख्यायागुणस्य निमानैमय
डित्यत्र ॥ संज्ञाजातिक्रियाभब्दान्
हित्वा ऽन्येगुणवाचिन । चतुष्टयी
शब्दानां प्रवृत्तिरित्याकरग्रन्थनिष्क
र्षादिषनिर्णय ॥ गुण्यते । गुणआ
मन्त्रणे । घञ् ॥ गुणा कुर्वन्ति दूत
त्वं दूरेपि वसतां सताम् । केतकी
गन्धमाघाय स्वय गच्छन्ति षट्पद ॥
गुणक । पु । पूरकाङ्के ॥ यथा । गुण्या
न्तमङ्कगुणकेनहन्यादिति ॥
गुणकार । पु । भीमसेने ॥ वि । गुण
कारके ॥
गुणगृह्य । वि । गुणपक्षपातिनि ॥ गु
णानागृह्य । पदास्वैरिवाह्यापक्षे
षचेति ग्रहे कथम् ॥
गुणज्ञ । चि । गुणवेत्तारि ॥ यथा । गुणि
नि गुणज्ञो रमते ना ऽगुणशीलस्य
गुणिनि परितोष । अलि रेति

गुणभो	गुणह
वनत् कमल नहि भेक स्वेकवा से।पि ॥	गुणभंश । पु । गुणनाशे । वर्यन्तिका याम् ॥
गुणचयविनिर्मित । पु । मायाकल्प ते ससारवृत्ते ॥	गुणलयनिका । स्त्री । वस्तुनिर्मितगृहे । केणिकायाम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥
गुणधर्म । पु । गुणाश्रितधर्म ॥ यथा । यो गुणेन प्रवर्त्तत गुणधर्म स उच्य ते । यथा मूर्द्धाभिषिक्तस्य मजानां परिपालनमिति ॥	गुणलयनी । स्त्री । गुणलयनिकायाम् । पटकुव्याम् ॥ इति हलायुध ॥ गुणवान् । वि । गुणविशिष्टे । मदधी ना एते गुणा इत्यभिमानवति ॥ गु णवन्त निगुञ्जीत गुणहीनन्तु वर्जये त् । पण्डितस्य गुणा सर्वे मूर्खे दो षा हि केवलमिति गार्हडेनीतिसार ॥
गुणनिका । स्त्री । नृत्ये ॥ शून्याङ्के ॥ पाठनिश्चये ॥ मालायाम् ॥ आग्ने हिते ॥ गुणआग्नेडने । चु० । ग्यास अन्योयुजितियुच् । कात्पूर्वस्वेकार ॥ शास्त्रादीनां शीलने ॥	गुणोत्थस्य । मतुप् ॥ सम्बन्धिनि ॥ गुणवाद । पु । प्रमाणान्तरविरोधे स त्यर्थवादे ॥ यथा । आदित्योयूप इत्यादिषु यूपे आदित्याभेदस्य प्र त्यक्षवाधितत्वात् आदित्यवदुक्त्व लरूपोगुणोऽनेन लक्ष्यया प्रति- पाद्यते । इति ॥
गुणनी । स्त्री । पाठनिश्चये । शीलने ॥ गुणनीय । पुं । शास्त्राद्यध्यासे ॥ इति हारावली ॥	गुणवित् । वि । साङ्ख्ये ॥ सच स त्त्वरजस्तमासि त्रयो गुणा साम्येना वस्थिता जगतो महदादिलक्षणस्य कारणमिति कल्पयति ॥ गुणज्ञे ॥
गुणप्रवाह । पु । चेतनाचेतनात्मके प्रपञ्चे ॥	गुणवृक्ष । पु । कूपके । नौक मध्यस्थे रज्जुबन्धनस्तम्भे । गुणधरा मसतूला इति भाषा ॥ गुणानां रज्जूनां वृक्ष ॥
गुणप्रवृद्ध । पु । ससारवृत्ते ॥ तच्छा खायाम् ॥ गुणै सत्त्वरजस्तमोभि र्देहेन्द्रियवेषयाकारपरिणतैर्जल सेवनीयैरिव स्थूलीभूतत्वात् ॥ गु णै प्रवृद्ध ॥	गुणवृक्षक । पु । कूपके ॥ संचायां
गुणभोक्तृ । न । ज्ञेयेब्रह्मणि ॥ सत्त्वर जस्तमसा शब्दादिद्वारा सुखदुःख भोक्ताकारेण परिणताना मुपलब्ध त्वात् ॥	

ॐ ॐ ॐ

गुणित

कन् ॥

गुणसङ्ग । पु । शब्ददिषु सुखदुःख
मोहात्मकेष्वभिलाषे ॥ गुणेषु सर ॥
गुणसङ्ख्या नम् । न । साङ्ख्ये कापि
लशास्त्रे ॥ गुणा सत्त्वरजस्तमासि
सम्यक् कार्यभेदेन ख्यायन्ते प्रतिपाद्य
न्ते ऽस्मिन्निति व्युत्पत्ते ॥

गुणसम्बुद्ध । वि । गुणै कार्यतया धर्मै
र्देहादिभिर्विकारै सम्यङ्बुद्धे । स्व
रूपास्फुरणेन तानेवात्मत्वेन मन्य
माने ॥

गुणसागर । पु । ब्रह्मणि विधातरि ॥
बुद्धविशेषे ॥ वि । सकलगुणाधारे ॥
गुणानां सागर ॥

गुणा । स्त्री । दूर्वायाम् ॥ मासरोहि
ण्याम् ॥

गुणाकर । पु । बुद्धे ॥ वि । गुणान्वि
ते ॥ गुणानामाकर ॥

गुणातीत । वि । परमेश्वरे ॥ गुणा शी
तोष्णसुखदुःखादय सत्त्वादयो वा
तान् अतीतो ऽतिक्रान्त ॥ स्थित
प्रज्ञे ॥

गुणान्वित । वि । विवेकवैराग्योपर
तितितित्वासमाधानयुक्ते ॥ सुख-
दुःखमोहात्मकगुणै युक्ते ॥ गुण
युक्ते ॥

गुणित । वि । आहते । पूरिते ॥ य-

गुणिक

था । पञ्चधा गुणिता पञ्चसङ्ख्या

पञ्चविंशतिर्भवतीत्यादि ॥ पिण्ड
ते ॥ आवर्त्तिते । अन्यस्ते ॥ गुण्य-
ते स्म । गुण आमन्त्रणे क्त ॥

गुणी । पु । धनुषि । शरावापे । चापे
॥ वि । गुणविशिष्टे ॥ गुणोक्त्यस्य
। इनि ॥

गुणीभूत । वि । प्रधानीभूते ॥
गुणीभूतव्यङ्ग्य । पु । काव्यविशेषे ॥
यथा । अतादृशि गुणीभूतव्यङ्ग्य
व्यङ्ग्येत्तु मध्यमम् ॥

गुणेश । वि । सत्त्वादिगुणानां नियाम
के । ईश्वरे ॥

गुणेश्वर । पु । चित्रकूटाचले ॥ वि ।
गुणाद्ये ॥ गुणानाम् ईश्वर ॥

गुणोत्कर्ष । पु । अतिशये । गुणप्राधा
न्ये । परभागे ॥

गुणोत्कीर्त्तनम् । न । गुणकथने ॥ वि
रहकालिक मित्रादिविषयक प्रशंसा
प्रतिपादने ॥

गुणित । वि । वेष्टिते ॥ गुणिते ।
रूषिते ॥ गुण्यते स्म । गुणिवेष्टने
। क्त ॥

गुण्य । पु । असिपचे । नीलपचे । तृ
णविशेषे ॥ यस्य कन्द कशेरु ॥

गुणिक । पु । मलिने ॥ धूलौ ॥ कलो
क्तौ ॥ खेहपाचे ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गुत्स

गुण्डकन्द । पु । कर्शेरुषि ॥

गुण्डारोचनिका । स्त्री । काम्पिल्ले । क
वीला इति भाषा ॥

गुण्डाला । स्त्री । चूदक्षुपविशेषे । ज
ले।ङ्गतायाम् । गुच्छवधायाम् ॥

गुण्डासिनी । स्त्री । तृणविशेषे । गुच्छ
मूलिकायाम् । चिपिटायाम् ॥

गुण्डिक । पु । स्त्री । गुण्डके । तण्डु
लादिचूर्णे ॥ गुण्डिकै सितपीतै
श्च मण्डयन्तो गृहाङ्गनम् ॥

गुण्डिका । स्त्री । श्रोत्रपुष्पोत्तमदेवस्य
रक्षारोहणानन्तरवासार्य मण्डप
विशेषे । गुलोचावाडी इतिभाषा ॥

सप्ताह ये प्रपश्यन्ति गुण्डिकामण्ड
पस्थितम् । माच राम सुभहाच मम
सायुज्य मामुयुरित्युत्कलखण्डम् ॥

गुण्डित । वि । रजसाकीर्ण । रुषि
ते ॥ गुण्डितेऽस्म । गुण्डिवेष्टने । क्त ॥

गुण्ड । वि । गुणवति । प्रशस्तगुणयु
क्ते ॥ अन्येभ्योपिदृश्यतइतियप् ॥

गुण्ड । पु । गवेधुकायाम् ॥

गुण्डकम् । न । ग्रन्थिपर्ण ॥

गुत्स । पु । स्त्रवके । वित्तसोन्मुख
कलिकायाम् ॥ कलिकादिकदन्ते ॥

गुण्डते गुण्डपरिवेष्टने । उन्दिगुण्डिक्
षिभ्यश्चेतिस कित् ॥ कर्शे ॥ दाधि
शब्दटिकेहारे ॥ ग्रन्थिपर्ण ॥

गुदयो

गुत्सक । पु । स्त्रवके । गुच्छा इतिभा

षा ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥

गुत्सकपुष्प । पु । सप्तपर्णे ॥

गुत्सार्द्ध । पु । गुच्छार्द्धे । चतुर्विंशति
यष्टिकाभिर्निर्मितेहारे ॥ गुत्सस्य
अर्द्ध ॥

गुदम् । न । अपाने ॥ गुदस्य मान
सर्वस्यसार्द्धस्याच्चतुरङ्गुलम् । तस्य
सुर्वलय स्निग्ध शङ्खावर्तनिभा
स्तता ॥ प्रवाहिनीभवेत् पूर्वा सा
र्द्धाङ्गुलमितामता उत्तसर्जनीच त
दध सा सार्द्धाङ्गुलसन्मिता ॥ तस्या
अध सवरणी स्या देकाङ्गुलसन्मिता
। अर्द्धाङ्गुलप्रमाणन्तु बुधैर्गुदमुख म
तम् ॥ मलोत्सर्गस्य मार्गोय पायु
र्देहे विनिर्मित ॥ गोदन्ते । गुदकी
डायाम् । इगुपधेतिक ॥ यदा । गू
यते ऽनेन । गुपरीषोऽसर्गे । गवते
वा । गुञ्जन्दे । अब्दादयइतिसाधु ॥

गुदकील । पु । } अर्शेरोगे ॥

गुदकीलक । पु । }

गुदग्रह । पु । उदावर्त्तरोगे ॥

गुदभ्रश । पु । रोगविशेषे ॥ तस्यल०
यथा । प्रवाहणातिसाराभ्यां निर्ग
च्छति गुदं दहि । रुचदुर्वलदेह
स्य गुदभ्रश त मादिशेदिति ॥

गुदयेनि । पु । कुम्भीके ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गुप्त	गुम्फित
गुदाङ्गर । पु । अर्शो रोगे ॥	संज्ञाबोधने ॥ गुप्यते स्म । गुपगो ॥
गुधेर । पु । लैह्यमातके ॥ गोप्तरि । रक्षके ॥ गुथति । गुधपरिवेष्टने । मूले रादयश्चेत्येकम् ॥	पनादौ । क्त ॥ गुप्तगति । पु । अपसर्पे । चरे ॥ गुप्ता गतिर्यस्य ॥
गुन्दल । पु । मर्दलशब्दे ॥	गुप्तचर । पु । बलदेवे । हलायुधे ॥
गुन्द्र । पु । तेजनके । शराभिधत्ये ॥ गोदपटेरा इतिभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पटेरके । शृङ्गवेराभमूले ॥ गुन्द्र कषयो मधुर शिशिर पित्तरक्तजित् । स्तन्यशुक्राजोमृचशोधनो मूत्रकृच्छ्रजित् ॥ गोदते । गुद० । बाहुलकात् रक् । पृषोदरादि ॥	गुप्तचारे ॥ गुप्तश्चासौ चरश्च ॥ त्रि । पूर्वगुप्ते ॥ गुप्तक्षेत्र । पु । अङ्कोठश्चे ॥ गुप्ता । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ परकीयान्तर्गतनायिकाप्रभेदे ॥
गुन्द्रमूला । स्त्री । एरकायाम् ॥	गुप्ति । स्त्री । रक्षणे ॥ राक्षसा मात्मगतायां राष्ट्रगतायाञ्च रक्षायाम् ॥ का
गुन्द्रा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ भद्रमुस्तके ॥ गांजल इति । द्रागता । आतोनुपेतिक । पृषोदरादि । टाप् ॥ एरकायाम् ॥ गवेधुकायाम् ॥ गुन्द्रयति । गुद्रिच्छेदे । पचाद्यच् ॥	रागारे ॥ भूगर्त्ते ॥ अवस्तरस्थाने । मेखरा इतिभाषा ॥ भूगर्त्ते ॥ यमे ॥ गुप्यते । गोपनञ्च । गुप्० । क्तिन् ॥ गोपने ॥ नगुप्तिरन्वत विना ॥
गुन्द्राल । पु । जीवञ्जीवपक्षिणि ॥	गुप्तिकर्म्म । न । प्राकारपरिखादिनिर्माणे ॥
गुपिल । पु । राक्षि ॥ गोपायति । गुप्तरक्षणे गुपादिभ्य किदिति इलच् ॥	मुफित । त्रि । गुम्फिते । ग्रथिते ॥
गुप्त । त्रि । रक्षिते । कृतरक्षणे । चाते ॥ गूढे । कृतगोपने ॥ सटते ॥ आहारनिर्हारविहारयोगा सुसवृताधर्मविदातु कार्या । वाग्गुप्तिकार्याणि तप स्तत्रैव धन युष्मि गुप्तमेतुकार्ये ॥ इतिवशिष्ट ॥ वैश्यस्य	गुम्फ । पु । गुम्फने । ग्रन्थने ॥ बाहो रलङ्कारे । दोर्भूषणे ॥ प्रमश्रुणि ॥ गुम्फनम् । न । ग्रथिते । दृढ्ये ॥ गुम्फना । स्त्री । रचनायाम् ॥ यथा । वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फना स्मृता । शब्दार्थक्रमपर्यायपदवाक्यकृताचसेति ॥
	गुम्फित । त्रि । दृढ्ये । ग्रथिते ॥ गुम्फ

गुरु

ग्रन्थे । गयन्त । क्त ॥

गुरणम् । न । उद्यमे । भाराद्युद्यमने
 ॥ गुरीउद्यमे । कुटादि । ल्युट् ॥
 गुरु । पु । निषेकादिकृति ॥ निषे
 कोगर्भाधानम् आदिनासीमन्तोन्न
 यनादे मन्त्रविद्यादानादेश्च ग्रहण
 म् । तत्कर्त्ता पित्रादिगुरु स्यात् ।
 यथा । निषेकादीनि कर्माणि य
 करोति यथाविधि । सम्भावयतिचा
 न्नेन सविप्रोगुरुकथ्यते इतिमनु ॥
 सगुरुर्य क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्र
 यच्छति ॥ पितृमात्राचार्यादौ ॥
 शास्त्रोपदेष्टरि ॥ साङ्गवेदबोधके ॥
 उपदेष्टरि । सम्प्रदायप्रवर्त्तके ॥ शा
 न्तो दान्त कुलीनश्च विनीत शुद्धवे
 शवान् । शुद्धाचार सुप्रतिष्ठ शुचि
 र्देव सुबुद्धिमान् ॥ आश्रमी ध्यान
 निष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारद । निग्र
 हानुग्रहेष्टो गुरुरित्यभिधीयते
 ॥ उद्गुत्तुष्वैव सहर्त्तु समर्थो ब्राह्म
 णोत्तम । तपस्वी सत्यवादीच गृ
 हस्थो गुरु कथ्यते ॥ तस्य देशभेदे
 नविशेषो यथा । मध्यदेशकुरुचे
 चलाटकेऽङ्गसम्भवा । अन्तर्वेदी
 प्रतिष्ठाना आवन्त्याश्चगुरुत्तमा ॥
 गौडा साल्बोद्भवा सौरा मागधा
 केरलास्तथा । कोसलाश्च दशार्णा

गुरु

श्च गुरव सप्तमथमा ॥ कर्णाटन
 र्मदारेवाकच्छातीरोद्भवा स्तथा ।
 कालिङ्गाश्च कलम्बाश्च काम्बोजाश्च
 ऽधमा मता ॥ मध्यदेशसमुद्भूत
 शान्त सर्वगुणैर्युत । पुत्रदारैश्च स
 म्पन्नोगुरुरागमसम्मत ॥ मध्यदेश
 समुद्भूत इति श्रेष्ठत्वदर्शनार्थम् ॥ शा
 क्ते शाक्तो गुरु शक्त शैवे शैवो गु
 रु र्मत । वैष्णवे वैष्णव सौरे सौ
 रो गुरु रुदाहृत ॥ गाणपे गाणप
 श्चैव कौल सर्वत्र सगुरु ॥ इति
 श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ रोगग्रस्तो
 यथा वैद्य पररोगचिकित्सक । त
 था गुरु र्मुमुक्षोर्मे गृहस्थो य विष्ट
 न्वनेति श्रीदेवीभागवतम् ॥ विशेषे
 षस्तन्त्रसाराद् ज्ञेय ॥ शिष्येण सगु
 रो निन्दादिक न श्रोतव्य तत्रप्रमा
 णमाह । गुरो र्यत्र परीवादे नि
 न्दावापि प्रवर्त्तते । कर्णौ तत्र पिपा
 तयौ गन्तव्य वा ततोऽन्यत इति ॥
 अत्रनिन्दापरीवादयो सदसद्दोष
 विषयकत्वेन भेदो बोध्य ॥ द्विमा
 चे । दीर्घे ॥ दीर्घस्वरो विन्दुयुतो
 विसर्गी सयुक्तपूर्वश्च गुरु र्द्विमात्र ।
 पादान्तगामीतु गुरु र्लघुर्वा वर्णो वि
 कल्पेन गुरु र्नियुक्त ॥ दृहस्पतौ ।
 सुराचार्य ॥ श्रोणाचार्य ॥ कपिकच्छा

ॐ ॥

गुरुत्व

म् ॥ त्रि । गम्भीरार्थे ॥ बलवति ॥
 पूज्ये ॥ महति ॥ दुर्जरे ॥ अखधौ
 ॥ गृणाति उपदिशतिधर्मादि । गृ
 शब्दे । गिरन्त्यज्ञानं वा । गृनिगर
 खे । कृग्रोरुवेतिक्कु । उश्चान्तादेश ॥
 गुरुक्रम । पु । इतिह । पारम्पर्योप
 देमे ॥ इतिहलायुध ॥
 गुरुसूत्रम् । न । आचार्यवेक्षणति ॥ ध
 नुर्मीनराश्यो ॥
 गुरुम् । पु । गौरसर्षपे ॥ त्रि । गुरुह
 न्तरि ॥
 गुरुसूक्तः । पुं । तिलमयूरे ॥ इतित्रि
 काखलशेषः ॥
 गुरुतर' । त्रि । गरीयसि ॥ सारवत्तरे ॥
 गुरुतल्पगः । पुं । विमाद्वगन्तरि ॥
 गुरुताः । स्त्री । गुरुत्वे ॥ भावेतत् ॥
 गुरुताक्ष' । पु । तालविशेषे ॥ यथा ।
 एक एव गुरुर्येष गुरुताक्षः स कथ्यते ।
 अपर नियमविनेति ॥
 गुरुत्वम् । न । महत्त्वे ॥ पतनप्रति
 योभिनिगुणे । आद्यपतनासमवायि
 कारणे । अखधुतायाम् ॥ यथा ।
 अतीन्द्रियं गुरुत्व स्यात् पृथिव्यादिह
 येतु तत् । अनित्ये तदनित्यस्या
 नित्येनित्यमुदाहृतम् ॥ तदेवा
 समवायि स्यात् पतनाखेतु कर्मणि ॥
 इतिभाषा परिच्छेद ॥ गुरोर्भाव ।

गुर्जर'

तस्यभावस्त्वतसावितित्व । त्वान्त
 कीबम् ॥ पिण्डपुष्टौ ॥
 गुरुदैवतम् । न । पुष्यनक्षत्रे ॥ त्रि । गु
 रतत्परे ॥ गुरुदैवत यस्य ॥
 गुरुपत्रम् । न । रङ्गे ॥
 गुरुपत्रा । स्त्री । अश्लिकायाम् । तित्ति
 डीवृत्ते ॥
 गुरुभारिकम् । न । लघुपाके ॥
 गुरुमर्दल । पु । डिण्डिमवाद्ये ॥
 गुरुरत्नम् । न । पुष्करागमखौ ॥
 गुरुवर्जोन्न । पु । लिम्पाके । काम्दी
 नीवू इतिभाषा ॥
 गुरुवर्ती । त्रि । गुरुशुश्रूषके ॥
 गुरुवासी । पुं । नैष्ठिकब्रह्मचारिणि ॥
 अष्टाशीतिसहस्राणां यतीना मूर्ध्नि
 रेतसाम् । स्मृतं स्थानन्तु यत्तेषां त
 देवगुरुवासिनाम् ॥
 गुरुशिशपा । स्त्री । शिशपाद्रुमे ॥
 गुरुशुश्रूषा । पु । विद्यादातु सेवायाम्
 ॥ यथाहभगवान् । नाहमिज्याप्र
 जातिभ्यां तपसोपशमेनवा । तुष्ये
 य सर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयाययेति ॥
 गुरुसारा । पु । शिंपायाम् ॥
 गुरुस्कन्ध । पु । श्लेषणावृत्ते ॥
 गुरुहा । पु । गुरुमे । नरकीलके ॥
 गुरुपदिष्टः । त्रि । शास्त्रीये ॥
 गुर्जर । पु । देशविशेषे ॥ तद्देशस्ते

ॐ ॥

ॐ ॥

गुलिका

पुम्भूनि ॥

गुर्जरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥ री
तिभेदे ॥ गुर्जरदेशवनितायाम् ॥
वसतिरतिपतिगुर्जरीणा कुचेषु ॥
गुर्वादिच्य । पुं । योगविशेषे । सूर्य
जीवयोरेकराशिस्थितौ ॥

गुर्विणी । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥ गुरु दुं
र्जरो लघुर्वा गर्भोत्पत्त्या । ग्रीह्या
दिस्वात् इति । सत्तापूर्वकत्वा न्नगु
ण ॥ यद्वा । गर्वति । गर्वगतौ । गर्वर
तउच्चे तीनन् । गौरादिस्वान्डीषु ॥
गुर्वी । स्त्री । गुर्विण्याम् । गर्भवत्त्याम्
॥ नहि वन्ध्या विजानाति गुर्वीप्रस
ववेदनाम् ॥ गुरुपत्न्याम् ॥ गुरुत्त
युक्तायाम् ॥

गुल् । पु । ऐचवे । गुडे ॥

गुल्लकन्द । पु । गुच्छाकन्दे । नि
घगिटकायाम् । कुली इति गौड
भाषा ॥

गुला । स्त्री । सुहीवृक्षे । मृत्तर इति
भाषा ॥

गुलिका । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ गोली
इतिभाषाप्रसिद्धे आग्नेयास्तुप्रक्षेप्य
वस्तुनि ॥ गुडयुक्तफलाग्दव्यजन
विशेषे ॥ घृतेन गुडयुक्तेन गोलक
फलागुडलण्डकान् । रन्ध्रितान् क्षीरम
रिचै रिमान् सुगुलिका त्रिदु ॥

गुल्म.

रोगविशेषे ॥

गुली । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ सीतला
इति भाषा प्रसिद्धे रोगे ॥
गुलुच्छ । पु । गुच्छे । स्तवके ॥ पशु
जङ्घायाम् । गुल्लु इति पर्वतीय
भाषा ॥ गुच्छशब्दार्थेषु । गुत्सो ग
च्छे । गुलुच्छवदिति द्विरूपकोषात् ॥

गुलुच्छ । पु । गुच्छे ॥

गुल्फ । पु । घटिकायाम् । पादग्रयौ
। टकुना इति भाषा ॥ गलति गल
ते वा । गलअदने । कलिगलिभ्या
फगस्योच्चेतिफक् प्रत्यय । अतउ
त्त्वञ्च ॥

गुल्म । पु । सत्त्यप्रधानपुरुषाधिष्ठिते
रक्षितपुरुषसमूहे ॥ चिषुसेनामुखे
षु ॥ तत्र इमा ६२था ६ अम्बा २०
पदातय ४५ । समुदायेन ६० । ए
तत्परिमाणविशिष्टासेना गुल्म इ
त्यर्थ ॥ सैन्यरक्षणे ॥ पट्टपथेदे
॥ रक्षार्थं सैन्यस्थाने ॥ अग्रमागड-
दृष्टे । सम्ये । लताप्रतानादौ ।
तृणसमूहे । एकमूला सङ्घातजा
ता शरेषुप्रभृतयो गुल्मा ॥ ग्रीह
रोगे ॥ वायुगोला इति प्रसिद्धरोगे
॥ यथा । दुष्टा वातादयो ऽत्यर्थं
मिथ्याहारविहात । कुर्वन्ति पञ्च
धा गुल्मं कोष्ठान्तर्ग्रन्थिरूपिणम् ॥

गुवाक

तस्य पञ्चविध स्थान पार्श्वद्वन्नाभिव
स्तय' ॥ द्वन्नाभ्यो रन्तरे ग्रन्थि' सञ्च
री यदिवा चल । वृत्त श्रव्यापचय
वाम् स गुल्मइतिकीर्त्तित ॥ स व्य
स्त्रैर्जायते दोषै समस्त्रै रपिचोच्छि
तै । पुरुषाणां तथा स्त्रीणां ज्ञेयो
रक्तेन चापरइति ॥ गुह्यतेऽस्मात्
। भीमादयोपादाने इतिसाधु ॥ य
द्वा । गुह्यते गुडतिवा । गुडवेष्टने र
क्षये वा । बाहुलकात् सकृ । उल्लयो
रेकस्त्वञ्च ॥

गुल्मकेतु । पु । अश्लवेतसे ॥
गुल्ममूलम् । न । आर्द्रके ॥
गुल्मवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् ॥
गुल्मी । नि । मुल्मवति । गुल्मविशिष्टे ॥
गुल्मिनी । स्त्री । त्रपुषीद्राक्षाताम्बु
ल्यादिरूपायां प्रतानिन्यां लतायाम्
। सशाखलतायाम् । उल्लये ॥ गुल्म'
प्रतानोऽल्लस्याः । अतइतिठनाविती
नि । उनीप् ॥
गुल्मी । स्त्री । आमलक्याम् ॥ लवल्या
म् ॥ एलायाम् ॥ वस्त्रवेशे । प
टौकसि ॥ वन्याम् ॥ गृध्रनखीवृक्षे
। गुडकां ओली इतिगौडभाषाप्र
सिद्धे ॥

गुल्य । पु । मधुरे । स्वादौ ॥

गुवाकः । पु । सुपारी इतिप्रसिद्धे इत्ये

गुहाश

। घोण्टायाम् । पूगे । क्रमुके ॥ गु
वन्यनेन । गुपुरीषोत्सर्गे । पिनाका
दयश्चेति साधु ॥

गुह' । पु । कार्त्तिकेये । स्नान्दे ॥ अन्ने
। घोटके ॥ शृङ्गवेरपुरवासिनि नि
षादाधिपतौ श्रीरामसखे ॥ गूहति
रक्षति सेनाम् । गुहूसवरणे । इगु
पचेतिक ॥ विष्णौ ॥ गूहते संवृणो
ति स्वरूपादीनिभावयेतियोगात् ॥
गुहपट्टी । स्त्री । मार्गशीर्षगुहपट्ट
व्याम् ॥

गुहा । स्त्री । सिंहपुच्छीलतायाम् ॥
गर्त्ते ॥ अकृचिमेऽद्रिविवरे । पर्वता
न्तरावकाशे । देवग्याते । विले । गु
फा ड्वारइतिचभाषा ॥ कप्रत्ययान्ता
द्वाप् ॥ भिदाद्यङ् वा ॥ गूढा अस्यां
ज्ञानज्ञेयज्ञातपदार्था । इतिव्याख्या
मात् विदुषां बुद्धौ ॥ हृदये हृदाकां
शे ॥ अज्ञाने ॥

गुहाचर । त्रि । बुद्धावुपलभ्यमाने ॥ गु
हायाचरति । चरेष्ट ॥

गुहाशय । पु । मूषिके ॥ सिंहादिषु
॥ सिंहव्याघ्रवृका ऋक्षतरक्षुदिपि
न स्तथा । बभ्रुजम्बुकमार्जारा इत्या
द्याः स्यु गुंहाशया' ॥ गुहाशया वात
हारा गुरुणा मधुराश्च ते । सिग्धा
वल्या हिता निवृत्त्यनेत्रगुह्यविकारि

गुह्यक.

याम् ॥ विष्णो । परमात्मनि ॥ प्रत्यु
क्रमप्रश्रयणाभिवादन विधीयते सा
धु मिथ सुमध्यमे । प्राचै परस्मै
पुरुषाय चेतसा गुहाश्रयायैव न दे
हमानिने ॥ गुहाया श्रेते । श्रीङ् ॥
अधिकार्ये श्रेतेरित्यच् ॥

गुहाहित । त्रि । वृद्धिस्थे । गुहायामा
हित ॥

गुहिलम् । न । धने ॥ वने ॥ गूहति
गूहते वा । गुह् ० । गुपादिभ्य किदि
तिङ्शच् ॥

गुहेर । पु । गोसरि ॥ लौकिकारे ॥
गूहति गूहते वा । गुह् ० । मूलेराद
यश्चेत्येरक् ॥

गुह्य । पु । कमठे ॥ दम्भे ॥ परमात्म
नि । विष्णो ॥ रहस्यो पनिषद्वेद्यत्वा
त् गुहाया वृद्धौ हृदयाकाशे वा नि
हित इति वा गुह्य । गुह्यामर्हति
। दण्डादिभ्य इतियत् ॥ न । रहसि ॥
उपस्थे । भगलिङ्गयो ॥ गुदे ॥ चि ।
रहस्ये । गोप्ये । यस्यै कस्यै चिद्वत्त
मनर्हे ॥ निर्जने ॥ गुह्यानिवासिनि ॥
गूहनम् गुह्यते वा । गुह् ० । शसिदु
हीतिक्वप् ॥

गुह्यक । पु । देवयोनिविशेषे । कुने
रनिधिरक्षके मणिभद्रादौ ॥ गूह
ति निधिरक्षति । गुह् ० । खुब् ।

गुह्यपु.

पृषोदरादिस्वाद्यगागम ॥ निधिरक्ष
न्ति ये यन्मास्तेषु गुह्यकसत्तका इति
व्याडि ॥ यद्वा । गुह्यं कृतं सितकायात्
। कैशब्दे । आतइतिक ॥ गुह्यगोपनी
य क सुखयस्यति वा । अनयो पञ्च
यो शसिदुहि गुह्यभ्यो वेतिकाशिको
क्ते क्वप् ॥ गूभा इति प्रसिद्धे पक्वाब्दे ।
तस्य प्रकार । समितां सर्पिषा भृष्टां
सिताद्राक्षादिसम्भृताम् । एलाखवङ्ग
कर्पूरमरीचपरिवासिताम् ॥ चिप्
त्वान्यसमितालम्बपुटे वेष्ट्य हते प
चेत् । तत खण्डे न्यसेत् पक्वे गुह्य
को ऽय मुदाहृत ॥ गुह्यको वृहण्यो
ह्यो दृष्य पित्तानिलापच । मधु
रो ऽतिगुरु पाके किञ्चित् सन्धान
कृतसर ॥

गुह्यकलोक । पु । पिशाचलोकादुप
रि गन्धर्वलोकादधो वर्तमाने भुवने ॥
गुह्यकाक्षी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ ने
पाखस्येतत्स्थाने ॥

गुह्यकेश्वर । पु । मनुष्यधर्मणि । कुवे
रे ॥ गुह्यकायन्तीति गुह्यका । तेषा
मीश्वर ॥

गुह्यगुरु । पु । शिवे ॥

गुह्यदीपक । पु । खद्योते ॥

गुह्यनिष्यन्द । पु । मूत्रे ॥

गुह्यपुष्प । पु । अश्वत्थवृक्षे ॥

ॐ

ॐ

गूढपु

गूढभाषितम् । न । मन्त्रे ॥ गुप्तमाको

॥ गुह्यतमत् भाषितम् ॥

गूढासीत् । पु । भूदये ॥

गूढाष्टकम् । न । भारभूत्यादिषु ॥ ते

च यथा । भारभूत्याषादिदिशि सा

कृत्यसरपुष्करा । प्रभासनेभिषौ

मेतिमुद्याष्टकमिदं चले ॥ इति स

मेन्द्रसहितः ॥

गूढः । स्त्री । मले । विद्यासाम् ॥ गच्छ

ति । गन्तुं । किप् । कङ्ममादी

नसिति वार्जिकेन मलोपोऽकार

स्य कङ्कदेशः ॥

गूढम् । क । रश्मि ॥ गूढे ॥ त्रि । अम

कटे । गूढे । कवृते ॥ गूढने । कुर्वि

त्रेचने ॥ गूढते क्त् । गूढ् । क्त ।

यद्यविभाषेतीडभावः ॥

गूढकः । सु । गूढोत्पन्नपुत्रे ॥

गूढकीड । पु । कङ्कनखमे ॥

गूढमङ्गः । पु । करीरे ॥ अङ्गोठे ॥

गूढपत्रः । पु । अन्त करणे ॥ गुप्तेवर्त्मनि ॥

गूढप्रात् । पु । सपे ॥ गूढा पादा अक्ष

। प्रषोदरादि ॥ सङ्गा । गूढ पा दयति

। पद्मती । गङ्गात् किप् ॥

गूढपादः । पु । सपे ॥ गूढा सद्यता पा

दा अक्ष । प्राङ्गा अपि विज्ञेये हे

यते हे च विंशती इत्याद्यम् ॥

गूढपुत्रः । पु । मन्त्रिषौ । राकाकते

ॐ

गूढल

॥ गूढसाक्षी पुरुषस्य ॥

गूढपुष्पकः । पुं । वज्रचपादये ॥

गूढफलः । पु । बहरे ॥

गूढमार्गः । पु । भूमध्यमार्गः । सुरङ्गा

याम् । सुरङ्ग इति भाषा ॥ गूढश्च

सौमार्गस्य ॥

गूढमैत्रुनः । पु । काके ॥ गूढं मैत्रुन

मस्य ॥

गूढवर्षा । पु । ददुरे ॥ गूढं वर्षोऽस्य ॥

गूढवस्त्रिका । स्त्री । अङ्गोठवृत्ते ॥

गूढसाक्षी । पि । योयिना गूढतया प्र

त्यर्थिवचन आवित स ॥ तयाच

नारद । अर्थिना स्वार्थसिद्ध्यर्थे प्र

त्यर्थिवचन स्फुटम् । व । आच्यते

तदा गूढो गूढसाक्षी स उच्यते ।

इति ॥

गूढाङ्गः । पुं । कच्छपे ॥

गूढाङ्घ्रिः । पु । सपे ॥

गूढोत्पन्नः । पु । पुत्रविज्ञेये ॥ यथा ।

उत्पद्यते गृहे सस्य नच अयमेत क

स्य स । स गृहे गूढोत्पन्न अस्य स्या

द्यस्तत्पुत्रः ॥

गूढः । पु । न । मले । अकृति ॥ गूढ

ते । गूढशब्दे गुपुरीषोत्सर्गवा ।

तिथ्यष्टगूमेतिसाधु ॥

गूढचक्रः । पु । शरमले । चक्रचूडे ।

गूढे साक्षिक इति सौदभाषाप्रति

ॐ

गृध्रि	गृध्रसी
हे खगे ॥ गून' । वि । कृतपुरीषोत्सर्गे । चके ॥ गूयते ख । गृ० । कृ० । दुग्धोर्दी र्घस्वेति नत्वम् ॥	गृधु । पुं । कामदेवे ॥ गृध्रति । गृ धु० । पृभिदिष्यधिगृध्रिधृषिध्र- ति कु' ॥
गूरुगम् । न । उद्यमे ॥ गूवाकः । पु । क्रमुके । मुवाके ॥ गु वन्त्यनेन । गु० । पिना० साधु ॥ मूषणा । स्त्री । मेचके । मयूरपिच्छ चक ॥	गृधु । वि । खुब्धे ॥ गर्दनशील । गृ धु० । वसिगृध्रिधृषीति क्रु० । नेकुश कृतीतीहनिषेध ॥
गृध्रान्न । पु । खसून इति प्रसिद्धे र क्षोमके ॥ रक्तवशुने ॥ इतिराजनि र्घगृ ॥ न । विषदिग्यपशोर्मासे ॥ साखगम इति प्रसिद्धे कन्दे । शिखि मूले । वर्तुले । यवनेष्टे ॥ गृध्रान्न घित्तलो ग्राही तीक्ष्णो रोगना शनः । गन्धाकृतिरसै सुख्य खच्छ नाख पलाण्डुना ॥ गृध्रज्यते भक्ष्य त्वेन कथ्यते रोगेषु । गृध्रिशब्दे । कर्मणिल्युट् ॥	गृध्रता । स्त्री । खुब्धत्वे । रागे । सङ्गे ॥ गृध्र । पु । दाक्षाय्ये । वज्रतुण्डे । पर मांस भक्षणाभिकाङ्क्षिण्यखगे । ग्रीध इति भाषा ॥ आसन्नमृत्ते नि चरन्ति गृध्रादयो मूर्द्धि गृहेर्द्धभागे ॥ वि । खुब्धके ॥ गृध्रति । गृधु० । सु खधागृध्रिभ्य कन् ॥
गृध्रडीव । पु । लोपाके । पृथुशृगाले । वडा मोटा सिन्धाल इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥	गृध्रकूट' । पु । मगधदेशस्य सीमाश्रिते ॥ गृध्रनखी । स्त्री । कोखिरुचे । वदर्या म् ॥ कालियाकडा इति गौडभा- षाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे ॥ सिन्धायाम् । ह्रींस इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥
गृध्रसः । पु । कन्दर्पे ॥ गृध्रति । गृधुभ भिकाङ्क्षायाम् । गृध्रिपण्योर्दकौवेति स । धातोर्दान्तादेश ॥	गृध्रपत्रा । स्त्री । धूमपत्रावृक्षे ॥ गृध्रराज । पु । जटायुर्पाक्षिणि ॥ गृध्रसी । स्त्री । ऊरुसन्धौ वातरोगविशे षे ॥ ख० यथा । स्फिक्पायूरकटिपृष्ठ जानुजङ्घापद क्रमात् । गृध्रसी स मरुक्त्तोदैर्गृह्णाति सन्धते मुहुः ॥ वाता वातकफा सन्धौ गौरवाडरो चकाग्विता । इति ॥ गृध्रमपि सति । ४
गृध्रससद् । पु । वृषिभिषे ॥ गृध्रि । स्त्री । महदभिजाषे ॥	गृध्रमपि सति । ४ बोत्तकर्मणि । आतइति कृ० गौरा

गृहम्

दिक्षान् जीष् ॥

गृहि. । स्त्री । सकृत्प्रसूतायां गवि ॥
 वराहकान्तायाम् ॥ वदरायामोष
 धौ ॥ काश्र्यायाम् ॥ गृह्णाति । ग्रह
 उपादाने । क्षिप् । पृषोदरादिः ॥ स
 कृत्प्रसूतायाम् ॥ अतएव गृष्ण्यास्य
 तुष्पात्वेपि गृष्ण्यादिभ्यश्चेत्यत्र पु
 नर्गृह्यकृतम् ॥

गृहम् । न । इष्टकादिरचिते वासस्या
 ने । गेहे । उदवसिते । वेष्टानि ।
 घर इति भाषा ॥ गृह्णाति धान्यादि
 कम् । ग्रहः । गेहेक. ॥ यदा । गृह्
 ग्रहणे । गृहते । इगुपधेतिक. ॥ क
 खे । भार्यायाम् । दारपरिश्रवण
 खे औतस्मार्त्तयोरन्यतराग्निनि
 रेषिते सर्वकर्मसम्पादके चिबर्ग का
 रणे ॥ न गृहं गृहमिच्छाहु गृहि
 णी गृहमुच्यते । तथा हि सहित. स
 र्वान् पुरुषार्थान् समश्रुते ॥ नाम
 नि ॥ भवने । राशौ ॥ चतुर्यभवने ॥
 गृह्णाति पुरुषं य स्माद्गृह तेन प्र
 कीर्तितम् ॥ अत्राहव्यासः । न गृह
 बन्धनागार बन्धनेन च कारणम् ।
 मनसा चो विनिर्मुक्तो गृहस्थोपि
 विमुच्यत इति ॥ नहि जड गृहपु
 ष बन्धाति न चान्यबन्धने कारणम
 स्ति किन्तु मनस आसक्तिमात्रं का

गृहगो

रख तां विहाय संसारं कुर्वाये गृह्य
 तएवेत्यर्थः ॥

गृहा. । पुंभूनि । कखे । दारेषु ॥
 तात्स्थ्यात् । भवति हि तात्स्थ्या
 त् ताच्छब्दम् । मन्वा क्रोशतीत्यत्र
 दौ मन्वाशब्देन पुरुषा अभिधायि
 श्यन्ते । एवम् गृहशब्दे वेष्टानि मु
 ख्यो दारेषु ख्यौपचारिक. । अचेदन
 वधेयम् । गृहशब्दो यमर्हर्चादिष्वो
 दुभयचिह्नः । तत्र नपुंसकचिह्नोऽ
 भिवेद्यवचन. । पुंलिङ्गसु बहुवचना
 न्तयेवेति ॥

गृहकच्छप. । पु । पेषयश्चिन्तायाम् ॥
 गृहकन्या । स्त्री । दृतकुमार्याम् ॥
 गृहकपोत. । पु. । प्रासादकुक्कुटे । भि
 ङ्गीकखे । पारावते ॥
 गृहकर्ता । पु । धूसरेऽतिदृक्कोचट
 के । धान्यभण्डखे ॥

गृहकारक । पु । घरामी राज इति च
 प्रसिद्धे वर्षसङ्हरजातिविशेषे ॥ यथा
 । प्रतिमाघटकादेव कन्यायां नामि
 तस्य च । खत्रकारस्य सम्भूति सोपा
 नगृहकारक इति पराशरपद्धति ॥
 गृहकारी । पु । कुम्हारी इति भाषाम्
 सिद्धेकोटे ॥

गृहकूखक. । पु । चिचिगडाखेशाके ॥

गृहगोधा । स्त्री । विशम्भरायाम् । य-

गृहपौ	गृहधा
ल्लिकायाम् । छिप्कली विसुव्या इति भाषा ॥	धनी ॥
गृहगोधिका । स्त्री । मुषल्याम् । गृह	गृहप्रवेशः । पुं । गृहान्तर्गमने ॥
गोधायाम् ॥ अल्पागोधा । अल्पाधे	गृहवधुः । पुं । गेहनकुले ॥
कम् । गृहस्यगोधिका ॥	गृहवलिप्रियः । पुं । वकपक्षिणि ॥
गृहगोशिका । स्त्री । पश्याम् ॥	गृहवलिमुक् । पुं । चटके ॥ कावे ॥
गृहजात । पुं । दास्यामुत्पन्ने दासवि	वके ॥
शेषे ॥	गृहभूमि । स्त्री । वास्तौ । वैश्वभुवि ॥
गृहणी । स्त्री । काञ्चिके ॥	गृहमणिः । पुं । दीपे ॥
गृहतटी । स्त्री । वीथ्याम् ॥ इतिहा	गृहमाशिका । स्त्री । चर्मचन्द्याम् । अ
रावली ॥	जिनपचायाम् । चाम् चिरव्या इति
गृहद्रुम । पुं । मेघशृङ्गीरश्चे ॥	भाषा ॥
गृहधूप । पुं । गेहधूपे ॥	गृहखगः । पुं । कुकुरे ॥
गृहनाशनः । पुं । वनकपोते । चिचकश्चे	गृहमेधी । पुं । कृतदारपरिग्रहे । गृ
। घुघुती पिण्डुकिया इति च भाषा ॥	हस्ये ॥ गृहे दारै र्मेधते सङ्गच्छते
गृहनीड । पुं । चटके ॥	। मेघसङ्गमेध । सुखजाताविति
गृहपङ्क्तिः । स्त्री । रत्नकजनावासपङ्क्तौ	यिनि ॥
। जिसे अववारिक कहते ॥	गृहमेधिनी । स्त्री । सात्त्विकीवृद्धौ ॥
गृहपतिः । पुं । गृहस्ये ॥ सत्रिणि । स	गृहस्यपत्न्याम् ॥
दानदानकर्त्तरि गृहस्ये ॥ मन्त्रवि	गृहमेधीयम् । न । गृहमेधी ॥ गृह
शेषे ॥ धर्मे ॥ गृहस्यपति ॥ स्त्री । गृह	मेघो देवतास्य । चावापृथिवीति च ॥
पत्न्याम् ॥ विभाषासपूर्वस्येति पाणि	गृहमेधीय । पुं । गृहान्नमविहिते क
कौनत्याभाष ॥	र्मादौ ॥
गृहपाश । पुं । शुनि ॥ गृहपाल्येति	गृहमेध्यम् । न । गृहमेधीये ॥ गृहमे
। पाशरक्षणे । कर्मगुण्य ॥	घो देवतास्य । चावापृथिवीति च ॥
गृहपोतकः । पुं । वास्तौ । इवेक्षी	गृहयात्र । पुं । गृहस्वामिनि ॥ गृहयते
घर इति च भाषा ॥ इति शब्दरत्ना-	। गृहग्रहणे । शुद्धिस्तृप्तिगृहिभ्य
	भाष्यः ॥

गृहालि	गृहोलि
गृहयासुः । पु । ग्रहीतरि । ग्रहयशी ले ॥ गृहयते तच्छील । गृह०चु० । स्पृहिगृहिपतीत्यासुच् । अयाम नेतिशेरयादेश ॥	गृहगोधिकायाम् ॥ गृहावग्रहणी । स्त्री । देहल्याम् ॥ गृ ह भवगृह्यते ऽनया । ग्रहउपादाने । करणे ल्युट् ॥
गृहवाटिका । स्त्री । गृहान्तिककृता रामे ॥	गृहाशया । स्त्री । ताम्बूल्याम् । नाग व ल्याम् । पानकी बेख इतिभाषा ॥
गृहसवेशक । पु । गृहसन्निवेशोपदे शके । वासुविद्योपजीविनि ॥	गृहाश्या । पु । पेषणशिलायाम् । सि ख इतिभाषा ॥
गृहस्य । पु । गृहिणि । गृहपतौ । ज्येष्ठाश्रमिणि । द्वितीयाश्रमिणि ॥ न्यायार्जितधन स्रद्धत् ज्ञाननिष्ठोऽ तिथिप्रिय । आदृक्कृत् सत्यवादीच गृहस्थो ऽपिबिमुच्यते ॥ गृहशब्दस्य दारवचनत्वात् कृतदारपरिग्रहो गृ हस्य । गृहेतिष्ठति । छा० । सुपि स्यइतिक् । ॥	गृहासक्त । पु । गृह्यके ॥ त्रि । गृहे आसक्तिविशिष्टे ॥ गृहिणी । स्त्री । भार्यायाम् ॥ इनिर्म स्वर्ययि । डीप् । गेहकर्म कुशला याम् ॥ गृही । पु । गृहस्थे ॥ गृहा दारा स न्त्यस्य । इनि ॥ गृहीत । त्रि । स्वीकृते ॥ ज्ञाते ॥ प्रा प्ते ॥ धृते ॥ गृहीत इव केशेषु मृ त्युना धर्म माचरेत् ॥
गृहस्थूणम् । न । गृहस्थम्भे ॥ गृहस्थ स्थूणा ॥	गृहीतदिक् । त्रि । पलायिते । तिरो हिते ॥
गृहाच । पु । वातायने ॥ गृहागत । पु । अतिथौ ॥ चि । गेह मायाते ॥	गृहीति । स्त्री । ग्रहणे ॥ गृहीती । स्त्री । गृहीतवति ॥ गृही तमनेन । दृष्टादिभ्यश्चेति कर्त्तरि इनि ॥
गृहाधिप । पु । गृहस्थे ॥ गृहान्तम् । न । काञ्चिके ॥ गृहायनिक । पु । गृहिणि ॥ गृहाराम । पु । निष्कृटे । गृहोपवने ॥ गृहस्थआराम ॥	गृहेनर्दी । पु । गेहेशूरे ॥ गृहेश । पु । गृहपतौ ॥ गृहोल्हिका । स्त्री । पल्याम् ॥
गृहालिका । स्त्री । शकुनशायाम् ॥	

गेहम्

गृह्यः । पु । गृहासक्तमगापडजयो ॥

गृह्यते । गृह् ० । पदास्वैरीतिक्यप्

॥ न । मलवर्त्मनि । गुदे ॥ ग्रन्थप्रभे

दे । गृह्यस्ते ॥ त्रि । अस्वैरिणि ॥

पथे ॥ गृह् ० । ऋदुपधाङ्गाङ्गुपिचु

तेरितिक्यप् ॥ गृहेभवा वा । यत् ॥

गृह्यक । पु । छेके । गृहासक्तपचिस्व

गयो ॥ चि । निघे । आयत्ते ॥ क्य

वन्तात् स्वार्थे ऽनुकम्पायां वाकन् ॥

गृह्या । स्त्री । शाखापुरे ॥ इतिमेदिनी ।

टाप् ॥

गेन्दु । पु । } कन्दुके । गैद इतिभा

गेन्दुक । पु । } वा ॥ गेनमने इन्दुरिव

गेन्दुक । पु । } ॥ गे इन्दुरिव प्रतिकृ

तिर्वा । इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ पृषो

दरादित्वादीर्घं ॥

गेयम् । न । गीते ॥ यथा । गेयगीता

नामसहस्रम् ॥ त्रि । गातये ॥ गायने

॥ अर्धेकृत्त्यटुचश्चेति योग्यताया

मचोयत् । ईदृशति । मुख ॥ गायति

। गैशब्दे । मथगेयेति कर्त्तरिवाय

त् । गीयते इतिवा ॥

गेष्वा । पु । पर्वणि ॥

गेष्वा । पु । गायने ॥ नटे ॥ गायति ।

गै ० । गादाभ्यामिष्णुषु ॥ सामगान

कर्त्तरि ॥

गेहम् । न । उदवसिते । गृहे ॥ गेन

गैरेय

गयेयेन ईह्यते काम्यते । ईह ० । क

र्मणि घञ् ॥ गोगयेयो गन्धर्वो वा

ईह ईषितोयस्मिन् वा ॥

गेहधूप । पु । अपराजितधूपे ॥ यथा ।

मयूरपिच्छ निम्बस्यपत्राणि वृहती

फलम् । मरिच हिङ्गुमांसी च बी-

जं कर्पाससम्भवम् ॥ छागरोमा ऽहि

निर्मोको विष्टा वैडालिकी तथा ।

गजदन्तश्च तस्यूर्णं किञ्चिद्घृतविमि

श्रितम् ॥ गेहेषु धूपन दत्त सर्वान्

वालयग्रहान् जयेत् । पिशुचान् रा-

जसान् हत्वा सर्वंश्वरहर भवेदिति ॥

गेही । पु । गृहिणि ॥

गेहेनर्दी । पु । कापुर्वे । पिण्डीकरे ॥

गेहेश्वर । पु । गेहेनर्दीनि ॥ इतिहे

मचन्द्र ॥

गैरिकम् । न । रक्तधातौ । गेर इति

भाषा ॥ गैरिक रक्तधातु श्व गैरे

य गिरिजन्तया । सुवर्णगैरिक न्व

न्यत् ततो रक्ततर हि तत् ॥ गैरि

कदितय स्निग्ध मधुर तुवर हिमम्

। चक्षुष्य दाहपित्तास्रकफक्षिक्कावि

षापहम् ॥ स्वर्णे ॥ गिरौ भवम् ॥

अध्यात्मादिज्जाह्वय ॥

गैरिकाश । पुं । अकमधूकटुचे ॥

गैरी । स्त्री । खात्रिकीदृचे ॥

गैरेयम् । न । शिखाजतुनि ॥ गिरौभ

गोकर्ण

वम् । नवादिभ्यश्चेतिटक् ॥

गौ । पु । वलीवर्द्धे । अनहुदि ॥ स्वर्गे
। रश्मौ ॥ कुलिशे । वज्रे ॥ चन्द्रे ॥
सूर्ये ॥ गोमेधयज्ञे ॥ कषभनामौ
षधे ॥ स्त्री । सौरभेय्याम् । अर्जुन्या
म् । उस्त्रायाम् ॥ गोमासगुरु सु
जिम्भं पित्तक्षेपविवर्द्धनम् । दंष्ट्रयां
वातहृद्वल्य ममथ पीनसप्रयुत् ॥
चक्षुषि ॥ वाये ॥ दिशि ॥ मातरि
॥ वाचि ॥ भूमौ ॥ वृषराशौ ॥ न-
वाङ्गे ॥ गच्छति गम्यते वा ऽनेन वा
। गन्तृ० । गमेडोः ॥

गाव । पुभूवि । उदके । जले ॥
गोकण्डक । पु । गोक्षुरके ॥ स्यपुटे ।
विषमोन्नते ॥ गोक्षुरे स्यपुटीकृते
इति हेमचन्द्र ॥ गवां क्षुरे ॥ वि-
कटवद्वये ॥ गोर्धेनो. पृथिव्यावा
कण्डकः ॥

गोकर्ण । पुं । अश्वतरे ॥ सर्पे ॥ गौः
कर्णायस्य । गोशब्दस्य चक्षुः परस्ता
त् गोकर्ण.सर्पः ॥ सारङ्गे । स्रगवि
शेषे ॥ गोरित्तकर्णवस्य ॥ गन्धदेवता
विशेषे ॥ अङ्गुष्ठानामिकोन्माने । अ-
नामिकायुक्तविक्षृताङ्गुष्ठे ॥ गोः क-
र्णवत् ॥ ऋकेसिद्धयेविशेषे ॥ यथा ।
महावज्रस्यगोकर्णे शिवभद्राचक्षुः
कोन्माग्नः । गोकर्णे भद्रकर्णीत्यादि

गोक्षुर

तिदेवीगीता ॥

गोकर्णी । स्त्री । मूर्वाणतायाम् ॥ गो.
कर्णवत् । गौ. कर्णायस्या वा । वाक
कर्णेतिङीष् ॥

गोकिराटिका । स्त्री । विट्सारिका-
याम् ॥

गोकिराटी । स्त्री । सारिकास्थस्थने ॥

गोकिश्व. । पु । मुखले ॥ हले ॥

गोकीश्व. । पु । मुखले ॥ जाङ्गले ॥

गोक्षुषम् । न । गोक्षमूत्रे । गोधने ॥

गोस्थाने ॥ यथा । गोक्षुले कन्दुशा
खार्वा तैल्यन्त्रेक्षुयन्त्रयोः । अग्नी
मांस्थानि शौचानि स्त्रीषुवाक्काक्षुरे
षुच ॥ व्रजेप्रसिद्धेनन्दावासे ॥ सर्वा
कुक्षम् ॥

गोक्षुलिक. । पु । नैकरे । बलिके ॥
पङ्कस्यगन्धुपेक्षके ॥

गोक्षुतम् । न । गोक्षये ॥ चि । गोभि
राक्षरिते ॥

गोक्षुर. । पु । गोक्षुरके ॥ गोक्षुर. शी-
तल. स्वादुर्वक्षुहृद्वक्षिशोधनः । म-
धुरो दीपनो दृष्यः पुष्टिहृत्श्चाक्ष-
रीहर ॥ प्रमेहश्वासकाशार्शः कु-
च्छद्भोगवातनुत् ॥ क्षुरति । क्षुर
विलेखने । इगुपधक्षाप्रीतिर. कः ।
गौर्गोर्वाक्षुर. ॥

गोक्षुरक. । पु । गोक्षुष इतिभावात्

गोचर

सिद्धार्थापलङ्कषायाम् । स्वादुकण्ट
 के ॥ गौर्गौर्वा चुर ॥ स्वार्थेकम् ॥
 गोखुर । पु । गोचुरे ॥ न । गवांशफे ॥
 गोगोयुगम् । न । गोदये ॥ दौगावौ
 । द्वित्वेगोयुगच् ॥
 गोगोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गोष्ठजा
 दय' स्थानादिषु पशुनामभ्य' ॥
 गोग्रन्थि । पु । करीषे ॥ गोष्ठे ॥ गो
 जिह्विकौषधौ ॥
 गोष्टतम् । न । गव्येष्टते ॥ वर्षयो ॥
 गोत्र । पु । अतिथौ ॥ त्रि । गोघा
 तके ॥
 गोचर । पुं । इन्द्रियार्थे । रूपशब्दग
 न्धरसस्पर्शस्वरूपे ॥ प्रयुञ्जतेहि । उ
 पादानगोचरज्ञानमिति ॥ देशे ।
 गवांजग्धिस्थाने । वने ॥ तथाचभार
 वि । उपारता । पश्चिमरात्रिगोच
 रादिति ॥ जन्मराश्यवधिग्रहचक्रा
 न्तराराशिषु ॥ गाव इन्द्रियाणि चर
 न्त्वक्षिन् । गोचरसम्बन्धेतिनिपाति
 त ॥ चि । गोगामिनि ॥
 गोचरफलम् । न । जन्मराशे सकाशा
 त् ग्रहाणां सञ्चारवशेन शुभ शुभफ
 ले ॥ गोचरशुद्धिर्यथा । केतूपग्रभौ
 मज्जन्दगतय' षष्ठ्यसिद्ध्या शुभा श्व
 न्द्रार्कावपि ते च तौ च दशमौ चन्द्र
 पुनः सप्तमः । जीवः सप्तनवद्विप-

गोजाग

चमगतो युग्मेषु सेर्मात्मज शक्रः ॥
 षड्दशसप्तवर्जमितरे सर्वेषु पान्ते
 शुभा इति ॥
 गोचर्मा । न । गोस्त्वचि ॥ परिमाण
 विशेषे ॥ सप्तहस्तेन दण्डेन चिंशद्द
 षडेर्निवर्त्तनम् । दशतान्येव गोचर्म
 दत्त्वा स्वर्गमहीयतइति दृष्टमिति
 ॥ यत् किञ्चित् कुरुते पाप ज्ञानतो
 ऽज्ञानतो ऽपि वा । अपि गोचर्ममा
 नेन भूमिदानेन शुद्धीतीत्याचारे
 मित्ताचरा ॥
 गोची । स्त्री । हिमालयपत्न्याम् ॥
 गाव क्षुतिरूपा श्रुतिस्मृतीतिहा
 सपुराणादिसम्बन्धिनी महादेववि
 षयिणी वाच अचति पूजयति य-
 दा गच्छति प्राप्नोति तात्पर्यरूपेण
 शृणोति । अण्वु० । क्विप् । डीप् ॥
 गोक्षाण । पु । भूकदम्बे । कौकशिमा
 इति गौडभाषा ॥
 गोजर' । पु । वृद्धवलीवर्हे ॥
 गोजलम् । व । गोमूत्रे ॥
 गोजा । स्त्री । गोलोमिकायाम् ॥ पु
 धिव्यां ब्रीहियवादिरूपेणोत्पन्नया
 म् ॥ गोषु जायते । जनी० । जनसने
 ति विट् । विडुनोरित्यात्वम् ॥
 गोजागरिक । पु । भक्ष्यकारके ॥ न
 । मज्जले ॥

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐ गोजापरी । स्त्री । शुद्रचुपविशेषे ।

दुग्धफेनीवृक्षे । ब्रणकेतुघ्न्याम् ॥
 गोजिह्वा । स्त्री । दार्विकायाम् । गो-
 जिह्वाखता दारियाशक इति च गौ-
 ङभाषा ॥ गोजिह्वा वातला ग्रीता-
 ग्राहिणी कफपित्तनुत् । हृद्याप्रमे-
 हकासास्त्रब्रणज्वरहरी खघु ॥ को-
 मला तुवरारितक्ता स्वादुपाकरसा-
 स्मृता ॥ पत्रशाकलतुगुणा । गोजि-
 ह्वा कुष्ठमेहस्रक्त्रज्वरहरी खघु
 ॥ गोजिह्वेव ॥

गोजिह्विका । स्त्री । गोजिह्वाखताया-
 म् ॥ गोजिह्वेव । कन ॥

गोडुम्ब । पु । शृगालजम्बाम् ॥

गोडुम्ब । पु । शीर्षदन्ते । तरमूज इ-
 ति भाषा ॥

गोडुम्बा । स्त्री । गवादन्याम् । चित्रा-
 खकर्कश्याम् । गोमुक इति गौडभा-
 षा ॥ गामुवं तुल्यति । तुषिचर्दने ।
 मू० क । वृषोदरादि ॥

गोडुम्बिका । स्त्री । गोडुम्बायाम् ॥

गोषी । स्त्री । धान्याधारे मूण इति भा-
 षाप्रसिद्धे आवपने ॥ गोखशब्दादा-
 वपनेर्थे जानयदकुण्डगोखेति डीष्
 ॥ छिद्रवस्त्रे । शाण्ड्याम् ॥ धान्यमान-

भेदे ॥ द्विभूर्पामोयुदाहता तामेव
 भारजानीयादिष्युक्तेः ॥ शौषीपरि-

गोच

मायामिति वैद्यकपरिभाषा ॥

गोणीतरी । स्त्री । ह्रस्वगोण्याम् ॥ ह-
 स्वागोणी । कास्त्रगोणीभ्यांष्टरच् ।
 विज्ञान् डीष् ॥

गोण्ड । पु । पामरजातौ ॥ वृद्धनाभौ
 । नाभिगुडके ॥ त्रि । वृद्धनाभिर्वाति
 ॥ गो अण्ड इव ॥

गोतम । पु । ब्रह्मण पुत्रे गौतममुनौ ॥

गोतमान्वय । पु । शाक्यमुनौ ॥

गोतीर्थम् । न । गोष्ठे ॥

गोत्र । पु । अद्रौ । पर्वते ॥ न । आ-

ख्यायाम् । नामनि ॥ सम्भावनी-
 यवोधे ॥ कानने ॥ खेचे ॥ वर्त्मनि

॥ खेचे ॥ सजातीयगणे ॥ पूर्वाचार्या-

णामतेनाऽपत्ये ॥ कुले । अभिज-

ने । ऋषिशब्दवाच्ये आदिपुरुषे स्व-

सन्तानसन्नाकारिणि ब्राह्मणरूपे ॥

अभियवैश्ययो रूपदिष्टातिदिष्टगो-

त्रम् । शूद्रस्यातिदिष्टातिदिष्टगोत्रम्

। यथा । न समानगोत्रां भार्यं वि-

न्देतेत्यनेन शूद्रस्यापि सगोत्रा कथं

न निषिध्यते इति चेत् अत्रोपदिष्टा-

तिदिष्टगोत्रस्यैव निषेधेन नत्वातिदिष्टा-

तिदिष्टशूद्रगोत्रादेरिति निर्णयः ॥ अ-

भियवैश्यशूद्राणा अतिदिष्टातिदिष्ट-

गोत्रप्रवरम् अतएवैतेषां पुरोहितगो-

त्रप्रवरमित्यर्थः । तथा चाग्निपुराणे

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोत्रः

वर्णसङ्करोपाख्याने । चन्द्रियवैश्वशू
 द्राणां गोत्रं प्रवरादिकम् । तथा
 न्यवर्णसङ्कराणां येषां विप्राश्च याज
 कादृति ॥ गोत्राणितुचतुर्विंशति ।
 तथाचमनु । श्राद्धल्य काश्यपश्चै
 व वात्स्य सावर्णिक स्तथा । भरद्वाजो
 गौतमश्च सौकालीन स्तथापर ॥
 कल्किश्च श्वामिनेश्वश्च कृष्णापेयव
 शिष्ठकौ । विश्वामित्र कुशिकश्च कौ
 शिक इत्यथापर ॥ दृतकौशिकमौ
 जल्यौ आत्मन्यः पराशर । सौषा
 यन स्तथाऽत्रिश्च वासुकी रोहितस्त
 था ॥ वैयाघ्रपक्षकश्चैव जामदग्न्य
 स्तथापर । चतुर्विंशति गोत्राणां क
 थित्वापूर्वपण्डितै ॥ अपिचमनु । ज
 मदग्नि भरद्वाजो विश्वामित्राविगौ
 तमा । वशिष्ठकाश्यपागस्त्या मु-
 नयो गोत्रकारिण ॥ एतेषा या
 न्यपत्न्यानि* तानिगोत्राणिमन्वते-
 । एतदुपलक्ष्य मन्येषामपि दर्शना
 त् । तथाच । सौकालीनकमौज
 ल्यौ पराशरः पृहस्पती । काश्यपोवि
 ष्णुकौशिकौ कात्यायनचेयकाण्व
 का ॥ कृष्णात्रेय साङ्गतिश्च कौ-
 ण्डिन्यो गर्गसन्नकः । अङ्गिरसदृति
 स्तथा अनादिकाण्यसन्निता ॥ अथ
 जैमिनिपृहदास्याः श्राद्धल्यो वात्स्य

गोत्रा

एवम् ॥ सावर्ण्यखन्यानवैद्याघ्रपंथा-
 श्च दृतकौशिक ॥ शक्तिः काण्वीयन
 श्वैव वासुकीमौजल्य स्तथा । मुनक
 सौपायनश्च मुनयो गोत्रकारिणः ॥
 एतेषां यान्यपत्न्यानि तानि गोत्रा-
 णि मन्वते । सर्वेदिवत्त्वारिणश्चोत्रा
 ॥ इतिषमन्त्रयकृतधर्मप्रदीपः ॥ गूय
 ते शब्दोत्ते स्वसन्नानप्रमबोऽमेन
 । गुड्याम् । वृन् । मुधुकीपचीत्या
 दिनात्रो वा ॥ गां प्रायते वा । वैष्णवा
 चने । आतोनुपसर्गे इति क ॥

गोत्रजः । पि । गोत्रोत्पत्ते ॥ सतु जन्म
 नामसृतिपर्यन्तसमसंभोदकभावात्
 पश्चाद्भवति ॥

गोत्रभिद् । पुं । इन्द्रे । शक्ते ॥ गोत्रा
 न् गिरीन् भिनत्ति । भिदिरु० । स
 त् सूद्विषेति भिदे क्तिप् ॥

गोत्रवृत्तः । पुं । धन्वनदृत्ते ॥

गोत्रसम्प्रव । पुं । पश्चिमिशेषे ॥

गोत्रस्वखननम् । न । अन्यस्त्रोनामग्रहणे
 ॥ यथा । गोत्रस्वखने भ्रान्ति मानि
 निजानोहि केवलां मेऽच । व्याख्या
 नतो विशेषप्रतिपत्ति पाणिनीय-
 इवेति ॥

गोत्रा । स्त्री । कौ । पृथिव्याम् ॥ गोत्रा

शैला सन्वत्साम् । अर्धभावाच्च ॥ गा
 जखानि प्रायते वा । वैष्णवा क ।

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोदुग्ध

टाप् ॥ गव्यायाम् । गवां गव्ये ॥ गवां
समूह । इति च कश्चिदर्थेति च ॥
गोद' । पु । मस्तिष्के ॥ चि । गोप्रदे ॥
गां ददाति । डुदाञ् ० । आत इति कः ॥
गोदन्तम् । न । नटमण्डने । हरिता-
ले ॥ पु । गोर्दन्ते ॥
गोदा । स्त्री । गोदावर्यां नद्याम् ॥
गोदानम् । न । व्रतविशेषे । केशान्ते ॥
गाव' केशा दीयन्ते खण्ड्यन्ते ऽस्मिन् ।
डुदाञ् ० । कर्मणि ल्युट् ॥
गोदारणम् । न । हले ॥ कुदाले ॥
गां भूमिं दारयति । दृविदारणे ।
ल्युट् ॥ गौ भूमिर्दारयते ऽनेन । क
रणेल्युट् ॥
गोदावरी । स्त्री । नदीविशेषे । गौत
मसम्भवायाम् । ब्रह्माद्रिजातायाम् ॥
गोदुग्धम् । न । गो' क्षीरे ॥ अस्त्रगु
णा । गव्यं दुग्धं विशेषेण मधुर
रसपाकयो' । शीतलं स्तन्यकृत् क्षि
ग्ध वातपित्तास्त्रनाशनम् ॥ दोष
धातुमलस्रोत किञ्चित् क्लेदकरं गुरु
। जराससस्तरोगाणां शान्तिकृत् से
वितं सदा ॥ * ॥ कृष्णाया गोर्भध
दुग्ध वातहारिगुणधिकम् । पीता
या हरते पित्त तथ वात हरं भवे
त् ॥ श्लेष्मल गुरु शुक्लाया रक्ताच्चि
वाच्च वातहृत् । वातवत्सविवत्सा

गोधुक

नां गवां दुग्ध त्रिदोषहृत् ॥ वष्कयि
यया त्रिदोषघ्न तर्पणं वलकृत् पय
। जाङ्गलानूपशैलेषु चरन्तीनां यथो
त्तरम् । पयो गुरुतरं स्नेहो यथाहा
रं प्रवर्तते ॥ खल्यन्नभक्षणाज्जातं
क्षीर गुरु कफप्रदम् । तत्तु बल्य प
रवृष्य स्वस्थानां गुणदायकम् ॥ प
लातदृगकार्पासवीजजं रोगिणो हि
तम् ॥ * ॥ अपि चाहराजनिर्घण्ट ।
गवां प्रत्यूषसि क्षीरं गुरुविष्टम्भि
दुर्जरम् । तस्मा दभ्युदिते सूर्ये या
मं यामार्द्धमेव वा ॥ समुत्तार्य पयो
ग्राह्यं तत पथ्य दीपनं लघु । विव
त्सावाखवत्सानां पयो दोषघ्न
मीरितम् ॥ शस्त वत्सैकवर्णायाध
वलीकृष्णायो रपि । इत्थादा माष
पर्णादा ऊर्ध्वशृङ्गी च या भवेत् ॥
तासां गवां हितं क्षीर शृतं वा ऽशृ
तमेव वा । गवां सितानां वातघ्नं कृ
ष्णानां पित्तनाशनम् ॥ श्लेष्मघ्नं रक्त
वर्णानां वीन् हन्ति कपिलापयः ॥
इति ॥

गोदुग्धदा । स्त्री । चक्षिकादृशे सुनी
लायाम् ॥

गोधुक । पु । गोप्ते । गोदे । म्हरि ॥ गां
दोग्धि । दुग्ध प्रपूरणे । सत्सु विषे
ति क्तिप् ॥

गोधा

गोदुह । पुं । गोदुहि । गोपे ॥ नां
दोग्धि । दुह० । मू० क ॥

गोदोहनम् । न । गवां दोहनस्थाने
॥ गावोदुहन्ते ऽस्मिन् । ल्युट् ॥ का
लविशेषे । मूहूर्त्ता ऽष्टमभागे ॥ यथा ।
आचम्य च ततः कुर्यात् प्राची द्वारा
वलोकनम् । मूहूर्त्तस्याष्टम भागम्
ही ल्योद्यतिथिर्भवेत् इति ॥

गोदोहनी । स्त्री । गोदोहनपात्रे ।
पार्याम् ॥ गोर्दुह्यते यस्याम् । दुहे
करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् । ङीप् ॥
गोद्वज्र । पु । गोमूत्रे ॥

गोधन । पु । खूलाग्रवाणे । तुक्का इति
भाषा ॥ इतिहरिवंश ॥ न । गोस-
मूहे । गोकुले ॥ गवां धन समूह ॥

गोधा । स्त्री । तलायाम् । व्याघात
वारण्य । धनुर्गुणाघातवारणाय प्रको-
ष्ठतआवदुयां चर्मपथ्याम् ॥ निहा
कायाम् । गोधिकायाम् । गोह इति
भाषा ॥ अस्या मांसपाकविधिः । गो
वा चोष्णजलैर्भूय चाखितां खण्ड
य कृताम् । त्विन्नाञ्च तक्रतोयाभ्यां
चाखितां सूक्ष्माखण्डिताम् ॥ तत्र ये
द्वेसवाराश्च प्रलेहो वा दिधानतः
॥ विपाके मधुरा गोधा वातपित्तप्र-

णाग्निनी । कषाया कटुका प्रोक्ता
कफघ्नी वलवर्द्धनी ॥ मा तु खल्व

गोधूम

अखजभेदाद्विधेति व्याख्यातार ॥ गु-
ध्यते बाहुयया । गुधपरिवेष्टने । ह
लश्चेति घञ् ॥

गोधापदिका । स्त्री । गोधापदीक्षता
याम् । गोयाक्षिया इति गौड भाषा ॥
गोधापदी । स्त्री । सुवहायाम् । गोधा
पदिकायाम् ॥ गोधा इव पादो मूलम
स्या । कुम्भपदीषु चेति साधु ॥

गोधाखन्धः । पु । विट् खदिरे ॥

गोधि । पु । ललाटे ॥ गोधिकायम् ॥
गुध्यते । गुध० । इम ॥ गावी नेषेधी
येते यस्मिन् । कर्मगुणधिकरणे चेति
किष्वा ॥

गोधिका । स्त्री । गोधायाम् । निहा
कायाम् ॥ गोहीति प्रसिद्धे जलचरे
॥ गुध्यति । गुध० । खुल् ॥

गोधिकापुत्रः । पु । गोधाशावके । गौ
षेये । सर्पागोधायामुत्पन्ने चम्बन-
गोह इति प्रसिद्धे जन्तुविशेषे ॥ गु-
ध्यति । गुध० । खुल् । गोधिकाया
पुत्रः ॥

गोधिनी । स्त्री । वृद्धतीभेदे । चविका
याम् ॥

गोधूमः । पु । गोधूमे ॥ इति शब्दच-
न्द्रिका ॥

गोधूसः । पु । नागरङ्गे ॥ ओषधोवि-
शेषे ॥ गीहू इति प्रसिद्धे व्रीहिविशे-
से ॥

गोधूम

षे । रसाले । सुमने ॥ गोधूम सु
मनोऽपि स्यात् त्रिविधः स च कीर्त्ति
त । महागोधूम इत्याख्य पश्चाद्दे
शात् समागतं ॥ मधूची तु ततः कि
ञ्च दत्त्वा सामध्यदेशजा । नि शूको
दीर्घगोधूमः काचित् सन्दी मुखाभिध
॥ गोधूमो मधुर शीतो वातपित्त
हरो गुह्य । कफशुक्रप्रदो वल्य सि
ग्ध सन्धान कृत् सरः ॥ जीवने पुं
हयो व्रयो वयो वीर्यस्थिरत्वकृत्
। कफप्रदो नवीनो मधुराण्य । पु
राण्यवगोधूमश्चौद्राङ्गलशूक्यभु
मिति वाग्भटेन वसन्ते गृहीतत्वात्
॥ मधूची शीतला सिग्धा पित्तघ्नी
मधुरा लघु । शुक्रला वृंहणी पण्या
तद्वन्दीमुखा स्मृता ॥ गुण्यति गु
ह्यते वा । गुह्य० । गुचेरुह्य ॥
गोधूमसम्पदम् । न । काञ्चिकप्रभेदे ।
सौवीरे ॥

गोधूमसारः । पु । सुमनस्य सारांशे ।
सीरा इति सत्तरति च ख्याते ॥ तदि
धिर्यथा । निस्तुषाम् गोधूमा जुदूख
ले कण्डयित्वा सायङ्काले स्रष्टिकादि
पात्रे जले ममङ् कारयित्वा भरहि
ने प्रभातसमये उपरिस्थजलजलेन
दूरीकृत्वाऽध्वर्यसारं जातमेतत्
गुह्यं पोषणकरं श्वस्यैव हि तन्पाक

गोधूखि.

राजेश्वर ॥

गोधूमी । खी । गोलोमिकायाम् । गो
धूमा इति पाथरी इति च गौडभाषा
प्रसिद्धे शुभ्ररूप विशेषे ॥

गोधूखि । पुं । खी । समयविशेषे ॥
यथा । सन्ध्यातपारुणितपश्चिमदि
ग्निभागे व्योम्नि स्फुरदिरक्षतारकस
न्निवेशे । बहु मर्वा खुरपुटोत्पन्नै
रजोभिर्गोधूखि रेष कथितो भृगु
जेन योग ॥ अथिच । यावत्सिन्धु
रवश्च गगनतलगतं भानुविम्बं च ना
स्त याव नो दिक्षु शान्तिं व्रजति खुर
पुटे सूर्जतो रेणुसङ्गः । तत्र खे
वीसिद्धोषः प्रभवति न च सा क्रूरद
ष्टि श्रेष्ठार्था याचार्था वा विवर्द्धे स
कलशुभकरी सर्वकार्यस्य सिद्धिः ॥
काञ्चिद्विधेति दीपिका । यथा । गो
धूखि त्रिविधा बह्विध भुनक्तो चारी
विवाहादिके हिमन्ते शिभिरे श्रया
ति मृदुतां पिण्डीकृते भास्करे । शो
कोऽर्हासमिते वसन्तसमये भा
नौमते दृश्यतां स्वर्गवास्यमुपागते
च निवर्तं वर्धाशरत्काचयोः ॥ हेम
न्तशिशिरयोः स्रुता प्रासपिण्डीकृ
तरविकाशः । शोकोऽर्हास्रविका
शः । वर्धाशरत्समोच्चऽस्यगतर्वा
काश इत्यर्थः ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोप

गोनन्दी । स्त्री । सारसखगच्छियाम् ॥
 गोनर्ह । पु । सारसखगे ॥ पर्वतविभे
 घे ॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥ गांजलं
 नर्दयति । नदशब्दे । कर्मयुगल ॥
 गोनर्हीय । पु । पतञ्जलिमुनौ । गोन
 र्हे ॥ गोनर्हभव । वृद्धाच्छ ॥
 गोनस । पु । सर्पविशेषे । तिखित्से
 । मण्डलीवोडे ॥ गोरिव नासिका
 अस्य । अञ्नासिकाया इत्यञ् नसा
 देशश्च ॥ वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनाथ । पु । अनर्द्धाह ॥
 गोनाय । पु । गोपाले ॥ गांनयति ।
 गोज् प्रापये । कर्मयुगल ॥
 गोनास । पु । गोनसे ॥ गोरिव नासा
 यस्य ॥ न । वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनिष्यन् । पु । गोमूत्रे ॥
 गोप । पु । गुवाञ्च इति भाषाप्रसिद्धे
 सङ्करजातिविशेषे । आभीरे । वक्तु
 वे ॥ मणिवन्ध्यां तन्त्रवायात् गोपजा
 ते श्च सम्भव इति पराशरपटुति
 ॥ गोष्ठाध्यक्षे ॥ भूपतौ ॥ ग्रामौघा
 धिकृते ॥ बाले ॥ चि । रक्षके । उ
 पकारके ॥ गोपायति । गुपूरक्षणे ।
 आयादय आर्द्धधातुकेवा । अच् ॥
 गांपातिवा । पारक्षणे । आतोनुमे
 तिक ॥ गोर्ज्जात् पातिवा । पा०
 । सुधीतिक ॥

गोपर

गोपक । पुं । गोपशब्दार्थे ॥ स्वार्थे क ॥
 गोपकन्या । स्त्री । आभीरसुतायाम् ॥
 शारिवौषधौ ॥
 गोपघोषा । स्त्री । हस्तिकोलौ । वद
 रीछदायाम् ॥ वदरीसदृशाकारो
 वृक्षः । सूक्ष्मफलो भवेत् । अठव्या
 मेवसा घोषा गोपघोषेति चोच्यते
 ॥ विकटतटस्थे ॥
 गोपति । पु । शिवे । शम्भौ ॥ षण्डे
 । साँड इति भाषाप्रसिद्धे वृषे ॥ नृ
 पे ॥ भास्करे ॥ निदशाधिपे ॥ नृ
 बभनामौषधौ ॥ गवांपति ॥ ओ-
 कृष्णे ॥ गवांपाचनात् । गौर्महोत-
 स्या पतिर्वा ॥
 गोपदण्ड । पु । गुवाके ॥
 गोपनम् । न । अपरूपे ॥ गोपनाद्भी
 यते सन्धनगुप्तिरन्धतविना ॥ रक्षा
 याम् ॥ तेजपात इति भाषाप्रसिद्धे
 तमाक्षपणे ॥
 गोपनीय । चि । गोपितव्ये । गोप्ये ॥
 गोपभद्रम् । न । शाखूके ॥
 गोपभद्रा । स्त्री । काश्यप्याम् ॥
 गोपभद्रिका । स्त्री । गम्भार्थाम् ॥
 गोपवधू । स्त्री । शारिवायाम् ॥ गोपा
 क्रनायाम् ॥ गोपीएववधू । स्त्रिया
 पुवदिख्यादिनापुवङ्गाव ॥
 गोधरस । पु । बाले । जन्धरसे ॥ गो

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोपाक्ष.

ये उत्पत्तौ रसोऽस्य ॥

गोपवल्ली । स्त्री । भूर्वायाम् ॥ शारिवा
याम् ॥ श्यामास्तिकायाम् ॥गोपा । स्त्री । गोपालिकायाम् ॥ श्या
मास्तिकायाम् ॥ गोपायति । गुपू० ।
पञ्चाशजन्तात् अजादिच्चाट्टाप् इ
ति केचित् ॥ गा पाति । पारश्चये
। आतोनुपसर्ग इति केप्राप्ते । वास
रूपन्यायेन आतोमनिन् कनिह्वनि
पश्चेति चेन बिचि अदन्तस्वाभावा
दावविधेरभावे गोपा० विन्त्यपावदि
ति बोध्यम् ॥गोपानसी । स्त्री । छादनाञ्जुदावशि
। वडभ्याम् । कुञ्चेषु छादनार्थं दत्ते
वक्रकाष्ठे ॥ छादनाधारे । पटलाधा
रवक्षपञ्चरे ॥ गोपायति । गुपू० । वा
हुलकान् नसट् मत्त्यय । अज्ञेपय
लोपौ ॥ गवां गोभिर्वा पानम् किरणा
नां ग्रहणम् किरणैर्वा शेषणम् । तत्
स्थिति निवर्त्तयति । घोन्तकर्मणि ।
आतोनुपेतिक । गौ० ङी ॥ ष्गोपायित । चि । रक्षिते ॥ गोपाय्यते
स्व । गुपू० 'क्त' । आयादयच्चाट्टा
तुकेवा ॥

गोपाल । पु । नृपे । भूपे ॥ गोपे । गवा

पालके ॥ ईशे ॥ श्रीकृष्णे ॥ तद्धा
नं यथा । अच्चाट्टाच्चाट्टाणीत्याम् ॥

गोपाष्ट

जह्वि रक्षणाञ्जो जनेषो ऽम्बुजस्थो

वालो जङ्घाकटीरस्थसकलितरणात्

किङ्कणीको मुकुन्द । दोर्भां ह्येय

ज्वीन दधद ऽतिविमलं पायसं वि

श्वन्द्यो गोगोपीगोपवीतो रत्नस्र

विलसत्कणभूष स्थिरव इतितन्त्रसा

र' ॥ सर्वस्य जगतः पालनात् । वि

ष्णौ ॥ गां भूमिं वेदं तन्मूलं य-

ज्ञादिकं वा । पालयति । गा. पालय

तिवा । पालरक्षणे । कर्मण्यञ् ॥

उगणे । मध्यगुरौ । ऽ । ॥

गोपालक' । पु । शिवे ॥ श्रीकृष्णे ॥ ग

वांपालके ॥ गोपालयव । स्वार्थे कन् ॥

गोपालकर्कटी । स्त्री । ग्वाल्काकडी

इति प्रसिद्धे कर्कटी प्रभेदे । चुट्टेर्वा

रौ । चुट्टिर्भिटायाम् ॥

गोपालिका । स्त्री । गोपालकस्य स्त्रिया

म् ॥ अचपुयोगलक्षणे ङीष् प्राप्ते ।

पालकान्तामेति निषिध्यते ॥ कीट

विशेषे । महाभीरौ ॥ शारिवाया

मोषधौ ॥

गोपाली । स्त्री । गोपालकर्कश्याम् ॥

गोरक्ष्याम् ॥ गोप्याम् ॥ गोपाली

करतालीनर्त्तनशाली पुनातुवन

शाली ॥

गोपाष्टमी । स्त्री । गोष्ठाष्टम्याम् ॥ यथा

। युक्ताष्टीकार्तिके तु स्मृता गोपाष्ट

गोपुर

मी वृधै । तद्दिनेवासुदेवोऽभू
द्गोप पूर्वन्तु वत्सप ॥ तत्र कुर्या
द्गर्वा पूजा गोघ्रास गोमदक्षिणम्
। गवानुगमन कार्यं सर्वान् कामान्
ऽभीप्सता ॥

गोपिका । स्त्री । गोपव्याम् ॥ गोपाय
ति । गुपू० खलु ॥ गोप्याम् ॥

गोपित्तम् । न । गोरोचनायाम् ॥

गोपिनी । स्त्री । श्यामालतायाम् ॥

गोपी । स्त्री । गोपस्यनार्याम् ॥ गोप

स्य स्त्रीत्त्वर्थे पुत्रोपादाख्यायामिति
ङीष् ॥ शारिवायाम् ॥ रक्तिकाया

म् ॥ रक्तिकायाम् । मूलप्रकृतौ ॥

गोपायति । गुपू० आयाभावे । प

चाद्यच् ॥ गौरादिङीष् ॥

गोपीथ । पु । न । रक्षणे ॥ न । तीर्थे
॥ जलहोण्याम् ॥ गावपिवन्त्यस्मि

न् । पा० निशीथगोपीथावगथाद्

तिथक् ॥ गोपीथ.सोमपानमिति

वेदभाष्यम् ॥

गोपुच्छ । पु । हारविशेषे ॥ गोर्खाङ्गू
ले ॥ गोर्खाङ्गूलवानरे ॥

गोपुटा । स्त्री । स्थूलैवायाम् ॥

गोपुटिकम् । न । शिववृषस्यमण्डपे ॥

गोपुरम् । न । पुरद्वारे ॥ द्वारमात्रे ॥

कैवर्त्तीमुस्तके ॥ गां जल विपत्तिं ।

पृषालनपूरणयो । मू० क. ॥ गौर्ज

गोप्याधि.

ख पुरमस्येतिवा ॥ यद्वा । पुरति

। पुरअग्रगमने । इगुपधेति क. । ग

वापुरम् ॥ गोपायति वा । गुपू० बाहु

खकादुरच् ॥ यद्वा । पोखते । पुखमह

त्वे । इगुपधत्वात् क । रलयोरभेद.

गोभि पुरम् ॥ गा पुरति वा । पुर० ।

मू० कोवा ॥

गोपुरक । पु । कुन्दुरके । बहुगन्धे ॥

गोपुरीषम् । न । गोमये ॥

गोपेन्द्र । पु । विष्णौ ॥ गोपराजे ॥

गोपेश । पु । शक्यमुनौ ॥ गोपराजे

॥ नन्दघोषे ॥

गोप्ता । त्रि । रक्षके ॥ गोपायति ।

गुपू० टच् ॥ श्रीकृष्णे ॥ सद्विस्वमा

यया स्वात्मान सवृणोति ॥

गोप्त्री । स्त्री । गोपिकायाम् ॥ रक्षि
कायाम् ॥

गोप्यः । पु । दासीपुत्रे ॥ त्रि । रक्षणी

ये ॥ गुह्ये ॥ सङ्गोपनीये ॥ यथा ।

आयु र्धित्तं गृहच्छिद्र मन्त्रमैयुन

भेषजम् । अपमान तपो दान नव

गोप्यानि यत्नत इति ॥ गुप्यते । गुपू०

ऋहलोर्ण्यत् ॥

गोप्यक. । पु । दासे ॥ गोप्यात् स्वार्थे क.

॥ गोप्य कायति वा । कै० आतइतिक

गोप्याधि । पु । वन्धकविशेषे ॥ तथा

च नारदः । अधिक्रियत इत्याधि.

गोमय

स विघ्नेषो द्विलक्षणः । कृतकालो
ऽपनेयश्च धावद्देवोद्यतः स्रग्धरा ॥ स
पुनर्विधो प्रोक्तो गोप्यो भोग्यस्त
थैवच । गोप्योरक्षणीयः ॥

गोवाली । स्त्री । औषधिविशेषे ॥ पा
ककर्णतिङ्गीप् ॥

गोभण्डीर' । पु । जलकुङ्कुमखगे ॥

गोमल्लिका । स्त्री । मल्लिकाविशेषे ।
दशे । डांस इतिभाषा ॥

गोमान् । वि । गवोश्चरे । गोमिनि ॥
वहवो गावोऽसौ । मूत्रि तदस्यास्ती
तिमतुप् ॥

गोमतम् । न । गमूतौ ॥

गोमतल्लिका । स्त्री । प्रशस्तायांगवि ॥
प्रशसावचनैश्चेति निश्चयसमासः ॥

गोमती । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातायां नद्या
म् । वाशिष्ठ्याम् ॥ वैदिकमन्त्रवि
शेषे ॥ उगितश्चेतिङ्गीप् ॥

गोमन्तः । पु । विन्ध्यप्रच्यन्तपर्वते ॥

गोमय । पु । न । गोविधि ॥ गो.पुरी
षम् । गोश्चपुरीषे इतिमयट् ॥ अ
च्यन्तजीर्णदेहाया वन्यायाश्च विशे
षत । रोगार्त्ताया. प्रसूताया न गो
गोमयमाहरेत् ॥

गोमयच्छत्रम् । न । शिखीन्द्रके ॥

गोमयच्छत्रिका । स्त्री । उच्छिखीन्द्रे
शिखीन्द्रे । दिखीरे ॥

गोमुखः

गोमयप्रियम् । न । भूतये ॥

गोमयेत्या । स्त्री । गोमयजातकीट
विशेषे । गर्दभ्याम् । गोवरीत्या इति
भाषा ॥

गोमायु । पु । शृगाले ॥ गन्धर्वविशेषे
॥ गां विकृतां वाचं मिनेति । डुमि
न् ० । कृतापेच्युष् ॥

गोमी । पुं । शृगाले ॥ बुद्धिभिक्षुशिष्ये
। आमलेरे ॥ वि । गोमति ॥ उपा
सके ॥

गोमीनः । पु । मत्स्यविशेषे ॥

गोमुख' । पु । मातलिपुत्रे ॥ महादे
वगणान्तरे ॥ नक्रे ॥ यक्षविशेषः ॥

न । कुटिलागारे ॥ वाद्यभाण्डे ॥ ले
पने ॥ चैरक्रियमाणे सुरङ्गाया' प्र
भेदे ॥ जपमालागोपनाय पट्टवस्त्रा
दिनिर्मिते गोमुखी इति प्रसिद्धे य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । चतुर्विंशाङ्गुल
मित पट्टवस्त्रादिसम्भवम् । निर्मा
या ऽष्टाङ्गुलिमुखं श्रीर्वा तत्पट्टद
शाङ्गुलम् ॥ त्रैयं गोमुखयन्त्रञ्च सर्व
तन्त्रेषु गोपितम् । तन्मुखे स्थापये
न्मालां श्रीवामधगत' कर ॥ प्रजपे
द्विधिना गुह्यं वर्षा मालाधिकं प्रिये । इ
ति मुण्डमालातन्त्रम् ॥ गोमुखादे
ततोमालां गोपयेन्मातृजारवत् ।
इति मयातन्त्रम् ॥

गोमेद

गोमुखी । स्त्री । मन्त्रजपार्थकर्षटादि
निर्मितगुप्तिकायाम् । गोमुखे ॥ राठ
देशस्थनदीविशेषे ॥

गोमूत्रम् । न । गोजले ॥ अस्यगुणा ।

गोमूत्र कटु तीक्ष्णोष्ण चारं तिक्त
कषायकम् । लघ्वग्निदीपन मेघं
पित्तकृत् कफघातहृत् ॥ शूलगुल्मो
दरानाहकण्डूचिमुखरोगजित् । कि
लासगद्वातामवस्त्रिक् कुठनाशन
म् ॥ कासश्वासापह शोथकामलापा
ण्डुरोगहृत् ॥ * ॥ कण्डूकिलासग
दशूलमुखाचिरोगान् गुल्मातिसा
रमरुदामयमूत्ररोधान् । कासं सकु
ष्ठजठरकृमिपाण्डुरोगान् गोमूत्र मे
क मपि पीत मपाकरोति ॥ सर्वेष्व
पिचमूत्रेषु गोमूत्र गुणतोधिकम् ।

उदाहरणयथा ॥

प्र	वृ	त्ते	वि	त	स	द्व	नं	सा	ध	ने	प्य	वि	षा	दि	भि
व	हृ	पे	वि	क	स	द्व	न	यु	ध	मा	प्य	वि	षा	णि	भि

इतिमाघे १८ सर्गे ४६ श्लोक ॥
अस्याश्चत्वारोभेदाः । पादगोमूत्रि
का अर्द्धगोमूत्रिका श्लोकगोमूत्रिका
विपरीतगोमूत्रिकेतिभेदा इति स
रस्वतीकण्ठाभरणम् ॥

गोमेदः । पु । गोमेदकमणौ ॥ द्वीप
विशेषे ॥ यथा । गोमेदे गोपतिर्मा

गोमूत्रि

अतो विशेषाकथने मूत्रं गोमूत्र
मुच्यते ॥ ग्रीहोदरश्वासकासशोथव
चाग्रहापहम् । शूलगुल्मरुजानाह
कामलापाण्डुरोगनुत् ॥ कषायं ति
क्ततीक्ष्णञ्च पूरणात् कर्णशूलहृत् ॥
गोमूत्रिका । स्त्री । तृणविशेषे । चित्र
जायाम् । रक्ततृणायाम् ॥ चित्रका
व्यविशेषे । यथा । गतिरुच्चावचा य
त्र मार्गे मूत्रस्य गोरिव । गोमूत्रिके
ति तत् प्राहुर्दुष्कराचित्रवेदिन
॥ अपिच । वर्णानामेकरूपत्वं यद्ये
कान्तरमर्द्धयो । गोमूत्रिकेति तत्
प्राहुर्दुष्करतद्विदोविदुरिति ॥ षो
डशकोष्ठद्वये पङ्क्तिद्वये ऽर्द्धद्वय क्रमे
ण विलिख्येकान्तरविनिमयेन वाचने
श्लोकनिष्पत्तिर्भवतीत्युद्धार ॥

म राजा भूज्ञोसबोद्यत । याज्यो ऽ
भूद्वर्जिकल्पानां भौतथ्यानां मनो
कुले ॥ स तेष हरियज्ञाय प्रवृत्तेषु
भृगून्गुरुन् । वज्रे त गौतम को
पादशपत् सोऽगमत् जयम् ॥ य
ज्ञवाटे ऽस्य ता गावो दग्धा कोपा
ग्निना मुने । तन्मेदसामहीकृत्वा

गोमेद	गोरक्ष
गोमेद सततोऽभवदिति ॥ गोमेदक । पु । स्वनाम्ना प्रसिद्धे मणि विशेषे ॥ न । पीतमणौ ॥ राहुर त्ने । तमोमणौ ॥ अरुपरीक्षा यथा । हिमालयेवा सिन्धौवा गोमेदम णिसम्भव । स्वच्छकान्तिगुरु स्नि ग्धो वर्णाद्यो दीप्तिमानपि ॥ वज्र च पिञ्जरो धन्यो गोमेदइतिकी र्त्तित । चतुर्धा जातिभेदस्तु गोमे देऽपि प्रकाशयते ॥ ब्राह्मण शुक्लव र्णं स्नात् चचियोरक्तउच्यते । आपी तावैश्यजातिस्तु शूद्रस्त्वानीलउच्य ते ॥ छाया चतुर्विधा खेता रक्ता पीता ऽसिता तथा ॥ गुरुप्रभाण्य सितवर्णरूप स्निग्धो मृदुर्वातिमहा पुरोण ॥ स्वच्छस्तु गोमेदमणि ध त्ताय करोति लज्जा धनधान्य वृद्धि म् । लघु विरूपेऽतिखरोऽन्यमा न स्नेहापलितो मलिन खरोपि ॥ करोति गोमेदमणि विनाश सम्प त्तिभोगावलधीर्थराशे ॥ ये दोषा हीरके ज्ञेया स्ते गोमेदमणावपि । परीक्षा वज्रित कार्या शश्वेवा रत्न कोविदैः ॥ स्फटिकेनैः कुर्वन्ति गो मेदमतिरूपिणम् । शुद्धस्तु गोमेदम णे स्तु मूल्यं सुवर्णतो द्वैगुणमाहुरे के । अन्येतथा षड्भुसतुल्यमूल्यं तथा	परेचामरतुल्य माहु ॥ चतुर्विधा ॥ ना मेघातु धारणं परिसम्भतमिति ॥ काकोले ॥ पत्रके ॥ गोमेदसन्निभ । पुं । दुग्धपाषाणे ॥ गोमेध । पु । यज्ञविशेषे ॥ तस्य क लौनिषेधो यथा । अश्वालम्भ गवा लम्भ सन्ध्यासंपन्नपैतृकम् । देवरा ज सुतोत्पत्ति कलौपञ्चविवर्जयेत् ॥ गोयुगम् । न । गोद्वये ॥ गबोर्युगम् ॥ गोरक्ष । पु । नागरङ्गे । नारङ्गे ॥ क षभनामौषधौ ॥ चि । गोरक्षके । गो पे ॥ रक्षतीतिरक्ष । गो रक्ष. ॥ गोक्षकर्कटो । स्त्री । चिर्मिठायाम् ॥ गोरक्षजम्बू । स्त्री । गोधूमे ॥ गोरक्ष तण्डुलायाम् ॥ घोण्टाफले ॥ गोरक्षतण्डुला । स्त्री । गोरक्षचाउलि या इति गौडभाषाप्रसिद्धे शुद्धता विशेषे । गाङ्गेरुव्याम् । नागवला याम् ॥ गोरक्षतुम्बी । स्त्री । कुम्भतुम्ब्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा । स्त्री । शुद्धपविशेषे । ताम्रदुग्धायाम् । बहुपत्रायाम् । अ मृतसञ्जीवन्याम् ॥ गोरक्षी । स्त्री । शुद्धपविशेषे । ग न्धबहुलायाम् । पञ्चपर्णिकायाम् ॥ गोरक्षदुग्धायाम् ॥ कुम्भतुम्ब्याम् ॥ गोरक्षम् । न । माशुपाल्ये ॥ गोरक्षतो

गोख

ति गोख । तस्यभावः । व्यम् ॥
गोख । पु । पञ्चविंशे ॥ खड्गे ॥
वन्दिनि ॥

गोख । पु । दुष्टदिरे ॥
गोखम् । न । गुरखे । उद्यमे । भारा
द्युद्यमे ॥ गूर उद्यमे । चु० । ल्युट् ॥
गोखस्य । पु । दुग्धे ॥ दधि ॥ दण्डा
कते । घोले । तक्र ॥ गोखस्य दु
ग्धस्य विकारत्वात् उच्यते ॥

गोखस्यम् । न । तक्र ॥

गोखटी । स्त्री ।

गोखटिका । स्त्री । } शारिकाविहगे ॥

गोखिका । स्त्री । }

गोखतम् । न । क्रोशयुग्मे ॥ गोखन्दे ॥

गोखोचम् । न । हरिताले ॥

गोखोचना । स्त्री । स्वनामख्यातर्पात
वर्धय्ये । गोमनायाम् । मङ्गलाया
म् । मेधायाम् ॥ गोखोचना हिमा
तिक्ता वय्या मङ्गलकान्तिदा । विषा
ऽच्छीघ्रहोन्मादगर्भस्त्रावचतास्त
कृत् ॥

गोखम् । न । मस्तिष्के । मस्तकभवसे
हे ॥ मुर्यते गुरतेवा । मुरी उद्यम
ने । खड्गादय इतिसाधु ॥

गोख । पु । सर्ववर्तुले ॥ मदनवृत्ते ॥

गोखरात् विधवास्तुते ॥ भूगोले ॥ ख

गोले ॥ यथा । गोख श्रोतुं बहि तव

गोख

मतिर्भास्वरीय शृणु ज्वलितिशि
रोन्मणि ॥ एकराशौषधैर्गमि ॥

यथा । ग्रहाणां मेकस्मिन् यदिभव
ति घणां निवसति सदा गोलोके
ग प्रलयपद मिन्द्रोपि लभते भ
वे लोको रङ्ग परिहरति पुत्रश्च
जननी नृपाणां न भ्र. स्याज्ज्वल
ति वसुधा शुष्यति नदीति ॥ एकरा
शौसत्तग्रहयोगे ॥ यथा । सत्तग्रहा
यदैकस्या गोलयोगे सदाभवेत् ।
दुर्भिक्षं राष्ट्रपीडाश्च तस्मिन् काले
नृपश्च इति ॥ न । मण्डले ॥ गुडे
र्धज । उल्लयोरभेदः ॥

गोखकः । पु । जारतोविधवास्तुते ॥ म
यिके । अलिच्छरे । गोख इतिमाट इ
तिचभाषा ॥ गुडे ॥ पिष्टे ॥ यथा । ते
जसा गोखक सूर्योग्रहर्चायाम् गो
खका । प्रभावतो हि दृश्यन्ते सूर्य
रश्मिविदीपिता ॥ इति सूर्यसिद्धान्त
॥ गन्धरसे । वेले ॥ न । गोलोके ॥
गुह्यते । गुडरचायाम् । घञ् । स्वा
यैकम् । उल्लयोरैक्यम् ॥

गोखचयम् । न । गवा प्रशस्ताप्रशस्त
स्वरूपे ॥ यथा । पराशरः प्राञ्च वृ-
हद्रथाय गोखचयं तत् क्रियते ततो

ऽवम् । मवा समाप्तः शुभलक्षणा-

स्ता सर्वा साया प्यागमतो ऽभिधा

गोखच

स्ये ॥ अशुभलक्षणा गाव आह । सा
 स्वाविरुद्धाक्षो मूषिकनयनाश्च
 न शुभा गावः । प्रचक्षा सिपिटवि-
 दाया करटा खरसदृशवर्णाश्च ॥
 दशसप्तचतुर्दशः प्रलम्बमुखा नना
 विनतपृष्ठा । ह्रस्वसूत्रग्रीवायवम-
 ध्या दारित खुराश्च ॥ श्यावातिदी-
 र्घजिह्वा गुल्फै रतितनुभि रति
 दृष्टिर्वा । अतिककुदा' कुषदेहा
 नेष्टा हीनाधिकाङ्ग्यश्च ॥ ४ ॥ अथ
 वृषलक्षणम् । वृषभोऽप्येवंसूत्रातिव-
 म्बवृषश्च सिराततकोड । सूत्रसि-
 राचितगण्ड सिस्त्रुणं मेहतेयश्च ॥
 मार्जाराश्च कपिश्चः करटो वा न
 शुभदे । विजस्येव । कृष्णोष्ठताकुजि-
 ह्व स्रसमो वृषस्य घातकरः ॥ ६ ॥
 सूत्रशृङ्गमणिशृङ्ग सितोदरः कृष्ण
 शरवर्णश्च । गृहजातोऽपि पितृव्यो
 यूथविनाशवहे वृषभ' ॥ ७ ॥ श्या-
 मक पुष्पचिताङ्गो भस्माक्षयसन्निभो
 विडालाश्च । विप्राणा मपि न शु-
 भं करोति वृषभ' परिगृहीतः ॥ ये
 चोदरान्ति पादान् पङ्कादिव योजि-
 ता, कुशग्रीवाः । काचरनयना ही-
 नाश्च पृष्ठत स्ते न भारसहाः ॥ ८ ॥ अ-
 थशुभलक्षणसंहितानाह । अदुसं-
 तताङ्गीष्टा सानुस्फिज सानुताकुजि-

गोखच

ह्वाश्च । ह्रस्वतनुश्च अक्षयः सुकुचयः
 पृष्ठजङ्घाश्च ॥ आताम्रसंहतखुराश्च
 डोरस्ता दृष्टककुशुक्ता । सिग्धश्च
 क्षतनुस्त्रयोमास सानुतनुशृङ्गाः ॥
 तनुभूस्पृग्वाचधयो रक्तामविलोच-
 ना महेच्छासाः । सिङ्गलान्धा स्त-
 न्वल्लकन्जला' पूजिता' सुगताः ॥
 ११ ॥ वामावर्त्तैर्वाने दक्षिणपार्श्वे
 च दक्षिणावर्त्तै । शुभदा भवन्त्यन-
 तुहे जङ्घाभिश्चैकनिभाभि' ॥ वै-
 दूर्यमल्लिकावुधुदेव्याः सूत्रनेत्रव-
 र्त्मान' । पार्श्वेभि रस्फुटिताभिः प्र-
 क्ता, सर्वे च भारसहा' ॥ आशोहे-
 जे सवलि मांजारमुख' सितश्च द-
 क्षिणतः । कमलोत्पलला' वाम' सु-
 वाचधि वाजितुल्यजव' ॥ श्वेते हृष्ट-
 यो मेघोदरैश्च सङ्क्षिप्तवृक्षप्रोडः
 । श्वेयो भाराध्वसहे श्वेऽश्वतुल्य
 श्वश्लेषलः ॥ १५ ॥ सितवर्ण' पिङ्गा-
 च स्तामविषाणेश्वरी महावक्रः । शं-
 खो नामशुभफलो यूथस्य विवर्द्धन-
 प्रोक्त ॥ १६ ॥ भूस्पृग्वाचधिराता-
 मविषाणो रक्तदक् ककुर्ग्राश्च । क-
 र्माश्च श्वस्वामिन' सचिरात् कुह-
 ते पतिं कचम्या' ॥ १७ ॥ योवा सि-
 ते श्व श्वरणे र्येष्टवर्णश्च सोपि शु-
 भं फलं कुरुते ॥ श्विष्यफलोऽपि प्राणो

गोलोक

यदि नैकान्तप्रशस्त्रोऽपि ॥ १८ ॥

इतिवाराहीसंहिताया गोबन्धना
माष्टपञ्चाशोऽध्याय ॥ ५८ ॥

गोला । स्त्री । गोदावर्याम् ॥ सख्याम्
॥ कुमभ्याम् ॥ दुर्ग्याम् ॥ पत्राञ्चने
॥ मण्डले ॥ अलिञ्चरे ॥ बालखेल
ने । बालक्रीडनकाष्ठे ॥ गां दीप्ति
लाति । स्त्री । आतइति क ॥ गु
ह्यते वा । गुह्यवेष्टने । घञ् । इच्छ
योरैक्यम् ॥

गोलाङ्गुल । पु । असितमुखे कपिवि
शेषे । कपित्वाख्ये । दक्षिणोत्तरे ॥ क
र्णोद्गारे ॥

गोदासः । पु । शिखीन्धे ॥

श्री.लिङ्ग । पु । वरुणापाटलौ ॥

गोक्षीठ । पु । लोभविशेषे । घटा
पाटलौ ॥ गोभिर्निहतेष्य । नि
ह० । क्त० ॥

गोलोक. । पु. न. श्रीकृष्णस्य निश्चये
धामनि ॥ श्रीकृष्णस्थाने ॥ यथा ।
वैकुण्ठस्य दक्षभागे गोलोक सर्वभो
जनम् । तत्रैव राधिका देवी दिभु
जो मुररीधरः ॥ यद्रूपगोत्रकं धाम
तद्रूपं नास्ति मामके । ज्ञाने वा च-
क्षुषोः किं वा ध्यानयोगे न विद्यते
॥ सुदुतत्त्वमयं देवि नानादेवेन शो-
भितम् । मध्यदेशे गोत्रकास्य श्रीवि

गोवर्द्ध-

षोः शोभमन्दिरम् ॥ श्रीविष्णोः स
त्वरूपस्य यत्स्थलं चित्तमेवाहनम् ।

तस्य स्थानस्य माहात्म्यं किमया कथ्य
तेऽधुनेत्यादि माहात्म्यादिकं तन्त्र
शास्त्रे ब्रह्मवैवर्त्तपुराणेषु द्रष्टव्यम्॥

गोलोमिका । स्त्री । गोधुमा इति पा-
थरी इति च गौडभाषाप्रसिद्धे शुद्ध
शुद्धविशेषे । क्रोष्टुकपुच्छिकायाम् ।
प्रसरिण्याम् ॥

गोलोमी । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् ॥ गो
लोमसु जाता । तत्रजातइत्यर्थः ॥
वचायाम् ॥ भूतकेशे ॥ गोलोमामि
यम् । तस्येदमित्यर्थः । सत्रापूर्वकस्या
श्वृद्धिः ॥ वेश्यायाम् ॥ गौर्लोमा-
स्या । गोशब्दो गोलोमसु द्व्येवाच-
ष्टिकः । अनउपधालोपिन इति स्त्री
प् ॥ गोलोमिकायाम् ॥

गोवत्सादी । पु । एके ॥

गोवन्दनी । स्त्री । प्रियङ्गु । फलिण्या
म् ॥ गविभूमौ वन्यते । वदि० । कर्म
खित्वाट ॥ पीतदण्डोत्पले ॥

गोवरम् । न । गोमयविशेषे ॥ गीष्ठा
न्तर्गोखुरक्षुष्म शुष्कचूर्णितगोमय
म् । गोवर तत् समाख्यातं वरिष्ठं
रससाधने ॥

गोवर्धन. । पु । स्वनाम्ना प्रसिद्धे पर्वत
विशेषे । निरिराजे ॥ अनादि ईरि

गोविन्द

दासोऽयं भूधरो नात्र संशयः । गुह्यं
प्रतिपदि प्रातः कार्तिकेऽर्च्योऽत्र वै-
ष्णवैः ॥ पूजामन्त्रस्तु । गोवर्द्धनध-
रधारगोकुलत्राणकारक । विष्णु
बाहुकृतोच्चायो गवा कोटिप्रदेभ
वेति ॥ चि । गोवर्द्धके ॥ गवा वर्द्धन ॥
गोवर्द्धनधर । पु । श्रीकृष्णो । नन्दनन्द
ने ॥ गोवर्द्धनस्य गिरे धरो धारक ॥
गोवर्द्धनधारी । पु । श्रीकृष्णे । यत्रोदा
नन्दने ॥
गोवशा । स्त्री । वन्ध्यायाङ्गवि ॥
गोविन्द । पुं । वासुदेवे ॥ तद्भानयथा
। फुल्लेन्दीवरकान्त मिन्दवदन वर्हा
वतंसप्रिय श्रीवत्साङ्गमुदारकौस्तु
भधर पीताम्बर सुन्दरम् । गोपीना
नयनोत्पलार्चिततनुगोगोपसङ्घा
वृतंगोविन्द कलवेणुवादनपर दिव्या
ङ्गभूषभजेति ॥ गोशब्दवाच्यानि इ
न्द्रियाणि निष्पन्नं प्राप्ते ॥ गावेदक्ष
णां वासो विन्दति इति व्युत्पत्त्या
सर्ववेदोपादानक्षेत्रेण सर्वज्ञे ॥ गा
भुवं घेजुं स्वर्गं वेद वा अविदत् वि
न्दति वा । विद्° विद्भृ° । गवादि
षु विन्दे । संज्ञायामिति ॥ वाराहक
पेणोदुरणात् कामधेनोरैश्वर्यप्राप्ते ।
इन्द्रोऽस्वर्गस्य निवेदनात् मत्स्यादि
रूपेण वेदोदुरणात् ॥ गोभिर्वासी

गोशाला

भिर्वेदान्तवाक्यैर्विन्दते वा । गोभि
रेव यतो वेद्यो गोविन्द समुदा
हृत इति विष्णुतिलकम् ॥ वहिषु
राखेयमानुशासनेतन्नाममाहारम्य
यथा । येतिष्ठन्त स्वपन्तश्च गच्छन्त
सुखिते क्षुते । सङ्गीतयन्ति गोविन्द
ते वस्त्याज्या सुदूरत इति ॥ गवाध्वजे
॥ दृढस्पतौ ॥
गोविन्ददादशी । स्त्री । फाल्गुनशुक्लद्वा
दश्याम् ॥
गोविट् । पु । गोमये ॥ गोर्विट् ॥
गोविष्ठा । स्त्री । गोमये ॥ वनोपले ॥
गोर्विष्ठा ॥
गोवीथी । स्त्री । मध्यममार्गे नक्षत्र
विशेषाया सञ्चाविशेषे ॥ यथा । इ
सश्चिन्नातया स्वाती गोवीथी तितुश
ब्दितेति ॥
गोष्टन्दम् । न । गोसमूहे ॥
गोशकृत् । न । गोमये ॥
गोशरणम् । पु । व्याघ्रादितो दुर्गाश्च
गो परित्राणकारके ॥ गो गैर्वा वा
शरणम् ॥
गोशालम् । न । गोमूहे ॥ गवांशाला
। विभाषासेनेति पाश्चिक क्लीबत्वम्
॥ चि । गोशाले जाते ॥ स्थानान्तगो
शालेति जातार्थप्रत्ययस्य लुक् ॥
गोशाला । स्त्री । गोशाले । गोशाला

गोष्ठम्

इतिभाषा ॥ गवांशाला ॥

गोशीर्षम् । न । चन्दने ॥ चन्दनविशेषे । हरिचन्दने ॥ गोशीर्षाकारे मल्लये कदेशे जाते कालताम्रव्यामिश्रवर्णे उत्पलगन्धिनि अतिसुरभिशीतलतया सदैव सर्पैर्वेष्टिते इति व्याख्यातार ॥ गो शीर्षमिव गोशीर्षागिरिस्तस्याकर इति स्वामी ॥ गवांमस्तके ॥

गोशीर्षक । पु । श्लेषपुष्पीवृक्षे ॥ कषभाद्रिसमुद्भवे गोरोचनासदृशवर्णे चन्दनजातिविशेषे ॥ गोमस्तके ॥

गोशृङ्ग । पु । ववुरवृक्षे ॥ न । गोर्धियाखे ॥

गोश्रुति । पु । वैयाद्यपद्येकधिविशेषे ॥

गोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गावस्तिष्ठन्त्यव । छा० घञर्थ इति सुपिस्थ इति वा क । अन्वान्नेतिषत्त्वम् ॥ चिदधिष्ठिताङ्कारे ॥ गाव ओचादीनीन्द्रियाणि तिष्ठन्त्यचेति पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ गोष्ठीश्राद्धे ॥

गोष्ठपति । पु । गवांस्थानाध्यक्षे ॥

गोष्ठम् । पु । परहिसके । य स्वगृहाङ्गनेस्थित परान्वेष्टितस्मिन् ॥ गोष्ठेन इति सप्तमीतत्पुरुषे अचतुरेण्यादिना ऽच् । नस्तद्धितइतिटिलो

गोसम्भ

प ॥ षष्ठीतत्पुरुषेतु गोष्ठम्भाइत्येव ॥

गोष्ठाष्टमी । स्त्री । गोपाष्टम्याम् ॥

गोष्ठी । स्त्री । सभायाम् । परिषदि ॥

सखापे ॥ पोष्यवर्गे ॥ विष गोष्ठीद

रिद्रस्य ॥ गावोऽनेकावाचस्तिष्ठन्त्य

स्याम् । घञर्थक । अन्वान्गोभूमी

तिषत्त्वम् । गौरादित्वान् ङीष् ॥

गोष्ठीपति । पु । पोष्यवर्गाभिपालके

॥ सभापतौ ॥

गोष्ठीभेद । पु । क्रीडाविशेषे ॥

गोष्यदम् । न । गोखुरन्त्यभे ॥ त्रि । ग

वां गतिगोचरे ॥ गोपद प्रमाणे ॥

गो पदम् । गाव पद्यन्ते यस्मिन् दे

शे स गोभि सेवितो गोष्यद । गो

ष्यदसेवितासेवितप्रमाणेष्वितिसुट्

सस्यषत्त्वन्निपात्यते । असेविते

अगोष्यदान्यरण्यानि । प्रमाणे गोष्य

दमाचक्षेवम् ॥

गोस । पु । बाले ॥ उष काले । वि

भाते ॥ गांजल स्यति । घोषन्तकर्म

णि । आत इतिक ॥

गोसङ्ख्य । पु । गोपे ॥ गाव सङ्ख्ये

। चक्षिङ् । चक्षिङ् स्थान । समि

ख्य इतिकः ॥

गोसदृक् । पु । गवये ॥

गोसन्दाय । पु । गोदानकसरि ॥

गोसम्भवा । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् ॥ त्रि ।

गोच्य.

गोर्जाते ॥

गोसर्गः । पु । प्रभाते ॥

गोसव । पु । गोमेधयज्ञे ॥

गोस्तन । पु । चतुर्यष्टिकहारे ॥ गो
कुचे ॥गोस्तनी । स्त्री । कपिलद्राच्यायाम् ।
द्राच्यायाम् । मनक्कादाख इतिभाषा
॥ गौ स्तनोऽस्या । गोस्तनसदृशे
गाशब्दो गौण । स्वाङ्गाञ्चोपसर्जना
दिति ङीष् ॥

गोस्थानम् । न । गोष्ठे ॥ गवास्थानम् ॥

गास्थानकम् । न । गोष्ठे ॥ स्वार्थकः ॥

गोस्वामी । चि । गोपतौ ॥

गोहन्त्रम् । न । गोमये ॥

गोहरीतकी । स्त्री । विल्वे ॥

गोहालिया । स्त्री । गोवालिग्रा इति
ख्याते खताविशेषे ॥गोहित । पु । घोषखतायाम् ॥ विल्वे
॥ श्रीकृष्णे ॥ गवा विदुष्टार्थं गोवर्ध
नगिरिं धृतवान् इतिगोभ्योहितः ।
चतुर्थीतदर्थे त्यादिना चतुर्थी तत्
पुरुष । गोर्भुमे भारवतरणेच्छ
या शरीर ग्रहणं कुर्वन् वा हितः ॥
चि । गवा हितकारके । गोप्रासाह
र्त्तरि ॥

गोहिरम् । न । पादमूले ॥

गोच्यः । पुं । मेनासुते । मेनाके ॥ गो

गौण

च्या हिमालयपत्न्या. अपत्यम् ।

स्त्रीभ्योऽगिति ढकिप्राप्ते छन्दसि
व्यत्ययो बहुलमिति व्यत्ययेन ग
र्गादिभ्योऽजितित्यञ् ॥गौञ्जिक । पु । स्वर्णकारे ॥ गुञ्जाद्यव
हर्त्तरि ॥गौडः । पु । देशविशेषे ॥ तद्देशसीमा
यथा । वङ्गदेश समारभ्य भुवनेशा
न्तग शिवे । गौडदेश समाख्यातः
सर्वविद्याविशारदः ॥ तद्देशस्थे पुभू
वि गौडा ॥ तेच पञ्चोक्ता स्कन्दपु
राणे । सारस्वता कान्यकुब्जाः गौड
मैथिलकौत्कला । पञ्चगौडा इति
ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः इति ॥गौडवास्तुकः । पु । न । वास्तुकप्रभेदे
॥ तदेवतुष्टत् पञ्च रत्न स्यान्नौड-
वास्तुकम् ॥गौडिक । पु । इक्षुकुट्टके ॥ इक्षौ ॥
गुडेसाधुः । गुडादिभ्यष्टञ् ॥ न । म
द्यविशेषे ॥गौडी । स्त्री । सुराप्रभेदे । वाक्कल्या
म् ॥ रागिणीविशेषे । मेघरागस्य
योधिति ॥ काव्यरीतिप्रभेदे ॥ यथा
। अज प्रसादमाधुर्यं गुणचितयमे
दत । गौडवैदर्भपाञ्चालरीतयः प
रिकीर्तिता इति ॥

गौणः । चि । गुणयोगात्प्रवृत्ते ॥ अमु

गौतमी

ख्ये ॥ शत्रोपपादितेर्षे ॥ गुणादागत
। अण् ॥

गौणधातु । पु । उपधातौ ॥

गौणसञ्चासी । स्त्री । अन्त्यागिनि । क
र्त्तृफलान्त्यागिन्त्येपिकर्त्तृमुष्ठागिनि ।
अच्चे ॥

गौणी । स्त्री । वृत्तिविशेषे ॥ अशीति
प्रकारलक्षणात्तर्गतलक्षणाविशेषे ॥
पश्चाच्च साहित्यदर्पणम् ॥

गौतम । पु । नचिकेतसः पितरिमु-
निविशेषे । उदात्तक्रे गोचतो गौत
म इति प्रसिद्धे ॥ मुनिविशेषे । श
तानन्दे ॥ शाक्यवशावतीर्णे मुहुमु
निविशेषे । शाक्यसिद्धे । शौद्रोदनौ
॥ कूपे ॥ गौतमस्यार्थशिष्यः । तस्मैद
मिच्छन् । तस्मैचावतारत्वा ॥ गौत
मस्यापत्ये । अष्टम्यन् । बहुल्ले गो
तमा ॥

गौतमसम्भवा । स्त्री । गोदावरी न
द्याम् ॥

गौतमी । स्त्री । उन्नायाम् । दुर्गायाम्
॥ गौरोचनायाम् ॥ गोदावरीयाम् ॥ कू
प्याम् ॥ शाक्यलक्षणागौतमप्रणीता
यां विद्यायाम् ॥ षोडशपदार्थप्रति
पादिकायामष्टत्यापतिगौतमप्रोक्ता
कसर्थविद्यायाम् ॥ शार्ङ्गदवाद्ये
ज्जिन् ॥ राक्षसीविशेषे ॥

गौरजी

गौत्तम । पुं । स्थावरविषय प्रभेदे ॥

गौधार । पु । गोधिकासुते । अहेर्गो
धायाजाते चन्दनगोहेतिख्याते ॥ गो
धाया अपत्यम् । आरगुदीचामि-
त्यारक् ॥

गौधूम । पुं । गोधूमविकारे ॥ गोधूम
स्यावयवो विकारो वा । विस्वाद्यन् ॥
गौधूमीनम् । न । गोधूमच्चे ॥ गो
धूमानी भवन् चेषम् । धान्यानां भ
वनेच्चेचेषन् ॥

गौधेयः । पु । गोधिकात्मजे । गौधे
रे ॥ गोधाया अपत्यम् । शुभादिस्वा
ट्ठक् ॥

गौधेर । पु । गोधारे ॥ गोधायाः अ
पत्यम् । गोधायाट्ठक् ॥

गौर । पुं । श्वेतसर्पये ॥ चन्द्रे ॥ धव
लवृक्षे ॥ अरुणवर्णे ॥ गौरा इतिख्या
ते मीतिवर्णे ॥ श्वेतवर्णे ॥ चि । तप्त
वर्णवति ॥ विशुद्धे ॥ न । घञ्कोसरे
॥ कुङ्कुमे ॥ स्वर्णे ॥ गुरति गवते अ
नोऽच वा । गुरीउद्यमने मुङ्गता
वा । अज्जेन्द्रेतिसाधुः ॥ गूर्यते ऽने
न वा । गुरी० । अलश्चेति घञ् ।
गौरएव । प्रजाद्यन् ॥

गौरच्यम् । न । पाशुपाल्ये ॥

गौरजीरका । पु । अजाज्याम् । श्वेत
जीरके ॥

ॐ ॐ ॐ

गौरी

गौरतित्तिर । पुं । कपिञ्चले ॥

गौरत्त्वक । पु । इन्द्रदीप्त्ये ॥

गौरवम् । न । अमृत्याने ॥ गुरुत्वे ।

लाघवाभावे ॥ गुरोर्भाव । इगन्ता

ब्रह्मधुपूर्वादित्यम् ॥

गौरवित । वि । आर्यमित्रे ॥ गौरव

सञ्जातोऽस्य । तारकादिस्त्वादित्यम् ॥

तत् ॥

गौरशाक । पु । गिरजमधूके । अल्प

पत्रे ॥

गौरसर्षप । पु । श्वेतसर्षपे । सिद्धार्थे

॥ गौरश्चासौसर्षपश्च ॥ विभी राज

सर्षपै परिमिते ॥

गौरसुवर्णम् । न । चित्रकूटप्रसिद्धे प

त्रशाकप्रभेदे । वारिजे । गन्धशाके ॥

गौरा । स्त्री । गौर्याम् । शिवायाम् ॥

इतिद्विरूप ॥

गौरार्द्रक । पु । स्थावरविषविशेषे ॥

गौराश्व । पु । कृष्णवानरे ॥

गौरिका । स्त्री । अष्टवर्षायांकन्याया-

म् ॥ गौर्येव । क. ॥

गौरिण । पु । सिद्धार्थे ॥ लौहचूर्णे ॥

गौरी । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ योगाग्नि

दग्धदेहा या पुनर्जाता हिमालये ।

शङ्खेन्दुकुन्धवला ततो गौरीत

सा स्मृता ॥ असञ्जातरज कन्यायाम्

॥ हरिद्रायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गौरत

गौरोचनायाम् ॥ प्रियङ्गुदृष्टे ॥ व-

सुधायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ वरुणभा

र्यायाम् ॥ बुद्धशक्तिविशेषे । माया

देव्याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ श्वेतदूर्वा

याम् ॥ मल्लिकायाम् ॥ तुलस्याम् ॥

सुवर्णकदल्याम् ॥ आकाशमास्याम्

॥ रागिणी विशेषे । मालवरागभार्या

याम् ॥ गौरवर्णान्वितायाम् ॥ गूयते

। गुडशब्दे । ऋज्वेन्देतिरन्त्यन्तो गौ

रोनिपातित । गौरोवर्णोऽस्यस्या

। गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

गौरीगुरु । पुं । हिमवति ॥ गौर्या गुरु ॥

गौरीजम् । न । अश्वके ॥

गौरीतक्रम् । न । तक्रविशेषे ॥ वथा

। लवणं मरिच विश्व जीरं नार

ङ्गवन्त्वचम् । एलाचूर्णान्वित तक्रं

धूपयेद् घृतचिह्नना ॥ पार्वत्या वि

हित तक्र सर्वदोषनिवर्णयाम् । सुख

चं पाचन दित्य महेन्द्रस्य महत्प्रि

यमिति ॥

गौरीपुत्र । पु । कार्तिकेये ॥ गणेशे ॥

गौरीपुष्प । पु । प्रियङ्गुदृष्टे ॥

गौरीक्षलितम् । न । हरिताले ॥

गौरीशिखरम् । न । तीर्थविशेषे ॥

गौरीसुत । वि । दशवर्षोऽात्मजे ॥

गौरतल्पिक । पु । गुरुस्त्रीगामिनि ॥

गुरुतल्लय गच्छति । गच्छतौ परदा

ॐ ॐ ॐ

ग्रन्थिल	ग्रह
ग्रन्थिदूर्वा । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥	ल्याम् ॥ पिण्डालौ ॥ चारकनामग
ग्रन्थिपर्ण । पु । चारनामगन्धद्रव्ये ॥ न ।	न्धद्रव्ये ॥ न । पिप्पलीमूले ॥ आर्द्र
वर्हिपुष्पे । कुकुरे । कुकुरौदा इति	के ॥ त्रि । ग्रन्थियुक्ते ॥ ग्रन्थिरस्यास्ति
ख्याते ॥ ग्रन्थिपर्णं तिक्ततीक्ष्णं क	। सिद्धादिस्वास्त्यश्च ॥ ग्रन्थिं खाति
टृष्णं दीपनलघु । कफवातविषम्वा	वा । स्त्रा० । क ॥
सकण्डूदौर्गन्धनाशनम् ॥ अस्यले	ग्रन्थिल । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥ ग-
पनगुण । रुच्यताऽलक्ष्मीराचस	ण्डदूर्वायाम् ॥ मालादूर्वायाम् ॥
ज्वरनाशित्वमिति ॥ ग्रन्थोपयोगान्यस्य	ग्रन्थिवर्ही । पु । ग्रन्थिपर्णे ॥
। ग्रन्थयद्रवपर्णान्यस्येतिवा ॥	ग्रन्थिहर । पु । अमात्ये । मन्त्रिणि ॥
ग्रन्थिपर्णा । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥	ग्रन्थीकम् । न । पिप्पलीमूले ॥
ग्रन्थिपर्णी । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥	ग्रसनम् । न । ग्रासे ॥ ग्रसुचदनै ।
ग्रन्थिपाश । पु । ग्रन्थ्यात्मनिमाया	ल्युट् ॥
खपाशे ॥	ग्रसित । त्रि । कृतग्रासे । कवलिते ॥
ग्रन्थिफल । पु । शकुन्तलवृक्षे ॥ मदन	ग्रसिष्णु । चि । ग्रसनशोले ॥ न । प्रख
वृक्षे ॥ कपित्थवृक्षे ॥	यकाले ॥
ग्रन्थिमेद । पु । गण्डकटा इति भाषा	ग्रस्त । त्रि । क्षुप्तवर्णपदे । असम्पूर्णो
प्रसिद्धे तस्करविशेषे । य पटप्रान्त	धारिते । अपूर्णवचसि ॥ क्षुप्तो वर्णः
स्थित सुवर्णादिके ग्रन्थिमेच्छनेन	पदं वा यत्र वाक्ये पदैवा ॥ ग्रस्यते ।
चारयतिसदृश्यार्थः ॥	ग्रसु० । क्त० । यस्यविभाषेति पाणि
ग्रन्थिमान् । पु । अस्थिसहारिणि । हा	क इडभावः ॥ भक्षिते । भुक्ते ॥
उजोडा इति भाषा ॥ चि । ग्रन्थियु	ग्रह । पु । अनुग्रहे ॥ निर्वन्धे । आग्र
क्ते ॥ ग्रन्थिरस्यस्यास्तिन्वा । मतुप् ॥	हे । अभिनिवेशे ॥ ग्रहणे ॥ रणो
ग्रन्थिमत्फल । पु । खकुचे ॥	द्यमे ॥ पूतनादिवाल्महे ॥ सैहिके
ग्रन्थिमूलम् । न । गृञ्जने । शिखिमूले ॥	ये ॥ उपरागे । राहुकर्तृकचन्द्रा
ग्रन्थिमूला । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥	दिकर्मकग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ सो
ग्रन्थिल । पु । करीरदुमे ॥ विकङ्कत	मादिपात्रे ॥ यथा । सौचामय्यां सु
तरौ ॥ तण्डुलीपत्राके ॥ हिताव	राग्रहान् गृह्णाति ॥ सूर्यादिनवसु

ग्रहण

॥ सेचयथा । सूर्यश्चन्द्रो मङ्गलश्च
बुधश्चापि दृश्यते । शुक्रश्चनैश्च
रो राहुः केतुश्चेति नव ग्रहाः ॥ ए
षामष्टधा गति र्यथा । वक्रा ऽतिव-
क्रा कुटिला मन्दा मन्दतरा समा ।
शीघ्रा शीघ्रतरा चैव ग्रहाणां गति
रष्टधा ॥ ग्रहणम् गृह्णातिवा । ग्रह
उपादाने । ग्रहवृद्धिनिश्चिगमश्चेत्य
म् । विभाषाग्रहद्वयत्वा ॥ बन्धने
॥ गृह्यते बध्यते चेषन्नो येन ग्रहसं-
घकेन बन्धनेनेति भाष्यम् ॥

ग्रहकल्लोलः । पु । राहौ ॥

ग्रहणम् । न । स्वीकारे ॥ हस्तयोर्ध्या-
पारे । आदाने ॥ आदरे ॥ करे ।
हस्ते ॥ उपलब्धौ ॥ बन्ध्याम् ॥ धी-
गुणे ॥ प्रत्याये ॥ इन्द्रिये ॥ बन्धने
॥ उपराने । पर्वप्रतिपत्सन्धौ राहु-
णा सूर्यचन्द्रमसोर्धसने ॥ अथ सूर्य
चन्द्रयोर्ग्रहणकारणम् । यथा । भ-
विषादान्तरे राहोः केतोर्धा सखि-
तो रविः । चतुष्पादान्तरे चन्द्र-
दासम्भाव्यतेग्रहः ॥ यस्मिन्कृच्छ्रे रवि-
सम्भा चतुर्दशगतः शशी । पूर्णिमा
प्रतिपत्सन्धौ राहुणाग्रस्यते शशी ॥
कृष्णपक्षे तृतीयाया मासर्धे यदि
जायते । ततः सूर्योदये सूर्यो राहु-
णा ग्रस्यते रविः ॥ ग्रहणकालिकरविः

ग्रहणी

चन्द्रयोर्मध्येनाच्छादनानाच्छाद-
नकारणं यथा । रविभौमनवांशेतु
निरभं शासमादिशेत् । बुधसौरि-
नवांशेतु मन्दिनं चतुर्दशवर्षणम् ॥ गुरो-
रंशक मासाद्य दृश्यते सवलाहकः ।
शशिशुक्रनवांशेतु प्राष्टकाखे मह-
ज्जलम् ॥ अन्यत्राव्यक्तभूतौ तौ दृ-
श्येते छादिताम्बरा विति ॥ चन्द्रग्र-
हश्चन्द्रवारे सूर्ये सूर्यग्रहस्तथा । चू-
डामणिरयं योगस्तवानन्तफलं स्मृत-
म् ॥ अन्यस्माद्गृहणात् कोटिगुणम-
त्रफलं लभेत् ॥ इतिविशेषः ॥ गृह्य-
ते ऽनेन । ग्रहः । करणेत्युट् । सा-
मान्येनपुस्तकम् ॥

ग्रहणी । स्त्री । ग्रहणीरोगे ॥ गृह्णा-
ति । ग्रहः । ग्रहेरनि ॥

ग्रहणी । स्त्री । पुरीषपूर्णायामग्न्यधि-
ष्ठाननाद्याम् ॥ रोगविशेषे । प्रवा-
हिकायाम् । सङ्ग्रहणायाम् ॥ तस्य नि-
दानसम्प्राप्ती यथा । अतीसारे नि-
वृत्ते ऽपि मन्दाग्ने रक्षिताग्निः ।
भूय सन्धूषितो वह्निर्ग्रहणीमपि
दूषयेत् ॥ एकैकश्च सर्वशस्त्रदोषैर-
त्यर्थमूर्च्छितैः । सा दृष्टा बहुशो
भुक्तमाममेव विमुञ्चति ॥ पक्वा
सरजं पूतिमुहुर्बहुमुहुर्देवम् । ग्र-
हणीरोगमाहुस्तमायुर्वेदविदोज

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ग्रहदे

ग्रहमे

ना इति । अतीसारेद्रवधातुप्रवृ-
त्ति ग्रहणान्तुबहुस्यापिमलस्य प्रवृ-
त्तिरितितयोर्भेद ॥ गृह्णाति जाठ-
राक्षिम् गृह्यते वा । ग्रह० । कुत्थल्यु-
टोवहुलमिति ल्युट् । डीप् ॥ यद्वा
। ग्रहेरनि । कृदिकारादिति डीष् ॥
ग्रहणीरक् । स्त्री । ग्रहण्याम् । प्रवा-
हिकायाम् ॥
ग्रहणीहरम् । न । खवज्जे ॥ णि । ग्रह-
णीहारिणि ॥
ग्रहदेवता । स्त्री । ग्रहाणां देवते ॥ य-
था । शिवाधिदैवतं सूर्यं वज्रिप्रत्य-
धिदैवतम् । १ । उमाधिदैवतसोम-
जलप्रत्यधिदैवतम् । २ । स्कन्दाधि-
दैवतभौम क्षितिप्रत्यधिदैवतम् ३
॥ नारायणाधिदैवत्तु विष्णु प्रत्यधि-
दैवतम् । बुधम् । ४ । ब्रह्माधिदैव-
सूर्यास्य मिन्द्रप्रत्यधिदैवतम् । ५ ।
शक्राधिदैवतं शुक्रं शचीप्रत्यधिदै-
वतम् ६ ॥ यमाधिदैवतं प्रजापति-
प्रत्यधिदैवतम् ७ ॥ कालाधिदैवं
सूर्यास्यं सर्पप्रत्यधिदैवतम् । ८ ॥
चित्रगुप्ताधिदैवत्तु ब्रह्मप्रत्यधिदैव-
तम् ९ ॥ रुद्रादिषु च । अग्निगो-
धरा विष्णु रिन्नेन्द्राण्यौ प्रजापतिः ।
सार्पराक्षी तथा ब्रह्मा ग्रहाणां देव-
ता । स्मृताः । इति कपुशैनकीमत

म । वृद्धशैनक्यान्तु शिवादीनामेव ॥
ग्रहदेवतात्त्वमुक्तम् ॥
ग्रहद्रुम । पु । शाकवृक्षे ॥
ग्रहनायक । पु । सूर्ये ॥ शनैश्चरे ॥
ग्रहनाश । पुं । छातियान इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥
ग्रहनाशन । पु । ग्रहनाशे ॥
ग्रहनेमि । पु । चन्द्रे ॥
ग्रहपति । पु । सूर्ये ॥ ग्रहाणां पतिः ॥
अर्कद्रुमे ॥
ग्रहपुष्प । पु । भानौ । सूर्ये ॥
ग्रहभक्ति । स्त्री । केषां जनपदानां को-
ग्रहो ऽधिपतिरित्येतत् यत्र निरु-
प्यते तत्र ग्रन्थे ॥ ग्रहाणां भक्तिर्विभा-
गः ॥ विशेषपश्यवाराह्यां १६ अ-
ध्याये ॥
ग्रहभिन्नम् । न । भौमादिग्रहैर्भिन्ने ॥
ग्रहेण ग्रहैर्वाभिन्नम् ॥
ग्रहभिन्नभम् । न । भौमादिग्रहैर्भ-
न्ने न च च ॥ ग्रहभिन्नश्च तत् भव्य ॥
ग्रहभीतिजित् । पु । गन्धद्रव्यविशेषे ।
चीडायाम् । दासगन्धायाम् ॥
ग्रहमैवम् । न । ग्रहाणामित्राभिवादि-
विचारे ॥ यथा । सूर्यस्य मित्राणि
कुजेन्दुजीवा समो बुधो ऽरी श-
निभार्गवौ च । चन्द्रस्य मित्रेण दि-
वाकरश्चैव समा स्मृतामन्दसितेज्य

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ग्रहयु

भौमा ॥ कुजस्य मित्राणि रवीन्दुजी
वा समौ तथा मन्दभृगू बुधोरि ।
बुधस्यमित्रे सितभास्करौ समा कु
जेज्यमन्दा रिपुरिन्दुरेव ॥ मित्राणि
जीवस्यकुजेन्दुसूर्या शनि सम शु
क्रबुधौतुशुभ । शुक्रस्य मित्रेशनि-
रौहिणेयै । समौ कुजेज्यौतु रिपर
वीन्द ॥ शनेस्तुमित्रे भृगुचन्द्रपुत्रौ
जीव समोऽन्येष्वन्यस्तुशेषा ॥

ग्रहयाग । पु । ग्रहाणायत्ने ॥ अस्यप्र
योजनन्तु । शान्तौपुष्टौ महेशानि
तथा क्रूरेऽपिकर्मणि । ग्रहयागं प्र
कुर्वाणो वाञ्छितार्थं मवाप्नुयादिति
महानिर्वाणतन्त्रम् । तस्यशान्तिक
त्वेमलमासादावपि कर्त्तव्यत्वम् ।
पौष्टिकत्वेतु शुद्धकाले ॥ अपिच ।
गोचरे वा विलम्बे वा ये ग्रहारिष्ट
हृत्तका । पूजयेत् तान् प्रयत्नेन पू
जिता स्य शुभावहा ॥ श्रोकाम
शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञसमाचरेत्
। दृष्ट्याय पुष्टिकामो वा तथै वाऽ
भिचरन्नपीति ग्रहयागतत्त्वम् ॥ अ
स्य प्रयोगो महानिर्वाणो द्रष्टव्यः ॥
ग्रहयुद्धम् । न । ग्रहयोरायेधने ॥ वि
यति चरतां ग्रहाणा मुपर्युपर्यात्म
मार्गसंस्थानम् । अतिदूराद्दृष्ट्विष
ये क्षमतामिव सम्प्रयातानाम् ॥ आ

ग्रहव

सन्नक्रमयोगाद्भेदोल्लेखांऽशुमर्ह
नासथै । युद्ध चतुष्पकारं पराश
र्यैर्मुनिभि रक्तम् ॥ भेदे वृष्टिवि
नाशो भेदः सुहृदां महाकुलाना
म् । उल्लेखे शस्त्रभय मन्त्रिविरोध
प्रियान्नत्वम् ॥ अशुविरोधे युद्धानि
भूभृतां शस्त्ररक्त्तुदवमर्हानि । युद्धे
चाप्यपसथे भवन्ति युद्धानि भूपाना
म् ॥ विशेषोवाराह्यां १७ अध्याये ॥

ग्रहयुद्धभम् । न । ग्रहयुद्धर्त्तु । यस्मिन्न
क्षेत्रे ग्रहयोर्युद्धजात तस्मिन् ॥

ग्रहराज । पु । रवौ ॥ चन्द्रे ॥ ग्रहाणां
राजा । टच् ॥ गुरौ ॥

ग्रहवर्षफलाध्याय । पु । कस्य ग्रहस्य-
कस्मिन्वर्षे कीदृशानि शुभफलानि
भवन्ति तन्निरूपणपरे ग्रन्थसन्धौ ॥
यतोवराहमिहिरेण पूर्वमेवप्रतिष्ठा
तमासीत् । वषे यद्यस्यफलमासेचमु
निप्रणीतमालोक्य । तद्वृत्तैर्वर्ष्येह
होरातन्त्रोक्तविधानइति ॥ विशेषं प
श्यवाराह्यां १८ अध्याये ॥

ग्रहवर्जि । पु । ग्रहाणां हेमाधिकरणे
॥ तेच नव सङ्ख्यका । यथा । क
पिल पिङ्गलो धूम केतुश्चजठराग्नि
कः । शिखीच हाटकश्चैव महाते
जा हुताशनः । हुताशनश्च विज्ञेयो
नवैतेग्रहवर्जयइति ॥

ग्रामः	ग्रामता
ग्रहशृङ्गाटक । पु । वाराह्या २० अ ध्याये ॥	ग्रामइत्यभिधीयते ॥ षड्जग्रामा भवेदादौ मध्यमग्राम एव च । गा-
ग्रहसमागम । पु । वाराह्या १८ अध्या ये निरूपित ॥	न्धारग्राम इत्येतन् ग्रामत्रयमुदाह तम् ॥ तथा । नन्द्यावर्त्तो यजनम
ग्रहाधार । पु । ध्रुवर्च ॥	त सुभद्रो ग्रामवा स्वय । षड्जम ध्यमगान्धारगच्छयाणां जन्महेतव ॥
ग्रहामय । पु । भूतादिनाजाते रोगे । आवेशे ॥	ग्रसते ग्रस्यते वा । ग्रमुन्नदने । ग्रसे राचेतिमन् आत्वञ्च ॥
ग्रहाशी । पु । ग्रहनाशवृत्ते ॥	ग्रामकूट । पु । शूद्रविशेषे । महत्तमे । महता इतिभाषा ॥
ग्रहाक्षय । पु । भूताङ्कुशद्रुमे ॥	ग्रामगृह्या । स्त्री । ग्र मयहिर्भतसेना यम् ॥ पदाम्बैरशद्यापयेषुचेति
ग्रहीता । वि । गृह्यालौ । ग्रहणकर्त्त रि ॥ गृह्णाति । ग्रह० । तुन् ॥	क्यप् ॥
ग्राम । पु । सवसथे । विप्रादिवर्णोप्रा ये प्राकारपरिखादिरहिते वृद्धादि	ग्रामजनपदावी । स्त्री । नखनिष्पा द्याम् ॥
ग्राम्ये बहुजनवासस्थाने ॥ विप्राश्च विप्रभृत्याश्च यत्रचैव वसन्ति हि । स	ग्रामणी । पु । नापिते ॥ पच्यौ ॥ वि प्रधाने ॥ ग्रामाधिपतौ ॥ भोगिके
तु ग्राम इति प्रोक्तः । शूद्राणां वासस व वा ॥ तथा शूद्रजनप्राया सुसम्बु-	॥ स्त्री । वेश्यायाम् ॥ ग्रामेयायाम् ॥ नीलिकायाम् ॥ ग्रामनयति । णी
कृषीवला । जेषोपयोगभूमध्ये वस तिग्रामसञ्ज्ञिका ॥ शब्दादिपूर्वको	ञ्० । सत्सूद्विषइत्यादिनाकिप् । अग्रग्रामाभ्यामितिणत्वम् ॥
ग्रामः समूहार्थे । यथा । शब्दग्राम भूतग्रामः । इत्यादि ॥ सपूर्व सयु	ग्रामतच्च । पु । बहूनां साधारणे काष्ठ तच्छिग्रामाधीने षड्विकौ ॥ ग्राम
गेष्मृत ॥ स्वरविशेषे ॥ सप्त स्वरा स्त्वयो ग्रामा मूर्च्छना एकाविंशति	स्यतच्चा । ग्रामकौटाभ्यातच्चाइति ठच् ॥
॥ तेच षड्जग्रामो मध्यमग्राम प ञ्चमग्रामश्चेति त्रय । ग्रामलक्षण	ग्रामता । स्त्री । ग्रामसमूहे ॥ ग्रामा णांसमूहः । ग्रामजनबन्धुभ्यस्तत् ॥
। यथा कुटुम्बिन सर्वेष्वेकी भूता भ वन्ति हि । तथा स्वराणां सन्धोष्ठे	

ॐ ॐ ॐ

ग्रामीणा

ग्रामधर्मः । पु । व्यवये ॥ ग्रामेभव ।

युवादिच्छादण् । मन्त्राद्यै धर्मश्च ॥

ग्रामभृत । पु । ग्रामप्रेष्ये ॥ विप्रश्चेत्

सपञ्चमा । दृग् ॥

ग्राममङ्गुरिका । स्त्री । ग्रामयुद्धे ॥ शृ

ङ्गीभक्षे ॥

ग्राममुख । पु । हृद्दे ॥

ग्राममृग । पु । कुक्कुरे ॥

ग्रामयाजकः । पु । अत्राह्वयविशेषे ।

ग्रामस्थनानावर्णानां पुरोहिते ॥ ग्रा

मार्थं यज्वनि ॥ इति श्रीधरस्वामी ॥

ग्रामयाजी । पु । बहुनां याजके ॥

ग्रामहासकः । पु । भगिनीपतौ ॥

ग्रामाधानम् । न । मृगयायाम् ॥

ग्रामाधीन । चि । ग्रामवशवर्तिनि ना

पितवर्द्धक्यादौ ॥ ग्रामेऽधि । सप्त

मीतिसमास । अहषष्टेतिख ॥

ग्रामान्तम् । न । उपशब्दे । ग्रामस्थनि

कटे ॥ ग्रामस्थान्तम् समीपम् ॥

ग्रामिणी । स्त्री । नीलीवृक्षे ॥

ग्रामी । चि । ग्रामविशिष्टे । शासन इति

भाषा ॥ यथा । अहीनवाक इरीत

वाक इत्यादि ॥

ग्रामीणः । पु । ग्राम्यशूकरे ॥ कुक्कुरे

॥ काके ॥ चि । ग्रामेऽङ्गुते ॥ ग्रामे

भवः । स्त्री ॥

ग्रामीणा । स्त्री । नीलिकैषधौ ॥ या

ॐ ॐ ॐ

ग्राम्यप

लङ्काशके ॥ ग्रामेभवा । ग्रामाद्यख

जावितिखञ् । टाप् ॥

ग्रामेयक । पु । ग्राम्ये ॥ ग्रामेभव ।

कल्यादिच्छात्ठकञ् ॥

ग्रामेया । स्त्री । ग्राम्यनार्याम् ॥

ग्रामेश । पु । ग्रामस्थाधीशे । ग्रामेश्वरे ॥

ग्राम्यम् । न । स्त्रीकरणे । रतवन्द्ये ॥ चि ।

प्राकृते । मूढे । ग्रामभवे । ग्रामीणे

॥ इन्द्रालिकन्याघटतौलिचापा ग्रा

म्या निशायां दृषमेषकौच ॥ अस्त्री

ले । भण्डादिवचने ॥ छागादिषु ॥

छागमेषदृषाम्नाया ग्राम्या प्रोक्ता

महर्षिभिः । ग्राम्या वातहरा सर्व

दीपना कफपित्तकाः ॥ मधुरा र

सपाकाभ्या दृहणा वलवर्द्धना ॥ ग्रा

मेभवः । ग्रामाद्यखजा वितिशेष

कोय ॥

ग्राम्यकन्दः । पु । खलकन्दे । वनचो

ख इति भाषा ॥ ग्राम्यकन्दस्फुटो

पल ॥

ग्राम्यकर्कटी । स्त्री । कुष्माण्डे ॥

ग्राम्यकुण्डकुमम् । न । कुसुम्भे ॥

ग्राम्यधर्मः । पुं । ग्रामधर्मे । मैथुने ॥

ग्रामेभवाः ग्राम्या हालिकशाकटि

कभृतय । तेषाधर्मः ॥

ग्राम्यपशु । पु । ग्रामजातजन्तौ ॥ सतु

सप्तविधो यथा । गौ मर्षोऽजो

ॐ ॐ ॐ

ग्रावस्तु

मनुष्यश्च अन्वाश्वतरगर्दभाः । इति ॥
 ग्राम्यमङ्गुरिका । स्त्री । शृङ्गीमत्स्ये ॥
 ग्राम्यमङ्ग । पु । कुक्कुरे ॥
 ग्राम्यराशि । पु । मिथुनकन्यातुलावृ
 श्चिक धनुष्कुम्भेषु ॥ राक्षो मेषवृ-
 षयो ' ॥
 ग्राम्यवल्लभा । स्त्री । पालङ्काशाके ॥
 ग्राम्यशूकर । पु । ग्रामोत्पन्नवराहे ।
 विडुराहे ॥
 ग्राम्या । स्त्री । तुलस्याम् ॥ नखनिष्पा
 विकायाम् ॥ नील्याम् ॥ वृत्त्यनुप्रा
 सघटकवृत्तिभेदेषु कोमलापर्याये ॥
 ग्राम्याश्व । पु । गर्दभे ॥
 ग्रावा । पु । प्रस्तरे ॥ पृथ्वीधरे । पर्वते ॥
 ग्रसते । ग्रसुग्रदने । अन्येभ्योपीति
 ड । आवनति । वनसम्भक्तौ शब्दे
 वा । विच् । ग्रश्चासावावाच ॥ ग्रसते
 । अन्ये० वनिप् । षृ० वा ॥ यद्वा ।
 गिरति गृणाति वा । गृणिगरयोश्च
 वा । अन्येभ्योपीति वनिप् । षृ० ॥
 यद्वा । गरति । गृसेके । मू० क' ।
 अवति । अवरणणादौ । बाहुलका
 त् कनि । ग्रश्चासावावाच ॥ मेष ॥ इ
 तिविन्ध ॥ त्रि । दृढे ॥ इति शब्दर
 तावली ॥

१६ ग्रादस्तुत् । पु । च्छत्तिविशेषे ॥ भाज
 भासेतकिप् ॥

ग्राही

ग्रासः । पु । कवले । पिण्ड । मुखपूर
 णान्नादौ ॥ यथा । कुक्कुराण्डप्रमा
 णश्चयावान्वा प्रविशे न्मुखम् । रक्त
 ग्रास विजानीयात् शुद्ध्यर्थं कायशौ
 धनम् ॥ इति प्रायश्चित्तेपराशर ॥
 ग्रस्यते । ग्रसु० । अकर्त्तरीतिघञ् ॥
 ग्राह । पु । ग्राह इति भाषा प्रसिद्धे
 जलजन्तुविशेषे । अवहारे ॥ ग्रहणे
 ॥ गृह्णाति । ग्रह० । विभाषाग्रहइति
 व्यवस्थितविभाषया जलचरे निरर्थ
 मेव य प्रत्यय । स्वार्थपक्ष्मादश्च
 घञ्वा ॥ शिशुके ॥
 ग्राहक' । पु । व्याधानांघातिपक्षिणि
 । श्येने ॥ सितावरणाके ॥ विषवैद्ये
 ॥ त्रि । ग्राहक इति भाषाप्रसिद्धे
 ग्रहीतरि ॥ धान्यानां ग्रहीतरि ॥ गृ
 ह्णाति । ग्रहउपादाने । गवुल् ॥
 ग्राहयिता । त्रि । ग्रहणकारयितरि ॥
 ग्राहिणी । स्त्री । क्षुद्रदुरासभायाम् ॥
 क्षिरइति इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ता-
 म्रमूलावृत्ते ॥
 ग्राहित । त्रि । ग्रहणं प्रापिते । ग्रहण
 कराया इतिभाषा ॥
 ग्राही । पु । कपित्थे ॥ त्रि । ग्रहणक
 र्त्तरि । ग्राहके ॥ मखवटुके । धारके
 ॥ गृह्णाति । ग्रह० । ग्रहादित्वा
 सिनिः ॥

ग्रीष्मसु

ग्रीष्मसुः । पुं । कपित्थागमे ॥

ग्रीष्मः । त्रि । उमादेये । ग्रीष्मसु-
चित्ते ॥

ग्रीष्वा । स्त्री । कन्धरायाम् । शिरोध-
रायाम् ॥ तच्छिरायाम् ॥ गिरन्त्य
नया गीर्यते ऽनयावा । श्रेयश्चजि
ह्वाग्रीवेतिसाधु ॥

ग्रीष्वी । पुं । स्त्री । उष्ट्रे ॥ त्रि । प्रशस्त
ग्रीवायुक्ते ॥ अतिशयिता प्रशस्तावा
ग्रीष्वा अस्यास्य । ग्रीष्वादिस्त्रादिनि ॥

ग्रीष्मः । पुं । निदाघर्त्तौ । श्लोष्ठाघाढयो
। उष्मागमे ॥ अचजातस्य फलं यथा
। ग्रीष्मोद्भवो भोगभवानुरक्तो वक्ता
सुग्रीवो जलकेलिग्रीवः । विद्याध-
नैश्वर्ययशोमनोक्तो धर्म्वी सुवेश प-
रदारचित्तरिति ॥ त्रि । तद्वति ॥
ग्रसतेरसान् । ग्रसु० । ग्रीष्मइत्युक्त्वा
दिह्रचेयनिपातितः ॥

ग्रीष्मजा । स्त्री । लवल्याम् । लोणा
इति गौडप्रसिद्धे क्रानट्ये ॥ ग्रीष्मे
जायते । जनी० । ड ॥ नवमाख्याम् ॥

ग्रीष्मपुष्पो । स्त्री । कश्यपीपुष्पट्ये ॥

ग्रीष्मभवा । स्त्री । नवमस्त्रिकायाम् ॥

ग्रीष्मेभवोऽस्याः ॥

ग्रीष्मसुन्दरः । पुं । } गीमाइति

ग्रीष्मसुन्दरकः । पुं । } गौडप्रसि

द्धे शाकविशेषे ॥

ग्लह

ग्रीष्महासम् । न । इन्द्रतूले । वृद्धस्य च

के । बुद्धियाकाङ्क्षत इति भाषा ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । } नवमस्त्रिकाया

ग्रीष्मोद्भवा । स्त्री । } म् ॥

ग्रीवम् । न । ग्रीवाभरणे ॥ ग्रीवायांभव

। अण् ॥ त्रि । तत्रत्ये ॥

ग्रीवेयम् । न । कण्ठभूषणे ॥ ग्रीवायां

भवम् । ग्रीवाभ्योश्चेतिठञ् ॥

ग्रीवेयकम् । न । कण्ठभूषायाम् ॥ ग्री

वायांभवम् । कुलकुलिग्रीवाभ्यःश्वा

स्यलङ्कारेभ्यतिठञ् ॥

ग्रीष्मिकः । पुं । ग्रीष्मसङ्घचरितोऽन्यथा

ग्रीष्मः । तन्मधीतेवेदवा । वसन्ता

दिभ्यश्च ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । नवमस्त्रिकायाम् ॥ ग्री

ष्मजायाम् ॥ ग्रीष्मेजातादिः । सन्धि

वेष्ठाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् । ङीप् ॥

ग्लपितः । त्रि । कर्षिते ॥

ग्लस्तः । त्रि । भक्षिते ॥ ग्लस्यतेस्य ।

ग्लसुअदने । क्त ॥

ग्लहः । पुं । पण्ये । सूते लाभस्थाने ।

सूतादौजय्यत्वेनस्थापिते ॥ ग्लह्य

ते ऽनेन वा । ग्लहआदाने । पुसी

तिघः । इक्षत्वेतिघञ्वा । सज्ञापूर्व

कक्षान्नद्वि ॥ गृह्यते इतिवा ग्ल

ह । अक्षेणुग्लहइति देवनविषये-

पण्यरूपेणग्राह्येवस्तु निविपाननंवा ॥

ॐ

ॐ

घटः

ग्लाता । चि । ग्लानिधुक्तौ ॥

ग्लान । चि । रोगात्क्षीणकाये । ग्ला
 कौ ॥ रोगिणि ॥ ग्लायतिस्त्र । ग्लैश्च
 र्बन्धये । गच्छयेति क्त । संयोगादे
 रितिनक्षत्रम् ॥

ग्लानि । स्त्री । अस्वाच्छन्दो । वलदी
 नतायाम् ॥ रोगे ॥ हानौ ॥ अनुत्
 साहे ॥ ग्लानम् । ग्लै० । ग्लाव्याहा
 भ्योनि ॥

ग्लानिच्छेदी । चि । खेदहारिणि ॥
 ग्लावः । पुं । मैत्रेये । वकास्त्रघौ । चै
 कितायने ॥

ग्लावु । चि । ग्लाने । रोगक्षीणदेहे ॥
 ग्लानशील । ग्लाजिस्त्रश्चमुत् । ॥
 ग्लेपनम् । न । दैन्ये ॥ ग्लेपुर्दैन्ये । ल्युट् ॥
 ग्लौ । पुं । सगाह्ये । चन्द्रमसि ॥ क
 पूरे ॥ ग्लायति । ग्लै० । ग्लानुदि
 भाडौ ॥

२ घ

घ' । पुं । घकारे ॥ घण्टायाम् ॥ घर्घ
 रश्च ॥ इतिमेदिनिकर ॥

घट' । पुं । समाधिभेदे । कुम्भके ॥ इ
 भगिरः कूटे ॥ कूटे । पृथुवुभोदरा

घटयो

कारे । कम्बुग्रीवादिमहाकारादिरु
 पे । कलसे ॥ कुम्भराशौ ॥ द्रोणप
 रिमाणे ॥ घटते । घटचेष्टायाम् ।
 पञ्चाद्यच् ॥

घटक. । पु । वनस्पतौ ॥ योजके । व्य
 क्षरे ॥ तल्लक्षणं यथा । धावको भा
 वकश्चैव योजकश्चांशकस्तथा । दू
 षकस्तवकश्चैव घटेते घटका.
 स्मृताः ॥ अन्यच्च' । केनो विदन्ति पु
 रुषा. घुरुषानुपूर्वामूर्वीतले कुलभृ
 तांपरिवर्त्तनं वा । अन्त्यन्तसूक्ष्ममपि
 येकुलतारतम्यं जानन्ति ते हि घटका
 नतु योजकाश्च । ॥ इत्याधुनिकैर्गो
 षदेशोद्भवै कल्पिता कुलदीपिका
 ॥ इत्यघटे ॥ घटयति । ग्लान्तात् घ
 टेर्णुब् ॥

घटजन्मा । पु । अगस्त्यमुनौ ॥

घटदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् । रतता
 स्याम् ॥

घटनम् । न । निर्माणे । घटना इति
 भाषा ॥ घटेर्लुट् ॥

घटना । स्त्री । इत्तिसङ्घे ॥ करिणां घ
 टना घटा ॥ मेघने । योजनायाम् ॥
 यथा । अघटनघटनाघटीयसी मा
 येति ॥ घटनम् । घटसङ्घाते । चु० ।

ग्लासंअन्योयुच् । टाप् ॥

घटयोनि. । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

ॐ

ॐ

घटिका

घटराज । पुं । कुम्भे ॥

घटा । स्त्री । घटने ॥ गजसंहतौ । घ
टनायाम् ॥ गोष्ठ्याम् ॥ समूहे ॥
घटनम् । घट० । घटादय वित इ
तिषिच्चादङ् ॥

घटाखावु । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

घटिक० । पुं । चक्रिके । घटिकावादके
॥ घटीकायति । कै० । आतइतिक
। आपोरितिष्ठत्य ॥ न । नितम्बे
॥ चि । घटेनतरणशीले ॥ घटेनत
रति । नैद्यचष्टन् ॥

घटिका । स्त्री । घडी इति भाषाम
सिद्धे दण्डे । नाडिकायाम् ॥ घटि-
काज्ञानोपायो यथा । निमेषो मा
नुषो वेद्यं माषामात्रप्रमाणक ।
तैः पञ्चदशभि काष्ठा विंशत्काष्ठा
स्त्रयाकला ॥ नाडिकातु प्रमाणेनक
लादशचपञ्चच । उन्मानेनाम्भस सा
तु पञ्चान्यर्द्धत्रयोदश ॥ हेममाषै
कृतच्छिद्रा चतुर्भिश्चतुरङ्गुलै । मा
गधेन प्रमाणेन जलप्रस्थस्तुसंयुत
॥ इतिविष्णुपुराणम् ॥ नैमित्तिकलय
प्रपञ्चयिष्यन् निमेषादिक्रमेण प्रथ
मांशोक्तमेवकल्पप्रमाण मनुस्मार
यति निमेषइति सप्तभि । माषैव
माषं प्रमाणं यस्य । एकमात्रजल
चरोश्चारणकाणसंमितोहि निमेषे

घटिका

य । निमेषकाणतुल्याहि माषा क
व्यचरण यत इतिप्रज्ञाशब्दोक्तेः ॥
नाडिकाज्ञानोपायमाह । उन्माने-
नेति सार्द्धेन । अम्भस उन्मानेन उ
न्मीयते ऽनेनेत्युन्मान पात्रम् । अ
र्द्धेनयोगे त्रयोदश सार्द्धद्वादशेत्य
र्थ । उन्मानरूपेण घटितानि सार्द्ध
द्वादशपञ्चानि सानाडिका । सार्द्धद्वा
दशपञ्चताम्रनिर्मितपात्रेण सानाडि
काज्ञातव्येत्यर्थ । किमप्यतत्पा
त्रं कार्यं तदाह । मागधेन प्रमाणेन
जलप्रस्थस्तुसंयुत इति । सार्द्धद्वाद
शपञ्चजलेनहि मागधदेशप्रस्थः पूर्य
ते । तत् प्रमाण पात्रं कार्यमिष्यर्थ
तत्सिद्धम् । ननु तथापि पात्रेण कथ
नाडिकाज्ञानं क्रियापरिच्छेदत्वात्
काणस्ये त्यागङ्क्य क्रियासिद्धये-
प्रस्थादि विनिर्दिष्ट । हेमेति । मा
ष पञ्चमुक्ता । हेमो माषै स्तुभि
श्चतुरङ्गुलेन शलाकारूपेण रचितै
कृतच्छिद्रा । एतदुक्तं भवति । सा
र्द्धद्वादशपञ्चताम्रमयं मागधप्रस्थस
मित मूर्द्धायत पात्र चतुर्भाषचतु
रङ्गुरजहेमशलाकया कृताधच्छिद्र
जलेस्थापित तेन च्छिद्रेण यावता
कालेन पूर्यते तावान् कालोनाडि
केति । तथाचशुक । द्वादशार्द्धप

घटोत्त

लोन्मानं चतुर्भिः स्तुरकुलैः । स्व
र्यामपैः कृतच्छिद्रं यावन् प्रस्यजल
मुत्तमिति । इतिसङ्कीकार्याश्रीधर
स्वामिनः ॥ गुर्वचराणां मुदितं च
पष्णा पक्ष पलानां घटिका किलै
केति काशिदासः ॥ सुहूर्ते ॥ अलो
घट्टे ॥ अथेव । स्वार्थे क ॥

घटित' । चि । निर्मिते ॥

घटी । स्त्री । घटिकायाम् । दण्डे ।
झडी इतिभाषा ॥ यथा । अलभ्यं
यदाघुः प्रखं स्वर्णभारै र्हो सख द
प्लो वृष्ठा याति याम् । इदानी म
पि श्रीश्वरे मत्त चेतो वितन्विस्थ
ल घोषयन्तीघटीयमिति ॥ स्वलो
कुम्भे । घडिका इतिभाषा ॥ घट
ते । घट० । अच् । जातिस्त्वान्
डीष् ॥

घटीकार' । पुं । कुलाले ॥ घटीकरो
ति । कुज'कर्मण्यण् ॥

घटीयन्त्रम् । न । अरघट्टे । कृपादे
र्जलोद्धारणयन्त्रे । उद्घाटने ॥ घटी
नायन्त्रम् ॥ ग्रहणीरोगभेदे ॥ यथा
। प्रसुप्ति' पार्श्वयो गूलं तस्माज्जल
घटीध्वनि । तवदन्ति घटीयन्त्र
मसार्थं ग्राहणीगदमिति ॥

घटोत्तक' । पुं । हिङ्गमायां भीमसे
नाज्जाते राक्षसविशेषे ॥

घण्टा

घटोत्तकचान्तक । पु । कर्णे । राघवे ।
युधिष्ठिराग्रजे ॥

घटोद्भव' । पुं । अगस्त्यमुनौ
घट्ट । पुं । नद्यादौ ज्ञानाद्यर्थं भवत
रणस्थाने । घाट इति भाषा । ता-
र्थवतारे ॥ शुल्कग्रहस्थाने । जगात
इति भाषा ॥ घण्टेऽत्र । घट्टचक
ने । हलश्चेतिघञ् ॥

घट्टगा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ यथा ।
मलापहा भीमरथीच घट्टगा यथा
च कृष्णा जलसाम्यता गुणै । मला
पहाघट्टपयस्तथापि प्रक्क लघु स्वा
दुतर सुकान्तिदम् ॥ इति राजनि
घण्टः ॥

घट्टजीवा । पु । पाटुजि इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे वैश्यायां रजका ज्जाते वर्ण
सङ्करजातिविशेषे ॥

घट्टनम् । न । अभिघाते ॥

घट्टना । स्त्री । चक्षनायाम् ॥ वृत्तौ ॥

घट्टित' । चि । निर्मिते । घडागयाइति
भाषा ॥ चित्रपटार्थं रञ्जनायात्रेन
क्षिप्ते वस्त्रादौ ॥

घण्टः । पु । व्यञ्जनविशेषे ॥

घण्टकः । पु । } घण्टकोशइति
घण्टकर्ण' । पुं । } गौडभाषा प्र
सिद्धे खुप्रविशेषे ॥

घण्टा । स्त्री । कांस्यनिर्मिते वाद्यवि

घण्टार

शेषे । यथा । सर्ववाद्ययीं घण्टां वा
याभावेनियोजयेदिति ॥ अतिवला
याम् ॥ नागवलायाम् ॥ घण्टापाट
लौ ॥ अहानि । बाहुलकादुन्नेष्टौ
घञ्च ॥ टाप् ॥

घण्टाकर्ष ॥ पु । शिवस्यातिवक्तृभेग
शिविशेषे ॥

घण्टाताड ॥ पु । घडियावली घण्टा
पाँडे इतिचभाषाप्रसिद्धे घण्टावा-
दिनि ॥

घण्टानाद ॥ पु । कुवेरमन्त्रिणि ॥

घण्टापथ ॥ पु । पुरप्रधानमार्गे । मह
तिराजमार्गे । संसरणे ॥ यथा । दश
धन्वन्तरोराजमार्गो घण्टापथ स्मृतः
॥ घण्टोपलक्षित पन्था । शाकपा
र्षिवादि ॥ यद्वा । घण्टानापन्था ।
घण्टाग्रहण वादिचाणां तद्वतां ह-
स्त्यादीनां वेपलक्षणम् । ऋक्पू-
रिच्य ॥

घण्टापाटलि ॥ पु । गोलीडे । मुष्क
कद्रुमे ॥ अहानि इति घण्टा । प
टनम् । पटगतौ । घञ् । पाटं लाति
। ला० । बाहुलकाटडि । घण्टाचा
सौ पाटलिश्च ॥

घाण्टारवा । स्त्री । दृष्टविशेषे । शणपु
ष्पिकायाम् । वनसण इति भण्यमा
निया इतिच भाषा ॥ घण्टेव आरौ

घन

ति । कश्चदे । अच् ॥

घण्टाली । स्त्री । कोशातक्याम् ॥

घण्टावीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टाशब्दम् । न । कांक्षे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

घण्टिक ॥ पु । घरियाराखेयादेवि
शेषे ॥

घण्टिका । स्त्री । तालूर्ध्वस्पर्शजिह्वा
याम् । लम्बिकायाम् ॥

घण्टिनीवीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टु ॥ पुं । गजघण्टायाम् ॥ प्रतापे ॥

घण्टेश्वर ॥ पु । मङ्गलपुत्रे ब्रह्मदातरि
देवताविशेषे ॥

घतन ॥ पु । मारके ॥ हन्ति । हन० ।

हन्तेर्युक्ताद्यन्तयोर्घञ्चतच्चे ॥

घन ॥ पु । मुक्तावाम् ॥ अब्दे । मेघे

॥ ओघे ॥ दार्ढ्ये । काठिन्ये ॥ मूर्ति

गुणः काठिन्यम् । असर्वगतद्रव्यपरि

माणं मूर्तिः । सैवगुण ॥ विस्तारे

॥ लौहमुद्गरे ॥ हन्यते ऽनेनवा ॥

शरीरे ॥ कफे ॥ अभ्रके ॥ सजाती

याङ्गवयस्यपूरणे ॥ समचिघातस्य घन

प्रदिष्टइति भास्कराचार्योक्ते ॥ न ।

कांस्यताला दिवाद्ये ॥ मध्यमन्वत्ये ॥

नृत्यइत्युपलक्षणगातवाद्ययोः ॥ त्व

चे ॥ लौहे ॥ पि । निविडे । सान्ने ॥ नि

रन्तरे । पूर्णे ॥ दृढे ॥ हननम् । हन्य

घनमू	घनाघ
तेवायुनावा । घन० ॥ मूर्त्ती घन	घनरसः । पु । न । मेघपुष्पे । जले ॥
इति घनोरपघनादेशश्च ॥	पु । सान्ध्रे ॥ निर्यासे ॥ मोरटे ॥ क
घनकफः । पु । वर्षापले । करकायाम्	पूर्णे ॥ पीलुपर्णाम् ॥ सम्यक्सिद्ध
॥ घनस्य कफइव ॥	रसे ॥
घनकाल । पु । वर्षाकाले ॥ घनस्य	घनवर्त्म । न । आकाशे ॥
मेघस्य काल ॥	घनवह्निः । स्त्री । विद्युति ॥
घनगोलकः । पु । संक्षिप्टरजतमुवर्ण	घनवल्ली । स्त्री । अमृतस्रवालतायाम् ॥
। सोनारूपामिला इतिभाषा । इति	घनवातः । पु । नरकविशेषे ॥
हेमचन्द्रः ॥	घनवासः । पुं । कुष्माण्डे ॥
घनच्छदः । पु । शिग्रौ ॥	घनवाहनः । पु । शिबे ॥ मेघवाहने
घनजम्बाळः । पुं । चुलुके ॥	। इन्द्रे ॥ घनो वाहन मस्य ॥
घनज्वाला । स्त्री । मेघदीप्तौ । वज्राद्यौ ॥	घनवीथिः । स्त्री । अन्तरीक्षे ॥
घनतालः । पुं । सारङ्गविहगे ॥	घनश्यामः । पु । श्रीरामे ॥ श्रीकृष्णे
घनतोष । पु । चातकपक्षिणि ॥	॥ द्वि । निविडकृष्णवर्णे ॥
घनत्वम् । न । सान्द्रतायाम् ॥	घनसारः । पु । कर्पूरे ॥ दक्षिणावर्त्त
घनत्वक् । पु । लोप्ते ॥	पारदे ॥ दृष्टविशेषे ॥ जले ॥ वर
घनद्रुम । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	वारिदे ॥ घनो दृढः सारो ऽस्य ॥
घननाभिः । पु । धूमे ॥	घनस्य सारइव वा शीतत्वात् ॥
घनपद्मः । पुं । पुनर्नवायाम् ॥	घनसूची । स्त्री । सूच्याकारमेघे ॥
घनपद्मी । स्त्री । आकाशे ॥	घनस्नान्यः । पु । कोशाग्रदृष्टे ॥
घनपङ्क्तवः । पुं । शोभाञ्जने ॥	घनस्वनः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥ मे
घनपाषण्डः । पु । मयूरे ॥	घघ्ननौ ॥
घनप्रज्ञः । पु । प्राज्ञे । विशेष विज्ञान	घना । स्त्री । माघपर्णाम् ॥ रुद्रजटा
विरहिणि ॥ घनीभूताप्रज्ञायस्य ॥	याम् ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥
घनफणः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	घनाकरः । पुं । वर्षाकाले ॥ घनाना
घनमूलः । पुं । मोरटे ॥ न । पूरित	माकर इव ॥
सजाती याङ्गवयस्याद्यङ्गे ॥	घनाघनः । पु । वर्षाकाण्डे ॥ मत्तघा

घर्घर

तुककुञ्जरे ॥ चक्रे ॥ वासवे । इन्द्रे
॥ अन्योन्यघट्टने ॥ त्रि । निरुत्तरे ॥
घातुके ॥ हन्ति । हन० । हनेर्घञ्च
ञ्चेति पचाद्यचिद्विच्यम् आक्चा-
भ्यासस्य ॥

घनाघना । स्त्री । काकमाच्याम् ॥

घनात्थय । पु । शरत्काले ॥

घनामयः । पुं । खर्जूराम्ने ॥

घनामलः । पु । आकषीरे ॥ पुनर्नवा
याम् ॥

घनाश्रय । पु । आकाशे ॥

घनोदधिः । पुं । नरकविशेषे ॥

घनोपलः । पु । करकायाम् ॥

घ्नर । पु । मृहे । गेहे ॥ हन्ति हन्यते
गम्यते ऽतिभिर्वा । हन० । हने
रन्ध्रचेतिरन्ध्रदेशो नलोपश्चेति
दशपादीवृत्तिकृत् ॥

घरट्ट । पु । घराट इति पर्वतीयजन
प्रसिद्धायां पेशव्याम् । जांता चक्री
इति च देशभाषा ॥

घर्घट्ट । पु । चिकण्टमत्थे । आङ्गरा
इति गौड भाषाप्रसिद्धे ॥

घर्घर । पु । चक्रधारिध्वनौ ॥ घाघ
रा इति प्रसिद्धे नदविशेषे ॥ घूके ॥
द्वारे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरक । पु । घर्घरेन दे ॥ यथा । शो
श घर्घरके कञ्चन रुचिद् सन्नाप-

घर्घित.

शोषापहं पथ्यं द. ककरं तथा च वलद

चीणाङ्गद्विप्रदमितिराजनिर्घट्ट ॥

घर्घरा । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥

वीणाप्रभेदे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरिका । स्त्री । चुद्रघण्टायाम् ॥ वा
दिचदण्डे ॥ भृष्टधान्ये ॥ नदीविशेषे
॥ वाद्यप्रभेदे ॥

घर्घरी । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥

घर्घुर्घा । स्त्री । घुर्घुरे । घुरघुरिया इ
ति गौड प्रसिद्धे कीटे ॥

घर्म्म । पु । निदाघे । स्वेदे । अमघा
रिणि । पसीना इति भाषा ॥ आ-
तपे ॥ ग्रीष्मे ॥ उष्मणि ॥ जिघर्त्थ-
ङ्गमनेन । घृक्षरादीषु । घरत्य
ङ्ग मनेन वा । एसेके । घर्म इति घ
धातोर्मैगुणश्च निघात्यते ॥

घर्म्मवारणम् । न । छत्रे ॥

घर्म्मविचर्चिका । स्त्री । घर्मविचर्च्यम्
। अमाची अमौरी घमौरी अलार्द
इत्यादि भाषा ॥ स्वेदवाहीनिदुष्य
न्ति क्रोधशोकभयै स्तथा । तत स्वे
द प्रवर्त्तत दौर्गन्ध्य घर्मचर्चिका ॥
राजिकाकृति कृष्णोत्था यतो घर्मवि
चर्चिका ॥

घर्म्मान्त । पु । वर्षाकाले ॥

घर्म्मान्तकामुकी । स्त्री । वल्गाकायाम् ॥

घर्म्मित । त्रि । सञ्जातघर्म्मे ॥ तारका

घाण्टिक

इत्थादितच् ॥

घर्ष । पु । विमर्ह । घस्ना इतिभाषा ॥

घर्षणम् । न । घर्षे । निघर्षे । घस्ना

ना इतिभाषा ॥ घृषुसङ्घर्षे । ल्युट् ॥

घर्षणाल । पु । पेषणाश्मनि । शिला

पुत्रे । लोढा वट्टा रमणा इत्यादि

भाषा ॥

घर्षणी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥

घसि । पु । आहारे ॥

घस्सर । पु । अग्नये । भक्षके ॥ घस

ति तच्छील । घस्नुअदने । स्वघस

द क्करच् ॥

घस्त्र । पु । अहनि । दिवसे ॥ घसस्थ

न्यक्करम् । घस्नु० । स्फायितञ्चीति

रक् ॥ न । कुङ्कुमे ॥ त्रि । हिंसे ॥

घा । स्त्री । काञ्च्याम् ॥ घाते ॥

घाट । पुं । अवटौ । ग्रीवापश्चाद्भागे

। घाटायाम् ॥ घाटेरच् घञ्वा ॥ घा

टाअस्माऽस्ति वा । अर्शआद्यच् ॥

घाटा । स्त्री । घाटे । कुकाटिकायाम्

। शिरस पश्चात् सन्धौ ॥ घाटयति

। घाव्यते वा । घटसङ्घाते । चु०

। अच् घञ्वा ॥

घाटिका । स्त्री । घाटायाम् ॥ घाटैव ॥

घाण्टिक । पु । चाक्रिके । भिखिदा-

नां राजस्तावकानां संज्ञेयम् । बहु

भिर्मिखित्वास्तुतिपाठके ॥ घण्टया

घातिप

चरति । चरतीतिठक् ॥ अन्यत्रतु ।

रात्रि । प्रबोधसमये घण्टाशिक्षा-

स्तु घाण्टिका । ॥ धुस्सूरद्वये ॥ चि ।

घण्टावादिनि ॥

घात । पु । काण्डे । बाणे ॥ प्रहारे ॥

मारणे ॥ अङ्गपूरणे ॥ यथा । स

मन्निघातश्चघन प्रदिष्ट ॥ हननम्

। हन० । घञ् । हनस्सोचिस्सलो ।

होहन्तेरितिकुस्त्वम् ॥

घातक । चि । वधकृति । हननकर्त्त

रि ॥ बहूना मेककार्याणां सर्वेषां

शस्त्रधारिणाम् । यद्येको घातक

स्तत्र सर्वेते घातका । स्मृता ॥ ह-

न्ति । हन० । खुल् । हनस्सोचिस्स

लो । होहन्तेरितिकुस्त्वम् ॥

घातनम् । न । हनने ॥ वधे ॥ यथा

यपशुवधे ॥ त्रि । वधकर्त्तरि ॥

घातवार । पु । रात्रिविशेषे विशेषवा

रे ॥ यथा । नक्तो भौमो गोहरिणी

शुभन्दश्चन्द्रोदन्देऽर्कोऽजमे च

श्चकर्के । शुक्र कोदण्डास्त्रिमीने

पुकुम्भयूकेजीवे घातवारानशस्ता

इति ॥

घाति । स्त्री । पक्षिवन्धने ॥

घाती । चि । हननशीले ॥ घातयति

हन्ति तच्छील । शिनि । ॥

घातिपञ्ची । पुं । श्येने ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

घुटिका
घातुकः । चि । क्रूरे ॥ हिस्त्रे ॥ इन्ति

। इन० । लघपतपदेत्युक्तम् ॥

घात्य । त्रि । इननयोग्ये ॥ यथा ।

सत्य भाव न वित्ति व्यपनुदति य

त कर्मनाशो घटादिर्मित्याभूत च

कर्म अपयति न तथा वित्तिघात्य

यत स्तत् । इत्य सिद्धे विभागे श्रुति

शिखरगिरा वित्तिघात्यप्रतीतोऽन्यो

मित्येतिसिद्धे न तदपहतये कर्म

जात समर्थ मिति ॥

घारः । पु । खेचने ॥ इति हेमचन्द्र ॥

घारिः । न । छन्दोविशेषे ॥ रविधाय खं

निधाय । घारिनाम वृत्तमेति ॥ य

था । रामराम रामराम । सार मे

तदेव नाम ॥

घार्त्तिकः । पु । द्रुतपूरे ॥

घासः । पुं । बवसे । स्वनामास्वाते दृ

ष्टे ॥ असते गवादिभि । अद० ।

घञ् । घजपोश्चेति अदेर्घञ् ॥

घासि । पु । अयौ ॥ भक्ष्ये ॥ घसति

। घञ्जदने । जनिघसिभ्यामिण् ॥

घुः । पु । ध्वनौ ॥ इति जटाधर ॥

घुट । पु ।

घुटि । स्त्री ।

घुटिक । पु ।

पादग्रन्थौ । गुल्फे ।

टकुना इति भाषा ॥

घुटिका । स्त्री । गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घोटतेऽनया । घुटिपरिवर्त्तने ।

घूक

कुन् । टाप् । इत्थम् ॥

घुटी । स्त्री । गुल्फे ॥ इति द्विरूप ॥

घुण । पु । काष्ठकुम्भे । काष्ठवेधके ॥

घोणते । घुणभ्रमणे । इगुपधेति क ॥

घुणप्रिया । स्त्री । इत्थम् । उदुम्ब

रपर्याम् ॥

घुणवस्तुभा । स्त्री । अतिविधायाम् ॥

इति भावप्रकाशः ॥

घुण्ट । पु ।

घुण्टक । पु ।

गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घुण्ड । पु । भृङ्गे ॥ घोणते । घुण् ।

कादिभ्य किदिति ड ॥

घुर्चुर । पु । यमकीटे । घुर्चुरिया

इति गौडभाषा ॥ गूकरशब्दे ॥

घुर्चुरी । स्त्री । जलजन्तुविशेषे । स-

क्विरायाम् ॥

घुण्ण । पुं । गवेधुकायाम् ॥

घुण्णुवारव । पु । पारावतप्रभेदे ॥

घुषित । चि । शब्दिते ॥ शब्देन प्रक

टीकृताभिप्राये वाक्ये ॥ घुषिर् वि

शब्दने । क्त ॥

घुष्ट । त्रि । शब्दिने ॥ घुष्यते स्म ।

घुषिर्० । क्त ॥

घुष्टान्त्रम् । न । के । भोक्तेत्युद्घुष्य स

वा दौ दीयमानेऽन्ने ॥

घुष्टान्त्रम् । न । क्वाङ्गुमे ॥

घूक । पु । कौशिके । उलूके ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

घृणि

घूकारि । पु । वायसे । काके ॥

घूकावास । पु । शाखोटद्रुमे ॥

घूर्ण । पु । ग्रीष्मसुन्दरके । गुमा इति
प्रसिद्धे ॥

घूर्णनम् । न । चक्रावर्त्ते । भ्रमणे ॥

घूर्णयमान । वि । भ्राम्यमाणे ॥ घूर्णा
यमानेक्ष्येति यथा ॥

घूर्णि । स्त्री । घूर्णने ॥

घूर्णित । वि । प्रचलायिते । भ्रमिते ।

य उपविष्टो निद्रया घूर्णते तस्मिन् ॥

घूर्णतेस्म । घूर्णभ्रमणे । गत्यर्थेति

क्त ॥ घूर्णासञ्जातास्त्रवा । तारका
दिच्छादितश्च ॥ कम्पिते ॥

घूर्णयमान । वि । भ्राम्यमाणे ॥ वायु

नाघूर्णयमानो वृक्ष ॥

घृणा । स्त्री । ऋती धायाम् । जुगुप्सा

याम् ॥ करुणायाम् । कृपायाम् ॥

घ्रियन्तऽनया । दमेचने । बाहुलका

न नक् । टाप् ॥ घर्णनम् । घृणुदी

प्तौ । भिदाद्यङ्वा ॥

घर्णावास । पु । कुष्माण्ड ॥ वि । घृणा-
युते ॥

घृणि । पु । किरणे । अंशौ ॥ ज्वाला

याम् ॥ तरङ्गे ॥ सूर्ये ॥ घरति । घृ

जिघर्त्तिवा । घृक्षरणादीत्योः । घृणिपृ

श्नीतिनिप्रत्ययो गुणाभावश्च निपा
तित ॥

घृतम्

घृतम् । वि । प्रदीप्ते ॥ न । जले ॥

आज्ये । पक्कनवनीते । सर्पिषि ॥

अस्यगुणाः ॥ घृत रसायन स्वादु चक्षु

ष्यवर्जिदीपनम् । शीतवीर्ये विषा

लक्ष्मीपापपित्तानिखापहम् ॥ अ-

ल्पाभिष्यन्दि कान्त्योजसेजोखावण्य

वृद्धिकृत् । स्वरस्मृतिकरं मेघधायु

ष्यवलकृद्गुरु ॥ उदावर्त्तज्वरोन्माद

शूलानाहव्रणान हरेत् । सिध्दं क-

फकरं रक्ष चयवीसर्परक्तनुत् ॥ * ॥

गन्ध घृतं विशेषेण चक्षुष्य दृष्य म-

यिकृत् । स्वादुपाकरस शीत वात

पित्तकफापहम् ॥ मेघालावण्यका-

न्त्योजसेजोवृद्धिकरं परम् । अल-

क्ष्मीपापरक्षोभ वयस स्थापकगुरु ॥

वत्स्य पवित्र मायुष्य सुमङ्गल्य रसा

यनम् । सुगन्ध रोचन चारु सर्वा

ज्येषु गुणाधिकम् ॥ * ॥ माहिषन्तु

घृतं स्वादु पित्तरक्तानिखापहम् ।

शीतल श्लेष्मल वृष्य गुरु स्वादुविप

च्यते ॥ * ॥ आज माज्य करोत्य

मि चक्षुष्यवलवर्द्धनम् । कासे श्वासे

क्षये चापि हितं पाके भवेत् कटु

॥ * ॥ घृत दुग्धभव ग्रहि शीतल

नेत्ररोगहृत् । निहन्ति पित्तदाहा

स्त्वमदमूर्च्छाभ्रमानिलान् ॥ * ॥

वि ह्यस्तनदुग्धोत्थं तत् स्याद्वै यज्ञवी

घृतकु

नकम् । हैयङ्गवीन चक्षुष्य दीप
नंरुचिकृत् परम् । वलकृद्वृंहणं वृ
ष्य विशेषाज्वरनाशनम् ॥ * ॥ व
र्षादूर्द्ध्वभवेदाज्यपुराणतत् चिदो
षनुत् । मूर्च्छाकुष्ठविषोन्मादापस्मा
रतिमिरापहम् ॥ यथायथाऽखिल
सर्पि पुराण मधिक भवेत् । तथा
तथागुणै स्वै स्वै रधिकतदुदाहृत
म् ॥ * ॥ योजये न्नव मेवाज्य भो
जने तर्पणे अमे । वलक्षये पाण्डु
रोगे कामलानेचरोगयो ॥ * ॥ रा
जयक्ष्माणि बाले च दृढे श्लेष्मकृते म
दे । रोगे क्षामे विषूच्याच्च विवन्धे
च मदाक्षये ॥ ज्वरेच दहने मन्दे
नसर्पिर्वहुमन्यते ॥ * ॥ घृत मब्दा
त् पर पक्व हीनवीर्यत्त्व मामुयात्
। तैल पक्व मपक्ववा चिरस्थाधि गु
णाधिकमिति ॥ * ॥ औषधघटित
पक्वघृतस्य पूर्णवीर्यत्त्वं षण्मासपर्यन्त
तिष्ठति ॥ घ्रियते जिघर्त्सिवा । घ० ।
अञ्जिघृतसिन्धु क्त ॥

घृतकरञ्ज । पु । करञ्जभेदे । प्रकीर्ये
। घृतपर्णके । घियाकरञ्ज इति
भाषा ॥

घृतकुमारिका । स्त्री । घृतकुमार्याम् ॥

ॐ घृतकुमारी । स्त्री । कुमार्याम् । सहा
याम् । तरुणायाम् ॥

घृतपू

घृतदीधिति । पु । अमौ ॥
घृतपर्णक । पु । घृतकरञ्जे ॥
घृतपूरः । पु । घेवर इति प्रसिद्धे पक्वान्निवि
शेषे । घृतवरे । पिष्टपूरे ॥ यथा । म
र्दिता समिता चीरनालिकेरघृतादि
भि । अवगाह्य घृते पक्त्वा घृतपू
रोऽयमुच्यते ॥ घृतपूरो गुरु दृष्य
कफकृशकमासद । रक्तपित्तहरो-
हृद्य स्वादु पित्तहरोऽस्मिद ॥ अपि
च । चीरेण मर्दित चूर्णं गोधूमा-
नां सुगालितम् । विस्तार्य सर्पिषा
पार्थ्यं कटाहेऽथ सितान्वितम् ॥ घ
ृतपूरोऽयमुद्दिष्ट कर्पूरमरिचान्वि
त ॥ नालिकेरजसु । समिता म
र्दिता चीरे नालिकेरसितार्द्रकै ।
अवगाह्य घृते पाच्या घृतपूरोऽप
स्मृत ॥ दुग्धजोषि । पाकपिण्डीकृ
त चीरशर्कराचूर्णमिश्रितम् । घृत
पूरविनिर्माण कारयेत् स्वल्पसर्पिषि
॥ शालिभवोपि । सुशालिपिष्ट दु-
ग्धन्तु कायित वस्त्रगालितम् । खण्ड
युक्त घृते पक्व घृतपूरो भवेदयम्-
॥ कशेरुजोपि । कशेरुचूर्णं नि चि
प्य पाकपिण्डीकृतं पय । निर्माण
घृतपूराणा शकरासहितं भवेत् ॥
आम्ररसभवोपि । पक्वाम्रस्य घृते तसे
रसस्वनलपिण्डित । शुद्धशकारया

घृष्ट

योज्यो घृतपूरो यदृच्छया ॥ श्रीर
माद्य स्वरूपहि खण्ड चूर्णं तत स्मृ
तम् । योजिते वोविशेषो ऽवनदा
त्यास्वर्णसञ्चितः ॥ घृतपूरो गुरुष्ट-
यो हृद्यः पित्तानिलापह । सद्य
प्राणप्रदो वल्य सुख्यो मिप्रदीपन
॥ शृङ्गाटकमुखाना मप्येवस्याद् घृत
पूरकः । विचार्य वस्तुसयोगंतजुणा
नपिचाहरेदिति ॥

घृतपूरः । पु । } करञ्जवृक्षे ॥
घृतपूर्यकः । पु । }

घृतमण्डलिका । स्त्री । संसपदीवृक्षे ॥
घृतमण्डा । स्त्री । वायसुरयी इतित्या
ते वायसोशीवृक्षे ॥

घृतवरः । पु । घृतपूरे । घेवर इति-
भाषा ॥

घृता । स्त्री । घृतमण्डायाम् ॥

घृताक्षी । स्त्री । असुरोविशेषे ॥

घृतार्चागर्भसम्भवा । स्त्री । स्थूलैका
याम् ॥

घृताक्ष । पु । } सरलहवे ॥
घृताक्षयः । पु । }

घृतेली । स्त्री । पिङ्गकपिशायाम् ॥

घृतौद । पु । घृताब्जौ ॥ घृतमुदकय
स्य । उत्तरपदस्य चेत्युदकस्योद ॥

घृष्ट । पि । घर्षिते । निघृष्टे । घसा इ
ति भाषा । पु । गन्धविशेषे ॥ यथा

घोटक

। घटोमलयजो गन्ध सरलस्य नमे
रुणा । अगुरुप्रभृतिस्यापि यस्यपङ्क
प्रदीयते । घट्टासघट्टो गन्धो ऽय
द्वितीय परिकीर्तितइति ॥

घट्टि । पु । किरौ । वराहे ॥ स्त्री ।
घर्षणे ॥ स्पर्द्धायाम् ॥ विष्णुक्रान्ताया
म् । अपराजितायाम् ॥ वाराह्याम्
। चामर आलु इति गौड भाषा ॥
घर्षति । घृष्टसङ्घर्षे । तिच् ॥

घट्टिसा । स्त्री । चित्रपर्णिकायाम् । पृ
थ्वापगर्धायाम् ॥

घट्टि । पु । वराहे । शूकरे ॥ घर्षति
। घृष्टुः । कृविष्टविच्छविस्थविकि
कीदिविरिति क्लिन्ननोनिपातसि
द्ध ॥

घेष्णुलिका । स्त्री । मौञ्जादने । घेचु
इतिगौडभाषा ॥

घोङ्क । पु । खगान्तरे ॥

घोट । पु । अश्वे । घोटके ॥ घोटने
। घुटपरिवेष्टने । पचाद्यच् ॥

घोटक । पु । घोडा इतिभाषाप्रसिद्धे प
शुविशेषे । अश्वे । तुरगे । पीतौ ।
तुरङ्गमे ॥ अथा ऽश्वलक्षणम् । द।
घर्षणीवाक्षिकूटखिकहृदयपृष्ठु स्नात्र
तात्त्वोष्ठजिह्व सूक्ष्मत्वक्केशवाल
सुशफगतिमुखो ह्रस्वकर्णौष्ठपुच्छः ।
जङ्घाजानूवृत्तः समसितदशनश्चा

घोटके

रसस्थानरूपो वाजी सर्वाङ्गशुद्धो
भवति नरपते श्रुनाशाय नि-
त्यम् ॥ * ॥ अशुभाना रोमावर्त्ता
ना लक्षणमाह । अशुपातहनुग
खड्गजलप्रोथशङ्खकटिवस्तिजानुषु ।
मुष्कनाभिककुदे तथागुदे सव्यकु
चिचरणे तथाऽशुभा ॥ ० ॥ शुभा
वर्त्तानाह । ये प्रपानगलकर्णसंस्थि-
ता पृष्ठमध्यनयनोपरिस्थिता । ओ
ष्ठसक्थिभुजकुचिपार्श्वगा स्नेहला
टसहिता सुशोभना ॥ * ॥ भ्रुवाव
र्त्तानाह । तेषा प्रपान एको लला
टकेष्वेषु च भ्रुवावर्त्ता । रन्ध्रोपरन्ध्र
मूर्ध्नि वक्षसिचेति स्मृतौ द्वौ द्वौ ॥
॥ अश्वनांवयोज्ञानमाह । षड्भि
र्दन्तैः सिताभैः भवति हयशिशुसौ
कषायैर्द्विधर्षं सन्देशैर्मध्यमान्यैः
पतितसमुचितैस्त्वय्यब्दपञ्चाब्दकाश्वाः ।
सन्देशानुक्रमेण त्रिकपरिगुणिता
काशिकापोतशुक्ला काचामचीकश
ङ्खावटचलन मतो दन्तपातश्च विद्धि
॥ इति वाराह्याचतुष्पष्टितमो ध्या
य ॥ ६४ ॥

घोटकारिः । पुं । महिषे ॥

घोटकेऽङ्गितम् । न । अश्वचेष्टायाम् ॥

सायथा । उत्सर्गांश्च शुभदमासना

परस्थं वामे च ज्वलन मतोऽपर प्र

घोटके

शस्त्रम् । सर्वाङ्गज्वलन मवृद्धिदं ह
यानां द्ववर्षे दहनकणाश्च धूपन वा
॥ अन्तःपुर नाश मुपैति मेढ्रे को
श चर्यं यात्युदरे प्रदीप्ते । पायौ
च पुच्छे च पराजय स्यादक्षोत्तमा
ङ्गज्वलने जयश्च ॥ स्नाय्यासनांसज्व
लनं जयाय वन्ध्याय पादज्वलन प्रदि
ष्टम् । ललाटवक्षोचिभुजे च धूम
पराभवाय ज्वलनजयाय ॥ नासापु
टप्रोथशिरोस्तुपातनेत्रे च रात्रौ ज्व
लन जयाय । पलाशताम्रासितकर्तु
राणां निर्य्यं शुक्राभस्य सितस्य चेष्ट
म् ॥ प्रद्वेषो यवसोऽभसां प्रपतनस्वे
देनिमित्तं विना कम्पोवावदनाच्च
रक्तपतनं धूमस्य वा सम्भव । अस्वम
श्च विरोधिनां निशि दिवा निद्रालस
ध्यानता सादोऽधोमुखता विचेष्टि
त मिहं नेष्ट स्मृतवाजिनाम् ॥ आ
रोहण मन्थवाजिनां पर्याणादियुत
स्य वाजिन । उपवाह्यतुरङ्गमस्य वा
कल्पस्यैव विपन्नशोभना ॥ * ॥ हेपि
तलक्षणमाह । क्रौञ्चव त्रिपुवधाय हे
पित ग्रीवया त्वचलया च सोऽन्मुखम्
। क्षिप्रमुच्च मनुनादि हृष्टवङ्गासक
द्ववदनैश्च वाजिभिः ॥ पूर्वपात्र
दधिविप्रदेवतागन्धपुष्पफलकाञ्चना-
दिकम् । इत्यमिष्टमथवाऽपर भ

घोटिका

वे द्वेषतां यदि समीपतो जय' ॥
 भक्ष्यपानखलिनाभिनन्दिन. पच्यु
 रौपयिकनन्दिनो ऽथवा । सव्यपार्श्व
 गतदृष्टयो ऽथवा वाञ्छितार्थफलदा
 स्तुरङ्गमा ॥ वामैश्च पादै रभिता
 डयन्तो महीं प्रवासाय भवन्ति भर्तुं
 । सन्ध्यासु दीप्ता भवलोकायन्तो हे
 षन्ति चेदन्धपराजयाय ॥ अतीव हे
 षन्ति किरन्ति वाक्चान् निद्रारताश्च
 प्रवदन्ति याचाम् । रोमन्धजो दीन
 खरत्ननाश्च पांशून् ग्रसन्तश्च भया
 यदृष्टा ॥ * ॥ समुद्रवद्दक्षिण पार्श्व
 शायिन पादसमुत्क्षिप्य च दक्षिण
 स्थिता । जयाय शेषेष्वपि वाहनेष्वि
 दफल यथा सम्भव मादिशे दुध ॥ अ
 रोहति क्षितिपतौ विनयोपपन्नो ।
 यात्रानुगो न्यतुरग प्रतिहेषितश्च ।
 । वक्त्रेण वा स्पृशति दक्षिण मात्म
 पार्श्वे यो ऽथ स भर्तुं रश्मिरात् प्रचि
 नेति लक्ष्मीम् ॥ मुहुर्मुहुर्भूषणकृ
 त् करोति न ताव्यमानोप्य ऽनुलो
 मयायो । अकार्यभीतो ऽसुविलो
 चनश्च शिव न भर्तुं स्तुरगो ऽभिध
 शे ॥ इति वाराह्या ८१ अध्याय . ॥
 घोटिका । स्त्री । दृक्लक्षणम् । लो
 नी इति भाषा ॥ घोटिका ऽस्तुरसा
 चोष्णा वातहृत् कफपित्तकृत् । त्व-

घोर.

गदोषत्रयगुल्मघ्नी श्वासकासप्रमेह-
 नुत् ॥ शोथे लोचनरोगे च हिता
 तज्ज्ञै रुदाहता ॥ दृक्विशेषे । तु
 रङ्ग्याम् । चतुरङ्गायाम् ॥
 घोणा । स्त्री । नासायाम् ॥ शोथे ।
 अश्वनासिकायाम् ॥ घोणति अनया
 वा । घुणभ्रमणे । अच हलश्चेति
 घञ्वा ॥
 घोणी । पु । वराहे । स्तम्भरोमणि ॥
 घोणानासा ऽस्थस्य । व्री० इति ॥
 घोण्टा । स्त्री । वद्वाम् । गोपघोण्टा
 याम् । भाडवेरी इति भाषा ॥ पूगट
 चे ॥ घोणते । घुण० । बाहुलका
 त् ट ॥ वदरीफलवृक्षयो ॥
 घोल्कार । पु । नासिकाया शब्दे । घु
 रौटा इति भाषा ॥
 घोनस । पु । गोनसे । तिलित्सेसर्पे ॥
 घोर । पु । त्रिपुरान्तके ॥ आङ्गिरस
 गोपोत्पन्ने कश्चिद्विशेषे ॥ आकाशा
 दिषु स्थूलेषु दुःखप्रकाशका अनव
 स्थिता रज.प्रधानतया केचिद्विशेषा
 स्ते च घोरसन्नकाः ॥ न । विषे ॥ चि ।
 दास्ये । भयानके ॥ हिसाद्यनेकाया
 सवहुलेकूरे ॥ परस्यात्मनश्चपीडा
 करे ॥ दुर्गमे ॥ घोरयति । घुरभो
 भार्यशब्दयो । गयन्तादच् ॥ यद्वा
 । हन्यते । हन० । हनोरच् घुरजि

घोष

त्यच धातोर्धुरादेश ॥

घोर्दर्शन । पु । उलूके ॥ वि । भया
नकलूपे ॥

घोर्पुष्पम् । न । कांस्थे ॥

रवासन । पु । } शृगाले । भूरि

रवासी । पु । } माये ॥

रवासितम् । न । भयानकशब्दे ॥

घोरा । स्त्री । गवौ ॥ देवदासीलता
याम् ॥ भयानकायाम् ॥ सङ्क्रान्ति
विशेषे ॥ रवाग्रुग्रमे सङ्क्रमे भास्कर
स्यमवेद्घोरनाम्नी सुखीशूद्रवर्ग ॥
राजस्यां मनसोवृत्तौ ॥

घोलम् । न । मथितेदधनि । दण्डाहते
॥ ससर निजल घोल वातपित्तहरं
स्मृतम् ॥ * ॥ मस्तुना रहित गाल्य द
धिशुभ्रतरे पटे । जोरसैन्धवसन्ध्या
घोल घनतर स्मृतम् ॥ जीर्णसैन्ध
वसयुक्त घोल वातप्रनाशनम् । अती
सारेव मन्देनो हित रक्त्य वलप्र
दम् ॥

घोलिः । स्त्री । } पत्रशाकविशेषे

घोलिका । स्त्री । } कुवकालुका

घोली । स्त्री । } याम् ॥

घोष । पु । अभीरपट्ट्याम् ॥ घोष

न्तिप्रावो ऽव । घुषिर्विशब्दने ।

हलश्चेतिघञ् ॥ गोपाले ॥ ध्वनौ

॥ अम्बुदनादे ॥ अपामार्गे ॥ घोषके

घ्राणम्

॥ वाह्यप्रयत्नविशेषे ॥ पु । कांस्थे ॥

घोषणम् । घुषघुष्टौ । घञ् ॥

घोषक । पु । महाकेशातक्याम् । श्वे

तघोषके ॥ घोषति । घुषिर् ॥ प

चाद्यच् । स्वार्थकन् ॥

घोषकाकृति । पु । घोषके ॥

घोषणा । स्त्री । उच्चैर्घुष्टे । लोकवि

त्तापनायोच्चै शब्दिते ॥ यथा । न

कर्मणा कनोयस्ता वृद्धिर्वा नान्तरा

त्मनः । इति बाहु निबोद्धृत्य वे

दान्तैर्घोषणा कृतेति ॥ घुषिर् ॥

गयासमन्वोयुच् ॥

घोषयिन्नु । पु । विप्रे ॥ कोकिले ॥

घोषयति । घुषिर् ॥ बाहुलका

त् इलुच् ॥ वन्दिनि ॥

घोषवती । स्त्री । वीणायाम् ॥

घोषा । स्त्री । मधुरिकायाम् ॥ शत

पुष्पायाम् ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥ कौ

शातक्याम् । तुरयी तौरजी इति

चप्रसिद्धे फलशाके ॥

घ्नन् । वि । नुदति ॥

घ्राणम् । न । नासिकायाम् । घन्धप्र

हणलिङ्गेन्द्रिये ॥ न्यायमते घ्राणेन्द्रि

यग्राह्येगन्धत्वादौ ॥ वि । घ्राते ॥

घ्रायते ऽनेन । घ्रागन्धोपादाने । क

रणेल्यट ॥ घ्रायतेस्त्ववा । घ्रा० । त्त

नुदमिदेति वा नत्त्वम् ॥

घात	ड
घाततर्पण' । पुं । सुगन्धै ॥	घाति । स्त्री । घाणे । नासिकायाम् ॥
घाणदु खदा । स्त्री । छिन्न्याम् ॥	घाते ॥ घाणम् । घा० । क्तिन् ॥
घात । त्रि । घाणविषयीकृते पुष्पादौ	
। आत्तगन्धे । आघाते । घाणे ॥ घा	ड
यते स्म । घा० । क्त' । नुदविदेति	ड । पु । विषये ॥ विषयस्य स्पृहायाम्
पाचिकेनानन्वाभाव ॥	॥ भैरवे ॥ ड कारे ॥ * ॥ * ॥

इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडौ चवाचप्रधानोपनामतुलाराममिश्रात्मज
 अधनपतिमिश्रापरनाम्ना तथा श्रीसद्गुरुकुलावधूतश्रीपरमहंसपरिव्राजका
 चार्यश्रीमद्वरिहरानन्दनाथभारतिशिष्येण ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथपर
 नामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ कवर्ग्यः समासिकृत ॥ * ॥ * ॥

सर्वार्थसिद्धौ सर्वेषां सुखानन्देन निर्मित ॥
 श्रीघासीराममिश्रैस्तु मुद्रालिप्या प्रकाशितः ॥

— ❦ —

वैक्रमे १८२१ शरदि । शालिवाहनीये १७८६ शके मार्गशीर्षासितैका
 दश्यां सुराचार्यवारे स्रुमपुरे श्रीघासीरामकनहियालालयो'
 स्वकीयसंस्कृतयन्त्रे वर्णयोजकाध्यक्षकायस्थवंशोद्भव
 श्रीरामप्रसाददासदृष्ट्या
 मुद्राङ्कितः ॥

039164

Accession No. —
 Shantarakshita Library
 Tibetan Institute, Sarnath